Küreselleşen Hukuk

Ve Ulusal Egemenliğe Etkisi

Abdülkadir AKIL

KATİP YAYINEVİ
KÜLTÜR KİTAPLIĞI

Yayın No
-278-

Küreselleşen Hukuk

Ve Ulusal Egemenliğe Etkisi

Abdülkadir AKIL

KATİP YAYINEVİ
KÜLTÜR KİTAPLIĞI

Kültür Bakanlığı Sertifika No 66491

Eser adı Küreselleşen Hukuk Ve Ulusal Egemenliğe Etkisi

Yazar Abdülkadir Akil

Kategori Hukuk

Kapak Tasarım Yusuf Karahal

Baskı ve Cilt Baskı Katip Yapım Yayın

Yeri / Tarihi İstanbul / Eylül 2023

Katip Yapım Yayın
Mustafa Kemal Paşa Mah.
Nergis Sok. No.121/ 17
Parseller Avcılar / ISTANBUL
Mail: Katipkitabevi@gmail.com
Gsm: (541) 246 02 00

© Bütün yayın hakları "Katip Yayınları"na aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayınevinin yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz

ABDÜLKADİR AKIL

1963 yılında Gaziantep (merkez)'de doğdu. Mütercim Asım İlkokulu'nu ve Merkez Ortaokulu'nu Gaziantep'te; liseyi İstanbul'da Kuleli Askeri Lisesi'nde tamamladı.

1988'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu ve aynı yıl Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü'nde yüksek lisans öğrenimine başladı.

Merhum Prof. Dr. Aslan GÜNDÜZ'ün danışmanlığındaki "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Çerçevesinde Milli Hukuk Sistemlerinin Avrupa Denetimine Tabi Tutulması)" başlıklı yüksek lisans tezinin kabulüyle 1991 yılında yüksek lisansını tamamladı ve aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü Doktora Sınavını kazanarak doktora öğrenimine başladı. Merhum Prof. Dr. Aslan GÜNDÜZ'ün fiili, merhum Prof. Dr. Burhan KUZU'nun resmi danışmanlığında (o günkü şartlarda öyle icap etmişti) 2002 yılında "Küreselleşen Hukuk ve Ulusal Egemenliğe Etkisi" başlıklı doktora tezini tamamladı.

1991 yılında açılan sınavları kazanarak Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Devletler Umumi Hukuku Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak göreve başladı ve 2007 yılına kadar burada yardımcı doçent olarak görev yaptı. 2007–2014 yılları arasında İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ABD'da yardımcı doçent olarak görev yaptı. 2014–2019 yılları arasında Ankara'da Kamu Güvenliği Müsteşarlığı'nda müsteşar yardımcısı olarak görev yaptı. 2020'de İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ABD'de doktor öğretim üyesi olarak tekrar göreve başladı ve halen bu görevini sürdürmektedir.

İçindekiler

1.Baskı İçin Önsöz 11
Tez Önsözü 13
Öz 17
Abstract 19
Özet 21
Summary 23
Kısaltmalar 25
Giriş 27
BİRİNCİ BÖLÜM 37
Küreselleşme 37
1.1. Küreselleşme Kavramı 39
1.2. Küreselleşmenin Gelişimi Zorunlu Bir Süreç mi? 47
1.3. Ekonomik Küreselleşme 61
1.4. Küreselleşme ve Teknoloji 72
1.5. Kültürel Küreselleşme: Bir Ideoloji Empozesi mi? 79
1.6. Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni: Yeniden Yapılanma mı, Küresel Sömürgecilik mi? 88
1.7. Küreselleşme ve Uluslararası Örgütlenme: Bütünleşme mi, Kutuplaşma mı? 99
İKİNCİ BÖLÜM 127
Küreselleşme Ve Hukuk 127
2.1. Genel Olarak 129
2.2. Genel Hukuk Açısından Küreselleşme 135
2.2.1. Toplumlararası Hukuk Alış-Verişi Sonucunda Hukukun Küreselleşmesi 135
2.2.2. İç Hukuk Sistemindeki Hukukun Genel Ilkeleri Ve Küreselleşme 143
2.2.2.1. Genel Olarak: Hukukun Kaynağı ve Hukukun Genel lkeleri 143
2.2.2.2. Hukukun Genel Ilkelerinin Sınıflandırılması ve Bazı Örnekler 148
2.2.2.3. Hukukun Genel Ilkeleri'nın Normlar Hiyerarşisindeki Yeri 148

2.3. Uluslararası Hukuk ve Küreselleşme 157
2.3.1. Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Sisteme Tarihsel Bakış: Hukuksal Küreselleşmeye Doğru 157
2.3.1.1. Uluslararası Hukukun Tarihî Ve Felsefî Temelleri 157
2.3.1.2. Uluslararası Hukukun Küreselleşmesi Süreci. 165
2.3.1.2.1. Küreselleşmeye Ilk Adımlar: Milletler Cemiyeti Öncesi 165
2.3.1.2.2. Milletler Cemiyeti ve Sonrası: Egemenlikten Küreselleşmeye Doğru 183
2.3.1.2.3. Birleşmiş Milletler Teşkilati Dönemi: Küreselleşmeye Doğru Zikzakli Süreç 191
2.3.2. Uluslararasi Hukukun Diğer Küreselleşme Yolları 211
2.3.2.1.Uluslararası Andlaşmalar Ve Küreselleşme 211
2.3.2.2.Teamül Kuralları Ve Küreselleşme 218
2.3.2.3. Buyruk Kurallar (Jus Cogens) Ve Hukukun Küreselleşmesi 226
2.3.2.4. Uluslararası Hukuk Genel Ilkeleri ve Küreselleşme 229
2.3.2.4.1. Hukukun Genel Ilkelerinin Uluslararasi Hukuktakı Anlamı Ve Ortaya Çıkışı 229
2.3.2.4.2. Hukukun Genel Ilkelerinin Uluslararası Hukuk Açısından Niteliği Ve Hiyerarşik Konumu 232
2.3.2.4.3. Hukukun Genel Ilkeleri'nin Uluslararasi Hukuka Göre Sınıflandırılması 240
2.3.2.4.4. Hukukun Genel Ilkeleri Ve Küreselleşme: Yargıcın Aktivizminden Hukukun Küreselleşmesine Doğru 243
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 259
Küreselleşme ve Egemenlik 259
3.1. Egemenlik ve Sınırlandırılmasi Kavramı 261
3.1.1. Genel Olarak 261
3.1.2. Egemenliğin Tanımı Ve Egemenlikle Ilgili Görüşler 264
3.1.3. Egemenlik Ile Devlet Kudreti Ayrımı Ve Konumuz Açısından Önemi 267

3.1.4. Egemenlik ve Bağımsızlık 274
3.1.5. Egemenliğin Iç ve Dış Boyutu 277
1.6. Egemenlik ve Eşitlik Ilkesi 280
3.1.7. Klasik Egemenlik Anlayışının Değişmesi ve Küreselleşme 286
3.1.7.1. İç Egemenlik Açisindan Klasik Egemenlik Anlayışının Değişmesi 287
3.1.7.1.1. Hukuk Devleti Ilkesi ve Klasik Egemenlik Anlayışı 287
3.1.7.1.2. Kuvvetler Ayrılığı Ilkesi ve Klasik Egemenlik Anlayışı 289
3.1.7.2. Devlet-Altı Gruplar Açısından Egemenliğin Sınırlandırılması 291
3.1.7.3. Dış Egemenlik Açısından Klasik Egemenlik Anlayışının Değişmesi 297
3.1.8. Küreselleşme ve Egemenlik: Ulus-Devletin Sonu mu? 299
3.2. Birleşmiş Milletler Şartı Ve Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması 324
3.2.1. Birleşmiş Milletler Öncesi: Milletler Cemiyeti ve Devlet Egemenliği 324
3.2.1.1. Milletler Cemiyeti'nin Üye Devletler Egemenliğine Getirdiği Sınırlamalar 325
3.2.1.1.1. Meclis Üyeliğinin Sınırlanmasıyla Üye Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması 325
3.2.1.1.2. Organlarda Oy Vermedeki Eşitsizlik Sebebiyle Üye Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması 327
3.2.1.1.3. Milletler Cemiyeti Organlarının Kararlarının Niteliğinden Kaynaklanan Sınırlamalar 328
3.2.1.1.4. Üye Devletlerin Yüklendikleri Sorumluluklardan Kaynaklanan Sınırlamalar 329
3.2.2. Birleşmiş Milletler Şartı'nda Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması 332
3.2.3. Birleşmiş Milletler Teşkilâti Organları Kararlarının Supranasyonal Değeri 335

3.2.3.1. Genel Kurul Kararları ve Devlet Egemenliğine Etkisi 335
3.2.3.2. Güvenlik Konseyi Kararları ve Devlet Egemenliğine Etkisi …….....….354
3.2.3.2.1. Üye Devletler Açısından 339
3.2.3.2.2. Güvenlik Konseyi Kararlarının Üye Olmayan Devletlerin Egemenliğine Etkisi..... 355
3.2.3.3. Ekonomik Ve Sosyal Konsey Kararları Ve Devlet Egemenliğine Etkisi 359
3.2.3.4. Uluslararası Adâlet Divanı ve Devlet Egemenliğine Etkisi 363
3.2.3.5. Birleşmiş Milletler Vesayet Meclisi ve Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması 374
2.3.6. BIrleşmiş Milletler Genel Sekreterliği ve Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması 377
3.2.4. Birleşmiş Milletler Şartı'na Göre Devlet Egemenliğinin Sınırlanmasının Sınırları ve "Ulusal Yetki" Sorunu 381
3.2.5. Küreselleşme Ve Birleşmiş Milletler..... 390
SONUÇ..... 395
KAYNAKÇA 421

1.BASKI İÇİN ÖNSÖZ

Bu kitap, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Milletlerarası Hukuk ABD'nda, erken yaşta kaybettiğimiz değerli bilim insanı merhum Prof. Dr. Aslan GÜNDÜZ'ün fiili, yine erken kaybettiğimiz değerli bilim insanı merhum Prof. Dr. Burhan KUZU'nun resmi danışmanlığında (o günkü şartlarda öyle icap etmişti) 2002 yılında tamamlanmış ve aynı yıl beş kişilik jüri tarafından oybirliğiyle başarılı bulunmuş bir doktora lisans tezidir.

Değerli büyüklerim ve akademisyen dostlarımın, böylesi bir çalışmanın raflarda durmaması, aksine geliştirilmesi yönündeki telkin ve teşvikleriyle, aradan uzun bir zaman geçse de yayınlanmasının akademiye katkısı olacağına karar verdik.

Bu çalışma, 2002 yılından önceki bilgi ve verilere üzerinden değerlendirilmelidir. Güncellemenin, gelecek eleştiri ve öneriler çerçevesinde sonraki baskılara bırakılmasının daha uygun olacağı düşüncesiyle, yayınlamanın öncelikle orijinal metin üzerinden yapılması kanaatine vardık. Bu çerçevede çalışmanın ilk hazırlanış tarihinde yaygın olan ve belki bir kısmı sonradan değişmiş bulunan terim, şekil ve kavramlar bu baskıda değiştirilmeyip korunmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasına en büyük desteği ve katkısı olan değerli bilim insanı merhum Prof. Dr. Aslan GÜNDÜZ ve merhum Prof. Dr. Burhan KUZU hocalarıma ve teşviklerini aldığım diğer tüm meslektaşlarıma ve dostlarıma minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

TEZ ÖNSÖZÜ

Dünya, 21. Yüzyıl'a liberal değerlerin yükselişte olduğu bir siyasal ve düşünsel ortamda girmiştir. Tüm bu gelişme ve hareketlilikle birlikte pek çok soru da tartışılmaya başlanmıştır. Zira, bu gelişmeler şeffaflığı da getirmiş ve hemen her düzeydeki insanlar bazı şeyleri sorgulamaya başlamıştır. İşte biz bu çalışmamızda alanımızla ilgili olanlarından bazılarını irdelemeye çalıştık. Ancak her şeye rağmen, konunun özelliği gereği pek çok sahalara da girmek zorunda kaldık.

Bu gelişmelerden devletlerin egemenlikleri nasıl etkilenmiştir? Eski dönemdeki egemenlik anlayışı hâlâ geçerli midir? Yoksa yine bazı yazarların iddia ettiği gibi, "ulus-devlet" bu dönemde yok olma sürecine mi girmiştir? Eğer böyleyse, "devletin egemenliğinden nasıl bahsedeceğiz? Böyle bir olgu bütün devletler için de söz konusu mudur? Zira, diğer birçok kurum gibi devletin de tanım ve içeriği yavaş yavaş değişmektedir.

Tüm bu soruların temelini, yeni dönemde dünya kamuoyuna -en azından terim olarak kendini kabul ettirmiş bulunan- "küreselleşme (globalization)" oluşturmaktadır. İşte biz de çalışmamıza bu son soruyla başladık.

Peki bu "küreselleşme" neydi? Bazılarının söylediği gibi, "küreselleşme", "kaçınılmaz bir olgu" muydu? Yoksa bir "tuzak" mıydı? Ya da şu anda yaşadığımız bir "realite" mi, yoksa bir

"süreç" veya bir "ütopya" mıydı? "Yeni Dünya Düzeni" ile "Küreselleşme" aynı şeyler miydi?

Tüm bu gelişmeler karşısında bugün çığ gibi büyüyen rolüyle hukukun durumu ne olacaktır? Çalışmamızda, özellikle uluslararası hukukun ve uluslararası örgütlenmenin gelişimini ele alarak yukarıdaki sorulara yanıtlar bulmaya çalıştık.

Birinci bölümde "küreselleşme" kavramını çeşitli boyutlarıyla (ekonomik, teknolojik, siyasal, kültürel, tarihsel vs) ele almaya çalıştık.

İkinci bölümde ise, "hukukun küreselleşmesi" kavramını incelemeye çalıştık. Burada meseleye, önce genel hukukun, sonra da "uluslararası hukuk"un "küreselleşme" karşısındaki yerlerini yine tarihsel gelişimi çerçevesinde ele almaya çalıştık.

Üçüncü bölümde ise, Birleşmiş Milletler Örgütü çerçevesinde "devlet egemenliği"ni irdelemeye çalıştık. Tüm bu çalışma ve irdelemeler bizi önemli bir hususa dikkat çekmeye götürdü ki, bu da bu süreçten sadece egemenliğinin değil, bizatihi "ulus-devlet"in kendisinin etkilenmekte olduğuydu. Bu nedenle üçüncü bölümde "küreselleşme" ve "ulus-devlet"i de ele alan genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Belirtmek gerekir ki, kaynak toplama aşamasında konunun beklediğimizden çok daha geniş ve girift olduğu ortaya çıktı. Mesele bununla kalmadı. İncelememiz derinleştikçe başka alan ve kavramları da çalışmamıza dâhil etme zarureti ortaya çıktı. Elbette ki, çalışmamızı dağıtır şekilde her bir alanı, çalışmamızın doğrudan bir parçası haline getiremezdik. Ancak, her şeye rağmen "küreselleşme" ve "egemenlik" kavram ve süreçlerini de incelemek zorunda kaldık.

Ayrıca, bir taraftan "küreselleşme"ye Birleşmiş Milletler ve uluslararası hukuk açısından bakılan kaynakların azlığı; buna

karşılık diğer taraftan "küreselleşme" kavram ve süreci hakkında gittikçe artan oranda kaynak aşırılığı ile karşı karşıya geldik. Kaynakların çokluğu, ilk bakışta sevinilecek bir durum gibi gözükse de, aksine çalışmamızı daha da zorlaştırmıştı. Zira, bu aşırılık öyle bir noktaya gelmişti ki, bu karmaşada kavramın (küreselleşme) kendisi gittikçe muğlaklaştığı gibi; hızlanmış şekliyle yaşanmakta olan "küreselleşme süreci" de pratik hayatta -özellikle uluslararası ilişkiler bağlamında- med-cezir döngüsü görünümü vermekteydi. Üstelik, bu durum halen devam etmektedir. Bunun en büyük nedenlerinden biri, -çalışmamızda da ele aldığımız şekilde- söz konusu sürecin şekillenmesinde hemen her devletin ve hatta uluslararası hemen her aktörün kendi ağırlığını koyma çabasıydı. Neticede, gerek bu mücadelenin bir parçası olarak, gerekse bir sonucu olarak aşırı ve farklı kaynak ve bilgi bombardımanıyla karşı karşıya kaldık. İtiraf etmek gerekir ki, bu durum çalışmamızı bir taraftan daha da zevkli hale getirirken; diğer taraftan uzaması tehlikesiyle tedirginliğe itmiştir. Bununla birlikte, çalışmamızı istediğimiz doğrultuda sonuçlandırmayı başardığımıza inanıyoruz.

İstanbul / 2002

ÖZ

"Küreselleşen Hukuk ve Ulusal Egemenliğe Etkisi" konulu bu çalışmada **"Uluslararası Hukuk", "Egemenlik", "Küreselleşme", "Ulus-Devlet"** ve **"Birleşmiş Milletler"** kavramları ayrıntılı bir biçimde, ilgili başlıklar altında incelenmiştir.

1990'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünyada hemen her alanda hızlı yapısal değişmeler ortaya çıkmış ve bundan pek çok kurum ve kuruluş da etkilenmiştir.

Bu yeni süreçten en çok etkilenen ulus-devlet yapısı olmuştur. Ulus-devletin fonksiyonlarında değişmeler olduğu gibi, egemenlikleri de azami ölçüde sınırlanmıştır. Bununla birlikte, bazılarının ileri sürdüğü gibi ulus-devlet yok olmamış; aksine uluslararası sistemin ve uluslararası hukukun odak noktası olmaya devam etmiştir.

Küreselleşme denilen bu süreç, hukukun küreselleşme ivmesini de arttırmış olmakla birlikte bu henüz başarılamamıştır. Ancak, Birleşmiş Milletler'in yapısında yapılacak bazı değişikliklerle ve özellikle güçlü devletlerin egemenliklerinden yapacakları özverilerle bir küresel dünya idealine ulaşılabilir.

ABSTRACT

In this study on "**Globalizing Law and Its Impact on National Sovereignty**", the concepts of "**International Law**", "**Sovereignty**", "**Globalization**", "**Nation-State**" and "**United Nations**" are examined in detail under the relevant headings.

With the dissolution of the Soviet Union in 1990, rapid structural changes emerged in almost every field in the world and many institutions and organizations were affected.

The nation-state structure has been the most affected by this new process. Not only have the functions of the nation-state changed, but their sovereignty has also been limited to the maximum extent. However, the nation-state has not disappeared, as some argue; on the contrary, it has continued to be the focal point of the international system and international law.

This process, called globalization, has also accelerated the globalization of law, but this has not yet been achieved. However, with some changes in the structure of the United Nations, and especially with sacrifices of sovereignty by powerful states, the ideal of a "**Global World**" can be achieved.

ÖZET

"**Küreselleşme**" ve "**Yeni Dünya Düzeni**" çoğunlukla yanlış olarak aynı kavramı(küreselleşme) ifade etmek için birlikte veya ayrı ayrı kullanılmaktadır. Oysa bunlar farklı kavramlardır. Kısaca belirtmek gerekirse, "küreselleşme", somut bir nesnenin ya da soyut bir kavram, düşünce veya ideolojinin tüm dünyada tek olarak benimsenmesidir. Bu yönüyle "küreselleşme", aynı zamanda doğal olarak gelişen bir süreçtir. Buna karşılık "Yeni Dünya Düzeni" ise, daha çok uluslararası güçlü aktörlerce kendi çıkarlarına hizmet eden ideoloji, kavram veya nesnelerin tüm dünyaya dayatılmaya çalışıldığı uluslararası bir sistemi öngörmektedir. Bu aktörlerin başında ise, bugün itibariyle ABD ve uzantısı durumundaki küresel güçler gelmektedir.

1990'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünyada hemen her alanda hızlı yapısal değişmeler ortaya çıkmış ve bundan pek çok kurum ve kuruluş da etkilenmiştir.

Bu yeni süreçten en çok etkilenen "**ulus-devlet**" yapısı olmuştur. Ulus-devletin fonksiyonlarında değişmeler olduğu gibi, egemenlikleri de azami ölçüde sınırlanmıştır. Bununla birlikte, bazılarının ileri sürdüğü gibi ulus-devlet yok olmamış; aksine uluslararası sistemin ve uluslararası hukukun odak noktası olmaya devam etmiştir.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı, doğal küreselleşme sürecine etki eden faktörlerin başında gelmektedir. Ancak bu etki, olumlu

ve olumsuz olarak iki yönlü olmuştur. Dünya toplumlarının birbirlileriyle kaynaşmasının hızlandırması; -Avrupa Birliği gibi supranasyonel ölçüde olmasa da- devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılması; ortak norm ve değerlerin sayısının artmasına katkıları gibi pek çok nedenden dolayı olumlu etkide bulunmuştur. Buna karşılık, getirdiği sistemle devletlerin egemenliklerinin korunmuş olması; devletin, sistemin temel unsuru olarak kabul edilmesi ve yol açtığı "Soğuk Savaş" ortamı nedeniyle de olumsuz etkiye sahiptir. Bu nedenle, gerek küresel ve adil bir dünya için, gerekse bugünkü uluslararası gerçek yapıyı yansıtması için Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde bir takım reformlara ihtiyaç vardır.

"Küreselleşme" denilen yeni süreç, hukukun küreselleşme ivmesini de arttırmış olmakla birlikte bu henüz başarılamamıştır. Ancak, Birleşmiş Milletler'in yapısında yapılacak bazı değişikliklerle ve özellikle güçlü devletlerin egemenliklerinden yapacakları özverilerle bir küresel dünya idealine ulaşılabilir.

SUMMARY

"Globalization" and "New World Order" are often wrongly used together or separately to refer to the same concept (globalization). However, they are different concepts. To put it briefly, "globalization" is the adoption of a concrete object or an abstract concept, idea or ideology as one throughout the world. In this respect, "globalization" is also a naturally developing process. The "New World Order", on the other hand, envisages an international system in which powerful international actors try to impose ideologies, concepts or objects that serve their own interests on the whole world. At the forefront of these actors, as of today, is the United States and its extension, the global powers.

With the collapse of the Soviet Union in 1990, rapid structural changes emerged in almost every field in the world and many institutions and organizations were affected.

The "nation-state" structure has been the most affected by this new process. Not only have the functions of the nation-state changed, but their sovereignty has also been limited to the maximum extent. However, the nation-state has not disappeared, as some argue; on the contrary, it has continued to be the focal point of the international system and international law.

The United Nations Organization is one of the leading factors influencing the natural globalization process. However, this impact has been twofold, both positive and negative. It has had a positive impact for many reasons, such as accelerating the fusion of world societies with each other; limiting the sovereignty of states -although not to a supranational extent like the European Union-; and contributing to the increase in the number of common norms and values. On the other hand, it has also had a negative impact due to the protection of the sovereignty of states with the system it introduced, the acceptance of the state as the fundamental element of the system and the "Cold War" environment it caused. Therefore, there is a need for some reforms in the United Nations Charter both for a global and just world and to reflect today's international reality.

The new process called "globalization" has also increased the momentum for the globalization of law, but this has not yet been achieved. However, the ideal of a global world can be achieved through some changes to be made in the structure of the United Nations and especially through sacrifices to be made by powerful states from their sovereignty.

KISALTMALAR

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABAD	: Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleţik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
age	: Adı geçen eser
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
agm	: Adı geçen makale
AİD	: Amme İdaresi Dergisi
AİHD	: Avrupa İnsan Hakları Divanı
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AY	: Anayasa
AYİM	: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYMKD	: Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleţmiţ Milletler
C.I.J.	: Court Internationale de Justice
C.P.J.I.	: Court Permanente de Justice Internationale
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
ÇTYA	: Çok Taraflı Yatırım Andlaşması (MAI)
D	: Dairesi
DBB	: Danıştay Bilgi Bankası
DD	: Danıştay Dergisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTO	: Dünya Ticaret Örgütü
DÜHF	: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
ECOSOC	: Birleşmiţ Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
Et	: Erişim tarihi

GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması
HGİ	: Hukukun Genel İlkeleri
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICC	: Uluslararası Ticaret Odası
ICSID	: Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıkları Çözüm Merkezi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İHFM	**:** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜSBE	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
K.	: Karar, kararı
Krş.	: Karşılaştırınız
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Andlaşması
MC	**:** Milletler Cemiyeti
MHAD	: Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi
NAFTA	**:** Kuzey Amerika Serbest Ticaret Andlaşması
NGO	: Hükümet Dışı Örgütler
RG	**:** Resmi Gazete
s.	**:** Sayfa
S:	: Sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TAYM	: Türk Anayasa Mahkemesi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TODAİE	: Türk Orta Doğu Amme İdaresi Dergisi
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Konferansı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
USAD	**:** Uluslararası Sürekli Adâlet Divanı
WIPO	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
Y	: Yıl
YH	: Yayına Hazırlayan
Yy	: Yüzyıl

G İ R İ Ş

Günümüzde dünya çapında bir değişim rüzgârı esmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti gibi kıtasal boyuttaki bir devletten küçücük adacıklara, her büyüklükteki ve renkteki ülkeden şirketlere, kurumlara, ailelere kadar topluluklarla bireyler; esen değişim rüzgârına ayak uydurmak ve kendilerini 21. Yüzyıl'a hazırlayabilmek için harıl harıl çalışmakta ve bu değişimi algılayarak özümleyip kendini hazırlamaya geçemeyenlere ise dışlanmaya ve çağdışı kalmaya mahkûm diye bakılmaktadır. Söz konusu değişim rüzgârı daha çok iki boyutta esmektedir: Bir yanda teknoloji devriminin haberleşmede yarattığı olağanüstü hızlanma ve alan genişlemesi; diğer yanda ise elektroniğin, sadece haberleşmede yarattığı devrimle kalmayıp, ekonominin her kesiminde yeni olanaklar ve üretim biçimleri ile dünyayı, -yerleşen deyimle- "**küresel köy**"e[1] dönüştürecek kadar küçültmesi, gözlemlenmektedir[2].

Eski Sovyetler Birliği'nin 1989'da dağılıp Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle, uluslararası ilişkilerde çok yönlü yeni gelişmeler meydana gelmiştir. Bu tarihten sonraki döneme, genel olarak eskisinden farklı anlam ve yakıştırmalar yapılmaya çalışılmıştır ki, bu dönemin eskisinden farklı olduğu da bu şekilde kesinlik kazanmıştır. Dünya, 21. Yüzyıl'a liberal değerlerin yükselişte olduğu bir siyasal ve düşünsel ortamda girmiştir[3].

---

[1] STRANGE, Susan, **Casino Capitalism**, Oxford: Blackwell Publishers, Oxford, 1986, s.48.

[2] KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?** (Bundan sonra" Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen" şeklinde anılacaktır.), Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1997, s.9.

[3] World Bank, Entering The 21st Century: World Develepment Report (1999-2000), New York DC, 2000, s.2.

Gerçekten de bu dönemde eskisinden farklı şeyler olmuştur. Başta mikro elektronik, bilgisayar ve telekomünikasyon gibi alanlarda devrimsel gelişmeler meydana gelmiştir. Özellikle internet sistemiyle devletlerin sınırları âdetâ silinmeye yüz tutmuştur. Benzer şekilde uzay ve uydu teknolojisiyle sınırlar aşılmış; devletlerin egemenlik sahalarına giren doğal kaynaklar ve güvenlik sistemleri gibi alanlarda doğrudan bilgilenme yolu açılmıştır. Hatta devletlerin egemenlik sınırları içinde olduğu kadar, bireylerin özel hayat alanları içindeki gizlilik de büyük oranda (telefon, bilgisayar vb vasıtasıyla oluşturulan bilgiler gibi) ihlal edilebilir hale gelmiştir.

Bunlara paralel olarak, sermaye işlemleri de sınırları aşmış ve devletler tarafından kontrol edilememesi gibi bir tablo ortaya çıkmıştır. Özellikle uluslararası ticari ilişkilerde patlama olmuş ve karşılıklı doğrudan alış-verişler başlamıştır. Devletler de rekabet ve gelişme uğruna kendi uyruklarına ve hatta yabancılara klasik egemenlik anlayışına aykırı şekilde bütün kapıları açmak zorunda kalmışlardır.

Öte yandan 21. Yüzyıl'da, bireysel beklentilerin önceki dönemlere göre oldukça yükseleceği tahmin edilmektedir. Bireysel beklentilerin yükselmesinin iki boyutu bulunmaktadır: Birincisi, haberleşme teknolojilerinin gelişmesiyle bütün toplumlarda bireylerin davranışlarını ayarladıkları referans grupları sürekli standart yükseltmekte ve tüketim toplumu olmanın bir sonucu olarak, insan ilişkileri mal ve hizmet tüketebilme kapasitesine göre yeniden şekillenmektedir. Toplumların egemen değer yargıları da, tüketim odaklı hale gelmektedir. Tüketim standartları yükseldikçe, bireyler hayat kalitesini artırıcı toplumsal ve çevresel konulara ilişkin yeni düzenlemelerin yapılmasına yönelmektedirler. Mal ve hizmet üretimindeki artış, yeni düzenleme alanları ortaya çıkarmakta ve hukukun alanını sürekli genişletmektedir. Hukukun alanının genişlemesi ise devlete yeni sorumluluklar yüklemektedir. İkincisi, gelişmiş ülkelerdeki hayat standardı, gelişmekte olan ülke insanlarının özlem ve beklenti seviyesini sürekli yükseltmektedir. Bireylerin hem içinde yer aldıkları toplumda, alt

katmanlardan yukarıya doğru; hem de ülkeler arasında, gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru beklenti oluşması yeni bir tartışmayı gündeme getirmektedir: Acaba her geçen gün artan bireysel beklentilerin karşılanmasında piyasa sistemi yeterli olacak ve ortaya çıkacak bütün sorunları çözebilecek midir ve devletin sosyal organizasyon içindeki rolünde, devleti yönetecek siyasetçilerin meşruiyet kriterlerinde değişmeler olmayacak mıdır?[4]

Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu baş döndürücü gelişmeler karşısında, bir-iki istisna dışında hemen tüm devletler telaşa kapılmış ve âdeta kalkmakta olan trene yetişme çabası içine girmişlerdir. Bu durum, özellikle ülkemizde de net olarak gözlemlenmiş ve gerek resmi, gerekse sivil platformlarda sıklıkla dile getirilir olmuştur[5].

Tüm bu gelişme ve hareketlilikle birlikte pek çok soru da tartışılmaya başlanmıştır. Zira, bu gelişmeler şeffaflığı da getirmiş ve hemen her düzeydeki insanlar bazı şeyleri sorgulamaya başlamıştır. İşte biz bu çalışmamızda alanımızla ilgili olanlarından bazılarını irdelemeye çalıştık. Ancak her şeye rağmen, konunun özelliği gereği pek çok sahalara da girmek zorunda kaldık. Diğer bir deyişle, pergelin sabit ucu "uluslararası

---

[4] **Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi: Serbest Piyasa Devriminin Serüveni**, (Ed. Metin TOPRAK- Ömer DEMİR), (Siyasal Kitabevi), Ankara, 2001, s.11.

[5] Bu konuda bazı çalışmalar şunlardır: TÜBİTAK: **Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası**, (Bilim ve Teknoloji Stratejisi ve Politika Çalışmaları), TÜBİTAK, BTP.97 / 04, Ağustos-97, Ankara, 1997**;** DPT: **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye** (7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Kitap-I), Ankara, 1995**;** DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara, 1995; KABAALİOĞLU, Halûk, "The Turkish Model of Association: Customs Union Before Accession", **Regionalism and Multilateralism After the Uruguay Round**, (Ed. Demart P.-Bellis J.F.-Garcia Jımenez,G.), Brussels, 1997, s.115-163; GÜVENÇ, Nazım, **Küreselleşme ve Türkiye**, BDS Yay., İstanbul, 1998.

hukuk"ta kalmakla birlikte, "uluslararası ilişkiler" gibi bazı sahaları da dolaşmak zorunluluğu doğmuştur.

Yaşadığımız dünyayı tanımlamaktan onu düzenlemeye doğru kayış, uluslararası hukukun temelini oluşturur. Bosna'daki savaş suçlularından terörist liderlere kadar insan haklarına karşı suç işleyenler, yabancı mahkemelerde ya da uluslararası mahkemelerde yargılanabilir mi? Birleşmiş Milletler üyeleri, Güvenlik Konseyi kararlarına saygıyı nasıl sağlayabilirler? Doğaya zarar veren gazların yayılması ya da okyanusların kirlenmesi gibi çevre felaketlerini ulus aşırı düzeyde düzenlemenin en iyi yolu nedir? ABD, yurttaşlarına, Küba hükümeti tarafından bir kuşak önce Amerikalılardan alınan toprak ve fabrikaları kullandıkları için Avrupalı şirketleri dava etme izni verilebilir mi? Ya da Kızılderililer, atalarına karşı yapılanlar ve ellerinden alınan topraklar için birtakım taleplerde bulunabilirler mi?

İçinde bulunduğumuz şartlar ya da süreçte, uluslararası hukuktaki en önemli eğilim sayılabilecek olan "**uluslararası hukukun bağlayıcılığının tamamlanması**"nın ivme kazanması için zemin hazır gözüküyor: Bir zamanlar devletlerin yetki alanında görülen artan sayıda konunun uluslararası alanda düzenlenmesine doğru gidiliyor. Ancak, bazı uygulayıcılar ve akademisyenler tarafından idealleştirilen ulus aşırı yasal bir sistem yaratma girişiminin sorunlu olması kaçınılmazdır. Bir zamanlar Batı-Doğu arasında, sonraları Kuzey-Güney arasındaki çıkmaz yüzünden işlemez hale gelen uluslararası hukuk sistemi şimdi hem Gürcistan, Beyaz Rusya, Hırvatistan gibi yeni devletlerin normlara uymalarını sağlamaya çalışmak; hem de uluslararası hukuku alaya alan İsrail, Afganistan, Sırbistan ve öteki çökmüş devletlerle uğraşmak zorundadır. Bu da ortaya koymaktadır ki, uluslararası hukuk bir yandan geniş bir yelpazeye yayılan form, konu ve teknolojileri; diğer yandan da bir dizi yeni aktörü içermeye çalışmalıdır. Tamamen "dış" endişelerden(diplomatlara ya da denizlerdeki gemilere nasıl davranılacağı), geleneksel olarak iç hukuka giren alanlara (çevre

ya da iş-emek standartları gibi) doğru ilerledikçe, böyle bir hukuk sistemini savunanlar gittikçe daha da artacaktır[6].

Söz konusu sorgulama konularının başında belki de eski Soğuk Savaş dönemine ait uluslararası kurum ve kavramlar gelmektedir. Acaba, bazılarının dediği gibi sahip olduğumuz ulusal veya uluslararası sitemle günümüz gerçekleri arasında gerçekten farklar doğmuş mudur ve doğmuşsa ne ölçüdedir? Örneğin, ulus-devlet, demokrasi, siyaset ve özgürlük gibi kavramlar bizim zihinsel ufkumuzu belirleyen ve bir düşünceden çok refleksten ötürü katıldığımız kavramlar mıdır[7]? Buna benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı (BM)'yla özdeşleşmiş bulunan ve Soğuk Savaş döneminin bir parçası olan uluslararası mevcut yapı, bazılarınca iddia edildiği gibi[8] acaba gerçekten uluslararası yeni ihtiyaçları karşılayamayacak kadar eskimiş midir? Yine bu döneme ait uluslararası hukuk normları yeterli midir? Yeni gelişmeleri takip edebilmekte midir? Örneğin, bir taraftan BM Güvenlik Konseyi'nin statüsü tartışılırken[9]; diğer

---

[6] RATNER, Steven R., "International Law: The Trials of Global Norms ", **Foreign Policy,** Spring-1998, **(www.ciaonet.org; www.foreignpolicy.com),** s.44.

[7] GUEHENNO, Jean-Marie, **Demokrasinin Sonu**, (Çev. Mehmet Emin Özcan), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 1998, s.10.

[8] GÖKAL, İsmail, "Globalleşme", **Dış Ticaret Dergisi**, 4: 2, S: 7, (Ekim), 1997, s.30.

[9] Bu konuda tartışmalar için bkz. CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri**(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997) içinde, İstanbul, 1999, s.93-99(Bundan sonra "Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu" şeklinde anılacaktır); GÖKMEN, Oğuz, "21. Asırda Nasıl Bir Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri**(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997) içinde, İstanbul, 1999, s.32-39; ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Ortak

taraftan Uruguay Nihaî Senedi'ni ve bunun ürünü olan Dünya Ticaret Örgütü(WTO=DTÖ)'nü nasıl değerlendirmek gerekir?

Yukarıda belirttiğimiz gelişmeler karşısında devletlerin egemenlikleri nasıl etkilenmiştir? Eski dönemdeki egemenlik anlayışı hâlâ geçerli midir? Yoksa yine bazı yazarların iddia ettiği gibi, "ulus-devlet" bu dönemde yok olma sürecine mi girmiştir? [10] Eğer böyleyse, "devletin egemenliği"nden nasıl bahsedeceğiz? Böyle bir olgu bütün devletler için de söz konusu mudur? Zira, diğer birçok kurum gibi devletin de tanım ve içeriği yavaş yavaş değişmektedir. Hem dünya ölçeğinde hem de ülke sınırları içerisinde devlet kurumu, yapı ve işlev bakımından sürekli yenilenmektedir. Zaman içerisinde değişen koşullara göre devletin bazı fonksiyonlarının önemi azalmakta, bazıları tamamen ortadan kalkmakta; buna karşılık yeni bir kısım işlevler ortaya çıkmaktadır.

Peki tüm bu soruların nedeni ve kaynağı nedir?

Tüm bu soruların temelini, yeni dönemde dünya kamuoyuna -en azından terim olarak kendini kabul ettirmiş bulunan- "küreselleşme (globalization)" oluşturmaktadır.

Peki bu "küreselleşme" neydi? Bazılarının söylediği gibi, "küreselleşme", "kaçınılmaz bir olgu" muydu?[11] Yoksa bir

---

Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri**(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997) içinde, İstanbul, 1999, s.104-15; KESKİN, Funda, "BM Sisteminde Reform Çalışmaları", **Kocaeli Hukuk Fakültesi Dergisi,** S:2, 1999, s.431-448; PAZARCI, HÜSEYİN, "Birleşmiş Milletlerin Dünü, Bugünü", Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı(1984), Ankara, 1985, s.3-10.

[10] Bkz. OHMAE, Kenichi, **Ulus-Devletin Sonu: Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi** (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul, 1996, s.16 vd.

[11] Bkz. KARAMAN Z. Toprak – ALTAY, A., "Yeni Dünya Düzeninde

"tuzak" mıydı[12]? Ya da şu anda yaşadığımız bir "realite" mi, yoksa bir "süreç" veya bir "ütopya" mıydı?

Gerçekten de çağın olanaklarıyla aradaki mesafeler kısalmakta ya da kalkmakta ve insanlar birbirlerine daha çok yakınlaşmaktadır. Ancak buna karşılık devletler arasında bölgesel bütünleşme çabaları da devam etmektedir. Örneğin Amerikan Kıtası, Avrupa Birliği (AB), Birleşik Devletler Topluluğu(BDT)'ndaki bölgesel birleşmeler; ya da Samuel P. Huntington'un iddia ettiği "medeniyetler çatışması"[13] gibi. Acaba yeniden "kutuplaşma"lara mı gidiliyor? Eğer böyleyse "küreselleşme" nasıl olacak?

"Yeni Dünya Düzeni" ile **"Küreselleşme"** aynı şeyler midir?

Tüm bu gelişmeler karşısında bugün çığ gibi büyüyen rolüyle[14] hukukun durumu ne olacaktır? **Martin Shapiro**'nun ifadesiyle gezegen üzerinde herkesin nereye giderse gitsin tek-bir (yeknesak) hukuk manzumesi tarafından idare edilmesi[15] anlamında "hukukun küreselleşmesi" mi söz konusu olacaktır? Böyle bir olgunun gerçekliğinin derecesi nedir? Daha spesifik olarak "uluslararası hukuk"un bu süreçteki yeri nedir? İşte biz de çalışmamıza bu son soruyla başladık.

Global Yönetim", **Yeni Türkiye**, (Mayıs-Haziran), 1996, s.325.

[12] Bkz. MARTIN, Hans Peter-SCHUMANN, Harold, **Globalleşme Tuzağı: Demokrasiye ve Refaha Saldırı** (Çev. Özden Saatçi Karadana – Mahmure Kahraman), (Ümit Yay.), Ankara, 1997, s.92 vd.

[13] Bkz. HUNTINGTON, Samuel P., "Medeniyetler Çatışması mı?" (Çev.: Mustafa Çalık), **Medeniyetler Çatışması** (Der. Murat Yılmaz) içinde, Vadi Yay., İstanbul, 2001, s.22-50.

[14] ÖZCAN, Mehmet Tevfik, **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, Donkişot Yay., İstanbul, 2001, s.iv(Bundan sonra "**Hukuk Sosyolojisine Giriş**" şeklinde zikredilecektir).

[15] SHAPIRO, Martin, "Globalization of Law", www.law.cam.ac.uk/ESSEYS/miscel.htm; www.law.indiana.edu /glsj/vol1/.html (Updated:6 May 1999), s.1.

Çalışmamızda, özellikle uluslararası hukukun ve uluslararası örgütlenmenin gelişimini ele alarak yukarıdaki sorulara yanıtlar bulmaya çalıştık.

Birinci bölümde "**küreselleşme**" kavramını çeşitli boyutlarıyla (ekonomik, teknolojik, siyasal, kültürel, tarihsel vs) ele almaya çalıştık. Ancak, sosyolojik ve tarihsel bir inceleme çalışmamızın sınırlarını aşacağından, bu konuda mümkün olduğu kadar fazla detaya girmedik.

İkinci bölümde ise, "**hukukun küreselleşmesi**" kavramını incelemeye çalıştık. Burada meseleye, önce genel hukukun, sonra da "**uluslararası hukuk**"un "küreselleşme" karşısındaki yerlerini yine tarihsel gelişimi çerçevesinde ele almaya çalıştık. Bu bölümde, önce genel hukuk açısından hukukun küreselleşmesini değerlendirmeye çalıştık. Burada özellikle "**resepsiyon**" ve iç hukuk sistemlerindeki "**hukukun genel ilkeleri**" gibi kavramları ve bunların "**hukukun küreselleşmesi**"ne etkilerini irdelemeye çalıştık. Bundan sonra ise, konuya BM çerçevesinde kurumsallaşmış bulunan "**uluslararası hukuk**" açısından bakarak, özellikle uluslararası hukuktaki "**andlaşmalar**", "**teamül kuralları**", "**buyruk kurallar**" ve "**uluslararası hukukun genel ilkeleri**"nin "hukukun küreselleşmesi"ne etkilerini incelemeye çalıştık.

Üçüncü bölümde ise, **Birleşmiş Milletler Örgütü** çerçevesinde "**devlet egemenliği**"ni irdelemeye çalıştık. Bunu yaparken öncelikle "**egemenlik**" kavramını ve günümüze kadar geçirdiği evrime çeşitli açılardan (egemenliğin iç ve dış boyutu; egemenlik ile eşitlik, bağımsızlık, kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti ilkesinin karşılaştırılması gibi) bakarak, asıl olarak egemenliğin küreselleşme sürecindeki etkileşimini konumuz çerçevesinde ortaya koymaya çalıştık. Buna bağlı olarak da **Birleşmiş Milletler Şartı(Şart)** çerçevesinde devletlerin egemenliğinin ne ölçüde etkilendiğini inceledik. Bunu yaparken de öncelikle **Milletler Cemiyeti Misakı(Misak)**'nı yine devlet egemenliğine etkisi açısından incelemek zorunda kaldık. Zira, Birleşmiş Milletler Şartı, Misak'ın devamı ve halefi niteliğindeydi. Özellikle Misak'taki **Uluslararası Daimi Adalet**

Divanı (UDAD) ile Şart'taki **Uluslararası Adalet Divanı(UAD)** için bu husus tescillenmişti. Diğer bölümlerde sık sık atıfta bulunduğumuz "**Küreselleşme ve Birleşmiş Milletler**" etkileşimini ayrı bir alt başlık olarak da ele almaya çalıştık.

Tüm bu çalışma ve irdelemeler bizi önemli bir hususa dikkat çekmeye götürdü ki, bu da bu süreçten sadece egemenliğinin değil, bizatihi "**ulus-devlet**"in kendisinin etkilenmekte olduğuydu. Bu nedenle üçüncü bölümde "**küreselleşme ve ulus-devlet**"i de ele alan genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Belirtmek gerekir ki, bu konuyu seçerken sadece Birleşmiş Milletler çerçevesinde "devlet egemenliği"ni incelemeyi düşünüyorduk. Ancak, daha kaynak toplama aşamasında konunun beklediğimizden çok daha geniş ve girift olduğu ortaya çıktı. Mesele bununla kalmadı. İncelememiz derinleştikçe başka alan ve kavramları da çalışmamıza dahil etme zarureti ortaya çıktı. Elbette ki, çalışmamızı dağıtır şekilde her bir alanı, çalışmamızın doğrudan bir parçası haline getiremezdik. Ancak, her şeye rağmen "**küreselleşme**" ve "**egemenlik**" kavram ve süreçlerini de incelemek zorunda kaldık. Çünkü, her iki kavramın gelişimi de konumuzu doğrudan ilgilendirmekteydi. Diğer bir ifadeyle, hem "egemenlik", hem de "küreselleşme" kavram veya süreçlerinin gelişimi ile Birleşmiş Milletler'in ve onu oluşturan devletlerin egemenliklerinin gelişimi birbirleriyle orantılıydı. Zira, gerçek anlamda bir küreselleşmenin[16] gerçekleşmesi, devlet egemenliğinin ve hatta bizatihi devletin kendisinin aşınmasına bağlıydı.

Zorluklar bununla da bitmemişti. Bir taraftan "küreselleşme"ye Birleşmiş Milletler ve uluslararası hukuk açısından bakılan kaynakların azlığı; buna karşılık diğer taraftan "küreselleşme" kavram ve süreci hakkında gittikçe artan oranda kaynak aşırılığı ile karşı karşıya geldik. Kaynakların çokluğu, ilk bakışta sevinilecek bir durum gibi gözükse de, aksine çalışmamızı

---

[16] İleride daha ayrıntılı olarak ortaya koymaya çalıştığımız üzere, buradaki "**küreselleşme**", "**evrenselleşme**" anlamındadır.

daha da zorlaştırmıştı. Zira, bu aşırılık öyle bir noktaya gelmişti ki, bu karmaşada kavramın (küreselleşme) kendisi gittikçe muğlaklaştığı gibi; hızlanmış şekliyle yaşanmakta olan "küreselleşme süreci" de pratik hayatta- özellikle uluslararası ilişkiler bağlamında- med-cezir döngüsü görünümü vermekteydi. Üstelik, bu durum halen devam etmektedir. Bunun en büyük nedenlerinden biri, çalışmamızda da ele aldığımız şekilde- söz konusu sürecin şekillenmesinde hemen her devletin ve hatta uluslararası hemen her aktörün kendi ağırlığını koyma çabasıydı. Neticede, gerek bu mücadelenin bir parçası olarak, gerekse bir sonucu olarak aşırı ve farklı kaynak ve bilgi bombardımanıyla karşı karşıya kaldık.

İtiraf etmek gerekir ki, bu durum çalışmamızı bir taraftan daha da zevkli hale getirirken; diğer taraftan uzaması tehlikesiyle tedirginliğe itmiştir. Bununla birlikte, çalışmamızı istediğimiz doğrultuda sonuçlandırmayı başardığımıza inanıyoruz.

Bu arada belirtmek gerekir ki, bu kadar kapsamlı bir konunun, tek bir disipline bağlı kalarak incelenemeyeceği muhakkaktır. Gerçekten "küreselleşme" gibi çok boyutlu bir kavramın her yöne açılmış penceresi (ekonomi, kültür, tarih, uluslararası ilişkiler vd.) söz konusudur. Keza "**egemenlik**", "**ulus**", "**ulus-devlet**", "**uluslararası hukuk**" gibi kavramların hepsi de ayrı disiplinlerin (Uluslararası İlişkiler, Genel Kamu Hukuku, Anayasa Hukuku, Hukuk Tarihi ve Hukuk Felsefesi gibi) ilgi alanlarına girebilmektedir. Bu nedenle, sık sık bu disiplinlerin alanlarına da girmek zorunda kaldık.

Çalışmamızın "Sonuç" bölümünde ise, genel bir değerlendirme ile bazı tespitlerde bulunmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

K Ü R E S E L L E Ş M E

1.1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

"Küreselleşme" **terimi** bazen "uluslararasılaşma", bazen "globalleşme", bazen de "evrenselleşme" şeklinde kullanılmakla birlikte; köken itibariyle "globe" kelimesinden gelmektedir ki, Türkçe karşılığı "küre"dir. "Küreselleşme" kelimesi ise, kökeninde "globalizm"e denk düşmekle birlikte, bugün kendisine yüklenen anlam itibariyle kavramı tam karşılamamaktadır. Zira, kavramın içeriğinde "şekil(küre-yerküre)"den çok, bir "etki ve yaygınlaşma alanı" söz konusudur ki, bu da tüm insanları etkileyen bir hayat alanıdır[17]. Bu nedenle kavramı, "küreselleşme" yerine belki "evrenselleşme"[18], hatta Fransa'da kullanıldığı gibi "dünyalaşma"[19] daha iyi ifade edebilirdi. Ancak, "küreselleşme" kelimesinin bugün artık benimsendiği gerçeğinden hareketle, zaten istikrarsız ve plansız bir değişime maruz kalan Türkçe'yi daha fazla zayıflatmamak amacıyla biz de çalışmamızda artık oturmuş bulunan "KÜRESELLEŞME"yi kullanmayı tercih ettik. "Küreselleşme"nin **tanımı**, -genelde aynı şeyi ifade etmekle birlikte- değişik şekillerde yapılmaktadır.

---

[17] Örneğin, bir prizmanın, ya da benzer bir nesnenin küre şekline getirilmesi ile söz konusu prizmanın tüm dünyada aynı şekilde benimsenmesi veya kullanılmasındaki fark gibi...

[18] Mümtaz Soysal, "küreselleşme" ile "evrenselleşme"nin farklı şeyler olduğunu ve birbirine karıştırılmaması gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Bkz. SOYSAL, Mümtaz, "Küreselleşme, Evrensel Değerler ve Ulusal Egemenlik", **Uluslararası Anayasa Kurultayı**(Açık Oturum: 9-13 Ocak 2001 Ankara), Türkiye Barolar Birliği Yay.:12,(Bundan sonra "Küreselleşme..." şeklinde zikredilecektir.) İçinde, Ankara, 2001, s.584.

[19] KILIÇBAY, Mehmet Ali, "Eski Bir Hikâyenin Yeni Adı", **Karizma**, Ekim-Aralık 2000, S:4, s.91.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, kavram çok yönlüdür ve insanların ilgi alanlarına (iktisadî, siyasî, hukukî, kültürel vs) göre değerlendirilebilmektedir[20]. Bu farklı tanımlamalara ise değişik pencerelerden bakılması neden olmaktadır. Örneğin, bazılarına göre küreselleşme, kapitalizmin bir dünya sistemi oluşturma "olayı" olarak yaygınlaşıp egemenlik kurması[21]; bazılarına göre ortak yarar(common good) için hukukun, piyasanın ve hatta fertlerin ulusallaşmaktan çıkması (denationalization)[22]; bazılarına göre emperyalizmin makyajlı hali[23] veya çağdaş emperyalizmin yeni adı[24]; bazılarına göre karşılıklı bağımlılık[25]; bazılarına göre

---

[20] TİMUR, Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Yay., Ankara, 1996, s.8(Bundan sonra "Küreselleşme ve Demokrasi Krizi" olarak anılacaktır.).

[21] ALEMDAR, Korkmaz: "Küreselleşme, Türkiye ve Kitle İletişim Araçları", **Türk-İş 97 Yıllığı (2.Cilt**) içinde, Ankara, 1997, s.275. Bkz. Aynı görüşte: ŞAYLAN Gencay, "Küreselleşme'nin Gelişimi", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme** (Y.H. Işık Kansu) içinde, Ankara, 1997 (Bundan sonra "Küreselleşmenin Gelişimi" olarak anılacaktır)**;** EROĞUL, Cem, "Ulus-Devlet ve Küreselleşme" **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme** (Y.H. Işık Kansu) içinde, Ankara, 1997, s.47 vd.

[22] FIDLER, David P., "Globalizatin, International Law, and Emerging Infectious Diseases", **www.cdc.gov/ ncidod/EID/ vol2no2/downfidl.htm**(internet).

[23] OYAN, Oğuz, "Küreselleşme Paradoksu: Söylenceden Gerçeklere, **"Türk-İş 97 Yıllığı (2.Cilt)** içinde, Ankara,1997, s.13(Bundan sonra "Küreselleşme Paradoksu" olarak anılacaktır.). Aksi görüş için bkz. DİCLELİ, Zülfü, "Sosyal Teoriler, İdeolojiler, Siyaset Bilimi ve Günümüz" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1**(Y.H. Süleyman Talay) içinde, İstanbul, 1997, s.122.

[24] TİMUR, T., Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, s.69.

[25] DEMİRKAN Tarık: "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim" (Panel) **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1** (Y.H. Süleyman Talay) içinde, İstanbul, 1997, s.27.

herhangi bir iktisadi, siyasî sistemin kendi sınırlarını aşarak yaygınlaşması hali[26]; bazı ekonomistlere göre ulusal ekonomilerin birleşmesi[27]; bazılarına göre üretimin üç temel faktörü olan sermaye, işgücü ve teknolojinin sınır tanımazlığı[28]; bazılarına göre Batı Avrupa koşullarında ortaya çıkan, öncelikle Kıta Avrupa'sının devletçi gelenekleriyle yapısallaşan, ondan sonra Anglo-Sakson liberal gelenekleriyle harmanlanan ekonomik, sosyal, kültürel modelin dünya çapında yaygınlaşması[29]; bazılarına göre bütünün kucaklanması ve kuşatılması[30]; bazılarına göre ulus-devletin ekonomik ve finansal yetkilerini aşan kapitalist bir dünya bütünleşmesi ve tek pazar oluşumunun ifadesi[31]; bazılarına göre 1980'li ve 1990'lı yıllarda ortaya çıkan "yeniden yapılanma"nın en temel öğelerinden biri[32]; bazılarına göre "dost ve düşmanın birlikte yarışı"[33]; bazılarına göre -aşırı küreselleşme taraftarlarının tasarladıkları haliyle- bir

---

[26] MAHÇUPYAN, Etyen, "Küreselleşme ve İdeolojik Politik Düşünce Akımları" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1,** (Y.H. Süleyman Talay) içinde, Küyerel Yayınları, İstanbul, s.49,107, 1997. Nazım Güvenç de benzer şekilde "kapitalizm"in kendi dinamikleriyle ulaştığı bir aşama, evrenselleşme ve devam eden bir süreç olarak değerlendirmektedir. Bkz. GÜVENÇ, Nazım, **Küreselleşme ve Türkiye**, BDS Yay., İstanbul, 1998, s.221,318.

[27] Demirkan, T., **agm,** s.23

[28] Demirkan, T., **agm,** s.24

[29] Demirkan, T., **agm,** s.24

[30] UĞUR, Aydın, "İletişim, İşletmecilik ve Örgüt Sosyolojisinin İlk Randevusu", **Toplum ve Bilim**, LVI-LXI, Bahar 1993, s.149.

[31] ŞAYLAN, Gencay, "Küreselleşme ve Siyasal İslâm ", **Türk-İş 97 Yıllığı** (2.Cilt), Ankara, 1997, s.398 (Bundan sonra "Küreselleşme ve Siyasal İslâm" olarak anılacaktır.)

[32] ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm", s.406

[33] ERGİN, Berrin, "Üçüncü Dalganın Çalışma Hayatına Etkileri: Globalleşme ve Ütopya", **Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan**, İstanbul, 2001, s.33.

"mit"[34]; bazılarına göre Batı dünya egemenliğinin mutlak mandallaştırılması[35]; bazılarına göre ise özünde tek bir dünyanın olduğunu kavramaktır[36].

Bu tür tanım ve değerlendirmeleri çoğaltmak mümkündür ve genel olarak tümünün de doğru tarafları vardır. Kavrama yaklaşımlar daha çok tanımlamayı yapanların ilgi alanlarına ve bakış açılarına göre şekillenmektedir. Diğer bir deyişle değerlendirmeler daha çok branşsal ve sübjektif olmaktadır. Benzer durum, yabancı literatür için de söz konusudur. Örneğin **Harry Magdoff**, küreselleşmeyi şöyle tanımlamaktadır: "Küçük bir mali elitin, gücünü bütün yerküre üzerinde genişlettiği, mal ve hizmet fiyatlarını şişirdiği, serveti düşük gelirli sektörlerden yüksek gelirli sektörlere doğru yeniden dağıttığı bir sistemin oluşturulmasıdır"[37]. Bu tanımların sergilediği görüntüden ise kavrama -özellikle ülkemizde- daha çok ideolojik yaklaşıldığı gözlemlenmektedir[38]. Bazı kesimler "küreselleşme"yi âdetâ kendi ideolojilerini tasvir eden bir şablon olarak nitelendirmeye çalışırken; karşıt kesimler ise aksi bir tavırla kendi düşünce ve ideolojilerinin rakibi gibi algılamaktadırlar. Örneğin bir taraf ekonomide özelleştirmeyi savunsa "bir yerlerin, lobinin adamı" oluyor; diğer taraf özelleştirmeyi eleştirince "Saddamcı" oluyor[39]. Bu bağlamda bir kesim küreselleşmeyi çağın yakalanmasında kaçırılmaması gereken bir tren gibi algılarken, diğer bir kesim ise

---

[34] HIRST, Paul-THOMPSON Grahame, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çev.: Çağla Erdem-Elif Yücel), (Dost Yay.) Ankara, 1998, s.27.

[35] TUNA, Korkut, "Küreselleşme ve Hükümranlık Hakları", **Türkiye Günlüğü**, S:65, Bahar/2001-2002, s.15.

[36] Tarık Demirkan bu açıdan küreselleşmeyi **Galileo** ile başlatmaktadır. Bkz. Demirkan, Tarık, **age,** s.39

[37] Aktaran: SAID, Edward: "East isn't East" **Times Literary Supplement**, 3 Şubat 1995, s.6.

[38] Örnek olarak bkz. BORATAV, Korkut, "Küreselleşme ve Sol", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, C: XIX, S:181, 1995, s.14-17.

[39] AYATA, Sencer: "Toplumbilim Açısından Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme** (Y.H., Işık, Kansu), Ankara, 1997, s.62.

yeni emperyalizm veya sömürgecilik olarak nitelendirmeye çalışmaktadır.

Her şeye rağmen, tüm bu tanımlamalardan bazı ortak yanları çıkartmak da mümkün bulunmaktadır. Küreselleşmenin en önemli unsuru her şeyden önce bir "bütünleşme"nin söz konusu olması ve bu bütünleşmenin ise "**ulus-devlet**"i aşan bir nitelik arz etmesidir ki, kanaatimizce bu husus, özellikle küreselleşmeyi diğer bütünleşmelerden ayıran temel bir noktadır.

Meseleye konumuz açısından bakıldığında ise görünürde spesifik de olsa gerçekte en geniş anlamda bir bütünleşme söz konusudur. Zira ister ekonomik olsun, ister siyasî olsun ve isterse diğer herhangi bir sahada olsun her türlü bütünleşmeyi içeren bir yapı söz konusudur. Çünkü bir bütünleşme, ancak bir düzen içerisinde oluşuyor veya bizzat o düzenin kendisini oluşturuyor ise bir anlam ifade edecektir. Aksi takdirde ancak bir kaostan, bir anarşiden söz edilebilecektir. Bir düzenin bulunduğu yerde ise "**hukuk**" vardır. Dolayısıyla herhangi bir sahadaki bütünleşme veya küreselleşme, aynı zamanda "**hukukun küreselleşmesi**"dir. Küreselleşme sürecindeki hukuk ise bugün için öncelikle "uluslararası hukuk"tur. Diğer bir deyişle, küreselleşmenin oluşumu safhasındaki hukuk, uluslararası hukuktur. Bu gün için bir ütopya gibi gözükse de, küreselleşmenin tamamlanmasından sonraki hukuk ise artık bir "iç hukuk"tur. Diğer bir ifadeyle, "**Küresel Köy (Global City**)"ün[40] hukukudur. Çünkü bu safhada artık "devlet"ler değil, "birey"ler vardır. Zira, bu safhada artık tek bir hukuk düzeni vardır ve bunun süjeleri de iç hukuktaki "kişi"lerdir.

Belirtmek gerekir ki, bazen "**küreselleşme**" ile "iyi" anlamındaki "**gelişme**"nin de karıştırılması söz konusu olabilmektedir. Örneğin, hukukun küreselleşmesiyle hukukun

---

[40] STRANGE, Susan, **Casino Capitalism**, Oxford: Blackwell Publishers, Oxford, 1986, s.48.

gelişmesi farklı şeyler olmak durumundadır. Hukukun gelişmesi, benzeşme, ya da aynılaşma temayülüne bakılmaksızın sorunlara cevap verme ve kabul edilen "iyi"nin gerçekleşmesini sağlama yönünde sınırsız değişkenlerin birlikte işlediği bir süreçtir[41]. Bu açıdan bakıldığında diğer alanlarda olduğu gibi, "hukukun küreselleşmesi", "hukukun gelişmesi" -ya da iyileşmesi- anlamına gelmemektedir. Örneğin, "idam cezası" küresel nitelikte bir uygulama alanı bulabilir. Ancak bu, idam cezasının iyi bir ceza veya ıslah yöntemi olduğu anlamına gelmez.

Benzer tespiti, bugün küreselleşmeyle en çok bağlantı kurulan ekonomi için de yapabiliriz. Aşağıda küreselleşmeyi ekonomik açıdan ele alırken de belirttiğimiz gibi, bugün ekonomik açıdan gerçekten küresel bir süreç yaşanmakta ya da yaşatılmaktadır. Ancak, bu sürecin bugün insanlığın kabul ettiği değer ölçeğinde "iyi"ye doğru gittiği su götürür türdendir. Zira, yine aşağıda belirttiğimiz gibi, tüm veriler kapitalist, emperyalist ama küresel bir hedefe doğru gidildiğine işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, gerek bireysel, gerekse toplumsal bazda mutlu azınlıkların yönettiği küresel bir sisteme doğru gidilmektedir. **GATT, WTO, MAI, Uluslararası Tahkim Usûlü**, vb.nin getirmek istediği düzenin bu şekilde bir sonuç doğuracağı artık çoğunluk tarafından kabul edilmektedir. Tüm bunlar küresel nitelikte gelişmelerdir. Ama iyi gelişmeler olduğu tartışmalıdır[42].

Benzer durum siyasal sistem için de geçerlidir. Bugün, "**modern dünya sistemi**"nden anlaşılan; sosyal analizin bireyler, aileler, komşular, sınıflar, toplumlar, işletmeler, köyler, şehirler, bölgeler, ulus devletler, ulusalüstü aktörler, uluslararası bölgeler ve küresel oluşumlar gibi mikro olanlarından makro olanlarına kadar tüm birimlerini birbirine bağlayan etkileşim ağlarının bütünlüğüdür[43]. Bugün "**demokrasi**" rejimi, genelin "iyi" olarak

---

[41] Benzer bir tanım için bkz. ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.177.

[42] Bkz. SOYSAL, M., **agm**, s.583 vd.

[43] WALLERSTEIN, Immanuel, **The Modern World System**, New York: Akademik Press, 1974, s.

kabul ettiği doğrultuda küresel bir süreç izlemektedir. Ancak, bunun tersi de olabilirdi. Daha bir asır önce mutlakıyetçi vb rejimler fazla garipsenmiyordu ve gelecekte de ne olacağı belli değil. Zira, bu açıdan baktığımızda tarihin inişli çıkışlı olduğuna şahit olmaktayız. Örneğin eski Yunanistan'da, Roma'da demokrasiyle mutlak rejimlerin bir birini kovaladığını görmekteyiz. Bugün de daha şimdiden "**demokrasinin ve özgürlüğün sonu**"ndan vs söz edilmektedir. Örneğin **Guehenno**, gerçek anlamda seçimlerden korkan yeni bir "**İmparatorluk Çağı**"nda bulunduğumuzdan hareketle; insanları, "Görünmeyen Zincirler"le bağlı ve kendi kendilerini sınırlayan "Liliputların Ülkesindeki Gulliver"e benzetmektedir[44]. Ayrıca, ABD'deki son terör olaylarıyla bu husus daha fazla dile getirilmiş ve demokrasi dışı söylem ve temayüller belirmeye başlamıştır. Bu nedenle, her hangi bir siyasal rejimin ya da sistemin küreselleşmesinden bahsedebiliriz, ancak, bu iyi bir gelişme olmayabilir.

Bu söylenenler, tüm bu sistemleri(ekonomik, siyasal, vb) düzenleyen "hukuk" için evleviyetle geçerlidir. Netice olarak hukukun küreselleşmesiyle gelişmesi farklı şeylerdir ki, çalışmamızın çerçevesini esas olarak küreselleşme sürecindeki hukukun (uluslararası hukukun) teşkil ettiğini de tekrarlayalım.

Bu bilgiler ışığında bir tanımlama yapacak olursak: "**Küreselleşme**, kendine özgü hukuk normları olan iktisadi, siyasî, kültürel vb bir sistemin ya da tek başına bir normun, değer yargısının veya kurumsal yapının genel bir bütünleşmeye yönelik olarak ve ulusal niteliğini aşarak uluslararası düzeyde yaygınlaşıp o alanda "tek" olarak kabul görmesidir" diyebiliriz[45].

---

[44] Bkz. GUEHENNO, J-M., **age**, s.64 vd.

[45] TÜBİTAK: **Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası**, (Bilim ve Teknoloji Stratejisi ve Politika Çalışmaları), TÜBİTAK, BTP.97 / 04 Ağustos 1997, s.9 (Bundan sonra "TÜBİTAK: Türkiye'nin..." şeklinde anılacaktır).

1.2. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞİMİ ZORUNLU BİR SÜREÇ Mİ?

Gerek ulusal, gerekse uluslararası çerçevede olsun toplumsal düzen açısından hemen tüm gelişmelere (sosyal, kurumsal, teorik vs) aşamalı bir gelişim çizgisi egemendir. Diğer bir deyişle gelişmede temel olarak "evrimsel" bir seyir söz konusu olup, söz konusu gelişmelerin patlama olarak ortaya çıkmalarına ise "devrim" denmektedir ki, gelişmelerin her bir aşaması aynı zamanda bir "devrim" niteliği arz etmektedir. Bu devrimler, o alandaki değişimlerle çalkantılar yapmak suretiyle daha fazla dikkat çekmekle birlikte; değişimin asıl temeli evrimsel nitelikte olmaktadır[46].

Küreselleşme kavramını ilk defa İngiliz iktisatçı **W.Foster**, 1833 yılında dünya üzerindeki kaynakların dağılımı ve kullanılması konusunda yazdığı bir makalede kullanmıştır. Yaklaşık bir buçuk asır sonra 1968'de **Garret Hardin**'in, yine aynı konuda yazdığı bir makale ile popüler hale gelmiştir[47].

Bir açıdan baktığımızda küreselleşme ile Batı dünyasının gelişme sürecinin paralellik arz ettiğine şahit olunmaktadır. Diğer bir deyişle, "**Batılılaşma**" kavramı ile küreselleşmenin örtüştüğü ve hatta "Batılılaşma"nın, bugün küreselleşmenin temel kriteri

---

[46] ELHÜSEYİN, Nurettin: "Sosyal Teoriler, İdeolojiler, Siyaset Bilimi ve Günümüz" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1** (Y.H., Süleyman Talay), İstanbul,1997, s.142

[47] DEVRİM, Fevzi-ALTAY, Asuman, "Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasalarının Gelişimi", **Prof. Dr. Nezihe Sönmez'e Armağan**, İzmir, 1977, s.212

haline geldiğine şahit olmaktayız[48]. Batılılaşma ile küreselleşmenin paralelliği ikili bir görünüm oluşturmaktadır: Birincisinde daha çok coğrafi bir büyüme ve bütünleşme söz konusu olmaktadır. Özellikle doğal kaynakların ve teknolojinin kullanımında gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasında karşılıklı geçişmeler olmuş ve gelişmiş ülkelerin diğerleri üzerinde ekonomik, siyasî ve kültürel otorite kurmalarına yol açmıştır. Diğer taraftan örneğin, kola, jeans, burger gibi sektörlerde sınır tanımaz bir yaygınlaşma yaşanmakta ve bu şekilde "küresel bir sistem" adı altında sosyo-ekonomik faktörlerin etkinliği olmaktadır[49]. İlginçtir ki, 20. Yüzyıl'da ulus-devlet olan ülkelerle uluslararası kuruluşlar arasındaki ilişkiler, bağımlılığın artması olarak algılanırken; günümüzde artık, gelişmekte olan ülkeler açısından vazgeçilmez olarak nitelendirilmektedir[50].

Her ne kadar 20. Yüzyıl'a kadar Batı egemenliği yine söz konusu idi ise ve Batı, kendi kültür ve anlayışını yayılmacı ve sömürgeci bir mantıkla yaymaya çalışıyor idi ise de, bu çok hızlı olmuyordu. Ancak ne zamanki telekomünikasyon gelişti ve bilginin yayılması hızlandı, işte bu noktada küreselleşme gündeme geldi[51].

Bugün bu süreci, iletişim gücünü elinde tutan gelişmiş devletler, kendi lehine kullanmaya çalışmaktadırlar ve bu konuda da oldukça etkilidirler. Ancak, bu süreç öylesine hızlı olmaktadır ki, pek çok noktadan kendilerini de aşar duruma gelmektedir. Örneğin, bugünkü Batı -ve hatta genelde tüm dünya- düzeninin temelini teşkil eden ulus-devlet anlayışı, kendi yarattığı bu süreçle

---

[48] KILIÇBAY, M. Ali, "Globalleşmenin Programı: Batılılaşma", **Ekonomik Yaklaşım**, C.4, s.9, 1993, s.17.

[49] DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.212.

[50] KARAMAN Z. Toprak - ALTAY A., "Yeni Dünya Düzeninde Global Yönetim", **Yeni Türkiye**, Mayıs-Haziran,1996, s.325

[51] SEVİNDİ, Nevval, "Tarihte ve Günümüzde Aydınlanma" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1** (Y.H., Süleyman Talay), İstanbul, 1997, s.212

çatışma haline gelmiştir. Diğer bir deyişle küreselleşmenin kontrolü zorlaşmaya başlamıştır.

İşte bu bağlamda, küreselleşmenin bir "**eğilim**" mi, yoksa kaçınılmaz bir "**süreç**"mi olduğuna yanıt verilmesi gerekmektedir. Zira eğilim, çok sayıda seçenek karşısındaki tercihtir ve değişebilir, sınırlandırılabilir. Kaçınılmaz süreçte ise, hedefe zorunlu bir kilitlenme söz konusudur. Bu nedenle, bu iki niteleme arasında aslında zıtlık vardır.

Bu konuda ileri sürülen bir görüşe göre, küreselleşme kaçınılmaz bir "süreç"tir ve her ülke, bu yöndeki gelişme ve değişmelerden etkilenmekte olup, küreselleşmenin gerçekleşip gerçekleşmemesi yönünde herhangi bir tercihe sahip bulunmamaktadır. Örneğin Güvenç, çok ısrarlı olmasa da bunun bir süreç olduğunu belirtmektedir[52]. Ayata da temelde küreselleşme olayına karşı olmakla birlikte, bu gelişmelerin aniden ortaya çıkmadığından hareketle bir süreci vurgulamaktadır[53]. Bu görüşe göre, küreselleşme, realitede uzun bir geleceğin programıdır ve bu programın ideolojisi de liberalizmdir[54].

Diğer bir görüşe göre ise, küreselleşme ancak bir "eğilim"[55], hatta bir "olay"dır[56]. Çünkü, bu görüşe göre, yeni bir kavram olmayan küreselleşme, daha 20. Yüzyıl'ın başında "emperyalizm"in kastettiği olguyu karşılamaktadır ve bugün kapitalizmin gelişerek etki alanını genişletmesini ifade etmektedir. Kaldı ki, bu eğilim, her an kesintiye uğrayabilir, hızını kaybedebilir, karşıt eğilimlerin baskısı altında kalabilir ve nihayet

---

[52] GÜVENÇ, N., **age**, s.221.

[53] Bkz. AYATA, S., "Toplum Bilim Açısından Küreselleşme", s.62.

[54] DEVRİM, F.- Altay, A., **agm**, s.213.

[55] YAĞCI, Nabi, "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1,** (Y.H., Süleyman Talay) içinde, İstanbul 1997, s.38.

[56] EROĞUL, C., "Ulus-Devlet ve Küreselleşme", s.47.

nitelik değiştirebilir. Yine bu görüşe göre, tarihsel gelişim de böyle dikkat çekici sapmalara tanıklık etmektedir[57].

Kanaatimizce, bu konuda da -tanımlamada olduğu gibi- ideolojik tercihler etkin olmaktadır ki, bir açıdan aslında bu doğaldır. Ancak, ileride daha ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere belirtmek gerekir ki, küreselleşmenin Batı orijinli olduğu ve Batılı değerlerin gelişim süreciyle paralellik arz ettiği inkar edilememekle birlikte; bugün bu süreç, öylesine hızlı ve ezici bir trend içinde gerçekleşmektedir ki, küçük ve zayıf olanlar bir tarafa, mevcut statükonun temel dinamikleri durumundaki güçlü devletler dahi bu hedefe kilitlenmiş bir görünüm arz etmektedir. Diğer bir deyişle, karşılıklı etkileşimler ve bağımlılıklar, uluslararası düzeydeki hareket serbestisini sınırlar olmuştur. Örneğin, ABD'nin Irak'a müdahaleyi tek başına yapmaktan kaçınması[58]; buna karşılık menfaatlerinin üzerinde olarak Bosna-Hersek meselesine müdahale etmesi[59]; Türkiye dahil pek çok devletin, insan hakları vb sorunları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Paris Şartı gibi platformlarda garanti etmek zorunda kalması gibi[60].

Bu bağlamda söylenmesi gereken bir nokta da "**bireyin uluslararasılaşması**"dır. Bu, hem küreselleşmenin bir motoru, hem de sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ki, aynı zamanda -özellikle uluslararası düzeyde- sistemlerin oto kontrolde yetersiz kalmalarının da en büyük nedenidir . Bu açıdan bakıldığında, en azından birey bağlamında küreselleşmenin kaçınılmaz bir süreç olması yönü daha ağır basmaktadır. Hatta buna "kaçınılmaz eğilim" de demek mümkündür. Küreselleşme öyle bir süreç ki,

---

[57] Bu görüşle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. OYAN, O., **agm,** s.10 vd.
[58] ELHÜSEYNİ, N., **agm,** s.169.
[59] DİCLELİ, Z., **agm,** s.173.
[60] ALTAN, Mehmet, "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1** (Y.H., Süleyman Talay) içinde, İstanbul,1997, s.44

bugün artık gelişmiş-gelişmekte, sanayileşmiş-sanayileşmekte, merkez-çevre ülkeler ayrımı giderek anlamsızlaşmakta, sınırlar haritalarda kalmaya yüz tutmaktadır[61]. Dahası, bu süreçte küreselleşmenin hızının kontrol edilememesi tehlikesi söz konusu olmaktadır[62]. Diğer bir deyişle, söz konusu süreç öylesine hızlı işlemekte ki, mevcut uluslararası kuralların yetersiz kalması, ortadan kalkması ya da uygulanamaması sonucunda yasal boşluklar oluşmakta ve dolayısıyla küreselleşme, ulaştığı her sahada yerine yeni bir düzen getirme zorunluluğu olmadan mevcut kuralları tahrip etmektedir[63]. Örneğin, bilişim hukukunun ve uluslararası finans hukukunun gelişiminde olduğu gibi.

Küreselleşme süreci, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan "soğuk savaş" dönemindeki dengelerin, Sosyalist Blok'un çözülmesi sonucunda değişmeye başlamasıyla hızlanmıştır[64]. Zira bu dönemde 1989 yılında "Berlin Duvarı"nın yıkılmasıyla uluslararası ilişkilerde ve uluslararası ekonomik ve siyasî alanlarda görülmemiş bir hızla çok büyük değişmeler meydana gelmiştir ki, bunlardan en önemlisi iki kutuplu dengenin (NATO-VARŞOVA) alt-üst olmasıdır[65]. Hatta bunun sonucunda ülkemizde de büyük çalkantılar olmuş ve pek çok alanda (serbest piyasa ekonomisi; insan hakları vs) değişmeler yaşanmıştır[66].

---

[61] GÖKAL, İsmail, "Globalleşme", **Dış Ticaret Dergisi**, Y: 2, S:7, Ekim-1997, s.25.

[62] MAHÇUPYAN, Etyen, "Küreselleşme ve İdeolojik Politik Düşünce Akımları" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi- 1,** (Y.H. Süleyman Talay), İstanbul, s.49, 1997.

[63] KORKMAZ, A., **agm,** s.280.

[64] ERALP, Atilla, "Değişen Dünya, Avrupa ve Türkiye", **Türk-İş 97 Yıllığı (2.Cilt)**, Ankara, 1997, s.368.

[65] DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.211**;** ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm "s.398.

[66] GÜLALP, Haldun, "Modernist İyimserlikten Postmodernist Kötümserliğe", **Türk-İş 97 Yıllığı** (2.Cilt), Ankara-1997, s.451.

Ancak, her ne kadar küreselleşme süreci bu dönemde hızlanmışsa da çok daha öncelerden başlamıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, küreselleşme süreci, Batı'nın gelişme ve büyüme süreciyle paralellik arz etmektedir. Hatta bu süreç insanın sosyalleşmesiyle birlikte başlar[67]. Zira, söz konusu gelişme eskiden de devam ediyordu. Yoksa, daha önceleri kendi kendine yeten, dışarıyla ilişkisi hiç olmayan "otorşik" topluluklar vardı da, son yirmi yılda aniden ilişkiye girmiş değildir[68]. Bazıları, kavramın "tek bir dünya olduğunu kavramak"tan hareketle, süreci **Galileo**'dan başlatsa da[69] aslında bu yöndeki çabalar çok daha önceki tarihlere kadar uzanmaktadır. Örneğin, dinlerin evrensel çağrıları; **Proudhon**'un "dünya federasyonu" teorisi; **Marx'**ın "proleterya enternasyonalizmi" düşüncesi; **Bernard Shaw**'ın kaynakların rasyonel kullanılabilmesi için ehveni şer olarak ileri sürdüğü "en etkili gücün egemenliği" görüşü birer küreselleşme teorileridir[70].

Küreselleşme sürecini tarihsel dönemlere göre ayırmak gerekirse şöyle bir sıralama yanlış olmaz sanırız: **Birincisi**, 19.Yüzyıl öncesi dönemlerdeki olumlu tüm gelişmeler ki, bunlar içinde en önemlisi düşünsel bazdaki gelişmelerdir. Sokrates'ten Proudhon'a, Rousseau'dan Kant'a ve günümüzde de devam eden düşünsel gelişmelerdir bunlar[71]. **İkinci dönem** ise 19.Yüzyıl'da

---

[67] ELHÜSEYNİ, N.**, age,** s.13.

[68] AYATA, S., **agm,** s.62

[69] DEMİRKAN, T., **age,** s.39

[70] IŞIKLI, Alpaslan, "Sosyal Politika Açısından Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme,** (Y.H. Işık Kansu), Ankara, 1997, s.75 (Bundan sonra "Küreselleşme" olarak anılacaktır).

[71] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. YURDUSEV, A. Nuri: "Uluslararası İlişkiler Öncesi", **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası ilişkilerde Temel Yaklaşımlar,** İçinde, (Y.H. Atilla Eralp), İstanbul,1996, s.15-56**;** GÜLALP, H., **agm,** s.453 vd.

gelişen ve evrensel hale gelmeye yönelen bir Avrupa sömürgeciliğinin yarattığı dönemdir[72]. **Üçüncüsü** ise temelleri yine gerilere dayanan ancak somut olarak Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla şekillenen ve Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını da kapsayan 1919'dan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulmasına (1945) kadar olan dönemdir ki, bu dönem aynı zamanda, uluslararası hukukun ve evrensel nitelikte uluslararası kurumlaşmaların somutlaşmaya başladığı bir dönemdir. **Dördüncü dönem** ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle Sosyalist Bloklaşma'nın güçlenmesiyle ortaya çıkan Soğuk Savaş dönemidir ki, 1989'da SSCB'nin dağılmasına kadar devam eden bir dönemdir. Bu dönem, yukarıda da belirttiğimiz gibi, küreselleşme sürecinin -özellikle uluslararası kurumlaşma açısından- yavaşladığı ve uluslararası sistemin kutuplaştığı bir dönemdir[73]. **Son dönem** ise 1989'da SSCB'nin dağılmasıyla başlayan ve halen devam eden dönemdir ki, küreselleşme söyleminin en çok yapıldığı ve gerçekten küresel nitelikte pek çok gelişmelerin (internet, telsiz telefon, borsa, insan hakları, vs) yoğun olarak ortaya çıktığı[74] bir dönemdir.

Dolayısıyla küreselleşme ilk defa 20.Yüzyıl'ın sonlarında gündeme gelmiyor[75]. Daha önce sanayi toplumlarında, "**kapitalizmin altın çağı**" olarak bilinen 19.Yüzyıl'ın sonlarında

---

[72] ALEMDAR, K., **agm,** s.277. Bilindiği gibi bu dönem bizde Tanzimat hareketlerine yol açmış ve Osmanlı'da pek çok yeniliklerin doğmasına neden olmuştur.

[73] Bilindiği gibi, bu dönemde **Türkiye** Batı dünyasında yer almış ve çoğulcu demokratik sisteme geçmiştir.

[74] Bkz. Aynı görüşte: ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm ", s. 397- 398**;** BORATAV, Korkut, "Ekonomi ve Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme** (YH. Işık Kansu), Ankara 1997, s.23**;** EROĞUL, C., **agm,** s.47**;** DEVRİM, F.- Altay, A.**, agm,** s.21.

[75] BORATAV, K.**, agm,** s.23.

da bir süreç olarak gündeme gelmiştir ki, bu dönemde yaşanan küreselleşme, ekonomik faktörlerin ötesinde daha çok siyasî ve askeri güce bağlı olarak gündeme gelmiş ve o dönemin yönlendirici ülkelerinden çoğu bugün de aynı misyon ve etkiye sahip durumdadırlar[76]. Buradan, -yinelemek gerekirse- bu dönemde de motor gücünün Batılı devletler olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle siyasî bütünleşmelerle dünyayı yönetme heves ve girişimlerinin bu dönemde hızlandığına şahit olunmaktadır.

Ancak, bu dönemdeki ivme zamanla düşmüş ve küreselleşme süreci bir takım kesintilere maruz kalmıştır ki, bu kesintiler olmasaydı belki de bugünkü söylemler tarihsel akışa göre garip karşılanabilirdi[77]. Bunların başında Batı Avrupa'nın tutucu ve hegemonyacı tavrı gelmektedir ki, bunun sonucu olarak diğer bölgelerdeki toplumların ve ülkelerin katılımı söz konusu dahi edilmemiş ve dünyayı tek başlarına yönetme hırsları gerçek bir küresel bütünleşmeyi (evrenselleşme) engellemiştir.

Bu psikoloji, daha sonraki Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi evrensel nitelikteki oluşumlara da yansımış ve neticede arzu edilen ideal bir sistem gerçekleştirilememiştir. Gerçi bu dönemde Batı'nın kendi içindeki sosyal, ekonomik ve siyasî problemleri -gerek halk ve birey düzeyinde, gerekse devletlerarası düzeyde- hallettiği de söylenemez. Ayrıca, bu süreçte halkların bilinçlenmesinin baş faktör olduğunu ve bunun günümüzde dahi henüz başarılamadığını da belirtmek gerekir. Belki de meselenin olumsuz yönü de burada yatmaktadır. Zira, teknolojik, ekonomik vb sahalardaki ilerlemeler, halkların küreselleşme bilincinin önüne geçmiş bulunmaktadır ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu

---

[76] DEMİRKAN,T.**, age,** s.24.
[77] OYAN, O., **agm,** s.11.

nedenle de küreselleşme gerek halk bazında, gerekse devlet bazında "**kaçınılmaz bir süreç**" olmuş görünümündedir.

Sürecin kesilmesinde diğer önemli bir neden de **ulus-devlet** anlayışının varlığıdır. Bu anlayış, bilindiği gibi Westphalia andlaşmaları ve 1789 Fransız Devrimi ile yayılmaya başlamış ve pekişerek devam ede gelmiştir[78]. Öyle ki, küreselleşmeyle zıt bir nitelik arz etmekle birlikte, ona paralel şekilde kemikleşerek devam ettiğine şahit olmaktayız.

Küreselleşme sürecini kesintiye uğratan bir diğer neden ise bu yüzyılın başında (1917'den itibaren) **Sosyalist Bloklaşma**'nın ortaya çıkmasıdır. Zira Sosyalist kutuplaşma hem siyasî açıdan bütünleşmeyi durdurmuş hem de ekonominin, işgücünün, teknolojinin ve diğer pek çok alanın küreselleşmesini engellemiştir[79].Özellikle ekonomik alanda küreselleşmenin önünü tıkamış; bu şekilde kapitalist sisteme rakip olmuş ve onun hem küreselleşmesini hem de hegemonyasının tekelleşmesini sınırlandırmıştır[80]. Bu açıdan Sosyalizmin yararından da bahsetmek mümkündür. Zira hegemonyacı bir anlayışın küresel hakimiyeti uzun vadede tepkiye ve bilahare patlamalara yol açabilirdi ki, kanaatimizce bu tehlike bu gün dahi geçmiş değildir.

Özellikle ekonomik alanda diğer olumsuz bir etken ise iki savaş arasında yaşanan "1929 Ekonomik Bunalım"dır. Söz konusu bunalım, uzun bir zaman diliminde[81] ve geniş bir coğrafya da etkili olmuş ve içe dönük (anti-küresel) sanayileşme ve ekonomi stratejilerinin gündeme gelmesine yol açmıştır ki,

---

[78] OYAN, O., **agm,** s.11.

[79] Burada meseleye sadece bir olguyu, bir durumu tespit nazarı ile bakıyoruz. Yoksa Sosyalizmin doğruluğunu veya yanlışlığını değerlendirmiyoruz. Zira Sosyalizm, mevcut olan bir sistemden -kapitalist sistemden- sonra gelişmiştir.

[80] OYAN, O., **agm,** s.11.

[81] 1940'lar ve hatta İkinci Dünya Savaşı ve onun olumsuz etkisiyle 1950'lere kadar etkisi söz konusudur.

silahlanma harcamalarının artması, ekonomiyi hareketlendirmek için sosyal kamu harcamalarının genişletilmesi (Keynesçi devlet anlayışı) bunların sonucudur[82].

Bu kesinti veya engellere rağmen küreselleşme süreci devam etmiştir. Bu dönemde özellikle Milletler Cemiyeti ve ondan önceki girişimler (La Haye Barış Konferansları, Viyana Sözleşmesi gibi); Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulması ve Avrupa Birliği'nin temellerinin atılması kayda değer niteliktedir ki, son ikisinin gelişimi halen devam etmektedir.

Bu dönemde özellikle Birleşmiş Milletler çerçevesinde atılan adımlar da öneme haiz niteliktedir. Özellikle uluslararası hukukun gelişmesi, uluslararası örgütlenmelerin hemen her alanda kendini göstermesi bu alanda ortaya çıkan önemli gelişmelerdir. Ancak, buna paralel olarak kutuplaşmalar da devam etmiştir ki, bu nedenle küreselleşme bu dönemde olması gereken hızda olmamıştır.

Sovyetler Birliği'in dağılmasıyla bu kutuplaşma sona ermiş[83] ve bu şekilde "**küreselleşmenin altın çağı**" da denilen yeni bir döneme girilmiştir[84]. Zira, küresel ölçekte egemen ideoloji olarak liberalizm yerinde dururken, ekonomik ve siyasal iktidarları yine küresel ölçekte zorlayabilecek rakip ideoloji – şimdilik- bulunmamaktadır[85].

Buna paralel olarak var olan dengeler de sarsılmıştır. Örneğin, Sovyetler zamanında Avrupa ve Amerika birlikte hareket ediyorlarken, SSCB'nin dağılmasıyla oluşan otorite

---

[82] OYAN, O., **agm,** s.11.

[83] ÇEÇEN, Anıl, "Dünyadaki ve Bölgedeki Gelişmeler Açısından Küreselleşme",
Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme (Y.H., Işık Kansu) içinde, Ankara, 1997, s.90.

[84] DEMİRKAN, T.**, age,** s.26.

[85] ÖZCAN, M. T., Hukuk Sosyolojisine Giriş, s.130.

boşluğu söz konusu birlikteliğin yıkılmasına neden olmuştur. Zira artık, mevcut boşluğu doldurma yarışı başlamış bulunmaktadır[86].

Avrupa ile ABD arasındaki farklılaşma ve hızla artan rekabeti, aslında "Yeni Dünya Düzeni" ve "küreselleşme" söylemleri kamufle etmektedir. Belirtmek gerekir ki, Avrupa ile ABD arasındaki farklılaşmalar aslında SSCB'nin yıkılmasıyla değil, daha 1970'lerden başlayarak ve büyüyerek gelen bir olgudur[87].

Gerçekten de Avrupa ile ABD arasındaki yakınlaşma ve işbirliği Soğuk Savaş'ın zorunlu bir sonucu olmuştur. Hatta Soğuk Savaş'ta daha güçlü bir Avrupa'nın yaratılması ve dolayısıyla daha geniş bir Batı ittifakı için Avrupa'nın entegrasyonun desteklenmesi gereği hem Avrupa, hem de ABD yöneticilerince daha baştan öngörülmüştür. Ancak 1970'lerdeki gelişmeler, bu ortak projeyi Avrupa adına daha müstakil kılmıştır. Örneğin ABD, Avrupa ve Japonya arasında 1950-1960'larda var olan ekonomik uyumun, para piyasalarındaki sabit kur sisteminin çözülmesiyle bozulmuş olması[88]; 1973 petrol krizinden Avrupa ve Japonya ekonomilerinin -özellikle otomobil sanayilerinin- ABD'den daha fazla etkilenmiş olması bu ülkeleri politikalarını gözden geçirmeye ve değiştirmeye sevk etmiştir. Bunun sonucu olarak da bu ülkeler gerek Ortadoğu ülkeleriyle gerekse SSCB ile yakın ilişkiler kurmaya başlamış ve böylece ekonomik politikadaki değişmeler yeni siyasî gelişmelere de yol açmıştır. Buna bağlı olarak ABD ile Avrupa arasındaki sorunlar artmış, uluslararası politikaları farklılaşmış ve özellikle Avrupa'nın politikalarında eski güvenlik endişelerinden çok ekonomik ve demokratik konular ön plana çıkmıştır[89].

---

[86] ÇEÇEN, A.**, agm,** s.90.
[87] ERALP, A.**, agm,** s.371.
[88] ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm ", s.400.
[89] ERALP, A.**, agm,** s.372

Yeni küreselleşme söylemleri de işte bunların akabinde SSCB'nin dağılmasıyla başlamıştır[90]. Aslında ABD, Japonya dahil Batı ittifakını tekrar toparlamaya çalışmış ve halen de bu çabalarını sürdürmektedir. Ancak kanaatimizce geriye dönüşün de kolay olmayacağını görmüş olacaktır ki, bir taraftan da alternatif politikalar üretmeye çalışmakta[91], bir taraftan da tek "süper güç" olduğunu kabul ettirmeye çalışmaktadır. Aslında diğer ülkeler bunun sonuç vermeyeceğine inandıkları halde, hâlâ kendilerinin yeni liderlik pozisyonları üretememeleri ve henüz farklı -alternatif- politikalar üretememeleri ABD'nin bu imajının görünüşte de olsa kuvvetlenmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, son dönemde Kore, Rusya, Orta Asya(Endonezya, Malezya, vs) ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerin ve Afganistan Operasyonu'nun bir perde arkasının olup olmadığı sorusu akla gelmektedir.

Aslında bu dönemde yaygınlaşan küreselleşme söylemleri ve ABD'nın tek "süper güç" olarak kaldığı iddiaları, pek çok gerçeğin ve gelişmenin de gözden kaçmasına neden olmaktadır. Tıpkı güçlü devletlerin, zayıf devletlere doğrudan müdahale yerine kendi yandaşlarını iktidara getirmek ve dolayısıyla ister istemez dayatılan uluslararası hukuka uymak zorunda kalmaları gibi[92], bugün uluslararası siyasî arenadaki liderlikte bir müphemlik yaşanmakta[93] ve aynı şekilde siyasî ve ekonomik dengesizlikler ortaya çıkmaktadır.

---

[90] ŞAYLAN, G.," Küreselleşme ve Siyasal İslâm ", s.399

[91] Örneğin Ortadoğu politikasında İsrail ve T.C. ile ittifaka yönelmesi**;** Bosna'da müstakil hareket etmesi ve Afganistan açılımı gibi.

[92] ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", **İÜHFM Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na Armağan Sayısı**, C: LVI, S:1-4, 1998, s.85 (Bundan sonra "Raymond Aron" şeklinde zikredilecektir).

[93] Örneğin ABD'nin, Irak'a ve Kosova meselesinde Sırplara müdahalede diğer devletleri, BM'yi ve NATO'yu yanına almak zorunda kalması

ABD ise, küreselleşme söylemi altında Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde Batı norm ve mekanizmalarından oluşan kendi liderliğinde yeni bir oluşumu hedeflemektedir[94]. Diğer bir deyişle ABD küreselleşme sürecini kendi lehine işletmeye çalışmaktadır. Oysa tarih göstermiştir ki, küreselleşme ya da evrenselleşme gerek ideolojik, gerekse organik (teşkilâtlanma) olsun "tek merkezli" dayatmalarla gerçekleşmemektedir[95]. Eski Yunan, Roma ve Sovyetler bunun yaşanmış örnekleridir.

Burada bir konuya da açıklık getirmek gerekir. Gerçekten 1980'lerden ve özellikle 1990'lardan sonra olağanüstü de denilebilecek bir süraatle küreselleşme süreci yaşanmaya başlamıştır. Özellikle bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, internet sistemi, sermaye piyasalarının yaygınlaşması gibi pek çok gelişme birlikte yaşanmaya başlamıştır ki, bunlar aslında asıl küreselleşmenin ilk adımlarıdır[96]. Ancak bu aşamaya bir anda gelinmiş değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, insanlık tarihindeki her gelişmenin ayrı bir payı söz konusudur; dinlerin, felsefenin, teknolojinin, politikanın ve diğerlerinin...

Sovyetlerin dağılması ve dolayısıyla eski soğuk savaş döneminin sona ermesiyle küreselleşme olgusu hızlanmış ve bu konuda söylemler artmış olmakla birlikte yeni bazı boşluklar da ortaya çıkmıştır. Örneğin, yukarıda belirttiğimiz dünya liderliği ve yeni dengelerin oluşturulmamış olması yanında, daha da önemlisi uluslararası kurumlaşma ve teşkilâtlanmada yaşanan boşluklardır. Zira mevcut uluslararası kurum ve teşkilâtların çoğu, soğuk savaş öncesindeki dengeler çerçevesinde oluşturulmuştur[97] ki, bunların çoğu da ya ortadan kalkmış ya da

---

gibi.

[94] ERALP, A.**, agm,** s.370

[95] HÜSEYNİ, N., **age,** s.132

[96] DEMİRKAN, T.**, age,** s.26

[97] NATO, Varşova, AB, COMECON gibi.

fonksiyonunu kaybetmiş durumdadır[98]. Örneğin, Varşova Paktı ve COMECON ortadan kalkmış; Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ise sorgulanır hale gelmiş bulunmaktadır[99]. Zira, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasının güçlü devletleri durumunda olan İngiltere, Fransa ve SSCB[100]'nin eski güçleri tartışılır halde olduğu gibi; aksine olarak o dönemin mağlup, bağımlı[101] ve güçsüz ülkelerinden Almanya ve Japonya -özellikle ekonomik- güç açısından bu ülkeleri geride bırakmış durumdadırlar[102]. Aynı şekilde Uzakdoğu ülkeleri (Kore, Malezya, Çin gibi) de her şeye rağmen özellikle ekonomik ve bölgesel nüfuz olarak oldukça güçlenmişlerdir. Kısaca, eski dönemin denge ve kurumları zorunlu değişme sürecine girmiş bulunmaktadır.

Dolayısıyla Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası kurum ve teşkilâtlar, küreselleşme sürecinin ve söylemlerinin yükseldiği bugünkü dönemde yetersiz kaldığı[103] gibi, yeni kurumlaşmalara da henüz gidilmemektedir. Diğer bir deyişle, geleneksel sistemler ve örgütler bugün küresel kontrol ve denetim kabiliyetlerini yitirmektedirler[104]. Gerçi bir taraftan da yeni güç odakları ve yeni kutuplaşmalar gündeme gelmektedir. Ancak, bunların küreselleşme açısından nasıl bir gelişme göstereceğini şu anda tahmin etmek kolay değil. Bir gerçek var ki, o da hemen her alanda az veya çok "otorite boşluğu"nun yaşanmasıdır[105]. Bu durum hem kişilerin sosyal yaşamlarında[106], hem de uluslararası

---

[98] ERALP, A.**, agm,** s.370

[99] DİCLELİ, Z., **agm,** s.172

[100] Şimdi Rusya Federasyonu olarak.

[101] Silahlı kuvvetlerin sınırlandırılması gibi.

[102] OYAN, O., **agm,** s.12

[103] DİCLELİ, Z., **age,** s.172.

[104] DİCLELİ, Z., **agm,** s.120.

[105] MAHÇUPYAN, E., **age,** s.51

[106] Örneğin bugün -özellikle Batı'da- kişilerin kimlik sorunu (çok vatandaşlılık vs), sosyal çöküntü (işsizlik, toplum karşısında

sistem bazında söz konusudur. Bugün bu sorunları çözmeye ne ulus-devletlerin, ne de uluslararası örgütlerin gücü yetmektedir. Hatta ilginçtir ki, bu dönemde yeni kurumlaşmalar yerine, eskilerine yeni misyonlar yüklenmeye gidildiğine de tanık olmaktayız[107]. Örneğin, Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne alınma çabaları gibi.

Netice olarak yapmamız gereken tespit, Soğuk Savaş döneminin kurum ve teşkilâtlarının yeni küreselleşme döneminde boşluklara neden olduğu ve bu nedenle yenilerinin oluşturulması gerektiğidir.

1.3. EKONOMİK KÜRESELLEŞME

Bir önceki başlık altında, "küreselleşme"nin yeni bir olgu olmayıp, kökleri çok eskilere dayanan bir gelişme süreci olduğunu ortaya koymuştuk. Bugün her ülke, dünya ekonomisindeki gelişmelerden ister istemez etkilenmekte ve bu alanda "küreselleşme olsun veya olmasın" gibi bir keyfiyete veya tercihe sahip bulunmamaktadır[108].

Bu süreç, eğer geçmişte iki önemli kesintiye uğramamış olsaydı, belki daha değişik ve hızlı bir görüntüye neden olabilirdi. Yukarıda kısmen bahsettiğimiz gibi, başta Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Sosyalist Sistem'in ortaya çıkarak kapitalist sistemin gelişmesine ve dolayısıyla bugünkü duruma gelinmesine ayak bağı olması; ikincisi ise, 1929 Ekonomik Krizi'nin yaşanmasıdır[109].

Ancak, bunlara rağmen süreç işlemiş ve 1980'den sonra patlamaya dönüşmüştür. Örneğin 1973 Petrol Krizi nedeniyle

---

yabancılaşma, sosyal sigortaların çöküşü vs.) hepsi birer otorite boşluğu doğurmaktadır.

[107] ERALP, A.**, agm,** s.370

[108] DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.213.

[109] OYAN, O., **agm,** s.11.

artan üretim maliyetlerinin aşağı çekilebilmesi için mikro elektronik teknolojisinin (bilgisayar vb) kullanılmaya başlanmasıyla bilgi alışverişinin yoğunlaşması; bilgi çağına girilmesiyle de bireyin daha bağımsız olarak uluslararası düzeyde duyarlı hale gelmesi (çevre, kimlik, siyasî, ekonomik) söz konusudur[110].

Küreselleşmenin ekonomik ideolojisi bugün itibariyle "liberalizm" gibi gözükmektedir[111]. Hatta bugünkü liberalizm, "sosyal devlet" anlayışı öncesinden daha şiddetli ve daha az kontrol edilebilir bir görüntüyle geliyor gibi. Zira, bugünkü ekonomik güçler, daha önce kendilerini kontrol eden ulus-devletleri de aşar duruma gelmişlerdir.

Ekonomik açıdan küresel değişim; emeğin, iş bölümünü dünya ölçeğinde değiştirmesi ve buna bağlı olarak coğrafi anlamda ekonomik faaliyetlerin reorganize edilmesiyle gündeme gelmiştir[112]. Bu bağlamda -ekonomik- "**küreselleşme**"; sanayinin ekonomik anlamda gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru genişlemesi, her alandan ürünlerin ortaya çıkması[113], bu amaç doğrultusunda uluslararası insan hareketlerinin artması, bir malın pek çok ülkede tüketilmesi ve bunlara bağlı olarak da dünya ölçeğinde demokrasi taleplerinin artması olarak da tanımlanabilmektedir[114]. Bu tanımdan hareket edecek olursak,

---

[110] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. KATIRCIOĞLU, Erol, "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H. Süleyman Talay) içinde, İstanbul, 1997, s.15 vd.

[111] DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.213**;** OYAN, O., **agm,** s.13.

[112] GÖKAL, İ., **agm,** s.25.

[113] Örneğin, bir otomobilin üretilmesinde otuza yakın ülke ürünü parçaların kullanılması gibi.

[114] GÖKAL, İ., **agm,** s.26. Patricia Pitchon'a göre ise, ekonomik küreselleşme; emek, sermaye, mal ve servislerin dünya çapında serbestçe dolaşımıdır. Bkz. PITCHON, Patricia, "Globalization

ekonomik anlamda küreselleşme, genel anlamda küreselleşmeden ayrı değil; onun değişik bir boyutu, görünümü ve parçasıdır. Zira, yukarıda da belirttiğimiz gibi, küreselleşmenin temel gayesi "tek bir dünya sistemi" yaratmaktır[115] ki, ekonomik küreselleşme de bu sahada aynı amacı hedeflemektedir. Zira, burada öncelikle üretimin küreselleşmesi, finansın küreselleşmesi, ilişkilerin küreselleşmesi ve -konumuzla doğrudan alakalı olarak en önemlisi- tüm bunların organizesi gereğine bağlı olarak hukukun küreselleşmesi söz konusudur.

Hukukun küreselleşmesini ileride ayrı başlıklar altında ve daha ayrıntılı olarak ele alacağımız üzere, burada kısaca finansal küreselleşmeye ile üretimdeki küreselleşmeye bir göz atalım.

Küresel üretim, küresel piyasaya yönelik olarak gerçekleştirilen ve organizasyonu farklı ülkelerdeki parça ve ürünlerden oluşan küresel bir sistemdir. Bu sistemin amacı, farklı ülkelerin üretim maliyetlerinden (hammadde maliyeti, emek, vd.) doğan avantajları kullanmaktır[116]. Üretilen mal ve hizmetlerin maliyetinin düşük olması rekabetin artmasına neden olmaktadır ki, bu da küreselleşmenin temel dinamiğini oluşturmaktadır[117]. Dolayısıyla bugün sermaye, uluslararası üretim yapmak zorunda kalmış bulunmaktadır[118]. Zaten, üretimin küreselleşmesinin önemi de burada yatmaktadır. Diğer bir deyişle, ulus-aşırı (transnational) ya da çok uluslu dev şirketlerin üretim faaliyetlerini tüm dünya coğrafyasına yaymasıyla, bu sürecin bir dünya sistemi -küresel bir sistem- haline gelmesi söz konusu olmaktadır[119]. Hatta bu tür güçlü şirketlerin çoğunun

---

Versus Localization", **www.ascusc.org/jcm/vol2/issue2/goldring.html**.

[115] TÜBİTAK: **Türkiye'nin** ..., s.20.

[116] GÖKAL, İ., **agm,** s.26.

[117] KATIRCIOĞLU, E., **age,** s.16.

[118] ALTAN, M., **age,** s.11.

[119] TÜBİTAK: **Türkiye'nin ...**, s.21.

yönetimlerinin de çok-uluslu olmaya başladığı gözlemlenmektedir[120].

Küresel finans ise genel olarak ulusal devletlerden bağımsız olarak ve kesintisiz[121] çalışan otomatik-elektronik bir sistem olup; karar merkezleri siyasal başkentler değil, New York, Londra, Tokyo ve İstanbul gibi küresel finans merkezleri olmaktadır. Bu konuyla bağlantılı olarak, uluslararası finans piyasalarında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Bunlardan birincisi finansal liberalizasyondur. Burada sermaye hareketleri ve döviz kontrolleri üzerindeki siyasî otorite müdahalelerinin asgarileştirilmesi ve bu yönde ilgili hukuksal düzenlemelerin yapılması söz konusudur[122]. İkinci gelişme, sermaye hareketlerinin uluslararasılaşmasıdır. Bu şekilde ülke yatırımcıları yabancı sermayeyi kullanabilmekte ve dolayısıyla yabancı ülke para ve diğer değerli kağıtları işlem alanına girmiş olmaktadır. Üçüncü gelişme ise, teknolojideki gelişmelerdir. Zira, bilgisayar ve iletişim araçlarındaki gelişmeler finans piyasalarındaki maliyetlerin düşürülmesine ve işlemlerin hızlı gerçekleştirmelerine yol açmıştır[123] [124].

Burada konumuz açısından iki önemli noktayı açıkça vurgulamak gerekir: Birincisi; ekonomik küreselleşme çerçevesinde bugün itibariyle hem küresel üretim, hem de küresel finans siyasî merkezler tarafından kontrol edilememekte ve

---

[120] DİCLELİ, Z., **agm,** s.129.

[121] Bu yönüyle sistem, **Susan Strange** tarafından 24 saat çalışan bir Casino'ya benzetilmektedir. Bkz. STRANGE, S., **age**, s.48.

[122] Bunun en güzel örneğini belki de Türkiye'deki son ekonomik krizler ve akabindeki yeni yasal ve kurumsal düzenlemeler (tahkim, bankacılık, özelleştirme, vb.) ihtiyacı teşkil etmektedir.

[123] DEVRİM, F. -Altay, A., **age,** s.215.

[124] Oyan, sermaye ve emek alışkanlığı açısından bazı ülkelerin (İngiltere, Japonya) 1914 öncesinde bugünkünden daha **"küresel"** olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. OYAN, O., **agm,** s.15.

yönlendirilememektedir. Bu da**, ulusal egemenliğin küreselleşmeden ne derecede etkilendiğini** açıkça ortaya koymaktadır.

Finans piyasaları, bugün artık hükûmetlerin düzenlemeleri dışında işlemektedirler. Güçlü ülkelerin hükûmetleri dahi, finans piyasalarını düzenleme gücüne sahip bulunmamaktadırlar. Şu anda sermaye, gelişmiş ülkelerde azalan yatırım olanaklarını ve düşük finansal getirileri, diğer -az gelişmiş- ülkelere fon aktararak yükseltmeye çalışmaktadır[125]**.** Bu da, bu işi yapanlara bir takım güçler sağlamaktadır. Zira, küreselleşmeyle birlikte sermayenin akışkan (seyyal) hale gelmesi ve ulusal sınırlar tanımadan her yere sızmasıyla birlikte sermayenin etrafındaki kurumlar da akışkan hale gelmekte ve bunun sonucunda da "**ulus-devlet sistemi**"yle "**küresel sistem**" arasında hem bir etkileşim, hem de gerilim ortaya çıkmaktadır[126]**.** Hatta bu durum insanların ideolojilerini dahi etkileyebilmektedir. Örneğin bir kişi, oturduğu yerden servetinin tümünü bir kaç saniyede başka bir ülkeye nakledebilir ki, bu da en azından ekonomik boyutuyla insanı vatansızlaştıran bir faktör olmakta ve dolayısıyla bu insanın ideolojisini de ister istemez etkilemektedir[127]. Diğer bir deyişle, küresel ekonominin yönetimi ulusal sistemden farklı olarak siyasî merkez dışına taşmıştır. Buna paralel olarak- çalışmamızla doğrudan ilgili olarak- hükûmetlerin gözetiminde faaliyet gösteren IMF, Dünya Bankası gibi organizasyonlar da uluslararası diğer geleneksel teşkilâtlar gibi küresel ekonominin yönetiminde yetersiz kalmaktadırlar[128]**.** Hatta

---

[125] BORATAV, K., **agm,** s.31.

[126] BAYRAMOĞLU, Ali, "Küreselleşme ve İdeolojik Politik Düşünce Akımları" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1** (Y.H. Süleyman Talay) içinde, İstanbul, 1997, s.60.

[127] BORATAV, K., **agm,** s.31.

[128] Belirtmek gerekir ki, bu konuda 1995'te yürürlüğe giren **Uruguay Turu Nihaî Senedi ve WTO** ile önemli adımlar atılmıştır.

bu yetersizlik**, "hükûmetsiz yönetim-governance without government**"[129] kavramının doğmasına neden olmuştur[130]. Dolayısıyla -özellikle asgari geçim haddi, üst düzey kazancın sınırlanması gibi, temel konuları saptayacak uluslararası ve küresel yeni kurum ve organizasyonlara ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz[131] ki, bu da sonuçta, bu alanları düzenleyen normların da küreselleşmesini doğuracaktır.

Küresel üretim için de benzer durum söz konusudur. Burada da siyasî otoritenin kontrol gücü zayıflamış bulunmaktadır. Siyasî hükûmetlere bu noktada yapacak pek bir şey kalmamaktadır. Çünkü üretim, yukarıda da belirttiğimiz gibi, onlarca ülkenin ortak faaliyetler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır ve her bir devlet (siyasî güç) bu konuda diğerine bağımlı hale gelmiştir. Özellikle üretim sistemleri ve iş sürecindeki dönüşümün kaynağını teşkil eden teknolojilerin küresel ölçekte yaygınlık kazanması ve egemen hale gelmesiyle bu durum daha da perçinlenmektedir[132].

Bugün elektroniğin gelişmesine esas teşkil eden temel fizik ve biyoloji gibi sahalardaki araştırma programları -ABD gibi güçlü olanlar da dahil- devletler tek başına finanse edebilme imkan ve ihtimalinden yoksun duruma düşmüş bulunmaktadırlar[133].

Bu arada belirtmek gerekir ki, "ekonomik küreselleşme "nin sonucu olarak, "**özgürlükler**"in ve "**demokrasi**"nin de

---

[129] SLAUGHTER, Anne-Marie, "The New World Order", **Foreign Affairs**, C:76, S:5, September/October-1997, s.196.

[130] GÖKAL, İ., **agm,** s.30.

[131] Bkz.Aynı görüşte: EKİNCİ, Tarık Ziya," Sosyal Teoriler İdeolojiler, Siyaset Bilimi ve Günümüz" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1** (Y.H. Süleyman Talay) içinde, İstanbul, 1997, s.169.

[132] TÜBİTAK: **Türkiye'nin...**, s.20.

[133] GUEHENNO, J-M., **age**, s.24.

çerçevesi değişmiştir[134]. Sadece ekonomik değil, genel olarak küreselleşmenin gerçekleşebilmesinin temel şartlarından biri de "özgürlükler"in azami düzeyde tutulmasıdır. Ekonomik küreselleşme açısından ise, bunun önemi daha büyük bir hal almıştır. Zira, ekonomik yönetim, siyasî yönetimin kontrolünden kurtulmak eğilimindedir. Nitekim, özellikle **1929 Ekonomik Krizi**'nden sonra "demokrasi"nin yeni tanımı yapılmış ve ekonomik yönetimle siyasî yönetimin ayrılmasına doğru gidilmiştir[135]. Bunun sonucu olarak ekonomik yaşamın yönetimi, olabildiğince siyasî çerçeve dışına taşınmaya çalışılmıştır. Bundan sonra ekonomik yönetimin teknik bir özellik arz ettiği ve siyasî yönetimden ayrı yürümesi gerektiği genel kabul görmüş durumdadır.

Ancak hemen belirtelim ki, küresel ekonomi üzerinde siyasî otoritelerin etkisi kendini asgari düzeyde gösterirken, bu defa da siyasî otoriteden ayrı ve onun üzerinde uluslararası ekonomik güç(ler) ortaya çıkmaktadır. Bunlar, ayrı bir sınıf olarak hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde siyasî otoritelerin üzerinde ve onları yönlendiren güçler olarak şekillenmektedirler[136].

---

[134] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. KOÇAK, Mustafa, "Kent-Devleti Demokrasisinden Ulus-Devlet Demokrasisine", **Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan**, İstanbul, 2001, s.285-312.

[135] Burada ilginç bir nokta dikkat çekicidir: Ekonomik küreselleşme açısından önemli bir aşama olan "serbest piyasa ekonomisi"ne geçiş, genelde doğrudan siyasî otorite tarafından ve anti-demokratik usullerle yapılmıştır. Türkiye'de 12 Eylül'le ve 28 Şubat Süreciyle, Şili'de Pinochet'le, İngiltere ve Fransa'da da benzer şekilde müdahaleci bir yöntemle gerçekleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için, bkz. GÖKAL, İ,: **agm,** s.31 vd.

[136] Oyan, aksi bir görüşle, hiçbir ulus-devletin söz geçiremediği türden ulus-aşırı şirketlerin henüz söz konusu olmadığını**;** sadece kendi ülkelerince korunduklarını ileri sürmektedir. Bkz. OYAN, O.**, agm,** s.16.

Eskiden daha çok siyasî otoritenin (devletin) yönetiminde toplanmış olan güç, bugün artık giderek toplumun çeşitli kesimlerine -özel şirketler ve diğer sivil kuruluşlara- dağılır duruma gelmiştir. Hatta bir ülkenin gücü, sermaye hareketleri ve benzeri yollarla başka ülkelere kayabilmektedir ve neticede siyasî otoritelerin, ülkedeki güçleri kontrol yetenekleri azalmaktadır[137]. Özellikle medya, bilgisayar ve diğer teknolojik olanakların kullanılmasıyla söz konusu güçler tamamen kontrol dışına kayar hale gelmişlerdir. Üstelik, bilgi çağı da dediğimiz bu çağda, bilginin etkisi arttıkça bunların güçleri de artmaktadır.

Dolayısıyla artık bugün, klasik siyaset yöntemleriyle çözülen sorunlar daha da giriftleşmiş ve tek başlarına toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılayamaz olmuşlardır. Bunun sonucunda da uluslararası şirketler, henüz tam olmasa da[138] ulus-üstü (supranasyonal) şirketler haline gelmeye ve daha önceden olmadık derecede yeni tekelleşmelerin ortaya çıkmasına neden olmaya başlamışlardır. Örneğin beyaz eşya sanayinde dünya pazarında 1970'te 102 tane üretici firma varken, bu rakam 1988'de 48'e, 1995'te ise 24'e düşmüş bulunmaktadır[139]. Petrol şirketlerinde (Shell, BP gibi) ve diğer bazı alanlarda bu sayının daha da düşebileceğini sanıyoruz.

Bu durum, -eğer böyle devam ederse- sosyal devlet öncesi liberalizmden daha tehlikeli bir sonuç doğuracaktır. Çünkü, eski liberalizm döneminde siyasî otorite (ulus-devlet) hakim durumdaydı ve istediği zaman müdahale edebilmekteydi ki, nitekim "sosyal devlet" sistemine de bu şekilde geçilmiştir.

---

[137] DİCLELİ, Z., **agm,** s.124.

[138] Oyan gibi P. Hirst ve G. Thompson da, haklı olarak çok uluslu şirketlerin -henüz ulus-ötesi şirket konumuna geçmediklerinden hareketle- her şeye rağmen hâlâ anavatanlarına bağlı bulunduklarını belirtmektedirler. Bkz. HIRST P.-THOMPSON G., **age**. s.124.

[139] KATIRCIOĞLU, E., **age,** s.19.

Süreç böyle devam ederse, ekonomik küreselleşmeden çok, "**küresel kapitalizm**"[140] gerçekleşecektir.

Çünkü bugünkü durumda, aksine olarak ekonomik güç(ler) siyasî otoriteyi yönlendirir duruma gelmişlerdir ki, bunun diğer bir yansıması ise -"halk yönetimi" bazında- "demokrasi"nin işlememesi şeklinde olmaktadır.

Söz konusu güç(ler); neticede, devletleri aşarak kendi aralarında ilişkileri belirginleşmiş, ortak hareket edebilen ve bunun için ortak kurumları olan bir grup insandan ibaret bir yapı sergiler olmuşlardır ki, bunun diğer bir adı da "tekelleşme" ya da "kartelleşme"dir. Bu ulus-üstü yönetici sınıf, kendi ülkelerini ve dolayısıyla uluslararası düzeni, çeşitli hedeflerini gerçekleştirmek için yönlendirmekte ve hatta "küreselleşmek", "dışa açılmak" gibi söylemleri de hedeflerine ulaşmak için araç olarak kullanmaktadırlar[141]. Bugün itibariyle küreselleşmenin en olumsuz yönü de kanaatimizce budur. Dolayısıyla bu süreçte, "**ulus-devlet**"ten "**şirket-devlet**"e[142] doğru bir kayma yaşanmaktadır.

Netice olarak, "ekonomik küreselleşme"yle birlikte bir taraftan tüketici olarak insanların davranışları, sosyal değer anlayışları ve teknoloji dünya ölçeğinde aynılaşırken; diğer taraftan, ekonomik açıdan "ulusal egemenlik" ve "bağımsız devlet" anlayışı değişmekte, yıkılmakta ve yeni bir küresel yapı ortaya çıkmaktadır. Buna paralel olarak da bugünkü ekonomik

---

[140] ÖZEL, Mustafa, "Küresel Sömürgecilik", **Yeni Şafak**, 26 Mayıs 1996. Ayrıca Mustafa ÖZEL, "**Kapitlizm**"i "sermayenin sonsuz birikimini esas alan '**devrimci**' bir toplumsal/ekonomik sistem" şeklinde tarif etmektedir. Bkz. ÖZEL, Mustafa, "Kapitalizm ve Küresel rekabet", **Küresel Rekabet**, içinde, (Der. Mustafa Özel) İz Yay., İstanbul, 1998, s.7.

[141] GÖKAL, İ., **agm,** s.28.

[142] ÖZEL, Mustafa: "Sömürgecilik Kılıf Değiştiriyor", **Yeni Şafak**, 25 Mayıs 1996, s.7

küreselleşme sürecinde aynı zamanda "bölgeselleşme" yaşanmaktadır. Bunlardan özellikle Avrupa (AB), Uzakdoğu (Japonya) ve Kuzey Amerika (ABD) merkezli olanlar bugün şekillenmeye başlamıştır. Diğer ülkeler ise, kanaatimizce, ya kendi birliklerini oluşturacak[143], ya mevcut olanlarla işbirliği yapacak ya da diğerlerinin pazarları olarak paylaşılacaktır.

Bunlara paralel olarak bu konuda uluslararası düzeyde normlaştırmalara da gidilmektedir. Bunların başında Maastricht Andlaşması'nı zikredebiliriz, zira bu Andlaşma, 1789 Fransız Devrimi'nin rövanşı[144] niteliğinde olup, kanaatimizce küreselleşme adına son dönemin büyük adımlarından biridir. Bunun en son örneklerini ise **GATT** müzakerelerine taraf ülkelerin onayıyla 1995'te yürürlüğe girmiş bulunan **Dünya Ticaret Örgütü (WTO)** ile **Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Andlaşması** (**Uruguay Turu Nihaî Senedi**) ile **Çok Taraflı Yatırım Andlaşması (MAI)** teşkil etmektedir[145]. Bu andlaşmaların önemi, "serbest ticaret" anlayışını tüm dünyaya yaymak ve bu anlayışı normlaştırmak amacına yönelmiş olması yanında; patent ve benzeri düşünce ürünü mülkiyet haklarının korunması ve uluslararası düzeyde güvence altına alınması; devletlerin ekonomik olarak hangi alanlara ve ne ölçüde destek ve müdahalede bulunabileceği ve bunu ihlal edenlere karşı uluslararası düzeyde yaptırımlar uygulanabilmesini hükme bağlamış olmasındadır[146].

Neo-liberalizm diye tarif edilen bu gelişme ya da girişimler, başka bir bakış açısına göre, küresel kapitalist

---

[143] Örneğin Afrika Ortak Pazarı, Gelişmiş İslâm Ülkeleri (D-8) projeleri gibi.

[144] ALTAN, M., **agm,** s.11

[145] Türkiye de bu Andlaşmaları 26.1.1995 tarih ve 4967 sayılı yasayla onaylayarak kabul etmiş bulunmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. TÜBİTAK: **Türkiye'nin**..., s.20 vd.

[146] TÜBİTAK: **Türkiye'nin.**., s.20

politikaların tekelci gücü önünde engel oluşturan tekil ülkelere ait kamu politikalarının, yine küresel çapta tasfiye edilmesine yöneliktir ki, bu şekilde artık ulusal kamu hukukları, çok-uluslu şirketlere karşı hiçbir engel ve argüman çıkaramayacak ve bunları özelleştirmeler ve uluslararası tahkim kurumlarıyla perçinleştireceklerdir[147]. Buna bağlı olarak da bu gelişmelerin sonucunda -başta kamu(anayasa, idare gibi) olmak üzere- bütün ulusal hukuk sistemi bu yönde değişecek[148] ve kamu alanı küçülerek[149], daha çok ulusal dışı olan "özel"in kontrolüne geçecektir.

Bunların dışında -asgari ücretin ve azami gelirin dünya ölçeğinde standardizasyonu gibi- pek çok küresel ekonomik sorunların yine küresel ölçekte çözümü hususunda çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Örneğin, Brüksel'de bu konularda çalışmalar yapan bir Avrupa grubunun varlığı gibi[150]. Ancak belirtmek gerekir ki, bu alanda standartların tespiti de kolay değildir. İşte bu noktada güçlü devletlerin küreselleşme sürecine kendi damgalarını vurmaları söz konusu olmaktadır. Zira, her

---

147 ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.142. "Tahkim" ile ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz. ÇAPAN, Oğuz, "Tahkim Tartışmaları", **Sabah** (4 Temmuz 1999, s.6); TAN, Turgut, "İdare Hukuku ve Tahkim", **Amme İdaresi Dergisi**, C:32, S:3, Eylül-1999, s.3-24.

148 Bu tür zorunlu değişime en belirgin örnek olarak AB'yi gösterebiliriz. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. KUZU, Burhan, "Avrupa Birliği Sürecinde Nasıl Bir Anayasa", **Prof. Dr. Hayri Domaniç'e Armağan**, (Y.H. Doç. Dr. Abuzer Kendigelen), İstanbul, 2001, s.1411-1450 (Bundan sonra "Avrupa Birliği Sürecinde Nasıl Bir Anayasa" şeklinde zikredilecektir)

149 YÜKSEL, Ahmet, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, 2001, s.19.

150 İNSEL, Ahmet: "Sosyal Teoriler, İdeolojiler, Siyaset Bilimi ve Günümüz" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1** (Y.H. Süleyman Talay), İstanbul, 1997, s.151.

toplumun ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların dereceleri farklı olabilmektedir. Örneğin Londra'da oturanlarla Somali'dekilerin ihtiyaçlarının aynı olmadığı gibi. Ancak uzun vadede emeğin de küreselleşmesiyle -ki, bugün bu konuda en arkadan gelen bir alandır[151]-, standardizasyonun ve dolayısıyla küreselleşmenin tam olarak gerçekleşebileceğine inanıyoruz.

1.4. KÜRESELLEŞME VE TEKNOLOJİ

Dünyada zaman zaman devrimsel nitelikte teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin buhar makinesinin icadı, elektriğin icadı ve en son olarak mikro elektronik sahadaki icad ve gelişmeler gibi[152].

Bugün, içinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinin temel dinamiğini de, son dönemlerde devrimsel nitelikteki bu teknolojik gelişmeler oluşturmaktadır. Öyle ki, söz konusu sürecin ayırt edici özelliği olarak ilk göze çarpan, teknolojideki köklü değişiklikler olmaktadır. Teknolojideki bu gelişmelerin önemli etki sahalarından birisini de ekonomi oluşturmaktadır. Özellikle üretimdeki maliyetlerin düşmesi ve sermayenin akışkanlığına(seyyal) olan etkisi ve her iki alanın da küreselleşmesine olan katkısı devrimsel niteliktedir[153]. Hatta bugün uzmanlar, "gelişmişlik ve az gelişmişlik" arasındaki temel ölçütün "teknoloji üretimi" olduğunu kabul etmektedirler[154].

Görüldüğü gibi, teknolojideki söz konusu değişiklikler kendi içinde devrimsel nitelik arz ettiği gibi,[155] konumuzu da kapsayacak şekilde diğer pek çok alanda da dolaylı olarak aynı

---

[151] BORATAV, K., **agm,** s.30.
[152] ŞAYLAN, G.," Küreselleşmenin Gelişimi", s.14.
[153] Bkz. TÜBİTAK: **Türkiye'nin ...,** s.20
[154] ŞAYLAN, G.," Küreselleşme ve Siyasal İslâm ", s.407
[155] Örneğin moleküler biyoloji, biyokimya, gen mühendisliği, bilgisayar mühendisliği, optoelektronik, süper iletkenler, ileri seramikler gibi pek çok alanda yeni gelişmeler söz konusudur. Bkz. TÜBİTAK: **Türkiye'nin ..,** s.19 vd.

nitelikte roller oynamıştır. Örneğin, pazar ekonomilerindeki kitlesel üretimde patlama yapması ve buna bağlı olarak üretim şirketlerinin uluslararasılaşması; bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojisindeki patlama ve buna bağlı olarak bilginin küreselleşmesi gibi. Daha da önemlisi, bu dolaylı etkiler uluslararası ilişkilerde de patlamalara neden olmuştur. Hatta doğrudan ve dolaylı şekilde gerçek ve tüzel kişiler, uluslararası hukukun süjeleri olma eğilimine girmişlerdir.

Uluslararası düzeydeki bu gelişmeler nedeniyle de uluslararası yeni örgütlenmelere ve hukuksal normlara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.

Burada konuyla ilgili olarak diğer bir noktaya da dikkat çekmek gerekir. Varlığı artık tartışılmaz hale gelen bu değişim sürecine teknoloji olarak üstün olan ülkeler kendi damgalarını vurmaya çalışmaktadırlar[156]. Bunun diğer bir anlamı ise, söz konusu sürece gerek ekonomik gerek siyasî ve gerekse kültürel olarak bu ülkelerin hakim olmasıdır. Dolayısıyla teknoloji, bugün itibariyle uluslararası rekabetin temel anahtarı durumuna gelmiştir[157]. Bunun sonucu olarak da küreselleşme sürecinin hakimleri ve mimarları, günümüzün bilim ve teknolojiye hakim ülkeleri (ABD vb) gözükmektedir. Diğer pek çok ülke ise (Türkiye vd.), söz konusu hakim ülkelerdeki gelişmelerin sonuçlarını yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Bu sonuçlar, bu ülkelerde kendini daha çok "tekelleşme" ve "kural tanımazlık" şeklinde göstermektedir[158].

Zira güçlü devletler, küreselleşme karşısındaki konumlarını, küreselleşmeden etkilenmekten çok, onu yönlendirmeye çalışarak belirlemektedirler[159]. Bunu yaparken de

---

[156] SEVİNDİ, N.**, age,** s.213.

[157] TÜBİTAK: **Türkiye'nin**..., s.19.

[158] Bu alandaki gelişmelerin Türkiye açısından değerlendirilmesi için bkz. ALEMDAR, K.**, agm,** s.276 vd.

[159] GERAY, H. "İletişim Bilgi Toplumu ve Küreselleşme",

kendi teknolojik üstünlüklerini uluslararası düzeyde tescillendirmeye, bir adım önde olmanın avantajlarını normlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bunun siyasî örneğini BM Güvenlik Konseyi'ndeki "sürekli statü" teşkil ettiği gibi, ekonomik ve teknolojik örneğini ise Uruguay Turu Nihaî Senedi-WTO (teknolojik hakların himayesi, vs)[160] tescil etmektedir.

Teknolojik gelişmelerin, küreselleşmenin devrimsel nitelikte hızlanmasına neden olduğu temel saha ise, "**telekomünikasyon**"la ilgili olmuştur. Özellikle, 1980'lerden sonra bir patlama haline gelen bu sahadaki gelişmeler, diğer alanları da etkilemiş ve küreselleşmelerine katkıda bulunmuştur. Örneğin, elektronik ve düzenli posta hizmetleri; on-line, faks ve diğer telefon sistemleri; uydu aracılığıyla iletişim, banka kartları ve otomatik satış noktaları vb alanlardaki gelişmeler sayesinde kurumlar ve müşteriler arasında hızlı ve etkin haberleşme ve alış-veriş olanakları doğmuş ve bunun sonucunda finans piyasalarındaki maliyetler düşmüş ve işlemlerin etki alanı da genişlemiştir. Ayrıca internet ile de sınırlar anlamsız hale gelmiştir[161]. Söz konusu gelişme aynı zamanda üretim ve örgütlenmelerin de maliyetini düşürmüş[162] ve dolayısıyla teknoloji sayesinde küreselleşmeyi hızlandıracak nitelikte ilişkilerin gelişmesi söz konusu olmuştur.

Bugün kitle iletişimi, uluslararası egemenliğin vazgeçilmez aracı haline gelmiştir. Öyle ki, yakın zamanlara -özellikle 1980'lere- kadar iletişim küreselleşmeden etkilenen bir alan durumunda iken, bugün etkilenmenin ötesinde küreselleşmenin sürecinin temel unsuru, motoru haline

---

Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme (Y.H. Işık Kansu), Ankara, 1997, s.40. **A**yrıca Türkiye'nin bu alandaki politikaları hakkında bilgi için bkz. TÜBİTAK, s.2 vd.

[160] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. TÜBİTAK: **Türkiye'nin.**, s.20 vd.

[161] DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.16.

[162] ALTAN, M., **age,** s.17.

gelmiştir[163]. Hatta küreselleşme de bu noktadan patlama yapmıştır[164].

Aynı etkiyi bilgi alanında da görmekteyiz. Hatta, küreselleşme sürecinin en yoğun olduğu alanlardan birini teşkil etmektedir. Zira, bugün insanoğlu, bilgilenme olanağı açısından tarihinin en üst seviyesini yaşamaktadır. Birey, bugün hem dünyayı, hem de içinde yaşadığı toplumu kendi yetenekleri çerçevesinde anlayabilme açısından en üstün olanaklara sahip bulunmaktadır[165]. Bilgi (enformasyon) teknolojisi -kaynağı neresi olursa olsun- bugün bir dünya teknolojisi -küresel teknoloji- niteliği kazanmıştır[166]. İnternet ise, küresel etki açısından bugün bu noktada zirveyi teşkil etmektedir. Bu süreç devam ettiği takdirde sadece devletler arasında değil, bireyler arasında dahi uluslararası örgütlenmelerde patlamaların yaşanması mukadderdir.

Bugün, "bilgi egemenliği"nin söz konusu olduğu bir döneme girmiş bulunuyoruz. Bilgisayar, internet ve diğer iletişimle ilgili teknolojik gelişmeler sayesinde her türlü sınırın (ülke, sınıf, din, ırk vd.) aşılarak ulus-aşırı ilişkilerin gerçekleştirildiği bir platform oluşmaktadır. Ancak, hemen belirtelim ki, bu oluşuma paralel şekilde "bilgi tekelciliği" diye bir olgunun da gelişmesi söz konusudur. Üstelik buradaki tekelcilik, bilginin depo edilmesi anlamında değil; daha da olumsuz olarak bilgilerin değerlendirilip kullanılabilir hale getirilmesinde olmaktadır[167]. Küreselleşmenin büyük bir problemini de bu nokta teşkil etmektedir. Öyle ki, bugün sosyal devlet öncesi liberalizmi çağrıştıran bir tekelleşmenin içinde bulunuyoruz. Ancak, o zamanki vahşi tekelleşme, sosyal devlet

---

[163] ALEMDAR, K., **agm,** s.276.
[164] SEVİNDİ, N., **age,** s.212.
[165] ALTAN, M., **age,** s.17.
[166] TÜBİTAK: **Türkiye'nin...,** s.30.
[167] DEMİRKAN, T., **age.** s.28.

anlayışıyla kontrol altına alınmış iken; bugünkü tekelleşme, eskisi kadar vahşi olmasa da henüz denetlenemez bir egemenlik kurma durumundadır. Zira bugün, yarın ne olacağı belli olmayan büyük bilgi güçleri oluşmuş ve bunlar ulus-devletlerden bağımsız ve onların kontrolünü aşarak hareket eder hale gelmeye başlamışlardır ki, bu ulus-devletlere ABD gibi güçlü devletler de dahildir[168]. Bu büyüme ya da tekelleşme ise, daha çok neo-liberal anlayışın ve özelleştirmenin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır[169].

Söz konusu tekelleşme sonucunda, -şimdiye kadar sadece bilim-kurgu filmlerde rastladığımız- uluslararası kamuoyunun yanlış yönlendirilmesi gibi tehlikeli sonuçlar da söz konusudur. Örneğin, Bosna ve Körfez Savaşı gibi olaylarda medya tekelleşmesi nedeniyle dünya kamuoyuna gerçeklerin yeterince ulaşmaması gibi[170]. "Bilgi"deki bu tekelleşme diğer alanlarda da etkili olmaktadır. Örneğin, ekonomik alandaki bilgi de sahibine pek çok üstünlükler tanımaktadır. Daha az sermaye, daha az emek ve daha az hammadde ile ve eldeki bilgileri kullanmak suretiyle daha geniş bir pazar oluşturarak güç elde etmek (kısaca bilginin ekonomik güce dönüştürülmesi)[171]; sağlık ve eğitimde uzaktan çalışma[172] gibi.

Burada bir noktaya daha işaret etmekte fayda var. Vahşi kapitalizm döneminde ve sonrasında sermaye veya ekonomik güç, tekelleştikçe büyürken; bilgi ise, ancak paylaşılmakla büyümekte ve bir anlam ifade etmektedir[173]. Bu nedenle, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bugün "bilgi tekelciliği", ham bilginin depo

---

[168] DİCLELİ, Z., **agm,** s.124.

[169] Bu konuda dünyadan örnekler için bkz. GERAY, Halûk., "İletişim Bilgi Toplumu ve Küreselleşme **"Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme-1** (Y.H. Işık Kansu)içinde, Ankara, 1997, s.35 vd. Ayrıca bkz. ALEMDAR, K., **agm,** s.275 vd.

[170] GERAY, H., **agm,** s.36

[171] DİCLELİ, Z., **agm,** s.121

[172] GERAY, H., **agm,** s.44

[173] DİCLELİ, Z., **agm**, s.122

edilmesinden çok, elde edilen bu ham bilgilerin kullanılabilir hale getirilmesinde söz konusu olmaktadır. Özellikle uluslararası haberleşme araçlarında belirginleşmeye başlayan tekelleşme vb yapılanmalar, toplumların ve bireylerin daha kolayca yanıltılabilme ve yönlendirilme olasılığını gündeme getirmiştir. Bununla birlikte, bu konuda henüz muğlak ve kesin olmayan bir dönemde bulunmaktayız.

Tüm bunların sonucu olarak gerek olanaklar açısından, gerekse sorunlar açısından küresel bir yapı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, özellikle teknolojideki ve iletişimdeki gelişmelerle avantajlar ve dezavantajlar uluslararasılaşmış ve küreselleşmeye başlamış bulunmaktadır.

Netice olarak, teknolojik gelişme, küreselleşme sürecinin bir motorudur ve devam ettiği sürece küreselleşmenin önlenmesi de mümkün değildir. "**Yeni Dünya Düzeni**" gibi söylemler ise ancak bu sürecin kesitlerinden biri[174] olmak durumundadır ve daha çok siyasidir. Zira, yeni denilen düzen, bir süre sonra eskiyecek ve başka bir yeni düzen başlayacaktır. Bu şekilde, gelişme devam edecek ve küreselleşme yönünde her gün yeni bir adım atılmış olacaktır. Dolayısıyla, önemli olan, teknolojik anlamdaki gelişmedir ve asıl belirleyici olan da budur. Diğer bir deyişle, uluslararası güçlerin (devletler veya güçlü şirketler) etkileri bir yere kadar olmaktadır. Örneğin, bugün internetle -güçlü olanlar da dahil- ulus-devletler aşılmakta, sınırlar kalkmaktadır. Bu tür gelişmelere ve bu gelişmelerden zayıf devletlerin yararlanmalarına diğer güçlü devletlerin direnmeleri mümkün değildir. Artık zayıf devletlerin de teknolojiden yararlanarak uluslararası platformda kendi varlıklarını hissettirmeleri -haklarını savunabilmeleri ve sorumluluklar yüklenmeleri- söz konusu olmaya başlamıştır.

---

[174] ÇEÇEN, A., **agm,** s.99

İşte bu noktada, klasik uluslararası yapılanmaların sorgulanması gündeme gelmektedir. Her ne kadar iki dünya savaşı teknolojik gelişmeyi kamçılamışsa da[175] eski dünya – Soğuk Savaş- düzeninden kalma bir örgüt olarak **Birleşmiş Milletler Teşkilâtı**'nın bugün ne kadar bir boşluğu doldurduğu tartışmalı durumdadır[176]. Gerçekten de evrensel bir yapıya sahip olduğu halde, kendisine yüklenen -barış, güvenlik, insan hakları gibi- aynı nitelikteki görevlerin ifasında Birleşmiş Milletlerin bekleneni verdiği pek söylenemez. Örneğin Bosna'da, Kosova'da, Çeçenistan'da savaşın önlenmesinde sadece Avrupa Birliği değil, Birleşmiş Milletler de beklenen barışı sağlayamamıştır. Bunun asıl nedeni ise, bugünkü uluslararası teşkilâtlanmaların temelinde güçlü devletlerin çıkarlarının ağırlık taşımasıdır. Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki, BM'nin ve benzeri oluşumların şimdiye kadar hiçbir yararı olmadığı veya şu anda anlamının hiç kalmadığını demek istemiyoruz. Burada vurgulanmak istenen, mevcut yapının, ulus-devletlerin çıkar dengeleri üzerine kurulu bulunduğu ve bunun da küreselleşme sürecini olumsuz yönde etkilediğidir.

Özetle, bugünkü uluslararası yapının teknolojik gelişmelere yeterince ayak uyduramadığı ve dolayısıyla küreselleşme sürecindeki yerini alamadığı kanaatindeyiz. Bu nedenle, uluslararası yapının yeniden gözden geçirilmesi gereği kendini göstermektedir. Aslında, sadece bugünkü uluslararası yapının değil, bu yapının temelindeki -demokrasi, ulus-devlet, sosyal devlet gibi- kavramların da gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü bugün, eskiye ait pek çok şey teknolojinin ve küreselleşmenin gerisinde kalmış bulunmaktadır[177].

---

[175] GUEHENNO, J-M., **age**, s.24.
[176] ÇEÇEN, A., **agm,** s.99
[177] SEVİNDİ, N., **agm,** s.213

1.5. KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME: BİR İDEOLOJİ EMPOZESİ Mİ?

Küreselleşme sürecinden en çok etkilenen bir alan da insanın sosyal yaşantısı ve buna temel olan kavramlardır. Zira küreselleşme siyasal, ekonomik, hukuksal ve kültürel boyutları olan bir olgudur[178]. Örneğin, bugün insanlar kendilerini elli yıl öncesinden daha geniş bir çerçevede tanımlamaya çalışıyor. Artık ulusal kimliklerin dahi aşılmaya çalışıldığına şahit olmaktayız. Bir çeşit üst kimlik(ler) oluşuyor. Bunlar bazen coğrafi (Avrupa vb) bazen dinsel, bazen de başka bir ideolojiyle şekillenbiliyor[179].

Bugün bir küresel kimlik arayışı söz konusu olmaktadır. Ancak hemen belirtelim ki, bu arayış ya da oluşumda, ulusal kimliklerin inkarı veya asimilasyonundan ziyade, küresel gelişmenin kaçınılmaz bir neticesi yaşanmaktadır. Zira, böylesi kapsayıcı bir sistemi paylaşanların buluştukları bir ortak -"total"-[180] ideoloji bu aşamada kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda

---

[178] ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm", s.401.

[179] **Seliger**, ideolojinin tanımını şöyle yapmaktadır: "Bir ideoloji, hali hazır bir düzenin korunması, reforme edilmesi, yıkılması veya yeniden kurulması için icra edilen eylemi güvenceye alan ahlâkî normlara, bir miktar gerçekliğe ait kanıta ve kendi bilincinde rasyonel tutarlığa, araçların ve teknik kuralların meşrulaştırılmasına dayanmasında, görece bir devamlılığa sahip olma temelinde bir insan grubuna hizmet etmesine yönelik tasarlanmış oluşu nedenine dayanan bir inanç sistemidir."(Seliger, M., **Ideology and Politics**, New York, The Free Press, 1976). Aktaran: ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.123. "İdeoloji" hakkında geniş bilgi için yine bu esere başvurulabilir.

[180] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.123.

21.Yüzyıl, büyük bir olasılıkla yeni total -küresel- bir ideolojinin üretilmesinin sancısını taşıyacaktır[181].

Bu süreçte bir taraftan dar kalıptaki kimlik anlayışı aşılarak ortak bir üst kimliğe yönelme yaşanırken, diğer taraftan da bir kültürel çeşitlenme ile karşı karşıya bulunuyoruz[182]. Sorunlar ve ilgi alanları çeşitlenirken, çözümde birlik arayışları ortaya çıkıyor. Diğer bir deyişle, küreselleşme zorunlu bir sonuç haline geliyor. Bu oluşumlar, ilk bakışta zıt gibi görünse de neticede bir üst -küresel- kimlik ortaya çıkmaktadır. Tıpkı çok renkli halkaların, toplumların oluşturduğu bir devlette ortak vatandaşlık kimliği gibi dünya ölçeğinde de insanların yaşayış ve statüleri aynılaşmaktadır[183]. Kısaca belirtmek gerekirse, bir taraftan ulusal (yerel) özellikler uluslararası platforma çıkarken; diğer taraftan küresel özellikler ulusal bazda özümsenmeye başlıyor[184]. Küresel üst yapı oluşumları dışında kalındığında ise, insanların yöneldiği nokta din oluyor. Çünkü din daha geniş bir dünya sunuyor[185].

Belirtmek gerekir ki, burada her şey pembe bir tablo içinde gerçekleşmemektedir. Küreselleşme sürecinde ön planda olan -yukarıda belirttiğimiz teknolojik üstünlüğü elinde bulunduran ülkelerin etkisi burada da söz konusudur[186]. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme, **Batılılaştırma**[187] gibi gözükmektedir.

---

[181] SEVİNDİ, N., **agm,** s.213**;** OHMAE, K., **age,** s.31.

[182] DİCLELİ, Z., **agm,** s.125.

[183] DEMİRKAN, T., **agm,** s.36.

[184] ELHÜSEYNİ, N., **agm,** s.131.

[185] KENTEL, Ferhat, "Modernite-Postmodernite, Modernizm-Postmodernizm" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1** (Y.H. Süleyman Talay), İstanbul, 1997, s.262.

[186] Işıklı, bu düzene "demokratik olmayan imparatorluk" demektedir. Bkz.: IŞIKLI, A., **agm,** s.74.

[187] KANAT, Celal A., "Tarihte ve Günümüzde Aydınlanma (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H. Süleyman Talay),

Zira küresel ölçekte en büyük güç bugün itibariyle Batı'dır ve her egemen güç, doğal olarak kendi gücünü devam ettiren statükosunu korumak ister. Bu da şu anda kendi baskın ideolojisi olan "**liberalizm**"in muhafazasıyla mümkündür. Bu nedenle "liberalizm"in idealliği, egemen güçlerce empoze edilerek, muhataplarınca da rasyonelleştirilerek[188] tüm dünyaya yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Çünkü, en temel ve en etkili nokta burasıdır. Ancak bu etki, bir yere kadar olmakta ve bir aşamadan sonra kendileri de süreç karşısında pasif duruma düşmektedirler. Zira, yerel kimlikler silinememekte, aksine küresel kültürü besleyen temel dinamikler olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, tek merkezli küreselleşme mümkün görünmemektedir[189]. Bugün Batının bu yöndeki çabalarının da bir noktadan sonra etkili olamayacağı sanılmaktadır. Tarih de bunu ispatlamıştır. Örneğin kendi dönemlerinde baskın olan Yunan, Roma, İslâm, Sosyalist vb kültürler karşısında diğer kültürler yok olmamış; aksine onlardan alınan katkılarla daha etkin kültürler olarak ortaya çıkmışlardır. Hatta bu yönde arayışlar şimdiden başlamış bulunmakta ve Batının felsefî temellerinin çürüdüğü yine kendi içlerinden ileri sürülmektedir[190]. Bu bağlamda, her bir yeni kültür

---

İstanbul,1997, s.190**;** DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.212.

[188] İdeolojilerin idealliğinin rasyonelleştirilmesi hakkında değerlendirmeler ve bilgi için bkz. ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.130.

[189] ELHÜSEYNİ, N**., agm,** s.133

[190] Örneğin bir uluslararası hukukçu olan **Phillip R. Trimble**, bugün Batının felsefî temelleri konusunda uluslararası bir konsensüsün artık bulunmadığını; zira, Batı felsefesinin temellerinin Descartes'in görüşleriyle Newton fiziğine dayandığını ve bunun yerini bugün Quantum Mekaniği ile Doğu felsefelerinin almaya başladığını ileri sürmektedir. "**Batı Merkezcilik**"in uluslararası hukuk açısından eleştirisi hakkında bilgi için bkz. TRIMBLE, Phillip.R., "Globalization, International Institutions and The Erosion of National Sovereignty and Demokracy", **Michigan Law Review-**

oluşumu ise evrensel anlayışlar ve normları getirerek, ister istemez hukuksal ve genel küreselleşmeye katkıda bulunmuşlardır. Bu noktada her bir ulusun ya da toplumun ayrı katkısı söz konusudur[191]. Ancak, hemen belirtelim ki, böyle bir sonucun gerçekleşebilmesi için küresel nitelikte baskısız, yönlendirmesiz ve şartlandırmasız gerçek bir özgürlük anlayışının hakim olması gerekir. Aksi taktirde, kültürlerin homojenliğinden çok, sadece tek taraflı hegemonyadan söz edilebilir. Bu bağlamda, hegemonyacı dayatmaların aslında tabanda ters bir etki yapması dahi söz konusudur. Hatta bugün, bu hegemonyacı anlayışa karşı genel bir nefretsel tepki ortaya çıkmaktadır[192].

Belirtelim ki, her şeye rağmen insanların yaşayışları ve kültürleri değişiyor. Örneğin, "Doğu"nun toplum davranış kültürü ile "Batı"nın bireysel davranış kültürü karşılıklı dönüşüme başlamış durumdadır[193]. Ancak burada bir tercihte bulunma söz konusu değildir. Aksine başka kültürlerin, sentezlerin de mümkün, hatta zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, dünya ekonomisi dahi bir etken olarak tüketici davranışlarını, sosyal değerlerini ve teknolojileri aynılaştırmakta, küreselleştirmektedir[194].

May 1997, C:95, S:6, 1997, s.7 vd.

[191] GUEHENNO, benzer sonuca farklı bir bakış açısıyla varmaktadır. O'na göre, bazılarının küreselleşme dedikleri bu çağ, yeni **"İmparatorluk Çağı"**dır ve **"imparatorluk"** fikri ise sadece **Avrupa (Batı)**'ya özgü olmadığı gibi, yeni devrin siyasi tanımı **Asya**'nın başarısıyla şekillenecektir. Bkz. GUEHENNO, J-M., **age**, 12.

[192] SEVİNDİ, N., **agm,** s.213

[193] SEVİNDİ, N., **agm,** s.213**;** OHMAE, Kenichi, **Ulus-Devletin Sonu: Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi** (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul, 1996, s.31.

[194] GÖKAL, İ., **agm,** s.21**;** Kenichi OHMAE, bunu "Zevklerin

Burada vurgulanması gereken, anlayışların, bakış açılarının küreselleşmesidir ki, bu da çok kültürlülüğü içine sindirmektedir. Spor, müzik, bilim ve pek çok alandaki müsabakalar; turizm, çevre, sağlık, ticari alanlardaki karşılıklı alış-verişler bunun en büyük delilleridir[195]. Dolayısıyla, birçok uygarlık değeri -en moderni de dahil- bir çok toplumda yatay olarak genişlemekte ve yaygınlaşmaktadır[196]. Örneğin demokrasi, insan hakları, çevre ve sağlık duyarlılığı gibi kavramlar artık bütün insanların paylaştığı değerler olarak küreselleşmenin diğer boyutlarıdır[197].

Bu alandaki en büyük patlama da yine iletişim vasıtasıyla (internet, uydu yayıncılığı vs) doğrudan bireylere ulaşarak olmaktadır. Bu sayede, farklı kültürleri bir araya getiren yapılanmalar ortaya çıkmaktadır. Bundan sonraki tüm olumlu gelişmelerin arkasında çok kültürlü yapılanmalar görülecektir (sanat, bilim, spor vs)[198].

Aslında bu günkü geçiş sürecinde yaşanan, bir kültür karmaşasıdır. Ancak, bu karmaşa sonuçta ortak üst yapı(lar)a, yeni ideoloji(ler)e gebedir[199]. Bu karmaşada güçlü devletlerin ideoloji empoze etme çabaları da kaçınılmazdır. Ancak, bu empozenin ne derece başarılı olabileceği; mikro düzeydeki kültürleri yok edebileceği şüphelidir. Örneğin, temelde aynı ideolojiyi ve benzer kültürleri paylaştıkları halde Avrupa'da -özellikle Fransa'da- Amerikan filmlerine karşı ciddi ve yaygın bir tepki olduğundan[200] bahsedilmektedir. Kaldı ki, mikro kültürden üstün kültürlere ihraç dahi olabilecektir. Batı gençliğinin ve özellikle müzik anlayışının Afrika ve Amerikan "tam tam

---

Kaliforniyalılaşması" olarak örneklemektedir. Bkz. OHMAE, K., **age,** s.31

[195] OHMAE, K.**, age,** s.31

[196] DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.212

[197] TÜBİTAK: **Türkiye'nin ..**, s.21

[198] DİCLELİ, Z., **agm,** s.28.

[199] SEVİNDİ, N., **agm,** s.214.

[200] AYATA, s., **agm,** s.73.

kültürü"nden etkilendiği bugün inkâr edilemez. Benzer şekilde döner, kebap, lahmacun gibi Türk yemek kültürünün Avrupa'da benimsenmesi gibi.

Bu bağlamda diğer bir nokta ise, empoze edilmek istenen veya kendiliğinden giren yabancı kültür ve yaşayış tarzları, edilgen durumdaki kültür süjelerine farklı yansımalar da yapabilmektedir. Örneğin kot elbise (blue-jeans) ve hamburger (Mc Donald's vb) türü yiyecekler özellikle ülkemize ilk girdiklerinde gelir düzeyi ortanın üzerindeki kitle tarafından beğenilirken[201]; orijininde dar gelirlilerin rağbet ettiği ürünlerdir. Bir çeşit "**kültürel mutasyon**" olmaktadır. Kaldı ki, edilgen kültürün tepkisi de bu şekilde motive edilebilmektedir. Yine aynı örnekten hareketle, Batı orijinli "fast-food"un ülkemize girmesiyle, daha önce pek rağbet görmediği halde lahmacun tüketimi fevkalade artmıştır. Ayrıca belirtelim ki, eşiğinde bulunduğumuz bilgi çağında, bilgi araçlarının tüm tabana yayılmasıyla -ki, bu kaçınılmazdır- yeni fikir ve kültür üretimleri hızlanacak ve belki de tersine olarak güçlü devletlerin egemen ideolojileri iflas edecektir. Yoksa, bugünün insanı, dayatmaları hazmedecek bir görüntü vermemektedir. Öyle ki, bugün birey kendi ülkesinde dahi her türlü hak ve kimliğini (sınıfsal, etnik, dini, hayat tarzı) yaşamak istemektedir[202]. Hatta bundan da öteye, ilk başta gayri ihtiyari bir tepkiyle, daha önce farkında olunmayan ulusal (yerel) değerlere sarılma söz konusu olabilmektedir[203].

Bu nedenle, üstün ideolojinin ve kültürün dayatmaları, sonuçta aksine görüntüler de ortaya çıkaracaktır. Önce ulusal olana sahip çıkılacak, sonra çağın olanaklarından yararlanarak küresel politikalar geliştirilecektir[204]. Şu anda zayıf sayılan

---

[201] AYATA, s., **agm,** s.72.

[202] DEMİRKAN, T., **age,** s.37**;** SEVİNDİ, N., **age,** s.213.

[203] ELHÜSEYNİ, N., **age,** s.132.

[204] BERKTAY, Halil, "Küreselleşme ve İdeolojik Politik Düşünce Akımları" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi-1**

ideolojiler, kültürler, geleneksel yapılar bilgi çağının araçlarını kullanarak kendilerini güçlü kılacaklar ve bu şekilde kültürel küreselleşme gerçekleşebilecektir.

Eğer bu gerçekleşmezse, bu defa tek merkezli ideolojik bir totalitarizm ortaya çıkacaktır[205] ki, bu da küreselleşmenin tabiî seyrine aykırı olacağından ya hiç gerçekleşmeyecek ya da uzun ömürlü olmayacaktır.

Aslında bu konudaki fikir bulanıklığının temelinde, küreselleşmenin ideoloji gibi yanlış algılanmasının yattığı da söylenebilir. Zira küreselleşmeyi bir ideoloji olarak algıladığımızda, bunun tabiî sonucu olarak küreselleşmeye öncülük etme durumunda olan teknolojik açıdan güçlü devletlerin hegemonyası gündeme gelecektir. Ancak, burada durum farklıdır. Zira, küreselleşme bir ideoloji olmadığı gibi[206]; bunun ötesinde, aynılığa yönelmiş bir süreç ve özünde tek bir dünya görüşünü savunmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşmeyi siyasal bir ideoloji olarak algılamak, temelde yanlış bir yaklaşımdır[207]. Kaldı ki, ideolojinin kendisi totaliter bir yapıya sahiptir[208]**.** Ancak, belirtmek gerekir ki, zaman içerisinde küresel sistemin bir ideoloji geliştirmeyeceği de şimdiden söylenemez. Bu noktada kısmi etkileşimlerin ve yönlendirmelerin olacağı da yadsınamaz. Ancak, ifade özgürlüğü çerçevesinde insan doğasına en uygun düşünce, kültür ve uygarlıkların daha çok kabule şayan olacağı şüphesizdir. Burada yine gerçek özgürlüğün önemi ortaya çıkmaktadır ki, yeni geliştirilen "**şartlandırılmama hakkı**" da bu noktada dikkat çekicidir.

Bu sebeple, ideoloji empozesi pratikte bir değer taşımamaktadır. Mevcut ideolojiler (liberalizm, nasyonalizm,

---

(Y.H. Süleyman Talay), İstanbul, 1997, s.107.

[205] SEVİNDİ, N., **agm,** s.216.

[206] YAĞCI, N., **agm** s.39.

[207] YAĞCI, N., **agm, s.**39, 40**;** AYATA, s., **agm,** 62

[208] KANAT, C.A., **agm,** s.216

sosyalizm vb) aslında güçlerini bir anlamda yitirmiş ve evrenselleşme çizgisinden uzaklaşmış durumdadırlar[209]. Hatta, bundan sonra ideolojik çatışmaların yerini, bireysel çerçevede olanakların paylaşımı kavgası alacaktır sanırız[210]. Çünkü, 20. Yüzyıl'la birlikte hız kavramı değişmiş ve bu pratik değişim teoriyi sarsmıştır. İnsan yaşamındaki bu pratik ve teorik hızın artması, insanı hem şaşkınlığa sürüklemiş, hem de kendi kabuğunu kırmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak da eski ideolojilerin çökme süreci başlamıştır[211]. Örneğin, bugün sosyal devlet, kapitalizm, İslâm, Marksizm çağa göre yeniden yorumlanmaya çalışılmakta ve Batı'nın sömürgeci politikaları yargılanmaktadır. **Fukuyama**, Sosyalist Blok'un çöküşüyle insanlık tarihinin ideolojik evriminin sonuna ulaştığını ve "liberal demokrasi"nin, insanlık tarihinin son ve değişmeyen rejimi olduğunu ileri sürmektedir[212]. Eski ideolojilerin (liberalizm de dahil) insanları tatmin etmediği ve en azından yeniden yorumlanmaya muhtaç olduğu kesindir. Buradan hareketle, bu konunun sonuna nokta koymanın da yanlış olduğunu sanıyoruz. Aksi takdirde insanlığın gelişmesinin dondurulması gibi bir sonuç ortaya çıkacaktır. Bu bakışı eleştiren Işıklı'nın da dediği gibi, "**içtihat kapısı kapatılmış**" olacaktır[213]. Kaldı ki, **Kenichi**

---

[209] MAHÇUPYAN, E., **agm,** s.56,57**;** DİCLELİ, Z., **agm,** s.216**;** Elhüseyni, N., **age,** s.34.

[210] **Samuel Huntington**, bundan sonra yeni dünyada insanlık arasındaki mücadelenin kaynağının ekonomik veya ideolojik olmaktan çok kültürel olacağını ileri sürmektedir. Bkz. HUNTINGTON, Samuel P., **agm**, s.13 vd.

[211] SEVİNDİ, N., **agm,** s.212

[212] FUKUYAMA, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan** (Çev. Süleyman Talay), Simavi İnceleme, İstanbul, 1992, s.25. **B**enzer görüş için bkz. BELL, Daniel, **The End of Ideology,** The Free Press of Glencoe, Illinois, 1960.

[213] IŞIKLI, Alpaslan, "1997'ye Girerken Yalanlar ve Gerçekler", **Türk-**

Ohmae'nin de belirttiği gibi insanlar arasındaki çarpışmaların temel nedeni -**Huntington**'un aksine- ideolojiler ya da uygarlıklar değil, siyasilerin tahrikleridir[214].

Tüm bunlardan hareketle şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Küreselleşme bir ideoloji olmamakla birlikte, küresel sistemin fikir ve ideoloji(leri) nin evrensel olma zorunluluğu söz konusudur ve bundan sonra bu nitelikte olmayan düşüncelerin kabul görmesi kanaatimizce mümkün görünmemektedir. Örneğin bugün, ulusal kimlik kabuk değiştirmeye başlamış görünüyor. Birey bir taraftan ulusal kimliğini korurken, diğer taraftan bir üst kimlik arayışına girmektedir. Çünkü, kendi ulusu dışındakilerle işbirliğine girmekte ve bu ilişkinin fikri yapısını görmek istemektedir. Diğer bir deyişle, ulusal kimlik kendisine yeterli gelmemekte; çünkü, ulus-ötesinde birleştirici olmadığını görmektedir[215].

Netice olarak **"kültürel küreselleşme"**, küreselleşme sürecinin son aşamasını teşkil etmektedir. Bunu sağlayacak en büyük faktör ise **Kenichi Ohmae**'nin tespitiyle "ateşli ama içi boş ucuz milliyetçilik ya da kültürel kurtarıcı söylemlerden çok global ekonomi"dir[216]. Bugün kendi içinde çok fazla ortak yönleri bulunmasına rağmen, **Avrupa Birliği** dahi ulusların kültürel bağımsızlıklarını mahfuz tutarak[217] bir birleşmeyi hedeflemiş bulunmaktadır ki, kanaatimizce AB küreselleşmenin bir prototipidir.

İş 97 Yıllığı 2. Cilt, Ankara-1997, s.23 (Bundan sonra "1997'ye Girerken" şeklinde anılacaktır). Benzer eleştiri için bkz. OYAN, O., **agm,** s.14.

[214] OHMAE, K., **age,** s.25.

[215] DİCLELİ, Z., **age,** s.125.

[216] OHMAE, K., **age,** s.32.

[217] DEVRİM, F.- Altay, A., **agm,** s.211.

1.6. KÜRESELLEŞME VE YENİ DÜNYA DÜZENİ: YENİDEN YAPILANMA MI, KÜRESEL SÖMÜRGECİLİK Mİ?

"**Küreselleşme**" ile isim babalığını ABD eski başkanı George Bush'un yaptığı[218] "**Yeni Dünya Düzeni**"[219] bazen birlikte, bazen de aynı şeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunun nedeni, -anlamları aslında farklı olmasına rağmen- her iki terimin veya olgunun yoğun olarak aynı dönemde ortaya çıkmasıdır ki, yukarıda sık sık vurguladığımız gibi, bu dönem daha çok Sovyetler'in dağılmasından sonraki dönemdir.

Bu terimleri bu şekilde birlikte kullanma nedeniyledir ki, her ikisi için de bazen farklı ve yanlış yorumlamalar söz konusu olmaktadır. Örneğin, -aşağıda ayrıntılı şekilde açıklamaya çalışacağımız üzere- bir kısım yazarlar, "küreselleşme"ye siyasî ve ideolojik bir açıdan bakarak -Yeni Dünya Düzeni'ni kastederek- emperyalist ve sömürgeci bir anlam yüklerken; bazı yazarlar ise aksine, "Yeni Dünya Düzeni"ne tabiî bir süreç olarak bakarak -"küreselleşme"yi kastederek- ona masum ve pembe bir elbise giydirme çaba ve yanılgısına düşmektedirler. Halbuki, "**düzen**" kavramı bir dönemi ifade eder ve geçicidir. Örneğin, Soğuk Savaş Dönemi geride kalmıştır. Yeni Dünya Düzeni de gerçekleştikten bir süre sonra sona erebilir[220]. Buna karşılık küreselleşme bir birikimdir ve sona ermesi basit olmayıp, kendisi bir neticedir.

"Küreselleşme", yukarıda sık sık belirttiğimiz gibi, insanlığın gelişimine paralel ve çoğunlukla iç ve dış (ulusal ve uluslararası) politikaların üzerinde bir seyir takip eden kaçınılmaz

---

[218] OHMAE, K., **age, s.**21.

[219] Bu konuda geniş bilgi için bkz. FALK, Richard, "In Search of a New World Model", **Current History**, Vol.92,573(April-l993), s.145-149.

[220] ÇEÇEN, A., **agm, s.**99.

ve evrensel bir süreçtir. Özünde ise her yönüyle "**tek bir dünya**" olgusu yatmaktadır[221].

Bu açıdan bakıldığında, küreselleşmenin olumlu yönü(evrensellik) daha ağır basmaktadır. Bu demek değildir ki, küreselleşme sürecinde veya gerçekleşmesinde bir takım sancılar ve sorunlar olmayacak. Örneğin, ekonomik tekelleşmelerin ortaya çıkması, güçlü devletlerin daha avantajlı bir durumda olmaları, gelir seviyelerinde aşırı dengesizliklerin yaşanması gibi[222].

Ancak, nasıl ki, küreselleşmenin kendisi doğal bir süreç ise, tıpkı bunun gibi, söz konusu sorunların zamanla halledilmesi de doğaldır. Aksi takdirde -bu sorunlar halledilemediğinde- küreselleşmenin gerçekleşmesinden söz etmek zaten bir anlam ifade etmeyecektir.

Aslında bu küreselleşme sürecinde, eskiden beri devam ede gelen pek çok olumsuzlukları düzeltme fırsatları da yakalanabilecektir. Örneğin Birleşmiş Milletler'in, Güvenlik Konseyi'ndeki "veto" ve benzeri nedenlerle pek çok misyonunu tam olarak ifa edememesinin giderilmesi ve hatta yeni bir teşkilatlanmaya dahi gidilebilmesi gibi.

Buna karşılık, "**Yeni Dünya Düzeni**" ise, tıpkı Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonucunda -Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler düzenlerinin oluşturulmasında- olduğu gibi, güçlü devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılan uluslararası düzeyde siyasî bir olgudur[223].

Bugün çoğunluk tarafından kabul edilmektedir ki, bu olgu ya da süreç, Soğuk Savaş döneminin kıyasıya mücadeleleri

---

[221] DİCLELİ, Z., **agm, s.**123.

[222] KATIRCIOĞLU, E., **agm, s.**19**;** Demirkan, T., **agm,** s.28.

[223] Benzer yaklaşım için bkz. SASSEN Sasika, "Loosing Control? Sovereignty in Age of Globalization", **www.v2.nl/DEAF/96/nodes/SassenS/biblo.html, s.4 vd**

sonucunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla[224] gündeme gelmiş bulunmaktadır ki, küreselleşmenin yoğun olarak gündeme gelmesi de yine bu döneme rastlamıştır[225].

Yeni Dünya Düzeni için henüz kesin bir çerçeve çizmek mümkün değil[226]; ancak, bu çerçevenin ana hatları ya da bazı emareleri görülebilmektedir. Aşikar olan bir yönü var ki, o da bugünkü geleneksel sistemin zayıflığıdır. Diğer bir deyişle, artık eski düzenin -Soğuk Savaş dönemindeki düzenin- değil, yeni bir düzen ve yeni bir dönemin söz konusu olduğudur. Bu da insanları alternatifler aramaya teşvik etmiştir[227].

Yeni Dünya Düzeni ile ilgili diğer bir tespit de, bu dönemde "küreselleşme" sürecinin hızlandığı ve Yeni Dünya Düzeni ile iç içe geliştiğidir. Bu paralelliğin bir nedeni de Yeni Dünya Düzeni kurucularının, küreselleşmeyi kendi sömürgeci emellerine ulaşmak için âdetâ bir ideoloji[228] olarak kullanmaya çalışmalarıdır.

Ayrıca, bu dönemde eski güç dengelerinin değişmiş olduğu[229] ve bu konuda yeni bir dengenin de henüz kurulamadığı görülmektedir. Bir taraftan ABD, tek süper güç olduğunu kabul ettirme çabası içinde iken; diğer taraftan Almanya, Avrupa

---

[224] Burada Sovyetler'in dağılmasının, Soğuk Savaş'a bağlı olduğunu demek istemiyoruz. Zira, bu husus ayrı bir konu olup, çalışmamızın sınırları dışındadır.

[225] NAISBITT, John: **Global Paradoks** (Çev. Süleyman Talay), Sabah Yayınları, İstanbul, 1995, s.7.

[226] DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.211.

[227] SCHREUER, Christoph, "The Waning of the Sovereign State: Towards a New Paradigm for International Law?", **European Journal of International Law(EJIL)**, Vol. 4 (1993) No.4, (URL**:www.ejil.org/forum/messages/81.html),** s.1

[228] AYATA, S., **agm,** s.12.

[229] DİCLELİ, Z., **agm,** s.125**;** Çeçen, A., **agm,** s.90.

Birliği, Çin, Japonya, Rusya Federasyonu gibi güçler de kendi ağırlıklarını koymaya çalışmaktadırlar[230].

Yeni Dünya Düzeni'nin belirginleşen diğer bir özelliği ise, başta Amerika olmak üzere[231] Batı güç ve değerlerinin kurucu rol oynamasıdır. Ancak, belirtmek gerekir ki, kanaatimizce bu özellik, önceki -Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler- düzenlerdekine nazaran, bu defa daha zayıf bir görünüm arz etmektedir. Zira, bugünkü güç dengeleri, Batı'nın dışına doğru (Çin, Japonya, Uzakdoğu, Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri gibi) kaymış ve toplumlar arasındaki ilişkiler daha yoğun ve girift bir hal almıştır[232]. Aslında bu hususun "küreselleşme" süreci için daha geçerli olduğunu sanıyoruz. Diğer bir deyişle, küreselleşme sürecinde -özellikle öncülük açısından- temel olarak Batılı unsurların ağırlıklı olduğunu kabul etmekle birlikte[233]; bu süreçte siyasî otoritelerin (devletlerin) kontrolünün minimum derecede olması nedeniyle[234], tek yönlü etki de minimum derecede olmaktadır. Dolayısıyla, küreselleşme olgusu, -değişken oranlarda da olsa- dünyadaki tüm faktörlerin ortak ürünüdür ki, zaten niteliği de bunu gerektirir.

Yeni dönemin aşikâr olan bir özelliği de gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın büyüyor olmasıdır. Bu aşırı farklılaşmanın temel nedenlerinden birisi, "yeniden yapılanma" ile teknolojik patlamanın aynı döneme rastlamasıdır. Teknolojik açıdan ileri olan ülkeler, bu patlamanın

---

[230] ERALP, A., **agm,** s.369, 370.

[231] Cem EROĞUL, "ABD önderliğinde kapitalist enternasyonal" demektedir. Bkz. EROĞUL, C., **agm,** s.47.

[232] OYAN, O., **agm,** s.12.

[233] Çünkü, yukarıda da belirttiğimiz gibi, söz konusu sürece ülkelerin etkisi, ilk başta -özellikle iletişim araçları açısından- teknolojik üstünlükleriyle orantılı olmaktadır. Ancak, zamanla bu etkileşimin karşılıklı olacağının da kaçınılmaz olduğunu sanıyoruz.

[234] DİCLELİ, Z., **agm,** s.122,124.

verdiği fırsatları değerlendirerek öncekine nazaran çok daha hızlı atılımları gerçekleştirmişlerdir. Özellikle iletişim, bilgi ve üretim alanlarında bu fırsatı iyi değerlendirmişlerdir. Bu nedenledir ki, bugün sosyologlar, gelişmişlikle azgelişmişlik arasındaki belirleyici ölçütün "**teknoloji üretimi**" olduğunu[235] kabul etmiş bulunmaktadırlar.

Söz konusu farklılaşmanın bir diğer nedeni ise "ekonominin sanallaşması" ve bunun, altyapısı olmayan (bankacılık vb) küçük ülkelerin aleyhine gelişmesidir[236]. Diğer bir deyişle, "**sembol ekonomi durumundaki finansman**"ın[237], "**mal ve hizmet üretimi olan gerçek ekonomi**"nin önüne geçmesidir ki, bunun arka planında da yine teknolojik gelişme bulunmaktadır.

Bir realite olan gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki bu uçurumun büyümesi; Yeni Dünya Düzeni, küreselleşme ve yeniden yapılanmanın birlikte yaşandığı bu dönemin en olumsuz yönünü oluşturmaktadır.

Bu yönüyle Yeni Dünya Düzeni, "**Yeni Sömürü Düzeni**" olmak durumundadır[238]. Aslında, bu adâletsiz ikili kutuplaşmanın en büyük nedenlerinden biri de kapitalizme alternatif üretilmemesidir ki, bugün her türlü propaganda araçlarını ellerinde bulunduranların buna benzer gelişmelere izin vermek istemeyecekleri de kesindir (Meğer ki, gerçek ve kaçınılmaz küreselleşme süreci bunu tersine çevirmesin). Bu bağlamda örneğin, **Huntington, Brzesinski ve Fukuyama** gibi Yeni Dünya Düzeni teorisyenlerinin "**uygarlıklar çatışması**", "**ideolojilerin sonu**" gibi söylemlerle bu olumsuz görüntüyü meşrulaştırmaya çalışmaları[239] söz konusudur ki, "**Sosyalist Blok'un Sovyetler**

---

[235] ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm ", s.407.
[236] DEVRİM, F.- Altay, A., **agm,** s.219.
[237] ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm, s.408.
[238] IŞIKLI, A., "1997'ye Girerken...", s.26.
[239] Bu görüşlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. BRZESINSKI, Zbigniew,

Deneyimi"nin başarısız olması[240] da söz konusu çabalara cesaret vermiştir.

Bu nedenle de **Ohmae**'ye göre, mevcut uluslararası sistemin acilen yeniden tanımlanması veya yenilenmesi zarureti söz konusudur. Çünkü, daha çok Birleşmiş Milletler etrafında yoğunlaşan bugünkü uluslararası sistem, ulus-devletlerin toplamından başka bir şey değildir ki, bu çerçeveye "**G-7**'ler" **AB, NAFTA, ASEAN** gibi ekonomik gruplaşmalar da dahildir[241]. Sassen Saskia'nın deyimiyle bu gibi örgütlenmeler, dünya çapında yeni sınırların oluşması anlamına gelmektedir ki, bu da yeni bir uluslararası sisteme doğru gidildiğinin başka bir delilidir[242]. Bu da "**küreselleşme**" ile "**yeni dünya düzeni**" kavram ya da söylemlerinin farklılığı yönündeki görüşlerimizi desteklemektedir.

Ohmae, aslında bugünkü uluslararası düzeni ve onun kurumlarının (BM vd.) yetersizliğinin farkına varılmış bulunduğunu; ancak buna karşılık, hâkim güçlerin sadece BM düzeninin sınırlarını yeniden değiştirmeye çalışarak kısır bir çaba içine girdiklerini ve daha çok tek taraflı, nostaljik ve ucuz-milliyetçilik gözlüğüyle baktıklarını; halbuki, eski hatıraların bugun artık işe yaramadıklarını belirtmektedir[243].

Kontrolden Çıkmış Dünya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-337, İstanbul, 1996 s.23 vd**;** FUKUYAMA, F., **age,** s.45 vd; HUNTINGTON, S.P.**, agm,** s.32 vd; DREZNER, Daniel, "Globalizer of The World, Unite!", **Washington Quarterly**, C:21, S:1, Winter-1998, s.209-226.

[240] GÜLALP, H., **agm,** s.459.

[241] OHMAE, K., **age,** s.16 vd.

[242] Bkz. SASSEN Saskia, "Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization", **www.v2.nl/ DEAF/96/ nodes/SasseS/biblo.html.** S.4 vd.

[243] **OHMAE**, bu yaklaşımı ile **FUKUYAMA**'nın görüşleri ile de örtüşmektedir. Karşılaştırma için bkz. OHMAE, K., **age,** s.18 vd;

Yeni Dünya Düzeni'nin kurulmasında etkili olanların, ona eklemek istedikleri temel özelliklerden biri de "**liberal demokrasi**"nin tüm dünyaya yayılmasıdır[244]. Zira bu şekilde, güçlü devletlerin diğerlerine nüfuz etmeleri daha kolaylaşmış olacaktır. Teknolojinin nimetlerinden de yararlanarak "**masa-üstü sömürgecilik**"[245] oynanacaktır. Zira emperyalist ve sömürgeci nitelikli bu yaklaşımların, aslında sömürülecek ülkelerde sosyal hakların vs sağlanmasını(istikrarı) istememeleri söz konusudur. Dolayısıyla, aslında demokrasiyi de istememeleri gibi bir sonuç da ortaya çıkmaktadır.

Ancak, bugün durum değişmiştir. Büyük -emperyalist- devletler işlerinin yürümesi için can güvenliği, iletişim özgürlüğü gibi hakların verilmesini istemektedir[246]. Aslında burada temel amaç, dünyayı kapitalistler (ABD, vd.) için güvenli hale getirmektir[247]. Dahası bu zayıf ülkelere yatırıma gelen şirketler buralara teknoloji, yönetim bilgisi ve hatta alt yapı gibi eskiden nazlandıkları ya da karşılıksız yapmadıkları transferleri yapmaktadırlar. Çünkü, bunları verilmiş bir ödün gibi görmemektedirler. Ayrıca bunlar, kendi işlerinin yürüyebilmesi için ihtiyaç duydukları temel altyapılardır, hammaddelerdir[248].

"**Doğu-Batı**" ayrımından "**Kuzey-Güney**" ayrımına doğru gidilirken, bu göz boyayıcı girişimler sonucunda zayıfların durumunun iyileşeceği ve aradaki uçurumun kapanacağı beklentisi ise, bu aşamada fazla iyimserlikten öteye gitmeyecektir. Zira, neo-liberalizm diye tarif edilen bu gelişme ya da girişimler, küresel kapitalist politikaların tekelci gücü önünde

---

FUKUYAMA, F., **age,** s.25 vd.

[244] ŞAYLAN, G., "Küreselleşmenin Gelişimi", s.21**;** DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.213**;** IŞIKLI, A., "1997'ye Girerken...", s.21.

[245] GERAY, H., **agm,** s.44.

[246] EROĞUL, C., **agm,** s.55 vd.

[247] ÖZEL, M., "Sömürgecilik Kılıf Değiştiriyor".

[248] OHMAE, K., **agm.,** s.28.

engel oluşturan tekil ülkelere ait kamu politikalarının, yine küresel çapta tasfiye edilmesine yöneliktir ki, bu şekilde artık ulusal kamu hukukları, çok-uluslu şirketlere karşı hiçbir engel ve argüman çıkaramayacak ve bunları özelleştirmeler ve uluslararası tahkim kurumlarıyla perçinleştireceklerdir[249].

Bu son noktaya bağlı olarak, Yeni Dünya Düzeni'nin mimarları, bu düzenin sürekli büyüyen, kendi başına ayakta durabilen ve en önemlisi, kendilerini besleyen bir pazara sahip olmasını istemektedirler. Zayıf devletlerle eşit olmayan şartlarda yarış yapabilecekleri bir pist arzusunun aslında bir sömürü metodu olduğu kesindir[250]. Bunun gerçekleşebilmesi için de öncelikle bir önceki özelliğin -liberal demokrasinin- gerçekleştirilmesi; buna paralel olarak da bu pazarı oluşturarak ülke veya toplumların en azından pazara sürülecek ürünleri talep edebilecek ve tüketebilecek dereceye ulaştırılması[251] öngörülmektedir ki, aslında bir açıdan bu hususu, güçlü devletlerin -Yeni Dünya Düzeni'nin mimarlarının- küreselleşme sürecine zorunlu katkıları[252] olarak da değerlendirmek mümkündür.

Bunların dışında Yeni Dünya Düzeni'nin özelliklerinden bazı alt başlıkları da şöyle sıralayabiliriz :

Güçlü devletlerin zayıf devletleri yönetme ve yönlendirme vasıta ve yöntemleri bu dönemde daha da gelişmiş bulunmaktadır. Örneğin, artık doğrudan siyasî otoriteler yerine; ülke içindeki sosyo-ekonomik alt grupları (cemaatler, sendikalar, ordu, etnik ve dini topluluklar, vd.) yönlendirerek kendi

---

[249] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.142-143.

[250] ŞAYLAN, G., "Küreselleşmenin Gelişimi", s.18.

[251] Örneğin zayıf ülkelerde iletişimin geliştirilmesi**;** finansın akışını kolaylaştıracak alt yapıların geliştirilmesi gibi. Bkz. BORATAV, K., **agm,** s.26 vd.

[252] ŞAYLAN, G., "Küreselleşmenin gelişimi", s.15.

politikalarını uygulama yöntemini tercih etmektedirler[253]. Ayrıca, yeni düzende sömürgecilik, siyasî otorite (ulus-devlet) yerine büyük şirketler (şirket-devlet) ile yapılmaya başlamıştır[254].

Aslında bunun bir anlamı da bu ülkelerde "ulus-devlet"in aşındırılmaya (yıkılmasına değil) çalışılmasıdır[255] ki, bu şekilde -küreselleşmenin ruhuna da aykırı şekilde- etnik ve benzeri parçalanmalar teşvik edilerek "ilkel"e dönülme söz konusu olmaktadır[256]. Bu da güçlü devletlerin, küreselleşme sürecinin dinamiklerini kullanarak zayıf devletlerin üniter (ulus-devlet) yapılarının çözülmesini tabiî süreci zorlayarak hızlandırmaya çalıştıklarının diğer bir ifadesidir. Kaldı ki, benzer sonuçlar uzun vadede belki kendileri için de geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, onların da ulus-devlet yapılarının küreselleşme sürecinde aşınması söz konusudur ve bu tabiî bir sonuçtur. Ancak, güçlü devletlerin bu olguyu da kendi çıkarları doğrultusunda etkileme çabalarının olacağı (geciktirme, hatta ileride küreselleşmeye karşı çıkma gibi) kaçınılmazdır. Bu da, Yeni Dünya Düzeni'nin "**küresel kapitalist**"[257], ya da "**küresel sömürgeci**" bir temele oturtulmuş olduğunu göstermektedir ki, bu sömürgecilik anlayışı eskisini aratabilir niteliktedir. Zira bu konuda da güçlü devletlerin yönlendirdiği yeni bir uluslararası işbölümü söz konusu olup; üretim, alt müteahhitlik (taşeronluk)[258] yoluyla küreselleştiril-

---

[253] Kanaatimizce "Liberal demokrasi"yi yaygınlaştırmaya çalışmalarının -bir ekonomik pazar oluşturmanın kolaylaştırılması yanında- nedeni de zaten budur.

[254] **MIYOSHI**, Masao, "A Borderless World? From Colonialism to Transnationalism and Decline of the National State" **Critical Inguiry**, Summer-1993, s.732.

[255] GERAY, H., **agm,** s.41**;** DEVRİM, F.-Altay, A., **agm,** s.213.

[256] ÇEÇEN, A., **agm,** s.95 vd.

[257] DİRLİK, Arif, "The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism", **Critical Inquiry**, Winter 1994, s.356.

[258] ÖZEL, M., "Küresel sömürgecilik". Buna karşılık Oyan, bunun

mektedir. Bu ise halkların -özellikle zayıf kesimlerin- doğrudan uluslararası ölçekte sömürülmesine yol açacaktır. Bu durumda ulus-devletlerin (siyasî otoritelerin), sosyal-devlet niteliklerini kaybederek söz konusu kesimi koruması da mümkün olmayacaktır. Hatta bu durum güçlü devletlerin alt tabaka halkları için de geçerli olacaktır.

Bunun dışında ABD'nin bu düzenin tek hakim gücü olmak yönündeki girişimleri; stratejik ürün ve hammaddeleri (petrol, uranyum, altın, vb) barındıran bölgeler ile uluslararası barış, açısından sorunlu olan bölgeler (Balkanlar, Ege, Kafkasya, Orta Asya vd.) için güvenlik şeritleri oluşturma çabaları[259] da yine bu dönemin özelliklerindendir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında, "Yeni Dünya Düzeni"nin eski sorunlara çare olmak yerine daha çok yeni sorunlar yaratmaya meyyal olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, Yeni Dünya Düzeni bir taraftan genel tıkanıklığı artırıcı oluşumlara gebe gözükürken, diğer taraftan bunları çözmeye çabalar bir imaj vermeye çalışmaktadır[260].

Bu görüntüden çıkan sonuç ise, "Yeni Dünya Düzeni" ile "küreselleşme"nin farklı istikametlerde olduğudur. Çünkü, Yeni Dünya Düzeni çıkarcı ve sömürgeci saiklarla hareket etmekte ve uluslararası düzlemde demokratik olmayan hegemonik bir yapı öngörmektedir[261] ki, bu da küreselleşmenin ruhuna aykırıdır. Zira küreselleşmenin özünde eşitlik vardır, paylaşmak vardır; hegemonyacılık yoktur. Bu nedenle, Yeni Dünya Düzeni -en azından siyasî olarak- gerçek küreselleşmeyi engelleyen ve hatta temelde karşı olan bir oluşumdur. Bununla birlikte, bu olumsuzluklar yanında olumlu etkiler de söz konusudur. Zira, bir taraftan "Yeni Dünya Düzeni"nin mimarları, "küreselleşme"nin yarattığı fırsatlardan (özellikle teknolojiyi kullanarak ekonomik

---

emperyalistlerce bir sığınak olarak kullanıldığını ileri sürmektedir. Bkz. OYAN, O., **agm,** s.16.

[259] MAHÇUPYAN, E., **agm** s.54**;** ÇEÇEN, A., **agm,** s.94 vd.

[260] MAHÇUPYAN, E., **agm,** s.55.

[261] IŞIKLI, A., "Sosyal Politika Açısından Küreselleşme", s.76.

üstünlüklerini azamiye çıkarmada ve iletişim araçlarıyla propaganda ve bilgi empozesinde olduğu gibi) kendi lehlerine sonuçlar yaratmaya çalışırlarken; buna karşılık, tabiî seyrinde gelişen "küreselleşme" olgusu, bu çabalara olumsuz etki de yapmaktadır. Örneğin, kitle iletişim araçlarının gelişmesine paralel olarak insanların bilinçlenme ve bilgilenme seviyelerinin de yükselmesi; söz konusu güçlü devletlerin -siyasî otoritelerin- kendi ülkelerindeki küresel gelişmeleri kontrol edememeleri gibi[262] .

Dolayısıyla küreselleşme, bir taraftan yeni sömürü fırsat ve araçları üretirken; diğer taraftan bunun aksine olarak insanların bilinçlenmesini, özgürleşmesini sağlayıcı araçları da sağlamaktadır[263].

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki, "**kürselleşme**" güçlü devletlerin üstünde ve onları da bağlayacak şekilde gelişen kaçınılmaz bir süreç olup; "**Yeni Dünya Düzeni**" ise tamamen siyasî ve suni bir düzendir ve bu düzenin mimarı durumundaki devletler -ya da güçler- küreselleşme sürecini kendi sömürgeci amaçları için kullanma arzusu ve çabası içindedirler.

---

[262] Çünkü, kendisi de liberal demokrasiyi benimsemek durumunda olduğundan, bu sistemde -liberal demokraside- halka rağmen politikalar geliştirmek de kolay olmamaktadır. Bkz. Aynı görüşte: MAHÇUPYAN, E., **agm,** s.54**;** DİCLELİ, Z., **agm,** s.122,124. Kaldı ki, bu ülkelerde halk, bugün liberal demokrasiyi dahi sorgular durumdadır. bkz. KATIRCIOĞLU, E., **agm,** s.35.

[263] KATIRCIOĞLU, E., **agm,** s.47.

1.7. KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLENME: BÜTÜNLEŞME Mİ, KUTUPLAŞMA MI?

Yukarıda belirttiğimiz teknoloji, iletişim, ticaret, ulaşım, sanat, savaş araçları ve kültür sahalarındaki baş döndürücü gelişmeler; küçülmekte olan dünyamızda uğraşısı ne olursa olsun tüm insanları yakından ilgilendiren bir hal almış bulunmaktadır. Çünkü, uluslararası ilişkilerin bir çok yönleri doğrudan ya da dolaylı olarak günlük yaşamımızda ve geleceğimiz üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bu da zorunlu bir ilgiye neden olmuş ve insanlar bu sorunlar üzerinde daha yoğun bir şekilde düşünmeye başlamıştır.

İşte bu gelişmeler ve sorunlar üzerinde düşünürken veya bir görüş sahibi olmaya çalışırken, uluslararası yaşamın ortak sorunlarını düzenleme ile çözümlemeyi amaçlamış olan uluslararası örgütleri ve uluslararası hukuku da pek çok etkenle birlikte göz önünde bulundurmak zorunluluğu kendini göstermektedir. Çalışmamızın temel noktasını da burası teşkil etmektedir.

Devletler de tıpkı insanlar gibi ilk kurulmaya başladıklarından itibaren bir arada yaşamaya ve işbirliği yapmaya mahkum olagelmişlerdir. Bu zorunluluğa rağmen gerçek anlamda işbirliği uzun bir sürece dayanmıştır.

Felsefi olarak temelleri eskilere dayanmakla birlikte uluslararası örgütlenme örnekleri 19. Yüzyıl'da ancak somutlaşmıştır ki, bunlar da daha çok devletlerin egemenliğine dokunmayan niteliktedir[264]. Ayrıca bu örgütlenmeler, 20. Yüzyıla kadar zamanın hakim devletlerinin, diğer devletlere kendi

---

[264] MERAY, S.L., **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler,** AÜSBF Yayınları No: 399, Ankara, 1977, s.263(Bundan sonra "Örgütler ..." şeklinde anılacaktır).

üstünlüklerini kabul ettirmesi şeklinde olmuştur[265]. Bu şekilde başlayan süreç, bir taraftan devletlerin egemenliğinin minimize edilmesi; diğer taraftan bir birileri karşısında -en azından hukukî olarak- eşit sayılması yönünde gelişmiştir.

Yukarıda, 1990'larda -soğuk savaşın sona ermesinden- sonra uluslararası yeni düzen arayışlarının içine girildiğini belirtmiştik. İlk defa ABD eski başkanı George Bush'un telaffuz ettiği[266] "**Yeni Dünya Düzeni**" diye adlandırılan bu yeni dönemin çerçevesi henüz billurlaşmış olmadığı gibi[267], hâlâ eski dönemin örgütsel yapısı ve kurallarının geçerliliği söz konusudur. Diğer bir deyişle, yeni dönemde henüz yeni kurumlaşmalar da söz konusu değildir. Ancak, eski dengenin bozulmasıyla, kaçınılmaz olarak çok daha eski (İkinci Dünya Savaşı öncesi) fay hatları yeniden kendini göstermeye başlamıştır[268]. Aslında konumuz açısından şu anda içinde bulunduğumuz durum, Birleşmiş Milletlerin kuruluşu sırasındaki -öncesinde ve sonrasındaki- durum gibidir. Çünkü, bu gün olduğu gibi o dönemde de "**Yeni Bir Dünya Nizamı**" oluşturma çabaları ve bunun sancıları yaşanmaktaydı[269].

---

[265] ÖZMAN, Aydoğan, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", **AÜHFD**, C. XXI, S: 1-4, 1964, s.53.

[266] OHMAE, K., **age,** s.21.

[267] DPT: **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye** (7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Kitap-I), Ankara 1995, s.1 (Bundan sonra "DPT: Küreselleşme" şeklinde anılacaktır).

[268] OHMAE, K.**age,** s.23.

[269] Bu dönemle ilgili değerlendirmeler için bkz:
AYBAR, M. Ali, "Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler", **İÜHFM**, 1945, C. XI, S: 1-4, s.196-224.
ALSAN, Zeki Mesud, "Milletlerarası Hayatta Bir Hukuk Nizamının Tesisi Problemi", **AÜHFD**, 1956, C. XIII, S: 1-2, s.7-18 (Bundan sonra "Milletlerarası Hayatta.." şeklinde anılacaktır).
LÜTEM, İlhan, **Federal Bir Dünya Nizamı Tasarıları**, Ankara, 1950 (Bundan sonra "Fedaral Bir.." şeklinde anılacaktır).

Burada üzerinde durmak istediğimiz temel nokta, "**Uluslararası Hukuk**" ve "**Uluslararası Örgütlenmeler**"deki gelişmelerle küreselleşmenin nasıl bir etkileşim içinde olduklarıdır. Bunların "Devlet Egemenliği"ne olan etkilerini ise ilerde ayrı başlıklar halinde ve örnekler üzerinden hareketle ele alacağız.

Küreselleşme ve uluslararası örgütlenmelerin etkileşimi ile ilgili farklı açılımların yapılması mümkündür. **Birinci temel yaklaşım;** uluslararası örgütlenmelerin, bütünleşmeden çok bölünmelere ve kutuplaşmalara yol açtığı şeklindedir ki, bu yaklaşım altında da iki ayrı açılımın yapılması söz konusu olabilmektedir. İlki, kutuplaşmaların uluslararası yapıya göre daha gerçekçi olduğu ve küresel bir oluşumun ise ütopyadan ibaret olduğu şeklindedir. Örneğin İngiliz tarihçi **Edward Hallett Carr**, "teorik ve işlerliği olmayan evrenselcilikten pratik ve işlerliği olan bölgeciliğin daha gerçekçi olduğu"nu ileri sürmektedir[270]. Çünkü, "bireyin mutluluğu"ndan hareket eden[271]

LÜTEM, İlhan, "Cihanşümul Bir Federalizmin Şartları ve Güçlükleri", **AÜHFD**, C. VIII, S: 1-2, 1951, s.304-354 (Bundan sonra "Cihanşümul Bir.." şeklinde anılacaktır).

TRIEPEL, H., "İç Hukukla Uluslararası Hukuk Arasındaki Münasebetler" (Çev. Ö. Arsel), **İÜHFM**, 1937, S: 9, s.6-50.

SARICA, Murat, Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929), İstanbul, 1982, s.55 vd.

OKANDAN, Recai Galip, "Milletlerarası Hukukî Nizam ve Auto-Limitation", **İÜHFM**, 1946, C. XII, S: 1, s.62-84 (Bundan sonra "Auto-Limitation" şeklinde anılacaktır).

[270] CARR, Edward Hallett, **Milliyetçilik ve Sonrası** (Çev. Osman Akınhay), İletişim Yay., İstanbul 1993, s.66.

[271] Aslında bu konuda ikili bir eğilim söz konusudur: Birinci eğilim, uluslararası hukuku sadece devletlerarası ilişkiler için öngörmekte**;** diğer eğilim ise uluslararası kurum ve kuruluşlar aracılığıyla bireyin çıkarlarını ve refahının geliştirilmesini amaçlamaktadır. Bkz.

Carr'a göre, "insanların belirli evrensel ilke ve amaçları ortak onaylayabileceklerini desteklemeye yeterli birlik duyguları - mevcut bütün kanıtlara bakıldığında- henüz egemen ve evrensel bir otorite uygulayan bir örgütlenmeyi haklı çıkarmaya yetecek kadar değildir"[272]. Bu nedenle Carr, Amerika, Avrupa, Çin, Rus uygarlıkları gibi oturmuş "uygarlıklar"ın temsil edildiği bölgeselleşmeyi ehven-i şer olarak öngörmekte ve bunun, karmaşık çok taraflı emperyalist mücadelelerden daha iyi ve tek bir otorite ütopyasından daha gerçekçi olacağını ileri sürmektedir[273].

Benzer görüş, yaklaşık yarım asır sonra **S. P. Huntington** tarafından ileri sürülmüştür. Huntington, Sosyalist Blok'un çözülmesinden sonra, oluşacak "Yeni Dünya Düzeni"nin "**Medeniyetler Çatışması**" üzerinde şekilleneceğini ve bunun da global politikaya hakim olacağını iddia etmektedir[274]. Bazıları ise bu yaklaşımı, "Sömürgeci-Emperyalist Yeni Dünya Düzeni"ni kamufleye yönelik çabalar olarak değerlendirmekte ve "emperyalizm"in "karşılıklı bağımlılık" tanımlamasıyla hoş gösterilmeye çalışıldığını ileri sürmektedir[275]. Aynı eleştiriyi **Şaylan** da yapmakta, Huntington gibi akademisyen ve düşünürlerin adâletsiz yeni kutuplaşmayı meşrulaştırmaya

---

CARR, E. H., **age, s.**64.

[272] CARR, E. H., **age,** s.65.

[273] CARR, E. H., **age,** s.74, 75. Benzer şekilde, yine bir İngiliz olan **Bernard Shaw** ise, ehven-i şer olarak en etkili emperyalist gücün dünyaya egemen olması görüşünü ileri sürmektedir. Aktaran: IŞIKLI, A., "Sosyal Politika Açısından Küreselleşme", s.74.

[274] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. HUNGTINGTON, S.P., **agm,** s.13 vd.

[275] IŞIKLI, A.,"1997'ye Girerken Yalanlar ve Gerçekler", s.26. Işıklı, burada Körfez Savaşını örnek vererek artık bu gibi müdahalelere çıkar kılıfı değil uygarlık kılıfının giydirileceğini belirtmektedir.

çalıştıklarını ileri sürmektedir[276]. **Kaplan** ise küresel bütünleşmeden çok; makro ölçekte "**kutuplaşma**", mikro ölçekte ise "**gettolaşma**" ve bunun sonucunda ise "**yatay toplum**"a doğru bir yönelme olduğunu vurgulamaktadır[277].

Carr'a göre, uluslararası yapı, birbirleriyle rekabet eden güç merkezlerinin kaçınılmazlığından ve modern yaşamın karmaşıklığından dolayı daha çok bölünme ve kutuplaşma eğilimindedir. Bu nedenle de Carr, uluslararası örgütlenmelerde olası evrenselleşme ya da küreselleşmenin, kaçınılmaz olarak özgül (münhasır) bağlılıkların ve menfaatlerin zayıflaması sonucunu doğuracağını ileri sürmektedir[278].

Carr, temel olarak "toplumsallaşmış milliyetçilik"in gerek siyasal olarak, gerekse ekonomik olarak -daha o günlerde- devrini doldurduğunu ileri sürmekte; ancak, buna karşılık bireyin haklarının uluslararası düzen içinde erimesine yol açacak yapılanmalara da kapılmamak gerektiğini belirtmektedir[279].

Teknolojik ve ekonomik gelişmelerin uluslararası karmaşa ve parçalanmalara yol açabileceğini de öngören Carr, bunun için "**evrensellik (küresellik) tuzağı**"na düşmeden uluslararası planlamalara ağırlık verilmesini, bunun da ulusal planlarla desteklenmesi gerektiğini vurgulayarak, özetle tek bir dünya otoritesi yerine ara örgütlenmelere gidilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu tür örgütlenmelerin ise, siyaset dışı kurumlarla (UNESCO, Gıda ve Tarım Örgütü gibi uluslararası uzmanlık örgütleri kastedilmekte) desteklenmesini ileri sürmektedir[280]. Ayrıca Carr, bu farklı amaçlar doğrultusunda

---

[276] Bkz. ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm ", s.409.

[277] Bkz. KAPLAN, Yusuf, "Küreselleşme Değil, 'Latin Amerikanlaşma' ya da 'Yatay Toplum'", **Yeni Şafak** (27 Ağustos 2001, s.8)

[278] CARR, E., H., **age,** s.65.

[279] CARR, E., H., **age,** s.63. Benzer bir yaklaşım için bkz. AYATA, S., **agm,** s.70.

[280] CARR, E., H., **age,** s.66.

kurulan örgütlenmelerle, faaliyet alanları farklı olan uluslararası gruplaşmaların ortaya çıkacağını ve bu çeşitlilik ve çoklukla bütün güçlerin ve bütün birliklerin büyük çok uluslu birimlerin kontrolünde birikmesinin önlenmiş olacağını ileri sürmektedir[281].

Bu görüşlerini İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra (1945) ortaya atmış bulunan Carr, temel olarak yine evrensel bir sistemin arzusu içerisinde görülmekle birlikte; mevcut uluslararası güç dengelerinin durumu **ve insanlığın böylesi küresel bir otoriteyi özümseyecek olgunluğa henüz erişmemiş olmalarından dolayı**, bunun mümkün olmadığını ileri sürmektedir ki, kanaatimizce bu yaklaşım -özellikle o günler için- doğrudur[282]. Zira, bu görüş ileri sürüldüğünde, temelde evrensel bir nitelik taşıyan Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığı[283] ağır bir şekilde (İkinci Dünya Savaşı) ispatlanmış ve yeni oluşturulmaya çalışılan Birleşmiş Milletler'in temel yapısındaki aynı felsefeye -güç dengelerine göre şekillenmeye- de yakından tanık olunmuştur. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Carr, küresel nitelikte tek bir siyasal otorite yerine büyük güç birimleri[284] tarafından oluşturulan bir makro düzeyde uzlaşmayı önerirken, bunun, daha geniş katılımları sağlayabilecek ilke ve amaçlar üzerine inşa edilmesi gerektiğini ve burada temel ilkenin de "**toplumsal adâlet**"[285] olduğunu belirtmektedir. Hatta bundan önce de küresel

---

[281] CARR, E., H., **age,** s.85.

[282] Hatta bugün, hemen hemen aynı yaşayış tarzına ve kültüre sahip olan Avrupa halklarının yüzde elliye yakını AB'ne olumsuz oy vermektedirler. Bkz. AYATA, S., **agm,** s.73.

[283] Bu bağlamda **Chomsky**, Woodrow Wilson'un "**self-determination**" ilanını "Dünyayı Amerikan kapitalizmi için güvenli hale getirmek" olarak nitelendirmektedir. Bkz.MC ARTUR, Briand, **Yirminci Yüzyıl Konuşmaları**, Sabah Yay., İstanbul, 1995, s.47.

[284] Örneğin ABD, Çin, AB ve G-7'ler gibi.

[285] CARR, "Toplumsal adâlet" ilkesinin "fırsat eşitliği", "yoksulluktan kurtulma" ve "tam istihdam" unsurlarını içerdiğini belirtmektedir.

(evrensel ya da enternasyonal) bilincin, "milliyetçilik" gibi toplumsal hale gelmesini[286] ve büyük güç birimleri (güçlü devletler) arasında güç dengesinin sağlanmasını şart koşmaktadır[287].

Carr'ın söz konusu "**makro bölgecilik**"ine benzer yaklaşımlar günümüzde de söz konusudur. Örneğin Gökal, küreselleşme sürecinin, günümüzde "mikro bölgecilik"le birlikte "makro bölgecilik"i (birleştirici ve parçalayıcı) desteklediğini ve önümüzdeki dönemde Avrupa merkezli AB, Japonya merkezli Uzak Doğu ile ABD merkezli Kuzey Amerika'dan müteşekkil üç makro bölgenin oluşacağını ve bu bölgelerin iktisadi faaliyetler için siyasî-iktisadi çevre oluşturacaklarını ileri sürmektedir[288]. Küreselleşmenin varlığını ve ekonomik faaliyetlerin siyasî otorite dışı kaldığını özellikle vurgulayan Gökal, görüldüğü gibi yeni düzende bölgeciliğin ve kutuplaşmanın varlığına inanmakta; ancak, Carr gibi bunun olumlu olduğunu ileri sürmekte ve ekonomideki bu yeni düzene "**hükûmetsiz yönetim**" demektedir[289].

Uluslararası örgütlenmelerin daha çok kutuplaşmalara yol açtığından hareket eden **ikinci görüşün** temel yaklaşımı ise, mevcut uluslararası yapılanmalarla küreselleşmeden çok, olumsuz anlamda kutuplaşmaların ve bölünmelerin olduğu şeklindedir. Örneğin, küreselleşmenin, emperyalizme saygınlık kazandırmak için son dönemlerde dile getirilen bir terim (olgu değil) olduğunu ileri süren **Boratav**, küreselleşmeden çok,

---

Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. CARR, E., H., **age,** s.86 vd.

[286] Bugün bu bilincin henüz gerçekleşmediğini tespit etmek zor olmaz sanırız. Örneğin, supranasyonallaşma sürecinde AB'ne katılım referandumlarında yüzde elliye yakın olumsuz oy çıkmaktadır. Bkz. Benzer görüşte: AYATA, S., **agm,** s.73.

[287] CARR, E.,H., **age,** s.84-92.

[288] GÖKAL, İ., **agm,** s.32.

[289] GÖKAL, İ., **agm,** s.30.

kutuplaşmanın -dolayısıyla eşitsizliğin- söz konusu olduğunu ileri sürmektedir[290]. Benzer yaklaşımı **Eroğul** ve **Geray**; ABD, AB, Asya-Pasifik Havzası şeklinde somutlaştırarak "ulus-devlet"i eritmeye yönelik sömürü çabaları olduğunu ileri sürmektedirler[291].

Ayata da, bugün pek çok uluslararası örgütlenmelerin söz konusu olmasına rağmen hemen hiç birinin insanın günlük yaşamındaki ihtiyaçlarını ve refahını ön planda tutmadığını ve hiç birinin yaptırım ve yasama gücünün bulunmadığından ve bu fonksiyonların hâlâ ulus-devletlerce yerine getirildiğinden hareketle, küresel bir yapının günümüzde ve yakın gelecekte mümkün görülmediğini ileri sürmektedir. Diğer bir deyişle, bugün ve gelecekte küresel bir yapıdan çok kutuplaşmaların söz konusu olduğunu belirtmektedir[292]. **Çeçen** de aynı paralelde BM sisteminin iflas ettiğini; Batı menşeli olan Yeni Dünya Düzeni'nin ise bir küreselleşme olmayıp, emperyalist bir olgu olduğunu; bu nedenle Batı dışındakilerin (Çin, Japonya, Afrika vd.) tepki içinde bulunduklarını ve dolayısıyla gelecekte küreselleşmeden çok kutuplaşmanın söz konusu olacağını ileri sürmektedir[293].

Oyan ise, küreselleşmenin her düzeyde kutuplaşmayı artırdığını ileri sürmektedir. Oyan'a göre küreselleşme, gerek ulusal, gerekse uluslararası boyutta yoksulluğu ve eşitsizliği, gelir ve servet dağılımında, yaşam standartlarında var olan uçurumları büyütüyor; her düzeyde kutuplaşmayı artırıyor; kitleleri, ulusları, bölgeleri, kutupları marjinalleştirerek eziyor ve bir süre sonra da uluslararasılaşma sürecinin tamamen kıyısına savuruyor[294]. Dolayısıyla Oyan'a göre, bugün küreselleşmeden çok, olumsuz bir kutuplaşma söz konusudur ve bunun temel nedenini de ulusal

---

[290] BORATAV, K., **agm,** s.23.
[291] GERAY, H, **agm,** s.43**;** EROĞUL, C., **agm,** s.48.
[292] AYATA, S., **agm,** s.68-70.
[293] ÇEÇEN, A., **agm,** s.97.
[294] OYAN, O., **agm,** s.8.

ve uluslararası düzeyde yaşanan "gelir eşitsizliği" teşkil etmektedir ki, Gerçekten de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının 1996 Tarihli Beşeri Gelişmeler Dünya Raporu da gelişmelerin bu yönde olduğunu ortaya koymaktadır[295]. Diğer bir deyişle, söz konusu rapora göre de "gelir eşitsizliği"nden dolayı uçurumlar büyümekte ve kutuplaşmalar ortaya çıkmaktadır.

Eralp ise, uluslararası siyaset ve örgütlenme açısından daha önce iki kutuplu olan sistemin, Sovyetlerin dağılmasından sonra karmaşık bir bölünmeye dönüştüğünü; ancak, Kuzey'de ABD liderliğinde -Avrupa Birliği ve Rusya'yı da kapsayacak şekilde- bir bütünleşme söz konusu iken, karşısında ise parçalanmaların söz konusu olduğu ayrı bir dünyadan müteşekkil denetlenemez bir yapıya doğru gidildiğini belirtmektedir. Diğer bir deyişle, Eralp'a göre, globalleşme denilen süreçte bir taraftan homojenleşme, diğer taraftan da parçalanmalar ve karmaşa yaşanmaktadır ki, küreselleşme sürecinin daha çok bu homojenleşme yönü dile getirilmekte; oysa asıl baskın olan özellik bölünme olmak durumundadır[296].

Aynı paralelde bir yaklaşımla **Gülalp** da bir taraftan küreselleşme kavramının ifade ettiği şekilde birleşmelerin var gibi gözüktüğünü; diğer taraftan gerçekte daha önce görmediğimiz türden siyasal bölünmelere ve kutuplaşmalara doğru bir gidiş olduğunu ve bu şekilde "post modern" bir döneme girmiş bulunduğumuzu ileri sürmektedir. Gülalp ayrıca, küresel bütünleşme görüntüsünün, bağımsız bir siyasal mücadele yolunun tükendiğini empoze ettiğini belirtmektedir[297].

---

[295] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. OYAN, Oğuz, "Küreselleşme Kutuplaşmayı Artırıyor", **Siyah Beyaz Gazetesi**, 4 Mayıs 1997 (Bundan sonra "Küreselleşme Kutuplaşmayı Artırıyor" şeklinde anılacaktır).

[296] ERALP, A., **agm,** s.370,371**;** benzer görüş için bkz. DPT, **Küreselleşme...**, s.1.

[297] GÜLALP, H., **agm,** s.451.

Şaylan da benzer bir şekilde S.P. Huntington'un "**Medeniyetler Çatışması**"nı yeni adâletsiz düzeni meşrulaştırmaya yönelik çabalar olarak değerlendirmekte ve gerçek bölünmenin ve kutuplaşmanın emperyalistlerle sömürülenler arasında söz konusu olduğu yeni bir düzenin varlığını dile getirmektedir[298].

Herz ise, bu konuda ilginç ve değişik bir yaklaşım sergilemektedir. Herz, soğuk savaş dönemindeki kutuplaşmaların realitede devam ettiğini, zira; "nükleer güç merkezleri"nin devam ettiğini ve bu durumda kutuplaşmaların da olacağını ve bu güç merkezlerinin havzalarında ve kıyılarında kümelenmelerle şekilleneceğini belirtmektedir[299].

Gerçekten bugün, ekonomik ilişkilerin aksamadan yürümesi ve daha da gelişmesi için şart olan istikrar ihtiyacı, küresel sistemle bütünleşmiş ülkeler arasında savaş olasılığını büyük ölçüde azaltmaktadır[300]. Kaldı ki, bugün klasik cephe savaşı sistemi hemen hemen kalkmış durumda olup; savaşlar daha çok bilgi, teknoloji, ekonomi ve kültürel sahalarda devam etmektedir. Özellikle ekonomik açıdan güçlü devletler (ABD, Japonya, AB gibi) bu mücadelenin daha baştan galipleri durumundadırlar. Bununla birlikte bu devletlerin büyük çaplı (nükleer vs) savaşları göze alma olasılıkları da mümkün gözükmemektedir. Özellikle ekonomik açıdan güçlü devletler için bu ihtiyaç daha da elzem gözükmektedir. Ancak burada bir noktayı da vurgulamak gerekmektedir: Mevcut durum çerçevesinde düşünüldüğünde buradaki "savaş"tan anlaşılması gereken, söz konusu küresel sistemi sarsacak derecede büyük çaplı bir savaştır. Bunun dışında küçük nitelikteki savaş ve çarpışmaların (Azerbaycan, Bosna, Kosova, Çeçenistan, Lübnan

---

[298] ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm ", s.8-9.

[299] HERZ, John, "The Territorial State Revisted-Reflection on the Future of the Nation-State", **International Realitions in the Twentieth Century** (Edited by Marc Williams), London, 1992, s.84,85.

[300] DPT, Küreselleşme..., s.1.

ve Kuveyt'te olduğu gibi) daha çok hakim güçlerin kontrolünde ve hatta yönlendirmeleri altında cereyan ettiği görülmektedir.

Küreselleşme ile uluslararası örgütlenmelerin etkileşimi konusuyla ilgili **ikinci temel yaklaşım** ise, uluslararası örgütlenmelerin ve bu örgütlenmelerin oluşturduğu sistemin kurallarından oluşan uluslararası hukukun, küreselleşme sürecinin bir parçası olduğu ve aynı zamanda bu sürece olumlu katkılarının söz konusu olduğu şeklindedir. Örneğin **Dicleli**, "**Tek Kutuplu Dünya**"ya doğru gidildiği iddialarını (her şeyin Amerika'nın kontrolünde olacağı) reddetmekte; tam tersine dünyada bir çok güç merkezinin ortaya çıkmakta olduğunu ve bir çeşitlenmenin söz konusu olacağını belirtmektedir. Dicleli ayrıca, artık dünyanın sosyo-ekonomik açıdan birinci, ikinci veya üçüncü diye bölgelere ayrılmasının mümkün olmayacağını, bölgelere ve hatta devletlere ayrılmanın ortadan kalkacağını; bugün Afrika'nın, Uzak Doğu'nun pek çok kesiminin Batı'ya ulaşırken, Batı'nın pek çok kesiminin de giderek fakirleşmekte olduğunu ve dolayısıyla dengeli bloklaşmaların söz konusu olacağını ve bu şekilde siyasî kamplaşmaların da olanaksızlaşacağını ileri sürmektedir[301].

Gökal da benzer şekilde -yukarıda kısmen belirttiğimiz gibi- küreselleşme sürecini kabul etmekle birlikte çelişkili bir görünüm verdiğini; zira hem birleştirici hem de parçalayıcı bir olgu olduğunu ileri sürmekte ve küreselleşmenin günümüzde "mikro bölgecilik" yanında "makro bölgecilik"i desteklediğini belirtmektedir. Önümüzdeki dönemde ise, ABD merkezli Kuzey Amerika, Japonya merkezli Uzak Doğu ve Avrupa merkezli ABden oluşan üçlü bir kutuplaşmanın olacağını iddia etmektedir. Bu şekilde Gökal, tıpkı Carr gibi kutuplaşmanın varolduğunu ve ayrıca ekonomik faaliyetlerin, siyaset dışı kaldığını ve kalması gerektiğini belirtmektedir ki, buna "**ekonominin hükûmetsiz**

---

[301] DİCLELİ, Z., **agm,** s.125,126.

yönetimi" demektedir. Ayrıca, eski düzenden kalma örgütlenmelerin ve kurumların (IMF, gibi) bugün yetersiz kaldığını ileri sürmektedir[302].

Demirkan da temelde küreselleşme olgusunu kabul etmekle birlikte bu sürecin hem siyasî hem de ekonomik sosyal kutuplaşmalara da gebe olduğunu ileri sürmekte; bu olumsuzluğun ise ulusal sanayi toplumlarındaki "kamu vicdanı"nın dünya çapında kabullenilip yaygınlaşmasıyla aşılabileceğini belirtmektedir[303].

Bayramoğlu daha da ileri giderek bölünmeyi, bloklaşmayı küresel sistemin bir unsuru, bir özelliği olarak değerlendirmektedir. Bayramoğlu, daha çok "mikro" (kültürel, iktisadi vb) bölünmeler üzerinde durmakta ve bu bölünme ya da kutuplaşmaların kuralsız olmayıp; çeşitlenme, bloklaşma ve sonuçta standartlaşmayı getirdiğini ileri sürmektedir[304].

Elhüseyni de aynı şekilde çok kutupluluktan yana görünmekte ve tek merkezli bir küreselleşmenin gerçekleşmeyeceğini; çünkü tek merkezli küreselleşmenin içinde çöküşü ve parçalanmayı taşıdığını ve bunun ibret verici örneğinin de Eski Roma olduğunu belirtmektedir[305].

Görüldüğü gibi, küreselleşmenin ya da temenni edilen dünya sisteminin, sujeler (makro düzeyde devletler ve uluslararası örgütler; mikro düzeyde bireyler ve kuruluşlar) açısından nasıl bir manzaraya sahip olacağı ya da olması gerektiği hususunda gerek realitede gerekse teoride henüz tam bir belirginlik bulunmamaktadır[306]. Yazar ve düşünürlerin görüşleri ise daha çok ideolojik yaklaşımlarıyla uyumlu olmaktadır. Dolayısıyla, her görüşün -kendi mantalitesi çerçevesinde tutarlı gözükmesine rağmen- farklı ve zıt sonuçlara çıkması gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır.

---

[302] GÖKAL, İ., **agm,** s.25-32.
[303] DEMİRKAN, T., **agm,** s.25,45.
[304] BAYRAMOĞLU, A., **agm,** s.59.
[305] ELHÜSEYNİ, **agm,** s.132.
[306] DPT, Küreselleşme..., s.1.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, küreselleşme süreciyle, idarelerinin işleyişlerinde acziyet ve istikrarsızlıkların artması üzerine devletler, bu konuda uluslararası işbirliği arayışlarını hızlandırmışlardır. Özellikle gelişmiş ülkeler, bu işbirliklerini son dönemde güçlendirmeye başlamışlardır. Bu işbirliği daha da yaygılaşmakta ve uluslararası toplantıların ve sözleşmelerin sayıları günden güne artmaktadır. Örneğin 1992'de Rio de Janeiro'de yapılan **Çevre Zirvesi**, 1995'te **GATT** üyesi ülkelerle hazırlanıp yürürlüğe giren ve bugün **Dünya Ticaret Örgütü(WTO-DTÖ)** şeklini almış olan **Uruguay Turu Nihaî Senedi**, 1995'te Kahire'de yapılan **Dünya Nüfus Konferansı**, 1996'da İstanbul'da yapılan **Kentlerin Geleceği Konulu Birleşmiş Milletler Zirvesi (HABITAT**) gibi uluslararası girişimler ve bunun yanında BM Güvenlik Konseyi' nin demokratikleştirilmesine yönelik **Küresel Yönetimi (Global Governance) Geliştirme Komisyonu'** nun girişimleri bu konuda atılan önemli adımlardır[307].

Buna paralel olarak, mevcut yapılanmalarda da, yürürlükteki hukuk normlarının küresel yapıya adaptasyonu ve "**küresel nitelikli yeni yasalar**"ın çıkarılmasına gidildiği görülmektedir. Örneğin; Batı Avrupa ülkeleri iç pazarla ilgili yeni yasalar oluştururken, Avrupa Birliği de yasaların sınır-ötesi

---

[307] Bu konuda tartışmalar için bkz. CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşması"nın Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.93-99; GÖKMEN, Oğuz, "21. Asırda Nasıl Bir Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.32-39; ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Ortak Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.104-15.

ilişkileri kapsayacak biçimde çıkmasını sağlamıştır[308] ki, Stephen Gill, bu yeni normsal yapılanmaya "**Yeni Anayasacılık (New Constitutionalism)**" demektedir[309].

Ayrıca "**çevre**" ve "**insan hakları**" gibi hususlarda sivil girişimler de mücadelelerini küreselleştirmişler ve bu konularda tüm dünyanın duyarlılığının artmasını sağlamışlardır[310].

Kanaatimizce tüm bunların anlamı şudur: Bir taraftan ulusal ve uluslararası mekanizmaların işleyişi giriftleşip istikrarsızlaşarak ilişkiler sınırları zorlarken; diğer taraftan devletler ve toplumlararası işbirlikleri de artmakta ve hızlanmaktadır ki, tüm bunların sonucunda "**küresel yönetim**" in gerçekleşmesi olasılığı güçlenmektedir. Bu ise şimdiye kadar pek görülmeyen bir aşama ve gelişmedir. Yeni bir dönemin, yeni bir sürecin başlaması anlamını taşımaktadır.

Netice olarak, küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devlet sistemi sarsıntıya uğramış; gerek içte gerek dışta kontrolü kaybetmeye başlamıştır. Öyle ki, Fransa ve Almanya gibi güçlü devletler bu karmaşadan rahatsız olmuşlar ve kendi aralarında -G-7 içinde- küreselleşmenin hızını frenleme ve ulus-devlet hakimiyetini yeniden güçlendirme yönünde öneri ve görüşler ileri

---

[308] MARTIN, H. P.-SCHUMANN, H., **age,** s.212.

[309] GILL, Stephen., "The Emergine World Order and European Change: The Political Economy of European Union" (Bildiri), **World Congres of the International Political Science Association,** Buenos, July, 1991, s.2.

[310] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. KUZU, Burhan, "İnsan Hakları Bağlamında Dünya Çevre Krizi", **Prof.Dr. Kemal Tunçomağ'a Armağan**, (Beta Yay.), İstanbul, 1997, s.283-301(Bundan sonra "İnsan Hakları Bağlamında Dünya Çevre Krizi" şeklinde anılacaktır); KUZU, Burhan, **Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı (Çevreye Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı),** (Fakülteler Matbaası Yay.), İstanbul, 1997(Bundan sonra "Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı" şeklinde anılacaktır).

sürmek durumunda kalmışlardır. Ancak, bu tür öneri ve görüşler ABD -ve İngiltere- tarafından reddedilmiştir[311]. Zira bugün küreselleşme sürecinin tabiî seyri bu ülkelerce kendi menfaatleri doğrultusunda hızlandırılmış ve bir adım öne geçerek avantaj yakalamış bulunmaktadırlar[312] ki, bunun bir diğer anlamı da "**tabiî küreselleşme süreci**"nin "**suni yeni dünya düzeni**" lehine kullanılmaya çalışıldığıdır.

Ancak, dümenin başı durumundaki devletlerin -ABD ve İngiltere'nin- de bu girdaba kapılmayacakları hususunda herhangi bir garanti bulunmamaktadır. Gökal' ın deyimiyle bugün G-7 hükûmetleri de dahil siyasî otoriteler ekonomiyi -özellikle finans piyasalarını- düzenleme gücüne sahip bulunmamakta; bunun da ötesinde IMF gibi uluslararası organizasyonlar dahi artık yetersiz kalmakta ve bu konuda karar mekanizmaları siyasal başkentlerden çok küresel şehirler (New York, Tokyo, Londra, İstanbul, vs) olmak durumundadır[313]. Diğer bir deyişle, sanayileşmiş burjuva kentleri yine güçlüdürler; ancak, kullandıkları mantık ve araçlar ile muhatapları farklılaşmış ve artık ulus-devlete eskisi gibi bağımlı olmaktan çok, onu alt yapısal olarak kullanmaktadırlar[314].

Bu tespitlerden bazı çıkarımlar elde etmek mümkündür. Ancak çıkarımlara geçmeden önce mevcut uluslararası örgütlenmelerin küreselleşme süreci karşısındaki konumlarına kısaca değinmek yararlı olacaktır. Başta küreselleşme süreci olmak üzere pek çok alandaki gelişmeler gibi, uluslararası

---

[311] MARTIN, H.P.-SCHUMANN, H., **age,** s.215.

[312] **Martin Shapiro**, ABD'nin ekonomik güdüsünün büyüklüğünün hukukun küreselleşmesini de etkilediğini**;** örneğin şirket yasa yapıcılığıyla "**ticaret hukukunun küresel düzeyde Amerikanlaştığı"**nı ve bunun da tabiî biçimde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bkz. SHAPIRO, M. **agm.** s.1.

[313] GÖKAL, İ., **agm,** s.29, vd. Benzer görüş için bkz. Strange, Susan, **Casino Capitalism**, Oxford: Blackwell Publishers, Oxford 1986, s.48 vd.

[314] MIYOSHI, M., **agm,** s.732.

örgütlenmeler de belli zaruretlerin ve arayışların sonucunda ve bazı aşamalardan geçerek bu günlere gelmiştir. Örneğin uluslararası barışın sağlanması, ticari ve benzeri ilişkilerin düzenli ve kolay hale getirilmesi gibi zaruretler bu gelişmeleri motive eden temel etkenler olmuşlardır.

Burada konumuzla ilgili önemli bir nokta da egemen devletler arasında anlaşmalarla kurulan diğer organizasyonlardan çok, ulusal-üstü birliklerin göreceli olarak daha nadir görülebilen bir hale dönüştüğüdür. Örneğin aynı monarkın altında devletlerin bireysel birleşmeleri önceleri tarihi bir olgu iken; cumhuriyetçilik ve demokrasinin yayılması sonucunda önemsiz hale gelerek bir zamanların güçlü yapısı olan Common-Wealth(özelde İngiltere)' nin ağır ağır tarihi bağlardan çok, otorite sahibi yapılarıyla kaybedilmiş devletler grubuna dönüşmesi; Benelüks Birliği'nin, AB içindeki entegrasyonla daha geniş bir büyüklüğün içerisinde erimesi; Kuzey Konseyi'ndeki İskandinav devletlerinin -yüksek bir entegrasyon derecesine varmayı başarmalarına rağmen- devlet otoriteleri arasındaki birleşmeye daha fazla benzeyen bir yapıya dönüşmesi; SSCB'nin dağılmasıyla bağımsız devletlerden müteşekkil olan BDT'nin ortaya çıkması gibi ki, sonuncusundaki temel saik, ekonomik olmaktan da öteye, sahip olunan dağınık nükleer gücün kontrol altına alınmasıdır[315].

Bu tür yapılanmalarda politikacıların rolleri yadsınamaz. Örneğin, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda ve şekillenmesinde zamanın liderlerinin (Roosevelt, Wilson, Churchill) etkileri gibi.. Ancak bunların teorik temelleri ise neticede düşünürlere dayanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, uluslararası ilişkiler ve örgütlenmelerle ilgili pek çok düşünür fikir yürütmüş ve hipotezler ileri sürmüşlerdir. Bu konuda isim yapanlar arasında Dante, Pierre Dubois, Emeric Cruce, Duc de

---

[315] SCHREUER, C., **agm**, s.9.

Sully, William Penn, Abbe de Saint Pierre ve Immanuel Kant'ı saymak mümkündür[316].

Uluslararası ilişkilerde ve örgütlenmelerde küresel yaklaşımların kökü teorik olarak çok eskilere dayanırsa da[317], uygulamada ilk somut girişim **Milletler Cemiyeti**'dir[318]. Milletler Cemiyetinin ömrü, bilindiği gibi çok kısa olmuş ve İkinci Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler kurulmuş ve halen bu örgütün dönemini yaşamaktayız.

Birleşmiş Milletler döneminde, gerek bu örgüt çerçevesinde, gerekse dışında pek çok yeni örgütlenmelere ve kurumlaşmalara gidilmiştir. Ancak 1989'larda Sovyetlerin dağılmasıyla uluslararası siyasî dengeler değişmeye başlamış ve buna paralel şekilde eskiye ait pek çok kavram ve kurumlar da yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamaların uluslararası nitelikteki en önemli boyutunu, -ister mikro düzeyde olsun, ister makro düzeyde olsun -uluslararası ilişkilerde yeniden yapılanma ve buna bağlı olarak uluslararası örgütler, uluslararası hukuk ve bunların tümünü kapsayan bir kavram olarak "**küreselleşme**" oluşturmaktadır.

Devam eden bu sorgulamalar neticesinde küreselleşme ve uluslararası örgütlenmelerin karşılıklı etkileşimi ile ilgili olarak öncelikle şu üç hususu tespit etmek mümkündür: **Birincisi**, tabiî küreselleşme sürecine bağlı olarak Soğuk Savaş döneminde de her şeye rağmen küresel nitelikte pek çok kurumsal veya örgütsel adımlar atılmış bulunmaktadır. Bunların dışında, gerek Birleşmiş

---

[316] MERAY, Seha L., **Uluslararası Hukuk ve Uluslararıs Örgütler**, Ankara, 1977, s.260 vd. (Bundan sonra "Örgütler ..." şeklinde anılacaktır)**.**

[317] Örneğin, Francisco de Vitoria ve takipçisi olan Francisco de Suarez gibi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. AKAL, Cemal Bâli, **Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı**, İstanbul, 1996, s.77 vd (Bundan sonra "Modern Düşüncenin..." şeklinde anılacaktır).

[318] MERAY, S.L., **Örgütler**..., s.264.

Milletler çerçevesinde, gerekse dışında kurulmuş bulunan Uluslararası Uzmanlık Kurum ve Komisyonları gelmektedir. Örneğin Ren ve Tuna Komisyonları, Fas Shartel Burnu Feneri Komisyonu, Dünya Posta Birliği, Dünya Sağlık Örgütü, UNESCO vb gibi[319]. Bu dönemin şartları göz önüne alındığında uluslararası diyalog ve işbirliğinin gelişmesi açısından uluslararası örgütlenmelerin küreselleşme sürecine önemli ölçüde katkısının bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

İkinci tespit: Yeni dönemde (1990 ve sonrası) hem söz konusu çalışmalar[320] devam etmiş, hem de -başta iletişim olmak üzere- pek çok sahada patlama niteliğinde yeni gelişmeler olmuştur[321].

Üçüncü tespit ise, ikinci tespite bağlı olarak başta siyasî ve ekonomik olmak üzere pek çok alanda mevcut örgütlenmelerin ve kurumsallaşmaların ve bunlara bağlı olarak uluslararası normların yetersiz kalmakta olduğudur. Zira, günümüzdeki pek çok örgütlenme ya da kurumsallaşmaların temeli, İkinci Dünya Savaşından sonraya -Soğuk Savaş dönemine- dayanmakta ve dolayısıyla misyonları da buradaki dengelere ve şartlara göre belirlenmiş bulunmakta idi. Oysa bugün bu dengeler değiştiği gibi, bu dengelere göre kurulmuş bulunan önemli örgütlenmeler (Varşova, COMECON gibi) ya tasfiye olmuş, ya da fonksiyonunu kaybetmiştir (NATO gibi).

---

[319] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MERAY, S.L., **Örgütler...**, s.276 vd.

[320] Örneğin, Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Andlaşması ile Subvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Andlaşması (Uruguay Turu Nihaî Senedi Andlaşmaları), GATT Müzakerelerine taraf devletlerin onayıyla 1995'te yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Paris Şartı, AGİT, Maaschricht süreci de bu tür çalışmalardandır.

[321] Özellikle internet, telsiz-telefon, sermaye piyasaları gibi alanlarda beklenenin üzerinde gelişmeler olmuştur.

Özellikle belirtmek gerekir ki, geçmişte de sadece pasif kalarak statükoyu korumaya çalışan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı siyasal boyut olarak bugün tamamen yetersiz konuma düşmüştür. Gerçi Sovyetler'in çökmesinden sonra BM -özellikle Güvenlik Konseyi- fonksiyonlarını daha etkili bir şekilde icra eder gözükmekle birlikte(Körfez Krizi, Kosova müdahaleleri gibi) henüz tam olarak güvenilir bir görünüm arz etmemektedir. Zira, Güvenlik Konseyi'nden her zaman -hatta pek çok açıdan elzem olan (Bosna konusunda olduğu gibi) durumlarda dahi- gerekli olan kararlar çıkmamakta; çıksa da uygulanması yine büyüklerin çıkarlarına endeksli kalmaktadır. Dolayısıyla siyasal açıdan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı iflas etmiş durumdadır[322]. Hal

---

[322] ÇEÇEN, A., **agm,** s.99.Ayrıca bu konuda tartışmalar ve ayrıntılı bilgi için bkz. CİVELEK, Jale, "BM Teşkilâtı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı ", **MHB**, Y:10, S:1-2, 1990, s.13-47; CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.93-99; GÖKMEN, Oğuz, "21. Asırda Nasıl Bir Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.32-39; ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Ortak Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.104-15. FALK, Richard, "Can UN Recover or Not?", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.5-11; ATAÖV, Türkkaya, "BM'de Değişiklik Gereksinimi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.41-63; ALTUĞ, Yılmaz, "BM Andlaşması'nda Bir Revizyon Gerekli mi?",

böyleyken, yeni dönemde yeni uluslararası kurumlaşmalara gidilmemiştir[323]. Hatta bu durum, özellikle ekonomik sahada "**hükûmetsiz yönetim**" diye bir kavramın doğmasına neden olmuştur[324].

Dolayısıyla bugün evrensel hukuk kuralları çerçevesinde müdahalelerde bulunabilecek yeni organizasyonlara ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle bugünkü yapıların değişmesi ve bu değişimin, gelişmelerin tabiî seyri doğrultusunda - küreselleşme, evrenselleşme- yönünde olması gerekmektedir[325].

Ancak hemen belirtelim ki, burada ilginç bir nokta dikkat çekicidir: Güç dengelerinin Batı kesiminde daha kapsayıcı ve evrensel yaklaşım yerine, Batı merkezli uluslararası kurumlaşmalara doğru bir eğilim görülmektedir. Özellikle mevcut kurumsallaşmalar Rusya ve Doğu Avrupa'yı da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılarak hakim bir güç merkezi oluşturulmaya çalışılmaktadır[326]. Örneğin, NATO'nun ve AB'nin bu ülkelere doğru genişletilmek istenmesi gibi... Oysa, yeni evrensel ya da küresel organizasyonlara yönelmenin ilk etapta zor olacağı ileri sürülebilmesine karşılık, mevcutların evrenselleştirilmesi yönünde dönüşümlere de gidilebilirdi. Örneğin, Uluslararası Adâlet Divanı'nın yetkilerinin genişletilerek evrensel bir mahkeme haline dönüştürülmesi; Birleşmiş Milletler Teşkilâtının -özellikle Güvenlik Konseyi Statüsünün- dengeli ve adil bir şekilde gerçek bir dünya parlamentosu haline getirilmesi; NATO'nun evrensel barışı

21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997), İstanbul, 1999, s.64-75.

[323] ERALP, A., **agm,** s.370.

[324] GÖKAL, İ., **agm,** s.30.

[325] DİCLELİ, Z., **agm,** s.172.

[326] ERALP, A., **agm,** s.70.

sağlayan uluslararası yegane silahlı kuvvetler haline getirilmesi gibi[327].

Netice olarak bu konuda yukarıdaki verilerden de hareketle diyebiliriz ki, Soğuk Savaş sonrası dönem açısından bakıldığında uluslararası örgütlenme ve kurumsallaşmalardaki gelişmelerin ve siyasî tutumların, küreselleşme sürecine olumlu etkileri yanında, bazen ayak bağı oldukları da gözlemlenmektedir. Bunun en büyük nedeni ise, kanaatimizce günümüz hakim güçlerinin, -özellikle ABD ve Avrupa'nın- gerçek küreselleşmenin sömürgeci statükolarının aleyhine bir sonuç vereceği bilinciyle egoist ve Machiavelist[328] hareket ederek küresel örgütlenmeler yerine, kendi hegemonyacı politikaları doğrultusunda dar çerçeveli örgütlenmelere gitmeleridir[329]. Nitekim, **MAI** de bunlardan biri olup, tamamen adil olmayan ve sömürgeci bir nitelik taşımaktadır ki, bu nedenle büyük tepki görmeye devam etmektedir[330].

İkinci bir neden ise- egemenlik bahsinde ayrıntılı şekilde ele alacağımız üzere- devletlerin egemenliklerinden evrensel yarar adına fedakârlıkta bulunma hususunda yeterince özveride

---

[327] DİCLELİ, Z., **agm,** s.172.

[328] AYBAR, Mehmet Ali, "Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler", **İÜHFM**, C. XI, S: 1, 1945, s.224.

[329] Örneğin, **G-7**'lerin 1995 Lyon Toplantısı'nda Fransa Başbakanı Jacques Chirac, **"kontrollü (bölgesel) küreselleşme"**yi önermiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MARTIN, H.P.- SCHUMANN, H., **age,** s.216.

[330] **MAI** ile ilgili inceleme ve eleştiriler için bkz.SFORZA Michelle-NOVA Scott-WEISBROT Mark, "Writing The Constitution of a Single Global Economy: A Concise Guide to the Multilateral Agreement on Investment-'Supporters' and 'Opponenents' Views", **www.preamble. org/MAI/ maioverv.html** (1996); KOBRIN, Stephen J., "The MAI and The Clash of Globlizations", **Foreign Policy**, S:112, Fall-1998, s.97-110.

bulunmamalarıdır ki, bunun altında yatan saik ise özellikle zayıf devletlerin tamamen erime endişesidir.

Belirtmek gerekir ki, gerek siyasî açıdan gerekse ekonomik açıdan tek başlarına rekabet edemeyecekleri kesin olan zayıf ülkeler bu endişelerinde haksız değillerdir. Bu nedenle de hem siyasî, hem de ekonomik olarak bloklaşma ve kutuplaşma meylindedirler. Dolayısıyla bir taraftan küreselleşme süreci işlerken, diğer taraftan bloklar arası rekabetin egemen olacağı bir sisteme doğru gidildiğine tanık olunmaktadır[331]. Özellikle ABD(yanında İngiltere) ile diğer G- 7 üyeleri arasında bariz bir kutuplaşma görülmektedir[332].

Söz konusu "kutuplaşma"nın, şimdilik "üç ana merkezli" olacağı tahmin edilmektedir. Birincisi AB merkezli Batı Avrupa ki, buraya Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerinin de dahil edilmesi yönünde çabalar söz konusudur; İkincisi, ABD merkezli Kuzey Amerika; üçüncüsü ise Japonya merkezli uzak doğudur[333]. Bu tablo mantıklı bir görünüm sergilemekle birlikte henüz netleşmiş değildir. Özellikle ilk ikisinin (ABD ve Avrupa) dışındaki kesimin gelecekte nasıl bir yapılanma içine gireceği kesin değildir. Örneğin Uzakdoğu ülkelerinin tek merkezli mi olacağı; tek merkezli olursa bu merkezin Japonya mı, Çin mi; ya da daha değişik bir bloklaşma mı gerçekleşeceği henüz belli değildir. Zira, Japonya ekonomik açıdan her ne kadar süper güç durumunda ise de bu gücü henüz askeri ve siyasî güce dönüştürmemektedir. Bu açıdan Çin'in gerisindedir. Buna karşılık, Çin için de aksi söz konusudur. Gerçi belirtelim ki bugün uluslararası siyasî dinamikler ekonomi tarafından yönlendirilmektedir. Daha da önemlisi her iki devletin söz konusu zaaflarını kapattıklarında (Japonya'nın askeri; Çin'in ekonomik) bölgede ve hatta dünyada

---

[331] TÜBİTAK: **Türkiye'nin...**, s.11.

[332] MARTIN, H. P.- SCHUMANN, H., **age,** s.213 vd.

[333] DPT: **Yedinci Beş yıllık Kalkınma Planı, (1996- 2000),** Ankara 1995, s.1 (Bundan sonra "DPT : Yedinci Beş yıllık ..." şeklinde anılacaktır.)**;** TÜBİTAK: **Türkiye'nin..,** s.22**;** GÖKAL, İ., **agm,** s.32.

ne gibi etki yaratacağı meçhuldür. Bu son nokta, başta çevre ve diğer güçlü ülkeler olmak üzere tüm dünyayı düşündüren bir hususdur.

Bunun dışında, Rusya Federasyonu'nun yeri Avrupa gibi gözükse de, bu da henüz kesin değildir. Ayrıca Rusya etrafındaki- özellikle Türk kökenli- devletlerin gelecekte Rusya'ya ne kadar bağlı kalabilecekleri net değildir. Özellikle ABD'nin ve Avrupa'nın politikalarına uyum sağlayabileceği belli değildir. Zira, Rus hükûmetleri şimdiye kadar Amerika'nın yükselişine direnmek suretiyle seçmenlerini memnun ede gelmiştir[334]. Dolayısıyla, tabanda bir rahatsızlık söz konusudur. Eğer bu rahatsızlık dış politikaya yansırsa, Batı'nın iç ve dış desteğinin kesilmesine neden olacaktır. Bu nedenle BDT'nin politikalarının ne kadar uyum sağlayabileceği; parçalanacağı mı yoksa tersine hakim güç haline mi geleceği kesin olmayıp kendi içinde de tutarlı bir politikası söz konusu değildir. Bu açıdan bakıldığında Çin, Rusya'nın ilerisinde bulunmaktadır. Ancak "nükleer güç" açısından Rusya'nın halen ağırlığı söz konusudur ki, bu da onun bir güç merkezi olmasını devam ettirmektedir[335].

Ayrıca içinde Türkiye, İsrail, İran gibi devletlerin bulunduğu **Ortadoğu** için de belirsizlik söz konusudur. Örneğin Kuzey Irak'ta -en azından- özerk bir Kürt varlığının doğuşu âdetâ kaçınılmaz olmuştur[336]. Bunun yanında İran'ın tüm İslâm Dünyasına ideoloji ve rejim transferi çabası; İsrail- Filistin sorunu ve Türk- İsrail- ABD işbirliğine gidilmesi; Kıbrıs ve Ege Sorunu ile Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğinin yakın gözükmesi; petrolün hâlâ stratejik öneme haiz olması ve petrol- doğalgaz boru hatları gibi meselelerin gündemde olması pek çok sorunun yoğunlaştığı Ortadoğu bölgesinde belirsizliğe neden olmaktadır. Ancak,

---

[334] PFAFF, William, " America on İts High Horse is Asking For a Fall", **İnternational Herald Tribune**, 2 Ekim 1997, s.1.

[335] HERZ, J., **agm,** s.84,85.

[336] DPT: **Küreselleşme**, s.10.

bilinen bir şey var ki, tüm bunlar karşısında Türkiye'nin önem ve misyonu eskiye nazaran daha da artmış durumdadır.

Afrika ve İslâm Dünyası'nın hangi tarafta yer alacağı hususunda da kesin bir şey söylemek zordur. Ayrıca, belirtmek gerekir ki, bugün ABD liderliğinde "tek merkezlilik" ten de söz edilmektedir. Özellikle askeri ve siyasî güç açısından ABD'nin "tek"liği şüphesizdir[337]. Ancak, Körfez müdahalesi de göstermiştir ki, ABD müttefiklerinin desteği olmadan her şeyi yapabilecek güçte değildir. Kaldı ki, bu gün ABD kendi içinde de sosyal ve ekonomik sorunlara sahiptir. Bunun dışında dış politikada bölgesel çatışmalar batağına saplanmama, yeni pazarlar oluşturma, dengeleri koruma gibi pek çok sorunla ilgilenen ABD'nin müttefiklere ihtiyacı kaçınılmazdır. Kaldı ki, ABD' nin uluslararası hukuka meydan okurcasına gereksiz ambargolar(İran'a olduğu gibi) ve dürüstlük sloganları, onu "uluslararası bir geveze" yapmıştır[338]. Avrupa ise, her ne kadar sağlam adımlarla bütünleşmeye doğru gidiyorsa da hâlâ kendi içinde pek çok sorunu söz konusudur. Örneğin bugün itibariyle nüfusun % 50 ye yakını bütünleşmeye muhaliftir[339]. Bunun dışında, AB üyeleri dış politika gibi konularda da çoğu zaman tek vücut olamamaktadırlar[340].

Tüm bu olasılıkların ötesinde, "**kutuplaşmanın doğası**"nı da göz önünde bulundurmamız gerekir. Zira kutuplaşma, doğası gereği her yönüyle rekabeti ve mücadeleyi de

---

[337] Benzer tespit ve bunun eleştirisi için bkz.MARTIN, H. P.-SCHUMANN, H.**age,** s.214 vd.

[338] William Pfaff, sadece Clinton'un ilk döneminde 35 ülke hakkında 60 kez tek taraflı ekonomik yaptırımlara başvurulduğunu ya da bu yolla yasa çıkaracağı tehdidinde bulunarak dünya nüfusunun % 42 ' sini karşısına aldığı ve dolayısıyla kendi otoritesini zedelediğini belirtmektedir. Bkz.PFAFF, W., **agm.**

[339] ERALP, A.**agm,** s.372.

[340] Bosna, Filistin, Rusya, İran örneklerinde olduğu gibi.

içinde taşır. Buna bağlı olarak- tarih de göstermektedir ki- ikiden fazla kutupluluk hiçbir zaman kalıcı olmamıştır. Sürekli olarak dünya ya tek merkezli ya da iki kutuplu olmuştur[341]. Geride kalanlar ise, bunların denge ayaklarını teşkil etmiş; diğer bir deyişle gerçekte her birim (devlet), bir kutbun uzantısı olmuştur.

Bu nedenle, küreselleşme sürecinden ayrı olarak gelişen "**yeni dünya düzeni**", büyük bir olasılıkla önceki dönemdeki gibi "iki kutuplu" olacaktır. Ancak nitelik olarak farklı olacaktır. Bu bloklaşma eskisi gibi duvarlarla çevrili olmayacak; tam tersine, en alt düzeyde (birey) dahi sınırsız iş birliği geçerli olacaktır. Diğer bir deyişle, sosyo-kültürel açıdan bloklaşma ve sınırlar söz konusu olmayacak; bunun yerine uluslararası siyaseti ve ekonomiyi yönlendirme mekanizmaları açısından bloklaşma yaşanacaktır[342]. Benzetmek gerekirse, muhtemelen "uluslararası özel hukuk" açısından tam bir küreselleşme, "uluslararası genel hukuk" açısından ise yeni tip yarı küresel- bir bloklaşma söz konusu olacaktır. Bu da "birey"in belirleyici bir etken olmasını sağlayacak ki, bu nedenle de kutuplaşmaların kalıcı olmaması -değişken olması- söz konusu olacaktır[343]. Bunun ayrıntısı çalışmamızın sınırını aşacağından, kısaca belirtmek gerekirse, Çin'in konumu, en önemli belirleyici etken olacaktır.

Bu noktada, **Türkiye**'nin konumu ise henüz belirsiz durumdadır. Ancak bloklaşmakta olan dünyada Türkiye'nin yeri, kendisi açısından hayati bir meseledir[344]. Bu bağlamda bilim,

---

[341] Aksi görüş için bkz.DİCLELİ, Z., **agm,** s.126(Dicleli kutuplaşmanın ortadan kalkacağını ileri sürmektedir).

[342] **Kenichi OHMAE**, klasik siyasî sınır anlayışının yerini küresel ekonominin belirlediği doğal ve gerçek iş birimlerinin ve pazarların oluşturduğu bir sınır "**bölge devleti**" anlayışının alacağını ileri sürmektedir. Bkz. OHMAE, K., **age,** s.16. Bkz. aynı görüşte: MIYOSHI, Masao, **agm**, s.728 vd.

[343] DİCLELİ, Z., **agm,** s.26.

[344] TÜBİTAK: **Türkiye'nin ...**, s.22. Yeni dönemde Türkiye'nin

teknoloji ve sanayi açısından gelişmişlik en belirleyici etken olmaktadır. Bloklaşmalar da bu sahada ileri devletler arasında olacağından, Türkiye'nin bir an önce bu konudaki eksikliğini gidermesi gerekecektir. Aksi halde, uluslararası ilişkilerde belirleyici değil belirlenen, hatta yaşam mücadelesi veren olmak durumundadır. Son ekonomik krizler(2000-2002) de bunu ispatlamıştır.

Netice olarak, "**bölgeselleşme**", küreselleşme sürecinin sembollerinden biri olmakla birlikte[345], kısa vadede uluslararası siyasî örgütlenmeler üzerinde küresel gelişmelerin ani şekilde etkili olacağı görünmemektedir. Siyasî olmayan sahalardaki örgütlenmeler ise kanaatimizce devletler için zorunlu olacağından küreselleşme sürecinin tabiî gelişimindeki yerlerini alacaklardır. Ancak bu tabiî gelişme, siyasî unsurların çıkar çatışmaları nedeniyle olması gerekenden daha yavaş olacağa benzemektedir. MAI de bunun başarısız bir örneğidir.

Uluslararası hukuk açısından baktığımızda ise, ulus-devlet merkezcilikten devlet-dışı yapılanmalar lehine bir gelişme trendinin yaşanmakta olduğu şeklinde bir manzara ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelerin mantıki çatısının sonucu olarak, bugün uluslararası andlaşma yapma sürecinin, genel olarak devlet dışı aktörlere de açılması söz konusu olmuştur. Hem de -taraf oldukları anlaşmalarla sınırlı da olsa- günden güne üstlendikleri fonksiyonların genişlemesine varan bir şekilde... Buna bağlı olarak da andlaşma ilişkilerinin sonuçlanmasına kadarki çalışma ağı, öncekine nazaran oldukça giriftleşmiştir. Devletler arasındaki yatay tipik andlaşma ilişkileri; uluslararası organizasyonlar,

---

açılımları ve genel olarak günümüz uluslararası politikaları hakkında önemli ve geniş bilgiler için bkz. DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik,** Küre Yay., İstanbul, 2001(Bundan sonra "Stratejik Derinlik" şeklinde anılacaktır).

345 YÜKSEL, Ahmet, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, 2001, s.13.

devletler ve hatta onların alt varlıkları arasındaki dikey uyuşmalarla çapraz bir ilişki sistemi ortaya koymuştur[346]. Yatay uyuşmanın mevcut tipik bir örneği, **Dünya Bankası** ile onun üyeleri arasındaki borç anlaşmalarıdır. Çapraz ilişkiler, yabancı devlet-dışı varlıklar veya uluslararası organizasyonlarla üye olmayan devletler arasındaki andlaşmalara devletlerin girmesi sonucunu doğurmuştur.

Bu şekilde **ulus-devlet** merkezli uluslararası sistem ve bunu biçimlendiren uluslararası hukuk yapısı ve anlayışı temelden farklılaşma temayülü göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla, andlaşma hukuku hakkındaki klasik düşünce tarzımızda da bir düzenleme ihtiyacı, dikkate değer bir seviyeye gelmiş bulunmaktadır.

---

[346] SCHREUER, C., **agm**, s.21.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE HUKUK

2.1. GENEL OLARAK

"**Hukukun Küreselleşmesi**" de genel küreselleşmeye paralel olarak, doğal bir seyir izlemek durumunda olup, küreselleşme sürecinin bir parçasıdır. Zira hukuk, ülkesel bazda eşit seviyede yayılmaz ve sınırlarda da hop diye durmaz[347].

Burada "**hukukun küreselleşmesi**"inden kastettiğimiz şey, bütün dünyanın tek-bir (yeknesak=bütüncül) hukuk kuralları çatısı altında yaşama seviyesidir. Diğer bir ifadeyle, gezegen üzerindeki herkesin, nereye giderse gitsin insan ilişkilerinin –her yerde aynı olmasa da- bir hukuk tarafından idare edileceğinden emin ve güven içinde olmasına hukukun küreselleşmesi ya da evrenselleşmesi diyoruz[348]. Bu bağlamda tekrarlamak gerekir ki, "**hukukun küreselleşmesi**"yle "**hukukun gelişmesi**" farklı şeyler olmak durumundadır. Hukukun gelişmesi, benzeşeme, ya da aynılaşma temayülüne bakılmaksızın sorunlara cevap verme ve kabul edilen "iyi"nin gerçekleşmesini sağlama yönünde sınırsız değişkenlerin birlikte işlediği bir süreçtir[349]. Bu açıdan bakıldığında diğer alanlarda olduğu gibi, hukukun küreselleşmesi, hukukun gelişmesi -ya da iyileşmesi- anlamına gelmemektedir. Örneğin, "idam cezası" küresel nitelikte bir uygulama alanı bulabilir. Ancak bu, idam cezasının iyi bir ceza yöntemi ya da kuralı olduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde, "resepsiyon" vb yöntemlerle Batı hukuk sistemlerinin alınması, o ülkeler için modernleşme adına bir gelişme-iyileşme sayılabilirse[350] de kapitalist kıskaca düşmeleri açısından bunun tersi bir anlam ifade edebilir.

---

[347] ENGEL, David M., "Transformation of Law and Place", **www. Law.indiana.edu/ glsj/vol2/ no2/tocv2i2.html**(1998), s.3.

[348] SHAPIRO, M., **agm**, s.1.

[349] Benzer bir tanım için bkz. ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.177.

[350] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.180.

Benzer tespiti, bugün küreselleşmeyle en çok bağlantı kurulan ekonomi için de yapabiliriz. Yukarıda küreselleşmeyi ekonomik açıdan ele alırken de belirttiğimiz gibi, bugün ekonomik açıdan gerçekten küresel bir süreç yaşanmakta ya da yaşatılmaktadır. Ancak, bu sürecin bugün insanlığın kabul ettiği değer ölçeğinde iyiye doğru gittiği su götürür türdendir. Zira, yine yukarıda belirttiğimiz gibi, tüm veriler kapitalist, emperyalist ama küresel bir hedefe doğru gidildiğine işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, gerek bireysel bazda, gerekse toplumsal bazda mutlu azınlıkların yönettiği küresel bir sisteme doğru gidilmektedir. **GATT, WTO, MAI, Uluslararası Tahkim Usûlü** vb.nin getirmek istediği düzenin bu şekilde bir sonuç doğuracağı artık çoğunluk tarafından kabul edilmektedir.

Tüm bunlar küresel nitelikte gelişmelerdir. Ama iyi gelişmeler olduğu tartışmalıdır. Bu bağlamda, gerçekten de bugün ulus-aşırı dev firmalar, artık uluslararası ekonomik ilişkilerinde ulus-devletin arabuluculuğuna ya da organizasyonuna artık eskisi kadar ihtiyaç duymamakta; sadece kendi başlarına üstesinden gelemedikleri sorunlar (aşırı rekabet, siyasî engeller vs) söz konusu olduğunda kendi devletlerini kullanma durumuna gelmektedirler. Başka bir benzetme ile küresel ekonomide devletin rolü konakçılık yapmaktan -enerji ve yollar gibi alt yapıları kurmak ve bunları kullandırmaktan- ibaret olmaktadır[351]ki, bugünkü geçiş sürecinde devlet bunları yapacak gelirden günden güne daha çok mahrum kalmaktadır. Nitekim, güçlü uluslararası şirketler ve onların etkileri altındaki uluslararası kurumlar (**IMF, Dünya Bankası** gibi) özellikle zayıf ülkelerin iç yapılarına yeni sisteme "**yapısal uyum reformları**"[352] adı altında aşırı şekilde müdahale

---

[351] MARTIN, H.P.- SCHUMANN H., **age,** s.205.

[352] ÖZCAN, M. T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.178. Aynı görüş için bkz. ÖZDEK, Y., **agm**, s.28.

edebilmektedirler[353]. Bu da daha çok iç hukuk düzenlemelerinin -kendi lehlerine ama o ülke insanlarının aleyhlerine olacak şekilde- değiştirilmesiyle olmaktadır ki, bu da hakim güçlerin "iyileştirme"yi kendi statükolarının devamı veya tabandan gelen aşırı taleplerin yatıştırılması[354] amacına yönelik olarak kullanımının diğer bir ifadesi olmaktadır.

Aynı durum bazı uluslararası veya ulus-üstü (supranational) örgütlenmeler için de geçerlidir ki, bunun en açık örneğini de Avrupa Birliği oluşturmaktadır. Aslında bu yönüyle bakıldığında, küresel nitelikte bütünleşme anlamındaki gelişmelerin daha çok ekonomik sahada olması ve bunların zayıflar aleyhine âdil olmayan bir seyir takip etmesi, söz konusu hukuksal küreselleşmenin ne oranda gerçekleşeceği hakkında şüpheler uyandırmaktadır.

Benzer durum "**siyasal sistem** için de geçerlidir. Bugün "**demokrasi**" rejimi, genelin "iyi" olarak kabul ettiği doğrultuda küresel bir süreç izlemektedir. Ancak, bunun tersi de olabilirdi. Yüz yıl önce mutlakiyetçi vb rejimler fazla garipsenmiyordu ve gelecekte de ne olacağı belli değil. Zira, bu açıdan baktığımızda tarihin inişli çıkışlı olduğuna şahit olmaktayız. Örneğin eski Yunanistan'da, Roma'da demokrasiyle mutlak rejimlerin bir birini kovaladığını görmekteyiz. Bugün de daha şimdiden "**demokrasinin sonu**"dan vs söz edilmektedir[355]. Nitekim,

---

[353] GUEHENNO, çoğu üçüncü dünya ülkelerinde beliren söz konusu "**yapısal uyum programları**"na karşı çıkışların, -her ne kadar ilk bakışta yakın geçmişteki sömürge karşıtı çıkışlara benzese de gerçekte- gittikçe 19. Yüzyıl'da Avrupa'daki **özgürlük ve demokrasi** talebine dönüştüğünü ve bunun da "ulus"un ve "ulus-devlet"in yok oluşuna doğru gidildiğinin bir ifadesi olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. GUEHENNO, J-M., **age**, s.14 vd.

[354] ÖZCAN, M. T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.182.

[355] Bu konuda bilgi için bkz. TİMUR, T. **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, s.7 vd; Hans, P. M.-Harald, s., **age,** s. 216 vd; YILDIZOĞLU,

ABD'de "Monika Skandalı"ı ile Clinton'nun başına gelenler[356] ve özellikle yine ABD'deki son terör olaylarıyla bu husus daha fazla dile getirilmiş ve demokrasi dışı söylem ve temayüller belirmeye başlamıştır. Bu nedenle, her hangi bir siyasal rejimin küreselleşmesinden bahsedebiliriz, ancak, bu iyi bir gelişme olmayabilir.

Tüm bu sistemleri(ekonomik, siyasal, vb) düzenleyen "**hukuk**" için yukarıda söylediklerimiz evleviyetle geçerlidir. Netice olarak hukukun küreselleşmesiyle gelişmesi farklı şeylerdir.

Hukukun küreselleşmesi kolay olmamakla birlikte, ulaşılamayacak bir hedef de değildir. Zira, tarihte ve günümüzde bunun prototiplerini görebilmekteyiz. Örneğin, Kıta Avrupası'na uygulanmış olan "**Ius Commune**" (Roma ve Kilise hukuku), "**İslâm Hukuku**", ABD'nin hukuk sistemi olan "**Common Law**" ve bugün bu konuda önemli bir aşamaya gelmiş bulunan "**Avrupa Birliği Hukuku Sistemi**" gibi[357].

Her ne kadar çift-kutupluluğun ve soğuk savaşın sona ermesi bazı rahatlıklar getirmişse de, şurası kesin ki, henüz yeterli bir uluslararası hukuk düzeninin tesisine yönelik fazla bir mesafe alınmış değildir. Zira, yeterli bir uluslararası hukukun tesisini gerçekleştirebilecek ne küresel bir konsensüs ne de küresel nitelikte merkezî bir kanun koyucu bugün için mevcut değildir. Zaten eğer aksi olsaydı, bugün "hukukun küreselleşmesi"nden değil, "uluslararası hukuk"tan söz ediyor olacaktık[358]. Bu

---

Ergin, **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yay., İstanbul, 1996, s.85 vd.

[356] TİMUR, Taner, **Masaldan Bunalıma Yeni Dünya Düzeni,** (içinde), (Söyleşiler. Y.H.: Işık Kansu), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s.37 (Bundan sonra "Masaldan Bunalıma Yeni Dünya Düzeni" şeklinde anılacaktır.).

[357] Bu konuda değerlendirmeler için bkz.OĞUZ, Arzu, **Karşılaştırmalı Hukuk**, Gazimağusa, 2001, s.19 vd.

[358] SHAPIRO, M., **agm,** s.1.

bağlamda "**uluslararasılaşma**" ile "**küreselleşme**" de farklı olmak durumundadır. Birincisi, egemen devletlerin işbirliği temeline dayanırken; ikincisi ise, egemenliği ve ulus-devleti ortadan kaldırmaktadır[359].

Bu bölümde, önce genel hukuk açısından hukukun küreselleşmesini değerlendireceğiz. Burada özellikle "**resepsiyon**" ve iç hukuk sistemlerindeki "**hukukun genel ilkeleri**" gibi kavramları ve bunların "hukukun küreselleşmesi"ne etkilerini irdelemeye çalışacağız. Bundan sonra ise, konuya BM çerçevesinde kurumsallaşmış bulunan "uluslararası hukuk" açısından bakarak, özellikle uluslararası hukuktaki "**teamül kuralları**", "**buyruk kurallar**" ve "**uluslararası hukukun genel ilkeleri**"nin "hukukun küreselleşmesi"ne etkilerini incelemeye çalışacağız.

[359] FIDLER, D. P.,**agm**, s.2.

2.2. GENEL HUKUK AÇISINDAN KÜRESELLEŞME

2.2.1. Toplumlararası Hukuk Alış-Verişi Sonucunda Hukukun Küreselleşmesi

Hukuk, toplum hayatının düzenini sağlamayı amaç edinen ve bu düzene uyulmasını dış yaptırımlarla sağlayan, yazılı olan ve olmayan tüm kurallardır[360]. Bilindiği gibi, bazı bilim ya da disiplinler (fizik, matematik, felsefe, tıp gibi) evrensel niteliktedir. Buna karşılık bazı bilimler ise ulusal niteliktedir. Her ne kadar hukuk felsefesi, hukuk sosyolojisi, mukayeseli hukuk bilim dalları da evrensel nitelikte ise de, genel olarak "**hukuk bilimi**" henüz ulusal niteliklidir. Her bir ulusun hukuku ve hukukçuları olduğu gibi, her bir ulusun ayrı bir hukuk anlayışı da vardır. Dolayısıyla, bugün tüm dünyanın ortak bir hukuk bilimi henüz bulunmamaktadır. Ancak, uzun zamandan beri ulusal ve uluslararası kişiler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması, devletleri ve hukukçuları "**tüm dünyada geçerli ortak bir hukuk sistemi**" arayışına yöneltmiştir. Nitekim, ilk kez 1900'de Paris'te düzenlenen **Uluslararası Karşılaştırmalı Hukuk Kongresi**'nde

---

[360] **"Hukuk"**un tanımı ve amacı ile ilgili olarak bkz. HAYEK, Frederich A., **Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen**(Çev. Atilla Yayla), Türkiyi İş Banması Kültür Yay., Ankara, 1996, s.170 vd; HÂTEMÎ, Hüseyin, **Medeni Hukuka Giriş** (Bundan sonra " Medeni Hukuk.." şeklinde anılacaktır.), İstanbul, 1997, s.4**;** EDİS, Seyfullah, **Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri,** Ankara, 1979, s.2**;** KÖPRÜLÜ, Bülent, **Medeni Hukuk: Genel Prensipler-Kişinin Hukuku,** İstanbul, 1984, s.4**;** ATAY, Aytekin, **Medeni Hukukun Genel Teorisi**, İstanbul, 1971, s.17.

"tüm dünyada geçerli birleştirilmiş bir hukuk sistemi ve ortak bir adâlet düşüncesi"nden söz edilmiş ve bunun mümkün olduğu belirtilmiştir [361]. Ancak, bilindiği gibi, üst üste yaşanan iki dünya savaşı sonrasındaki soğuk savaş dönemi bu ideali oldukça olumsuz etkilemişse de SSCB'nin dağılmasıyla başlayan yeni süreçte uluslararası ilişkilerdeki yoğunluğun artması, bu ortak hukuk gereksinimini daha da artırmıştır. İşte küreselleşme ve hukukun küreselleşmesi söylemleri de bu aşamada ön plana çıkmıştır.

Tanım genel olarak yukarıdaki gibi yapılmakla birlikte, esasında hukuk; yaşayan, sürekli değişen ve gelişen bir kavram olarak yer ve zamana bağlı olmaksızın insanlığın kendisini idrak ettiği andan itibaren vardır[362]. Dolayısıyla, her şeyden önce hukuk, insan topluluklarında beliren bir kavramdır[363].

Burada göze çarpan noktalardan birisi, hukukun yere ve zamana bağlı olmadan varlığının "kaçınılmaz" olması; diğeri ise "yaşayan" olmasıdır. Hukukun "yaşayan" nitelik arz etmesi, onun aynı zamanda sürekli "gelişen" ve "değişen" bir yapıda olmasını da gerektirir. Ancak, bu "gelişme" ve "değişme"nin tüm hukuk kuralları için geçerli olmadığına tanık olmaktayız. Zira, hukuk kurallarının öyle çeşitleri vardır ki, bunların değişmediği ve değişmesinin de gerekmediği gözlemlenmektedir. Örneğin, adam öldürmenin suç sayılması gibi. Dolayısıyla, hukukun yer ve zamana bağlı olmamasından anlaşılması gereken, onun niteliğinden öteye, varlığının yer ve zamana bağlı olmamasıdır. Bu nedenle, bugünkü hukukun oluşması yüzyıllarca-hatta binlerce yıl-önceden beridir pek çok merhaleden geçerek

---

[361] OĞUZ, Arzu, **age**, s.12.

[362] YÖRÜK, Abdülhak Kemal, **Hukukun Umumi Prensipleri**, İstanbul, 1949, s.2. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. HAYEK, F.A., **age**, s.55 vd.

[363] HÂTEMÎ, H., **Medeni Hukuk**..., s.1. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. HAYEK, F.A., **age**, s55 vd.

gerçekleşmiştir. Geçmişin hukuku bugünkünden farklı olduğu gibi, geleceğin hukuku da yine bugünkünden farklı olacaktır[364].

Burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta da hukukun süjesinin ne olduğudur. İnsan, doğası gereği diğer canlılardan ve varlıklardan farklı olarak özgür ruhludur ve seçme gücüne sahiptir. Bu bağlamda güdülen değil, güdendir. İşte bu nedenledir ki, dar çerçevede hukukun düzenlediği alan insanın -süjenin- kendisi değil, onun etkinlikleridir; ilişkileridir. Aksi takdirde sistemi kuran ve şekillendiren insan anlamındaki vatandaştan değil, köleden bahsedilebilir.

Burada konumuzla ilgili olarak vurgulamak istediğimiz önemli bir husus, söz konusu aşamalardan geçen hukukun, aynı zaman diliminde olmasına rağmen farklı zeminlerde farklı görünümler arz etmiş olduğudur. Zira, her hukukun uygulandığı süjelerin ve bu süjelerden oluşan toplumların farklı anlayış ve yaşam biçimlerine sahip olmaları söz konusudur. Örneğin, aynı dönemde bir toplumda paranın parayla mübadelesi usulü (faiz sistemi) cari iken, diğer bir toplumda yasaklanabilmekte; aynı şekilde bir suçun cezası -hatta suç olması- toplumlara göre farklılık gösterebilmektedir. Tüm bunlardan, hukukun çift yönlü bir etkileşim özelliğine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, "hukuk", başlı başına bir üst yapı elemanı olarak yukarıda saydığımız tüm toplumsal gelişmelerden hem doğrudan etkilenmekte -ya kendisini yenilemekte, ya da direnç göstermekte-; hem de değişim sürecinde öncekinin aksine bazen değişime öncülük etmektedir. Zira, "hukuk", aydınlar sayesinde toplumsal gelişmenin kendisinden önce gelen bağımsız bir gelişme çizgisi gibi bir özelliğe sahiptir[365].

---

[364] "Hukuk" kavramına sosyolojik ve felsefî yaklaşım için bkz. HAYEK, F.A., **age**, s.110 vd.

[365] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.162. "Hukuk"un, Hukuk Sosyolojisi açısından gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bu esere başvurulabilir.

İşte biz, "**hukukun küreselleşmesi**" derken farklı zeminlerde farklı görünümler arz eden hukuk norm ve anlayışlarının aynılaşmasını (bütünleşmesini) kastediyoruz. Hukukun aynılaştırılması, -diğer bir ifadeyle bütünleştirilmesi- aslında genel hukuk politikasının bir programı olmak durumundadır[366].

Hukuk kurallarının ve anlayışlarının "aynılaşması" (bütünleşmesi) ise değişik şekillerde olabilmektedir: Bunlardan birincisi, "**resepsiyon**" (yabancı hukukun benimsenmesi)dir[367]. "Resepsiyon" yönteminde bir toplumun yapısı ve ihtiyaçları göz önüne alınarak eskisinden tamamen farklı yeni hukuk kuralları meydana getirilmekte (1789 Fransız İhtilali'nden sonra hazırlanan 1804 tarihli Fransız Code Civil'i ve 1917 Sosyalist Devrimi'nden sonra hazırlanan Sovyet yasaları gibi) veya yabancı bir ülkenin hukuk sistemi kısmen veya tamamen kabul edilerek uygulanmaktadır (Roma Hukuku'nun Almanya'da, İsviçre Medeni Kanunu'nun Türkiye'de kabulü gibi)[368]. Resepsiyon

---

[366] OĞUZ, Arzu, **age,** s.12.

[367] "Resepsiyon"(benimseme) ile ilgili bilgi için bkz. BOZKURT, Gülnihâl, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, (Türk Tarih Kurumu Yayınları), Ankara, 1996, s.5 vd; ÖZSUNAY, Ergun: "Yabancı Hukukun Benimsenmesi Yoluyla Bir Çağdaşlaşma Modeli: Kemalist Hukuk Devrimi Üzerine Gözlemler ve Değerlendirmeler", **MHAD**, C:10, S:33, İstanbul, 1983, s.11-43; VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, "İsviçre Medeni Kanunu Karşısında Türk Medeni Kanunu", **Medeni Kanunun XV.Yılı**, İstanbul, 1944, s.363 vd; AKİPEK, Jale G., **Türk Medeni Hukuku (I.Cilt),** Ankara, 1966, s.50 vd; EDİS, S: **age**, s.42 vd; VELİDEDEOĞLU, H.V., **Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat**, İstanbul, 1940, s.44 vd; ATAAY, A., **age**, s.20 vd.

[368] Bu yöntem son yüzyılda pek çok ülke (Japonya, Şili, Brezilya, Arjantin, Çin, Kore gibi) tarafından uygulanmıştır. Bkz. BOZKURT, G., **age,** s.13 vd.

(benimseme) sisteminde, belirli bir toplumun veya ülkenin şartlarına uygun şekilde gelişmiş bir hukukî kurum, kavram veya olgu münferit olarak veya tümden bir başka ülkeye aktarılmaktadır. Görüldüğü gibi burada bir "yabancılık" özelliği söz konusudur. Zira, farklı coğrafi, sosyal, ekonomik ve kültürel koşullarda yabancı bir toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere doğal süreçte doğan ve buna göre gelişen bir hukuk sisteminin veya normunun başka bir ülkede kabul edilmesi ve bu ülkenin yerel hukuk sistemine girmesi söz konusudur. Resepsiyon sisteminde, resepsiyon yapan ülke, aldığı hukuk norm veya sistemiyle aynı zamanda karşı toplumun hukuk felsefesi, sosyolojisi, tekniği ve gelişim yöntemini de almış bulunmaktadır[369]. Bu yönüyle resepsiyon yöntemi, toplumu jakoben usullerle değiştirmede hukukun bir vasıta olarak kullanılmasının[370] tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Hatta, bunun da ötesinde karşı toplumun çoğu yaşam tarz ve kültürleri de tabiî bir sonuç olarak bu şekilde alınmış olmaktadır. Örneğin, bu yöntemle o ülkenin hukukî idealleri ve tasarımları da benimsenmekte ve zamanla yabancılığı (ithalliği) kaybolarak ulusal hukukun bir parçası olmaktadır[371]. Kaldı ki, "Hukuk Tarihi"ndeki genel gelişmeye bakıldığında, toplumlar ve ülkeler arasındaki tabiî ve kaçınılmaz etkileşimin bir sonucu olarak hukuk kavramlarının da sık sık geçiştiği görülmektedir. Zira, -**Rudolf Von Jhering**'in, Tarihçi Okul'u eleştirerek belirttiği gibi- hiçbir hukuk sisteminin dış etkenlerden bağımsız olarak gelişmesi

---

[369] BOZKURT, G., **age,** s.7.

[370] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.185. Özcan, bu tür değiştirme girişimlerinde yeterli meşruluk ölçütünü "**yasal iktidarın meşru olması**" olarak belirtmektedir. Bkz. **age**, s.187.

[371] Bu konuda Alman tarihçi **Hübner,** hukukla milliyet arasındaki karşılıklı bağın çok abartılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Aktaran, BOZKURT.G., **age,** s.7.

söz konusu değildir[372]. Ancak bu etkileşim, -pek çok alanda olduğu gibi hukuksal alanda da- daha çok güçlü olanın etkisi, empozesi ve hatta dayatması şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin, Batı dünyasından resepsiyon metoduyla hukuklarını alan zayıf ülkelerin çoğunun dış etkilerle, bugün Batı tarafından terk edilmekte olan[373] "**sekülerizm**" ve "**rasyonalizm**"i evrensellik olarak algılamaları[374] gibi. Hukuk kurallarının "aynılaşması"nı sağlayan ikinci yöntem ise, "**kaba kuvvet ve baskı ile bir toplumda başka bir toplumun hukuk sisteminin uygulanması**"dır. Özellikle, "**sömürgecilik**"te bu yönteme başvurulduğuna çokça rastlanmaktadır. Bu yöntemle bir toplumun hukuk sistemi zorla ve baskıyla değiştirilerek o toplumun kestirmeden ve top yekûn "**asimile**" edilmesi amaçlanmaktadır. Örneğin, ırkçı Güney Afrika'da ve Amerikan yerli toplumlarında uygulandığı gibi. Hukukun "aynılaşması"na neden olan etkenlerden üçüncüsü ise, "**tabiî ve kendiliğinden gelişen toplumlararası ilişkiler sonucunda gerçekleşen hukuk alış-verişleri**"dir. Bu yol, hukukun "aynılaşması"'nda en yaygın ve en etkili ve kaçınılmaz olan bir etkendir ki, günümüzde de, bu özelliğini ve etkisini artırarak devam ettirmektedir[375]. Önceleri toplumlararası hukuk ve diğer sosyal ve kültürel alış-verişler pek yavaş ve ancak belli şekillerde gerçekleşebiliyordu. Örneğin

---

[372] Aktaran, BOZKURT.G., **age,** s.6.

[373] Bir uluslararası hukuk profesörü olan **Phillip R. Trimble**, Batı kültürünün temelini teşkil eden **Descartes Felsefesi** ile **Newton Fiziği**'nin bugün Quantum Mekaniği ile Doğu Felsefelerine yöneldiğini ileri sürmektedir. Bkz. TRIMBLE, P.R., **agm**, s.8.

[374] ÖZCAN, M.T., Hukuk Sosyolojisine Giriş, s.179.

[375] Nabi Yağcı, Türkiye'nin, Batı hukukuna (Mecelle'den Medeni Kanun'a) tepeden inme geçtiğini**;** bu nedenle de karşılıklı tabiî etkileşimin en az düzeyde olduğunu ve bunun da karşımıza ciddi bir problem olarak çıktığını belirtmektedir. Bkz. YAĞCI, N., **agm**, s.332 vd.

yavaş işleyen ticari ilişkilerle[376], münferit çabalarla[377], savaşlarla[378], büyük göçlerle[379], dinlerin yayılması çabalarıyla ve benzeri yollarla gerçekleşen kültürel alış-verişlerde olduğu gibi.

İşte tüm bu yöntem ve yollarla (resepsiyon, baskı, vd.) geçmişte ve kısmen günümüzde, aynı hukukî kural ve kurumların geniş toplumlarda yayılarak uygulanması gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, tüm bu yöntem ve etkinliklerle (resepsiyon, göç, vs), hukuk kurum ve kurallarının geniş toplumlara yayılarak "aynılaşması" ve "küreselleşmesi" söz konusu olmuştur. Bu kavramlar "objektiflik", "ihtiyaçlara uygunluk" ve "pozitiflik" gibi özellikleri nedeniyle başka hukuk sistemlerine geçmiş ve bu şekilde hukuk, tüm toplumlarda "aynılaşma" yönünde gelişmesini sürdüre gelmiştir ki, işte bu gelişme "**hukukun küreselleşmesi**"nin bizatihi kendisidir. Hukukun küreselleşmesi süreci, günümüzde genel küreselleşmeye paralel olarak olağanüstü derecede hızlanmış bulunmaktadır. Ancak, hemen belirtelim ki, bu süreç henüz noktalanmış olmayıp, hâlâ devam etmektedir. Bu yeni süreçle birlikte toplumların gelişme hız ve şekli de geçmişe oranla benzeşmeye başlamış ve ayrıca bu nedenle de hukuk alış-verişleri hızlanmıştır. Diğer bir deyişle, hukukun küreselleşmesi bugün daha çok kendi tabiî seyri içinde, ama geçmişe nazaran olağanüstü bir hızla gerçekleşmektedir. Zira teknolojide devrimsel gelişmeler yaşanmaktadır. Dünya insanlık toplumunun sosyal ve kültürel yaşamı aynılaşırken, buna bağlı olarak hukuk da aynılaşmaktadır. **Max Weber**'in "Ekonomi ve Toplum" adlı eserinde de belirttiği gibi, aslında büyük hukuk sistemleri arasında aşırı farklılıklar da söz konusu değildir[380].

---

[376] İpekyolu ile oluşan kültürel alış-veriş gibi.

[377] Marco Polo ve Evliya Çelebi gibi.

[378] Haçlı seferleri gibi.

[379] Türklerin Orta Asya'dan göçleri; "keşifler"le Amerika'ya göçler gibi.

[380] **Zira Weber**'e göre hukukun ya teolog hukukçularca dinî kaynaklardan etkilenerek (İslâm, Yahudi, Hint, Budist hukuk

Bununla birlikte, hukukun küreselleşmesi, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, tüm toplumlar için geçerli olan alanlarda (ticari ilişkiler, ortak ahlak, suç ve cezada kanunilik, eşitlik, vs) öncelikle olmaktadır. Bu ilişkileri düzenleyen söz konusu ortak kurallara ise "**hukukun genel ilkeleri**" (HGİ) de denmektedir. "**Hukukun genel ilkeleri**"nin hukukun küreselleşmesindeki rolü, kanaatimizce, birinci derecede önemlidir. Hukukun genel ilkeleri, doktrinde "genel hukukun" ve "uluslararası hukuk"un ilkeleri şeklinde sınıflandırılmaktadır[381] ki, çalışmamızın genel seyrine de uygun düştüğünden, biz burada "iç hukuktaki hukukun genel ilkeleri" ve "uluslararası hukuktaki hukukun genel ilkeleri" şeklinde bir ayrım yaparak önce birincisini, sonra ise ikincisini incelemeye çalışacağız.

---

sistemlerinde olduğu gibi); ya da diğer hukukçu veya yöneticilerce konduğunu ve zamanla hukukun sekülerleştiğini ileri sürmektedir. Aktaran, BOZKURT, G; **age,** s.14.

[381] "Hukukun genel ilkeleri" ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. WENGLER, Wilhelm, "The General Principles of Law in International Law", **Law and State,** Vol.I, Tubingen, 1970, s.61-68**;** KABOĞLU, İbrahim, **Kolektif Özgürlükler,** (DÜHF Yay.), Diyarbakır, 1988, s.171 vd(Bundan sonra "Kolektif Özgürlükler" şeklinde anılacaktır)**;** KABOĞLU, İbrahim, "Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı" (bildiri), **Anayasa Yargısı-8**, (25-27 Nisan 1991), Ankara, 1991, s.291 vd(Bundan sonra "Hukukun Genel İlkeleri" şeklinde anılacaktır)**;** BEREKET, Zuhal: **Hukukun Genel İlkeleri ve Danıştay**, Ankara, 1996**;** ÇELİK, Edip F., **Milletlerarası Hukuk-I**, İstanbul, 1975, s.103 vd(Bundan sonra "**Milletlerarası Hukuk-I**" şeklinde anılacaktır.)**;** PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap**, Ankara, 1994, s.221 vd**(**Bundan sonra "**Uluslararası Hukuk-I**" şeklinde zikredilecektir.**);** MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** Ankara, 1968, s.101 vd**;** ERKUT, Celal, **Hukuka Uygunluk Bloku (İdare Hukukunda Hukukun Genel Prensipleri Teorisi)**, İstanbul, 1996, s.15 vd.

2.2.2. İç Hukuk Sistemindeki Hukukun Genel İlkeleri Ve Küreselleşme

2.2.2.1. Genel Olarak: Hukukun Kaynağı Ve Hukukun Genel İlkeleri

"Hukuk nedir?" sorusuna yukarıda konunun başında değinmiş ve "hukuk"un evrimsel bir süreç izleyen ve gelişen bir kavram olduğunu belirtmiştik. Bu gelişmenin, insanlığın genel gelişimine paralel bir seyir izlemesi doğaldır. Şüphesiz bu gelişme, insanlık açısından ortak ve müspet bir hedefe yöneldiği ölçüde değerlidir. Hukukun gelişimi açısından söz konusu ortak ve müspet hedef ise[382], kanaatimizce, tüm insanlık için geçerli "**tek**" bir hukuk sisteminin gerçekleştirilmesidir ki, bunun diğer bir karşılığı da "**hukukun küreselleşmesi**" dir.

İşte, hukuk açısından, bu ortak hedefin (küreselleşme) gerçekleşmesinde en önemli basamak ya da etkenlerden birisi de, "**hukukun genel ilkeleri**"nin varlığı ve bunların pratiğe geçirilmesidir.

Hukukun genel ilkeleri (HGİ) nedir? Öncelikle bunu ortaya koymak gerekmektedir. Hemen belirtelim ki, bu konuda çeşitli tanımlamalar söz konusudur. Ancak, biz burada, ayrıntıya girmeden temel ve karma bir tanımlama yapmakla yetineceğiz. "**Hukukun genel ilkeleri**"; uygar uluslarca benimsenmiş, toplum hayatı içinde ortak adâleti sağlamayı amaçlayan, her alanda somut ilişkileri bütüncül bir yaklaşımla düzenleyerek birçok özel norma temel oluşturan ve soyut, genel, evrensel, sürekli, üstün, yazılı veya yazılı olmayan hukuk kurallarıdır[383].

---

[382] "Hukukun gelişim sürecindeki hedefi(amacı)" ile "hukukun amacı" farklıdır. "Hukukun amacı" hakkında geniş bilgi için bkz. HAYEK, F.A., **age**, s.170 vd.

[383] HGİ'nin tanımı ile ilgili geniş bilgi için bkz.WENGLER, W.**, agm,**

Bugün küresel bir süreçte bulunmamıza rağmen, eskiden olduğu gibi, halen her toplumun kendine özgü bir hukukunun bulunduğu şüphesizdir. Zira, henüz evrensel bir hukuk veya hukuk bilimi yoktur. Hayek'in ifadesiyle her bir insan topluluğunda hukuk normlarının varlığı gerçektir[384]. Hatta, bu hukuk sistemleri arasında zıt ve uzlaşamaz görünen yönlerin bulunabileceği de inkâr edilemez.

Bununla birlikte, birbirlerinden ayrı görünmelerine rağmen bu hukuk sistem ve kurallarının hemen hepsinde aynı olan bir "**öz**" vardır ki, bu "öz", bizatihi "**hukuk fikri**"nin kendisidir. "Hukuk tarihi" ve "insanlık tarihi"ne bakıldığında görüleceği üzere bu "**öz (hukuk fikri**)", yer ve zamana bağlı olmaksızın her hukuk sisteminde mevcuttur[385]ve günümüz uygulamasında anayasal pozitif hukukun üstündedir[386]. Kaldı ki, yukarıda belirttiğimiz üzere **Max Weber**'in deyimiyle "büyük hukuk sistemleri birbirinden farklı özellikler taşımakta, hukukun kaynağı tek bir iradeye dayanmaktadır"[387]. Özellikle yargıç ağırlıklı olan "common law" siteminde bu husus hukukçular tarafından tartışılmıştır[388]. Bazı yazarlar da (Paul Orianne) HGİ'nin yeni bir olgu (fenomen) olmasını hukukî düşünce üzerinde uzun zamanlar etkili olan "tabiî hukuk" ekolünün

---

s.62**;** KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.291, 292**;** KABOĞLU, İ., **Kolektif özgürlükler**, s.171**;** BEREKET, Z., **age,** s.4-6**;** ÇELİK, E.F., **Milletlerarası Hukuk -I** (1975), s.103**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s** 222**;** MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.102**;** ERKUT, C.,**age,** s.17 vd.

[384] HAYEK, F.A., **age**, s.123.

[385] YÖRÜK, A.K., **age,** s.3.

[386] ÇAĞLAR, Bakır, **Anayasa Bilimi: Bir Çalışma Taslağı**, İstanbul, 1989, s.195 (Bundan sonra "Anayasa Bilimi" şeklinde zikredilecektir.)**;** KABOĞLU, Ö., "Hukukun Genel İlkeleri", s.303.

[387] Aktaran: BOZKURT, G., **age,** s.14.

[388] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.132.

etkisinin gerilemesine ve "çağdaş pozitif hukuk"un gelişme şartlarına bağlarken; bazıları (J.L.Bergel) pek çok HGİ'nin "tabiî hukuk"tan kaynaklandığını ve buna 1789 Fransız Bildirgesi'nden kaynaklanan ilkeleri[389] örnek göstererek bu görüşe, karşı gelmektedirler[390].

Bu bağlamda Hâtemî, "**eşitlik adâleti**" ve "**liyakat(oran) adâleti**" olarak ikiye ayırdığı "adâlet ilkesi" gibi temel ve vazgeçilmez ilkeleri de içeren "**tabiî hukuk**"un, pek çok yazılı olan veya olmayan hukukun kaynaklarından birisi durumunda olduğunu[391]; çünkü, onlardan önce var olmakla onlara üstün ve kaynak olmak durumunda olduğunu; buna karşılık, tabiî hukuku reddeden hukuk sistemlerinin veya anayasaların da bulunabileceğini belirtmektedir[392].

Neticede, bu yaklaşımlardan hangisi benimsenirse benimsensin, bugün -özellikle yazılı- hukuk sistemlerinde HGİ'nin varlığı bir realitedir[393]. Ancak, HGİ'nin tanınmasının tarihi çok eski değildir. Özellikle yazılı hukuk sistemlerinde HGİ'nin tanınması, oldukça yeni bir olgudur. Bununla birlikte, Kıta Avrupası'nda, Roma-Germen hukukunun uygulandığı ülkelerde ve ülkemizde hukukun kaynağı olarak normlar hiyerarşisindeki yerini almıştır ve halen de uygulanmaktadır[394].

---

[389] 1789 Fransız Bildirgesi'ndeki HGİ ve diğer ilkeler için bkz. ERKUT, C., **age, s.**47 vd.

[390] Aktaran: KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri...", s.293.

[391] HÂTEMÎ, 1982 Anayasası'nın 5. ve 10. maddelerini örnek göstererek "Tabiî Hukuk"un, Anayasanın üstünde ve onun kaynaklarından biri olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. HÂTEMÎ, H., "**Medeni Hukuk...**", s.33 vd.

[392] HÂTEMÎ, H., **Medeni Hukuk...**, s.33.

[393] Bu konuda ülke ve belge örnekleri için bkz. KABOĞLU, İ., **Hukukun Genel İlkeleri**, s.293 vd; ERKUT, C., **age, s.**43 vd.

[394] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri...", s.293.

Tüm bunlardan hareketle, konumuz açısından şu tespitleri yapmak mümkündür. HGİ, "**hukukun küreselleşmesi**"nde birinci derece faktörlerden biridir. Çünkü:

- HGİ, "**ilke**" niteliklidir[395]. Zira HGİ; genel, somut ilkeleri bütüncül bir yaklaşımla düzenleyen ve diğer hukuk normları karşısında üstün ve soyut bir özelliğe sahiptir.

- HGİ, "**evrensel**"dir ve bu evrensellik ideal bazdadır. Çünkü, uygar uluslar tarafından benimsenmiş ve amacı, toplumsal bir konsensüsün ürünü olan "ortak adâlet"i sağlamaktır ki, bu yönüyle hukukun küreselleşmesinde bir cazibe merkezidir. Zira, Bergel'in deyimiyle- HGİ, toplumun veya "yasaların ruhu"nun gizli kalan özlemleridir[396].

- HGİ, "**süreklilik**" arz eder. Zira bir normun, diğer normlara soyut olarak temel teşkil etmesi ve üstün değerleri (adâlet, vs) gerçekleştirmeyi amaçlamış bulunması, onun sürekli olmasını da gerektirir. Kaldı ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi, hukukun bizzat kendisi yaşayan bir kavram olması nedeniyle süreklidir. Ayrıca, HGİ'nin "genel" ve "sürekli" olması, onun "**öncül**" olması sonucunu da doğurmaktadır[397].

İşte bu özelliklere sahip bulunan HGİ, "hukukun küreselleşmesi"nde âdeta bir motor fonksiyonu icra etmektedir. Böylesi önemli bir misyonu kaçınılmaz şekilde icra etmek durumunda olan HGİ'nin, tabandan -ulusal hukuk sistemlerinden- başlayarak dünya toplumunun konsensüsü ile çoğalması sonucunda, küreselleşme olgusu da gerçekleşmiş olacaktır. Çünkü, normal hukuk kuralları, -bir "üst norm" durumunda

---

[395] "**İlke**" teriminin açılımı için bkz. ERKUT, C., **age,** s.17,18**;** BEREKET, Z., **age,** s.5.

[396] Aktaran: KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri..." s.292.

[397] KABOĞLU, İbrahim, **Kolektif Özgürlükler**, s.172. Ayrıca HGİ'nin başka özellikleri ve değerlendirilmesi hususunda geniş bilgi için bkz. KABOĞLU, İbrahim: "Hukukun Genel İlkeleri...", s.2**;** ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.295.

olması nedeniyle- kendisine uyma zorunda bulundukları HGİ'ne göre şekillenir ve aynılaşır. Dolayısıyla öncelikle "iç hukuk" sistemlerinde yer alan HGİ'nin sayısal oranıyla, hukukun küreselleşmesi olgusu doğru orantılıdır. Zira, hukuksal düşüncenin ana çatısını oluşturan ve yasaların yorumlanmasında önemli bir rol oynayan HGİ genellik, süreklilik, üstünlük ve evrensellik özelliklerine sahiptir[398].

Bu özellikleriyle HGİ, tüm insanlığın kabul edebileceği ortak üst normları teşkil etmektedir. Diğer bir deyişle, "hukukun küreselleşmesi", ancak bu özellikleri (genel, sürekli, üstün ve evrensel) taşıyan hukuk ilke ve normlarıyla gerçekleşebilir. Ayrıca bu ilkeler, toplum hayatında birlikte ve belirli bir düzen içinde yaşama arzusunun bir ürünü olarak "temel bir konsensüs" ile oluşmuştur[399]. İşte "küreselleşme" yönündeki toplumsal konsensüs da, HGİ'nin sayısının çoğalmasına paralel şekilde artacaktır. Zira HGİ, tüm hukuksal yapının temelini oluşturur ve diğer hukuk normları, HGİ'ne göre oluşur ve evrimleşir[400]. Diğer bir deyişle, HGİ bir "**üst norm**" özelliğinde olup, insanların kolaylıkla kabul edebileceği niteliktedir. Bu nedenle de, hukukun küreselleşmesinde "öncü" olmak durumundadırlar. Kaldı ki, HGİ, bugün çağdaş hukuk sistemlerinin hemen tamamı tarafından benimsenmiş ve çoğunlukla da en üst -anayasal- düzeyde yazılı birer hukuk kuralı haline dönüştürülmüş bulunmaktadır[401]. Hatta

---

[398] KABOĞLU, İ.**, age,** s.2**;** ÇELİK, E.F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.296.

[399] ERKUT, C., **a.g.e**, s.17.

[400] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri...", s.295.

[401] Örneğin T.C. 1982 Anayasasının 5. ve 10. Maddelerindeki adâlet ilkesi gibi. Bu konuda Türkiye ve diğer ülkelerin hukuk sistemlerinden örnekler için bkz. BEREKET, Z.**, age,** s.18 vd. Ayrıca 1982 AY'nın nitelikleri hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. KUZU, Burhan, **1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdikleri Yenilikler**, İstanbul, 1990; KABOĞLU, İ., **Hukukun**

bugün, bu ilkeler, toplumsal yaşamı düzenleyen hukuk kuralları yoluyla her alana nüfuz etmiş bulunmaktadır[402]. Bugün hemen her alanda (anayasa hukuku, idare hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku, uluslararası hukuk, vs) HGİ'nin varlığı söz konusudur ve günden güne -özellikle içtihat yoluyla- sayıları artmaktadır[403]. Kısaca bugün, pek çok kural, üzerinde konsensüs sağlamış bulunmakla HGİ'ne dönüşmüştür. Bu konuda en zengin ülke ise Fransa görünmektedir[404].

2.2.2.2. Hukukun Genel İlkelerinin Sınıflandırılması Ve Bazı Örnekler
2.2.2.3. Hukukun Genel İlkeleri'nin Normlar Hiyerarşisindeki Yeri

Öncelikle belirtelim ki, HGİ'nin oluşması veya yapılması takdirî olmadığı gibi, keyfî hiç değildir. Çünkü, HGİ'nin kendi içinde çelişmemesi gerektiği gibi, daha üst düzeyde bir yere sahip bulunan hukukun "**mihver ilke**" (eksen ilke)lerine[405] uygun düşmesi zarureti de söz konusudur.

HGİ'nin de üzerinde yer alan ve sınırlarını teşkil etmek durumunda olan söz konusu "**mihver ilke**"leri, bir kısım yazar

---

Genel İlkeleri..., s.293 vd; ERKUT, C., **age**, s.13 vd.

[402] ERKUT, C., **age,** s.17.

[403] Bu konuda örnekler için bkz. BEREKET, Z., **age,** s.18 vd.

[404] Fransız doktrin ve uygulamasında ki HGİ ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. ERKUT, C.,**age,** s.13 vd**;** KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri.." s.306 vd**;** KABOĞLU, İ., **Kolektif Özgürlükler**, s.171 vd**;** BADINTER, Robert-GENEVOIS, Bruno "Anayasal Değerdeki Normlar ve Temel Hakların Korunmasındaki İşlevi"(Fransız Anayasa Konseyi Raporu, Çev. Işıl Karakaş), **VIII Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı**(7-10 Mayıs 1990), Türk AYM yay. No: 18, Ankara, 1990 s.150 vd.

[405] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri..", s.296.

Tabiî Hukuk'a dayandırırken; diğer bir kısmı ise Pozitif Hukuk'a dayandırmaktadırlar[406]. **Pozitivist** bakışın kaynak olarak "toplum"u gösterdiği anlaşılmaktadır. Diğer bir anlatımla, Pozitivist anlayışa göre HGİ'nin uyması gereken yegâne norm, anayasanın yazılı hükümleridir[407]. Yani bu anlayışa göre, HGİ'nin -ve diğer yasaların- uygunluk kriteri sadece pozitif hukuka (anayasanın yazılı hükümleri ve mahkeme içtihatları) göre yapılabilecektir.

Buna karşılık, **tabiî (natüralist)** hukuk anlayışına göre ise, söz konusu uygunluk, anayasadaki veya özündeki yazılı olmayan hukuk-üstü kurallara göre değerlendirilebilecektir. Bunlar pozitif hukuk normlarında olmasalar bile gerçekte tabiatta vardır ve bunların hukuk tarafından tanınmaları gerekir[408].

Tabiî hukuk anlayışına göre, hukukun amacı **"adâlet"**i sağlamaktır. Bunun için de pozitif (yürürlükteki) normların "âdil" olması gerekir. "Pozitivist"lerin ileri sürdükleri "kanunîliğe uyulmasının yeterli olduğu" tezi ise adâleti sağlayıcı nitelikte değildir. Zira Pozitivistlerin elinde mevcut normların âdilliğini ölçecek başka bir norm veya "değer" ya da "ölçü" bulunmamaktadır. Bu nedenle, mevcut normların (pozitif hukuk) âdil olup olmadıklarını da araştırmak gerekir ki, bunun için de bir "**üst norm-ilke" (referans norm**) kategorisi gerekmektedir[409]. Kaldı ki, pozitif hukuktaki boşlukların pratikte(yargısal düzeyde) doldurulabilmesi için de "üst norm-ilke"lere ihtiyaç vardır.

İşte temel ayrışma bu noktada başlamaktadır. Diğer bir deyişle, mevcut (pozitif) hukukun "iyi"liğini (adilliğini) ölçecek

---

[406] Bkz. ÇAĞLAR, Bakır, **Anayasa Bilimi,** İstanbul 1989, s.136,137 (Bundan sonra "Anayasa Bilimi" şeklinde anılacaktır).

[407] ÇAĞLAR, B., **Anayasa Bilimi**, s.47 vd.

[408] Bkz. KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri...", s.300.

[409] HÂTEMÎ, Hüseyin, **Hukuk Devleti Öğretisi**, İstanbul, 1995, s.253. Bu konuda felsefî ve sosyolojik yaklaşımlar için ayrıca bkz. HAYEK, F.A., **age**, s.15 vd.

referans ilkelerin gerekliliği esas olarak kabul edilmekle birlikte[410], bu "ilke"lerin kaynağı hususunda farklı yaklaşımlar görülmektedir. Zira, bir kısım yazar, bu üst (referans) normların varlığını kabul etmekle birlikte, bunların "değişmezliği"ni ve "ebediliği"ni kabul etmeyerek bunların her bakış açısına göre değişebildiğini ve asıl değişmeyenin, "**insan düşüncesinin mükemmellik özlemi**" olduğunu ileri sürmekte[411]; bir kısım yazar ise söz konusu üst (referans) normların(değerlerin) kaynağının "ilahî" olduğunu, bu temel değerlerin ise "değişmez" nitelikte olduğunu ve ancak insanlığın günlük yaşamlarını düzenleyen alt-normların, bu üst değerlere uyulmasında adâleti-sağlamak amacıyla değiştirilebileceğini ve bunun gerekli de olduğunu iddia etmektedirler[412].

Görüldüğü gibi, aslında her iki yaklaşım da kanaatimizce aynı noktada birleşmektedir ki, bu da neticede bir "üst norm-ilke"[413] kategorisinin varlığıdır. Her iki bakış arasındaki fark ise, söz konusu "üst norm-ilke" kategorisinin isimlendirilmesinde ya da kaynağın tespitinde görülmektedir. Bir taraf bu üst norm-ilkenin "toplumun konsensüs"ü ile belirlendiğini ileri sürerken; diğer taraf, bunun tabiî hukuk içinde (tabiatta) gizlenmiş

---

[410] Örneğin bugün pek çok ülkenin Yüksek Mahkemesi ve ABAD, AİHD gibi uluslararası mahkemeler "yazılı olmayan" ilkeleri (özgürlükleri) kabul etmiş bulunmaktadırlar. Bkz. ÇAĞLAR, B., **Anayasa Bilimi**, s.137 vd; KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri...", s.300 vd.

[411] Bu konuda geniş bilgi için bkz. HÂTEMÎ, H., **Hukuk Devleti Öğretisi**, s.253.

[412] Bkz. HÂTEMÎ, H., **Hukuk Devleti Öğretisi**, s.254.

[413] KABOĞLU, "**üst norm-ilke**" yerine "**referans norm**" terimini kullanmaktadır. Bkz. KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri..." s.300.

olduğunu ve bunu insanların keşfetmelerinin söz konusu olduğunu ileri sürmektedir[414].

Kanaatimizce, "**hukukun küreselleşmesi**" noktasında referans normların-ya da değerlerin- "değişmez" ve "sürekli" olması zarureti vardır. Aksi takdirde her toplum ya da bakışa göre değişen "ölçü"lerin bulunduğu bir sistemde küreselleşmenin düşünülmesi dahi yersizdir.

Belirtmek gerekir ki, bugün genel kabul, tabiî hukuk anlayışından yana görünmektedir. Örneğin, bugün Avrupa'daki pek çok Anayasa Mahkemesi (Almanya, Fransa, İtalya, İsviçre gibi) ve bazı uluslararası mahkemeler (Avrupa Birliği Adâlet Divanı-ABAD, Avrupa İnsan Hakları Divanı-AİHD gibi) bu anlayışa göre kararlar vererek "**yazılı olmayan özgürlükler**" diye bu kategorinin oluşmasını sağlamışlardır[415]. Türk Anayasa Mahkemesi de -başta özgürlükler olmak üzere- bu konuya genel olarak "tabiî hukuk" açısından yaklaşmaktadır. Örneğin AYM, 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyeti Kanun'un bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki 3233 Sayılı Kanunun iptali ile ilgili kararında[416] "... kişi özgürlüğü, öylesine doğal ve geniş bir alanı kapsamaktadır ki, .." ifadesiyle bu yaklaşımını açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır.

Kısaca belirtmek gerekirse, özellikle pozitif hukuk uygulamasında hukuk sistemlerinin, HGİ veya "**üst norm (referans norm)"** adı altında bir takım "genel ilkeler"e başvurma zarureti söz konusu olmuş durumdadır ve bunların ortak özelliği ise daha çok **"yargıçlar**" tarafından "**keşfedilme**"leridir[417]. Dolayısıyla bugün hukuk sistemlerinin göz ardı edemeyeceği

---

[414] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. HÂTEMÎ, H., **Medeni Hukuk...**, s.28 vd**;** HÂTEMÎ, H., **Hukuk Devleti Öğretisi**, s.247 vd.

[415] ÇAĞLAR, B., **Anayasa Bilimi**, s.137 vd**;** Ayrıca bu konuda örnek ülke ve mahkemeler için bkz. KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri..." s.293 vd.

[416] Bkz.28.11.1986/27 K. Nolu AYM kararı: **AYMKD**, S:22, 1986, s.270 vd.

[417] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri..", s.295.

yazılı olan veya olmayan "ilke"lerin bulunduğu yadsınamaz olmuştur. Bu bağlamda, hukuk normlarını en üst düzeyde yorumlamak ve hatta hukuksal boşlukları doldurmak suretiyle bağlayıcı nitelikte yeni kurallar koyma gibi görev ve yetkilere sahip bulunan mahkemeler, önemli misyona sahiptir. Zira, J.Rivero'nun ifadesiyle; "toplumun siyaset felsefesini oluşturan 'hukukun genel prensipleri'ni, her türlü yazılı kuraldan bağımsız bir **'prensipler bloku'** olarak öngören, onlara bu yönde bir varlık katan, onları yaratan, onları kurumsallaştıran ve koruyan hep "yargıç"tır. Çünkü, "yargıç pozitif hukuk"tur[418].

Bugün çağdaş hukuk devleti rejimlerinde -özellikle kamu hukuku alanında-yargıçlara düşen yük giderek artmaktadır. Bu nedenle de "**yargıçlar oligarşisi**" gibi eski yakıştırmalar neredeyse itibar görerek adil hukuk sistemi oluşturma çabası içinde, bugün, yargıçlara **"hukuk yaratma"** işlevi tanınması gerektiği düşüncesi giderek yaygınlaşmaktadır[419]. Diğer bir deyişle, bugün artık "**yargıçlar aktivizmi**" ne[420]doğru gidilmektedir.

Dolayısıyla, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında; **"hukuk devleti**"nin ve "**toplumsal adâlet**"in sağlanmasında birer önemli kurum olan yüksek mahkemelerin verdikleri kararların, HGİ'nin çerçevesi ve dolayısıyla hukukun küreselleşmesi açısından önemi büyüktür. Bugün gerek ulusal, gerekse uluslararası düzenlemelerde, yüksek mahkemeler,

---

[418] Aktaran: ERKUT, C., **age,** s.373.

[419] ÇAĞLAR, Bakır: "Anayasa Yargısı ve Normatif Devreler Karşılaştırmalı Analizi: İlk Veriler", **Anayasa Yargısı-6**, (Tebliğ:25-26 Nisan 1984), Ankara, 1989, s.120 (Bundan sonra "Anayasa Yargısı" şeklinde anılacaktır).

[420] ÇAĞLAR, Bakır "Hukukta ve Yargıda Nasyonalizm-Üniversalizm Dilemması ve Türkiye Gerçeği", **Yeni Türkiye**, Y:2, S:10, Temmuz-Ağustos, 1996, s.73 (Bundan sonra "Nasyonalizm-Universalizm" şeklinde zikredilecektir).

"pozitif anayasa metnine uygunluğun denetlenmesi" fonksiyonunun ötesinde, "**yeni değerler ve ilkeler oluşturma ya da keşfetme**" gibi önemli bir misyon yüklenmiş durumdadırlar. Diğer bir ifadeyle, "hak bildirileri"ni genişletmek ve anayasa metnine eklemenin ötesinde "**yazılı olmayan yeni haklar**" ya da **"anayasal değerde ilkeler"** keşfetmek gibi yeni bir ufka yönelmiş bulunmaktadırlar[421].

Pratik hayat ilişkilerine(ticaret, usul, vb) uygulanan hukuk normlarının şartlara göre(zaman, yer, teknolojik gelişmeler vs) değişmesi zarureti, bu defa hukukun küreselliğinden çok, öncelikle normları bağlayıcı şekilde tespit eden veya ona kaynaklık eden marci'in(parlamento, yüksek mahkeme, kutsal kitaplar, tabiat vs) de küresel olma zorunluluğunu gündeme getirmektedir. Bu konu ise, hem hukukun kaynağının tespiti noktasında, hem de uluslararası veya ulus-üstü bir yasa koyucunun oluşturulması noktasında tartışmaya açık bir alandır.

Bu da, gerçek küreselleşme hedefine ulaşmanın zahmetsiz ve kolay olmayacağını işaret etmektedir. Ancak, belirtelim ki, bu tartışmalara ve diğer zorluklara rağmen küreselleşme ve buna bağlı olarak hukukun küreselleşmesi süreci devam etmektedir ve bu tartışmaları aşmaktadır.

HGİ'nin oluşturulması keyfi olmayıp bunların da ayrı bir "değerler kategorisi" bulunduğu gibi; HGİ ise, yasa ve anayasa gibi yürürlükteki yazılı hukuklar üzerinde yer almaktadırlar. Böylesi değişmez ve doğru "değerler"in kabul edilmesinin ise, "toplumsal adâlet"in sağlanması[422] ve tüm insanlığın hukukunun aynılaşması -küreselleşmesi- açısından önemi ve katkısı küçümsenemez. Bu nedenledir ki, bugün HGİ'nin sayısı, -özellikle içtihatlarla- artmaktadır. Diğer bir deyişle, yüksek mahkemelerin kararları, bu gelişmede "motor" işlevi

---

[421] BATUM, Süheyl, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri**, İstanbul, 1993, s.148.

[422] HÂTEMÎ, H., **Hukuk Devleti Öğretisi**, s.283.

görmektedir. Bu tür kararların tüm olarak incelenmesi ise, ayrı bir çalışmanın konusu olacak derecede geniştir[423].

Netice olarak "iç hukuk" açısından Türkiye de dahil olmak üzere bir çok uygar ülkenin hukuk sisteminde HGİ ilkeleri -çoğunlukla anayasaların da üzerinde ve onların temel felsefesi olarak-[424]kurallar kademesindeki yerini almış bulunmaktadır. Öyle ki, bugün HGİ, yargı organlarının bir yan argümanı olmaktan öteye bir "**kaynak norm**"lar kategorisi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca kanaatimizce içtihadî şekilde her gün yeni bir "ilke" keşfedilerek tüm insanların kabul edebileceği

---

[423] Bu konuda bazı Türk ve yabancı yüksek mahkeme kararları ve değerlendirmeleri için bkz. AKİPEK, Ömer İlhan, **Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler**, Ankara, 1966; DURAN, Lütfi, "Türkiye'de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu", **Anayasa Yargısı-4**, Ankara, 1984; YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **Türk Anayasal Yargısında Anayasallık Bloku**, İstanbul, 1993, s.21 vd; BATUM, Süheyl; **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri**, İstanbul, 1993, s.148 vd(Bundan sonra "AİHS" şeklinde anılacaktır); SOYSAL, Mümtaz, "Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler", **Anayasa Yargısı,** Ankara, 1986, s.12-24; SAĞLAM, Fazıl, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, (AÜSBF Yay), Ankara, 1982; KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri..", s.312 vd; ERKUT, C., **age,** s.81 vd; ESEN, Bülent Nuri, **Anayasa Hukuku : Genel Esaslar**, Ankara, 1970, s.183 vd(Bundan sonra "Anayasa Hukuku" şeklinde anılacaktır)**;** GÖZÜBÜYÜK, Şeref, "Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi", **İnsan Hakları Yıllığı**, 1988-1989, C: 10-11, S: 1-4, 1990, s.3-9; ESEN, Bülent Nuri, **Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı**, Ankara, 1966, s.44 vd(Bundan sonra "Anayasa Mahkemesi..." şeklinde anılacaktır); BEREKET, Z., **age**, s140 vd; ÇEREZ, Kerim, "Kişi Hakları Yönünden Danıştay Kararlarının Uygulanması", **İmran Öktem'e Armağan**, (AÜHF Yay.), Ankara, 1970, s.153-168.

[424] ERKUT, C., **age, s.**62.

bir "**ilkeler sistemi**"ne yani, hukuksal küreselleşmeye doğru gidilmektedir. Bu olgunun, bireylerle doğrudan ilişki içinde olan "iç hukuk" sistemlerinde gerçekleşmesinin de -özellikle söz konusu sürecin tabana (topluma) yayılması açısından- önemi ayrıca büyüktür. Bunun en büyük nedenlerinden biri ise, HGİ'nin, toplumun vicdanı ve temel yargılarının[425], diğer bir deyişle, insanın doğasının bir ürünü olmasıdır[426].

Bununla birlikte, -başta Türk hukuk sistemi olmak üzere-[427] bugün "iç hukuk"larda da HGİ'nin tamamen tanındığı veya sistemleştirildiği de söylenemez. Zira, bugün HGİ'nin oluşturulması ve geliştirilmesi daha çok yargıçlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Henüz bilimsel metotlarla ve sistemli olarak gelişmemektedir[428]. Bunun bir süreç sorunu olduğu şüphesizdir. Örneğin "Bilanço İlkesi", "Çevre Hakkı" ve "Sosyal Risk-Sosyal Hasar" gibi ilkelerin gelecekte, bugüne nazaran daha fazla önem kazanacağı muhakkaktır.

---

[425] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.311.

[426] HÂTEMÎ, H., **Medeni Hukuk**, s.28 vd.

[427] Bu konuyla ilgili olarak Türk yargı hukukundaki eksiklikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BEREKET, Z., **age,** s.210 vd.

[428] Belirtelim ki, bu konuda Hukuk Sosyolojisi ve Hukuk Tarihi Bilim Dalları gelecekte önemli roller üstleneceklerdir.

2.3. ULUSLARARASI HUKUK VE KÜRESELLEŞME

2.3.1. Uluslararası Hukuk Ve Uluslararası Sisteme Tarihsel Bakış: Hukuksal Küreselleşmeye Doğru

2.3.1.1. Uluslararası Hukukun Tarihî ve Felsefî Temelleri

Öncelikle belirtmek gerekir ki, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, egemen devletlerden oluşan uluslararası toplum kavramı, bugünkü uluslararası hukukun fikri çatısının da temelidir[429]. İnsanlığın bugünkü hayat şartlarına göre uluslararası hukuk düzeni ile devletlerin iç hukuk düzenleri hakkındaki problemleri birbirlerinden ayırmak kolay olmadığı gibi, mümkün de değildir.

Buradaki ortak amaç, şüphesiz ki, insanlığın mutluluğu doğrultusunda gücün sınırsız ve keyfi şekilde kullanılmasını engelleyerek, adâleti sağlayacak bir hukuk sisteminin tesis edilmesidir. Bir hukuk sistemi ise, ancak bir toplumun olması halinde söz konusudur.

Günümüzde artık, tıpkı iç hukuk sistemlerindeki bireylerden müteşekkil bir toplumun varlığı gibi, uluslararası toplumun varlığı da artık inkar edilemez bir gerçektir. Bu bağlamda, bu toplumun da bir hukukunun bulunması kaçınılmazdır. Zira Aristoteles'in ve Romalı hukukçuların da belirttiği **gibi "toplum varsa hukuk da vardır [430].**

Uluslararası hukuku, **Hollandalı Hugo Grotius**'a kadar bilimsel olmaktan çok pratik olarak yaşanan bir düzen olarak görmekteyiz. Diğer bir deyişle, uluslararası hukukun devletler

---

[429] SCHREUER, C., **agm**, s.1.
[430] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.1.

arasında gerçek anlamıyla etkili ve bilimsel değer telakki edilmesi Grotius'la başlar[431].

İlkçağ'da henüz kaba kuvvet hakim bulunduğundan, uluslararası bir hukuk anlayışının varlığından da söz etmek mümkün bulunmamaktaydı. Zira, bu çağda bazı uluslar ya da devletler, kendilerini ilahi düzlemde kutsal ve üstün tutmakta ve diğerlerini barbar olarak görmekteydi. Örneğin Aristotales; Helenlerin, Helen olmayanlara hükmetmelerinin doğru olduğunu ve onlara köle statüsünün uygulanabileceğini ileri sürer[432]. Bu anlayış çerçevesinde, uluslararası hukukun gerektirdiği karşılıklı saygı ve eşitlik gibi prensiplerin gelişmesi ancak bir temenni olabilirdi[433].

Dolayısıyla, devlet hayatının bugünkü merhaleye gelmesi kolay olmamış ve pek çok acı tecrübelerin yaşanmasını gerektirmiştir[434]. Ancak, bu konuda, yeterince kaynak ve doküman bulunmaması sebebiyle, bu çağla ilgili kesin bir yorum yapmanın yanlış olacağı kanaatindeyiz. Bu konuda yapılabilecek olan, eldeki verilerden hareketle ulaşılabilecek bazı çıkarımlardır. Örneğin, bu dönemlerde insanlığın birden fazla topluluklar halinde yaşaya geldiği bilinmektedir. Buradan, bu topluluklar

---

431 Bkz. AKAL, Cemal, Bâli, **Modern Düşüncenin Doğuşu,** İstanbul, 1996, s.11 vd; ABADAN, Yavuz, "Devletler Umumi Hukuku ve Anayasalar", **SBFD,** C: XI, S: 3, 1956, s.2.

432 YURDUSEV, A. Nuri, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, (Derleyen: Atilla Eralp) içinde, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s.32.

433 ABADAN, Y., **agm,** s.3.

434 ALSAN, Zeki, Mesud, "Milletlerarası Hayatta Bir Hukuk Nizamının Tesisi Problemi", **AÜHFD,** C : XIII, S : 1-2, 1956, s.8. Ayrıca, toplumların devletleşme süreci hakkında geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. AKAL, Cemal Bâli, **İktidarın Üç Yüzü**, Dost Yay., Ankara, 1998, s135 vd (Bundan sonra "İktidarın Üç Yüzü" şeklinde anılacaktır.); ÖZAY, İlhan, **Gün Işığında Yönetim**, (Alfa Yay.), İstanbul, 1996, s.23-122.

arasında bir takım ilişkilerin bulunduğu ve bu ilişkileri düzenleyecek kuralların da kaçınılmaz olduğunu çıkarmak yanlış olmaz sanırız. Dolayısıyla, uluslararası ilişkiler açısından, ilkçağlarda da belli bir düşüncenin varlığından söz etmek mantıksal olarak mümkün olmaktadır[435].

Ancak, kent devletleri ve imparatorlukların yegane siyasal örgütlenme biçimi olduğu bu çağın daha gelişmiş dönemlerinde, bu günkü uluslararası hukuk düzeni kriterlerini aramanın isabetli olmayacağı şüphesizdir. Kaba kuvvet ve güç üstünlüğünün etkin olduğu bu dönemde, her şeye rağmen, bazı barışçı yollara da başvurulduğu görülmektedir. Bunlar ise, daha çok dini veya benzeri ortak kültüre sahip topluluk veya siyasal örgütler arasında görülmektedir. Örneğin, iki Sümer kent devleti olan Lagaş ile Umma arasında herhangi bir ihtilaf çıktığında, bir üçüncü devlet kralının hakem olması prensibi kabul edilmiştir[436].

Görüldüğü gibi, burada hem uluslararası bir andlaşma, hem de onun bir kurumu olan hakemliğin varlığı söz konusudur. Benzer şekilde, Eski Mısır, Etiler, Eski Mezopotamya ve Çin'de de benzer ilişki ve kurumlar söz konusudur[437]. Özellikle Eski Çin'de, Çinli topluluklar arasında ilke olarak savaşın yasaklanması nedeniyle kendi aralarındaki sorunların diplomasi metoduyla halledilmesi ve ancak haklı bir nedenle savaşılabileceği öngörülmüştür ki, bu dönem (İ.Ö. 720-220) Çin uygarlığının diğerlerine göre oldukça ileri olduğu bir dönemdir[438].

---

[435] Bu çağla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, (Derleyen: Atilla Eralp), İletişim Yay., İstanbul, 1996, s.29 –36; AKAL, C.B., **İktidarın Üç Yüzü**, s.108 vd.

[436] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.5 -6.

[437] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. CROZAT, Charles, **Devletler Umumi Hukuku-I**, (Çev: Edip F. ÇELİK), İstanbul, 1950, s.180**;** MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I, s.**5 vd.

[438] CROZAT, C., **age, s.**180.

Eski Çin, bu dönemde ilk uluslararası örgütlenme örneğini de yaşamıştır. Zira, Konfüçyus'un (İ.Ö. 551-479) Çin devletçikleri arasında bir " Büyük Birlik " oluşturma fikri, bu alanda ilk örnek olarak değerlendirilmektedir[439]. Ancak bu günkü manada gerçek uluslararası örgütlenmeler, kutsal yer ve ortak tapınakların birlikte yönetiminin söz konusu olduğu Eski Yunan'da görülmektedir. Siteler arası ticari ilişkileri düzenleyen ve tüccarların haklarını güvence altına alan bir kurumla, bu günkü konsolosluğun öncülüğü de yine eski Yunan'a aittir[440].

Roma'da ise, dolaylı da olsa uluslararası hukuka çeşitli katkılar söz konusudur. Örneğin, uluslararası kuvvet kullanımının şarta bağlanması, diplomasi temsilcilerinin dokunulmazlığına uyulması, Roma vatandaşları ile yabancıların ilişkilerinin kurallarla düzenlenmesi ve ayrıca 17. Yüzyıl'da Avrupa'da uluslararası hukukun Romalılardaki "jus gentium" dan esinlenmiş olması[441] Roma'nın katkıları olarak görülmektedir.

İlk Çağ'daki anarşik ve ilkel yapılanmadan farklı olarak **Orta Çağ'**da hiyerarşik ve tek kutuplu bir durum söz konusudur ki, söz konusu kutup noktasının sürekli kimlik değiştirdiği gözlemlenmektedir. Zira bu dönemde, daha çok emperyal bir zihniyet hakimdir[442] ve uluslararası hukuk kurum ve kuralları açısından daha çok Avrupa ve Ortadoğu ön plana çıkmaktadır. Örneğin Hıristiyan dünyası (Kutsal Roma İmparatorluğu), İslâm imparatorlukları bu döneme damgasını vuran uluslararası süjelerdir. Bu dönemde her ikisinin de ortak özellikleri evrensellik, birlik, bütünlük, hakimiyet ve dışlayıcılıktır. Bunların dışında konumuzla doğrudan ilgili olan diğer önemli bir ortak özellik de, her iki sistemde de (Hristiyan ve İslâm), uluslararası kuralların mevcudiyetinin kabulü ile, bu kuralların üstün tarafı

---

[439] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.5.
[440] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.40.
[441] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.41.
[442] YURDUSEV, A. N., **agm,** s.36.

olma telakkisinin varlığıdır. Bununla birlikte, Hıristiyan dünyasında olduğu gibi, derebeyliklerin içine kapanık ve kendi kendine yetmeye yönelik çabaları, uluslararası ilişkileri donuklaştırabilmekte ve uluslararası hukuka katkısını da azaltmaktadır[443].

Dolayısıyla, uluslararası hukukun bu dönemde işlemesi, daha çok, siyasal gücün bazı krallık veya imparatorluklarda birleşmesine bağlı olmuştur[444]. Özellikle, uluslararası ticaret ilişkilerinin artmasıyla, bu alanda kuvvet kullanılmasının sınırlanması ve zararların tazmini gibi hususlarda uluslararası birtakım ölçütler geliştirilmiştir. Yine benzer şekilde konsolosluk kurumunun işletilmesi, uluslararası deniz kurallarının geliştirilip uygulanması da bu dönemdedir[445]. Örneğin, Rodos Deniz Yasası, İtalyan Amalfi Levhaları ve Barselona Deniz Yasası gibi uluslararası deniz kurallarıyla savaş sırasında tarafsızlara karışılmaması, savaşanlarla ilgili olmayan mallara el konulmaması, gemi bayrak ve evrakının incelenebilmesi, deniz haydutluğunun yasaklanması gibi alanlar düzenlenmiştir[446].

Bu dönemde, özellikle Saint Agustine gibi düşünürlerin etkisiyle, Avrupa'da, ortak hukuk kurallarının Kilise kaynaklı olması söz konusu olmuştur ki, bunun neticesinde bazı uluslararası ilişkilerde Kilise Hukuku uygulanarak uluslararası hukuka katkı yapılmıştır. Örneğin, savaşa başvurmada haklılık ölçütü İlahi Kilise kurallarına göre tespit edilmiş[447]; ayrıca,

---

[443] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk Dersleri-I,** s.41. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. AKAL, C. B., **İktidarın Üç Yüzü**, s.135 vd.

[444] Uluslararası hukuka bu yaklaşım için bkz. AKAL, C.B., **Modern Düşüncenin Doğuşu,** s.11 vd.

[445] CROZAT, C., **age,** s.193.

[446] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk Dersleri-I**, s.42.

[447] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.42.

Hıristiyan olmayanlara (yabancılara) da yine Hıristiyanlık kurallarına göre statü verilmiştir[448].

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hıristiyan dünyası yanında, bu döneme damgasını vuranlardan biri de İslâm dünyasıdır. Bilindiği gibi, İslâm ülkelerine hakim olan hukuk, İslâm Hukukudur. Ancak, bu hukukun doğrudan uluslararası hukuk normları ihtiva etmesi söz konusu olmadığı gibi, bu alanda hükûmet edenlere geniş takdir yetkisi tanınmıştır[449]. Bununla birlikte, genel olarak İslâm hukukunda, bugünkü anlamıyla uluslararası hukuk kurum ve kuralları da söz konusudur. Örneğin, İslam ülkelerindeki gayrimüslimlerin (zımmi) statülerinin belli olması, uluslararası hukuktaki azınlıklarla ilgili önemli bir müessesedir[450] ki, bazı yazarlar bu kurumu bu güne aktararak " **barış içinde birlikte yaşama** "ya delil olarak göstermektedir[451]. Bunun yanında, uluslararası hukukta, andlaşmalar hukukunun temel ilkesi olan "**pacta sund servanda (ahde vefa**)" ise, bizzat Kur'an'da yer almak suretiyle İslâm devletinin yabancı devletlerle yapacakları uluslararası andlaşmalarda nasıl davranacaklarını belirtmektedir. Bunlardan başka, uluslararası savaş hukuku hakkında da İslâm hukukunun bir takım kurallar ve kurumlar getirdiği görülmektedir. Örneğin savaşta zulüm edilmeyeceği, İslâm'ın hükümranlığını kabul edenlerle savaşılmayacağı, ganimet serbestisi, Darül İslâm (İslâm Ülkesi) ve Darül Harp (İslâmın hâkim olmadığı ülke) ayrımı yapılması bu kurum ve kurallardandır[452].

---

[448] YURDUSEV, A. N., **agm,** s.37.

[449] ANSAY, S. Şakir, **Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku,** Ankara, 1958, s. 75-76.

[450] ANSAY, S.Ş., **age,** s.76.

[451] ARMAĞAN, Servet, "İslam Harp Hukukunun Genel Prensipleri", **Seha L. Meray 'a Armağan,** C : 1, Ankara, 1981, s.47 -50.

[452] BİLMEN, Ö. Nasuhi, **Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**-3, İstanbul, 1968, s.369.

Bu bağlamda kimi İslâm düşünürlerinin, bugünkü uluslararası hukukun mimarlarından kabul edilen Vitoria (1483-1546), Suarez (1548-1617), Gentilis (1552-1680), Grotius (1583-1645)'dan çok daha önceleri uluslararası hukukla ilgili çeşitli eserler verdikleri görülmektedir[453].

Bu dönemde, Avrupa Hıristiyan dünyasıyla karşılaştırıldığında, tarihteki İslâm 'ın öngördüğü sistemde, uluslararası kuralların bir dış yönü (Darül Harp) ve bir de iç yönü (Darül İslâm) olmaktadır ki, bu ikinci yönüyle İslâm hukuku daha evrensel, kapsayıcı ve küresel bir nitelik arz etmektedir[454,455].

Orta Çağ'daki bu emperyal ve hiyerarşik yapı, bilahare **Modern Çağ**'la birlikte anarşik ve çok süjeli bir yapıya bürünmüştür. Zira bu dönemde, artık egemen ve ulusal yapılanmalar devlet sistemlerine hakim olmaya başlamış ve dolayısıyla uluslararası ilişkilerin yoğunlaşmasıyla, bu ilişkileri disipline edecek kurallara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu dönem, hukuk tarihi ve özellikle uluslararası hukuk tarihi açısından oldukça zengin ve hareketli bir dönemdir. Örneğin, yukarıda da belirttiğimiz gibi, egemen ve merkezi devlet anlayışının yaygınlaşması ve uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması bu dönemde başlamıştır. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, bu gelişmelerin genelde Avrupa merkezli olduğu[456] ve 19. Yüzyıla kadar da bu hukuk dalının Avrupa devletlerinin tekelinde kaldığı

---

[453] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.44 vd; AKAL, C.B., **Modern Düşüncenin Doğuşu,** s.11 vd**;** MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.24 vd.

[454] Bu konuda geniş bilgi için bkz. YURDUSEV, A. N., **agm,** s.39.

[455] **Schacht,** İslam'ın uluslararası hukuka pek katkıda bulunmadığını ve zaten İslâm 'ın evrensel bir geçerlilik iddiasında bulunmadığını ileri sürmektedir. Aktaran: PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.43.

[456] YURDUSEV, A. N., **agm,** s.40.

bir gerçektir[457]. Öyle ki, bu hukuk dalına, bir dönem "Avrupa **Kamu Hukuku** " denmiş ve ancak 1856 Paris Andlaşması'yladır ki, yüzyıllarca Avrupa'ya hükmetmiş bulunan Osmanlı İmparatorluğu'na bu hukuktan faydalanma imkanı tanınmıştır[458].

Orta Çağ'da her ne kadar hukuka saygı fikri nispeten gelişmiş ise de, uluslararası hukukun kökleşmesine bu defa da devletlerin ya da toplumların zıt ve hasım kutuplarda kümeleşmeleri engel olmuştur. Zira Batı'da Papalık ve Kayzerlik-diğer bir ifadeyle "**Papalık ve Taç**"- birleşerek tüm dünyaya egemen bir dini hükümdarlık çabası[459] içerisinde bulunmakta; bu nedenle de diğer devletlerle dostluk ilişkileri oluşturmak mümkün bulunmamaktaydı[460]. Tabi ki, aynı bakış açısı -Osmanlı gibi- hasım taraflar için de geçerli idi.

Ancak, dünya görüşlerinin farklı olması ve hatta hasımane düşüncelerin bulunması, hukuk süjeleri arasında bir sistemin oluşmasına engel teşkil etmeyecektir. Diğer bir deyişle, karşılıklı her türlü ilişkiyi düzenleyen bir kurallar sistemi üzerinde anlaşılmış bulunduğu takdirde, görüşlerin ve anlayışların farklı olması, böylesi bir sistemin kurulmasına ve yaşamasına engel teşkil etmeyecektir. Hatta bu karşılıklı ilişkiler hasımane olsa bile... Nitekim, İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde -özellikle süper- devletlerin hasımane ilişki ve karşılıklı mücadele içinde olmalarına rağmen mükemmel olmasa da, Grotius'un tasvir ettiği her türlü dini davranış ve anlayışların

---

[457] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.2.

[458] Aynı durumun değişik bir versiyonunun bugün Avrupa Birliği ve AİHS gibi alanlarda yaşanmaya devam edildiğini söylemek yanlış olmaz sanırız.

[459] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya UMUR, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri-1. Cilt,** s.78 vd. Ayrıca bu dönemde Kilise'nin askeri vb. gücü elde etmek için **Haçlı Seferleri**'ni kullanması ve diğer çabaları hakkında bilgi için bkz. AKAL, C.B., **İktidarın Üç Yüzü**, s.57 vd.

[460] ABADAN, Y., **agm,** s.3.

etkisinden uzak üniversal tabiî hukuk, dinsel ihtilaflarla birbirinden ayrılan toplumlar arasında dahi hukukî ilişkiler kurmaya elverişli bir nitelik arz etmektedir. Aslında genel olarak hukuk ve uluslararası hukuk -yine Grotius'un da ileri sürdüğü gibi- gerek ekonomik, gerek siyasî, gerek dini ve gerekse kültürel ortaklıklara sahip süjeler arasındaki ihtilafları ve karşılıklı ilişkileri bir düzene sokmak değil midir?[461]

Dolayısıyla, tıpkı gerçek kişiler arasında olduğu gibi, devletler arasında da ihtilafların bulunması kaçınılmazdır ve hatta bazen savaş sebebi dahi olabilir. Ancak, burada önemli olan, bu ihtilaflarda veya savaşlarda dahi belli kurallara uyulması üzerinde anlaşılmış olmasıdır.

Sonuç olarak **uluslararası hukuk**, her ne kadar modern çağın ürünü gibi gözükse de felsefi ve hatta pratik anlamda oldukça eskilere dayanmaktadır. Bu bağlamda **Beaufort**'un şu sözlerini atlamamak gerekir: "Uluslararası hukuk, Yeni Dünya'nın keşfi kadar eskidir. Hatta uluslararası hukuk, ne bu günün ürünü, ne de La Haye Konferanslarının bir sonucu, ne de Grotius'un dehasının bir icadıdır. O neredeyse Yeni Dünya'nın keşfi kadar yaşlıdır. Vitoria'nın uluslararası hukuk konusundaki görüş ve ilkeleri günümüzde de tüm değerlerini korumaktadır. Oysa bir çok çağdaş düşünür, bunları yakın dönemin kurumları, modern düşüncenin ürünleri sanmaktadır"[462].

2.3.1.2. Uluslararası Hukukun Küreselleşmesi Süreci

2.3.1.2.1. Küreselleşmeye İlk Adımlar: Milletler Cemiyeti Öncesi

---

[461] Aktaran: ABADAN, Y., **agm,** s.4.

[462] Aktaran: AKAL, C.B., **Modern Düşüncenin Doğuşu, s.**24. Ayrıca bu konuda bilgi için bkz. YURDUSEV, N., **agm,** s.40 vd**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.48 vd**;** CROZAT, C., **age,** s.236 vd.

Uluslararası hukukun genel tarihi insanla başlamakla birlikte, bu tarihten ne anlaşılması gerektiği ise değişik bakış açılarına göre değişmektedir. Uluslararası hukuk, yalnızca uluslararası ilişkilerin zorunlu kıldığı kurum ve kuralları kapsayan yalın bir uluslararası düzen olarak değerlendirildiği takdirde, uluslararası hukuk tarihini antik çağlara kadar dayandırmak gerekir[463]. Bu bağlamda, uluslararası hukuku yakın dönemin kuramları veya modern düşüncenin ürünleri olarak kabul etmek yanlış olacaktır.

Diğer taraftan, uluslararası hukuku, bağlayıcı güce sahip kuralları içeren bir hukuk düzeni olarak ele aldığımızda ise, uluslararası hukuk tarihini 16. veya 17. Yüzyıllardan başlatmak gerekecektir[464].

Bu iki bakış açısından farklı olarak ve daha ileri gidilerek, uluslararası hukuk evrensel nitelikte ele alındığı takdirde ise, bu defa, uluslararası hukuk tarihini daha ileriden, 20.yüzyıldan, özellikle somut olarak Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından[465] itibaren başlatmak gerekir.

Dar ve teknik anlamda uluslararası hukuk düzeninin doğuşu, Avrupa'da, Orta Çağ'ın sona ermesiyle mümkün olabilmiştir. Kısmen yukarıda da belirttiğimiz gibi, burada teknolojik ve sosyal ilerleme diğerleriyle birlikte etkili olmuştur. Örneğin, silah tekniğinin ilerlemesi, dinde reform hareketlerinin büyümesi, siyasî birimlerin feodalitelerden merkezi devletlere kaymasına yol açmış ve uluslararası toplumun bireyleri olarak egemen ve güçlü devletler ortaya çıkmaya başlamıştır[466]. Bilahare

---

[463] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.38.

[464] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.37.

[465] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.38

[466] Özellikle Orta Çağ'ın sona ermesiyle Avrupa'da monarşik -egemen- devletlerin ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Örneğin, ilk önce İngiltere 'de gerçekleşmiş ve bilahare bunu Fransa, İspanya, Hollanda, İsviçre, İsveç, Danimarka ve Rusya takip etmiştir. Bu

Jean Bodin'in, "egemen devlet" anlayışıyla ilgili fikirleri de bu oluşumun pekişmesinde etkili olmuştur[467]. Bunun sonucu olarak da, bugünkü "egemen ve eşit devletlerin oluşturduğu uluslararası hukuk düzeni"nin -şeklen de olsa- somut olarak doğması daha da kolaylaşmıştır[468].

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, önceleri Avrupa eksenli gelişen bu hukuk düzeninin gerçek anlamda evrensel bir nitelik kazanması ve dolayısıyla küreselleşmeye başlaması aynı derecede evrensel etkileri olan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle de **Milletler Cemiyeti** ile somutlaşır. İleride daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız üzere, teknoloji, ticaret ve özellikle telekomünikasyon alanlarındaki gelişmeler ile uluslararası hukuk düzeninin daha da evrenselleşerek -diğer alanlarda da olduğu gibi- küreselleşmeye başlaması bu dönemde engellenemez olmuştur.

Yeni Çağ'ın başlamasıyla (15.Yüzyıl) bir taraftan Avrupa'da yeni egemen devletlerin oluşması, diğer taraftan Osmanlı'nın Avrupa'ya yerleşmesi ve hatta 1492'de Amerika'nın keşfiyle uluslararası ilişkiler hareketlenmiş ve bu da söz konusu ilişkilerin hukukî bir düzene sokulması zaruretini doğurmuştur. Bunun ilk adımları da yine Avrupa devletleri arasında atılmıştır. Örneğin 14-24 Ekim 1648'de **Westphalia Barışı** gerçekleştirilmiştir ki, bununla Avrupa'da ilk defa barış düzenine

---

konuda ayrıntılı bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s.**45; ERÖZDEN Ozan, **Ulus-Devlet**, Ankara, 1997, s.24 vd; AKAL, C. B., **İktidarın Üç Yüzü**, s.37 vd.

[467] Bodin'in bu konudaki görüşleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.44 vd; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.24 vd; ÖZMAN, A., **agm,** s.57 vd; AKAL, C. B., **İktidarın Üç Yüzü**, s.37 vd; ERÖZDEN, O.**, age,** s.24 vd.

[468] PAZARCI, H., Uluslararası Hukuk-I, s.45

geçilmiştir[469]. Diğer bir deyişle, "**Avrupa Kamu Hukuku**" diye anılan teknik anlamda ilk uluslararası hukuk düzeni de bu şekilde doğmuştur[470].

Westphalia Andlaşmalarının uluslararası hukuk açısından önemi, ilk defa, kendinden üstün hiç bir otorite tanımayan "**devletlerin eşitliği ve bağımsızlığı**" ilkesinin kabul edilmesi idi. Ayrıca, karşılıklı ilişkilerde devletler, birbirlerinin haklarına isnat etmekte ve her devletin hükûmet şekli tanınmış olmaktaydı. Bu andlaşmalarla ilk defa, devletlerin egemenliği ile uluslararası ilişkilerin bağdaştırılmaya çalışılması söz konusu olmuştur[471]. Diğer bir açıdan, Westphalia Barışı **"yatay imparatorluk modeli"**nden **"dikey eyaletler -ya da devletler- modeli"**ne geçişte dönüm noktasıdır ki, bugün bu yapı **Yeni Dünya Düzeni** adı altında tersine döndürülmeye çalışılmaktadır[472].

Westphalia Andlaşmaları uluslararası hukuk açısından özetle şu prensipleri getirmiştir: Devletlerin bağımsızlığı ve eşitliği; siyasî dengeye dayanan bir devletler örgütü projesi; dini farklılıkların uluslararası barış ve dostane ilişkilere engel olmaması ki, bugün yine aynı şekilde "**Medeniyetler Çatışması**" ve benzeri teorilerle sistem tersine çevrilmeye çalışılmaktadır [473].

---

[469] GÖNLÜBOL, Mehmet, **Milletlerarası Siyasî Teşkilâtlanma**, Ankara, 1975**,** s.13.

[470] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.46.

[471] CROZAT, Charles, **Devletler Umumi Hukuku-I**, (Çev: Edip F. ÇELİK), İstanbul, 1950, s.229.

[472] SCHREUER, Christoph, "The Waning of the Sovereign State: Towards a New Paradigm for International Law?", **European Journal of International Law(EJIL) Vol. 4 (1993) No.4, (URL: www.ejil.org/forum/messages/81.html),** s.1.

[473] ALSAN, Zeki Mesud, **Devletler Hukuku Dersleri,** Ankara, 1947, s.51**.** Ayrıca, Westphalia Barış Andlaşmaları'nın uluslararası teşkilatlanma ve uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi için bkz.GROSS, Leo, "The Peace of Westphalia, 1648-1948", **The American Journal of International Law (A.J.I.L),** 42 (1948),

Bu şekilde tarihte ilk kez çok sayıda güçlü devletin katıldığı uluslararası bir konferans gerçekleşmiş; uluslararası toplumda ilk kez laik ilkeler benimsenmiş ve devletlerin karşılıklı olarak elçi bulundurmaları kabul edilmiştir[474].

Konumuz açısından daha önemlisi ise, Westphalia Andlaşmaları ile egemen **ulus-devlet**, bugünkü uluslararası hukuk sisteminin temeline oturtturulmuş ve bu şekilde uluslararası aktörlerin bir prototipi olarak evrensel bir standartlaşma sürecine girmiştir[475].

Bu adımların atılmasındaki amaç ve saiklar ise farklı olmuştur. Bir kısmı, yukarıda belirttiğimiz bazı düşünürlerin etkisiyle olurken; bir kısmı, söz konusu devletler arasındaki ihtilafların halli zaruretinden; diğer bir kısmı ise özellikle Türklere karşı Avrupa'da birlik oluşturma çabalarından doğmuştur[476].

---

s.20-41.

[474] MERAY, S.L., **Örgütler...**, s.30.

[475] SCHREUER, C., **agm**, s.1.

[476] Örneğin **Pierre Dubois**, Fransa'nın önderliğinde bir birleşmeyi öne sürmüş; Bohemya Kralı **George Padiebrad**, özellikle Türklere karşı birleşerek kendi aralarında bir pakt oluşturmak istemiş ve bu görüş doğrultusunda 1462'de Bohemya-Polonya Savunma Paktı kurulmuştur. Bilahare, Fransız **Emeric Cruce** daha da ileri gidecek ve 1623'te Osmanlı'yı da içine alacak bir dünya federasyonu görüşünü ileri atacaktır. Yine bir Fransız olan **Duc de Sully**'de 1638'de **"Büyük Avrupa Projesi"**ni hazırlayacaktır ki, bu daha sonra, bu günkü Avrupa Birliği'nin temeli sayılacaktır. Bunu İngiliz **William Penn**'in "Avrupa Projesi" izlemiş ve Türkleri kapsayacak bir barış birliğini ileri sürmüştür. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. KABAALİOĞLU Halûk, "Avrupa Bütünleşme Hareketlerinin Tarihi Gelişimi", **Mahmut R. Belik'e Armağan,** İstanbul 1993, s.226; PAÇACI, İrfan, "Avrupa Topluluğunun Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi", **TİD.**, Y: 60, S: 381, Aralık, 1985, s.17-32; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.30 vd; AKMAN, Vedat, **AT ve**

Bu dönemde, söz konusu uluslararası ilişkilerin uluslararası hukuka etki ve katkısı ise değişik olmuştur. Örneğin, keşiflerin uluslararası hukuka etkisi öncelikle deniz hukuku açısından belirgindir. Zira, bu dönemde kıtalararası ulaşım daha çok deniz yoluyla yapılmaktaydı ki, bu bağlamda, deniz haydutluğu yasaklanmıştır. Bundan başka, keşfedilen ülke ve kara parçalarının hukukî olarak kazanılması ve buradaki yerli halkların statülerinin belirlenmesi, yine bu dönemdeki keşiflerin sebep olduğu yeni uluslararası kurallardır. Ayrıca, keşifler sonucu yeni bölgelerde yeni devletler oluşmuş ve uluslararası ilişkilerde bir hareketliliğe yol açarak, uluslararası hukuksal bir düzen zaruretini daha da artırmıştır. Buna bağlı olarak, yeni kurulmuş bulunan **ABD'nin 1787 Anayasası**'nda (md.1/8; 6/2) ilk defa uluslararası hukuka göndermelerde bulunulmuş ve andlaşmalar "ülkenin yüce hukuku" sayılmış[477]; 1794'de ise ABD ile İngiltere arasında yapılan **Jay Andlaşması'**yla, "uluslararası hakemlik" kurumu hukuk tekniği açısından olağanüstü derecede geliştirilmiştir[478]. Zira Amerika ile İngiltere arasındaki 1794 Jay Andlaşması'na kadar pek hakemlik görülmemiştir[479].

Bu dönemde, uluslararası hukuku etkileyen diğer bir nokta da, **Osmanlı İmparatorluğu'**nun, özellikle ekonomik ve ticari alanlarda Avrupa Hukuku'nu etkilemesi hususudur. Örneğin, Kanunî zamanında Fransa'ya tanınan ve bilahare genişleyerek devam eden "**kapitülasyonlar"**, uluslararası düzen içinde kurumlaşmıştır[480]. Osmanlı uygulamasıyla başlayan bu

---

Türkiye: Uluslaraüstü, Andlaşmalar ve Ekonomik Birliğin Ötesinde Bir Avrupa, İstanbul 1996.

[477] MERAY, Seha L, **Uluslararası Hukuk Uluslararası Örgütler,** Ankara 1977**,** s.31. (Bundan sonra "Örgütler" şeklinde anılacaktır).

[478] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.48.

[479] MERAY, S.L., **Örgütler, s.**31.

[480] Kapitülasyonlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. OKANDAN, R.G. "Devlet İktidarının Tahdidi ve Bu Hususta İleri Sürülen Muhtelif

kurum, uluslararası düzen içerisinde öylesine yerleşmiştir ki, daha sonra İngiltere ile Fransa arasında yapılan 1713 ve 1786 tarihli iki andlaşma ile birbirlerine "**en çok gözetilen ulus**" statüsü tanınmıştır[481].

Buradan, uluslararası hukukun Avrupa devletleri arasında bu dönemde oldukça geçerli olmaya başladığı sonucu çıkmaktadır. Bu ise, bu dönemde uluslararası hukukun gelişmesini etkileyen diğer bir husustur. Diğer bir deyişle, Avrupa devletleri arasındaki siyasî, ekonomik, ticari vb ilişkiler, özellikle dengeleri koruma zarureti nedeniyle uluslararası hukukun bir takım kurum ve kurallarının doğmasına neden olmuştur. İşte yukarıda belirttiğimiz, İngiltere ve Fransa arasında akdedilen 1713 ve 1786 tarihli "en çok gözetilen ulus" statüsü tanıyan andlaşmalar bunun açık örneğidir. Benzer şekilde, söz konusu devletler arasında elçilerin statüleri ve dokunulmazlığı gibi zaruri kurumlar yerleşmesi de bu nedenler sonucunda yine bu dönemde gerçekleşmiştir.

Daha önceleri, Kilise ve Papalık'ın etkisiyle dogmatik bir doğal hukuk anlayışıyla hareket eden devletler, bu dönemden itibaren bunun yerine, bizzat, devletlerin kendi iradelerinden kaynaklanan ve yaşanan hukuk (pozitif hukuk) anlayışıyla hareket etmeye başlamışlardır. Örneğin, ilk başlarda yeni keşfedilen kara parçaları, Papalığın fermanıyla devletler arasında paylaştırılırken; daha sonraları devletlerin doğrudan iradeleriyle gerçekleştirilmiş ve egemenliği sembolize eden (bayrak vb) veya otorite sağlama gibi yöntemlerle ülke kazanmalar başlamıştır[482]. Bu nokta, gerek hukuk tarihi açısından ve gerekse uluslararası hukukun evrimi -küreselleşmesi- açısından dikkate değer niteliktedir.

Noktai Nazaralar", **İHFM.,** C. XVII, S: 1-2, s.47(Bundan sonra, "Devlet İktidarının "şeklinde anılacaktır).

[481] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.46.

[482] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.46,47.

Uluslararası hukukun gelişimi açısından, yukarıda bahsettiğimiz olumlu yönlerine rağmen, bu dönem, 19.Yüzyıla nispeten âdetâ bir fetret dönemini andırırcasına [483] oldukça durağan olup, daha ziyade fikri ve felsefi temellerin atıldığı bir dönemdir[484]. Öyle ki, özellikle Westphalia Andlaşmalarından önce köylülerle derebeyleri arasında; derebeyleriyle şehirli halk arasında; ulusal hanedan taraftarları ile Papa ve İmparator arasında; dini reform taraftarları ile Papa arasında ve kralların bizzat kendi aralarında çeşitli ve yaygın bir çatışma söz konusudur[485].

Uluslararası hukukun gelişmesinde **Altın Çağ** olarak bilinen[486] 19.Yüzyıl, **1789 Fransız İhtilali** ile gelen, özellikle, uluslararası ilişkiler alanındaki karmaşanın oluşturduğu karanlığın üzerine doğmuş bir güneş gibi, pek çok alanda aydınlanmanın olduğu bir asırdır. Özellikle 1789'dan sonra ortaya çıkan Nopoleon Savaşları ile Avrupa sarsılmış ve karanlığa bürünmüş iken, akabinde yeni bir siyasal denge arayışları başlamıştır. İşte bu dönem, uluslararası ilişkilerin -özellikle siyasî anlamda- yoğunlaştığı ve buna bağlı olarak da uluslararası hukukun pek çok kurum ve kurallarının ortaya çıktığı veya geliştiği bir dönemdir.

Burada **1789 İnsan Hakları Beyannamesi**'ni özellikle vurgulamak gerekir. Zira, aynı tarihli Fransız İhtilali'yle pek çok devlet etkilenmiş ve bununla ulusların eşitliği, self-determination, fetih savaşlarına karşı çıkış hususları yerleşmiştir[487]. Bu şekilde

---

[483] ABADAN, Y., **agm,** s.8.

[484] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.48.

[485] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.13. Ayrıca bu dönemde Kilise'nin askeri vb. gücü elde etmek için **Haçlı Seferleri**'ni kullanması ve diğer çabaları hakkında bilgi için bkz. AKAL, C.B., **İktidarın Üç Yüzü**, s.57 vd.

[486] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.3; AKAL, C. B., **Modern Düşüncenin Doğuşu**, s.21-22.

[487] MERAY, S.L., **Örgütler,** s.30.

belki de küreselleşmeye en önemli siyasî adımlar atılmıştır. 1789 İnsan Hakları Beyannamesi de bu ihtilalin sonuçlarından biridir.

Hem Beyanname'nin, hem de İhtilal'in uluslararası hukukun gelişmesine ve genel olarak küreselleşmeye katkısı büyüktür. Bu yönüyle prensipler açısından Fransız İhtilali, Amerikan İhtilali'nden daha büyük rol oynamıştır. Zira Fransızlar, bu ihtilali yaparken tüm insanlık adına yaptıklarını biliyorlardı. Örneğin **Camille Desmoulins** "Fransızları bir birinden ayıran sınıfları kaldırdık ve bu şekilde artık eyaletler mevcut değildir; ümit edelim ki, yakın zamanda krallıklar da kalkacak ve tek bir millet olacaktır ki, buna da nev'i beşer ismi verilecektir" demektedir. **Mirabeau** ise "**Nev'i Beşer Federasyonu Misakı**"ndan bahsetmektedir[488]. Netice olarak Beyanname ile, halkların eşitliği ve kardeşliği, milletin üstünlüğü[489] gibi uluslararası ilişkilerde önemli bazı temel prensipler vurgulanmak suretiyle, küreselleşmeye önemli katkılar yapılmıştır. Hatta bu şekilde, Avrupa'nın eski düzeni alt-üst olmuş ve ön plana evrensel prensipler konulmuştur[490].

Bu dönemin, uluslararası hukuka katkısı açısından diğer bir özelliği de, her dönemde olduğu gibi, ekonomik ve teknolojik gelişmelerdir. Örneğin, her devlet ekonomik gücünü siyasal gücüyle birleştirmek suretiyle, siyasî ve ekonomik birlik oluşturmuş; sanayideki gelişme ziraatın önüne geçmiş ve dış kaynaklara yönelmeye neden olmuştur. Bu ise, sömürgeler oluşturma yöntemini geliştirmiştir. Buna bağlı olarak, deniz ulaşımı ön plana çıkmış ve bu şekilde, uluslararası hukuka; denizlerin serbestliği, korsanlık, köle ticareti, tarafsız gemilere dokunmama[491], gümrük tarifeleri, deniz haydutluğunun suç sayılması[492] gibi pek çok kurum ve kuralların girmesine neden olmuştur. Ayrıca, teknolojinin gelişmesiyle üretim artmış, ulaşım

---

[488] CROZAT, C., **age,** s.233.
[489] CROZAT, C., **age,** s.34.
[490] ALSAN, Z. M., **age,** s.53.
[491] CROZAT, C.,**age,** s.236.
[492] MERAY, S.L., **Örgütler**, s.31.

kolaylaşmış ve buna bağlı olarak uluslararası ilişkiler gelişerek uzaklara taşınmıştır. Bu şekilde, daha önceleri (19.Yüzyıl'ın ilk yarısında) **"Avrupa Kamu Hukuku"** anlamı taşıyan uluslararası hukuk, özellikle 19.Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren evrenselleşme sürecine girmiştir.

Bu dönem, yine önemli gelişmelerden olan, 5 hemen bütün Avrupa devletlerinin katılımıyla **Haziran 1815 Tarihli Viyana Kongresi** ve buna bağlı olarak imzalanan 20 Kasım 1815 tarihli Andlaşma, çeşitli andlaşmaların hazırlayıcısı olması açısından ayrı bir öneme haizdir[493]. Zira, bunlarla, temelde 1789 Fransız ihtilali ve onun sonucu ortaya çıkan Napolyon savaşlarıyla sarsılan Avrupa'da yeni bir siyasal denge oluşturulmasını amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için de uluslararası hukuka pek çok yeni kurum ve kurallar getirilmiş[494] ve bu şekilde uluslararası hukukun gelişmesine ve genel küreselleşmeye katkıda bulunulmuştur[495].

Viyana Kongresi ile hazırlanan süreçte konumuzla ilgili göze çarpan yeniliklerden birisi, "**sürekli tarafsız devlet**" kurumudur ki, bu, İsviçre örneğidir[496]. Bundan başka, elçilerin sınıfları (elçi, orta elçi, maslahatgüzar) ve önde gelme kurallarının kabulü, uluslararası akarsularda bütün devletlere ulaşım serbestisi tanınması -ki bu şekilde nehir yolları uluslararası statüye

---

[493] Hemen belirtmek gerekir ki, **1815 Viyana Kongresi** bir barış kongresi değildir. Zira, asıl barış andlaşması Fransa ile müttefikler (İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya, İspanya, Portekiz ve İsveç) arasında 30 Mayıs 1814 imzalanan **Birinci Paris Barış Andlaşması**'yla yapılmış bulunuyordu. Bu konuda geniş bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age, s.**38.

[494] MERAY, S.L., **Örgütler**, s.31.

[495] Kongre kararlarının içeriği için bkz. ALSAN, Z. M., **age,** s.56 vd**;** GÖNLÜBOL, M., **age,** s.39 vd.

[496] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.48.

kavuşturulmuş oluyordu- esir ticaretinin kınanması[497] yanında Fransız İhtilali'nin ortaya attığı ve yaydığı milletlerin hakları; self-determination; halkların eşitliği; plebisit; tabiî hudut ve tarafsızlık gibi prensip ve kurumlar gelecekte hem Avrupa'nın sosyal hayatında rol oynamış[498]; hem de uluslararası hukukun gelişmesine ve küreselleşmesine katkıda bulunmuştur.

1815 Viyana Kongresi sonucunda ortaya çıkan uluslararası bazı yeni örgütlenmeler de bu alanda öncülük vasfına haizdir. Önce İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın bir araya gelmesiyle "**Dörtlü İttifak**" ya da "**Kutsal İttifak**" olarak da bilinen "**Avrupa Konseri (uyumu**)"[499] ve bilahare Fransa'nın da katılmasıyla "**Beşli İttifak**" adı altında yeni bir örgütlenmeye gidilerek bu alanda öncülük yapılmıştır. Ancak bu örgütün, daimî bir organı söz konusu olmadığından[500], daha çok eylemsel düzeyde kalmış ve üye devletler, tüm ulusların çıkarından çok kendi arzularına göre hareket ederek mevcut statükonun devamına çalışmışlardır[501].

Görüldüğü gibi, Westphalia süreci ile bu döneme kadar uluslararası sisteme hakim bulunan imparatorluklar çözülmeye ve yerlerini ulus-devletler veya bunlara bağlı oluşumlar almaya başlamıştır. Özellikle **Avusturya-Macaristan** ve **Osmanlı İmparatorlukları'**nın yerini bugünkü Avrupa Birliği'nin çekirdeğini oluşturan Avrupa Konseri almaya başlamıştır[502].

1815 Viyana Kongresi, 1789 Fransız İhtilali'nin olumsuz etkilerini(bölünmeler vs) kaldıramamış veya denetleyememiş ve

---

[497] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.41; MERAY, S.L., **Örgütler**, s.32**;** CROZAT, C.,**age,** s.271.

[498] ALSAN, Z. M., **age,** s.55.

[499] CROZAT, C., **age,** s.272**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.49.

[500] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.49.

[501] MERAY, S.L., **Örgütler,** s.32.

[502] SCHREUER, C., **agm**, s.1.

İhtilal'le ortaya çıkan "**halkın egemenliği**" ve "**milliyetler prensibi**"nin etkisiyle hem monarşik devlet tipinden cumhuriyete geçmesine, hem de yeni devletçiklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır ki, bu da, uluslararası karmaşanın artmasına neden olmuştur[503]. Özellikle Napolyon savaşlarıyla halklar birbirlerine daha çok yakınlaşmışlar ve İhtilal'in prensipleri daha hızlı yayılma olanağı bulmuştur[504]. Bu olumsuz görüntü, aslında bu gün vazgeçilmez olarak telakki edilen bazı uluslararası prensiplerin yerleşmesinin sancılarıdır. Örneğin, "**self-determination**" prensibinin pratiğe geçirilmesiyle -başta Osmanlı içindeki pek çok halk, otonomi veya bağımsızlık kazanmış ve hatta bu durum Latin Amerika devletlerinin doğmasına sebep olmuş; diğer taraftan ortak değerleri olan halkların birleşerek birlikler kurmalarına (İtalyan Birliği: 1870, Alman Birliği: 1871 gibi) neden olmuştur[505].

1815 Viyana Kongresi'nden sonra uluslararası alanda önemli bir gelişme de 25 Şubat- 16 Nisan 1856 tarihleri arasında yapılan **Birinci Paris Kongresi** ve bunun akabinde imzalanan **İkinci Paris Andlaşması'**dır[506].

Aslında, **Kırım Harbi** akabinde gerçekleştirilen bu kongre sonunda, tüm devletlerin katılımına açık olarak **Uluslararası Deniz Hukuku** prensiplerini ihtiva eden Paris Beyannamesi ilan edilmekle birlikte, esas itibariyle, barış andlaşması imzalanmak için toplanılmıştır[507]. Neticede de 30 Mart 1856 tarihli **İkinci Paris Andlaşması** imzalanmıştır. Uluslararası hukukun gelişimi açısından 1856 tarihli Paris Barış Konferansı ve Fransızlarla İngilizlerin birlikte ilan ettikleri yine

---

[503] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.49.
[504] ALSAN, Z. M., **age,** s.54.
[505] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.50.
[506] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ALSAN, Z. M., **age,** s.62 vd; GÖNLÜBOL, M., **age,** s.54 vd; CROZAT, C.,**age, s.**280 vd.
[507] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.55.

1856 tarihli söz konusu **Deniz Hukuku Beyannamesi** büyük bir öneme haizdir. Bundan önceki -özellikle 1600'lerden 1800'lere kadar olan- dönem, Fransa, İngiltere ve İspanya arasındaki sınır ötesi menfaat çatışmaları nedeniyle uluslararası hukuk açısından daha ziyade bir fetret dönemi niteliğindedir[508].

Bu dönemden sonra, uluslararası hukukun oluşumunda **"altın çağ"**[509] olarak kabul edilen 19.Yüzyıla gelinmiştir. Zira bu dönemde, güçler dengesiyle oluşan bir istikrar söz konusudur[510].

İkinci Paris Barış Andlaşması'nın 7. maddesi[511] ile esasta zaten bir Avrupa devleti olan ve bu devletlerle çok eskiden beri uluslararası ilişkilerde bulunan **Osmanlı İmparatorluğu**, Avrupa Sistemi'ne resmen kabul edilmiş bulunuyordu[512]. Bu meselenin siyasî yönü bir tarafa, konumuzla ilgili olarak hukuksal bir anlayışı ortaya koyan diğer bir yönü söz konusudur.

Bu hükümle (7.md.), yukarıda kısmen değindiğimiz gibi, uluslararası hukukun gelişmesine etki eden ve uluslararası hukukun süjeleri olarak ortaya çıkanlar, genellikle Hıristiyan Avrupa Devletleri olmuş[513] ve yine yukarıda değindiğimiz gibi uluslararası hukuku bir "**Avrupa Kamu Hukuku**" olarak telakki etmişlerdir. Diğer bir deyişle, uluslararası hukukun, Avrupalı devletlerin tekelinde bulunduğu tartışmasız[514] olmuştur. İşte söz konusu 7.madde ile -her ne kadar Osmanlı için pek övünülecek

---

[508] ABADAN, Y., **agm,** s.8.

[509] Bkz. Aynı görüşte ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.3; AKAL, C. B., **Modern Düşüncenin Doğuşu**, s.21-22.

[510] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.3.

[511] Maddenin metni için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age, s.**55**;** ALSAN, Z. M., **age,** s.63**;** GÖNLÜBOL, M., **age,** s.55; ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri-1. Cilt,** Ankara, 1953, s.341 vd.

[512] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.55.

[513] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.55.

[514] Bkz. Aynı görüşte ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.2.

bir nokta olmasa da diğer yönüyle- aslında bu tekelleşmeden taviz verilmiş ve uluslararası hukukun evrenselleşip küreselleşmesi yönünde bir adım atılmış olduğu kanaatindeyiz[515]. Zaten Avrupa dışından devletler de (Amerika ve Asya devletlerinden müteşekkil 37 devlet daha) Kongre sonunda ilan edilen Paris Beyannamesi'ne katılmışlardır[516].

1856 Paris Kongresi'nin konumuz açısından önemi bir kaç yönlüdür. Birincisi, bu Kongre'nin asıl evrensel nitelikte bir uluslararası örgütlenme biçimi olan **Milletler Cemiyeti**'ne öncülük etmiş olması; ikincisi, uluslararası hukukun ilk defa Hıristiyan Avrupa'nın tekelini aşma temayülü göstermesi; üçüncüsü ise, Kongre sonunda bir takım uluslararası kurum ve kuralların ilk defa ilan ve kabulü veya etkilerinin tasdikinin gerçekleştirilmiş olmasıdır[517]. Kongre sonunda uluslararası hukukla ilgili olarak şu hususlar ilan ve kabul edilmiştir: Korsanlık kaldırılmıştır ve böyle devam edecektir; tarafsız gemilerdeki düşman malları ve düşman gemilerdeki tarafsız mallar harp kaçağı olmadıkça müsadere edilemeyecektir; deniz ablukaları fiili ve etkili olacaktır; müşterek nehirlerde seyrüsefer serbestliği vardır ve bu statü Tuna Nehri'ne de uygulanacaktır[518].

---

[515] Bugün benzer durum, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde söz konusudur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. KUZU, Burhan, "Avrupa Birliği Sürecinde Nasıl Bir Anayasa", **Prof. Dr. Hayri Domaniç'e Armağan**, (Y.H. Doç. Dr. Abuzer Kendigelen), İstanbul, 2001, s.1411-1450 (Bundan sonra "Avrupa Birliği Sürecinde Nasıl Bir Anayasa" şeklinde zikredilecektir); GÜNUĞUR, Halûk, "Avrupa Bütünleşmesine Genel Bakış", **Avrupa Topluluğu ve Türkiye- Avrupa Topluluğu İlişkileri**, TOBB, Ankara, 1988, s.22-29.

[516] CROZAT, C.,**age,** s.280.

[517] Abadan, bu Beyanname'yi Avrupa devletlerinin Asya'ya nüfuzunun artması olarak telakki etmektedir. ABADAN, Y., **agm,** s.9.

[518] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ALSAN, Z. M., **age,** s.63**;** CROZAT, C.,**age,** s.280.

Paris Kongresi'nden sonra da pek çok andlaşma ve kongreler yapılmış ve sonuçta bir takım olumlu adımlar atılmıştır. Örneğin, **1888 İstanbul Sözleşmesi** ile Afrika'daki sömürgelerin statüsü, Süveyş Kanalı'nın statüsü, köle ticaretinin yasaklanması gibi. Ayrıca, **1901 ve 1903 Panama Kanalı Sözleşmeleri**'yle Panama Kanalı'nın statüsü belirlenirken; diğer taraftan pek çok yeni örgütlenmelere de gidilmiştir. 1856 Tuna Komisyonu, 1865 Evrensel Telgraf Birliği, 1887 Dünya Postalar Birliği, 1890 Demiryolları Taşımasıyla İlgili Uluslararası Sözleşme, 1874 Ölçüler ve Ağırlıklar Birliği, 1883 Endüstri Mülkiyetinin Korunması Birliği, 1903 Uluslararası Sağlık Sözleşmesi, 1906 Telsiz-Telgraf Birliği gibi[519].

"**Konferans metodu**", her ne kadar uluslararası meselelerin hallinden ziyade bu meselelerin ortaya konulması, uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi ve barışçı yolların önünün açılmasına hizmet etmekte ise de, bunlardan bazılarının rolü küçümsenemez niteliktedir. İşte **1899-1907 La Haye Barış Konferansları** da bunlardan biridir. Barışı korumak ve uluslararası uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözümlemek amacıyla toplanmış olan La Haye Konferansları'nda bu hedeflere tam olarak ulaşılamamışsa da hem uluslararası hukuka yeni kurum ve kuralların getirilmesinde, hem de küreselleşme yolunda cesaret verici adımların atılmasına örnek ve itici bir güç olmuşlardır[520].

Birinci La Haye Barış Konferansı (18 Mayıs - 29 Temmuz 1899) sonunda da yine uluslararası hukukla ilgili önemli noktalarda birleşilmiş ve yeni kurallar ve kurumlar çıkmıştır. Harbin insanileştirilmesinde esaslı bir takım ilerlemeler sağlanmıştır[521]. Örneğin -bu gün her ne kadar önemini yitirmişse de o gün için önemli bir karar olarak- savaşlarda balonlardan

---

[519] Bu konuda kronolojik tablo ve ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.61 vd; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.52 vd; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.52.

[520] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ALSAN, Z. M., **age,** s.68

[521] ABADAN, Y., **agm,** s.10.

mermi atılması, kimyasal gazların ve dom-dom kurşunlarının kullanılması yasaklanmıştır.

Bu konferansın uluslararası hukuka katkısı ve genel küreselleşme açısından şüphesiz en büyük özelliği, devletler arasındaki uyuşmazlıkların barışçı ve hukukî yollarla çözümü imkanını sağlayan, artık sürekli olarak çalışacak uluslararası bir mahkemenin (**La Haye Daimî Adâlet Divanı**) kurulmasıdır[522]. Bu Mahkeme'nin kurulması, o gün için uluslararası hukukun geldiği en üst nokta olmuştur. Zira, yukarıda kısmen belirttiğimiz üzere, özellikle Avrupa'da hakemlik düşüncesi henüz yerleşmemiştir. Buna karşılık İngiltere ile A.B.D. arasında **Jay Hakemlik Andlaşması** (1794)'nın bir sonucu olan ve ilk defa üyeleri ağırlıkla hukukçu olan[523] **Albama Hakemliği** başarılı şekilde devam etmiştir[524]. İşte La Haye Daimî Adâlet Divanı'nın kurulmasında da Jay Andlaşması'nın etkisi olmuştur[525].

15 Haziran 1907'de toplanan **İkinci La Haye Barış Konferansı** ise, Birinci'de atılan temellerin daha da kuvvetlendirilmesini ve genişletilmesini sağlamıştır[526]. Birinci La Haye Konferansı'nın toplanmasına Rus Çarı İkinci Nikola, Almanya'nın aşırı silahlanmasından duyduğu endişeden dolayı önayak olmuştur[527]. İkinci La Haye Barış Konferansı'nın toplanması teklifi ise ABD tarafından gelmiştir. Birinci'de 26 devlet temsil edilmişken, bu defa ABD'nin, Latin Amerika

---

[522] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.65.

[523] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.53.

[524] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.52; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.53.

[525] Benzer şekilde bir mahkeme de 1907'de Amerika Kıtası'nda kurulmuş (Orta Amerika Adâlet Divanı) ve çalışmalarını 1917'ye kadar sürmüştür. Bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.66.

[526] ABADAN, Y., **agm,** s.10.

[527] ALSAN, Z. M., **age,** s.63.

devletlerinin katılmasını sağlamasıyla 44 devlet katılmış[528], delegelerin sayısı ise 356'ya ulaşmıştır[529].

İkinci La Haye Barış Konferansı'yla 13 sözleşme ve bir beyanname ortaya çıkmıştır. Bunların çoğunluğu yukarıda belirttiğimiz gibi Birinci'deki hususları pekiştirmeye ve geliştirmeye yönelik olmaktan öteye gitmemiştir. Zira, bu sözleşmenin amacı, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesini sağlamaktır[530]. Diğerleri ise, genel olarak, Birinci Sözleşme'nin amacına ulaşamaması durumunda otomatik sonuç gibi gözüken savaşın, etki ve tahribatını asgariye indirmeye yöneliktir[531].

Her iki Konferansta da çok uğraşılmasına rağmen barışı ve uluslararası ilişkileri sağlam temellere dayandıran ciddi prensipler oluşturulamamış[532] olmakla birlikte; her şeye rağmen uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesiyle ilgili usullerin tanzimi, tarafsız devletlerin hak ve görevlerinin belirlenmesi, kara ve deniz savaşlarıyla ilgili ilkelerin belirlenmesi gibi uluslararası hukukun gelişmesi ve evrenselleşmesi yönünde önemli kararlar da alınmıştır.

Bu Konferanslarla benimsenen sistemin en önemli özelliği ise, uluslararası teşkilâtlanmanın ilk defa küresel bir boyuta taşınmış olmasıdır[533]. Zira, özellikle İkinci La Haye Barış Konferansı, âdetâ, bir genel kurul niteliğinde ilk uluslararası toplantı olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu Konferans'a

---

[528] ALSAN, Z. M., **age,** s.68; CROZAT, C.,**age,** s.308; GÖNLÜBOL, M., **age,** s.66.
[529] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.66.
[530] ALSAN, Z. M., **age,** s.70.
[531] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.53.
[532] ALSAN, Z. M., **age,** s.71.
[533] Bkz. Benzer görüşte GÖNLÜBOL, M., **age,** s.66.

(İkinci La Haye) içinde Türkiye'nin de bulunduğu[534] dünyanın hemen her bölgesinden pek çok devlet katılmıştır.

Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, bu oluşumlarda da Avrupa yine yönlendirici ve hakim durumdadır. Daha önceki Avrupa Uyumu (Avrupa Konseri, Avrupa Ahengi veya İttifak da denilmektedir) toplantıları âdetâ bir derneğin veya şirketin yönetim kurulu, La Haye Konferansları ise, bunun genel kurulu gibidir[535]. Bu açıdan bakıldığında burada alınan kararların ve sözleşmelerin uygulanmasında, özellikle Avrupa devletlerinin oldukça gevşek ve gayri samimi olduklarını söylemek yanlış olmaz sanırız. Örneğin, burada akdedilen andlaşmaların yürürlükte olduğu şüphe götürür bir görünüm arz etmiştir. Özellikle, deniz ve kara savaşlarıyla ilgili olan andlaşmalara her iki Dünya Savaşı'nda da uyulmadığı bir gerçektir[536]**.** Zaten daha sonra gerek Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla, gerekse harp tekniğinin gelişmesiyle, bu konudaki karar ve sözleşmeler kendiliğinden ilga olmuş durumdadır. Bu durum, evrenselleşmeye ve küreselleşmeye gölge düşürür nitelikte olmakla birlikte, her şeye rağmen zayıf devletler ilk defa bağımsızlık ve eşitlik haklarını tam olarak kullanma fırsatı bulmuşlardır. Aslında bu yönüyle La Haye sisteminin vakitsiz doğduğu da söylenebilir[537]. Zira, bu şekilde, uluslararası meselelerin hallinin rasgele olmaktan ziyade, müesseseleşmiş usullerle yapılacağının anlaşılmış olması yanında, bunun da en azından şimdilik güçlü devletlerin önderliği ve yönlendirilmesiyle mümkün olacağı gerçeğini de ortaya koymuştur. Nitekim, bilahare BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı da bunu doğrulamıştır.

---

[534] CROZAT, C., **age,** s.308. Ayrıca Türkiye ve BM ilişkileri hakkında bilgilendirmeler için bkz.
Turkey and The United Nations, New York, 1961(yazarı belirtilmemiş).

[535] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.67.

[536] ALSAN, Z. M., **age,** s.72.

[537] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**69.

La Haye Konferansları'nın diğer bir özelliği ise ilk defa uluslararası meselelerin soyut ve ilkesel düzeyde ele alınmış olmasıdır. Zira, daha önceki ve Avrupa merkezli uluslararası toplantılar genellikle somut bir meselenin (savaş vb) halli çerçevesinde olmuştur.

Netice olarak, her şeye rağmen, La Haye Konferansları'yla uluslararası hukuk ve genel olarak anlayışlar gelişmiş ve küresel düşünme olgusu somutlaşmaya başlamıştır.

La Haye Konferansları akabinde, bunlara bağlı olarak başka uluslararası girişim ve gelişmeler de olmuştur.1908-1909 yıllarında yapılan Londra Deniz Konferansı bunlardan biridir. Burada deniz savaşı kuralları ile ilgili pek çok konu kaleme alınmış; ancak, hayata geçirilememiştir. Bununla birlikte, ileride bu konuda yapılacak teşebbüsler için cesaret verici ve dolayısıyla, uluslararası hukukun gelişimi açısından yararlı olacak adımlar atılmıştır[538].

La Haye Konferansları yukarıda da belirttiğimiz gibi, özellikle uluslararası teşkilâtlanma anlayışının evrenselleşmesi yönünde, eski telakkilerin değişmesinde önemli rol oynamışsa da; bu alanda tam bir evrenselleşmenin, Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuyla somut olarak gerçekleştiğine şahit olunmaktadır[539].

2.3.1.2.2. Milletler Cemiyeti Ve Sonrası: Egemenlikten Küreselleşmeye Doğru

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, La Haye Barış Konferansları -ve önceki girişimler- uluslararası hukukun özellikle ilkesel anlamda gelişmesine, evrenselleşmesine ve küreselleşmesine olan katkılarına rağmen; barışın ciddi ve somut temellere dayandırılmasına muvaffak olamamışlardır. Hatta kanaatimizce, bu zamana kadar gelişen uluslararası ilişkiler ve yoğunlaşan

---

[538] CROZAT, C., **age, s.**305.
[539] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.53.

yakınlaşmalar, devletlerin kendilerine olan güvenlerini artırmış ve buna paralel olarak da yeni denge düzeninde belirsizliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu dengesizlik içinde devletlerin menfaatlerini azami düzeye çıkarma hırsı kamçılanmış, bunun neticesi olarak da, barışın yerini yine savaşlar almıştır. Bu evrensel gelişmeye paralel şekilde savaş da evrensel bir nitelik kazanmış, âdetâ tüm dünyaya yayılmış ve sonuçta ağır tahribatlara yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle bu tür savaşların tekerrür etmemesi ve kalıcı bir uluslararası barış düzeninin sağlanması amacıyla pek çok düşünceler ileri sürülmüştür. Bu düşüncelerin buluştuğu nokta ise, neticede, Milletler Cemiyeti gibi evrensel bir teşkilâtlanma olmuştur. Diğer bir deyişle, uluslararası hayatı düzenlemek bakımından tarihin kaydettiği evrensel nitelikte ilk büyük teşebbüs, Milletler Cemiyeti'nin kurulması olmuştur[540].

Milletler Cemiyeti'nden ilk başta beklenen şey, savaş sonrası mevcut durumun muhafazası ve barışın sağlanması[541] olmakla birlikte; bu dönemde gerek uluslararası hukukun gelişmesi açısından, gerekse küreselleşmeye katkısı açısından pek çok olumlu gelişmeler söz konusudur.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Milletler Cemiyeti Misakı'nın daha başlangıç kısmında, amacın "uluslararası iş birliğini geliştirmek ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak" olduğu açıkça vurgulanmıştır[542]. Milletler Cemiyeti döneminde uluslararası hukuk, artık kesin olarak küreselleşme sürecine girmiş bulunmaktadır. Zira, Milletler Cemiyeti, Kutsal İttifak'ın aksine hukuksal kişiliği ve kendine özgü organlarıyla gerçek bir

---

[540] ALSAN, Z. M, **age,** s.359.

[541] ALSAN, Z. M, **age,** s.362 vd.

[542] Raymond Aron'un " 'Uluslararası Hukuk'un, 'Uluslararası Barış ve Güvenlik'i sağlayamayacağı" görüşü ve bunun eleştirisi hakkında bilgi için bkz. ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron", s.90 vd.

örgüt[543] niteliğinde olup; ayrıca bu yönde pek çok yeni kurum ve kuralların ihdasına vesile olmuştur. Örneğin, kuvvet kullanılmasının düzenlenmesi[544] ve yasaklanması; manda rejiminin uygulanması[545]; uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi yönünde örgütlenmeler; azınlıklar rejiminin düzenlenmesi; uluslararası hukuku kodifiye etme teşebbüsleri ve uluslararası yeni örgütlenmelere gidilmesi gibi.

Bunlardan bazılarını ele alacak olursak, örneğin, bu dönemde Milletler Cemiyeti çerçevesinde evrensel nitelikte uluslararası bir yargı organının oluşturulması söz konusudur ki, Misak'ın 14.maddesine göre oluşturulan bir hukukçular komitesince statüsü hazırlanmış ve 1920'den itibaren **Uluslararası Sürekli Adâlet Divanı** derhal yürürlüğe girmiştir[546]. Hatta bu dönemde bundan ayrı olarak yine Milletler Cemiyeti çerçevesinde **Cenevre Senedi** olarak da adlandırılan 26 Eylül 1928 tarihli Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü Konusundaki Sözleşme de yürürlüğe sokulmuştur[547].

Kuvvet kullanmayla ilgili yapılan düzenlemeler de Milletler Cemiyeti'yle gelen yeniliklerdendir. Aslında Misak'ın 12.maddesinin 1.fıkrası, savaşı doğrudan yasaklamamaktadır. Ancak, uyuşmazlıkların, öncelikle uluslararası yargılamaya ve Cemiyet Konseyi'ne getirilmesi; burada da çözümlenemediği takdirde ancak üç ay sonra savaşa gidilebileceğini hükme

---

[543] MORGENTHAU, Hans J., **Uluslararası Politika-II**(Çev. Baskın Oran - Ünsal Oskay), Ankara, 1970, s.589.

[544] Bu konuda ihdas edilen kurum ve kurallar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.62.

[545] Bu kurumun konulmuş olması, yine bu alanda güçlü devletlerin yönlendirmelerinin bulunduğuna bir işarettir.

[546] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.55**;** CROZAT, C., **age,** s.383.

[547] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.56; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.53.

bağlamış bulunmaktadır. Dolayısıyla, Milletler Cemiyeti, esas olarak kuvvet kullanmayı yasaklamamakta, fakat düzenlemiş olmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, bu konuda söz konusu boşluğu telafi etmek yönündeki kuvvet kullanmayı ilk defa yasaklayan[548] 15 imzalı 26 Ağustos 1928 **Briand-Kellog Andlaşması**[549]; bundan önce yapılan kimyasal gazları yasaklayan 17 Haziran 1925 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 27 Temmuz 1929 tarihli savaş tutsaklarının statüsüyle ilgili sözleşmeler de yine bu dönemde gerçekleştirilen uluslararası savaş hukuku ile ilgili atılan insancıl adımlardır. Kuvvet kullanımının MC Misakı'nda yasaklanmaması, onun bir anayasal zayıflığının sonucudur[550].

Milletler Cemiyeti döneminin yine uluslararası hukukun gelişmesi ve küreselleşmesi yönündeki bir özelliği de uluslararası hukuk kurallarıyla ilgili önemli kodifikasyon çalışmalarının yapılmış olmasıdır. Milletler Cemiyeti'nin 22 Eylül 1924 tarihli Genel Kurul kararı ile bu konuda bir uzmanlar kurulu oluşturulmuştur[551]. Buradaki kodifikasyon çalışmaları tabiiyet, karasuları, diplomasi, ticari gemiler, suçluların iadesi, devletin yabancılara karşı sorumluluğu, uluslararası andlaşmalar, zamanaşımı, deniz haydutluğu, uluslararası konferanslarda usul, deniz kaynakları ve devletin ülke dışı kaza yetkisi alanlarında olmuştur[552].

Bu dönemde uluslararası hukukla ilgili bir diğer gelişme de **Sosyalist Blok**'un ortaya çıkması ve uluslararası hukuka

---

[548] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.55.

[549] Bu andlaşmayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. CROZAT, C., **age,** s.384**;** ALSAN, Z. M., **age,** s.88.

[550] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MORGENTHAU, H. J., **age,** s.597.

[551] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.56.

[552] Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bkz. MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.112 vd.

değişik bir bakış açısı getirmesidir. Örneğin, Sovyetler Birliği, önceleri bu hukuk dalını sadece batılı devletlerin egemen sınıflarının iradesinin bir yansıması olarak görerek, Sosyalist Blok arasında bir uluslararası hukukun varlığını gündeme getirmiştir[553]. Sovyet Komünist Partisi'nin 1961'deki 22. Kongresi'nde, "**Barış İçinde Birlikte Yaşama İlkesi**"nin Parti Programına alınmasıyla uluslararası hukukun tek taraflılıktan(Batı empozesi olmaktan) sıyrılarak küreselleşme temayülü daha da hızlanmıştır[554].

Sosyalist Blok'a paralel bir şekilde Üçüncü Dünya ülkeleri de, baştan beri vurgulamaya çalıştığımız, uluslararası hukukun ve küreselleşmenin Batı tandanslı olması karşısında seslerini yükseltmişlerdir. Hemen belirtelim ki, Üçüncü Dünya'nın bu tepkisi, uluslararası hukuka karşı olmaları anlamında olmadığı gibi, Sosyalist Blok'ta olduğu gibi ideolojik de değildir[555].

Üçüncü Dünya ülkeleri, uluslararası hukuku kabul etmekle birlikte; mevcut durumun genelde Batılı devletler lehine düzenlemeler içerdiğini ve bunların düzeltilmesi gerektiğini -haklı olarak- belirtmektedirler. Örneğin, Batılı devletlerin sömürgeci girişimlerine karşı, siyasî, ekonomik, çevre ve özellikle doğal kaynakların kullanımı açısından eşitlikçi ve anti hegemonyacı düzenlemeler istemektedirler. Diğer bir deyişle, Üçüncü Dünya; şu anda uluslararası hukukun ve genel olarak

---

[553] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MERAY, S.L., **Örgütler,** s.37 vd; GÖNLÜBOL Mehmet, "Devletler Hukukunda Sovyet Görüşünün Anahatları", **SBFD.** C: XVI, S: 3, 1961, s.55(Bundan sonra "Devletler Hukukunda Sovyet Görüşünün Anahatları" şeklinde zikredilecektir)**;** ALSAN, Z. M, **age,** s.67**;** ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.29 vd.

[554] Bu ilke ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.MERAY, S.L., **Örgütler,** s.39**;** ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I, s.**31.

[555] MERAY, S.L., **Örgütler..., s.**39.

küreselleşmenin lokomotifi durumunda olan Batılı devletlerin, uluslararası ilişkilerin hemen her alanında kendi ağırlıklarını koyarak, sürekli kendi lehlerine sonuçlar elde ettiklerini ve dolayısıyla Üçüncü Dünya'nın geri kalmasına yol açtıklarını ve hatta bunu özellikle istediklerini ileri sürmektedirler[556].

Burada ilginç olan bir nokta da BM'e gelişmekte olan ülkeler ve sosyalist ülkeler gibi yeni ideolojik odaklaşmalara sahip üyelerin katılmasıyla, bu devlet merkezli anlayışın değeri azalmamıştır. Daha ileri bir dünya düzeni iddialarına rağmen, onların programlarında devlet ve münhasır ayrıcalıklar çok önemli bir yer tutmaya devam etmiştir[557].

Geçmişte Sosyalist devletlerin güçlenmesi ve sömürgeciliğin sona erip Üçüncü Dünya'nın da kalabalıklaşmasıyla, bugün uluslararası hukuk -tam olmasa da- Batılı devletlerin iradesi olmaktan çıkıp; daha etkin bir şekilde küreselleşme sürecine girmiş bulunmaktadır[558]. Aslında olması gereken de budur. Diğer bir deyişle gerek çağdaş uluslararası hukukun gelişmesi, gerekse gerçek küreselleşmenin gerçekleşmesi; kanaatimizce, ister ideolojik, ekonomik, kültürel ve isterse başka farklılıklardan olsun, mevcut olan tüm anlayışların ortak katılımıyla olmalıdır[559]. Aksi takdirde tek taraflı bir anlayışın ürünü olan bir oluşumun kalıcı olması söz konusu olamayacaktır.

Bu dönemde ve özellikle daha sonrasında, ekonomik ve teknolojik gelişmeler de uluslararası hukukun küreselleşmesini hızlandıran etkenler olmuştur. Örneğin, hava araçlarının gelişmesiyle ilgili olarak 13 Ekim 1919 Paris, 1 Kasım 1926 Madrid, 28 Şubat 1928 Havana, 29 Mayıs 1933 Roma, 7 Aralık

---

[556] Bkz. Benzer görüşte MERAY, S.L., **Örgütler...,** s.39.
[557] SCHREUER, C., **agm**, s.1.
[558] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.57.
[559] Benzer görüş için bkz. MERAY, S.L., **Örgütler...,** s.40.

1944 Şikago Sözleşmeleri yapılmıştır. Bu dönemde uluslararası örgütlenmeler genelde Amerikan Kıtası'nda gerçekleşmiştir[560].

Görüldüğü gibi, Milletler Cemiyeti'nin konumuz açısından en önemli özelliği evrensel olmasıdır. Bu yapılanma, özellikle Avrupa ve hatta genel olarak da Batılı devletler dışındaki Sosyalist, Üçüncü Dünya ve özellikle de daha sonradan düşman devletlerin(Almanya, Japonya) de kabulüyle, tamamen evrensel bir yapıya girmiş[561] ve diğer yönden tüm uluslararası toplumun hizmetine ve katılımına açık kalmıştır[562].

Tüm bu iyi yönlerine rağmen Milletler Cemiyeti kalıcı olmamıştır. Çünkü Cemiyet'in kuruluş temel amacı, savaş sonrası mevcut statükoyu korumaktı ki, bu statüko ise pek çok tarafın hoşnut olmadığı bir düzen idi. Örneğin, Konsey'de sürekli üyeliğin kabul edilmiş olması büyük ve güçlü devletlerin hegemonyasının da sürekliliğine neden olmuştur. Zira, bu şekilde güçlü devletler, kendi rızaları alınmadan Konsey'den karar çıkmayacağından emin olmaktaydılar[563].

Bu doğrultuda, her ne kadar zayıf devletler, bu dönemde uluslararası platformda bağımsız hareket edebilmek ve etkin rol oynamak açısından günümüze kadar en büyük olanaklara kavuşmuşlarsa da Milletler Cemiyeti, her şeye rağmen güçlü devletlerin uluslararası bir yönetim aracı olmaktan kurtulamamıştır[564]. Bu konumu ise, Cemiyet'in sonunu hazırlayan bir etken olmuştur. Özellikle, Fransa'nın Cemiyet aracılığıyla ve barışı korumak bahanesiyle tartışılmaz bir üstünlüğe kavuşmak istemesi; İngiltere 'nin ise bunu engellemek için Cemiyet'in

---

[560] MERAY, S.L., **Örgütler...,** s.36.

[561] Bununla birlikte hiçbir zaman tüm ülkeler Cemiyet'in üyesi olmamıştır (ABD gibi).

[562] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.79.

[563] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.590.

[564] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.91.

yaşaması hususunda gayret göstermemesi[565] sonuçta Cemiyet'in sonunu hazırlamıştır.

Ayrıca bu düzen, Savaş'ın iki tarafı için aynı şeyi ifade etmiyordu. Örneğin Galipler, mevcut düzeni insani ve ideal sayarken; her ne kadar sonradan katılmışlarsa da Mağluplar, kendilerine zorla kabul ettirilen haksız ve gayri adil bir düzen olarak ve Milletler Cemiyeti'ni de bu düzenin bekçisi olarak tanımlıyorlardı[566].

Dolayısıyla, kendisine büyük ümitler bağlanmış olan bu teşebbüs daha baştan sakat bırakılmış ve küreselleşme sürecine beklenen ölçüde katkı sağlaması engellenmiştir. Zira, Cemiyet'in kuruluşundan itibaren yapısal bir zayıflık söz konusudur. Bu zayıflık, daha ziyade Cemiyet içindeki güç dağılımı (sürekli üyelik vb) ile dünyadaki gerçek güç dağılımı arasındaki dengesizlikten kaynaklanmakta idi. Diğer bir deyişle, uluslararası politikanın ve güç dengesinin öğeleri artık Avrupa dışına yayılmış (Japonya, Sovyetler gibi) olduğu halde, Cemiyet'in yapısında hâlâ Avrupa üstünlüğü (Fransa, İngiltere vd.) söz konusu idi. Bu durum ise, Cemiyet'in evrenselleşmesine engel teşkil etmiştir.

Gerçi, özellikle sonradan katılmalarla Cemiyet üyelerinin sayısal çoğunluğu Avrupa dışına taşmış bulunmaktadır. Ancak, belirtmek gerekir ki, amacı barışın korunması olan bir uluslararası örgütün evrensel bir nitelik kazanabilmesi için, sayısal olarak dünyadaki tüm devletlerin katılmasından çok; dünya barışını -özellikle olumsuz yönde- etkileyebilecek güçlü devletleri çatısı altında toplaması da önemlidir. İşte bu açıdan, Cemiyet'in yapısal bir eksikliği söz konusudur. Böylece, bazı güçlü devletlerin

---

[565] Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.71 vd; MORGENTHAU, H. J., **age,** s.589 vd; SARICA Murat, **Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919 -1929),** İstanbul, 1982, s.55**;** ALSAN, Z. M., **age,** s.57 vd.

[566] ALSAN, Z. M, **age,** s.85.

Cemiyet'e üye olması yanında bazılarının üye olmaması; Cemiyet'in dünya barışını koruması hususunda elini kolunu bağladığı gibi, evrensellik eksikliğine de neden olmuştur. Bu ise daha çok Fransız ve İngiliz politikalarının yanlışlığından[567] kaynaklanmıştır. Oysa baştan, Cemiyet'in evrensel olması amaçlanmış ve bu yönde özellikle Misak'ın 17.maddesiyle düzenlemeler de yapılmış idi[568]. Ancak, yukarıda belirttiğimiz üzere, **Amerika gibi bazı güçlü devletlerin Cemiyet dışında kalması** bu hükmü baştan işlemez kılmıştır. Kaldı ki, bizzat üyeler arasındaki çıkar çatışmaları (özellikle İngiltere -Fransa arasında) da Cemiyet sisteminin işlememesine neden olmuştur ki, bu da siyasal eksikliğin ifadesidir[569].

Bu nedenle hem barışı ihdas edecek, hem adâleti getirecek ve hem de tüm dünyayı kapsayacak bir küresel yapı ihtiyacı, kendini derhal hissettirmeye başlamış; hatta Milletler Cemiyeti'ne ve diğer barış andlaşmalarına rağmen devletler arasında yeniden birtakım ihtiraslar baş göstermeye başlamıştır[570]. Neticede ise, **İkinci Dünya Savaşı** yaşanmış ve akabinde yeni düzen arayışları başlamış ve nihayet Birleşmiş Milletler dönemine gelinmiştir.

2.3.1.2.3. Birleşmiş Milletler Teşkilatı Dönemi: Küreselleşmeye Doğru Zikzaklı Süreç

Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BM) dönemi, yeni bir dönemin başlangıcı olmakla birlikte, Milletler Cemiyeti'nin bir uzantısıdır. Zira, baş rolde yine Avrupa ve güçlü devletlerin olması; bunun yanında yine bir savaşın akabinde ve bunun tahribatını azaltmaya yönelik olması; yine mağlupların iştirakinin

---

[567] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.599.

[568] Bilindiği gibi, Misak'ın 17. maddesine göre üye olmayan devletlere dahi barışı bozma noktasında müdahale edilebilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MORGENTHAU, H. J., **age, s.**598 vd.

[569] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.601.

[570] ALSAN, Z. M, **age,** s.85.

olmaması ve özellikle temelinde gizli çıkar hesaplarının bulunması gibi pek çok sebepten dolayı Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuyla benzeştiği ve **Yalta Buluşması**'nın da bunun en büyük delilini teşkil ettiği kanaatindeyiz. Bu arada hemen belirtelim ki, bu söylediklerimiz, Birleşmiş Milletler'in gerek uluslararası hukukun gelişimine gerek barışın sağlanmasına ve gerekse küreselleşmeye olan katkısını bertaraf etmek anlamına gelmemektedir.

Öncelikle tespit etmek gerekir ki, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, hemen her yönüyle Milletler Cemiyeti gibi önceki oluşumlara nazaran daha evrensel bir nitelik arz etmektedir[571]. Özellikle, dünyanın her tarafındaki devletlerin katılımı ve aşağıda belirteceğimiz şekilde, çok yönlü çalışmalarıyla evrensel bir yapıda olduğu şüphesizdir.

Birleşmiş Milletler'in kuruluşu ile başlayan bu dönemi etkileyen temel faktörlerin başında siyasal nitelikte olanlar gelmektedir[572]. Nitekim, bu dönemde -özellikle İkinci Dünya

---

[571] Bkz. Aynı görüşte PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.58 vd.

[572] BM'nin uluslararası hukuka ve genel olarak uluslararası gelişmelere katkısı için bkz. KIMMINICH, Otto, "The United Nations' Contribution to the Development of International Law", **Law and State**, Vol.53-54, l996, s.90-112**;** WRIGHT, Quincy, "Devletler Hukukunun Gelişmesinde Birleşmiş Milletler Teşkilatının Rolü" (Çev: Müzehher Renda), **AÜHFD**, C:VII, S:1-2, 1950, s.80-92; ATAÖV, Türkkaya, "BM'de Değişiklik Gereksinimi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.41-63; ALTUĞ, Yılmaz, "BM Andlaşmasında Genel Bir Revizyon Gerekli mi?", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.63-75; CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul,

Savaşı sonrasında- başta Sosyalist Blok olmak üzere pek çok yeni devlet (Romanya, Polonya, Yugoslavya, Ürdün, Suriye, Hindistan, Pakistan, Seylan vd.) ortaya çıkmıştır[573]. İşte özellikle bu yeni ve zayıf devletler, kendi emniyetlerini garanti altına alma ihtiyacı hissetmişlerdir[574]. Zira, hemen yakın geçmişte iki büyük savaş yaşanmıştır. Dolayısıyla, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulmasında fikri etkenler kadar realite de önemli rol oynamıştır. Bu realite ise, artık uluslararası bir toplumun varlığı ve bu toplum hayatının bir düzene sokulması zaruretidir. Bu gerçekleştirilmediği takdirde, bütün toplumun emniyet ve huzurunun tehlikeye düşmesi kaçınılmazdır. İşte BM Teşkilâtı'nın kurulmasının kolektif amacı -devletlerin münferit amaçları bir yana- bu olmuştur. Diğer bir deyişle, Teşkilât'ın kurulmasındaki esas nedenler; savaşları önleme arzusu ve uluslararası işbirliğini bir düzene sokma ihtiyacıdır[575]. Dolayısıyla, bu çerçevede uluslararası hukukun gelişmesi ve küreselleşme olgusu, Birleşmiş Milletler sürecinin birincil derecede hedefi olmasa da, tabiî ve kaçınılmaz sonucu olmuştur.

Belirtmek gerekir ki, gerek Milletler Cemiyeti ve gerekse öncesindeki benzer uluslararası teşebbüsler gibi Birleşmiş Milletler de -her ne kadar geniş bir coğrafyadan katılımlar söz konusu ise de- yine Avrupa önderliğinde ve etkisiyle gerçekleşmiştir. Aslında bir açıdan böyle olması da

---

1999, s.93-99; CİVELEK, Jale, "BM Teşkilâtı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı ", **MHB**, Y:10, S:1-2, 1990, s.13-47; BAYKAL, Ferit Hakan, "21. Yüzyıla Girerken Milletlerarası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümünde Alternatif Modeller", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.105-107.

[573] ALSAN, Z. M, **age,** s.64.

[574] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.58.

[575] ALSAN, Z. M, **age,** s.405.

kaçınılmazdır. Zira, Avrupa o an için hem siyasî hem ekonomik, hem de fikir açısından en hararetli ve en ileri bir görünümü yansıttığı gibi; BM Teşkilâtı'nın kurulmasına neden olan iki büyük savaş da ağırlıklı olarak burada şekillenmiştir.

Birleşmiş Milleler Teşkilâtı kendisinden önceki uluslararası diğer teşebbüslerin tarihsel açıdan bir devamı niteliği taşıdığı kadar, uluslararası hukukun gelişimi ve küreselleşme açısından da öncekileri tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir. Bu bağlamda, BM ile gelinen en önemli merhale, artık uluslararası toplumun -tıpkı iç hukukta olduğu gibi- bir sosyal hayatının varlığı (uluslararası toplum) ve bu hayatın bir düzene sokulması zaruretinin kabul edilmiş olmasıdır. Zira, daha önceki savaşların ve çekilen eziyetlerin temel nedeni, menfaatler arasındaki dengesizlik ve bu dengeyi sağlayacak bir sistemin bulunmamasıdır. Bu nedenle, savaşlara yol açan bu tür menfaat çatışmalarının ancak uluslararası işbirliği ve dayanışma ile engellenebileceği genel kabul gören bir kanaat haline gelmiştir[576].

İşte bu kanaat, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulmasında en önemli faktör olmuştur. Hatta bu kanaat, daha İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında şekillenmeye başlamış[577] ve nitekim 14 Ağustos 1941'de ABD Başkanı **Roosvelt** ile İngiltere Başbakanı **Churchill**, birlikte yayınladıkları **Atlantik Bildirisi** ile savaş ertesinde uluslararası bir güvenlik sisteminin kurulması yönündeki dileklerini dünyaya ilan etmişlerdir.

Bunu takiben, 1 Ocak 1942'de, Mihver Devletlere karşı savaşan 27 devlet, Washington'da imzaladıkları **Birleşmiş Milletler Bildirisi** ile Atlantik Bildirisi'ndeki esasları benimsediklerini beyan etmişlerdir. Kesin karar ise, 1 Kasım 1943 tarihli ve İngiltere, ABD, SSCB ve Çin tarafından kaleme alınan **Moskova Bildirisi**'nde açıklanarak "uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını sağlamak için, bütün barışsever devletlerin egemen eşitliğine dayanan ve büyük-küçük bütün

---

[576] ALSAN, Z. M, **age,** s.407.
[577] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.250.

devletlere açık bir uluslararası örgüt kurma zarureti" (md.4) dile getirilmiştir.

Birleşmiş Milletler Şartı'nın tasarısı ise yine ABD, İngiltere, SSCB ve Çin'in katıldığı 21 Ağustos-7 Ekim 1944 tarihli **Dumbarton Oaks Konferansı'**nda hazırlanmıştır. Özellikle, güçlü ve zayıf devletlerin yetkileri ve Güvenlik Konseyi'ndeki oylama şekli ile ilgili hususlarda sıkı pazarlık ve tartışmaların yaşandığı[578] bu Konferans, sonraki **San Francisco Konferansı'**na da esas olmuştur[579].

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulmasında son konferans ise, 46 devletin katılımıyla gerçekleşen 25 Nisan-26 Haziran 1945 tarihli San Francisco Konferansı olmuştur. Bundan önce ise Dumbarton Oaks'ta halledilemeyen -özellikle Güvenlik Konseyi'ndeki temsil ve oy verme sistemi ile ilgili, hususlar Kırım'da Stalin, Churchill ve Roosvelt arasında yapılan 4-12 Şubat 1945 tarihli **Yalta Görüşmeleri** ile halledilmiştir ki, bu toplantı daha sonra, güçlü devletlerin (ABD, İngiltere, SSCB) dünyayı paylaştırdıklarının tescili vs olarak anılacaktır. San Francisco Konferansı'nda güçlü devletlerin küçükler üzerindeki tahakküm eğilimleri aşikâr olmuşsa da, zayıf devletler savaş afetinden korunmak için buna katlanmayı göze almışlar ve Şart'ı imzalamışlardır[580].

San Francisco Konferansı'nın 26 Haziran 1945'teki son oturumunda imzalanan ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiş olan **Birleşmiş Milletler Şartı** -yukarıda da belirttiğimiz gibi- güçlü devletlerin mutlak üstünlüğü üzerine kurulmuştur ki, bu yönüyle evrensel niteliğinin kısmen zedelenmesine ve küreselleşme sürecinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Milletler Cemiyeti'nde gizlenmeyen güçlü devletler yönetimine doğru eğilim, Birleşmiş Milletler Şartı'nda kural olarak benimsenmiş durumdadır. Özellikle Şart'ın anayasal tedbirlerinden olan "Genel Kurul'un, siyasal sorunlarda karar

---

[578] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.175.
[579] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.251.
[580] ALSAN, Z. M, **age,** s.405.

alamaması, oybirliği gerekliliğinin sadece Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerine tanınmış olması ve bunlardan anlaşmazlığa taraf olanlara karşı alınacak zorlama tedbirlerine karşı veto yetkisinin tanınması" hususlarında bu durum belirgin bir şekilde görülmektedir[581]. Zayıf devletler, aslında bu durumu mümkün olduğu kadar kendi lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. Örneğin buna yönelik olarak, bu devletler, bütün üyelerin eşit olarak temsil edildikleri Genel Kurul'un yetkilerinin artırılması, Uluslararası Adâlet Divanı'nın kaza yetkisinin her devlet için mecburi olması, Şartı yorumlama yetkisinin Divan'a veya Genel Kurul'a verilmesi, Şart hükümlerinin değiştirilmesinin kolaylaştırılması, güçlü devletlerin "veto" yetkisinin sınırlandırılması gibi pek çok konuda öneriler getirmişlerse[582] de muvaffak olamamışlar ve sırf savaşın önlenmesi için güçlü devletlerin ısrarlarına boyun eğmişlerdir[583].

Bu açıdan bakıldığında, BM Şartı -ve önceki MC Misakı- bütün devletlerin rızasıyla güçlü devletlerin dünyayı yönetmelerini sağlayan bir belge niteliği taşır gibidir[584]. Ancak, bu devletlerin söz konusu rızalarındaki içtenlik ise kanaatimizce su götürür niteliktedir. Bu yönüyle BM Teşkilâtı küreselleşme süreci açısından bir adım geri atılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, aşağıda belirteceğimiz şekilde, her şeye rağmen Birleşmiş Milletler'in başlattığı ve bugün de devam ede gelen süreçte, gerek uluslararası hukukun gelişmesi ve evrenselleşmesi; gerekse genel olarak küreselleşme yönünde pek çok somut adımlar atılmış ve atılmaya devam etmektedir.

Bu dönemde uluslararası hukukla ilgili pek çok gelişme söz konusudur ki, bunların büyük bir kısmı da BM Teşkilâtı bünyesindedir. Bir defa, eskileriyle kıyaslandığında BM

---

[581] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.604.
[582] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.178.
[583] ALSAN, Z. M., **age,** s.405.
[584] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.606.

Teşkilâtı'nın bizatihi kendisi başlı başına bir gelişmedir. Özellikle, Milletler Cemiyeti'nden her açıdan daha gelişmiştir. Örneğin; organları ve bu organların yetki ve işleyişleri daha teferruatlı ve daha gelişmiş niteliktedir[585]. Belki bundan daha da önemlisi, yine BM Teşkilâtı'nın ortaya çıkmasıyla "uluslararası hukukun varlığının" tescil edilmiş olmasıdır[586]. Zira, daha önceleri bizatihi uluslararası hukukun varlığı tartışma konusuydu.

BM Şartı'yla birlikte, ilk defa savaş yasaklanmış (Şart md. 2/4. fıkra) ve teorik olarak da olsa barışı bozanlara karşı yaptırım uygulanabilmesi hükme bağlanmıştır[587]. Bilindiği gibi, Milletler Cemiyeti Misakı'nda savaş yasaklanmamış fakat, sınırlandırılmış bulunmaktadır. Burada, uluslararası hukuk açısından asıl önemli olan; bu konuda çeşitli kurum, kuruluş ve yöntemlerin kabulü meselesidir. Örneğin, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi usulü benimsenmiş (Şart 33-38.maddeler); barışın tehdidi halinde alınacak tedbirler hükme bağlanmış (Şart 39-51.maddeler); yine barışın sağlanması açısından bölge teşkilâtlarına müsaade edilerek (Şart 52-54.maddeler) bu alanda uluslararası yeni kurum ve kuralların gelişmesi sağlanmıştır[588]. Örneğin, NATO ve Avrupa Konseyi, Şart'ın 51. ve 52. maddelerine göre kurulan bölgesel örgütlerdir[589].

BM Şartı'nın kabulüyle pek çok yeni kavram ortaya çıkmış veya nitelikleri değişmiştir. Bunların başında yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi uluslararası hukukun bizatihi kendisinin tartışılmaktan kurtulup, bir realite olarak kabul edilmesidir[590]. Zira, BM'ye kadar uluslararası hukukta yaptırımdan pek söz

---

[585] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.65.

[586] ALSAN, Z. M., **age,** s.482.

[587] ALSAN, Z. M., **age,** s.476 vd.

[588] Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.347 vd; MORGENTHAU, H. J., **age,** s.495 vd; ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.267 vd; ALSAN, Z. M., **age,** s.523 vd.

[589] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.271.

[590] ALSAN, Z. M., **age,** s.482.

edilemiyordu. Yaptırımı, hukukun asli unsurlarından sayanlar, bu bağlamda, uluslararası hukuku kabul etmiyorlardı. Hatta buna, "uluslararası hukukun, devletlerin egemenliğini sınırlayabilecek güce sahip olmadığı" tezini de ekleyerek uluslararası hukuku temelden reddedilir hale getirmişlerdir. Ancak, BM Şartı'nın kabulüyle bu ve benzeri görüşler otomatikman çürümüştür. Zira, BM Şartı, devletlerin egemenliklerine sınırlandırmalar getirdiği gibi, özellikle, uluslararası barışı bozanlara karşı çeşitli müeyyideler de öngörmüştür.

Her ne kadar, uluslararası hukukun çeşitli yaptırımlara sahip olması ilk defa Milletler Cemiyeti'yle söz konusu olmuşsa da, bunun somutlaşması, BM Şartı ile olmuştur.

Hiç şüphesiz Milletler Cemiyeti, uluslararası yaptırımın zaruretini görerek gündeme getirmişse de, pratiğe geçirilecek ölçüde düzenlenmemiş bulunduğundan mevcut durumu pek değiştirmemiştir. Diğer bir deyişle, Milletler Cemiyeti yaptırımının prensip yönünü az çok halletmişse de, eski anlayışları ve direnmeleri bertaraf edecek pratik tedbirleri getirememiştir. BM Şartı, işte bu noktada öne çıkarak bu eksiklikleri giderici hükümler getirmiştir.

Gerçi BM Teşkilâtı -özellikle Güvenlik Konseyi'ndeki güçlü devletlerin çıkar çatışmaları nedeniyle- bu konuda pek pratik olmamıştır. Ancak, belirtmek gerekir ki, uzun bir süreç içinde âdetâ bir istisna gibi duran Kore Harekatı'ndan sonra-1990'lardan itibaren ve özellikle Sovyetlerin çözülmesiyle birlikte- Teşkilât bu konuda daha etkin roller oynamaya başlamıştır. Ekonomik ambargo, silahlı müdahale gibi yaptırımları uygulamaya geçirebilmiştir. Körfez Krizi'nde, Irak'a karşı hem silahlı müdahale ile, hem de ekonomik ambargo ile yaptırım uygulanması, gecikmeli de olsa Bosna Müdahalesi gibi. İstisna gibi gözüken bu yaptırım uygulamaları -özellikle Irak'a karşı yapılanlar- göstermektedir ki, Şart'ın öngördüğü yaptırımlar ve diğer düzenlemeler güçlü devletlerin kartelinde de olsa söylendiği kadar afaki olmayıp, uygulanabilmesi her an

mümkündür[591]. Kaldı ki, Teşkilât'ın iyi işleyip işlememesi ve yaptırımların etkili şekilde uygulanıp uygulanmaması önemli olmakla birlikte; bu hükümlerin uluslararası hukuka ve küreselleşmeye katkısının göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Diğer bir deyişle, bir bütün olarak Şart'ın bu konuda yeterli olmadığını tespit etmekle birlikte, konumuz açısından olumlu yönlerini de inkar etmemek gerekir[592].

Yine, ilk defa BM Şartı ile, uluslararası uyuşmazlıkların uluslararası hukuk kurallarına göre çözüleceği[593] belirtilerek ve ayrıca yine pek çok yerde uluslararası hukuka doğrudan göndermelerde (Şart'ın 13.maddesinde olduğu gibi) bulunarak uluslararası hukukun geçerliliği ve tasdiki taahhüt altına alınmıştır[594].

BM Şartı, uluslararası hukuka doğrudan yaptığı bu genel atıflar yanında, -yukarıda belirttiğimiz gibi, her ne kadar gerçek uygulamada pek etkin olmasalar da- bazı uluslararası temel prensiplere de yer vermek suretiyle onların birer uluslararası norm niteliği kazanmalarını sağlamıştır ki, bu şekilde uluslararası hukukun hem gelişimine, hem de küreselleşmesine katkıda

---

[591] Güvenlik Konseyi'nin bu konuda almış bulunduğu kararın hukuksal değerlendirmesi için bkz. TARHANLI, Turgut, "Güvenlik Konseyi'nin 688 Sayılı Kararı Çerçevesinde Bazı Uluslararası Hukuk Sorunları", **MHB**, Y:10,S:1-2, 1990, s.175 vd(Bundan sonra "Güvenlik Konseyi'nin 688 Sayılı Kararı" şeklinde zikredilecektir)**;** ayrıca bkz. TARHANLI, Turgut, **Çöl Fırtınası Harekatı ve Türkiye** (İstanbul Barosu Yayını-Ayrı Basım), İstanbul, 1992(Bundan sonra "Çöl Fırtınası Harekatı ve Türkiye" şeklinde zikredilecektir); BOZKURT, Enver, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı ve Körfez Krizi Örneği**, Atlas Kitabevi, Konya, 1996.

[592] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.359.

[593] Bu husus Şart'ın başlangıç kısmında, 1. md.nin 1. fıkrasında ve 38. maddenin 1. fıkrasında belirtilmiştir.

[594] ALSAN, Z. M., **age,** s.483.

bulunmuştur. Örneğin, "**ulusların hak eşitliği**"[595]; "**üyelerin egemen eşitliği**"[596]; "**devletlerin milli yetkisi**"[597] gibi prensipleri tescil etmiştir.

BM Şartı, bunlara ek olarak, diğer bazı hükümlerle tescil ettiği bu uluslararası prensiplerin nasıl anlaşılması gerektiğine de işaret etmiştir ki, bu şekilde uluslararası hukukun gelişimini ve istikametini de çizmiştir[598]. Örneğin, devletlerin "**egemenlik ve eşitlik hakları**"nı ve hatta "**self-determination**" haklarını birer prensip olarak tescil etmiş iken; bunun yanında, uluslararası hukukun işlemesi ve uluslararası sistemin işleyebilmesi için gerekli olan ve özveri gerektiren sınırlamaları da belirtmeyi ihmal etmemiştir. Yine, bu örnek üzerinden hareketle, daha önceleri mutlak olarak telakki edilen ve bu nedenle uluslararası toplumun ve düzenin oluşmasına olanak tanımayan "**egemenlik**" kavramı yumuşatılmış ve pek çok sınırlamalara tabi tutulmuştur.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kuruluş amacı çerçevesinde küreselleşmenin hızlanmasına ve uluslararası hukukun gelişimine olumlu etkisi olan bir başka olay da "**sömürgelerin bağımsızlığına kavuşması**" dır (Hindistan, Pakistan, Ürdün, Suriye gibi). Öyle ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlık hareketlerinin hızlanması, 1960'lı yıllarda patlama etkisi yapmış ve 1960'lara kadar bağımsızlığına kavuşan devlet sayısı ilk baştakinin üç katına varmıştır. Diğer bir deyişle, kurulduğu sırada 51 üyesi bulunan BM Teşkilâtı'nın bugün 200'e yakın üyeye sahip olduğuna şahit olunmaktadır. Hızla gelişen bu süreç, sonunda ister istemez pek çok yeni uluslararası kavramın

---

[595] Bu ilke başlangıçta ve 1.maddenin 1.fıkrasında yer almaktadır

[596] 2. maddenin 1.fıkrası

[597] 2. maddenin 7.fıkrası. Belirtmek gerekir ki bu ilke, bugün itibariyle uluslararası sitemin temelini teşkil etmekte ise de küreselleşme açısından engelleyici bir role sahiptir. Bkz. Aynı görüşte: SCHREUER, C., **agm**, s.1.

[598] ALSAN, Z. M., **age, s.**484.

doğmasına veya gelişmesine de neden olmuştur. Özellikle "halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi (self-determination)", "tanıma", "halefiyet" gibi kavramlar, uluslararası hukuk açısından önemli gelişme alanları oluşturmuştur[599].

Bu dönemde önemli bir gelişme de yukarıda kısmen belirtmiş olduğumuz şekilde, **Sosyalist Blok**'un değişik bir uluslararası hukuk anlayışıyla ortaya çıkmasıdır. Belirttiğimiz gibi, Sosyalist Blok'un ortaya çıkmasının tabiî sonucu olarak, bu devletler kendi aralarında sosyalist söylemli başka bir uluslararası hukuk geliştirme çabası içine girmişlerdir. Bunu yaparken de, kendileri dışında kalan uluslararası toplumun diğer üyeleriyle ilişkileri devam ettirebilmek için -yukarıda belirttiğimiz üzere- "**barış içinde birlikte yaşama**" ilkesini geliştirmişler ve daha genel ortak bir uluslararası hukuk oluşturma çabasına girmişlerdir[600]. Bunun sonucunda -konumuzla ilgili olarak- bazı kavramların değiştiği veya farklı algılandığı gözlemlenmiştir. Diğer bir deyişle, bu dönemde Sosyalist Blok, uluslararası hukukun bir içerik değiştirme süreci yaşamasına neden olmuştur. Örneğin, "kazanılmış haklar" ilkesi, daha önceleri tartışmasız şekilde kabul edilirken, Sosyalist Blok'un ortaya çıkmasıyla önemsiz bir kavram haline gelmiştir[601]. Ancak, açıkça gözlemlendiği gibi, 1990'dan itibaren Sosyalist Blok'un, genelde hemen her alanda olduğu gibi uluslararası hukukla ilgili olarak da söz konusu sürece etkisi -en azından bugün itibariyle- kaybolmuştur.

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın gerçekleştirilmiş olması, her şeye rağmen uluslararası iş birliğinin gelişmesi ve küreselleşmesi yönünden önemli bir merhale ve yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, uluslararası

---

[599] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.58
[600] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.28.
[601] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.58.

işbirliğini başlıca hedeflerinden biri[602] saydığı için, bu amaca yönelik olarak ileride belirteceğimiz üzere pek çok girişimlerde bulunmuştur. Uluslararası iş birliği sahası öylesine geniş tutulmuştur ki, âdetâ ulusal bir devlet sistemini andıran bir görüntü ortaya çıkmıştır. Bir devletin hemen tüm faaliyet sahasını kapsayacak şekilde bizzat bireylerin hak ve özgürlüklerinden başlayarak hem bireyler bazında, hem de ulusal ve evrensel toplum bazında insanların ekonomik, sosyal, fikri, kültürel vb yönleriyle ilgili işbirliği sahaları yaratılmıştır. Öyle ki, önceleri devletlerin münhasır yetkilerinden sayılan pek çok konu uluslararası hukukun imtiyaz sahasına dahil olmuştur.

Neticede bugün itibariyle uluslararası hukuk ile ulusal hukuklar iç içe bir hal almışlardır. Özellikle, Avrupa Birliği gibi teşkilâtlanmalarda ulusal hukuk sistemleri ikinci plana düşmüş durumdadır. Benzer durum, -Avrupa Birliği kadar olmasa da- genel olarak tüm uluslararası alanda da günden güne belirgin hale gelmektedir. Özellikle ekonomik, teknolojik, telekomünikasyon, insan hakları gibi sahalarda ulusal hukukun sınırları zorlanır hale gelmiştir ki, bu da gerçek küreselleşmenin kendisi olmaktadır. Bunun sonucu olarak da bir zamanlar münhasır yetki telakki edilen pek çok faaliyetlere artık uluslararası bir mahiyet yüklenmektedir[603].

---

[602] Bu konu BM Şart'ında şu şekilde belirtilmiştir:

"Sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya ve daha büyük bir serbestlik içinde daha iyi yaşama şartları ihdas etmeye (Başlangıç:4.Paragraf)";

"Bütün milletlerin ekonomik ve sosyal ilerlemesini kolaylaştırmak için milletlerarası müesseselere başvurmaya (Başlangıç: 8.Paragraf)"

"Ekonomik, sosyal, fikri ve insani mahiyetteki milletlerarası davaları çözerek ırk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğini geliştirmek (1.md.3.fıkra). Metinler için bkz. GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilâtlar Hakkında Temel Metinler**, (2.Bası), İstanbul, 1994, s.25-26(Bundan sonra "Milletlerarası Hukuk...1994" şeklinde zikredilecektir).

[603] ALSAN, Z. M., **age, s.**486.

Önceleri bunları, ulusal şartların ve ihtiyaçların gereği olarak ulusal hukuk normları düzenlerken; bugün itibariyle evrensel hayatın şartları ve ihtiyaçları haline gelmesi nedeniyle artık uluslararası hukuk tanzim etmektedir. Bunun sonucu olarak da, ilk başlarda ulusal hukuk norm ve ilkeleri uluslararası hukuka kaynaklık ederken; şimdi uluslararası hukuk, ulusal hukuklara üstün gelmekte ve âdeta onun ilham kaynağı olmaktadır. Özellikle "insan hakları" konusunda bu durum aşikâr olmuştur.

Aslında, bu belirttiğimiz özellikler ve gelişmeler; BM Teşkilâtı'nın kuruluş amacının tabiî bir sonucudur. Çünkü, BM Teşkilâtı, devletler topluluğundan oluşan hayatın şartlarını düzenlemeyi ve bir disiplin altına koymayı hedeflendiğinden; bu konuda pek çok düzenlemeler getirmesi de normaldir. Bu ise uluslararası hukukun, eskiden olduğunun tersine daha müdahaleci ve küresel bir etki sahasına sahip olmasına yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle, BM Teşkilâtı'nın en önemli hedefi, -barışı sağlamak yanında- uluslararası hukukun gelişmesi, tüm dünya toplumuna mal olması ve dolayısıyla küreselleşmesi olmuştur. Hatta bu gün itibariyle bu hedef, ilk başlarda hakim olan "**statükonun muhafazası**" nın[604] bir realite olarak önüne geçmiş bulunmaktadır. Bunun diğer bir anlamı ise; son elli yılda ortaya çıkan -özellikle teknolojik, ekonomik ve insan hakları ile ilgili- muazzam gelişmeler, BM Teşkilâtı'nın kuruluşunda güdülen saıkların aksine olarak, güçlü devletlerin kontrolünden çıkarak küresel bir nitelik kazanmaya başlamasıdır. Bugün BM Güvenlik Konseyi'ndeki oylama ve veto sisteminin daha fazla sorgulanması da bunun işaretlerindendir sanırız.

Şüphesiz bu gidişin sonucunu şimdiden tahmin etmek mümkün değildir. Bu olumlu gelişmeler yanında olumsuz çabaların da olacağı kaçınılmazdır. Zira, polisle hırsızın teknolojisi paralel gelişmektedir.

BM dönemindeki örgütsel, ekonomik, teknolojik gelişmelere geçmeden önce BM Teşkilâtı'nın uluslararası

---

604 "Statüko (kurulu düzen)" hakkında ayrıntılı bilgi ve eleştiri için bkz. MORGENTHAU, H. J., **age,** s.609 vd.

hukukun gelişmesi yönünden önemli bir özelliği olan "**uluslararası hukukun kodifikasyonu**" çalışmalarını da belirtmek gerekir. BM Teşkilâtı, uluslararası hukukun hızlı ve tedricî gelişmesini yakından takip etmek amacıyla[605] bir komisyon kurmuştur (Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu). Uluslararası hukukun gelişimine yönelik çalışmaların en önemlilerini ve en kapsamlılarını tespit ve kodifiye etmek, daha da geliştirmek bu Komisyon'un başlıca görevidir[606].

Söz konusu Komisyon, BM Genel Kurulu'nun tali bir organı niteliğinde olup, uluslararası hukuk tarafından henüz düzenlenmemiş veya yeterince gelişmemiş bulunan konularda andlaşmaları kaleme almak ve devletlerin daha önceki uygulamalarını, doktriner görüşleri tespitle açık ve sistematik şekilde uluslararası hukuk normlarını kodifiye etmek (BM Uluslararası Hukuk Komisyonu Statüsü'nün 15.maddesi) şeklinde çalışmalar yapmaktadır[607].

Görüldüğü gibi Komisyon'un görevi ikili bir mahiyet arz etmektedir. Öncelikle uluslararası hukukun geliştirilmesi ve ikinci olarak bu hukukun kodifikasyonudur. Komisyon bu çalışmasında mevcut olanla olması gereken norm ayrımı yapmayacağı gibi, uluslararası genel hukuk ve özel hukuk ayrımı da yapmayacaktır[608]. Bu çerçevede Komisyon pek çok sözleşme (örneğin Kızılay, Kızılhaç Teşkilâtlarının kurulmasıyla ilgili) ve

---

[605] ALSAN, Z. M., **age, s.**65.

[606] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.63.

[607] Bu konuda geniş bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s.**220 vd; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I, s.**106 vd; ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.198 vd; CROZAT, C., **age, s.**508 vd; GİRİTLİ İsmet, "Atatürk ve Milli Egemenlik", **Milli Egemenlik,** (Tebliğ: TBMM. Milli Egemenlik ve Atatürk Sempozyumu- 26 Mayıs 1987, Edirne), Ankara, 1987, s.171 vd.

[608] CROZAT, C., **age, s.**166.

kodifikasyonlar yapmış ve bu çalışmalarını halen devam ettirmektedir.

Bu söylenenler ışığında açıkça görülmektedir ki, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun görevi, uluslararası hukukun gelişmesi ve küreselleşmesi açıdan hayati öneme haiz bulunmaktadır.

Kodifikasyon çalışma ve çabaları paralelinde yine BM Teşkilâtı çerçevesinde pek çok uluslararası idari ve teknik kurum ve kurallar da geliştirilmiştir. Milletler Cemiyeti ve öncesinden mevcut olanların organik olarak Teşkilât'a katılmaları yanında, yeni pek çok kurum da oluşturulmuş[609] ve bu gelişme uluslararası ilişkilerin ve dolayısıyla uluslararası hukukun dünya toplum hayatının tüm alanlarına nüfuz etme hedefine doğru hâlâ devam ede gelmektedir. Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Postalar Birliği (UPU), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Besin ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilâtı (ICAO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMCO=IMO), Uluslararası Bayındırlık ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası = IBRR), Uluslararası Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Andlaşması Örgütü (GATT) ve bugün küreselleşmenin ekonomik motoru olan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) bunlardan en çok bilinenleridir[610].

Görüldüğü gibi söz konusu örgütlerin sahaları dünya toplumunun, hatta bireylerin hayatının hemen her yönüne girer niteliktedirler. Öyle ki, gerek burada sayılanlar, gerekse diğerleri için, artık bu örgütler olmadan yaşamak mümkün değildir demek sanırız yanlış olmaz. Örneğin, bir Uluslararası Trafik Örgütü, bir Uluslararası Haberleşme Örgütü olmadan bu günkü yaşamı sürdürmenin nasıl olacağını kestirmek kolay olmayacaktır. Diğer

---

[609] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.65.

[610] Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. SCHREUER, C., **agm,** s.8 vd; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s.**61 vd; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s.**132 vd; MERAY, S.L., **Örgütler**..., s.276 vd.

bir deyişle, küreselleşmeyi yaşamaktan başka seçenek kalmamış gibi gözükmektedir.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, bu tür teknik organizasyonların çoğunun, -ilk bakışta bağımsız uluslararası aktörler olarak görülebilse de- belirli coğrafi bölgeler veya bazı faaliyet alanlarında fonksiyonlarının bir devlet faaliyetinin daha ötesine ulaşmasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde Dünya Sağlık Örgütü(WHO) gibi organizasyon veya programlar, hükümetler arası kurumlardan daha çok, devletlerle işbirliği yapan uluslararası kurumlar haline gelmişlerdir[611].

Kuruluşundan bu yana Birleşmiş Milletler Dönemi olarak adlandırdığımız bu zaman diliminde, gerek yine BM Şartı'nın doğrudan yönlendirmesiyle (örneğin, Şart 52. md.'de olduğu gibi)[612], gerekse BM Teşkilâtı'nın verdiği ilhamla yukarıda sayılanlar dışında pek çok bölgesel veya bölgesel olmayan örgütlenmeler olagelmiştir. Zira, BM Şartı, bölgesel nitelikteki andlaşma veya örgütlenmeleri -BM Şartı'na uymak şartıyla- teşvik etmekte; hatta uluslararası uyuşmazlıkların hallinde ve barışın sağlanmasında bölgesel teşekkülleri Teşkilât'a yardımcı nitelikte saymaktadır[613]. Özellikle NATO, Varşova[614], CENTO, Balkan Paktı, OECD, Arap Birliği, Afrika Birliği ve en son kurulanlardan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT), bunların en önemlilerindendir.

Aynı sürecin devamı olarak ve âdeta küreselleşmiş uluslararası toplumun bir prototipini teşkil edercesine Avrupa'da önemli adımlar atılmıştır. **Avrupa Birliği** ve **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** bunların en önemlileri olup; küreselleşmeyi

---

[611] SCHREUER, C., **agm**, s.9.

[612] Bu madde ve Şart'ın diğer maddeleri için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk ...1994,** s.25 vd.

[613] MERAY, S.L., Devletler Hukukuna Giriş-I, s.66.

[614] Bilindiği gibi, SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla, bu Pakt da ekonomik uzantısı olan COMECON'la birlikte son bulmuştur.

bölgesel düzeyde büyük oranda başarmış olan oluşumlardır. Bu yapılanmalar, bugün itibariyle supranasyonal özellikleriyle üye devletlerin hem coğrafi hem de egemenlik sınırlarını neredeyse eritmiş ve doğrudan bireylere ulaşır hale gelmiştir[615].

Ayrıca bu dönemde -SSCB'nin dağılmasından önce- Batı ve Doğu arasındaki "Soğuk Savaş"ı sona erdirmeye yönelik olarak girişimler söz konusu olmuştur. Avrupa'dan otuz üç devlet ile ABD ve Kanada'nın katıldığı Helsinki'deki Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) sonucunda **Helsinki Bildirisi** -veya **Son Senet**- olarak adlandırılan belge imzalanmıştır (1 Ağustos 1975). Bu bildiri, BM Şartı'nın 102.maddesi gereğince BM Sekreterliği'ne kaydı gerekmeyen bir belge olmakla birlikte, gerek siyasal açıdan, gerek uluslararası barış açısından ve gerekse özellikle sonradan vesile olduğu uluslararası kurumlaşmalar açısından oldukça büyük önemi haizdir[616]. Zira, daha sonra bu Konferans, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGiT)'na dönüşecek ve bu süreçte pek çok uluslararası somut işbirliği örneklerinin ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Örneğin, 8.3.1978 tarihli Belgrad Kapanış Belgesi, 6.9.1983 tarihli Madrid Kapanış Belgesi, 15.1.1989 tarihli Viyana Kapanış Belgesi, 21.10.1990 tarihli Yeni Bir Avrupa için Paris Şartı bunlardan bazılarıdır.

AGİK sürecinin en büyük özelliği ise, uluslararası toplumların kaynaşması açısından gerçek bir hukuksallaşma sürecini başlatmış olmasıdır. Örneğin 1992'deki Helsinki Konferansı'nda güven artırıcı önlemler, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ve insan hakları konularında pek çok uzmanlar belgesi benimsenmiş ve aynı sürecin devamında 1992'de Cenevre'de Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü Sözleşmesi imzaya açılmıştır.

---

615 Uluslararası hukuk açısından benzer bir yaklaşım için bkz. TARHANLI, Turgut, "'Bilinçaltındaki' Devlet Haklarından İnsan Haklarına: Türkiye Hukuk Düzeninde Uluslararası Hukuk", **Edip F. Çelik'e Armağan**, İstanbul, 1995, s.365(Bundan sonra " 'Bilinçaltındaki' Devlet " şeklinde zikredilecektir).

616 PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.63.

Bu somut gelişmelerin konumuz açısından önemi; hem hukukun küreselleşmesine katkısı, hem de BM'nin dışında olmakla birlikte BM'nin başlattığı sürecin bir ürünü olmasıdır. Diğer bir deyişle, bu oluşumlarda Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın başlattığı sürecin ve bizzat Teşkilât'ın katkılarının önemi büyüktür. Âdeta Şart'ın her bir hükmü veya BM kurumlarının her biri uluslararası işbirliği ve dolayısıyla küreselleşmeye birer kapı fonksiyonu görür olmuşlardır. **Schreuer**'in ifadesiyle, *"[B]M Genel Kurulu, Uluslararası hukuku ilgilendiren uygulamadaki tüm meseleleri içeren gündemiyle fikir ve hassasiyetler açısından dünyanın aydınlatma-temizleme odası (clearinghaus)dır. Uyuşmazlıklar hakkındaki kararlarında ve çözümlerindeki hukuki yetkisinin tartışılmasına rağmen, hukuki gelişmelerin seyrindeki etkisi inkar edilemez. Genel Kurul'un devletler arasındaki etkileşimin klasik bir örneği olması tartışılabilmesine rağmen bu, bir aktörden çok arenadır."*[617] Gerçekten de bu böyledir ve küresel süreçte olumlu bir vasıftır. Örneğin, ekonomik nitelikli uluslararası hukuk normlarının oluşumunda BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin; insan hakları ile ilgili uluslararası normların oluşumunda yine Ekonomik ve Sosyal Konsey ile başta Genel Kurul olmak üzere diğer alt kurumların çalışmalarının katkıları çok önemli düzeydedir. İdeolojileri ve diğer vasıfları ne olursa olsun tüm devletlerin ilke olarak benimseyip kabul ettikleri ve giderek ağırlık kazanan insan hakları konusu, uluslararası hukuku büyük ölçüde etkilediği gibi hukukun küreselleşmesinde de en hızlı adımların atılabildiği bir alan olmuştur. Birleşmiş Milletler döneminde bu sahada ilk adım yine bizatihi BM Şartı'yla atılmıştır[618]. 10 Aralık 1948'de ise BM Genel Kurulu tarafından "**İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**" ilan edilmiş; 1976'da "**Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi**" ile "**Ekonomik Sosyal**

---

[617] SCHREUER, C., **agm**, s.9.

[618] BM Şartı 1/3, 13/1, 55/c, 62/2, 68.maddelerde insan hakları konusu doğrudan işlenmiştir.

ve Kültürel Haklar Sözleşmesi" yürürlüğe girmiş; bunların yanında bölgesel nitelikte olan 1950 tarihli **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**; 1969 tarihli **Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi** ve 1981 tarihli **Afrika İnsan Hakları Sözleşmesi** imzalanmış ve yürürlüğe konmuştur[619]. Yukarıda da belirttiğimiz gibi insan hakları, kanaatimizce herkesin kabul edebildiği ve dolayısıyla hukukun küreselleşmesinde, belki de en önde gelen bir alan olma özelliğine sahiptir. Bunu ise, yine hayatın zaruri gereklerinden olan **haberleşme**, **ekonomi**, **teknoloji** gibi alanlar takip etmektedir. Aynı şekilde uzay hukuku ile ilgili hemen tüm normlar, yine Birleşmiş Milletler çerçevesinde oluşturulan Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesi tarafından meydana getirilmiştir. Çalışma koşullarının[620], deniz hukukunun ve diğer pek çok alanların normlaştırılmasında da yine BM Teşkilâtının doğrudan veya dolaylı katkısı söz konusudur[621].

Konumuz açısından olayın en önemli yönü, küreselleşme o denli hızlı olmaktadır ki, yakın tarihlere kadar uluslararası hukukun ve hatta ulusal hukukların ilgi alanları dışında kalan pek çok konu, bugün itibariyle uluslararası düzeyde hayati önem taşır hale gelmiş ve bunların belli bir düzene sokulması zarureti hasıl olmuştur. Özellikle nükleer güç, elektronik, uzay çalışmaları, telekomünikasyon, biyofizik, tıp gibi sahalar artık devletleri aşmış ve tüm insanlığı ilgilendirir bir hal almıştır. Örneğin internetin sınır tanımazlığı, sermaye piyasalarına devletlerin müdahalelerinin imkânsız hale gelmesi, gen'lerin

---

[619] İnsan haklarının tarihsel gelişimi ile ilgili olarak bkz. GEMALMAZ, M. Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş,** İstanbul, 1997, s.6 vd; KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, 1981, s.6 vd.

[620] Küreselleşme sürecinin çalışma hayatına etkileri için bkz. ERGİN, B., **agm**, s.28 vd.

[621] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.62.

kopyalanabilmesi tüm insanlığı doğrudan ilgilendiren konular olmuşlardır.

Bunlara paralel olarak yine teknolojik etkenlerle **deniz hukuku** gelişmiş ve buna bağlı olarak uluslararası hukuka yeni kavramlar ve normlar girmiştir. Örneğin, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge, deniz yatağı, denizlerin kirlenmesi[622] gibi kavramlar yeni gelişmelerin sonucudur. Son yıllarda önemli bir alanı teşkil eden "**çevre**" konusu da tüm insanlığın ilgi alanına girmiş ve çevre hukukunun gelişmesine neden olmuştur.

Benzer durum "**genel güvenlik**" için de söz konusudur. Teknolojinin tahayyül dışı gelişimiyle, tek başına bir kişi dahi bugün büyük kitleleri ve hatta tüm dünyayı tehdit edebilir hale gelmiştir. Japonya'da metroya zehirli gaz atılması; Ruanda'da, Kosova'da, Çeçenistan'da ve Halepçe'deki kitlesel katliamlar; yolcu uçaklarının bir-iki teröristçe düşürülebilmesi; tek kişinin kullanabildiği bir Stinger füzeye sahip teröristin veya güvenlik sistemlerini çökertebilen bilgisayar dâhilerinin (hacker) güç açısından âdeta bir devletle eşit hale gelmesi; tehlikeli kimyasal maddelerin çok basit şekilde(mektupla vs) kullanılabilmesi ve en son **Dünya Ticaret Merkezi**'nin imha edilmesi gibi gerçekler, bugün hiçbir devlet ya da ulusun tek başına güvenliğini sağlayamayacağını ve bunun ancak dünya çapında işbirlikleriyle mümkün olabileceğini ispatlamıştır. Belirtmek gerekir ki, bu tür zorunlu işbirliklerinin tüm insanlığın değişik bir despotizme(bir devlet ya da grup gibi) teslim olmasıyla da sonuçlanmamalıdır. İşte bunun için de söz konusu güvenlik veya benzeri diğer alanlardaki (çevre vs) tehlikelere karşı alınacak tedbirlerin hukuksal çerçevede gerçekleştirilmesi kaçınılmazdır. Zira, her ne

---

[622] Denizlerin kirlenmesinin uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur, **Gemi Kaynaklı Deniz Kirlenmesinin Önlenmesi, Azaltılması ve Kontrol Altına Alınmasında Devletin Yetkisi**, (Beta Yay.,2. Bası), İstanbul, 2001.

kadar tek başına ulus-devlet ya da uluslar, güvenliğin doğal çerçevesinden uzaklaşmışlarsa da uluslar topluluğunun çok taraflı çerçevesinin oluşturduğu **küresel kamuoyu** bugün itibariyle tek taraflı eylemleri reddetmektedir[623]. Nitekim, bu nedenledir ki, her türlü imkana sahip hegemonyacı güçler dahi yapmak istedikleri -özü itibariyle kabul edilemeyecek- çıkarcı eylemlerini yasal bir çerçeveye (BM vs) oturtma ihtiyacı hissetmektedirler.

İşte tüm bu gelişmeler, hiçbir hukuk sisteminin artık bu etkilerden uzak kalamayacağını gösterdiği gibi; ayrıca bir yandan uluslararası hukukun geliştirilmesini ve yeni şartlara uydurulmasını, diğer yandan ideolojileri ve diğer şartları (ekonomik, kültürel, sosyal vs) ne olursa olsun bütün devletlerin veya toplumların karşılıklı dostane ilişkilerinde uygulanabilecek normların tespiti sorununu ön plana çıkarmıştır. Ayrıca tüm bu gelişmeler, uluslararası hukukun da küreselleşmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu da bize başta Birleşmiş Milletler Teşkilâtı olmak üzere -gerek BM'in etkisiyle gerekse diğer şartlarla- hangi tür nedenle oluşmuş olursa olsun tüm uluslararası örgütlenmelerin söz konusu küresel sürece katkılarının inkar edilemez olduğunu ayrıca kanıtlamaktadır.

2.3.2. Uluslararası Hukukun Diğer Küreselleşme Yolları

2.3.2.1.Uluslararası Andlaşmalar ve Küreselleşme

Uluslararası hukuk açısından bir **andlaşma (treaty),** "iki veya daha fazla devletin veya teşkilatın kendi aralarında bir hukuki ilişkiyi kurmak, mevcut bir hukuki ilişkiyi değiştirmek veya sona erdirmek ya da ileriye dönük davranış kuralları koymak amacıyla uluslararası hukuka uygun olarak yaptıkları bir

---

[623] GUEHENNO, J-M., **age**, s22.

anlaşmadır"[624] şeklinde tanımlanır[625]. Yukarıda aktarmaya çalıştığımız tarihsel ve felsefi gelişimden çıkabilecek sonuçlardan birisi de şüphesiz ki, "uluslararası hukuk"un, günden güne etkinliğini artırmakla birlikte, henüz uluslararası ilişkilerin tamamını kapsayan bir olgunluğa erişmemiş bulunduğudur. Kanaatimizce bunun en büyük nedeni de uluslararası hukukun temel süjeleri olan devletlerin çoğunluğunun, hatta tümünün kabul ettikleri -"uluslararası buyruk kurallar (jus cogens)", "uluslararası teamül kuralları", "hukukun genel ilkeleri"[626] ile "küresel nitelikli andlaşmalar"[627] gibi- **"uluslararası ortak bağlayıcı hukuk normları"**nın henüz yeterli sayıya erişmemesidir. Bunun diğer bir anlamı ise, uluslararası hukukun gelişmesi ve bunun tabiî sonucu olarak küreselleşmesiyle,

---

[624] GÜNDÜZ, Aslan**, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilâtlar Hakkında Temel Belgeler-Örnek Kararlar** (4.Bası), İstanbul, 2000, s.16 (Bundan sonra "Milletlerarası Hukuk...2000" şeklinde zikredilecektir).

[625] 1969 Viyana Andlaşmalar Konvansiyonu'nun bu konudaki yaklaşım ve değerlendirmeleri ile diğer tanımlamalar için bkz. BROWNLIE, Ian, **Prirciples of International Public Law**, Oxford University Press (5. Bası), Oxford, 1998**,** s.608 vd.

[626] Bu konuda bilgi için bkz. PAZARCI, Hüseyin, "Uluslararası Hukukta Jus Cogens Kavramı", **Prof. Dr.B. Nuri Esen'e Armağan**, Ankara, 1997, s.123-135; KARAKAŞ, Ayşe Işıl: "Uluslararası Hukukta Üstün Normlar: Jus Cogens ve İnsan Hakları", **Prof. Dr. İlhan Akın'a Armağan**, İstanbul 1999, s. 221-228; PAZARCI, **Uluslararası Hukuk Dersleri-III**, s. 169. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.34-35; ÇELİK,E.F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s. 195-201; MERAY Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş (İkinci Cilt)**, 4. Baskı, Ankara, 1975, s. 91-95 (Bundan sonra "**Devletler Hukukuna Giriş-I**I" şeklinde zikredilecektir).

[627] Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku açısından benzer bir yaklaşım için bkz. GEMALMAZ, Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, s.342 vd.

uluslararası hukukun süjeleri olan devletlerin benimsedikleri "ortak hukuk kuralları"nın sayısal artışlarının doğru orantılı olduğudur. Bunu sağlayan faktörlerin başında ise andlaşmalar gelmektedir. Zira, andlaşmalar aracılığıyla hem uluslararası yakınlaşmalar artmakta, hem de uluslararası ilişkilerine uygulanacak genel nitelikteki kural ve prensipler belirlenmektedir. Konumuz açısından andlaşmaların sayısal artışlarından çok daha önemli olan bir husus ise, genel, objektif ve soyut olarak uluslararası yaşamı düzenleyen andlaşmaların varlığıdır. **Kanun-andlaşma (law-making treaties)** de denilen bu tür andlaşmalar[628], diğer andlaşmalara (akit-andlaşmalar) nazaran daha çok uluslararası hukukun kaynağını oluşturmak durumundadırlar. Bu tür andlaşmaların yine konumuz açısından önemli bir özelliği ise, genel, objektif ve soyut olmakla birlikte tüm devletlerin katılımına gerek duyulmadan oluşabilmeleridir. Lord McNair, Sir Gerald Fitzmaurice ve Sir Humphrey gibi yazarların da ısrarla vurguladıkları gibi bu tür andlaşmaların konumuz açısından daha da önemli bir özelliği "askerden arındırma", "su yolları" ve "organizasyon teşkili" gibi "**üçüncü devletler için hak ve görevler öngören objektif bir rejim**" ortaya koymalarıdır[629]. Bunlar, başlangıçta az sayıda tarafla oluşturulabilmekle birlikte, içerdiği genel ilke ve düzenlemeler nedeniyle zamanla diğer devletler de katılabilmektedir. Bu ise, en azından oluşumu itibariyle tüm devletlerin onayını gerektirmeden bilahare çoğunluğun kabul ettiği uluslararası kurallar haline gelebilmesi nedeniyle hukukun küreselleşmesinde bir faktör olmaktadır. Örneğin, 1856 Tarihli Paris Deklarasyonu başlangıçta az sayıda devlet tarafından kabul edilmesine rağmen, içerdiği "tarafsızlık", "korsanlık" gibi genel ve kapsayıcı ilkeler nedeniyle daha sonra pek çok devlet tarafından da benimsenmiş[630] ve bu şekilde pek çok küresel nitelikte kabule şâyan ilke ve normları uluslararası topluma mal etmiştir. Bu tür andlaşmalarla ortaya

---

[628] BROWNLIE, I., **age**, s.638.
[629] Aktaran: BROWNLIE, I., **age**, s.638.
[630] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.17.

çıkan kurallar, zamanla yargıç ve yazarların tespit edebileceği bir olgunluğa erişmekte ve uluslararası ortak hukuk kuralları şekline dönüşmektedir. Bunlar, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun "Kodifikasyon Çalışmaları" ile de, ayrıca birer somut pozitif hukuk kuralları haline dönüşebilmektedir[631]. Bu da andlaşmaların, hukukun küreselleşmesinde önemli bir etken olmasına neden olmaktadır. Yineleyelim ki, bizim burada "**hukukun küreselleş-mesi**"nden kast ettiğimiz şey, bütün dünyanın tek-bir hukuk kuralları çatısı altında yaşama seviyesidir. Diğer bir ifadeyle, gezegen üzerindeki herkesin, nereye giderse gitsin insan ilişkilerinin -her yerde aynı olmasa da- bir hukuk tarafından idare edileceğinden emin ve güven içinde olmasına hukukun küreselleşmesi ya da evrenselleşmesi diyoruz[632].Her ne kadar çift-kutupluluğun ve soğuk savaşın sona ermesi bazı rahatlıklar getirmişse de, şurası kesin ki, henüz yeterli bir uluslararası hukuk düzeninin tesisine yönelik fazla bir mesafe alınmış değildir. Zira, -hukukun küreselleşmesi için de geçerli olduğu gibi- yeterli bir uluslararası hukukun tesisini gerçekleştirebilecek ne küresel bir konsensüs[633], ne de küresel düzeyde tek bir kanun koyucu bugün için mevcut değildir. Zaten eğer aksi olsaydı, bugün "hukukun küreselleşmesi"nden değil, "uluslararası hukuk"tan söz ediyor olacaktık[634]. Klasik andlaşmalar hukuku, "**uluslararası hukukun yatay yapısı**"nın tipik örneğidir ve onun odağında egemen ve eşit tarafların

---

[631] Uluslararası andlaşmaların hukuk kuralı oluşturması ve uluslararası kodifikasyon çalışmaları hakkında bilgi ve değerlendirmeler için bkz. TOLUNER, S., **Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler**, s.53-198.

[632] SHAPIRO, M., **agm,** s.1.

[633] Bu konuda uluslararası bir konsensüsün bulunmadığı görüşü ve "**Batı Merkezcilik**"in uluslararası hukuk açısından eleştirisi hakkında bilgi için bkz. TRIMBLE, Phillip. R., "Globalization, International Institutions and The Erosion of National Sovereignty and Demokracy", **Michigan Law Review-May 97**, C:95, S:6, s.7 vd.

[634] SHAPIRO, M., **agm,** s.1.

etkileşimi vardır. Klasik uluslararası sistemin her alanında olduğu gibi, burada da yine etken aktör ulus-devlettir. Bununla birlikte, bugün alışılmışın dışında gelişmeler söz konusudur. Uluslararası hukukta henüz yerleşik olmayan bu durum, devlet dışı aktörlerin uluslararası alanda bazı çekinceleriyle birlikte andlaşma yapabilme ehliyetlerinin günden güne benimsenmeye başlamasıdır. Belirtmek gerekir ki, "**devlet-dışı organizasyonlar**"ın söz konusu yetkileri, bugün itibariyle yine kurucularının bağlı bulundukları devletlerin kendi iç hukukları çerçevesinde verdikleri iznin bir sonucudur. Diğer bir deyişle, devletlerin andlaşma yapma güçlerinin bir kısmının, tipik olarak kendi alt sistemlerine aktarılmasıdır. Burada ise benzer şekilde, ulusal anayasal yetkinin uluslararası organizasyonların tüzüklerine (organizasyon tüzüğü) terk edilmesi söz konusudur. Örneğin, federal devlet işleyişinde, federal anayasa izin vermişse federe devletlerin kendi haklarına ilişkin belirli uluslararası nitelikte andlaşmalar yapabilmesi gibi ki, bunun diğer bir anlamı da "devlet egemenliğinin sınırlandırılması"dır. Benzer şekilde, **ulus-ötesi(transnational)** ya da **çok-uluslu (multinational)** özel ortaklıklar[635] ve **uluslararası hükûmet-dışı örgütlenmeler**[636] de klasik uluslararası hukukun sınırlarını zorlamakta ve iç hukukla geçişmeyi teşvik etmekte ve hatta zorunlu kılmaktadır. Öyle ki, bu kategorideki süjelerin gerek kendi arasındaki, gerekse uluslararası klasik süjelerle(devletler, klasik örgütler, vb.) olan ilişkilerinde hangi hukukun –klasik uluslararası hukukun mu, ilgili ulusal hukukların mı, yoksa yeni bir hukukun mu- uygulanacağı bugün tartışılmaktadır[637].Aslında tüm bunlar; klasik uluslararası hukukun, bu günkü hızlı gelişmeler için -en azından bu açıdan- yetersiz kaldığının ve ayrıca küreselleşme yönünde bir

---

[635] SONY, Ford, L.C. Waikiki, Algida gibi elektronikten tekstile kadar pek çok şirket artık bu şekilde çalışmaktadır.

[636] Kızılay, Kızılhaç, Uluslararası Çevre Örgütü gibi sayısı günden güne artan pek çok dernek kuruluş bu kategoriye girmektedir.

[637] Bu konuda görüşler için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.205 vd.

eğilim içinde olduğunun bir ifadesidir. Zira, bugün -özellikle zayıf devletlere dayatılmaya çalışılan- "**tahkim usulü**", ve "**uyum yasaları**" gibi girişimler, bir açıdan küresel hukuk sistemine geçişte ara merhaleler olmaktadır.

1986 Tarihli Uluslararası Andlaşmalar Hukuku Hakkındaki -Yeni- Viyana Konvansiyonu Taslağı da bu gelişmeleri hızlandırıcı bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Söz konusu Taslak, uluslararası ilişkilerde bu yönüyle merkezkaç düşüncelere ipucu verdiği gibi, devletlerin bu konudaki direncini kırıcı ve uluslararası ilişkilerde odak olma özelliklerini de zayıflatıcı bir gelecek öngörmüş olmaktadır. Söz konusu Taslak, hukukun küreselleşmesi yönünde olumlu bir gelişme olmakla birlikte, gerek oluşumu, gerekse yürürlüğe girmesi açısından yine devletlerin onayına muhtaç durumdadır. Diğer bir deyişle, bu tür andlaşma yapma yetkisini oluşturma veya sınırlandırma gücü bugün itibariyle yine devletlerin tekelindedir[638]. Ancak, bu husus günden güne zorlanmaktadır. Çevre ve İnternet gibi alanlarda uluslararası düzenleme zarureti ve buna bağlı olarak devletlerin pasifliğini aşarak devlet-dışı duyarlılıkların yükselmesi gibi[639]. Devlet-dışı çevre örgütlerinin uluslararası platformda artık yadsınmaması bunun diğer bir ifadesidir. Her şeye rağmen, böylesi düşünce ve oluşumların ortaya çıkmasının, başta doktriner alanda olmak üzere pek çok sahada yeni açılımlara neden olacağı şüphesizdir. Bu husus, özellikle "küreselleşme süreci" açısından daha çok kayda değer niteliktedir. Konumuz çerçevesinde, -devlet-merkezciliğin aşılmasına etkisi dışında- uluslararası andlaşmaların diğer bir önemi de "**küresel nitelikte hukuk normları**"nın [640] oluşumuna ve yaygınlaşmasına olan

---

[638] SCHREUER, C., **agm**, s.20.

[639] RATNER, Steven R., "International Law: The Trials of Global Norms ", **Foreign Policy,** Spring-1998(**www.ciaonet.org; www.foreignpolicy.com**), s.46.

[640] Burada yinelemek gerekir ki, "küresel nitelikte hukuk normu" ya da

etkisidir. Özellikle belli bir zaman dilimi ve belli ilişkilere değil, daha geniş bir alana şâmil genel, objektif ve soyut nitelikli; uluslararası hayatı düzenlemeyi amaçlayan ve kalıcı etkiye sahip andlaşmalar[641] bu açıdan öneme haizdirler. Belirtmek gerekir ki, uluslararası normların nicel olarak gelişimi en çok uluslararası andlaşmalar vasıtasıyla gerçekleş-mektedir. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kurulmasından bu yana, BM Sekreteryası'na kayıtlı yaklaşık 50 bin adet uluslararası -ikili veya çok taraflı- andlaşma yapılmış bulunmaktadır[642]. Bu durum, yüz yıl öncesiyle kıyaslandığında uluslararası ilişkilerin ve dolayısıyla yakınlaşmaların ne denli ilerleme kaydettiğinin açık bir göstergesidir. Uluslararası düzeydeki ilişkilerin bu şekilde artması, devletler ve buna bağlı olarak toplumlar ve hatta bireyler arasındaki yakınlaşmaların da aynı ölçüde artmasını sağlayacağı bir gerçektir. Bunun diğer bir anlamı ise, zaman içerisinde uluslararası değerlerin ve bunu düzenleyen normların da aynılaşması sonucunun gerçekleşecek olmasıdır. Bugün bu durumu en canlı şekilde "insan hakları"[643] ve "ekonomi" [644] alanlarında yaşamaktayız.

"hukukun küreselleşmesi"nden maksat, tüm dünyada geçerli ve toplumların çoğunluğunda kabul görmüş hukuk normlarıdır. Bu konuda bkz. SHAPIRO, M. **age.,** s.1.

[641] Andlaşmaların bu tür ayrımı için bkz. GÜNDÜZ, A, **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.17.

[642] RATNER, S., **agm**, s.47.

[643] Özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve henüz kuruluş aşamasında olan diğer uluslararası mahkemelerin (Uluslararası Ceza Mahkemeleri gibi) kurucu andlaşmaları gibi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. TEZCAN, Durmuş, "Uluslararası Suçları Kovuşturmada Kat edilen Yol: Uluslararası Nüremberg Askeri Mahkemesinden Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesine", **Prof.Dr. Kemal Tunçomağ'a Armağan**, (Beta Yay.), İstanbul, 1997, s.481-490.

[644] **Dünya Ticaret Örgütü**'nün bugün ekonomik küreselleşmenin sembolü haline gelmesi gibi.

2.3.2.2.Teamül Kuralları ve Küreselleşme

Genel olarak "**teamül(örf-âdet)**", eskiden beri süreklilik içinde benimsene gelmiş ve gelecekte de benimsenmesi gerektiğine inancın bir tezahürü[645] olan toplumsal kurallardır. Diğer bir ifadeyle, teamül (örf-âdet) kuralları, bilinç-dışı alışkanlıkların tezahürü olarak kendiliğinden oluşan sosyal normların en tipik ve en geniş olanıdır[646]. Teamül, her hukuk sisteminde genellikle yazılı hukuktan önce ilk kaynak olarak ortaya çıkmakta ve gelişerek zamanla yazılı normlar haline gelmektedir. Bu nedenle de gelişmiş toplumlarda teamül kurallarının yerini büyük oranda yazılı kurallar almaktadır. Hatta bir kritere göre teamül kuralları, örgütlü ve gelişmiş toplumlarda ilkel toplumlara[647] nazaran daha az yaygın olup, bunun yerine yazılı kurallar ağırlıktadır[648].

Bu bağlamda, daha şimdiden diyebiliriz ki, teamül kuralları, henüz tam olarak olgunlaşmamış olan uluslararası hukukta önemli bir yere sahiptir. Zira, çalışmamızın başından beri ortaya koymaya çalıştığımız üzere, ulusal hukuk sistemleri göz önüne alındığında uluslararası hukukun -başta zorlayıcı gücü olmak üzere- hâlâ pek çok eksiğinin bulunduğu bir gerçektir. Dolayısıyla, bugünkü uluslararası hukuk açısından teamül

---

[645] IŞIKTAÇ, Yasemin, **Hukukun Kaynağı Olarak Örf ve Âdet Hukuku**, (Alkım Yay., 2. Bası), İstanbul, 1997, s.23.

[646] ÖZCAN, Mehmet Tevfik, **İlkel Toplumlarda Toplumsal Kontrol**, Özne Yay., 1998, İstanbul, s.65(Bundan sonra "**İlkel Toplumlarda Toplumsal Kontrol"** şeklinde zikredilecektir).

[647] İlkel toplumlarda "teamül kuralları" ve diğer toplumsal normların oluşumu hakkında geniş bilgi için bkz. ÖZCAN, M.T., **İlkel Toplumlarda Toplumsal Kontrol**, s.44 vd.

[648] Farklı kriterler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. IŞIKTAÇ, Y., **age,** s.42.

kuralları, yazılı hukuk kuralları gibi etkilidir[649]. Zira, normlar hiyerarşisi açısından bakıldığında[650] "uluslararası teamül kuralları"na genel olarak uluslararası hukukun asli kaynakları içinde ve "andlaşmalar"dan sonra ikinci sırada yer verilmektedir[651]. Nitekim, UAD Statüsü'nün 38.maddesinde aynı şekilde ikinci asli kaynak olarak zikredilmektedir[652]. Ayrıca, yazılı hukukun varlığı, teamül hukukunun varlığını ve gelişimini sürdürmesini de engellemediği gibi, onunla birlikte ve birbirlerini tamamlayarak yaşamaya devam etmek durumundadır. Zira teamül, süjeler tarafından önemsenen ve örnek teşkil eden davranışların tekrarlanmasıyla oluşmakta ve âdetâ ilişkileri düzenleyen bir hukuk normu yerine geçmektedir[653].

Teamül kurallarının yaptırımları dıştan uygulanan – heteronom- karakterlidir[654]. Bir teamülün, bağlayıcı olabilmesi için her bir süje tarafından mutlaka uygulanmakta olması gerekmemektedir. Özellikle uluslararası hukuk açısından

---

[649] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.18.

[650] Teamül(örf-âdet) kurallarının genel hukuk açısından normlar hiyerarşisindeki yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. IŞIKTAÇ, Y., **age,** s.69 vd.

[651] Konuyla ilgili genel bilgi için bkz. TOLUNER, Sevin, **Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler**, İstanbul, 1973, s.603-700(Bundan sonra "**Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler**" şeklinde zikredilecektir.); GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.18 vd; ÇELİK, Edip F., **Milletlerarası Hukuk: Birinci Kitap,** İstanbul, 1984, s.91 vd (Bundan sonra "Birinci Kitap" şeklinde zikredilecektir.); PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.209 vd; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.95 vd; Aslan, .Z.M., **age.**, s.38 vd; CROZAT,C.,s.112 vd.

[652] Madde metni ve Statü'nün tam metni için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000,** s.141 .

[653] ÇELİK E.F., **Birinci Kitap**, s.91.

[654] ÖZCAN, M.T., **age**, s.66.

böyledir[655] ki, kanaatimizce bu husus gerek ulusal gerekse uluslararası anlamda "**hukukun küreselleşmesi**"nde önemli bir noktadır. Zira, her bir süjenin onayının beklendiği bir ortamda, hukukun küreselleşmesi bir tarafa, gelişmenin ve hatta oluşmasının dahi mümkün olmayacağı şüphesizdir.

Bunun bir diğer anlamı ise, -tekrarlamak gerekirse- "hukukun küreselleşmesi" ile "mutlak egemenlik" anlayışının ters orantılı olduğudur. Zira teamül kuralları, şimdiye kadar tipik şekilde devlet uygulaması ile bütünleşmiş olarak kabul edile gelmiştir[656]. Ancak, belirtmek gerekir ki, bir devletin, genel kabul görmüş bir teamül kuralına daha doğuş aşamasında kesin, sürekli ve kararlı şekilde karşı koymasıyla söz konusu kuralın kendisini bağlamayacağı bugünkü uluslararası hukuk anlayışı çerçevesinde şüphesizdir. Zira, küreselleşme sürecini olumsuz etkileyen yerleşik bir kural olarak, devletler ancak doğmasına rıza gösterdikleri veya göstermiş saydıkları kurallarla bağlıdırlar. Bununla birlikte, küreselleşme lehine olarak, bir kısım devletin teamülü oluşturan uygulama ve olaylara itirazları, söz konusu teamülün doğmasını engelleyemez[657].

Teamül kuralları, sıradan davranışlardan farklıdır[658]. Özellikle iç hukuklardaki örf-âdetlerden farklıdır. En önemli fark ise, "hukukî bir inanç"ı yansıtmalarıdır. UAD Statüsü'nün 38. maddesindeki ifadeyi[659] de göz önüne aldığımızda bir teamül

---

[655] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.209.

[656] SCHREUER, C., **agm**, s.21.

[657] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.25.

[658] "Teamül Hukuku" ile "gelenek ve görenek" gibi kavramların farklılıkları hakkında geniş bilgi için bkz. IŞIKTAÇ, Y., **age,** s.35 vd.

[659] 38. maddenin ifadesi, "Hukuk kaidesi olarak kabul edilmiş olan umumi bir tatbikatın beyyinesi olarak milletlerarası teamülü**;** "şeklindedir. Bkz. GÜNDÜZ, A. **Milletlerarası Hukuk...1994,** s.89.

kuralının söz konusu olabilmesi için onun bir takım unsurlarının bulunması gerekmektedir. Bunların başında, söz konusu tutum ve davranışların "sürekli" tekrarlanan ve "genel" bir uygulamaya tabi olması (**maddi unsurlar**) gerekmektedir. USAD ve UAD da "bir şey yapma"[660], "bir şey yapmama"[661], "genel bir uygulama" gibi maddi unsurların bulunması gerektiğini kararlarında açıklıkla vurgulamış bulunmaktadır. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, "genellik" unsurunun gerekliliği, ikili ya da bölgesel nitelikteki teamül kurallarının gelişmesine de engel değildir[662]. Zira, devletlerin tümüne uygulanabilen evrensel nitelikte teamül kuralları olabileceği gibi, belli bir bölgede veya alanda uygulanıp kabul edilen teamül kuralları da olabilmektedir[663].

"Uluslararası Hukuk"un gelişmesi ve "hukukun küreselleşmesi" açısından önemli olan bu tür yerel veya bölgesel makbûl davranışların yaygınlaşması ve genel kabul görmesidir ki, bu kanaatimizce "hukukun küreselleşmesi" yollarından birini teşkil etmektedir.

Diğer bir unsur ise "**psikolojik unsur**"dur ki, bunun anlamı, söz konusu tutum ve davranışların zorunluluğu hususunda bir inancın bulunmasıdır[664]. UAD kararlarında da yine

---

[660] UAD'ın 12.4.1960 tarihli **Geçiş Hakkı Davası**. Bkz. C.I.J. **Recueil**, 1960, s.40.(Aktaran: PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.209).

[661] Bkz. USAD'ın 7.9.1927 tarihli **Lotus Davası.**

[662] Nitekim UAD, 20.2.1969 tarihli Kuzey Deniz Kıta Sahanlığı Davaları: C.I.J. Recueil, 1969.s.42**;** 28.5.1952 tarihli Soykırım Sözleşmesi Mütalaası: C.I.J. **Recueil,** 1951, s.2 gibi kararlarında bunu açıkça vurgulamıştır. (Aktaran: PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.210).

[663] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.27.

[664] "Teamül kuralları"nın unsurları hakkında geniş bilgi için bkz. IŞIKTAÇ, Y., **age,** s.54 vd; GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000,** s.141; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.97 vd**;** ÇELİK, E.F., **Birinci Kitap**, s.92 vd; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.209 vd.

"psikolojik unsur"un gerekliliği ısrarla vurgulanmış bulunmaktadır. UAD özellikle bu unsurun soyut bir inanç değil, bir hak doğuran ve buna saygı yükümlülüğü duyulması gerektiğine dikkat çekmektedir[665].

Dikkat edilirse uluslararası hukuk açısından teamül kurallarına bakış, daha çok klasik uluslararası sistemin temel aktörü olan "devlet" temelli olmaktadır. Buna karşılık, -yukarıda da ayrıca ele aldığımız üzere- bugün uluslararası ilişkilerde devlet-dışı aktörler etkin olmaya başlamıştır[666]. Hatta BM gibi uluslararası örgütler, gerek kendi iç faaliyetlerine, gerekse devletlere yönelik olarak hukuk yaratma yeteneğine sahiptirler. Bunların aldıkları kararlar her ne kadar devletleri doğrudan bağlayıcı bir güce sahip değilse de, devletlerin daha sonra yapacakları andlaşma, eylem ve tavırlarında yönlendirici etkiye sahiptirler. Büyük çoğunluk tarafından alındığı takdirde ileride yerleşecek teamül veya benzeri kuralların harcını oluşturacaklardır ki bugün literatürde bunlara "**soft-law (yumuşak-hukuk**)" denmektedir[667]. Örneğin, BM Genel Kurulu tarafından alınan "1974 Tarihli **Devletlerin Ekonomik Haklarına ve Ödevlerine Dair Şart**",la ekonomik açıdan zayıf devletlerle güçlü devletler arasında adil bir ilişki yaratmaya yönelik pek çok genel ilke benimsenmiştir[668].

---

[665] UAD'ın 12.4.1960 tarihli Geçiş Hakkı Davası: C.I.J., **Recueil**, 1960, s.40. Ayrıca bkz. UAD'ın 20,11.1950 tarihli Sığınma Hakkı Davası: C.I.S., **Recueil**, 1950, s.277**;** USAD'ın 7.9.1997 tarihli Lotus Davası: **C.P.J.I.**, no:10, s.28. Aktaran: PAZARCI, H. **Uluslararası Hukuk-I,** s.211.

[666] SCHREUER, C., **agm**, s.21.

[667] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.27.

[668] Söz konusu şartla ilgili geniş bir çalışma için bkz. Thomas, Caroline, **New States, Sovereignty and Intervention**, Gower Publishing, Aldershot-England, 1985, s.129 vd. Türkçe metin ve genel açıklama için ayrıca bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000,** s.123

Ayrıca, bugün bunların dışında yine devlet tabanlı olan örgütlenmelerden, devlet-dışı yapılanmalara doğru bir genişleme söz konusudur. Hatta doktrinde devletlere, uluslararası örgütlere ve bunların temsilcilerine mal edilebilecek tutum, eylem ve araçlar(beyanatlar, basın bildirileri, el kitapçıkları, vs) da doğrudan doğruya bir teamülün varlığına neden sayılabilmektedir[669]. Tüm bunlar, bizi uluslararası toplumun bundan böyle münhasıran egemen devletlerden oluşması ve artık teamülî uluslararası hukukun sadece devlet pratiği üzerine kurulamayacağı şeklindeki açıkça görünen sonuca götürmektedir[670].Uluslararası teamül kurallarının bu özelliklerinden çıkan bir sonuç da, bunların kabul görmesiyle "**ulusal egemenlik**" arasında yine ters orantının söz konusu olmasıdır[671]. Zira bugün uluslararası ilişkiler öylesine gelişmektedir ki bu tür kuralların oluşmasında tüm devletlerin onayının beklenmesi mümkün olmamaktadır. Nitekim, UAD Statüsü'nün 38/b maddesindeki "umumi bir tatbikatın beyyinesi" (genellikle kabul edilmiş bir uygulama) ifadesi de evrensel nitelikli bir teamül kuralının oluşmasında bütün devletlerin rızasının aranmadığını açıklar niteliktedir ki Lotus Davası'nda USAD da böyle bir kuralın oluşması için bütün devletlerin rızasının gerekliliğinden bahsetmemiştir[672]. Böyle olunca da söz konusu teamül

---

vd.

[669] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.28.

[670] SCHREUER, C., **agm**, s.21.

[671] Vısscher, Ch. "La Codification du droit International", **RCADI**, 1925-1, s.361-362. Aktaran, PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.213.

[672] Bkz. CROZAT, C. **age.** s.130 vd; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.97; GÖNLÜBOL, Mehmet, "Örnek Olaylarla (Cases) Devletler Hukuku" S. **B.F.D. (Prof. Z. M. Alsan'a Armağan)**, C: XI, S: 3, 1956, s.22 vd (Bundan sonra "Örnek Olaylarla (Cases) Devletler Hukuku" şeklinde zikredilecektir).

kurallarının diğer devletler (azınlıktakiler) için de geçerli olması, mantıksal bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır ki, bunun günümüzdeki yansıması ise "hukukun küreselleşmesi"ne katkı şeklinde olmaktadır. Bu tür teamül kurallarının kodifikasyonu ise bu açıdan (hukukun küreselleşmesi) son aşamayı oluşturmaktadır. Bu arada belirtmek gerekir ki, bir görüşe(iradeciler) göre, teamül kurallarının oluşumu için ilgili devletlerin kabulü gereklidir ki, bu görüş[673], genelde azınlıkta kaldığı gibi, bugün uluslararası ilişkilerin baş döndürücü şekilde hızlanması ve gelişmesiyle tamamen kabul edilmez olmuştur. Ancak, yine belirtmek gerekir ki, bir devletin, genel kabul görmüş bir teamül kuralına kesin, sürekli ve kararlı şekilde karşı koymasıyla söz konusu kuralın kendisini bağlamayacağı bugünkü uluslararası hukuk anlayışı çerçevesinde şüphesizdir[674]. Böyle bir istisnanın, hukukun küreselleşmesine olumsuz etki etmesi ise kaçınılmazdır. Buna paralel şekilde çekinceler için de aynı durum söz konusudur. Bugün için bunları aşmanın en etkili yolu, bağlayıcı yönü ağır basan andlaşmaların çoğaltılmasıdır. Özellikle küresel[675] ve supranasyonal(ulus-üstü)[676] nitelikli andlaşmaların bu bağlamda önemi büyüktür.

Netice olarak, teamül kuralları, her olaya uygulanacak genel düzenleyici nitelikte kuralların bulunmadığı uluslararası hukukta başvurulacak temel kaynaklar arasındaki yerini

---

[673] Bu konudaki görüş ve tartışmalar için bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.97 vd; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.96 vd.

[674] Nitekim, UAD, 18.12.1951 tarihli Balıkçılık Davası (İngiltere-Norveç)'da bu hususu açıkça kabul etmiştir (Aktaran, PAZARCI, H.,**Uluslararası Hukuk-I,** s.215). Aynı durum, Türkiye'nin Ege Denizi'nde 6 millik kıta sahanlığını kabul etmemesinde de söz konusudur.

[675] **WTO** gibi.

[676] **AB** Andlaşmaları ve **AİHS** gibi.

korumaya devam etmektedir[677]. Ayrıca, teamül kurallarının "hukukun küreselleşmesi"ne katkısı inkar edilmemekle birlikte; gerek "**hukukun genel ilkeleri**" (HGİ), gerekse "**uluslararası andlaşmalar**" karşısında daha zayıf kaldığı kanaatindeyiz. Zira, HGİ'nin oluşmasında, egemenliklerinden henüz fedakârlıkta bulunma ortam ve olgunluğuna erişmemiş bulunan devletlerden çok, yargıçların rolü ağır basmaktadır. Özellikle son dönemlerde "**yargıcın aktivizmi**"[678] artmaktadır ki, bu da hukukun evrensel düzeyde aynılaşmasını (küreselleşmesini) hızlandırmaktadır.

Benzer durum, andlaşmalar karşısında da söz konusudur. Her ne kadar uluslararası hukukun ve genel olarak tüm hukuk normlarının başında, kronolojik olarak teamül kuralları söz konusu ise de, andlaşmaların-ve yazılı hukuk normlarının-yaygınlaşmasıyla teamül kuralları tâlî bir öneme haiz olmuştur. Ancak, her şeye rağmen bugün uluslararası hareketliliğe (ilişkilerden daha geniş anlamda) pek çok birim ve bireylerin (devlet-dışı kuruluşlar, şirketler vs) de katılmasıyla, bunlar arasında geçerli olan teamül kuralları da -devletlerin kanun koyucu tekelciliğini aşarak- uluslararası platforma taşınmakta ve bu şekilde ortak hukuk normlarının çoğalması söz konusu olmaktadır ki; bu da teamül kurallarının "hukukun küreselleş-mesi"ne olumlu katkısının bulunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bir teamül kuralının düzenlediği alanın genelde yaşamsal nitelikte olması, çoğunluk tarafından takip edilme zarureti ve bugün iletişim araçlarının gelişmişliği gibi özellik ve etkenler teamül kurallarının ortaya çıkmasını ve daha da önemlisi yerleşmesini kolaylaştırmıştır. Örneğin, 1945 yılında ABD tarafından ortaya atılan "kıta sahanlığı" kavramının uluslararası toplum tarafından kısa sürede benimsenmesi gibi[679]. Hukukun küreselleşmesinde önemli rol oynayan buna benzer gelişmelerin bugün -özellikle uluslararası arenada günden güne

---

[677] IŞIKTAÇ, Y., **age,** s.77.

[678] Bu konuda bilgi için bkz. ÇAĞLAR, B., "Nasyonalizm-Universalizm", s.373 vd.

[679] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.23.

çoğalan ve etkinleşen devlet-dışı aktörlerle (çevreciler vb)- daha da artacağı şüphesizdir.

2.3.2.3. Buyruk Kurallar (Jus Cogens) Ve Hukukun Küreselleşmesi

Hukukun küreselleşmesinde "**buyruk kurallar (jus cogens)**[680]" birinci derecede öneme sahiptir. Zira, buyruk kural, 23 Mayıs 1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. maddesinde de belirtildiği üzere kendisinden sapmanın söz konusu olmayacağı "**üst normlar**" dır[681].

Aslında uluslararası teamül kurallarından olan "jus cogens" kurallar, her hangi bir andlaşmayla ya da kabulle bertaraf edilemez[682] ve ayrıca bunlara karşı yapılan sonraki andlaşmalarla

---

[680] Bu konuda bilgi için bkz. BROWNLIE, I., **age**, s.514-517; PAZARCI, Hüseyin, "Uluslararası Hukukta Jus Cogens Kavramı", **Prof. Dr. B. Nuri Esen'e Armağan**, Ankara, 1977, s.365, 379**;** ÇELİK, E. F., **Birinci Kitap**, s.295 vd; KARAKAŞ, Ayşe Işıl, "Uluslararası Hukukta Üstün Normlar: Jus Cogens ve İnsan Hakları", **Prof. Dr. İlhan Akın'a Armağan**, İstanbul 1999, s. 221-228; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap**, Ankara, 1994, s. 169; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-II**, 4. Baskı, Ankara, 1975, s.91-95.

[681] Sözleşme'nin 53. maddesinin ifadesi "Bir andlaşma, yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa, batıldır. Bu Sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak milletlerarası devletler toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur" şeklindedir. Maddenin ve Sözleşme'nin tam metni ile ilgili bibliyografya için bkz. GÜNDÜZ, A. **Milletlerarası Hukuk…2000,** s.181vd.

[682] BROWNLIE, I., **age**, s.515.

önce yapılmış olduğu halde daha sonra ona aykırı hale gelen andlaşmalar da geçersizdir[683] ki, bu şekliyle de bir "üst norm" olmak durumundadırlar. Hukukun küreselleşmesinin diğer bir anlamı da, tüm hukuk kişilerinin uymak zorunda olduğu kuralların yaygınlaşma-sıdır. İç hukuk sistemlerinde bu konuda bir sorun söz konusu değildir. Zira, başta anayasalar olmak üzere hemen her alanda buyruk kurallar (emredici kurallar) mevcuttur[684]. Ancak, uluslararası veya küresel düzeyde sorun bulunmadığını söylemek için henüz çok erken. Zira, burada da devletlerin egemenliklerin-den yeterince fedakârlıkta bulunmamalarından dolayı hâlâ bir konsensüs sağlanmış değildir[685]. Bununla birlikte, bu konuda ilk adım 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'yle atılmış bulunmaktadır.

Hemen belirtelim ki, söz konusu "buyruk kurallar"ın nelerden ibaret olduğu ve çerçevesinin ne olduğu belirtilmemiş-tir[686]. Ancak, Sözleşme'nin 53. maddesinden bazı özelliklerini tespit etmek mümkündür: Bunlardan birincisi, söz konusu kuralın, devletler toplumunun tamamı tarafından benimsenmiş olması[687]; ikincisi ise, bu kurala aykırı başka hiçbir kural

---

[683] GÜNDÜZ, A. **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.35

[684] İç hukuk sistemlerinde **"emredici hukuk kuralları"** hakkında geniş bilgi için bkz. OĞUZMAN, Kemal, **Medeni Hukuk Dersleri-Giriş: Kaynaklar- Temel Kavramlar**, İstanbul, 1975, s.65 vd**;** Bilgi, Necip, **Hukuk Başlangıcı Dersleri,** Ankara, 1975, s.75 vd; KÖPRÜLÜ, B. **Medeni Hukuk**, s.87**;** HÂTEMÎ, H. **Medeni Hukuk'a Giriş**, s.45 vd.

[685] Bu konuda tartışma ve görüşler için bkz. ÇELİK, E.F., **Birinci Kitap**, s.298 vd; PAZARCI, H. **agm,** s.369 vd.

[686] Uluslararası Hukuk Komisyonu, bu konuda bir "ölçüt"ün bulunmadığına dikkat çekmekte ve bir buyruk kuralın tespitini, devletlerin uygulamasına ve uluslararası yargı organlarının içtihatlarına bırakma yolunu tercih etmektedir. Bkz. ÇELİK, E.F. **Birinci Kitap**, s.297.

[687] Sözleşme'nin 53. maddesinde "... bir bütün olarak devletler

konmamış olmasıdır[688]. Bu şekilde biri nicel, diğeri nitel olmak üzere iki temel unsur Sözleşmeyle belirginleşmiş olmaktadır[689].

Bugün itibariyle gerek uluslararası yazılı normlarda, gerekse uluslararası mahkeme içtihatlarında buyruk kurallarla ilgili somut bir örnek bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Uluslararası Hukuk Komisyonu "**kuvvet kullanma yasağı**"nı, "**köle ticareti ve deniz haydutluğunun yasaklanması**"nı, "**soykırımın yasaklanması**"nı ve "**devletlerin eşitliği**"ni örnek olarak göstermiştir[690]. Bunların dışında "**Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik**"[691] ve "**Self-Determinasyon**" ilkelerinin de bu kategoriye sokulması söz konusudur[692].

Uluslararası Adâlet Divanı'nın da bu konuda somut bir kararı veya örneklemesi söz konusu olmamakla birlikte, bazı yazarlarca UAD'ın Korfu Boğazı Davası, Barcelona Traction Davası ve Soykırım Sözleşmesine Çekinceler ile ilgili karar ve mütalaalarında buyruk kuralların varlığını zımni olarak,[693] 1986 tarihli Nikaragua Davasında[694] ise açıkça ifade etmektedir.

Sonuç olarak, bugün itibariyle uluslararası pozitif hukukta ve uygulamasında uluslararası toplumun kamu düzenini doğrudan ilgilendiren kurallar olarak[695] "buyruk kurallar", henüz

---

toplumunun ..." şeklinde ifade edilmiştir.

688 Bu husus, 53. maddede "...kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen..." şeklinde ifade edilmiştir.

689 GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.34.

690 BROWNLIE, I., **age**, s.515; PAZARCI, H. **agm.,** s.370.

691 BM'nin 1962/1803 sayılı "Doğal Kaynaklar Üzerinde Daimi Egemenlik Bildirgesi"nin Türkçe metni için bkz. GÜNDÜZ, A. **Milletlerarası Hukuk...2000,** s.121-122; İngilizce metin için bkz. BROWNLIE, I., **age**, s.543.

692 BROWNLIE, I., **age**, s.515.

693 Bkz. PAZARCI, H. **Uluslararası Hukuk-I,** s.163.

694 Karar için bkz. GÜNDÜZ, A. **Milletlerarası Hukuk...2000,** s.36-37.

695 GÜNDÜZ, A. **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.35.

şeklî anlamda(Statü 38. madde anlamında) düzenlenmemiş olmakla birlikte; genel olarak uluslararası toplumda bütün süjelerin (devletler, örgütler, şirketler, bireyler) benimsediği kurallar olarak kabul edilmiş bulunmaktadır ve sayısı günden güne artmaktadır. Örneğin, çevrenin korunması, insan haklarına saygı ve terör yasağı günümüzde artık herkesçe benimsenen ve ihlali halinde -en azından- nefret duyulan yeni örneklerdir.

Tüm bunlar, devletlerin iradelerine üstün gelen "**uluslararası toplumun ortak iradesi**" şeklinde tecelli etmekte ve bir devlet BM'den ayrılsa bile, bu kurallara ya da yükümlülüklere uymaya devam etmek zorunda kalmaktadır[696]. Bu şekilde hukuk kurallarının temel felsefesini oluşturan ortak değerler de aynılaşmaktadır[697] ki, bunun diğer bir ifadesi de "hukukun küreselleşmesi"dir.

2.3.2.4. Uluslararası Hukuk Genel İlkeleri Ve Küreselleşme

2.3.2.4.1. Hukukun Genel İlkelerinin Uluslararası Hukuktaki Anlamı ve Ortaya Çıkışı

Uluslararası Hukukun Genel İlkeleri, 19. Yüzyıl'daki hakem kararlarında yer almasına rağmen, ilk defa Uluslararası Daimî adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesine konulmasıyla resmen ortaya çıkmıştır[698]. Uluslararası Hukukun Genel İlkeleri, iç hukuktakilerle temelde aynı içeriğe sahip bulunmakla birlikte; hiyerarşik, nitelik, nicelik ve uygulama bakımından farklılıklar arz etmektedir.

Hukukun Genel İlkeleri'nin yukarıda belirtilen "iç hukuk"taki anlamı, genel olarak "uluslararası hukuk" için de geçerli olmakla birlikte, özellikle süjelerin ayrı(devletler, vs)

---

[696] ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", s.94.

[697] SHAPIRO, M. **age.,** s.1.

[698] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk-2000**, s.28.

olmaları nedeniyle diğer açılardan farklılığı da doğaldır. Zira, uluslararası hukuktaki HGİ'nin kaynağını daha çok ulusal hukuklar teşkil etmektedir.

Bu nedenle de iç hukuklardaki HGİ, diğerine nazaran daha geniş ve kapsayıcıdır. Nitekim, gerek Uluslararası Sürekli Adâlet Divanı (USAD) Statüsü'nün 38/1-c. maddesinde, gerekse Uluslararası Adâlet Divanı (UAD) Statüsü'nün yine aynı maddelerinde belirtildiği üzere, HGİ'nin "uygar uluslar"ca benimsenmesi, diğer bir deyişle "iç hukuk"lardan mülhem olduğu açıkça belirtilmiş bulunmaktadır[699].

Gerçi Statü'yü kaleme alan hukukçular arasında HGİ'ne kesin bir içerik ya da anlam verme hususunda homojenlik bulunmamaktaydı. Zira, bunlar arsında felsefî (tabii hukuk-pozitif hukuk) olarak çatışma söz konusuydu. Örneğin, Belçikalı hukukçu ve Komite başkanı **Baron Descamps**, HGİ'ni "tabii hukuk"a dayandırmıştır[700]

Aslında HGİ'nin kabulü bir açıdan tabii hukukun benimsenmesi anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak, Uluslararası HGİ'nin, iç hukukun HGİ'leriyle aynı olup olmadığı da tartışmalı kalmıştır. Nitekim, bugünkü formülü teklif eden **Root** ve **Phillimore**, Uluslararası HGİ'nin "uygar ülkelerin iç hukukları"na dayandığını ileri sürmüşlerdir ki, Statü'de de bu şekilde somutlaşmıştır[701]. Böylece, bir taraftan Divanı'ın uygulayacağı hukukun sübjektiflikten korunması, diğer taraftan da Divan'a boşlukları doldurma imkanının tanınması yönünden de bir denge kurulmuştur[702].

Dolayısıyla yukarıda "iç hukuk" için yapılan tanımlama burada da geçerli olup, ayrıca uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilmesi söz konusudur. Bu bağlamda yukarıdaki tanımı

---

[699] UAD Statüsü'nün 38/1, c. maddesi ifadesi şöyledir: "Medenî milletlerce kabul edilen genel hukuk prensiplerini...". GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.135-145.

[700] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.28.

[701] BROWNLIE, I., **age**, s.15.

[702] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.28.

uluslararası hukuk için aşağıdaki biçimde ifade etmek mümkündür: **Uluslararası Hukukun Genel İlkeleri**, uygar uluslarca benimsenmiş; ulusal ve uluslararası toplum hayatı içinde ortak adâleti sağlamayı amaçlayan; ulusal ve uluslararası toplumun süjeleri arasındaki ilişkiler de dahil, her alandaki somut ilişkileri bütüncül bir yaklaşımla düzenleyerek uluslararası andlaşmalar dahil bir çok özel temel norm oluşturan; soyut, genel, evrensel, sürekli ve üstün ve yazılı veya yazılı olmayan hukuk kurallarıdır[703].

Bu tanımdan hareketle, HGİ'nin "uluslararası hukuk" açısından taşıdığı özellikler hakkında aşağıdaki tespitlerin yapılması mümkündür: İlk olarak belirtmek gerekir ki, gerek "iç hukuk"larda, gerekse "uluslararası hukuk"ta HGİ'ni keşfedecek ve uygulayacak mercii "**mahkeme**"lerdir.

Buna bağlı olarak yapılması gereken ikinci tespit ise, "iç hukuk"larda mahkemelerin yetkilerinin zorunluluğu hususunda tereddüt bulunmazken; "uluslararası hukuk"ta Divan'ın yetkisi mecburi olmayıp, devletlerin kabulüne bırakıldığıdır.

Üçüncü tespit ise, bir öncekinin tabiî sonucu olarak "iç hukuk"larda "yargıç", "kamu vicdanı"na göre HGİ'ni tespit ederken; "uluslararası hukuk"ta süjeler (devlet, vd.) arasındaki andlaşmalara göre yapmak durumundadır. Dolayısıyla, uluslararası hukukta, yargıcın HGİ'ni uygulamasında ve yeni HGİ keşfetmesindeki hareket serbestisi daha dar olmak durumundadır. Hatta "iç hukuk"larda HGİ'nin kaynağı daha çok "kamu vicdanı" ve "hukuk fikri (hukukun özü)" olmak ve buna bağlı olarak "yasa koyucu"yu dahi bağlayıcı bir etkiye sahip iken[704], uluslararası hukukta ise tersine bir durum söz konusudur.

Diğer bir nokta ise, "**medeni ya da uygar millet**" ifadesinden ne anlaşılmak gerektiğidir. Maddenin kaleme alındığı

---

[703] Farklı tanım ve içeriği hakkında bilgi için bkz. ÇELİK, F.Edip: **Milletlerarası Hukuk-I,** s.106**;** PAZARCI, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk-I,** Ankara, 1994, s.222**;** MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** Ankara, 1968, s.101.

[704] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.298.

tarih göz önüne alındığında, Batının sömürge döneminin ve en güçlü olduğu bir sürecin ürünü olduğu ve buna bağlı olarak o zaman için kanun koyucu durumundaki Batılıların kendi anlayışları üzerine oturtulduğu bir realitedir. Ancak bugün, ilkel olmayan, bağımsız ve yaşayan tüm medeniyetler ve bunların hukukları anlaşılmalıdır[705] ki, "**hukukun gerçek anlamda küreselleşmesi**" de bunu gerektirir.

Netice olarak HGİ, niteliği gereği "uluslararası hukuk"ta ve "iç hukukta" farklı farklı görünmektedir. Bu nedenle de "uluslararası hukuk"taki HGİ, kendine özgü özelliklere sahip olmak durumundadır. Örneğin, "devletin sürekliliği", "uluslararası hukukun iç hukuklara üstünlüğü", "bölgesel başvurma yollarının tüketilmesi", "hakça ilkeler"[706] gibi prensipler daha çok uluslararası hukuka özgü bulunmaktadır[707].

2.3.2.4.2. Hukukun Genel İlkelerinin Uluslararası Hukuk Açısından Niteliği Ve Hiyerarşik Konumu

Öncelikle belirtelim ki, HGİ'nin uluslararası hukuktaki niteliği hususunda hukukçular arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Özellikle eski **Sosyalist Blok**'un hukukçuları HGİ'nin, uluslararası hukukta bağımsız bir kaynak olduğunu kabul etmemektedirler[708]. Bu görüş ayrıca **Georges Scell**e ve **Charles Rousseau** tarafından da savunulmuş ve HGİ'nin uluslararası hukukun bağımsız ve aslî kaynağı olamayacağı ileri

---

[705] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.29.

[706] Örnekler için bkz. CROZAT, Charles, **Devletler Umumi Hukuku-I**, s.141-143**;** ÇELİK, F.E., **Milletlerarası Hukuk-I**, (1975) s.107**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s**.230 vd.

[707] ÇELİK, F.E., **Milletlerarası Hukuk-I** (1975), s.107.

[708] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.223.

sürülmüştür[709]. Türk doktrininde ise **Akipek**[710] ve **Çelik**[711] de aynı görüşe katılmaktadırlar.

HGİ'nin, uluslararası hukukun bağımsız kaynağı olamayacağını ileri süren bu yazarlar, daha çok HGİ'nin uluslararası hukuktaki "teamül kuralları"ndan ibaret olduğundan hareket etmekte ve Divan Statüsü'nün 38/1-c maddesindeki "medeni milletlerce benimsenen hukukun genel ilkeleri"nin tali ve ikame nitelikli (subsidiaire), yani sadece andlaşma ve teamül yoksa uygulanabileceğini ileri sürmektedirler[712].

Diğer görüş ise, HGİ'nin uluslararası hukukun bağımsız bir kaynağı olduğu sonucuna varmaktadır. Aralarında **L. Kopelmans** ve **Meray**'ın da bulunduğu[713] bu görüşteki yazarlara göre yargıç, andlaşma ve teamül kuralı bulunmadığı ve dolayısıyla olaya uygulanacak norm da bulunmaması nedeniyle boşluk (non liquet)[714] doğması ve buna dayanarak davayı reddetmekten kaçınması ihtimalini bertaraf etmek amacıyla HGİ'ne göre karar vermek durumundadır[715].

---

[709] ÇELİK, F.E., **Milletlerarası Hukuk-I** (1975), s.110

[710] AKİPEK, Ömer İlhan, **Devletler Hukuku-I (Başlangıç)**, Ankara, 1963, s.67 vd.

[711] ÇELİK, F.E., **Milletlerarası Hukuk-I** (1975), s.109-110

[712] BROWNLIE, I., **age**, s.15; Bkz. AKİPEK, Ömer İlhan, **Devletler Hukuku-I (Başlangıç)**, Ankara, 1963, s.67 vd; ÇELİK F.E., **Milletlerarası Hukuk-I** (1975), s.107 vd; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s**.233.

[713] Bu tespiti Pazarcı yapmakla birlikte, Meray'ın bu görüşe katılıp katılmadığı hususu net değildir. Bkz. MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.101.

[714] Roma Hukuku'nda yargıçlar, davaya bakmaktan kaçındıkları veya çekinmek istedikleri-zaman "mesele açık değildir" anlamında "**non liquet"** derlerdi. Bkz. ANZILOTTI, Dionisio, **Devletler Hukuku-I** (Çev: Sahir Erman), İstanbul, 1946, (Çevirenin notu), s.89.

[715] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.101.

Bu iki görüşün dışında **Pazarcı** tarafından ileri sürülen üçüncü görüşe göre, ilk iki görüş de HGİ'nin işlevini ve içeriğini (kavramını) doğru olarak yansıtmaktan uzaktır[716]. Bu görüşe göre; HGİ'ni teamül kurallarından sayan bakış açısında, tek belirleyici unsur olarak devletlerin iç hukuklarında bu ilkeleri bir yasayla vs benimsemiş olmaları ileri sürülmektedir. Oysa bu konuda devletlerin yöntem ve uygulamalarında bir yeknesaklık söz konusu değildir. Bunun anlamı ise, uluslararası hukukun kaynaklarının belirleyici yegane faktörü olarak yazılı beyanın aranması olmaktadır ki, bu da gerçek olmaktan uzaktır. Zira, teamül kuralları için andlaşmalarda olduğunun aksine yazılı beyandan çok, zımnî kabul söz konusudur. HGİ ise, devletlerin kendi hukuk anlayışlarının doğal bir sonucudur[717].Dolayısıyla bu görüşe göre teamül kuralları ile HGİ'nin kaynakları ve oluşum şekilleri farklı olmaktadır.

Pazarcı'ya göre ayrıca teamül kuralları ile HGİ, yargıç ya da hakemlerin değerlendiriş şekli açısından da farklıdırlar. Zira, teamül kurallarının uygulanmasında bu kuralın varlığı ya da yokluğunun ispatı-başta iddia eden olmak üzere-taraflara ait iken; HGİ'nde ispat söz konusu olmayıp, böyle bir ilkenin varlığının tespiti (keşfi) doğrudan yargıç ya da hakem tarafından yapılmak durumundadır[718]. Dolayısıyla HGİ, teamül kurallarından hem kaynakları açısından, hem de uygulanış şekli açısından farklılıklar arz etmektedir.

Pazarcı, HGİ'ni "hakkaniyet" ilkesiyle aynı kategoride değerlendiren görüşü de eleştirmektedir. Pazarcı'ya göre HGİ'nin, uluslararası hukukun kaynakları arasına sokulmasının amacı, uluslararası hukuk normlarının oluşmasında devletlerin inisiyatifinin (takdir yetkisinin) asgariye indirilmesidir ki, bunun, yargıcı "yasa koyucu" durumuna düşürmesi de söz konusu

---

[716] Bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s**.223,226.
[717] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.224.
[718] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.224.

değildir. Zira, burada UAD Statüsü md. 38/2'deki gibi bir durum[719] bulunmayıp; yargıcın kararlarını, uygulanan hukukta kabul edilen kurallara ("hakça ilkeler" ya da "hukukun genel ilkeleri") dayandırması söz konusudur ki, bu anlamda HGİ'nin yargıç tarafından uygulanması da bu şekilde olmak durumundadır[720].

Dolayısıyla **Pazarcı**'ya göre, HGİ'nin uygulanmasında da hukuk kuralları oluşturma yetkisi asıl olarak yine devletlerde bulunmakta; ancak, HGİ'nin uluslararası hukukun kaynaklarından biri olarak kabul edilmesiyle bu yetkinin asgariye indirgenmesi amaçlanmış bulunmaktadır. Bu nedenle de HGİ, uluslararası hukukun bağımsız kaynaklarından birini teşkil etmektedir. Kaboğlu da aynı görüşü benimser görünmektedir[721].

Bizce Pazarcı'nın ileri sürdüğü görüş, haklı ve daha gerçekçi gözükmektedir. Zira, uygulamada da HGİ, artık uluslararası hukukun asli kaynaklarından biri olarak kabul edilmekte ve mahkemeler bu yönde kararlar vermektedirler. Bununla birlikte, bu görüşün de aşağıda belirtilen gerekçeler uyarınca tamamlanması gerektiği kanaatindeyiz.

Belirtmek gerekir ki, gerek uygulamadaki durum olsun, gerekse haklı bulunan Pazarcı'nın bakış açısı olsun, HGİ'nin bu şekilde değerlendirilişi, özellikle UAD Statüsü'nün 38/1-c. maddesinde düzenlenmiş bulunan pozitif hukuk açısından

---

[719] Bilindiği gibi, UAD Statüsü 38/2. Maddeye göre Divan, **"hak ve nısfet"**e göre karar verebilmekte ve bir yerde "yasakoyucu" gibi hareket etmektedir ki, tarafların bunu kabul etmesi gereklidir. Buna doktrinde "**hakkaniyet ilkesinin dar anlamda uygulanması**" denmektedir. "Adâlet" anlamındaki uygulanmasına ise **"geniş anlamda hakkaniyet"** denmektedir. Bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s**.225**;** Ayrıca madde metni için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.89.

[720] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.224-225.

[721] KABOĞLU, Statü'nün 38. Maddesi anlamındaki HGİ'nin, yargıcın, uygar ulusların iç hukuklarını analizle ortaya koyduğu pozitif hukuk ilkeleri olduğunu belirtmektedir. Bkz. KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri" s.295.

mantıklıdır. Ancak, bugün uluslararası ilişkilerdeki hızlı gelişmeler karşısında ilişkileri düzenleyen hukuksal normların oluşturulmasının da aynı hızla gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.

Kanaatimizce, Pazarcı'nın görüşü mevcut düzenlemeler açısından diğerlerine göre en doğru olmakla birlikte; gerek uluslararası hukukun gelişmesinin hızlandırılması, gerekse küreselleşmeye katkısı açısından yetersiz kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, uluslararası ilişkilerdeki küresel patlama karşısında hem uluslararası klasik örgütlenmelerin, hem de mevcut pozitif hukukun yetersiz kalmakta olduğu tartışmasızdır. Hatta bugün, yerel hukuk kuralları dahi yetersiz kalmaya yüz tutmuştur. Örneğin internet gibi yeni vasıtalar aracılığıyla yapılan pazarlama, reklâm ve satışların hukuksal kontrolü mümkün olmamaya başlamıştır[722]. İşte biz, -bu çalışmanın amaçlarından da biri olarak ve uluslararası küresel gelişmelerin bir realite olduğundan hareketle- uluslararası hukukun da aynı ivmeyi yakalayabilmesinin, uluslararası "ortak" hukuk kurallarının çoğaltılmasıyla mümkün olabileceğini; bunu sağlayacak temel gereçlerden birinin de HGİ'nin uluslararası hukukla benimsenmesi ve nicelik olarak artırılması olduğunu düşünüyoruz. Bunun diğer bir anlamı ise "**hukukun küreselleşmesi**"dir[723].

Hemen belirtelim ki, bu nokta da "**yargıç**"a büyük bir rol düşmektedir. Zira, HGİ'nin gelişmesi, asıl olarak tabiî bir olgudur.

---

[722] GOLDRING, Jhon, "Consumer Protection, the Nation-State, Law, Globalization and Democracy", **www.ascusc.org/jcm/vol2/issue2/goldring.html**.

[723] Tekrarlamak gerekirse, bizim burada **"hukukun küreselleşmesi"**ni temennimiz, ilk bölümde açıkladığımız olumsuzluklarının –özellikle güçlülerin çıkarcı etkilerinin- bilincinde olarak uluslararası hukukun ve hatta diğer tüm insan ilişkilerinin iyiye doğru daha da gelişmesine, evrenselleşmesine dayanmaktadır.

İlkelerin tespitini en iyi şekilde hukuku uygulayan durumunda bulunan kişiler, yani "yargıç"lar yapabilir. İşte bu noktada biz, Pazarcı'nın görüşlerinin[724] pozitif hukuk açısından doğruluğunu kabul etmekle birlikte, daha da ileri giderek, yetersiz kalan uluslararası pozitif hukukun da gelişmesinin hızlandırılması ve uluslararası ilişkilere ayak uydurabilmesi için bu konuda "yargıç"a daha fazla inisiyatif tanınması gerektiğini düşünüyoruz.

Nitekim gerek ulusal, gerekse uluslararası alandaki gelişmeler de bu yönde olup, "**yargıcın aktivizmi**"[725] günden güne artmaktadır. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bugün HGİ' ni yaratma (keşfetme) inisiyatifini tam olarak kullanabilmektedir[726]. Çünkü yargıç, "toplum vicdanı"ndan hareket etmekte ve "genel yarar"ı -toplumsal adâleti- sağlamayı amaçlamaktadır. Aksi takdirde, hukuk normlarının yapılmasının sadece ihtilaflara taraf durumundaki süjelere bırakılması halinde, hukukun beklenen gelişmeyi gösteremeyeceği şüphesizdir.

Ancak hemen belirtelim ki, yargıç, bugünkü konumu itibariyle bir dengeleme yapmakla da karşı karşıyadır. Bilindiği gibi uluslararası hukuk sitemi, ulusal hukuk sistemleri gibi henüz tamamen olgunlaşmış değildir[727]. Böyle olunca da yargıç, bir taraftan devletlerin ve diğer uluslararası hukuk süjelerinin -özellikle yargısal alanda- bu sisteme katılmalarını teşvik etmek, diğer taraftan uluslararası hukuk normlarının gelişmesi ve dolayısıyla uluslararası sistemin "hukukîleşmesi"ne katkıda bulunmak gibi bir dengeyi sağlamak durumundadır. Bu bağlamda yargıca, uluslararası hukukun gelişmesi ve küresel gelişmeye ayak uydurabilmesi açısından daha fazla rol ve inisiyatif

---

[724] Bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.225,226.

[725] "**Yargıcın aktivizmi"** teriminin kullanılmasına örnek olarak bkz. ÇAĞLAR, B., "Nasyonalizm-Universalizm", s.373 vd.

[726] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.295.

[727] Özellikle, ihtilafların mahkemeye götürülmesi zorunluluğunun bulunmaması ve icra teşkilatının gücünün bulunmaması gibi.

verilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bunun için de atılması gereken ilk pratik adım, kanaatimizce **Statü'nün 59. maddesinin** değiştirilmesi olabilir. Zira buradaki hükümle[728], yargıcın söz konusu rolü talî bir etkiye indirgenmiş olmaktadır[729]. Öyle ki, bu maddedeki hükümle kanaatimizce uluslararası hukukun gelişmesinin önü tıkanmış olmaktadır. Bu şekilde günümüzdeki devrimsel nitelikteki gelişmelere tüm olumlu katkılarına rağmen ne Birleşmiş Milletler'in kendisinin, ne de mevcut hukuk sisteminin yetişmesi ve ayak uydurması mümkün olmayacaktır. Bu olumsuzluk, ideal hukuk sistemi çerçevesinde ele aldığımız "Hukukun Küreselleşmesi" olgusu karşısında da aynı şekilde ve evleviyetle geçerlidir.

Hukukun küreselleşmesi noktasında HGİ açısından buraya kadar söylenenler yukarıda belirttiğimiz **teamül kuralları** için de geçerlidir. Bundan dolayı pratik bir hareket noktası olarak UAD Statüsü'nün 38/1-c maddesinin, lafzından ziyade "Uluslararası Hukukun Gelişimi" ve hatta insan ilişkilerinin gelişimi idelerinden yani ruhundan hareketle yorumlanması gerektiği kanaatindeyiz.

Diğer bir pratik nokta ise, yapılan uluslararası andlaşma veya diğer oluşumlarda -başta devletler olmak üzere- uluslararası hukuk süjelerinin uluslararası yargıya gitmelerinin zorunlu hale getirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ancak, bunun için bir geçiş süreci oluşturulabilir

Hukukun Genel İlkeleri'nin hiyerarşik konumuna gelince; öncelikle belirtmek gerekir ki, HGİ, öğretide genellikle ikame edilen (subsidiaire) bir kaynak olarak değerlendirilmekte[730]

---

[728] "Divanın kararı ancak davaya dahil bulunan taraflar için ve karar verilen iş hakkında mecburidir". Metin için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.91.

[729] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.103.

[730] VALLINDAS, P., "General Princıples of Law and Hierarchy of the Sorces of International Law", **Melanges Spiropulos**, Bonn, 1957,

ve ancak andlaşma ve teamül kuralı bulunmadığında uygulanabileceği ileri sürülmektedir. Bunu ileri süren bazı yazarların (Çelik, Ch. Rousseau gibi) daha çok Divan Statüsü'nün hazırlık çalışmalarından hareket ettikleri gözlemlenmektedir. Örneğin, **Çelik**, Statü'yü hazırlayan Komite'nin tümünün bu görüşte olduğunu belirtmekte ve buna örnek olarak da Belçikalı hukukçu ve Komite başkanı **Baron Descamps**'ın "yargıç non liquet karar vermez" şeklindeki sözlerini göstermektedir[731]. **Guggenheim** gibi bazı yazarlar ise USAD ve UAD Statüsü'nün 38. Maddesindeki sıralamanın (andlaşma, teamül, HGİ) kaynaklar arasından bir ast-üst ilişkisi olduğundan hareketle bu sonuca varmaktalar ve buna dayanak olarak da Statü'nün kesinleşmemiş metninde bulunup da daha sonra çıkartılan "sırasıyla" sözcüğünü göstermektedirler[732].

Mahkeme ve hakemlik kararlarında ise -bir kesinlik bulunmamakla birlikte- daha çok andlaşmaların üstün tutulduğu izlenimi çıkmaktadır[733] ki, bu da bugünkü uluslararası hukuk sisteminin temelini oluşturan[734] "ulus-devlet egemenliği"nin doğal bir sonucudur.

Kısaca belirtmek gerekirse, HGİ'ne hiyerarşik açıdan, gerek doktrinde ve gerekse uygulamada andlaşmalardan ve teamül kurallarından sonra bir yer verilmektedir[735].

---

s.106; BROWNLIE, I., **age**, s.15; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.228; AKİPEK, Ö. İ., **age**, s.7.

[731] Bkz. ÇELİK, E. F., **age,** s.106.

[732] Bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.228.

[733] Örneğin, USAD'ın 17.8.1923 tarihli Wimbeldon davası ve 25.05.1926 tarihli Polonya Yüksek Silezyası Davası'nda olduğu gibi. Aktaran: PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.228-229.

[734] SCHREUER, C., **agm**, s.1.

[735] Geniş bilgi için bkz. VALLINDAS, P., **agm,** s.106 vd.

2.3.2.4.3. Hukukun Genel İlkeleri'nin Uluslararası Hukuka Göre Sınıflandırılması

HGİ'nin öğretide değişik şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Amerikalı bir bilim adamı olan **Friedmann**'ın yaptığı sınıflandırmaya göre, HGİ üç gruba ayrılmaktadır:

---Asgari adâlet ölçülerine ve usule ilişkin ilkeler. Örneğin, "hiç kimsenin kendi davasında yargıç olmaması ilkesi";

---Yaklaşım ve yorum yöntemine ilişkin ilkeler. Örneğin, "yorumda hakkaniyet ilkesi" ve "hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi "gibi;

---Genel bir biçimde benimsenen maddi hukuk ilkeleri. Buraya ise diğer tüm HGİ gitmektedir[736].

Rousseau'nun yaptığı sınıflamaya göre ise HGİ, iç hukuk ve uluslararası hukukta ortak olanlar ve sadece uluslararası hukuka özgü olanlar olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır[737].

---İç hukuk sistemlerinin ve uluslararası hukuk sisteminin ortak HGİ: Bunlar, uygar ülkelerin iç hukuklarının ürünü olup, uluslararası yargı yollarıyla uluslararası hukuk sistemlerine aktarıla gelmişlerdir[738]. Bu grubun kendi içinde de sınıflandırılması yapılmaktadır:

--- Akdi yükümlülüklerden doğan HGİ: Bu ilkeler olumlu veya olumsuz edim içerikli olabilmektedir. Bunlara örnek olarak

---

[736] Bu konuda geniş bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.229-230.

[737] Bu sınıflamanın CROZAT, ÇELİK ve PAZARCI tarafından da kullanıldığına tanık olmaktayız. Bkz. CROZAT, C.,**age,** s.141 vd; ÇELİK, E. F., **age,** s.106 vd; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s.**229 vd.

[738] CROZAT, C.,**age,** s.141.

"sebepsiz zenginleşme"[739], "kazanılmış haklar"[740], "kesin hüküm"[741], "hakkın kötüye kullanılması"[742], "gecikme faizi ödenmesi"[743], "hak düşürücü zamanaşımı"[744] gösterilebilir.

-Haksız fiil ya da cezai yükümlülüklerle ilgili HGİ: Bunlara örnek olarak da "zararın tazmini"[745], ilkesi verilebilir.

- Usule ilişkin HGİ: Örneğin, "kesin hüküm"[746], "zamanaşımı"[747], "hiç kimse kendi davasında hâkim olamaz"[748], "yargı masraflarını kaybeden öder"[749] gibi.

---Yalnız uluslararası hukuka özgü HGİ: Buradaki ilkeler diğerlerinden farklı olarak sadece uluslararası hukuk süjeleri arasındaki ilişkilere uygulanabilen veya uluslararası yargıç, ya da söz konusu ilişkilere bakan ulusal hakemler tarafından keşfedilmektedir[750]. Bunlara örnek olarak;

"Uluslararası hukukun iç hukuklara üstünlüğü ilkesi"[751],

---

[739] CROZAT, C.,**age,** s.141**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.229.

[740] CROZAT, C., **age,** s.141**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.229, ÇELİK, E. F., **age,** s.107.

[741] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.229.

[742] CROZAT, C., **age,** s.141.

[743] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.229**;** CROZAT, C., **age,** s.141.

[744] Bu ilkenin uluslararası hukuktaki uygulanışı, iç hukuktan farklı olmaktadır. Bkz. CROZAT, C., **age,** s.141.

[745] Hem verilen zararı hem de kaybedilen kazancı karşılamaya yöneliktir. Bkz. CROZAT, C., **age,** s.142**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.229**;** ÇELİK, E. F., **age,** s.107.

[746] ÇELİK, E. F., **age,** s.107**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.229**;** CROZAT, C.,**a.ge**, s.142.

[747] CROZAT, C., **age,** s.142.

[748] ÇELİK, E. F., **age,** s.107**;** CROZAT, C.,**age,** s.142.

[749] CROZAT, C., **age,** s.142.

[750] CROZAT, C., **age,** s.142.

[751] Bugün, uluslararası ilişkilerde "bir iç hukuk kuralının, andlaşma

"İyi niyet ilkesi"[752],

"Devletin sürekliliği ilkesi". Bu ilke ile hükümet değişmeleri vb durumlarda dahi, söz konusu devletin sorumlulukları, taahhütleri vs kalkmayacaktır[753],

"Karşılıklılık ilkesi"[754],

"Devletin bağımsızlığına saygı ilkesi"[755],

"Kimsenin kendi hakkından fazlasını devredemeyeceği ilkesi"[756]

"Devletlerin eşitliği ilkesi"[757],

"Andlaşmaların meşruluğu ilkesi"[758],

"İç (bölgesel) başvurma yollarının tüketilmesi ilkesi". Bu ilkenin anlamı, müşteki ya da zarara uğrayan devlet ya da kişinin, önce karşı tarafın tâbi olduğu hukuk yollarına müracaat etmesi; buradan bir sonuç alamazsa, ancak o zaman uluslararası hukuk yollarına başvurabilmesidir[759].

"Savaşanların tarafsız olanlara verdikleri zararlardan sorumlu olacakları ilkesi"[760]. Bu ilke meşru müdafaa vb nedenle savaşırken istemeyerek ya da zorunlu olarak üçüncü bir kişi ya da

---

hükümlerine üstün tutulamayacağı" genel olarak kabul edilmiş bulunmaktadır. Bkz. CROZAT, C., **age,** s.142**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.230**;** ÇELİK, E. F., **age,** s.107.

[752] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.29.

[753] CROZAT, C., **age,** s.142**;** ÇELİK, E. F., **age,** s.107**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.230.

[754] BROWNLIE, I., **age**, s.19.

[755] Divan, **Lotus** kararında bu prensibi işlemiştir. CROZAT, C., **age,** s.142**;** PAZARCI H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.230.

[756] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.29.

[757] BROWNLIE, I., **age**, s.19.

[758] BROWNLIE, I., **age**, s.19.

[759] CROZAT, C., **age,** s.142**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.230.

[760] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.230.

devlete zarar verilmesi halinde bu zararın, zararı veren tarafından karşılanmasını ifade etmektedir.

2.3.2.4.4. Hukukun Genel İlkeleri Ve Küreselleşme: Yargıcın Aktivizminden Hukukun Küreselleşmesine Doğru

1920'de USAD Statüsü'nün 38. maddesiyle HGİ'nin, uluslararası hukuk asıl kaynakları olarak kabul edilmesiyle, açıkça olmasa da gerek uluslararası hakemlik, gerekse uluslararası yargı kararlarında HGİ de zikredilmeye veya kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin 1925 tarihli **Musul Sorunu** ile ilgili danışma görüşünde USAD, HGİ'den doğrudan bahsetmemekle birlikte, "**hiç kimsenin bir davada hem taraf hem yargıç olamayacağı**" ilkesini uygulamıştır[761]. Benzer durumu UAD uygulamasında da görmekteyiz. 1949 tarihli **Korfu Boğazı Davası** ile ilgili kararında UAD; bir devletin, kendi egemenliği altındaki ülkesini başka devlete zarar verecek şekilde kullanmama yükümlülüğünü "**insanlığın gereği**" ilkesine dayandırmıştır[762]. Divan'ın, daha sonraki bazı kararların da ise HGİ'nden açıkça söz ederek de hükümler verdiğine tanık olmaktayız. Örneğin 1966 tarihli Güney-Batı Afrika İkinci Aşama Davaları ile ilgili kararında doğrudan etkilenmese de "**mensubiyet ilkesi" (actio popularis**) şeklinde tanımlayabileceğimiz Roma Hukuku'nda yer alan bir ilkeye dayanılarak davada taraf olunabileceği yönündeki girişimi, böyle bir kuralın HGİ'nden olamayacağı nedeniyle kabul etmemiştir[763].

---

[761] **C.P.J.I.** Seri: B, No:12, s.52. Aktaran: PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.227.

[762] **C.I.J.Recueil**, 1949, s.22. Aktaran: ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.108.

[763] **C.I.J. Recueil**, 1966, s.47. Aktaran: PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.228.

Divan, 1973 tarihli bir danışma görüşünde (BM İdare Mahkemesi'nin 158 sayılı kararı ile ilgili olarak) "Bir yargı organı önünde tarafların sorunlarını tüm unsurlarıyla ortaya koyabilme hakkı"nı HGİ olarak değerlendirmiştir[764],[765].

Divan; Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya arasındaki barış andlaşmaların yorumlanması ile ilgili 1950 tarihli danışma görüşünde de "uluslararası ihtilafların Divan'a getirilebilmesi için devletlerin rızaları bulunması"nı HGİ'nden saymıştır[766]. Divan, aynı tutumunu "Divan, bir devletin rızası bulunmadan anlaşmazlıklarını tahkime sunmak zorunda olmadığı şeklindeki... yerleşmiş 'uluslararası hukuk ilkesi'nden ayrılmamaktadır" şeklindeki ifadesiyle Yunanistan ile Birleşik Krallık arasındaki Ambatielos Uyuşmazlığı ile ilgili 1953 tarihli kararında da sergilemiştir[767]. Divan, bunların dışında daha pek çok davada da HGİ'ne yollamalarda bulunmuş ve tarafların bu ilkelere uymaları gerektiğini belirtmiştir. Örneğin, 06.04.1955 tarihli Nottebohm Davası'nda "hakkın kötüye kullanılmaması ilkesi"ni[768]; 6.3.1956 tarihli Ambatielos Davası'nda "adâletten kaçmama ilkesi"ni[769];

---

[764] **C.I.J. Recueil**, 1966, s.181. Aktaran: PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.228.

[765] ÇELİK, Divan'ın söz konusu kuralları **"teamül"** yerine **"ilke"** olarak adlandırmasını, bunların uluslararası hukukun temellerini teşkil ettiğinin vurgulanması olarak nitelendirmektedir. Bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.110-111**;** aynı görüşte**;** AKİPEK, Ö. İ., **Devletler Hukuku-I**, s.67-69.

[766] "Divan, devletler arasında bir hukuk sorununa ilişkin herhangi bir adlî usul için, bu devletlerin rızalarının bulunmasını emreden uluslararası hukukun yerleşmiş ilkesini çiğneyerek istenen görüşü vermez" **C.I.J. Recueil**, 1950, s.71. Aktaran: ÇELİK, E.F., **age,** s.108.

[767] **C.I.J., Recueil**, 1953, s.19. Aktaran: ÇELİK, E. F., **age,** s.109.

[768] **C.I.J., Recueil**, 1955, s.26. Aktaran: ÇELİK, E. F., **age,** s.231.

[769] **R.S.A.**, Vol.XII, s.120. Aktaran: PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.232.

20.2.1969 tarihli Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı[770] ve 24.2.1991 tarihli Tunus-Libya Kıta Sahanlığı Dava'larında[771] "Hakkaniyet ilkesi"ni[772] kullanma fırsatı bulabilmiştir[773].

Avrupa Hukuku'nda[774] da HGİ'nin pozitif hukukta ve uygulamada yer aldığına tanık olunmaktadır.

---

[770] **C.I.J., Recueil**, 1969, s.48. Aktaran: ÇELİK, E. F., **age,** s.236.

[771] **C.I.J., Recueil**, 1982, s.60. Aktaran: ÇELİK, E. F., **age,** s.236.

[772] "Hakça ilkeler" de denilen bu prensibin farklı görünümleri için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.235-238**;** ÇELİK, E. F., **age,** s.113-125.

[773] Bu konuda UAD ve USAD ve hakemlik kararları hakkında geniş bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, Mehmet., "Örnek Olaylarla (Cases) Devletler Hukuku", s.255-286**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I,** s.230-238.

[774] **"Avrupa Hukuku"** deyiminden burada kastedilen, daha çok Avrupa Konseyi çerçevesinde oluşan **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa Birliği Hukuku'**dur. AİHS ve AB hukukunun etkileşimi için bkz. ARSAVA, A. Füsun, **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar**, Ankara, 1985, s.12 vd; DURAK, Cenk Alp, "AT Hukukuna Genel Bir Bakış ve Topluluk Hukuku ve Ulusal Hukuk İlişkisi", **Adâlet Dergisi**, Temmuz-Ağustos, 1989, s. 128-133; PAÇACI, İrfan, "Avrupa Topluluk Hukuku Üzerine", **TİD,** Y: 63, S: 378, 1988, s.23-31; YILDIZ, Mustafa, "Ulusal Hukukun Avrupa Yargılamasındaki Görünümü", **MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C:7, S:1-3, l992-l993, s.227-258; TAŞKENT, Savaş, **İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları**, İstanbul, 1993; ÖZBAKAN, Işıl, "AT Hukukunun Önceliği ve Avrupa Toplulukları Adâlet Divanının Topluluk Hukukunun Önceliğindeki Rolü", **Maliye Dergisi**, S: 91, 1988, s.34-42; ÖZÜLKER, Uluç, **Avrupa Siyasî İşbirliği: Türkiye-AET İlişkileri Üzerine Düşünceler**, Ankara, 1989; DOĞAN, İzzettin, **Türk Anayasal Düzeninin Avrupa Toplulukları Hukuk Düzeniyle Bütünleşmesi Sorunu**, İstanbul, 1979; DİPLOCK, Lord Justice, "Ulusal ve Uluslar-Üstü Hukuk Sistemlerinin Geçişmesi", **AÜHFD,** C:XXXVII, S:1-4,1980, S.179-192; BOZKURT, Ömer,

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 7/2 maddesinde "işbu madde; işlendiği zaman medeni milletler tarafından tanınan umumi hukuk prensiplerine göre suç sayılan bir fiil ya da ihmalden suçlu bir şahsın yargılanmasına ve cezalandırılmasına mani değildir"[775] denilmiştir. **Avrupa İnsan Hakları Divanı** (AİHD) ise, HGİ'ni hem uygulamakta hem de yeni HGİ keşfetme işlevini görmektedir[776]. AİHD, bunu yaparken içtihad alanını genişletmeyi amaçlamaktadır. Diğer bir deyişle AİHD, "evrimli" ve "ilerleyici" (gelişmeci) yorum metodunu kullanarak AİHS'nin -hatta genel olarak hukukun- toplumsal gelişmelere ayak uydurmasını "**yargıcın aktivizmi**"[777] bilinciyle sağlamaya çalışmaktadır. Bu şekilde AİHD, sadece yürürlükteki hukuku beyan etmekle kalmayarak -"**geleceğe yönelik içtihad**" metoduyla- yarının hukukunu oluşturmaya da gayret etmiş ve bu şekilde, âdetâ "yasakoyucu" gibi hareket etmiş olmaktadır[778].

Avrupa Parlamentosu Yetkiler ve Usuller, Ankara, 1988; MAYNE, Richard, **The Community of Eouropa**, Victor Gallonez Ltd., London, 1962; AZRAK, A. Ülkü, **Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları**, İstanbul 1982, s.12 vd; BATUM, S., **AİHS**, s.222 vd. Ayrıca bu konuda terminolojik izah için bkz. TEKİNALP- TEKİNALP, Gülören-Ünal (Tekinalp-Tekinalp), **Avrupa Birliği Hukuku**, İstanbul, 1997, s.50 vd; KARAKAŞ, Işıl Ayşe, **Ulusalüstü Anayasal Düzen Olarak Avrupa Topluluğu Hukuk Düzeni ve Ulus-Devlet Egemenliği**, (Der Yay.), İstanbul, 1993; KARLUK S. Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye,** Eskişehir, 1994; BAŞLAR, Kemal, "Avrupa Birliği'nin Normatif Supranasyonelliği", **Amme İdaresi Dergisi**, C:30, S:3, Eylül-1997, s.3-18.

[775] Metin için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.218**;** BOZKURT, Enver., **Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı,** Konya, 1998, s.356.

[776] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.295.

[777] ÇAĞLAR, B., "Nasyonalizm-Universalizm", s.373 vd.

[778] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.315.

Bunun diğer bir anlamı ise yargıcın, "**hukukun küreselleşmesi**"ne katkısıdır. Özellikle çoğu medeni toplumların kabul ettiği varsayılan HGİ'nin geliştirilmesinin anlamı budur. Bu da bize, "hukukun küreselleşmesi"nde yargıcın rolünün ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda-"hukukun küreselleşmesi" yönünde-**Avrupa Mekanı** (özellikle Avrupa Birliği ve AİHS çerçevesinde), yaşayan bir prototip konumundadır. **Avrupa İnsan Hakları Divanı**, söz konusu rolünü, taraf devletlerin insan hakları ile ilgili hukuksal rejimlerini hem birleştirme, hem de standardize çabalarıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır ki, bu olgu, "**hukukun küreselleşmesi**"nden başka bir şey değildir. İşte **Avrupa Koruma Standardı**[779] da denilen bu gelişme, daha çok "Hukukun Genel İlkeleri" ile gerçekleşmektedir[780]**.** Ancak hemen belirtelim ki AİHD'ın buradaki yetkileri sınırsız değildir. Divan'ın buradaki yetkisi temel hak ve özgürlüklerin korunması -yani Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi- ile sınırlıdır. Nitekim AİHS 24.maddede[781] bu yönde bir düzenleme ortaya konmuş bulunmaktadır[782]. Ancak uygulamada AİHD, sözleşme veya ek protokollerle açıkça güvence altına alınmamış hakları da koruma mekanizmasına dahil etmekte[783] ve buna yönelik olarak HGİ geliştirmekte ve keşfetmektedir. Örneğin "eşitlik ilkesi"nin diğer bir ifadesi olan "ayrım gözetmeme" ilkesinin kapsamını ve uygulama alanını genişletmiş bulunmaktadır[784]**.**

---

[779] "**Ortak Standart**"ın oluşumu ile ilgili geniş bilgi için bkz. BATUM, S., **AİHS**, s.216 vd.

[780] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.315.

[781] Madde metni için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.221.

[782] BATUM, S., **AİHS**, s.73.

[783] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.316.

[784] ÇAĞLAR, B., **Anayasa Bilimi**, İstanbul, 1989, s.173 vd.

Avrupa İnsan Hakları Divanı, öncelikle Avrupa Konseyi üyesi devletlerin hukuk sistemlerinde uygulanan HGİ'ni dikkate alarak, uygulayacağı HGİ'ni kendisi bizzat keşfetmektedir. Zira, AİHS'nin 7/2 maddesinden hareketle, Divan'ın bu konuda öncelikle göz önünde bulundurması gereken temel kaynaklar, sözleşmeye ve Avrupa Konsey'ine üye devletlerin hukuk uygulamaları; diğer demokratik toplumlarda genel olarak önde gelen "ilke"ler ve bölgesel genel ilkeler olmak durumundadır[785]. AİHD'nin burada genel ölçütü ise, her devletin hukuk sisteminin kendine has "ilke"leri değil; bütün -üye- ülkeler için geçerli olabilecek nitelikteki HGİ'dir[786].

AİHD, pek çok kararında HGİ'nin birer ölçü-norm olduklarını hem belirtmiş hem uygulamış ve hem de yeni HGİ keşfetmiş bulunmaktadır. Bunun yanında Divan, "**özerk kavramlar**" anlayışını da geliştirerek hem üye devletlerin genel uygulamalarından yararlanmış, hem de ortak bir anlayış geliştirmiş bulunmaktadır. Örneğin, "adâletten yararlanma hakkı"nı "hakkaniyetli dava hakkı"ndan ayrılmaz kabul etmesi ; "eşitlik ilkesi"nin yeni bir tanımlaması olan "ayrım gözetmeme ilkesi"ni "yararlı etki ilkesi" ile birlikte yorumlayarak devletin olumsuz yükümlülüğünü (ayrım yapmama), her bir hukuktan yararlanmada eşit muameleyi sağlama yükümlülüğüne dönüştürmesi ve bunları açıkça güvence altına alınmayan haklara da yayarak uygulama alanını genişletmesi; hakkın sınırlandırılmasında "oranlılık ilkesi" ve "demokratik toplum" ölçütlerini kullanması[787], kanaatimizce Divan'ın bu konudaki yaklaşımını açıkça ifade eder niteliktedir.

Divan bunları yaparken bir taraftan hukukun aynılaşmasını –tek tipleşmesini- (**Ortak Avrupa Hukuku-**

---

[785] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.316.
[786] ÇAĞLAR, B., **Anayasa Bilimi**, s.173.
[787] KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.316.

Avrupa Standardı) amaçlamakta[788]; bir taraftan hakkın "öz"üne dokunmamaya ve bir taraftan da "**meşru amaç**" ve "**demokratik toplum**" çerçevesini (çoğulculuk, açıklık, hoşgörü vb) çizmeye gayret etmektedir[789].

Özetle belirtmek gerekirse AİHD, Avrupa Mekânında "hukukun küreselleşmesi (aynılaşması)"na yönelik olarak HGİ'nin varlığını kabul etmekte; onları bir ölçü-norm olarak kullanmakta ve bunu yaparken de bir taraftan üye devletlerin uygulamalarındaki HGİ'ni kullanmakta, diğer taraftan ise bizzat kendisi yeni HGİ keşfetmeye çalışmaktadır. Bu şekilde klasik uluslararası hukuk uygulamasını da aşmış bulunmaktadır. Zira, yukarıda da belirtildiği gibi, gerek USAD ve gerekse UAD uygulamasında yargıcın bu konudaki hareket alanının daha dar olması söz konusudur ki, bu da tabiî bir sonuçtur. Çünkü, mevcut uluslararası yapı, henüz üç temel erkin (yasama, yürütme, yargı) bağımsız işlediği komple bir sistem olma aşamasına gelmemiştir. Bunun en bariz delili ise -HGİ de dahil- uluslararası normların oluşmasının temel dayanağını hâlâ devletlerin teşkil etmesidir. Ancak, her şeye rağmen burada da hukukun gelişmesi ve küreselleşmesi sürecinin etkin şekilde devamı söz konusudur.

Avrupa Birliği Hukuku'nda da benzer durum söz konusudur. Hem AB'ni oluşturan andlaşmalarda, hem de Avrupa Birliği Adâlet Divanı (ABAD) kararlarında HGİ'ne yer verilmiş bulunmaktadır[790]. Özellikle 12 Kasım 1969 tarihli "Stauder" kararı ile ABAD, "Topluluk Hukukunun Genel İlkeleri"nin mevcudiyetini ve "insan hakları"nın da bunlardan olduğunu kabul

---

[788] İnsan haklarında "Batı tekelciliği ve bu konuda farklı görüşler için bkz. GEMALMAZ, Semih., **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, s.342 vd.

[789] 1976 Handyside kararında olduğu gibi Aktaran: KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.317.

[790] YÜZBAŞIOĞLU, N., **age,** s.20.

ve tespit etmiş; daha sonraki kararlarında da[791] "ölçülülük" gibi başka HGİ'ni ölçü-norm olarak işlemeye devam etmiştir[792].

Ayrıca belirtelim ki, HGİ'nin, AB hukuk sisteminde hiyerarşik olarak Birlik'i oluşturan andlaşmaların dahi üzerinde yer aldığı doktrinde ve Divan kararlarında kabul edilen bir gerçek durumdadır[793]. Bu bağlamda, HGİ'nin Birlik hukuk sisteminde anayasa-üstü norm niteliğinde olması söz konusudur[794] ki, bunun konumuz açısından anlamı ise, AB hukuk sisteminde HGİ'nin "küresel etkisi"nin daha belirgin olmasıdır.

Avrupa Birliği hukuk sisteminde HGİ'nden bazıları kurucu anlaşmalarda düzenlenmiş durumdadır. Örneğin "eşit muamele" ilkesinin bir alt çeşidi olan "ayrım yapmama" ilkesi ile ilgili olarak, Kurucu Andlaşma'nın 6, 40/3 ve 119. maddelerinde; "hukuk kuralları" genellemesiyle 173. maddede ve "üye ülkelerin hukuk düzenleri ile ortak genel hukuk ilkeleri" ifadelerinin yer aldığı 215/2. maddelerde HGİ'ne açıkça yollama yapılmış bulunmaktadır[795]. Avrupa Birliği Adâlet Divanı, hukukun genel ilkeleri konusunda daha kapsamlı bir tutum izlemiş ve oldukça geniş HGİ yelpazesi oluşturmuştur. ABAD; "temel haklar"[796]

---

[791] Örneğin 17.12.1970 tarihli "Internationale Handels" davası gibi Aktaran: BATUM, S., **AİHS**, s.226.

[792] ABAD'ın ilkeleri uygulayışı ve yorumlayışı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. BATUM, S., **AİHS**, s.215 vd.

[793] YÜZBAŞIOĞLU, N., **age,** s.20.

[794] AZRAK, A. Ülkü, "Avrupa Topluluğu Adâlet Divanı Kararlarında Beliren Hukukun Genel İlkeleri", **Avrupa Topluluğu Hukuku Sempozyumu** (Danıştay Yay.), Ankara, 1989, s.103 vd (Bundan sonra "Hukukun Genel İlkeleri" şeklinde zikredilecektir).

[795] TEKİNALP-TEKİNALP, **age**, s.60.

[796] İlk önceleri bu konuda AİHS ölçü olarak alınırken, 12.4.1989'da Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen yeni "Temel Hak ve Özgürlükler Bildirgesi" bu konuda temel metin konumuna geçmiştir. Bkz. BATUM, S., **AİHS**, s.231. Metnin Türkçe'si için bkz. GEMALMAZ, S., **Temel Belgelerde İnsan Hakları : Maddi**

"AB'nin doğasından çıkarılan ilkeler"[797], "genel olarak her üye devlet hukuk sisteminde yer alan ilkeler"[798] ve "yargıç tarafından benimsenen ortak genel ilkeler"den oluşan HGİ'nin dört kategorisini geliştirmiş bulunmaktadır[799]. Bununla birlikte ABAD'ın, HGİ'ni belirlemede daha çok üye ülkelerin ulusal haklarından yararlanma eğilimi içinde olduğu görülmektedir[800]. Ayrıca ABAD'ın bu konuda "evrimci" bir yaklaşım sergilediğine de tanık olunmaktadır. ABAD'ın geliştirdiği (keşfettiği) HGİ'den bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- "Ölçülük İlkesi": Bu ilkenin içeriği, bir kamu yükümünün amacı ile orantılı olmasıdır[801].

Hukuk, (İHD Yay. 2.Bası), İstanbul, 1996, s.70 vd**;** YÜZBAŞIOĞLU, N., **age,** s.74-78.

797 "Birlik hukuk düzeninin üstünlüğü", "önceliği", "birliği" ve "bağımsızlığı" gibi ilkeler. Bkz. YÜZBAŞIOĞLU, N., **age,** s.21**;** AZRAK, Ü., "Hukukun Genel İlkeleri", s.105 vd.

798 "İdarenin kanuniliği", "idarenin takdir yetkisinin sınırlılığı", "yargıda ve idare karşısında savunma haklarının tanınması", "dürüstlük", "idari kanunlarda istikrar", "temel hakların korunması" gibi ilkeler. Bkz. YÜZBAŞIOĞLU, N., **age,** s.21**;** AZRAK, Ü., "Hukukun Genel İlkeleri", s.105 vd.

799 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.317 vd; Ayrıca farklı kategorilendirme için bkz. TAN, Turgut., "Topluluk Hukukunun Kaynakları", **Avrupa Topluluğu Sempozyumu** (Danıştay Yay.), Ankara, 1989, s.82-83**;** BATUM, S., **AİHS**, s.229 vd.

800 KABAALİOĞLU, Halûk, **Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu** (Yeditepe Üni. Yay.), İstanbul, 1997**,** s.115**;** TEKİNALP-TEKİNALP, **age,** s.60**;** ÇAĞLAR, Bakır., "Anayasa ve Topluluk Hukuku", **2. Avrupa Hukuku Haftası** (Sempozyum:23-31 Mayıs 1978), İstanbul, 1980, s.20-22(Bundan sonra "Anayasa ve Topluluk Hukuku" şeklinde zikredilecektir).

801 1981/59 nolu **First Staff Salaries Kararı** . Aktaran: TEKİNALP-TEKİNALP, **age,** s.60.

- "Temel Haklar İlkesi"[802]: ABAD, evrimci aşamalar izleyerek "temel haklar" ilkesini maksimum standart ölçü düzeyine getirmiş ve bunu üye ülke hukuk sistemlerinden de yararlanarak, ama onların da üstünde bir yer vererek (supranosyonel özellik) ve "güvence" sistemini de geliştirerek şekillendirmiş bulunmaktadır[803].

- "Beklenen haklar ilkesi"[804],

- "Gizliliğin korunması ilkesi"[805] : Birlik rekabet hukukuna göre mallara el konulması vb durumlar haricinde "gizliliğin esas olduğu"nu ifade etmektedir[806],

- "Mülkiyet hakkının korunması ilkesi"[807],

- "Avukatların mesleki sır saklama ilkesi"[808],

- "Ceza hükümlerinin geriye yürümezliği ilkesi"[809],

- "Usulüne uygun olarak işlem yapılması ilkesi"[810]. İngiliz hukukundan gelen bu ilke, usulüne uygun yargılanmayı

---

[802] 1969/29 nolu ABAD kararı; 1970/11 no'lu ABAD kararı; 1979/44 no'lu ABAD kararı. Aktaran: KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.318 vd. Kararlar için ayrıca bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.40 vd.

[803] Temel hakların, HGİ olarak ABAD tarafından geliştirilmesi ile ilgili geniş bilgi için bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.47 vd; KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.318 vd.

[804] 1981/59 no'lu ABAD Kararı. Aktaran: TEKİNALP-TEKİNALP, **age,** s.60.

[805] 1979/136 no'lu ABAD Kararı. Aktaran: TEKİNALP-TEKİNALP, **age,** s.60.

[806] TEKİNALP-TEKİNALP, **age,** s.60.

[807] 1973/4 no'lu ABAD Kararı. Aktaran: TEKİNALP-TEKİNALP, **age,** s.60.

[808] 1979/55 no'lu ABAD Kararı. Aktaran: TEKİNALP-TEKİNALP, **age,** s.60.

[809] 1983/63 no'lu ABAD Kararı. Aktaran: TEKİNALP-TEKİNALP, **age,** s.60.

[810] 1980/103 no'lu ABAD Kararı. Aktaran: TEKİNALP-TEKİNALP,

ifade etmektedir[811].Belirtmek gerekir ki, bunların dışında uluslararası metinlere girmiş birçok HGİ'nin bulunduğu da bilinmektedir. Örneğin **Magna Carta**'da, **1789 Fransız Bildirisi**'nde, **1948 Bildirisi**'nde, **AİHS**'de ve bugün "**çevre**" ile ilgili konularda bu görülmektedir. Bunun yanında -özellikle insan hakları açısından- dinsel kuralların da pek çok genel ilkeler koyduğu görülmektedir[812]. Sonuç olarak belirtmek gerekirse, HGİ, eşyanın tabiatı gereği reddedilmesi imkansız olan ve varlıkları ispatı gerektirmeyecek ölçüde toplum yaşamını etkileyen, saran ve onun temelini teşkil eden ilkelerdir. Varlıklarının kabulü aklın gereği olup, bu açıdan itiraz veya reddi de mümkün değildir. Çünkü, toplumla zaten iç içedir ve hayatın her safhasında yaşanmaktadır ki, bu yönüyle zamana da bağlı değildir. Bir hukuki olayda uygulanması için varlığı yeterlidir. Ayrıca, zamana ve mekana bağlı olarak kalkması söz konusu olmadığı gibi, dış faktörlerce -özellikle devletlerce- değiştirilmesi de mümkün değildir ki, teamül gibi diğer kurallarından farkı da zaten bu noktadadır[813]. Örneğin, "iyi niyet" ilkesinin reddi veya değiştirilmesi insan aklının izah edemeyeceği bir anlayış olur. Dolayısıyla hiçbir sınıf, anlayış, devlet, ulus veya medeniyetin(Batı vb) inhisarına indirgenmesi mümkün olmayıp tüm insanlığın malıdır. Bu yönüyle de ayrıca kabulü gerekmediği gibi, reddi de mümkün değildir. Bunun aksi, insanlığı ancak tek taraflı ve diktatör bir anlayışa zorlamak olur. Zaten bu nedenledir ki, tüm medeni milletlerce kabul görmüşlerdir. Bunların dışında HGİ, her medeni toplumun doğruyu bulma ve oluşturma amacı

---

age, s.60.

[811] TEKİNALP-TEKİNALP, **age,** s.60. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I, s.**43 vd.

[812] GEMALMAZ, S., **İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisi**, s.343.

[813] GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...2000**, s.30.

çerçevesinde kabul görmektedir. Diğer bir deyişle, HGİ'nin yegane amacı ve çıkış saikı "**evrensel doğru**"yu sağlamaktır.

Netice olarak belirtmek gerekirse, uluslararası hukuk sisteminde HGİ, andlaşma ve teamül kurallarından ayrı ve uluslararası hukukun üçüncü kaynağını teşkil etmekte ve diğerlerine göre yargıca, uygulayacağı kuralları saptamada daha esnek ve geniş bir hareket alanı sağlamaktadır[814]. Ayrıca HGİ, diğerlerinin bıraktığı boşluğu doldurarak bunu telafi etmekte ve dolayısıyla "hukukun hakimiyeti"ni gerçekleştirmektedir.

"Hukukun küreselleşmesi" açısından belirtmemiz gereken diğer bir nokta da, ideal olanın, uluslararası andlaşmaların ve diğer ilişkilerin hem buyruk kurallara (jus cogens), hem de HGİ'ne aykırı olmamaları ve buna bağlı olarak HGİ'nin andlaşmalardan önce uygulanmalarıdır. Ancak, kabul etmek gerekir ki, bunun gerçekleşmesi hem uluslararası hukuk açısından hem de insanlık medeniyeti açısından bir süreç meselesidir[815]. Ayrıca HGİ'nin küreselleşmeye katkısı, ancak bunların sayılarının çokluğu oranında söz konusu olmak durumundadır. Yoksa yargıcın, yürürlükteki hukuk dışı kuralları uygulaması demek olan[816] sadece "hakkaniyet"e göre karar vermesiyle değil. Bu bağlamda, HGİ'nin küreselleşmeye katkısı açısından diğer önemli bir nokta da bu katkının, tarafların yargıya başvurma yoğunluğu (zorunlu olması) ile doğru orantılı olmasıdır. Burada belirtilmesi gereken diğer bir nokta da HGİ'nin uluslararası hukuk kaynaklarından sayılmasıyla, kuralların oluşturulmasında devletlerin geniş takdir yetkileri, diğer bir deyişle "**egemenlik**"leri az ya da çok sınırlanmakta olduğudur. Bu şekilde devletlerin beyanlarına başvurulmadan doğrudan

---

[814] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.226.

[815] Örneğin **Baykal**, bu konuda haklı olarak şimdilik UAD'nın kararlarının bağlayıcı olmamasını önermektedir. Bkz. BAYKAL, F. H., **agm**, s.105 vd.

[816] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.223.

yargıç ya da hakemlerce uluslararası hukukun daha kolay bir şekilde uygulanması söz konusu olmaktadır. Ancak bu kolaylık, "hakkaniyet"e göre karar vermede olduğu gibi, yargıçlara "**yasakoyucu**" yetkisi tanımamaktadır[817]. Burada yargıç, sadece mevcut HGİ'ni keşfetmek durumundadır. Kanaatimizce aslında bu sınırlama "hukukun küreselleşmesi"ni yavaşlatan ya da engelleyen bir faktördür. Zira HGİ, niteliği gereği yargıca bağlı olarak oluşmakta ve zenginleşmektedir ki, -ulusal hukuk sistemlerindeki kadar olmasa da- uluslararası hukuk açısından HGİ'nin özelliği bunu gerektirmektedir. Ulusal hukuk sistemlerinde bu konuda yargıcı bağlayan yegane husus "**kamu vicdanı**" iken, uluslararası sistemde başta devletler olmak üzere hukuk süjeleridir. Bununla birlikte HGİ'nin, bir uluslararası hukuk kaynağı olarak kabul edilmesi dahi "hukukun küreselleşmesi"ne yapacağı katkının önemini gösterir. Ayrıca bunun daha ileri bir aşamasını ise, **UAD Statüsü'nün 38/2. maddesinde** düzenlenmiş bulunan "**hakkaniyet**" ilkesi çerçevesinde yargıca tam bir takdir yetkisi tanınması teşkil etmektedir. Söz konusu maddeye göre, bunun için tarafların bu yetkiyi açıkça kabul etmeleri gerekmektedir[818]. Nitekim, yukarıda ABAD ve AİHD uygulamasını açıklarken de belirttiğimiz gibi, Avrupa Mekanı'nda bu yönde bir gelişme söz konusudur. Burada yargıç HGİ'nin ve hatta genel olarak hukukun oluşturulmasında devletlerin önüne geçmekte ve âdeta bir "yasakoyucu" fonksiyonu görmektedir[819]. Bu şekilde yargıcın uygulayacağı

---

[817] Bilindiği gibi "**iç hukuk**"larda HGİ'nin yasa koyucuyu dahi bağladığı genel olarak kabul edilmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. DİNÇKOL, Abdullah, "Hâkimin Karar Verme Sürecinde Temel İlkeler", **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**, (Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz), C: II, Afa Yay., İstanbul 1996, s.159-187.

[818] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.226.

[819] Bkz. KABOĞLU, İ., "Hukukun Genel İlkeleri", s.315; ÇAĞLAR, B., "Nasyonalizm-Universalizm", s.373 vd.

normları seçme alanı genişlemektedir ki, bunun diğer bir anlamı ise "**yargıcın hukuku küreselleştirmesi**"dir. Sonuç olarak, bugün HGİ, uluslararası platformda sürekli gelişmekte olup; günden güne yeni HGİ oluşturulmakta ve keşfedilmektedir. Bunların başında ise, "**insan hakları**", "**uluslararası ticaret**", "**çevre**" gibi alanlar gelmektedir. Ayrıca, iç hukuk sistemlerinde olduğu gibi, uluslararası yargıda da "yargıcın aktivizmi" ağırlık kazanma temayülündedir. Diğer bir ifadeyle, tıpkı çoğu ulusal yüksek mahkemeler (anayasa mahkemeleri vs) gibi[820], uluslararası mahkemeler de HGİ'nin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde en önemli etkenlerdir. Zira yargıçlar, burada aydınların yerine geçerek yeni düşünce unsurlarını karalarıyla hukukun düşünce alanına aktarmakta ve hukuk politikasını oluşturmaktadırlar[821]. Nitekim, UAD Statü'nün 38/2. maddesi de buna olanak tanır niteliktedir. 38/2. maddenin ifadesi "İşbu hükümler, taraflar mutabık iseler Divanın hak ve nısfetle karar vermek yetkisine halel getirmez." şeklindedir[822] ki, buradaki "**hakkaniyet ve nısfet**" ifadesi[823] belli bir olayda "adâlet"in tecellisi anlamındadır[824].

---

[820] TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu,** İstanbul, 1994, (Bundan sonra "Türkiye'nin..." şeklinde anılacaktır), s.252.

[821] Hukuk politikasında yargıcın rolü hakkında geniş bilgi için bkz. ÖZCAN, M. T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş,** s.145.

[822] Maddenin ve Statü'nün Türkçe tam metni için bkz. GÜNDÜZ, A. **Milletlerarası Hukuk**.. s.83 vd.

[823] Bu konuda geniş bilgi için bkz. ÇELİK, E. F. **Birinci Kitap**, s.113 vd; MERAY, J. L., **Devletler Hukukuna Giriş-II**, s.334 vd; CROZAT, C., **age.,** s.144**;** BELİK, Mahmut R., "Milletlerarası Adâlette Hakkaniyet ve Nısfetin Rolü", **Sosyal Hukuk ve İktisat Mecmuası**, Y:1, S:4, 1948, s.140 vd (Bundan sonra "Milletlerarası Adâlette Hakkaniyet ve Nısfetin Rolü" şeklinde zikredilecektir).

[824] BELİK, Mahmut R., **Devletlerin Harp Salahiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yoluyla Halli Usulleri**, İstanbul, 1956, s.150.

Hakkaniyet ve nısfetin "hukukun küreselleşmesi"ndeki önemi, uygulanan hukuku yumuşatarak onu, herkes için geçerli bir hale getirmesindedir. Zaten "**adâlet**", insanlık için geçerli olan ve özünde küresel nitelik bulunan hukukun genel bir ilkesidir[825]. Hatta benzer durum "**Buyruk Kurallar (Jus Cogens)**" için de geçerlidir. Diğer bir deyişle, "**Yargıcın aktivizmi** "nin söz konusu olabildiği diğer bir alan da uluslararası hukukta aksine hareket olanağı tanınmayan "**Buyruk Kurallar (Jus Cogens)**"ın oluşturulmasındadır ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu kuralların hukukun küreselleşmesindeki önemi oldukça büyüktür.

---

[825] Bu konuda geniş bilgi için bkz. ÇELİK, E. F. **Birinci Kitap**, s.113 vd; MERAY, J. L., **Devletler Hukukuna Giriş-II**, s.334 vd; CROZAT, C.,**age.,** s.144**;** Belik, Mahmut R., "Milletlerarası Hukukta Hakkaniyet ve Nısfetin Rolü", s.140 vd. Ayrıca "adâlet" konusunda geniş bilgi için bkz. GÜRİZ, Adnan, "Adalet Kavramının Belirsizliği", **Adâlet Kavramı** (İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan GÜRİZ), Ankara, 1994, s.5-27; ERDOĞAN, Mustafa, "Özgürlük, Adâlet, Refah", **Adâlet Kavramı** (İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan GÜRİZ), Ankara, 1994, s.115-130; ÖZCAN Mehmet Tevfik, "Hukuk İdeolojisi: Adâlet Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım" **Adâlet Kavramı**(İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan GÜRİZ), Ankara, 1994, s.57-77(Bundan sonra " Hukuk İdeolojisi " şeklinde anılacaktır); SAVAŞ, Vural Fuat, "Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adâlet Üstüne Bazı Düşünceler", **Adâlet Kavramı**(İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan GÜRİZ), Ankara, 1994, s.85-92; ÖKTEM, Niyazi, "Adâlet Kavramı ve Sosyal Realite", **Adâlet Kavramı**(İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan GÜRİZ), Ankara, 1994, s.51-57; KUCURADI, Ioanna, "Adâlet Kavramı", **Adâlet Kavramı**(İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan Güriz), Ankara, 1994, s.27-34.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE EGEMENLİK

3.1. EGEMENLİK VE SINIRLANDIRILMASI KAVRAMI

3.1.1. Genel Olarak

Devleti diğer ulusal ya da uluslararası yönetimlerden ayıran, doğası gereği başka otoritelere bağımlı olmamasıdır. Zira devletlerin içinde belediye, il, ilçe, gibi yerel birimler bulunduğu gibi; uluslararası toplum içinde de devlet niteliğinde olmayan örgüt veya birimler (vesayet altındaki ülkeler, teşkilâtlar vs) söz konusudur. Dolayısıyla üyeleri (insan, devlet vb) olan ve belli bir mekânda örgütlenmiş bulunan her oluşum devlet vasfını kazanamamaktadır. Bunun için ayrıca başka bir otoriteye bağımlı olmamak gerekir ki, uluslararası hukukta bu husus "**egemenlik**" kavramıyla açıklanmaya çalışılmaktadır[826].

Bugünkü uluslararası toplumun oluşum sürecine bakıldığında, egemen devletlerin ortaya çıkmasının önemli bir basamak olduğu görülmektedir. Devletler arasındaki ilişkilerin temel dayanağını da devletlerin egemenliğinin teşkil ettiği gerek doktrinde, gerekse uygulamada ortaya konulmuş bulunmaktadır[827].

Egemenlik(hâkimiyet)[828] kavramının tam olarak anlaşılabilmesi için onun arka planında yatan felsefi, ideolojik

---

[826] PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap,** Ankara, 1993, s.18.

[827] MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, (Bundan sonra "Devletler Hukuku-I" şeklinde anılacaktır), Ankara, 1968, s.297.

[828] Egemenlik kavramının tanımı, tarihsel gelişimi ve felsefî temelleri hususlarında ayrıntılı bilgi için bkz. ÇELİK, Edip. F., **Milletlerarası Hukuk: Birinci Kitap** (Bundan sonra "**Milletlerarası Hukuk-I**"

dayanaklarının, tarihsel gelişiminin ve ona etki eden diğer faktörlerin incelenmesi gerekir. Zira egemenlik, pek çok sosyal kavram gibi çeşitli merhalelerden geçerek günümüzdeki anlamına ulaşabilmiştir[829].

Bilindiği üzere, egemenlik kavramı hukuk biliminin önemli ve karmaşık meselelerinden biri olup, -felsefi yönü bir tarafa- daha çok Anayasa Hukuku ve Genel Kamu Hukuku dallarının inceleme alanına giren bir konudur. Bununla birlikte egemenlik kavramı, uluslararası ilişkilerin artarak devam ettiği günümüzde artık Uluslararası Hukuk'un da temel konularından biri olmuştur. Zira, egemenlik kavramı üzerine fikir yürüten yazarların hemen hiçbirisi kavramı uluslararası ilişkiler açısından ele almamıştır[830]. Ne zaman ki, "**uluslararası hukuk**" kavramı ortaya çıkmıştır, ancak o zaman bu açıdan incelenmeye başlanmıştır[831]. Aslında egemenlik kavramına ilk zamanlar

---

şeklinde anılacaktır) İstanbul, 1984, s.207 vd; GÜNDÜZ, Aslan., "İktidar ve Milletlerarası Sınırları" **İstanbul Barosu Dergisi (İBD),** C:64, S:1-3 (1990), s.18 (Bundan sonra "İktidar..." şeklinde anılacaktır); MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, Ankara, 1968, s.297; ÖZMAN, A., "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", AÜHFD, C: XXI, 1964, S: 1-4, s.75; PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Ankara, 1993, s.19; LÜTEM, İlhan, **Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk** (Bundan sonra "Egemenlik" şeklinde anılacaktır), Ankara, 1947, s.6; AKKUŞ, Selahattin, **Modern Egemenliğin Doğuşu: Pratik ve Kavramsal Belirleme** (Basılmamış doktora tezi, İ.Ü.S.B.E.), İstanbul, 1995, s.8 vd; UYGUN, Oktay, **Federal Devlet**, İstanbul, 1996, s.115 vd; UYGUN, Oktay, "Üniter Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi", **İstanbul Üniversitesi 75. Yıl Armağanı**, İ.Ü. Yay., İstanbul, 1999, s.389 vd.

829 ÖZMAN, A., **agm**, s.59.

830 ÖZMAN, A., **agm,** s.59.

831 MORGENTHAU, Hans J., **Uluslararası Politika -II**, (Çev. Baskın

uluslararası bir anlam vermek akla bile gelmiyordu. Zira, genelde bizatihi Devlet soyut (abstracto) olarak ele alınıyordu[832].

Egemenlik kavramına ilk çağlarda rastlanmamaktadır. Çünkü gerek eski Yunan'da, gerek Roma'da egemenin devlet dışında olabileceği tahayyül dışı idi. Çünkü, devlet kudretiyle mücadele edebilecek veya kıyaslanabilecek bir iktidar söz konusu değildi[833].

Egemenlik kavramı için Fransa'da Orta Çağ'ın sonlarını beklemek gerekir. Egemenlik kavramı, Fransa'da devletin varlığını tehdit eden bir takım güçlerin ortaya çıkmasıyla doğmuştur[834]. Fransa kralları, bir taraftan Papa ve Roma-Germen imparatorlarına karşı iktidarlarının -Tanrı veya imparatordan değil- kendilerinden ve yasalardan kaynaklandığının mücadelesini verirken[835]; diğer taraftan feodal beyler üzerinde otorite mücadelesi vermek zorunda kalarak ilk defa egemenlik kavramını ortaya koymuş bulunuyorlardı[836]. Bu nedenle, "**ulusal egemenlik**" ilkesine bugünkü Batı demokrasi ve uygarlığının temel dinamiklerinin başıdır demek yanlış olmaz[837].

Oran -Ünsal Oskay), Ankara, 1970, s.404.

[832] ÖZMAN, A., **agm,** s.55.

[833] ÖZMAN, A., **agm,** s.56.

[834] ÖZMAN, A., **agm,** s.56.

[835] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.403.

[836] ÖZMAN, A., **agm,** s.56.

[837] MEMİŞ, Emin, "'Milli Hakimiyet' Kavramının Pozitif Belgelere Girme Sürecinden İzlenimler", **Argumentum**, C:1, S:7, Şubat-1991, s.96.

3.1.2. Egemenliğin Tanımı Ve Egemenlikle İlgili Görüşler

Egemenlik terimi (eski dilde hâkimiyet; İngilizce'de sovereignty; Fransızca'da souverainete), genelde aynı anlamı ifade etmekle birlikte farklı şekilde tanımlanabilmektedir. **Egemenlik**, -en basit tarifiyle- bir iktidarın en üstün olma özelliğidir[838]. Ancak, egemenliğin tanımı her yazara göre farklı olmakla birlikte; her bir tanım çıktığı zaman ve düşünce yapısına göre kendi içinde bir uyumluluk arz etmektedir[839]. Örneğin, **Bodin**, 1500'lerde bir Fransız düşünür olarak "**mutlak egemenlik**"i savunmuştur ve o gün için fazla garipsenmemiştir. Çünkü, Bodin'in görüşü, o zamanki monarşik ve kendini içeride kabul ettirme ihtiyacı içerisinde olan devlet görüşünün yansımasıydı. Latince *"üstün güç"* anlamına gelen *"superanus"* kelimesinden türettiği *"sauveroineté"* (egemenlik) kelimesini *Bodin* derebeylikler arasındaki savaşlardan bunalan Fransa'da kralın merkezi otoritesini güçlendirmek amacıyla kullanmıştır[840]. Oysa bu görüş, bugünkü uluslararası standartlara açıkça terstir ve uygulanamaz[841]. **W.J.Stankiewicz**'in dediği gibi, "bir kimse gerçek demokrasiye inanıyorsa, klasik(mutlak) anlamıyla egemenliğe inanması zordur."[842]

---

[838] ÖZMAN, A., **agm,** s.56.

[839] MARTINEZ, Rowney, "In Regards to Sovereignty", **www2. hawaii.edu/-rowney/ midterm.html,** et.8 Mayıs 2000, (International Law, 326, Nov.4 1996), s.1.

[840] HAZIR, Hayati, "Devletlerin Egemenliği ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması", **SÜHFD,** Ayrı Baskı, C.3, S:3, 1990, s.16; AKYILMAZ, Bahtiyar, "Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi", **GÜHFD (Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu'na Armağan)**, CII, S:1-2 (1998) s.215.

[841] MARTINEZ, R., **agm**, s.1.

[842] Aktaran: UYGUN, O., **age**, s.123.

Nicollo Machiavelli (1469-1527), bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinde "mutlak egemenlik"e sahip bulunduğunu ileri sürmüşse de ülke içindeki görüntüsünü açıklamamıştır[843]. Egemenlik kavramını sistemli ve bilimsel metotla ele alarak inceleyen ilk düşünür Jean Bodin (1530-1596)'dir. Ancak Bodin, egemenliğe üçlü anlam vererek bir yerde kavram kargaşasına da sebep olmuştur[844].

Kralcı bir düşünür olan Bodin**, Devletin Altı Kitabı** adlı eserinde egemenlik için "Devletin daimî ve mutlak kudretidir" der. O'na göre egemenlik daimidir; zira, devletin devamlılığı ve sürekliliği söz konusudur. Devlet için bir zaman sınırlaması söz konusu olmadığından egemenlik için de zaman sınırlaması diye bir şeyden bahsedilemez[845].

Bodin'e göre egemenlik, mekân bakımından da sınırsızdır. Çünkü, egemenlik mutlaktır ve kendi hareket sahasında başka bir güç kabul etmez[846]. Ayrıca Bodin'e göre egemenliğin bölünmesi de mümkün değildir. Çünkü, egemen tektir, rakipsizdir ve paylaşmaya tahammülü yoktur[847].

Görüldüğü gibi Bodin'e göre egemenlik, devletin varlığının temel şartıdır ve devletin mutlak ve mantıklı yegane kriteridir.

Bu şekilde Bodin'le birlikte egemenlik, ilk defa devletin kudretinin bir özelliği olarak ortaya konmuştur. Diğer bir deyişle egemenlik, devlet kudretinin üstün olmasının, mutlak olmasının bir ifadesidir. Ancak, egemenlik, devlet kudretinin bizzat karşılığı

---

843 GÖNLÜBOL, Mehmet, **Milletlerarası Siyasî Teşkilatlanma**, Ankara, 1975 s.21.

844 Bkz. AKAL, Cemal Bâli, **Sivil Toplumun Tanrısı** (Afa Yay), İstanbul, 1995**,** s.22 vd**;** AKKUŞ, S., **age**, s.5 vd.

845 ÖZMAN, A., **agm,** s.57.

846 ÖZMAN, A., **agm,** s.57.

847 GÖNLÜBOL, M., **age,** s.21.

(kendisi) değildir[848]. Bodin'in egemenliğe verdiği ilk ve asıl olan anlam bu şekilde olmakla birlikte, çelişkili anlamlandırmalardan da kurtulamamıştır. Zira Bodin, aynı eserinin (Devletin Altı Kitabı) başka bir yerinde "Egemenliğin Gerçek Özellikleri" başlığı altında, egemenliği devlet kudretinin bir özelliği olarak değil, bizatihi içeriği, yapı harcı olarak tanımlayarak ilk tanımıyla çelişkiye düşmüştür. Örneğin vergi almayı, para basmayı, savaşmayı, yargılama yapmayı, yasama erkini kullanmayı vb kavramları egemenliğin özelliklerinden kabul etmiştir. Bu şekilde Bodin, -bağımsız olmayan devletlerin de kullanabileceklerini göz ardı ederek- bunları egemenlik kavramına dahil etmiştir[849].

Son zamanlarda ise "egemenlik" kavramının, bir taraftan "**siyasal egemenlik**" ve "**hukuksal egemenlik**" şeklinde ayrılmaya çalışıldığına; diğer taraftan da "**bağımsızlık**" terimiyle ifade edildiğine tanık olunmaktadır[850]. Kelsen, Oppenheim gibi son dönem yazarlardan bazıları da "egemenlik" kavramını aynı şekilde "üstün bir güç ve kudret" olarak tarif etmişlerdir[851].

Daha sonra bununla da kalınmayarak egemenliğe üçüncü bir anlam verilmiştir. Bu anlayış, egemenliği, onu kullananın bir özelliği olarak telakki etmekte ve egemenle egemenliği bir tutmaktadır[852]. Aslında bu telakki, bunu ileri sürenlerin genel olarak olaya bakışıyla uyum içindedir denilebilir. Zira bunlara göre kral-hükümdarın (egemen) şahsı ile devlet birbirinden ayırt edilemez. Egemenliğin bir çeşit şahsileştirilmesi demek olan bu anlayışa göre devlet ya da ülke, kralın mülkü sayılmaktadır ki, bu şekilde egemenlik, kralın tabiî hakkının bir sonucu olmaktadır. Buradan çıkan bir sonuç da egemenliğin mutlakıyet kavramıyla

---

[848] ÖZMAN, A., **agm,** s.57.
[849] ÖZMAN, A., **agm,** s.58.
[850] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.19.
[851] GÖNLÜBOL, M., **Uluslararası Hukuk-II**, s.24.
[852] ÖZMAN, A., **agm,** s.58.

birlikte geliştiğidir. Bu gelişme, bilahare halk ya da ulus egemenliğine dönüşecektir.

Daha sonra **Locke** ve **Rousseau** ile birlikte hükümdarların yetkilerinin asıl kaynağının halk olduğu ileri sürülmüştür. Bu şekilde egemenliğin veraset yoluyla hükümdarlara geçemeyeceği ve kolektif bir varlık olan devletin bağımsızlığı anlamına geldiği fikri yerleşmeye başlamıştır ki, bu görüş egemenliğin uluslararası çerçevede ele alınmasına da zemin hazırlamıştır[853].

Bugün, -aşağıda açıklayacağımız üzere- egemenlik kavramı daha da yumuşatılmış ve tanımlar da buna göre daha esnekleşmiştir. Örneğin, meseleye uluslararası açıdan bakan **Rowney Martinez**'e göre egemenlik, "siyasi bir topluluğun, üstün bir otoriteye bağlı olmaması ve buna bağlı olarak kendi hukukunu kendisinin yapması veya değiştirmesi ve diğer benzer topluluklarla ilişkilerini kendisinin belirlemesidir"[854].

3.1.3. Egemenlik İle Devlet Kudreti Ayrımı Ve Konumuz Açısından Önemi

Öncelikle tespit etmek gerekir ki, egemenlik, üstün kudreti kullanandan başka bir şeydir. Egemenliğin kendisi başka şey, onu kullanan kişi ya da organ başka şeydir. Egemenliğin mülkiyetinden değil, kullanılmasından söz edilebilir. Ayrıca tespit edilmesi gereken diğer bir nokta da egemenliğin devlet kudretinden de farklı olduğudur. Çünkü, devlet kudreti, devletin sahip olduğu tüm yetkilerdir; egemenlik ise bu yetkileri kullanma gücünün tartışmasız (mutlak) ve en üstün olmasıdır. Dolayısıyla egemenlik, devlet kudretinin kendisi değil, onun en üstün ve mutlak olduğunu ifade eden vasfı, özelliği olmaktadır[855]. Bu noktada şu soruyu cevaplamak gerekmektedir: **Egemenlik nasıl kaybedilir**?

---

[853] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.23.
[854] MARTINEZ, R., **agm**, s.2.
[855] ÖZMAN, A., **agm,** s.59.

Bir devlet, egemenliğini, kendi ülkesi içinde yasa yapma ve uygulama yetkisini başka bir otoriteye verecek şekilde yükümlülükler altına girmek suretiyle kaybedebilmektedir. Bu da iki şekilde olabilir: Birincisinde A devleti, kendi organlarınca yürütülmesi gereken bir yasa ya da işlem üzerindeki tasarruf etme hakkını (veto vb) B devletine terk ettiği takdirde egemenliğini kaybetmiş olacaktır[856]. İkincisinde ise, A hükûmeti tüm yetkilerini kendi ülkesindeki B hükûmetinin otoritesine bırakmıştır ki, bu durumda A hükûmeti sadece görünüşte vardır. A'nın organları B'nin direktiflerini uygulamaktadır.

Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Bir devletin, uluslararası andlaşmalarla kendi üzerine aldığı yükümlülüklerin sayısının çokluğu egemenliğinin zedelenmesi sonucunu doğurmaz. Ancak, bu devlet, kendi ülkesinde yetkisini sürdürmek için zorunlu olan yasama ve yürütme görevlerini ortadan kaldıracak şekilde eylem özgürlüğünü kısıtladığında egemenliğini yitirmiş olacaktır[857]. Diğer bir deyişle egemenliği etkileyen yükümlülüklerin niceliği değil, niteliğidir.

Durum böyle olunca çalışmamızın amacı açısından şöyle bir soruya daha cevap verme gereği doğmaktadır: Madem ki, egemenlik devlet kudretinin bir vasfı, özelliğidir o halde bunun sınırlandırılması ya da devri nasıl olacaktır? Zira bugün bir

---

[856] Böylesi bir duruma örnek olarak bağımsızlığından önce Hindistan'ın, savunma ve dışişleri gibi hususlarda İngiliz Hükûmetine tâbi olmasını gösterebiliriz. Ayrıca, bu nokta her ne kadar akla hemen Avrupa Birliği üyeliği gelmekte ise de, kanaatimizce burada egemenliğin yitirilmesi söz konusu değildir. Zira, örneklemede de belirttiğimiz gibi, AB uygulamasında bugün itibariyle söz konusu tasarruf hakkının üye devletlerce terki söz konusu değildir. Benzer görüş için bkz., HAZIR, Hayati, "AT Hukuku ile Türk Hukuk Sisteminin Bütünleşmesinde Egemenliğin Devri Sorunu", **Halil Cin'e Armağan**, Konya, 1995, s.9 vd.

[857] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.415.

gerçektir ki, uluslararası hukuk çerçevesinde devletlerin egemenlikleri bir kısım uluslararası organlarca sınırlandırılmaktadır. Bunun sonucu olarak da devletler, sahip oldukları yetkileri yani devlet kudretini serbestçe kullanamamaktadır ve buna da çoğunlukla rızaen katlanmaktadır.

Devlet kudreti, kısmen yukarıda da belirttiğimiz gibi, devletin görevi icabı sahip olduğu yetkilerin tamamını ifade etmekte; diğer bir deyişle devlet, içeride en üstün güç ve birliğin teminatı; dışarıda ise diğer devletler karşısında eşit ve bağımsız bir güç ve iktidar olarak ortaya çıkmaktadır[858].

Devletin iktidarı anlamına gelen sahip olduğu yetkiler ise değişken bir yapı arz edebilmektedir. Ayrıca bu yetkilerin tek tek tespiti de mümkün değildir. Zira devletin fonksiyonlarının gelişmesi veya azalmasına paralel olarak yetkileri de değişmektedir. Örneğin sosyal devlet anlayışının ve teknolojisinin gelişmesi; devletin fonksiyonlarının artmasına dolayısıyla yetkilerinin de artmasına yol açmıştır.

Buna karşılık egemenlik ise değişken olmayıp sabit bir yapı arz etmektedir. O sadece, azalıp çoğalmayan bir özellik, bir vasıf olmaktadır. İşte bu noktada egemenliğin ne olmadığını da ortaya koymak gerekmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, egemenlik, uluslararası hukuk bakımından haklar ve yükümlülüklerde eşitlik değildir[859]. Zira, aşırı eşitsizlik halinde dahi egemenlik söz konusu olabilir. Örneğin, savaş sonrası andlaşmalarla genelde aşırı eşitsizlikler ortaya çıkabilmektedir. Özellikle mağlup taraflar için uluslararası irtifaklar (servitüde) da denilen[860] genelde silah gücü, tazminat, dışişleri vb hususlarda olumsuz eşitsizlikler söz konusu olabilmektedir. İşte bu eşitsizlik içinde dahi mağlup devletler egemenliklerini muhafaza edebilmektedirler. Çünkü, bu durumda dahi devlet, ülkesi üzerinde yasa yapma ve uygulama açısından yegâne otoritedir.

---

[858] ÖZMAN, A., **agm,** s.61.
[859] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.409.
[860] ALSAN, Z. M., **age,** s.175.

Buna paralel olarak egemenlik, ekonomik, askeri, teknolojik vb konularda devletin bağımsız olması da değildir. Günümüzde artık devletler pek çok alanda birbirlerine muhtaç ve bağımlıdırlar. Özellikle ekonomik açıdan pek çok devlet diğer(ler)ine dayanmak durumundadır ki, bu da o devletin çoğu zaman bağımsız politika üretmesini zorlaştırmaktadır. Ancak bu durumlarda dahi bu devletler, kendi toprakları üzerinde yasa yapma ve uygulama açısından tek otoritedir ve bu nedenle de egemenliğini kaybetmesi söz konusu değildir.

Egemenlik, hukuksal sınırlamalardan kaçınmak da değildir. Bir devletin bir takım hukuksal yükümlülükler alması ve bu nedenle eylemsel açıdan özgürlüklerinin sınırlandırılması o devletin egemenliğini zedelemez. Diğer bir deyişle bir devlet pek çok hukuksal yükümlülükler altına girebilir; ancak, tüm bunlar onun yasa koyucu ve uygulayıcı olma niteliğini etkilemiyorsa egemenliği de etkilenmeyecektir.

Nihayet egemenlik, bugün varlığı belgelenmiş[861] bulunan "**ulusal yetki**" içine giren hususlara müdahale edilmemesi demek de değildir. Zira bu alanın çerçevesi henüz çizilmiş değildir ve bu konuda daha çok devletlerin politikaları belirleyici olmaktadır. Örneğin bir devlet için "ulusal yetki" içinde sayılan husus, diğeri için bir andlaşma konusu olabilmektedir.

Belirtmek gerekir ki, açıklamaya çalıştığımız bu hususlarla ilgili olarak ilk bakışta pek çok yeni sorular ve müphemlik iddiaları akla gelebilir. Bu noktaların da ortaya konulmasında yarar olduğu kanaatindeyiz.

Belli bir andlaşmanın bir ülkenin egemenliğini ortadan kaldıracak derecede sınırlayıcı hükümler getirdiği söylemlerini sık sık duyarız. Burada dikkat edilmesi gereken nokta altına girilmiş olan yükümlülüklerin sayısal vb ağırlığı değil, niteliğidir.

Gerçekten de bazen otoriteyi etkileyen bir tek hukuksal hüküm dahi egemenliğin kaybedilmesine yol açabilir. Bunun dışındakiler ise anlamsız söylemlerden ibaret kalmaktadır.

---

861 Bu husus MC Misakı:15/8 ve BM Şartı:2/7. Maddelerde düzenlenmiştir.

Önemli olan devletin yasa koyucu ve uygulayıcı otoritesinin zedelenmemesidir. Hatta bazı devletler, altına girdikleri hukuksal yükümlülükleri nedeniyle istedikleri yasaları çıkaramayabilir ve uygulayamayabilir. Halbuki diğer taraftaki güçlü devletler hem istedikleri yasaları çıkartabilir hem de uygulayabilirler.

Bu haliyle egemenlik her ne kadar teoride kalmış gibi gözükse de gerçekte varlığını muhafaza etmektedir. Çünkü burada gözden kaçırılmaması gereken ince bir husus söz konusudur: Bu durumda dahi devletin yasa koyma ve uygulama yetkisi ortadan kalkmış değildir ki, önemli olan da budur. Ancak hemen belirtelim ki, devlet, kendi ülkesi üzerinde, hükümranlığını sürdürmek için zorunlu olan yasa koyma ve uygulama görev ve hakkını ortadan kaldıracak derecede "eylem özgürlüğü"nü kısıtlayacak olursa artık egemenliğini kaybetmiş olur[862]. Dolayısıyla burada önemli olan hukuksal yükümlülüklerin, hükûmetin siyasal denetiminin niteliğine yapmış olduğu etkidir.

Bu bağlamda, -her ne kadar hukuksal terimlerle tanımlanmış ve sınırlanmışsa da- egemenliğin kullanılmasının aynı zamanda bir siyasal olgu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun en bariz örneğini, atom enerjisinin denetiminde görmekteyiz. Bugün atom enerjisinin askeri, ekonomik ve toplumsal önemi tartışılmazdır. Bu gücün uluslararası düzeyde etkin bir şekilde denetlenebilmesi için, söz konusu denetici otoritenin denetleme yaptığı ülkede en üstün otorite gibi davranması gerekir. Aksi takdirde denetleme sağlıklı yapılamayacaktır. Bu şekildeki bir denetim karşısında ise ulusal hükûmetin egemenliğinden söz edilemeyecektir[863]. Benzer durum, insan haklarının uluslararası denetiminde de söz konusudur Zira burada da etkin bir denetim için ilgili denetim biriminin üstün otorite olarak istediği gibi hareket etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla devletlerin yüklenmiş oldukları uluslararası yükümlülükler sonucunda yasa koyma ve

---

[862] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.415.
[863] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.415.

uygulama yetkisinin zedelenip zedelenmediği meselenin temelini teşkil etmektedir.

Burada anlatılanlardan hareketle ele alınması gereken diğer bir nokta da "**egemenliğin devri**"nin ya da "**bölünebilirliği**"nin mümkün olup olmadığıdır. Zira, günlük konuşmalarda sık sık "uluslararası A örgütüne egemenliğimizin bir kısmını devrediyoruz" veya "egemenliğimizi B örgütüyle paylaşmak durumundayız" veya "yarı egemen duruma düştük..." gibi sözler duyarız. Bu tür söylemler öylesine çok kullanılmaktadır ki, bilinç altında ister istemez egemenliğin bölünebilirliğinin mümkün olduğu fikri yerleşmektedir. Acaba gerçekten mümkün mü?

Yukarıdaki açıklamalarımızdan çıkan mantıki sonuç, bunun mümkün olmadığını göstermektedir. Zira, mademki egemenlik üstün güçtür, bu güce başkasının (kişi, zümre ya da organ) ortak olması ya da aynı zamanda birlikte egemen olmaları hem mantık dışı olmak durumundadır, hem de siyasal açıdan mümkün değildir. Gerçi Ortaçağ'daki egemenlik anlayışına göre yüce otorite Papalık ile imparatorluk arasında bölünmekte idi ise de gerçekte egemenlik tek tarafta kalmıştır[864].

Aslında egemen otoritenin icra ettiği görevlerin niteliği de egemenliğin bölünmesine olanak tanımamaktadır. Zira egemenlik, üstün yasa yapma ve uygulama otoritesidir ki, bu üstün otorite, yasa yapan ve uygulayan alt organlar arasında uyuşmazlık çıktığında bağlayıcı nihaî kararı veren ve bundan sorumlu olan güçtür. Bu sorumluluk ise ya bir yerde olmalıdır, ya da hiç bir yerde. Aksi takdirde kaos söz konusu olacaktır ki, 18.Yüzyıl'da ise **J. J. Rousseau**, egemenliğin bölünmezliğini ileri sürecektir[865].

Egemenliğin bölünebilirliğinin mantıksal olarak anlamsız ve siyasal olarak da olanaksız olduğunu ve gerçekte de bu şekilde işlediğini tespit ettikten sonra; yukarıda belirttiğimiz günlük

---

[864] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.420.

[865] MERAY, Seha, L., **Devletler Hukukuna Giriş -I,** Ankara, 1968, s.298.

söylemlerde geçen aksi ifadelerin ise daha çok demogojik nitelikte olduğuna şahit olmaktayız. Örneğin federal bir devlet sistemine geçiş sürecinde, anayasal açıdan asıl egemenin federal devlet olduğunu inkar etmek mümkün olmadığı halde; federe devletlere ideolojik tatmin sağlamak ve gururlarını okşamak amacıyla ya sözlerle, ya da sadece şekilde kalmış bazı egemenlik nişaneleriyle (bayrak, marş vb) onların egemenliklerinin devam ettiğinin vurgulanmaya çalışılması gibi. Aynı demagoji mantığını -egemenliğin gerçekte kaybedilip edilmediği tartışmaları bir tarafa- günümüzde bazı uluslararası oluşumlara (örneğin Avrupa Birliği) katılımlarda da görmekteyiz.

Bu şekliyle, egemenliğin bölünmüşlüğü ile ilgili söylemlerin bugün yaygınlaşmasının en önemli nedenini, kanaatimizce daha çok anayasal gerçeklerle siyasal tercihler arasında köprü oluşturmaya yönelik çabalar teşkil etmektedir ki, bu da ideolojik bir çelişki doğurmaktadır. Zira egemenliğin bölünebilirliği tezi mantıksal açıdan (egemenlikten vazgeçildiği halde onu elinde tutmaya çalışmak) ve siyasal tecrübe açısından (uluslararası düzen ile ulusal egemenlik uyuşmazlığı) olanaksızlığı ispatlanmış bulunan bir durumu rasyonelleştirme çabalarından ibaret kalmaktadır[866].

Buradan şu sonucu çıkarmak gerekir: Devlet egemenliğinde meydana gelecek bir sınırlamanın aslında devletin yetkilerini kullanmasında ya da kudretinde olacağıdır. İşte bizim konumuzun temelini de bu nokta teşkil etmektedir. Yani devlet egemenliğinin sınırlandırılmasından söz ederken aslında üstün olan devlet kudretinin kullanılmasının sınırlandırılmasını kastetmiş oluyoruz. Yoksa üstün kudret yok olmuş değildir.

Konuya bu açıdan(devlet kudretinin kullanılmasının sınırlandırılması ya da bölünmesi) baktığımızda egemenliğin sınırlanabileceği ve bölünebileceği ortaya çıkmaktadır. Zira demokrasilerde egemenlik; aidiyeti noktasında monarşik, aristokratik, dinsel ve benzeri bir güçte değil, yine halktadır ve ne

---

[866] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.426.

bölünebilir, ne de sınırlanabilir. Araçlar vasıtasıyla kullanılması açısından ise, hem bölünebilir, hem de sınırlanabilir ki, burada da yine egemenliğin özüne müdahale söz konusu değildir. Hukuksal anlamda özellikle federal yapılarda egemenlik paylaşılmakta ve bölünmektedir[867]. Ancak yinelemek gerekirse, hukukî açıdan böyle olmakla birlikte çoğu federal yapılarda(özellikle Rusya Federasyonu gibi) fiilî durum federal devlet lehinedir[868] ki, bunu tartışmak alanımızın dışındadır.

3.1.4. Egemenlik ve Bağımsızlık

Bağımsızlık, başka devletlerin ya da diğer dış faktörlerin müdahalelerinin söz konusu olmadığı bir ortamda bir devletin sahip olduğu üstün otoritenin yansımasıdır denilebilir[869]. Buna "**dış egemenlik**", "**bağımsızlık**", ya da "**negatif egemenlik**" de denmektedir[870].

Devletin egemen olmasının, özgür olmasının ya da bağımsız olmasının, dikkatle bakıldığında, aslında aynı noktada birleşen anlamlar içerdiği görülecektir. Bu ortak nokta ise, devletin, varlığı inkar edilemeyen uluslararası toplum içinde serbestçe hareket edebilmesidir ki, aslında tartışma konusu olan husus da terimlerin bizzat kendisi olmaktan çok; belirtilen "serbestlik"in sınırları ve dayanağıdır. Yoksa söz konusu serbest

---

[867] Bu paralelde bakış ve değerlendirmeler için bkz.UYGUN, O., **age**, s.115 vd.

[868] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.426.

[869] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.406.

[870] UYGUN, O., **age**, s.125. **"İç egemenlik"**(egemenliğin pozitif yönü) ise, daha çok devletin kendi ülkesi ve uyrukları üzerinde en üstün otoriteye sahip olmasını ifade etmektedir. Bu yönüyle egemenlik çalışmamızın sırırlarını aşacağından bilgi için bkz. UYGUN O., **age**, s125 vd; ZERAGA, Gus, "Federalism, Self-Organization and The Dissolution of The State", **Telos**, S:100, Summer-1994, s.57-86.

hareket edebilme kavramının adının egemenlik, özgürlük ya da bağımsızlık olmasının önemi meselenin esasını etkiler nitelikte olmaması gerekir[871].

Bir devletin içeride ve dışarıda serbest hareket etme yetkisi anlamına da gelen egemenlik; hem içeride hem de dışarıda egemen olmayı da gerektirir. Dış egemenlik, iç egemenliğin varlığını öncelikle gerektirdiği içindir ki, egemenliğin dış boyutu daha kapsamlıdır. Bağımsızlık ise bu yönüyle hem iç, hem de dış egemenliği ifade etmektedir[872].

Bu arada tekrarlamak gerekir ki, son yıllarda "egemenlik" kavramının "bağımsızlık" terimiyle ifade edildiğine de tanık olmaktayız. Özellikle ilk zamanlardaki uluslararası yargı ve hakemlik kararlarında söz konusu iki kavram arasında ayrım yapılmadığı görülmektedir. Örneğin, **Palmas Adası Davası**'na ilişkin 4.4.1928 tarihli hakem kararında "Devletler arasındaki ilişkilerde egemenlik bağımsızlığı belirtmektedir" denmektedir[873]. Bu bağlamda diğer tartışmaların teferruattan ibaret olduğu kanaatindeyiz. Bunun sonucu olarak her ülke, istediği rejimi seçmekte, istediği yasaları çıkarmakta ve her türlü politikayı üretmekte özgürdür[874].

Nicolas Politis şöyle bir inceliğin altını çizmektedir: Bir özgürlüğün varlığını iddia eden, onun hukuk tarafından tanınmış bulunduğunu ispatlamak durumunda iken; egemenliğin ileri sürülmesi halinde **ispat yükü** tersine dönmekte ve egemenliğin eyleminin dayanağının meşru olmadığı hususunun ispatı bunu iddia eden karşı tarafa geçmektedir. Diğer bir deyişle, özgürlük anlayışıyla kanunîlik rejimine yaklaşırken; egemenlik kavramıyla bu rejimden uzaklaşılmış olunmaktadır[875].

---

[871] ÇELİK, Edip, F., **Milletlerarası Hukuk -I**, İstanbul, 1984, s.210.
[872] ALSAN, Z. M., **age,** s.174.
[873] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.20.
[874] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.407.
[875] Aktaran: ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.210.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, bağımsızlıktan söz edildiğinde bunun hiç bir kısıntıya uğrayamayacağı ya da bağımsızlığın bir çeşit tam egemenlik anlamına geldiği sonucu çıkartılmamalıdır. Diğer bir deyişle, her devlet, ancak bir andlaşma veya ortak ve zorunlu uluslararası hukukla sınırlanmadıkça iç ve dış işlerini kendi istediği şekilde düzenlemekte serbest olmaktadır[876]. Zira, andlaşmalarla ortadan kaldırılmadıkça, bağımsızlığa müdahalede bulunmamak bütün devletlerce uyulması gereken bir hususdur[877].

Burada önemli olan, devletin bağımsızlığının sınırlanıp sınırlanmaması değil, nasıl ve kim tarafından sınırlandığıdır. Zira "**bağımsız devlet**", belli bir zamanda uluslararası hukukun tüm devletlerin yetkileri üzerine koymuş bulunduğu genel kısıtlamalardan öteye bağımsızlığı kısıntıya uğramamış olan devlettir. Bu türden kısıtlamalar bağımsızlığı etkilememektedir. Zira bunlar, genel niteliktedir ve tüm devletler için geçerlidir. Bunun tersi bir tanımlamayla "**bağımsız olmayan devlet**" ise uluslararası hukuk tarafından konmuş genel kısıtlamaların ötesinde -daha da fazla oranda- başka devlet ya da kişilerce yetkileri kısıtlanmış olan devletlerdir. Örneğin, 1882'deki andlaşmalarla Tunus-Fransa ve 1912'deki andlaşma ile Fas-Fransa arasındaki bu gün artık hukuken uygulanmayan "**himaye**" statüsü ile Tunus ve Fas; dış ilişkileriyle ilgili yetkilerinin çoğunu Fransa'ya devrederek -her ne kadar uluslararası kişilikleri tümden ortadan kalkmasa da- bağımsızlıklarını büyük ölçüde kısıtlamışlardır[878].

Buna benzer bir durum da -her ne kadar hukuken olmasa da fiilen bağımsızlığın veya egemenliğin büyük ölçüde sınırlandığı- imtiyaz andlaşmalarında söz konusudur ki, buna en somut örnek de Osmanlı Devleti'nin ve İkinci Dünya Savaşı

---

[876] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.407.
[877] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.407.
[878] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.214.

sonrasında "Peyk Devletleri"nin "**kapitülasyon**"larla yabancı devletlere aşırı şekilde bağımlı kalmalarıdır[879].

Netice olarak, bir devletin yüce otorite olarak bir toprak parçası üzerinde egemen olması, mantıksal olarak bu devletin bağımsız olduğu ve kendi üzerinde bir otorite bulunmadığı sonucunu doğurur[880]. Meğer ki, aksini ifade eden bir takım andlaşma vb yükümlülükleri olmasın. Bu gün itibariyle, bağımsızlık, her ülke için uyulması zorunlu bir nitelik olduğu için, bağımsızlığa saygı göstermek uluslararası hukukun zorunlu bir kuralı haline gelmiştir[881].

3.1.5. Egemenliğin İç ve Dış Boyutu

Egemenlik, farklı kavramlar karşısındaki özgün karakteri yanında, kendi içinde de farklı görünümler arz edebilmektedir. Bunların başında, egemenliğin devletin içindeki ve dışındaki görünümünün farklı olabilmesi hususu gelmektedir.

İç egemenlik diye adlandırdığımız egemenliğin devlet içindeki anlamı, devletin içinde barındırdığı kişi ya da topluluklar üzerindeki tartışmasız (mutlak) ve üstün kudretini, otoritesini ifade etmektedir[882]. Bunun anlamı, ülke içinde devletin iradesiyle rekabet edebilecek hiç bir kudretin bulunmaması, devlet iradesinin her şeyin üstünde olmasıdır. Egemenliğin bu yönü, Bodin ve egemenliği ilk olarak gündeme getirenlerin eserlerinde mevcuttur[883].

İşte burada **iç egemenlik**, ülke içinde en üstün güç, kudret anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle iç egemenlik, devletin

---

[879] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.216.
[880] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.406.
[881] UYGUN, O., **age**, s.125; MORGENTHAU, H. J., **age,** s.407.
[882] ÖZMAN, A., **agm,** s.59.
[883] GOODRICH-HAMBRO, **Birleşmiş Milletler Andlaşması: Şerh ve Vesikalar,** (Çev. İlhan Lütem), İstanbul, 1954, s.105.

kendi ülkesi içerisinde serbestçe hareket edebilme yetkisi olup; bu yetki devletin içerideki bağımsızlığı ya da iç egemenliğidir[884]. Bu da devlete, anayasasını istediği gibi yapma, uyrukları için son sözü söyleme ve gerekli her türlü zorlama tedbirlerini alma yetkisi sağlamaktadır[885]. İç egemenlik, daha çok iç hukuku ilgilendiren bir görünüm vermekle birlikte; insan hakları ve bazı ekonomik ilişkiler göz önüne alındığında uluslararası hukukla da doğrudan temas halinde bulunmakta ve bundan etkilenmektedir[886].

Bu bağlamda burada zikredilmesi gereken bir nokta da genel olarak devlet egemenliğinin, özelde ise "iç egemenlik"in doğal sonucu olan "**iç işlerine karışmama**" ya da "**ulusal yetki**" ilkesidir. Örneğin, AİHS çerçevesinde üye devletlerin iç işlerine yapılan müdahale ve bir devletin diğer bir devletin iç işlerine doğrudan müdahalesi gibi[887]. Bu durumlarda iç ve dış egemenlik kesişmektedir.

Egemenliğin bir de dış yönü söz konusudur. Ancak, hemen burada belirtmek gerekir ki, bu ayrım, egemenliğin içte ve dışta bölünmesi anlamını çağrıştırmamalıdır. **Dış egemenlik**, bir devletin uluslararası ilişkilerinde başka bir devlet ya da otoriteye bağlı olmaması, onlardan emir ve direktif almamasıdır[888]. Diğer bir deyişle, bir devletin dış ilişkilerinde diğerleriyle eşit olması anlamını ifade etmektedir. Bu da devletlerin birbirlerinin işlerine müdahale etmeme zorunluluğunu getirmektedir[889].

---

[884] ALSAN, Z. M., **age,** s.174.

[885] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.300.

[886] ALSAN, Z. M., **age,** s.427.

[887] Örneğin ABD'nin, **Wilson** zamanında –demokrat **Meksika** halkının menfaati adına- Meksika'ya askeri müdahalede bulunması; yine ABD'nin, -insanlık adına uyuşturucuyla mücadele için- **Panama**'ya müdahalesi gibi. Bkz.MARTINEZ, R., **agm**, s.2.

[888] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.106.

[889] ÖZMAN, A., **agm,** s.59.

Dış egemenlik, devletin uluslararası ilişkilerde serbestçe hareket edebilme yetkisini ifade etmekle birlikte, iç egemenlik kadar mutlak değildir. Zira dış egemenlik, diğer devletlerin egemenlikleriyle sınırlı olup, daha ziyade bağımsızlık ile ifade edilmektedir[890].

Devletler dış egemenlik yetkilerine dayanarak diğer devletlerle her türlü ilişkiler kurabilir, andlaşmalar akdedebilir, uluslararası örgütlere katılabilir ve uluslararası toplumun diğer üyelerine karşı eşit statüde davranır ve kendisine de böyle davranılmasını ister[891]. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi, iç egemenliği dahi etkileyen uluslararası ilişkilerden dış egemenliğin öncelikle etkileneceği şüphesizdir[892].

Bu anlamda dış egemenlik olumsuz bir karaktere sahiptir. Aslında iç egemenlikte de aynı durum söz konusudur. Her ne kadar ilk bakışta iç egemenlikte bir olumluluk var gibi gözükse de, tabiiyetindekilerin, kendisinin olan üstün otoriteye müdahale etmemeleri söz konusu olduğundan gerçekte olumsuz bir karakter söz konusu olmaktadır. Zaten devletler, uluslararası kuruluşlara ya da oluşumlara (BM, AB, NATO, AİHS, WTO, OECD vb.) üye olmakla zaten bunların alacağı pek çok karara uymayı ve gereğini yapmayı da taahhüt etmiş olmaktadırlar. Bu da imzacı üye devletlerin kendi egemenliklerini tıpkı ülke içinde olduğu gibi, şeklen de olsa kendi rızalarıyla sınırlamaları ve mutlak bölünmez niteliğini bertaraf etmeleri anlamına gelmektedir[893].

---

[890] ALSAN, Z. M., **age,** s.174.
[891] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.300.
[892] ALSAN, Z. M., **age,** s.427.
[893] UYGUN, O., **agm**, s.396.

1.6. Egemenlik ve Eşitlik İlkesi

Teorik olarak sırf insan olması nedeniyle fertlerin eşitlik haklarından nasıl söz edebiliyorsak; devletlerin de bağımsız birer uluslararası süje olmaları nedeniyle eşitlik hakları söz konusudur. Aslında her devletin egemen olmasının doğal sonucu olarak devletler birbirileri karşısında hukuksal açıdan eşit olmak durumundadır ki, bu da en azından ilke olarak uluslararası hukuk açısından bütün devletlerin aynı hukuksal statüye sahip olmaları gereğini ortaya koymaktadır[894].

Her ne kadar bugün yok gibi ise de geçmişte bu konuda da tartışmalar olmuştur. Örneğin **Pillet**, **Le Fur** gibi bazı yazarlar, devletlerin yalnız maddi güç (ekonomik, askeri vs) açısından değil, haklar itibariyle de eşit olmadıklarını; zira, uluslararası barış ve düzenin korunmasında güçlü devletlere daha fazla yük düştüğünü ve bu nedenle de daha imtiyazlı olmaları gerektiğini[895]; bazıları ise uluslararası toplumun bugünkü durumunda uluslararası yargı ve yürütme organlarının gelişmemiş olmasından doğan boşluğu güçlü devletlerin doldurduğunu[896] ileri sürmüşlerdir. Tabi ki, bu görüşlere katılmak mümkün değildir. Zira barışı bozan ve tehdit edenler genelde hep güçlü devletler olmuştur.

Kabul etmek gerekir ki, fertler arasında olduğu gibi devletler arasında da fiilî eşitsizliklerin varlığını inkar etmek mümkün değildir. Diğer bir deyişle hukukî eşitlik, siyasî eşitliği zorunlu kılmamaktadır. Örneğin, siyasî güç ve nüfuz açısından

---

[894] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**I, s.22.

[895] Bu konuda tartışmalar için bkz. ALSAN, Z. M., **age,** s.186; ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron", s.71 vd.

[896] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.321.

ABD ile Irak veya Küba eşit değildir. Bu nedenle BM Şartı'ndaki hükmü "**hukuksal eşitlik"** olarak anlamak gerekir[897].

Eskiden beri ve halen tarafsız ve üstün uluslararası bir otoritenin mevcut olmaması, "eşitlik" prensibinin pratikte küçük ve zayıf devletler aleyhine bozulmasını da kaçınılmaz kılmıştır[898]. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında "Beş Büyükler", "Dört Büyükler", vs.den söz edilmesi hukukî eşitlik ile fiili eşitliğin örtüşmediğinin bir delilidir. Bu konuda Uluslararası Daimî Adâlet Divanı da Arnavutluk'ta Yunan Azınlık Okulları hakkında 6.4.1935 tarihli istişari kararında "hukukî eşitlik ile fiili eşitliğin farklı olduğunu; hukukî eşitlikte her türlü ayrım yasak olurken, fiili eşitliğin sağlanmasının özellikle eylemleri gerektirdiği..." sonucuna varmıştır[899]. Ancak burada önemli olan, bu fiili durumlara hukuksal bir nitelik verilmemesidir. Bu nedenle demokratik prensiplerin uluslararası hayatta da uygulanmasının avantajlarının daha çok olacağı kanaatindeyiz.

Kendi üzerinde herhangi bir üstün otorite tanımayan -egemen- devletlerden kurulu olan uluslararası toplumda devletlerin eşitliği, egemenliğin zorunlu bir sonucudur. Zira bağımsız devletler, ancak eşit bir statüde yan yana bulunabilir. Bu nedenle, devletlerin eşitliği, devletlerin egemenliği kadar uluslararası hukukun temel prensiplerinden, hatta çoğu yazara göre de devletin "asli" haklarındandır[900].

Eşitlik prensibinin önemli neticelerden olarak; hiç bir devlet, diğerine bu devletin kabul etmediği bir kuralın uygulanmasını isteyemez; bir devlet diğerinden farklı oy hakkına

---

[897] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.107.

[898] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.320.

[899] Bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**I, s.23.

[900] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.318. Ayrıca, devletlerin asli haklarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. ALSAN, Z. M., **age,** s.172 vd.

sahip olamaz; bir devlet diğerinin herhangi bir organ veya temsilcisini yargılayamaz[901].

Uluslararası hukuk, bir birine üstün olanlar değil, hukuksal açıdan aynı seviyede olan süjeler arasında geçerliliği olan bir hukuktur[902]. Diğer bir deyişle, uluslararası hukuk, devletlerin birbirileri karşısında eşit olmaları temeline oturtulmuş bulunmaktadır. Bu nedenle devletler arasındaki ilişkilerin hukuksal kurallara bağlanabilmesinin ilk şartı da devletlerin hukukça eşit olmalarıdır. Aksi takdirde uluslararası hukuk objektif olarak dahi söz konusu olamaz[903]. Dolayısıyla devletler birbirlerine değil, sadece uluslararası hukuka tabidirler. Kısaca devletler eşittirler. Nitekim bu husus, gerek **Milletler Cemiyeti Misakı'**nda (Misak), gerekse **Birleşmiş Milletler Şartı**'nda (Şart) hep vurgulanmıştır. Örneğin Şart'ın 2/1. maddesinde "Örgüt, bütün üyelerin egemen eşitliği üzerine kurulmuştur" denmek suretiyle bu husus bir ilke haline getirilmiştir. Bu ilkeye verilmesi düşünülen anlam ve çerçeve BM Konferansı'nda Komisyon tarafından genel olarak belirlenmiştir. Buna göre "**egemen eşitlik**" ilkesi "Devletlerin hukuksal açıdan eşit olduklarını; her devletin haklarından tam egemen olarak istifade ettiğini; devletin şahsiyetine, arazi bütünlüğüne ve siyasî bağımsızlığına hürmet edildiğini; devletin milletlerarası görev ve bağlamlarını milletlerarası düzen içinde yerine getireceğini" içermektedir[904].

Buradan çıkan konumuzla ilgili en önemli sonuç, bu tanımların, genel olarak egemenlik ve eşitlik prensipleriyle iç içe olmalarıdır. Aynı ilke, diğer pek çok uluslararası sözleşme veya bildirilerde de vurgulamıştır. Örneğin, BM Genel Kurulunca kabul edilen (24.10.1970/2625 (XXV) sayılı kararla) **Devletler Arasında İşbirliği ve Dostça İlişkiler Bildirisi'**nde**; Avrupa**

---

[901] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.319.
[902] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.407.
[903] ALSAN, Z. M., **age,** s.186.
[904] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.105.

Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Helsinki Bildirisi'nde olduğu gibi[905].

Ancak hemen belirtelim ki, devletlerin egemen eşitliği ilkesi yalnızca hukukî açıdan bir eşitliği belirtmekte olup, devletler arasındaki fiili farklılıkları kaldırma gücüne sahip bulunmamaktadır. Örneğin, uluslararası temel normları içeren Milletler Cemiyeti Misakı'nda ve BM Şartı'nda esas itibariyle devletlerin fiili eşitsizliği söz konusudur. Özellikle Misak'ta fiili eşitsizliğin kabulü yanında, bu hususun hukukileştirilmesi de söz konusudur. Örneğin büyükelçi tayin etme hakkının sadece "güçlü devletler"e tanınması gibi[906].

BM Şartı'nda ise gerek yukarıda belirttiğimiz Şart'ın 2. maddesiyle ve gerekse 1.maddesiyle "eşitlik" kavramı prensip olarak kabul edilmekle birlikte; Raymond Aron'unu da haklı olarak belirttiği gibi[907], Şart'ın diğer maddelerindeki (özellikle 24/1'deki Güvenlik Konseyi'ne verilen yetkiler) düzenlemelerle bu ilkenin tersine düzenlemeler getirilmiştir. Örneğin, hukuksal eşitliğin en önemli belirtisi, uluslararası ortak karar almalarda her devletin tek oy kullanabilmesi olduğu halde[908]; bu husus Güvenlik Konseyi'nde güçlü devletlere "veto" hakkı tanınmak suretiyle

---

[905] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.23.

[906] ALSAN, Z. M., **age,** s.187

[907] Bu konuda **Raymond Aron**, 24/1. Maddenin, 2/1. Maddedeki "devletlerin egemen eşitliği" ilkesinin açık ihlali anlamına geldiğini aslında haklı olarak belirtmekle birlikte; "BM'nin, güçlü devletlerin anlaşmaları üzerine bina edildiği, bunlar anlaşınca da bir güvenlik sistemine zaten ihtiyaç duyulmayacağı ve bu devletlerin savaşmaları halinde ise mevcut sistemin tıkanacağı;" gibi iddialardan hareketle, meseleyi yanlış olarak "uluslararası hukukun hukuki temelsizliği"ne kadar götürmeye çalışmaktadır. Bu konuda eleştiriler için bkz. ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", s.95.

[908] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.319**;** ALSAN, Z. M., **age,** s.429.

ihlal edilmiştir[909]. Dolayısıyla, BM Güvenlik Konseyi'nde kararlar kural olarak "çoğunlukla" alındığı halde, beş güçlü devlete "veto" hakkı tanınmış bulunmakla bu prensip etkisiz hale getirilmiştir[910].

Benzer durum, üyelerin katkılarına göre oy ağırlıklarının geçerli olduğu **Uluslararası Para Fonu** ve **Dünya Bankası** gibi organizasyonlarda da söz konusudur. Buna karşılık, son zamanlarda tersine çabalar da yok değildir. Örneğin GATT Andlaşması'nda gelişmekte olan ülkeler lehine (md.36-38), deniz hukuku alanında ise "coğrafi bakımından elverişsiz devletler" lehine düzenlemeler gibi[911].

İşte Şart'ın bu hükmünden de anlaşıldığı gibi, "eşitlik" ile "egemenlik" arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Çünkü, madem ki bir devlet kendi ülkesi üzerinde üstün otoriteye sahip bulunmaktadır, o halde bu otoritenin kullanılmasında başka bir otoriteye tabi olmayacaktır. Diğer bir deyişle, egemen olmalarının sonucu olarak devletler, ülkeleri üzerinde başkalarının yasa koymasına veya uygulamasına müsaade edemezler. Hatta devletlerin birbirleri karşısında eşit olmalarından dolayı, birbirinin ülkelerinde değil yasa yapmak veya uygulamak; hangi yasaları yapıp uygulaması gerektiğini dahi söyleyemezler.

Netice olarak, "eşitlik" ilkesi, "egemenlik" ilkesinin tabiî ve mantıksal bir sonucu olmak durumundadır. Bu arada belirtmek gerekir ki, devletlerin andlaşmalarla bazı yükümlülükler yüklenmesi ve bazı haklardan mahrum kalmaları suretiyle bu noktalarda eşitliklerin bozulmuş olması egemenliklerinin kaybedilmesi anlamına gelmez[912]. Örneğin savaş sonrası andlaşmalarıyla mağlup devletlerin bir takım haklardan mahrum olmaları gibi.

---

[909] ALSAN, Z. M., **age,** s.190**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II,** s.23**;** GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.107

[910] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.323.

[911] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II,** s.23.

[912] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.409.

Bu noktada tekrar vurgulamak gerekir ki, -ileride daha ayrıntılı şekilde ele alacağımız üzere- bugünkü uluslararası düzen içerisindeki uygulamada özellikle "eşitlik" ilkesinin tam olarak uygulandığını söylemek mümkün değildir. Bunun en bariz örneğini ise BM Güvenlik Konseyi'nin statüsü oluşturmaktadır. Özellikle burada, "egemenlik" ve "eşitlik" ilkelerinin yine mantıksal bir sonucu olan "oybirliği" kuralı güçlü devletler lehine tek taraflı olarak kaldırılmış ve yerine "veto" sistemi getirilmiştir[913]. "Egemen eşitlik" prensibi, uygulamada özellikle BM'in faaliyetlerini sınırlandırmak amacıyla ve zayıf devletlerin haklarını korumaktan çok, güçlü devletlerin BM'i kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için yorumlanmıştır[914]. Dolayısıyla söz konusu ilkenin, küreselleşmeyi kolaylaştırıcı rol oynaması beklenirken; aksine, devletlerin üstünde herhangi bir organizasyonun (BM) ulusal egemenlik ve keyfi hareket aleyhine gelişmemesi için kullanılmıştır[915].

Bu şekilde, eşit ve bağımsız devletlerden oluşan uluslararası topluluğun oluşturduğu sistemin bu geleneksel görünümü, sadece uygulamadaki kusurları sergilemekle kalmamakta; aynı zamanda teorik bir model olarak zayıflığını da ortaya koymaktadır. Çünkü, realitede devletler arasındaki eşitlik kavramı bir kurguya dayanmakta ve servet ve güç dönemlerinde katılımcılar arasındaki büyük farklılıklar, uluslararası hukukun temel kavramlarıyla gerçek arasında sabit bir gerilim ortaya koymaktadır[916].

---

[913] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.408.

[914] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.107.

[915] Şart'taki **"egemen eşitlik"** prensibinin uygulaması hakkında bilgi için bkz. GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.107 vd.

[916] SCHREUER, C., **agm**, s.2.

3.1.7. Klasik Egemenlik Anlayışının Değişmesi Ve Küreselleşme

Günümüzde devletlerin, uluslararası bir toplum içinde hayatını devam ettirdiği bir gerçektir. Üstelik küreselleşme süreci de denilen sürekli ilerleyen teknoloji içinde devletler ve hatta bireyler arasındaki ilişkiler daha da artmış bulunmaktadır. Belki eskiden devletlerin diğerlerine pek muhtaç olmadan ve kendi kendine yeter şekilde yaşamaları mümkün görülebilirse de bugün buna olanak bulunmamaktadır. Bu birlikte yaşama gerçeği bir zorunluluk olduğu gibi, devletlerin kendi politikalarını icra etmede de bir güç ve avantajlar kaynağıdır[917].

Bu durum, egemenlik anlayışının da ister istemez değişmesine yol açmıştır. Zira klasik(mutlak) egemenlik anlayışının devamından yana olan devletin uluslararası platformda yalnız kalması da kaçınılmazdır. Bu nedenledir ki, klasik egemenlik anlayışının temelinde "**milliyetçilik**" yatarken; bugün, bunun yerini "**yurtseverlik" (patriotism**) [918] -hatta "**dünya vatandaşlığı**"- almaya başlamıştır.

Söz konusu klasik(mutlak) egemenlik anlayışının gerek bugünkü ulusal demokratik sistemler açısından (iç egemenlik), gerekse uluslararası ilişkiler açısından (dış egemenlik) geçersizliğini değişik noktalardan hareketle açıklamak mümkündür.

---

[917] MARTINEZ, R., **agm**, s.1.
[918] MARTINEZ, R., **agm**, s.1.

3.1.7.1. İç Egemenlik Açısından Klasik Egemenlik Anlayışının Değişmesi

3.1.7.1.1. Hukuk Devleti İlkesi Ve Klasik Egemenlik Anlayışı

Bilindiği gibi klasik egemenlik anlayışı, feodaliteden monarşik ulus-devlete terakkinin meşru zemininde ortaya atılmıştır. O zaman ve düşünce yapısı içerisinde bu olumlu bir gelişme sayılabilir ki, nitekim öyledir. Ancak, bugün çağdaş demokrasi anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde bu mümkün değildir. Zira, çağdaş demokratik devlet, uyruklarına hukuk güvenliği sağlamayı ve buna bağlı olarak iktidarı elinde bulunduranları hukukla bağlamayı gerçekleştiren devlettir. Diğer bir deyişle, çağdaş demokrasilerde hukukun üstünlüğü esastır. Oysa Bodin'in klasik anlayışında egemenlik, bireylerin ve hatta hukukun da üstündedir ki, bunu hukuk düzeni ile bağdaştırmak mümkün değildir[919].

Bugün küreselleşme süreciyle egemenliğin ve hatta bizzat ulus-devletin kendisinin aşınmasından söz edildiği bir dönemde, ulus-devlet egemenliğinin muhafazası gerektiği konusunda mutabık kalınabilecek belki de en önemli nokta, "**hukuk devleti**" olma özelliğinin sürdürülmesidir. Zira, güçlü gayri resmî sosyal bağların ve yaptırımların azaldığı, çoğulculuğun arttığı ve buna bağlı olarak bireyin yalınız ve savunmasız kalmaya yüz tuttuğu bir süreçte "hukukun üstünlüğü"ne daha fazla ihtiyaç duyulacağı şüphesizdir. Bugün bunu sağlayabilecek yegane araç ise devlet olmak durumundadır. **Hirst-Thompson'**un ifadesiyle, bugün bağımsız idari ve karar alma güçlerinin merkezi -politika belirleyici ve idari ajanlar-

---

[919] UYGUN, O., **age**, s.120.

olarak ulus-devletlerin gücü azalma eğiliminde olduğu halde; anayasal düzenin kaynağı olarak kendisinin ve uyruklarının güçlerini kısıtlamasından ve kurallar aracılığıyla faaliyetleri yönetmesinden ötürü ulus-devlet hâla merkezi bir güç olarak kalmaya devam etmektedir[920].

Bunun diğer bir anlamı ise "hukuk devleti" ilkesinin ancak yine bizzat ulus-devlet tarafından sağlanabileceğidir. Aksi takdirde, bugünkü sürecin âdeta motoru durumundaki liberal ekonomik sistemde tek amacı kâr olan özel teşebbüslere karşı bireyi koruyabilecek hiçbir mekanizma kalmayacaktır. En azından bugün gelinen nokta itibariyle bunu aşacak olumlu bir gelişme henüz söz konusu değildir.

Dolayısıyla bu yönüyle ulus-devlet ve onun egemenliği yerini muhafaza etmek durumundadır. Ancak, belirtmek gerekir ki, hukukun üstünlüğünü sağlamaya çalışırken, hukuku uygulayan devlet idaresinin içine kapalı bir tavırla -bürokrasi ve formalitelerle- verimsizliğe de neden olmaması gerekir[921]. Bunun aşılması da ancak hukukun küresel sürece ayak uydurmasıyla olur. Aksi takdirde, zaten genel seçimlerle görünmeyen güçlerin iktidarlarını meşrulaştırma aracı haline gelen bugünkü çarpık demokrasi anlayışındaki "hukuk devleti", beklenenin tersine yeni süreçte yine aynı şekliyle devam edecek ve hatta bu da yok olabilecektir[922].

---

[920] HIRST P.-THOMPSON G., **age**. s.228.

[921] TAN, Turgut, "İdarede Yeni Ulusallık Arayışları ve Hukuk", **Kamu Yönetimi Sempozyum Bildirileri**, TODAİE Yay.-II, Ankara, 1995, s.176.

[922] GUEHENNO, J-M, **age**, s.61.

3.1.7.1.2. Kuvvetler Ayrılığı İlkesi ve Klasik Egemenlik Anlayışı

Montesquieu tarafından ortaya atılan "kuvvetler ayrılığı ilkesi"nin amacı, temelde özgürlüğün sağlanmasına yöneliktir. Bunun için de iktidarın kötüye kullanılmasının engellenmesi gereklidir. Bu ise, kısaca iktidarı kullanma gücü demek olan "egemenlik"in, fonksiyonlarına göre farklı organlar tarafından kullanılması; diğer bir deyişle egemenliğin tek bir güçte değil, paylaşılarak kullanılmasıyla mümkündür. Bu şekilde özgürlüklerin sağlanması için iktidar iktidarla sınırlandırılmış olmaktadır[923]. Oysa Thomas Hobbes, egemenliğin Lordlar Kamarası, Avam Kamarası ve Kral tarafından paylaşılarak bölünmesini, savaş sebebi olarak değerlendirmiştir[924].

Uygun, gerek Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı ilkesi, gerekse federe-federal devlet bağlamında egemenliğin paylaşımının, "egemenliğin halkta olması" ilkesini zedelemediğini; zira, egemenliğin monarşik, aristokratik, dinsel vb başka bir güçte değil, yine halkta kaldığını belirtmektedir[925]. Bodin ise, egemenliğin kral ve soylular arasında paylaşıldığı bir devleti yozlaşmış olarak değerlendirmektedir[926].

Görüldüğü gibi, egemenlik ilkesi, önceleri feodal ve monarşik düzenden ulus devlete geçişte olumlu bir rol oynayarak mutlak bir görünüm arz ederken; çağdaş demokrasiye geçişte ise, sınırlandırılması gereken bir unsur haline gelmiştir[927]. Bu noktadan hareket edildiğinde, ulus-devletin sorgulandığı

---

[923] UYGUN, O., **age**, s.119.

[924] HOBBES, Thomas, **Leviathan**,(Çev.Semih Lim), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, s.137.

[925] Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. UYGUN, O., **age**, s.133 vd.

[926] Bu konuda bilgi ve değerlendirmeler için bkz. AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali-AKAL, Cemal Bâli, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, Ankara, 1994, 24 vd.

[927] UYGUN, O., **age**, s.120.

"**küresel bir düzen**"in gerçekleşmesi halinde, egemenliğin sınırlandırılacağı evleviyetle söz konusu olacaktır.

Bununla birlikte, bugün itibariyle "**gücün içeride kötüye kullanımı**" da -büyük ölçüde egemenlik yetkileri ve içişleri kavramlarıyla- gündeme gelir olmuştur. Bu da gerçek egemenlik gücünü(gerçek iktidarı), fiilen kullananlardan daha geniş olan toplumun bizatihi kendi kontrolünden uzak tutmuştur. Ulusal toplumu dış tehditlerden koruma ihtiyacı sıklıkla içerideki baskıyı haklı çıkarmaya hizmet eder hale gelmiştir. Buna bağlı olarak, otoritenin merkezdeki küçük yönetici elitlerinin elinde odaklaşması, yani hükûmetin varlığı, uluslararası sistemdeki "doğal istikrarsızlık"a katkıda da bulunmuş ve bu da uluslararası ilişkilerde tehlikeli bir kırılma noktası meydana getirmiştir[928].Diğer bir ifadeyle, uluslararası ilişkiler oldukça şahsileşmiş ve söz konusu hakim kişi ya da zümrelerin kendi ulusal toplumlarının menfaatleri dışında politikaları belirleyici olmaya başlamıştır.

Bir önceki başlık altında da dolaylı olarak belirttiğimiz gibi, **Hirst-Thompson**'un deyimiyle, aslında bir açıdan devletler hep iki yönlülük arz ederler: Bir taraftan bağımsız idari ve karar alma güçlerinin merkezi; diğer taraftan da hem kendisinin hem de uyruklarının hareketlerini kısıtlayacak kuralların kaynağı olmak durumundadırlar ki, bugün birinci yönü itibariyle -politika belirleyici ve idari ajanlar olarak- ulus-devletlerin gücü azalma eğilimindedir. Buna karşılık **ulus-devlet**, ikinci yönüyle -anayasal düzenin kaynağı olarak kendisinin ve uyruklarının güçlerini kısıtlamasından ve kurallar aracılığıyla faaliyetleri yönetmesinden ötürü- merkezi bir güç olarak kalmaya devam etmektedir[929].

Bu şekilde, bugün ağırlıklı olarak dış ilişkiler açısından tartışma konusu yapılan egemenliğin, aslında içeride de tartışılmaya değer bir görünüme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

---

[928] SCHREUER, C., **agm**, s.2.
[929] HIRST P.-THOMPSON G., **age**. s.227-228.

3.1.7.2. Devlet-Altı Gruplar Açısından Egemenliğin Sınırlandırılması

Bilindiği gibi, "**iç egemenlik**" diye adlandırdığımız egemenliğin devlet içindeki anlamı, devletin içinde barındırdığı kişi ya da topluluklar üzerindeki tartışmasız (mutlak) ve üstün kudretini, otoritesini ifade etmektedir[930]. Bunun anlamı, ülke içinde devletin iradesiyle rekabet edebilecek hiç bir kudretin bulunmaması, devlet iradesinin her şeyin üstünde olmasıdır. İşte burada iç egemenlik, ülke içinde en üstün güç, kudret anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle iç egemenlik, devletin kendi ülkesi içerisinde serbestçe hareket edebilme yetkisi olup; bu yetki, devletin içerideki bağımsızlığı ya da iç egemenliğidir[931]. Bu da devlete, anayasasını istediği gibi yapma, uyrukları için son sözü söyleme ve gerekli her türlü zorlama tedbirlerini alma yetkisi sağlamaktadır[932].

İç egemenlik, daha çok iç hukuku ilgilendiren bir görünüm vermekle birlikte; insan hakları ve bazı ekonomik ilişkiler göz önüne alındığında uluslararası hukukla da doğrudan temas halinde bulunmakta ve bundan etkilenmektedir[933].Örneğin, insan hakları -özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi- çerçevesinde[934] getirilen uluslararası koruma gibi.

---

[930] ÖZMAN, A., **agm,** s.59.

[931] ALSAN, Z. M., **age,** s.174.

[932] MERAY, S.L., Devletler Hukukuna Giriş-I, s.300.

[933] ALSAN, Z. M., **age,** s.427.

[934] İnsan Hakları"nın uluslararası düzeyde ve AİHS çerçevesinde korunması hakkında geniş bilgi için bkz: GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Temel Belgelerde İnsan Hakları : Maddi Hukuk**, (İHD Yay. 2.Bası), İstanbul, 1996; GEMALMAZ, M. Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul, 1997;GÜNDÜZ, Aslan, "İktidar ve Milletlerarası Sınırları" **İstanbul Barosu Dergisi (İBD)**, C:64, S:1-3, 1990(Bundan sonra "İktidar ve

Milletlerarası Sınırları" şeklinde anılacaktır); GÜNDÜZ, Aslan, **Securty & Human Rights in Europe:The CSCE Process,** University of Marmara, European Community Institute, İstanbul, 1994(Bundan sonra "Securty & Human Rights in Europe: The CSCE Process" şeklinde anılacaktır); GÜNDÜZ, Aslan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Organlarının Kararlarının Türkiye'deki Etkisi ve Muhtemel Adlî Reform Çalışmaları", **Yeni Türkiye**, Y:2, S:10, (Temmuz-Ağustos), l996(Bundan sonra "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Organlarının Kararlarının Türkiye'deki Etkisi ve Muhtemel Adlî Reform Çalışmaları" şeklinde anılacaktır);ÜNAL, Şeref, "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divan'ın Yetkisine Olarak Türkiye'nin Yaptığı Beyanlar Üzerine Bir İnceleme", **E. F. Çelik'e Armağan**, İstanbul, 1990, s.41-55; TOLUNER, Sevin, "Türkiye'nin Bireysel Başvuru Hakkını Tanıma Beyanının Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", **İÜMHB,** Y:8, S:2, 1988(Bundan sonra "Türkiye'nin Bireysel Başvuru Hakkını Tanıma" şeklinde zikredilecektir); GÖLCÜKLÜ, Feyyaz (Çeviren), " 9 Nolu Protokol ", **İnsan Hakları Merkezi Dergisi (İHMD)**, SBF İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, C: 1, S: 1, Ankara, 1991, s3-11; TARHANLI, T., " 'Bilinçaltındaki' Devlet"; TARHANLI, Turgut, "İnsan Haklarını Koruma Mekanizmalarında Yapısal Değişim Eğilimleri", **Mahmut R. Belik'e Armağan,** İstanbul, 1993(Bundan sonra "İnsan Haklarını Koruma Mekanizmalarında Yapısal Değişim Eğilimleri" şeklinde zikredilecektir); TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, İstanbul, 1994; MADRA, Ömer, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı**, Ankara,1981; KAPANİ, Munci, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Ankara, 1987; GECK, Wilhem Karl, "International Protection of Fundamental Freedoms and National Sovereignty", **Law and State**, Vol.21, l982, s.7-19; FOREWEIN, J.A.-VILLIGER, M.E., "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Raporu", **Anayasa Yargısı, (**VII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı-Lizbon), Ankara, 1988, s.34-52; GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, "AİHS ve Bireysel Başvuru Hakkı", **İnsan Hakları Yıllığı**, 1988-89, C: 10-11, 1990, s.3,; ÇELİK, E. F., "AİHS'nin Türk Hukukundaki Yeri ve Uygulaması", **İdare Hukuku**

Yaklaşık yüzyıl öncesine kadar uluslararası hukuk esas itibariyle devletler arası bir hukuk düzeni olarak anlaşılıyor ve onun süjesi olarak da sadece devletler kabul ediliyordu. Bu görüş, tepki olarak 20. Yüzyıl'ın başlarında özellikle ünlü Fransız hukukçusu **Leon Duguit**'nin görüşlerinden esinlenen bazı yazarlar tarafından eleştirilmiş ve uluslararası toplumun devletlerden oluşan bir toplum olmadığı, uluslararası toplumun da çeşitli ulusal toplumlara bağlı gerçek kişilerden oluştuğu görüşü savunulmuştur. Bunlara göre her şeyden önce hukuk kişisi hukuk

---

ve İlimleri Dergisi (Prof. Dr. Lütfi Duran'a Armağan Özel Sayısı), Y: 9, S: 1-3, 1990, s53-66(Bundan sonra "AİHS'nin Türk Hukukundaki Yeri ve Uygulaması" şeklinde zikredilecektir.); ÇAVUŞOĞLU, Naz, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukuku'nda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine**, Ankara, 1994; BATUM, Süheyl, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri**, İstanbul, 1993(Bundan sonra "AİHS" şeklinde zikredilecektir.); BALTA, Bekir, **AİHS ve Türkiye: Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, 1970; BADINTER, Robert-GENEVOIS, Bruno "Anayasal Değerdeki Normlar ve Temel Hakların Korunmasındaki İşlevi", (Fransız Anayasa Konseyi Raporu) Çev: Işıl Karakaş, **VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı** (Türk AYM yay. No: 18) (7-10 Mayıs 1990), Ankara, 1990; AZİZ, Aysel, "İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Avrupa Konseyi Çerçevesinde Korunması", **SBFD**, C:XVI, S:3, 1961, s.41-52; ARIK, K. Fikret, **Avrupa İnsan Hakları Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, 1960; ALPKAYA, Gökçen, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, Kavram Yay., İstanbul, 1996; AKILLIOĞLU, Tekin, "AİHS ve İç Hukukumuz", **SBFD,** C : 44, S : 3-4, 1989,s.18-30; AKIL, Abdülkadir, **AİHS (Çerçevesinde Milli Hukuk Sistemlerinin Avrupa Denetimine Tabi Tutulması),** M.Ü.S.B.E.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,1991; GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz-GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 1998, Ankara; ARIK, K. Fikret, "İnsan Haklarının Milletlerarası Korunması", **SBFD**, C: 15, S:4, 1960, s.22-34.

bilincine sahip olmak zorundadır; devlet bir hayal ürünüdür ve bir varsayımdan ibarettir. İç hukukta olduğu gibi uluslararası hukukta da ancak fizikî varlığı olan bireyler hukuk kişisi olabilirler[935].

Genel olarak hukukun, özelde de uluslararası hukukun gerçek ve tek hukuk kişisi gerçek kişiler olduğu görüşü fonksiyonel bir görüş olmasına rağmen; bu husus uluslararası hukukta pek benimsenmemiş ve o dönemlerde uluslararası örgütleri ve bireyi uluslararası hukuk kişileri arasına katamamıştır. Fakat daha sonraki dönemlerde uluslararası ilişkilerin gelişim doğrultusu, uluslararası örgütlerin tedricen uluslararası alanda birçok görevi üzerine alması ve insan hakları aracılığıyla devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılması yönünde olmuştur. Bu gelişmeler aynı zamanda artık sadece devletlerin gücüne değil, aksine bütün insanlığın refahı ve dokunulmaz ve devredilmez insan haklarına dayalı bir uluslararası düzen fikrini doğurmuştur.

Bütün bu gelişmeler karşısında uluslararası hukuktaki hak ve yükümlülüklerin nitelik ve kapsamına göre, kişilik kavramını sınırlı-sınırsız veya tam-kısmi şeklinde ayıracak olursak, sadece devletler tam bir kişiliğe sahiptir. Ancak bunun anlamı, devletin kendi içinde barındırdığı alt birimlere hiçbir zaman dış ilişkilere girme izni vermemesi değildir. Özellikle federal devletlerde resmi fonksiyonlar; federal hükûmet ile eyaletler, bölgeler, kantonlar, iller gibi bileşen -alt- birimler arasında bölünmüştür. Örneğin, ulusal önemi büyük olan ve yeknesaklığı gerektiren(dış güvenlik, para birimi, vb) dışında kalan konuların(eğitim, ulaşım, sağlık, vb) alt -federe- birimlere verilmesi gibi[936].

Uluslararası hukuk ise, bu tür federal yapılara göz yumma eğilimindedir ve fonksiyonların dağılımını bir iç hukuk meselesi olarak kabul etmektedir. Bu bakış, egemen devletin üniterliği kavramını, uluslararası hukukun birbirine eşit katılımcılarının

---

[935] MERAY, **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.135; ÇELİK, **Milletlerarası Hukuk-I**, 317-318.

[936] Bu konuda geniş bilgi için bkz. UYGUN, O., **age**, s.200 vd.

yatay sistemi olarak desteklemiştir. Bazı ulusal anayasalar devlet-altı kişiliklerin, diğer devlet-altı kişiliklerle sınırları aşan belirli konularda düzenleme yapabilmeleri konusunda sınırlı bir yetki tanımıştır. Bu yönde düzenleme hükümleri veya uygulaması olan Almanya, İsviçre, ABD ve yakınlarda Avusturya ve Yugoslavya'dan ayrılan ülkelerin anayasaları ve son olarak Rusya'yı saymak mümkün[937]. Bu yetkilendirmelerin pratikteki önemi dikkate değer çeşitliliktedir. ABD'de bu oldukça sınırlıdır ve siyasi münasebet yetkisi yoktur ve oldukça azdır. Bütün bu anayasalarda devlet-altı kişiliklerin, dış ilişkiler konusundaki yetkileri onların içişleriyle ilgili düzenlemeleriyle sınırlı olup, katı bir federal denetime tabidir[938].

Nadiren de olsa devlet-altı kişilikler, çevre koruma, göl ve nehirlerin kullanımı ve bölgesel planlama gibi yerel sınır ötesi düzenlemeler yapabilirler. Tümüyle uluslararası hukuka ait olmayan bu düzenlemeler, belki de gerçeğin yeterli bir tanımlanmasından -bu fenomenin ifadesindeki yetersizlikten- daha fazla bir şeydir.

Devlet-altı kişiliklerin varlığı ve egemenliği kısmen de olsa kullanabilme kabiliyeti, merkez otoritenin(devletin) egemenliğinin dış sınırlamasına da köprü teşkil eder niteliktedir ki, bu da küresel sürecin bir uzantısıdır. Ancak, belirtmek gerekir ki, devlet, her ne kadar egemenliğini eskisi kadar serbest kullanamasa da ve otoriteyi ulus-altı güçlerle paylaşmak zorunda kalsa da en azından yukarıda belirttiğimiz üstlenmek zorunda olduğu rolleri (hukuk devleti, anayasal hakemlik, yasakoyuculuk) gereği olarak egemen varlığını sürdürmeye devam edecektir[939].

---

[937] Bu konuda ve diğer yeni devlet anayasaları hakkında geniş bilgi için için bkz. VERESHCHETIN, Vladlen S., **"**New Constitutions and the Old Problem of the Relationship between International Law and National Law**", European Journal of International Law(EJIL), Vol.7 (1996) No.1(URL: www.ejil.org /forum/ messages/ 81.html).**

[938] SCHREUER, C., **agm**, s.8.

[939] HIRST P.-THOMPSON G., **age**. s.229.

3.1.7.3. Dış Egemenlik Açısından Klasik Egemenlik Anlayışının Değişmesi

Eğer gerçek anlamda ya da olması gereken şekilde bir "**uluslararası hukuk**" mevcut olsaydı, "egemenlik" kavramı, hukuksal terimler çerçevesinde açıklanırdı ve o zaman da devletlerin eşit olduğu bir platformda zaten bu kadar ön plana çıkmazdı[940]. Zira, henüz devletlerin zorunlu olarak gittikleri ne uluslararası bir mahkeme, ne de onları vecibelerini yerine getirmeye zorlayacak uluslararası yasal bir güç söz konusudur.

Uluslararası organizasyonlara gelindiğinde, tablo dikkate değer bir şekilde daha fazla dinamiktir. Geçen on-yıllardan daha uzun bir süredir devletler, çeşitli bölgesel ve global organizasyonlar oluşturmuşlardır. Bu organizasyonların önemli ölçüde var oluşları tek başına uluslararası sistemin yapısında bir değişimin sinyali olamaz. Aslında üyelerinin etkileşimleri için bir arena olmaktan başka bir şey olmayan uluslararası organizasyonlar[941], yalnızca geleneksel(**ulus-devlet eksenli**) sistemin devletlerarası yapısını vurgular. Bununla birlikte, devletler, söz konusu organizasyonlara dikkate değer miktarda fonksiyon ve yetkilerini vermişlerdir. Bu kurumların, kendilerinin başlı başına birer aktör olmaları ve yetkilerine dayalı bazı önlemleri uygulayabilmeleri ve denetleyebilmelerine varıncaya kadar sahip oldukları pek çok yetki sebebiyle uluslararası toplumda yeni bir görünüm olarak dikkate alınmaları gerekir.

Yeri geldikçe sık sık vurguladığımız gibi, bugünkü ilerleyen teknoloji sayesinde devletlerle bireyler arasındaki ulus-aşırı ilişkiler daha da artmıştır. Bugün hiçbir devlet, kendi kendine yetmekten veya söz konusu ilişkilere hiç katılmamaktan söz edemez. Aksi takdirde, hızla çoğalmakta olan uluslararası

---

[940] BROWNLIE, Ian, **Prirciples of International Public Law**, Oxford University Press(5. Bası), Oxford, 1998, s.289.

[941] SCHREUER, C., **agm**, s.8.

örgütlenmelerin (BM, NATO, AB, WTO gibi) hiç birinin mevcut olmaması gerekirdi.

Bu uluslararası iş birliği ya da örgütlenmeler nasıl ki kaçınılmazsa, bu sistemin çalışabilmesi için karşılıklı bazı fedakârlıklarının gerekliliği de aynı şekilde kaçınılmazdır. Fedakârlık yapılması gereken temel alan ise hiç şüphesiz klasik "**egemenlik**" anlayışıdır. Nitekim bugün, monarşi dönemine nazaran egemenlik anlayışı daha da yumuşamış ve bölünebilir hale gelmiştir[942]. Özellikle **"insan hakları**"nın hem ulusal[943], hem de uluslararası platformda etkin bir koruma şemsiyesine alınması, egemenliği sınırlandıran en önemli faktörlerden birisi olmuştur[944].

Bugün devletlerarası ilişkilerin odak noktasını "**karşılıklı bağımlılık**" oluşturmaya başlamakla birlikte, devletlerin hâlâ egemenliklerine sarıldıkları gözlemlenmektedir. Özellikle küçük ölçekli devletler için bu böyledir ve aslında bu onlar için tek savunma dürtüsüdür. Zira, güçlü devletlerin, uluslararası ilişkilerde güçlerinin doğası gereği böyle bir endişeleri yoktur. Diğer bir deyişle, edilgen olmaktan çok, etken durumundadırlar. Bununla birlikte, egemenliğin kaynağı açısından "**milliyetçilik**"in yerini "**vatanseverlik" (patriotism)** ve hatta "**dünya vatandaşlığı**" almaya başlamıştır[945].

Netice itibariyle, tüm bunlardan yola çıkarak diyebiliriz ki, bugün itibariyle "klasik-mutlak" egemenlik anlayışı terk edilmiş ve oldukça yumuşatılmıştır. Buna uygun olarak da egemenliğin tanımı da değişmiştir. Örneğin, **Rowney**

---

[942] MARTINEZ, R., **agm**, s.1.

[943] "İç egemenlik açısından insan haklarının sınırlayıcı etkisi"nin değerlendirilmesi için bkz. UYGUN, O., **age**, s.122.

[944] RATNER, Steven R., "International Law: The Trials of Global Norms ", **Foreign Policy,** Spring-1998 **(www.ciaonet.org; www.foreignpolicy.com).**

[945] MARTINEZ, R., **agm**, s.1.

Martinez'in ifadesiyle bugün egemenlikten anlaşılması gereken, "siyasi bir topluluğun, üstün bir otoriteye bağlı olmaması ve buna bağlı olarak kendi hukukunu kendisinin yapması veya değiştirmesi ve diğer benzer topluluklarla ilişkilerini kendisinin belirlemesidir"[946].

3.1.8. Küreselleşme Ve Egemenlik: Ulus-Devletin Sonu Mu?

"**Ulus-devlet**"[947], meşruiyet kaynağını "**ulus**"tan alan devlettir[948]. Ulus-devlet kavramının gelişme süreciyle siyasî düşüncenin gelişme süreci iç içedir[949]. Örneğin, "egemenlik", "özgürlük", "eşitlik" ve "siyasî rejim" gibi kavramların, "ulus-devlet" kavramıyla çok yakından ilgileri ve karşılıklı etkileşimleri söz konusudur ki, "küreselleşme" süreci de bu genel sürecin bir parçası ve hatta idesidir denilebilir. Nitekim bugün, egemen devletlerden oluşan "**uluslararası toplum**" kavramı, uluslararası hukukun da fikrî çatısının temelidir[950].

Ulus-devlet, modern çağın ve modern toplumun devleti olarak "**kral-devlet**"ten sonraki aşamanın bir parçası ve bir devlet

---

[946] MARTINEZ, R., **agm**, s.1.

[947] "Ulus-**devlet** "kavramıyla ilgili bkz. HERZ, J., **agm,** s.80 vd; CARR, E. H., **age,** s.3vd**;** ERÖZDEN, O.**, age,** s.1 vd**;** ÇAĞLAR, Bakır, "Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve Demokrasi "Anayasa **Yargısı-9** (25-27 Nisan 1992), Ankara, 1992, s.233 vd(Bundan sonra "Avrupa Yeni Mekanında" olarak anılacaktır)**;** EROĞUL, C., **agm,** s.46 vd**;** AKAL, C.B., **Sivil Toplumun Tanrısı,** s.61.

[948] ERÖZDEN, O.**, age,** s.43.

[949] Cemal Bâli AKAL, "modern düşünce"nin doğuşunu üçe ayırmaktadır. Geniş bilgi için bkz. AKAL, C.B., **Modern Düşüncenin Doğuşu**, s.1 vd.

[950] SCHREUER, C., **agm**, s.1.

türüdür. Bu bağlamda, Avrupa'da ulus-devleti motive eden en önemli faktörlerden birisi de kapitalizm ve burjuvazinin doğuşuyla[951] birlikte "**sömürgecilik**"tir. Diğer bir deyişle, "ulus-devlet", kapitalist evrimin ortaya çıkardığı, fakat bugün onunla yetinmediği bir yapıdır[952]**.** Temelleri daha eskilere dayansa da esas itibariyle 19. Yüzyıl'da sömürgeciliğin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, "sömürgecilik" olmasaydı "ulus-devlet" bu kadar revaçta olmayabilecekti. Zira, Batı sömürgeciliğinin 20. Yüzyıl'a kadarki gelişmesi, ulus-devletin düşüş ve yükselişiyle çakışmaktadır.[953]

Ulus-devlet, Avrupa'da çok dağınık coğrafyaların, nüfus parçacıklarının ve kimliklerin zorunlu birleşmesiyle şekillenmiştir. Örneğin, **Alman** ve **İtalyan** birliklerinin 19.Yüzyıl'da kuruluşu; ortaçağda Karolenj İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra dükalıkların birleşmesiyle **Fransa**'nın; Normanların 11. Yüzyıl'daki istilasıyla da **İngiltere**'nin şekillenmesi gibi.

Bu örneklerde dikkati çeken ortak nokta, küçük birimlerin büyüyen bir zeminde birleşmesi sonucunda ulus-devlete geçilmesidir.[954] Ancak, bu oluşum şekli her zaman geçerli olmamaktadır. Örneğin, **Türkiye Ulus-Devleti**'nin oluşum sürecinde yukarıdakinin aksine bir durum söz konusudur. Burada, büyük bir bütünün (Osmanlı İmparatorluğu) parçalanması ve geri çekilmesinden neşet eden bir küçülme sonucunda oluşan bir ulus-devlet süreci söz konusudur[955]**.**

Aslında bu ikili manzara, bugün kısmen de olsa "**küreselleşme**" süreci için de geçerlidir. Bir tarafta mikro

---

[951] TANÖR, B., **Türkiye'nin...,** s.289.

[952] ŞAYLAN, G., "Küreselleşmenin Gelişimi", s.10.

[953] ÖZEL, M., "Küresel Sömürgecilik".

[954] Aynı yöntem bugün, **Avrupa Tek Devleti (AB)**'ni oluşturma sürecinde yaşanmaktadır.

[955] BERKTAY, H., **age, s.**74.

düzeydeki kimliklerin ön plana çıkarak[956] ulus-devletlerin arka plana itilmesi suretiyle tabanda (alt kimlikler bazında) küreselleşmeye gidilmesi söz konusu iken[957]; diğer tarafta makro düzeyde bütünleşmeyle (bölgesel bütünleşmeler bazında: AB gibi) tavanda küreselleşmeye gidilmesi gibi. Bu iki şekillenme, ilk bakışta zıt gibi gözükse de küreselleşme sürecinin değişik birer basamağı olmak durumundadırlar ve her ikisinde de bugünkü bilinen şekliyle ulus-devlet anlayışının aşılması söz konusudur.

Bu pratik gelişmeye paralel olarak, ulus-devletin teorik çerçevesi de doldurulmuştur. Ulus-devletin (modern devletin) oluşmasında teorik planda ilk önemli adımı, "**sürekli egemenlik**" teorisiyle **Bodin** atmıştır.[958] Daha sonra **Hobbes**, Bodin'in bu teorisiyle Suarez'in "Sosyal Sözleşme" teorilerini yoğurmuştur[959]. Ancak hemen belirtelim ki, Hobbes'in "devlet (Leviathan)"inde "egemenlik" henüz ulus ya da halkta değil, kraldadır. Bireylerden oluşan halk (ulus) "devlet"in gölgesinde ve kralın soyut kişiliğinde bir bütün olarak erimektedir[960]. Ancak bu "soyutluk"

---

[956] Bugün söz konusu alt kimlikler öylesine ön palana çıkmıştır ki, köken ve inanç bilinci her tarafta güçlenmekte ve renkli birliktelikler tehlikeye düşmekte (İtalya, Türkiye, Eski Yugoslavya, Irak gibi)**;** hatta savaşların pek çoğu da devletler arasında değil, bizzat devlet içindeki alt birimler arasında gerçekleşmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. MARTIN, H.P.- SCHUMANN, H., **age,** s.35.

[957] KENTEL, F., **age,** s.232

[958] GÖZE, A., **Siyasal Düşünceler ve Yöntemler**, Beta Yay., İstanbul, 1986, s.124 (Bundan sonra "Siyasal Düşünceler..." şeklinde anılacaktır).

[959] Modern devlet teorisinin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. AKAL, Cemal Bâli, **Sivil Toplumun Tanrısı**, Afa Yay., İstanbul, 1995 s.61 vd(Bundan sonra "Sivil toplumun Tanrısı" şeklinde anılacaktır).

[960] AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, "Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasî Temsil", **AÜSBFD**, C: XLVI, S:1-2, (1991), s.22 (Bundan sonra "Demokratik Mitoslar" şeklinde anılacaktır).

aslında farazidir. Zira, her ne kadar egemen kişiliğine soyut bir anlam yüklenilse de kral, gerçekte soyut bir varlıktır ve ölümlüdür. Bu nedenle de "kral-devlet"in egemenliği gerçekte sürekli değildir. İşte bu noktada, egemenlik açısından hem daha çok sürekli, hem daha soyut ve bölünmez olan "**ulus**" kavramının keşfi söz konusu olmakta ve buna bağlı olarak gelişen "ulus egemenliği" teorisiyle de "siyasî iktidar" ve "siyasi iktidarın kullanımı" ayrımının ortadan kalkması ve aynı elde(ulusta) toplanması olguları ortaya çıkmaktadır[961].Bu noktadan sonra **Sieyes**, ulusu bölünmüşlükten kurtarıp egemenliğin yegane kaynağı olarak ilan ederek[962]; ulus-devleti, ulusun siyasî örgütlenmiş hali olarak tanıtmıştır. Bilahare de ulus-devlet hukukî bir anlam kazanmıştır[963]. Bugün ise, bazı yazarlara göre egemenliğin kaynağı, "**milliyetçilik**"ten "**vatanseverlik**"e ve hatta "**dünya vatandaşlığı**"na doğru yönelmektedir[964].

Bugüne kadar, hali hazırda hakim olan uluslararası siyasi sistem ve uluslararası hukuk açısından ulus-devletin temel süje olarak ortaya çıkması ve uluslararası aktörlerin bir prototipi olarak evrenselleşmesi **Westphalia Andlaşmaları** ile başlamış[965] ve 1789 Bildirgesi'yle de kurumlaşmıştır[966].

---

[961] Bkz. AKAL, Cemal Bâli, **Yasa ve Kılıç** (Afa Yay), İstanbul, 1991, s.7 vd.

[962] **Sieyes**, egemenliğin ulusta olduğunu kanıtlayabilmek için toplumların geçirdikleri aşamaları belirlemeye çalışmaktadır. Bu konuda yarıntılı bilgi için bkz. GÖZE, A., **Siyasal Düşünceler**., s.220 vd.

[963] ERÖZDEN, O., **age,** s.53.

[964] Bkz. MARTINEZ, R., **agm**, s.1.

[965] SCHREUER, Christoph, "The Waning of the Sovereign State: Towards a New Paradigm for International Law?", **European Journal of International Law(EJIL)**, Vol. 4 (1993) No. 4, URL **:(www.ejil.org/ forum/ messages/ 81.html),** s.1.

[966] GUEHENNO, J-M., **age**, s.10.

Kısaca belirttiğimiz bu aşamalardan geçerek bugüne gelen "**ulus-devlet**"ten anlaşılması gereken; erkini ulus adına kullanan, meşruluğunu da yine ulustan alan ve ulusun örgütlenmiş siyasî bir şekli olan bir kavram ve bu kavramın somutlaşmış hali olan bir aygıt olduğudur[967]. Ulus-devleti ayakta tutan ve motive eden ise, "**ulusçuluk**"tur. Zira ulus-devlet, halkın ulus olduğuna inandığı ölçüde vardır[968]. Bu bağlamda "**uluslaşma**", esas olarak ulus-devletten önce oluşmaya başlamış bir sürecin ürünüdür ve ulus-devleti yaratan da bu dinamizmdir[969].Belirtmek gerekir ki, Burada anlaşılması gereken "**ulus**" kavramı, sadece bir soy kütüğü zinciri ya da genişletilmiş kavim değil, onun da ötesinde tarihsel bir gerçeklik olarak ortak acı ve mutluluklar yazgısının yaşandığı bir mekândır[970].

Görüldüğü üzere, uluslararası ilişkiler teorisyenleri gibi meseleye teorik ve tarihsel açıdan bakanlar, daha çok ulus-devlet sisteminin gelişiminden hareketle bu sistemin Avrupa'dan başlayarak yayılmasını ve evrimini çözümlemeye çalışmakta ve bunun sonucu olarak da küreselleşmenin birçok boyutunu göz ardı edip, sadece devletler ve diğer uluslararası süjeler üzerinde yoğunlaşmaktadırlar[971].

Belirtmek gerekir ki, küreselleşme sürecinin sadece bir boyutunu teşkil eden ulus-devlet, pek çok sosyal kurum gibi küreselleşme sürecinden kendi payına düşen nispette

---

[967] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ERÖZDEN, O., **age,** s.43 vd.

[968] Çoğunluğu tek ırka dayanan devletler dışında, ırksal açıdan renkli olan devletlerin de ayakta kalabilmek için genelde kendilerine has "ulusçuluk" icad ettiklerine (**Amerikancılık, Osmanlıcılık**, belki de ileride AB için **Avrupacılık** gibi) ve bunu da halka empoze etmeye çalıştıklarına tanık olmaktayız.

[969] TANÖR, B., **Türkiye'nin...**, s.289.

[970] GUEHENNO, J-M., **age**, s.16.

[971] GIDDENS, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, (Çev: Ruhi Esengül-İsmail Öğretir), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994. s.64-65.

etkilenmiştir. Zira, geleneksel devlet yapısından modern devlete geçiş sürecinde ulus-devletin belli başlı işlevleri arasında güvenlik, yargı, ekonomi ve politika gibi geniş bir alan bulunurken; bugün küreselleşme süreciyle birlikte -özellikle içerideki- işlevleri yoğun bir tartışma konusu olmuş ve devletin, devlet-altı ve ulus-üstü (supranational) kurum ve kuruluşlarla daha sıkı bir işbirliğine girmesi gereği dile getirilmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak da -özellikle küresel ekonominin ulus-devletlere etkisinde öncü rolü oynayan özelleştirme faaliyetleriyle- ulus-devletin bugün kamu alanlarındaki hareket serbestisi daralmış ve yeniden şekillenmeye başlamıştır[972] ki, bundan kaçış da söz konusu olmamaktadır.

Bunlara paralel olarak, çevre sorunları, silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, uluslararası terör, doğanın korunması ve ekolojik denge değişiminin neden olduğu sorunların çözümünde gerekli olan devletlerarası iş birliği ve dayanışma, bölgesel oluşumların ortaya çıkmasına ve ulus devletlerin bir kısım egemenlik haklarını anlaşmalarla devretmelerine yol açmaktadır. Bu çerçevede; dünya siyasetinde hem devlet dışı uluslararası sivil organizasyonların, hem de devletlerarası kurum ve birimlerin(özel teşebbüsler de buna dahildir) rolü giderek artmaktadır.

Ayrıca bu gelişmeler, yeni bin yılda devlet-toplum ilişkisinde önemli dönüşümlerin hızlanarak artacağına işaret etmektedir. Bugünkü haliyle bireysel ve toplumsal özgürleşme, siyasal alanda henüz tam olarak kendisini ifade edecek ortak meşru bir düzlem elde etmiş sayılmaz. Demokrasi genel bir çerçeve sunmakla birlikte; siyasal özgürlüklerin elde edilmesi, korunması ve geliştirilmesi için bir çok yeni kurumsal düzenlemenin yapılması gerekmektedir. Bu düzenlemelerin başında, bireylerin ekonomik özgürlüğe kavuşmasını sağlayacak olanlar gelmektedir.

---

[972] Özelleştirme ile ilgili olarak geliştirilen yeni yöntemler hakkında örnekler için bkz. YÜKSEL, M., **age**, s.18-19.

Bu arada belirtmek gerekir ki, doğrudan devlet mekanizmasının işleyişinden kazanç sağlayan, hayatını kamu otoritesini kullanarak kazanan kesimlerin değişimin öncüleri olmaları da pek beklenemez. Bu nedenle, bireysel ve kamusal özgürlüklerin gelişmesinde piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarıyla yerleşmesi önemli bir aşamadır. Çünkü hayatını piyasa içinde artı değer üreterek kazanan insanlar, devlet kurumunun güç kullanma biçimi ve sınırları konusunda köklü değişimler öngören öneriler geliştirilebilir ve bu amaçlı reformların yapılmasına istekli ve sürekli destek sağlayabilirler. Zira değişimin ilk ayağı, devletin bizatihi kendisi veya memuru değil, piyasa kurumlarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesidir. Bunun sağlanabilmesi de hukuki altyapının gelişmişlik düzeyine bağlıdır. Çünkü, özgürlükleri koruyan bir piyasa sistemi, isteklere cevap verebilen, değişimlere uyum sağlayabilen ve yaptırım gücü yüksek bir hukuk sistemi içinde gelişebilir. Ancak böyle bir piyasa ekonomisinde bireyler devlet erkine karşı nispeten bağımsız ve özgür olabilirler.Yani özgürlükler, devlet gücünün zayıf olması durumunda değil; tersine güçlü fakat hukuku işleten bir çerçeveye oturulması durumunda korunup gelişebilmektedir[973].

Ulus-devletin "**küreselleşme**" karşısındaki anlamı ise, bugün uluslararası toplumun ve uluslararası hukukun temel birimi olarak, küreselleşmenin siyasî boyutunun -tek dünya devletininzıddı, onun alternatifi ve ayak bağlarından biri olmasıdır.[974] Nihai anlamda düşünürsek, birinin varlığı, diğerinin varlığı ve gelişimiyle ters orantılıdır. Zira, bugün özellikle teknolojideki (bilgisayar vs) gelişmeler ve liberal demokrasi gibi pek çok

---

[973] TOPRAK M. - DEMİR Ö.(Ed.), **age**, s.9.

[974] Oğuz OYAN, Ulus-devleti, küreselleşme sürecini kesintiye uğratan bir etken olarak değerlendirmektedir. Bkz. OYAN, O "Küreselleşme Paradoksu...", s.11.

kavramla birlikte ulus-devlet de aşınma sürecine girmiş[975] ve mikro kültürler ve hatta bizzat bireyin kendisi ön plana çıkmaya başlamıştır. Çünkü, ulus-devletlerin yerel unsurlar üzerindeki kontrolü azalmaya başlamış ve buna bağlı olarak alt kültürlerin ve toplumların ön plana çıkması söz konusu olmuştur[976]. Bugün öyle bir sürece girilmiştir ki, özellikle çok kültürlü ulus-devletin kontrolü zayıfladıkça alt kültürlerin ağırlığı artmakta; alt kültürlerin ağırlığı arttıkça da ırka dayalı ulus-devlet anlayışı aşınmaktadır.

Klasik egemenlik sahası içinde ekonomiye, kültüre, kişilerin özel hayatına yoğun ve doğrudan müdahalede bulunan bir devlet yerine; kurumsal ve yasal altyapı düzenlemesi yapan, sivil toplum taleplerine göre yenilenen bir devlet anlayışı öne çıkmaktadır. Ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal alanlarda mutlak hakim, son söz sahibi, sorgulanamaz erk kullanıcısı olan mutlak egemen ulus-devlet anlayışı; yerini ulus-üstü değer ve ilkelerle kayıtlı sınırlı egemen devlet anlayışına bırakmaktır. İşlerin bu düzenlemeler çevresinde yürütülmesini adeta zorunlu hale getirmektedir. Bu süreçte, ulus devletin mutlak egemen olduğu dönemlerde geçerli olan devletin egemenlik haklarını kapsam ve niteliğine ilişkin bir çok değer ve anlayışın hızla değiştiği gözlenmektedir.

Bu gelişmelere bağlı olarak, bugün devletin iç işleri-dış işleri ayrımı anlamını yitirmekte, iç işlerinde mutlak bağımsızlığı ön gören uygulamaların meşruiyeti sorgulanır hale gelmektedir. İnsan hakları; kültürel haklar; azınlık hakları; cinsiyet, din, etnik köken, ırk ve uyruk temeline dayalı her türlü ayrımcılığın önlenmesi; çevre ve doğal varlıkların korunması; tekelleşmenin önlenmesi; sermayenin ülkeler arasında serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması; ulus-devlet içi hukuki

---

[975] ALTAN, M., **agm,** s.44.
[976] MAHÇUPYAN, E; **agm,** s.52**;** BAYRAMOĞLU, A., **agm,** s.60 vd.

anlaşmazlıklarda son karar mercii olarak uluslararası kurumların yargı ve hakem görevi üstlenmesi gibi konularda ulus-devlet artık mutlak egemen olmaktan çıkmakta ve uluslararası camiaya hesap veren bir üye haline gelmektedir[977].

Bu şekilde, küreselleşme süreciyle birlikte alt kültürlerin ve bireyin ön plana çıkması[978]da ulus devletin zayıflamasına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak, uluslararası ilişkilerdeki yeni oluşumlar da buna göre şekillenmektedir. Örneğin uluslararası ticaretin ulus-devletleri aşarak doğrudan özel teşebbüsler arasında cereyan etmeye başlaması; uluslararası barış girişimlerinde[979] yine ulus-devletlerin ötesinde alt birimlere (topluluklar vs) ulaşılmaya başlanması gibi. Eğer söz konusu zor süreç kesintisiz işlerse, ulus-devletin yerini küresel nitelikli bir organizasyon ("**tek dünya devleti**" vb) alabilir ki, bu da, siyasî iktidarın belki de en son aşamasını teşkil edecektir[980].

Aynı durum, ulus-devletin hareket serbestisinin kullandığı yetkilerin-bir ifadesi olan "**egemenlik**"[981] için evleviyetle söz konusudur. Zira, orijininde bizzat halkın kendisine ait olan egemenlik, halka rağmen bizzat ulus-devlet içinde, ayrıca ulus-devlete rağmen de uluslararası sistem içinde sınırlandırılmış

---

[977] TOPRAK M. -DEMİR Ö. (Ed.), **age**, s.9.

[978] Özellikle bugün bireyin **"insan hakları"** ve **"uluslararası ticaret"** ile uluslararası düzeyde ön plana çıkması söz konusudur. Bkz. Aynı görüşte: ÇAĞLAR, Bakır "Hukukta ve Yargıda Nasyonalizm-Üniversalizm Dilemması ve Türkiye Gerçeği" **Yeni Türkiye**, Y:2, S:10, Temmuz-Ağustos, 1996, s.73 vd(Bundan sonra "Nasyonalizm-Üniversalizm" şeklinde anılacaktır).

[979] MAHÇUPYAN, E., **agm,** s.24.

[980] Bilindiği gibi modern devletin (ulus-devlet) ortaya çıkması belli aşamalardan geçilmek suretiyle oluşmuştur. Örneğin, feodal sadakatten soyut (kurumsal) iktidar anlayışına geçmek gibi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ERÖZDEN, O. **age,** s.45 vd.

[981] Burada egemenliğin daha çok çalışmamızla doğrudan ilgili olan dış boyutunu kastediyoruz.

bulunduğu bugün inkar edilemezken; küresel bir sistemde öncelikle sınırlandırılacağı ve hatta kalkabileceği yadsınmamalıdır. Diğer bir deyişle, ulus-devletler, egemenliklerinden fedakârlıkta bulundukları ölçüde küreselleşme mümkün olacaktır. Küreselleşmenin tam olarak gerçekleştiği durumda ise, zaten ulus-devletin varlığı söz konusu olmayacaktır.

Aslında, bazılarınca küreselleşme olarak da tanımlanan yeni sürece girilmiş olmakla, ulus-devletlerin tartışılmaz olan klasik egemenlik yetkileri de ciddi bir erozyona uğramaya başlamıştır[982]. Hatta egemenlik kavram ve kriteri değişmeye başlamış ve egemenliğin kime karşı ileri sürülebileceği sorusu ortada kalmıştır[983]. Bilindiği gibi, klasik egemenlik ilkesine göre devletler; dışarıdan herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan uluslararası ilişkilerini serbestçe yürütebilir (egemenliğin dış boyutu) ve kendi ülkesi içerisinde yasama, yargı ve yürütme açısından tek başlarına serbestçe tasarrufta bulunabilirler (egemenliğin iç boyutu)[984].

Teoriyle birlikte uygulamada da, devletin egemenliği sürekli yumuşayan, zayıflayan ve çerçevesi günden güne daralan bir seyir izleye gelmiştir[985]. Özellikle uluslararası örgütlenmeler

---

[982] ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm ", s.408. Ayrıca, egemenlik anlayışları hakkında bilgi için bkz. UYGUN, O., **age**, s.115-142.

[983] YAĞCI, N., **age,** s.321.

[984] Egemenliğin tanımıyla ilgili alarak krş. ÇELİK, E.F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.207 vd**;** GÜNDÜZ, A., "İktidar...", s.18**;** MERAY S. L., **Devletler Hukuku-I**, s.297**;** ÖZMAN, A., **agm,** s.75**;** PAZARCI, Hüseyin**; Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Ankara, 1993, s.19**;** LÜTEM İ., **Egemenlik**, s.6.

[985] Egemenliğin kavram ve uygulama açısından tarihsel gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. LÜTEM, İ., **age,** s.11 vd**;** ÖZMAN, A., **agm,** s.55 vd; MERAY, S.L., **Devletler Hukuku-I, s.**297 vd**;** AKKUŞ, S., **age**, s.8 vd; UYGUN, O., **age,** s.115 vd.

ve uluslararası ilişkilerin yoğunlaşmasıyla birlikte "**mutlak egemenlik**" anlayışından tamamen vazgeçilmiş ve "**egemenliğin sınırlanması**" gerçeği hem teoride, hem de uygulamada kabul edilmiştir. Zira, klasik uluslararası ilişkilerde egemen devletlerin karşılıklı işbirliği söz konusu iken, küreselleşmede ise egemenlik ortadan kalkmaktadır[986]. Bu nedenle küreselleşme olgusunun tamamen gerçekleştiği varsayımı söz konusu olduğunda, devlet egemenliğinin de bugünkü çerçevede bir anlam ifade etmemesi kaçınılmaz olmaktadır. Zira, yukarıda da belirttiğimiz gibi, söz konusu küreselleşme sürecinde "egemenlik" ten öteye, bugün bizatihi "**ulus-devlet**"in varlığı tartışma konusu olmuştur.

Küreselleşme sürecinin, "teknolojik patlama" ile hızlı bir gelişme dönemine girmesiyle; "devletin egemenliği" kavramının şekli ve çerçevesi de yeniden gündeme gelmiştir[987]. Hatta bunun da ötesinde, klasik uluslararası sistemin temel birimi olan "ulus-devlet" kavramı da yoğun şekilde sorgulanır olmuştur. Bu bağlamda **J.C. Lerda**, artık egemenliğin siyasî ve askeri alanlara özdeşleşmeye başladığını belirtmekte ve ekonomi, teknoloji ve kültür gibi alanlarda ise, daha çok "küreselleşme"nin söz konusu olduğunu belirtmektedir[988].

Bugün ulus-devlet, daha çok hem bireylerin refah ve güvenliğini sağlama; hem de uluslararası düzenin birimi olma noktasında kendini göstermektedir[989]. Bu nedenle, ulus-devletin

---

[986] FIDLER, D. P., **agm**, s.2.

[987] MARTINEZ, R., **agm**, s.1.

[988] LERDA, Juan Carlos, "Globalization and Loss of Autonomy by the Fiscal, Banking and Monetary", **www.eclac. org/english/ cepalrevicarlosew/ rw58/** rw5806.htm/, s.2; Bkz. Aynı görüşte: OHMAE, K., age, s.16 vd.

[989] Son dönemde refah devleti-sosyal devlet ve devletin küçültülmesi tartışmaları hakkında bilgi için bkz. UYSAL-SEZER, Birkân, "Büyük Devlet-Küçük Devlet Tartışması", **Amme İdaresi Dergisi**, C:25, S:4, Aralık-1992, s.3-29.

sorgulanmasındaki temel yaklaşımlar da daha çok bu noktalarda yoğunlaşmaktadır. Diğer bir deyişle, ulus-devlet, âdeta bireylerin güvenlik ve refahı ile uluslararası düzenin temel kaynağını teşkil ettiği oranda var olmak ve bu misyonunu kaybettiği oranda ise yok sayılmak durumundadır[990].

Bununla birlikte ulus-devlet, uluslararası sitemin ve uluslararası hukukun temel aktörü olmaya devam etmektedir. Hatta oldukça ilginçtir ki, gelişmekte olan ülkeler ve sosyalist ülkeler gibi yeni ideolojik odaklaşmalara sahip üyelerin katılmasıyla, bu devlet merkezli anlayışın değeri azalmamıştır. Daha ileri bir dünya düzeni iddialarına rağmen onların programlarında devlet ve bazı münhasır ayrıcalıklar çok önemli ve birbirine bağlantılı olarak muhafaza edilmiştir[991].

Küreselleşme süreci dışında devlet egemenliği ise, daha çok **Zengin-Kuzey**'de oluşan özellikle makro bütünleşmelerin (AB gibi bölgesel bütünleşme ve örgütlenmeler) olduğu durumlarda erozyona uğramaktadır ki, bu yönüyle de aslında ulus-devletin makro düzeyde zayıflaması söz konusudur. Dolayısıyla "**makro bütünleşmeler yoluyla küreselleşme**"yle ters orantılı olarak devlet egemenliğinin ve buna bağlı olarak ulus-devletin sınırlandırılması ve erimesi söz konusudur.

Aynı sonuç, daha çok **Yoksul-Güney**'de oluşan mikro küreselleşme açısından da söz konusudur[992]. Tabandaki

---

[990] **Jhon Goldring** bu konuda somut örnek vererek, bugün, tüketicin korunması gibi görevlerin ulus-devletlerce yerine getirilmekte olduğunu, bunu başaramayan ulus-devletlerin artık işlevini yerine getiremez sayılacağını ve yetersizliğini tescil etmiş olacağını belirtmektedir. Bkz. GOLDRING, Jhon, "Consumer Protection, the Natin-State, Law, Globalization and Democracy", **www. ascusc.org/ jcm/vol2/ issue2/ goldring .html.**

[991] SCHREUER, C., **agm**, s.2.

[992] Mümtaz Soysal, **"Zengin Kuzey ve Yoksul Güney"** ayrımını yapmakta ve bunu da küreselleşme senaryosu olarak adlandırdığı emperyalist bir oluşum olarak değerlendirmektedir. Bkz. SOYSAL, M., "Küreselleşme...", s.590.

küreselleşmeyle birey ön plana çıkmış ve şimdiye kadar ulusa ve dolayısıyla bireye ait olup da bir üst kurum olan ulus-devlet aracılığıyla kullanılan egemenliğin, -"**doğrudan demokrasi**" söyleminde olduğu gibi- bu defa birey veya diğer alt birimlerce doğrudan kullanılması gündeme gelmiştir. Bunun diğer bir anlamı ise egemenliğin aslında yok olmayıp aracısız olarak kullanılmak üzere esas sahibine (bireye) indirgendiğidir.

Bu arada belirtmek gerekir ki, "**ulus-devlet**" kavramıyla "**ulus**" kavramı tıpkı "**devlet**" kavramıyla "**siyasî rejim**" kavramında olduğu gibi pratikte ve özellikle günlük yaşamda karıştırılmakta ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ulus-devlet, "ulus"un bir örgütlenme biçimidir. "**Ulus**" bazında bakarsak; ulus-devlet, ulusun bir zorunlu unsuru değildir. Zira, bir ulus, devlet şeklinde örgütlenmeden de vardır. Tarih, devletsiz ulusların varlığına en büyük tanıktır. Kaldı ki, bir kaç istisna dışında (Çinliler, Türkler, İranlılar, gibi) bugünkü ulus devletlerin pek çoğunun tarihi bir-iki asırlıktır. Tanör'ün deyimiyle çoğu emperyalist güçlerin çizdiği sınırlara sahip yapay bireylerdir[993].

"Ulus-devlet" temelinden baktığımızda ise, ulus; ulus-devletin asli unsurudur. Kısaca belirtmek gerekirse, asıl olan "ulus"un kendisidir. Dolayısıyla bu durum, gerek uluslararası düzeyde, gerekse daha alt düzlemlerde ulus-devletin sorgulanması anlamına gelmediği gibi; bir kimlik sahibi olarak ulusların, uluslararasındaki yerinin dışlanması anlamına da kanaatimizce hiç gelmemelidir. Bununla birlikte, nihaî küreselleşmenin gelecekte nasıl bir şekil alacağını şimdiden net olarak belirleyebilmek de mümkün değildir.

İşte bu nedenle "**ulus-devletin küreselleşme karşısındaki konumu**" ile ilgili olarak farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bunları iki temel grupta toplamak mümkündür. Bir taraftan bazı yazarlar, "küreselleşmeyle birlikte ulus-devletin erime sürecine girdiği"ni belirterek bu gelişmenin insanlık açısından olumlu olduğu sonucuna varırken; diğer taraftan bazı

---

[993] TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin ...**, s.289.

yazarlar ise son dönemde emperyalistlerce küreselleşme bahanesiyle ulus-devlet anlayışının yıpratılmaya çalışıldığını belirterek, bugün halk nezdinde ulus-devletin daha fazla önem taşıdığını ileri sürmektedirler.

Birinci yaklaşım yönünde görüşlere sahip biri olan **Carr**, daha 1940'lardan bugünü görürcesine meseleye "**milliyetçilik**" kavramından bakarak, "**toplumsal milliyetçilik**" in toplumlara yarardan çok zarar verdiğini ve terk edilmeye mahkum olduğunu belirtmektedir. Carr, "milliyetçilik" ve buna dayalı "ulus-devlet"i uluslararası örgütlenmenin nihaî birimi olarak görmenin yanlışlığını vurgulamaktadır. Zira, O'na göre ulus-devlet, öncelikle bireylerin güvenlik ve refah ihtiyacından güç almaktadır[994].

Carr'a göre söz konusu "güvenlik" ve "refah" ise, bireyin yaşamının her yönünü (eşitlik, özgürlük, istihdam, adâlet vs) kapsamakta ve bugün buna ulus-devlet yöntemleriyle ulaşmak mümkün bulunmamaktadır[995]. Ancak, bunu söylerken Carr, "**evrenselcilik**", "**tek dünyacılık**" gibi düşünceleri de toplumsal hale gelmedikçe o zaman için ütopik bulmakta ve bunun yerine uluslararası makro bloklaşmalar ve bunlar arasındaki uzlaşmadan neşet eden bir ara-örgütlenmeyi savunmaktadır. Diğer bir deyişle, Carr'ın siyasî alanda evrenselciliği makro bölgeselleşme şeklindedir. Söz konusu düzenin gerçekleşebilmesinin de ancak klasik devlet egemenliğinin sınırlandırılmasıyla mümkün olabileceğini ve bunun ise kolay olmayacağını ileri sürmektedir. Bu nedenle de Carr'a göre gelecekte ve bugün biçimsel bir bağımsızlık ve eşitlik sloganlarıyla birbirlerini itip kakan büyüklü küçüklü çok sayıda ulus ve devletlerden müteşekkil bir dünya söz konusudur[996].

---

[994] CARR, E. H., **age,** s.60.
[995] CARR, E. H., **age,** s.92.
[996] CARR.E. H., **age,** s.73,80.

Benzer bir yaklaşımla **Rowney Martinez**, bugün egemenliğin kaynağının "**milliyetçilik**"ten "**vatanseverlik**"e kaydığını belirtmekte ve egemenliğin yeni tanımını yaparken uluslararası süje olarak sadece "**devlet**" yerine "**siyasî topluluk**" demektedir[997] .

Ohmae de farklı yaklaşımlarla aynı sonuca çıkmaktadır. Meseleye daha çok "ekonomik" ve "teknolojik" küreselleşmeden yaklaşan Ohmae'ye göre, sınır tanımayan ve giriftleşen uluslararası ilişkiler içerisinde bugün ulus-devletler ekonomik faaliyetleri yönetmek bir yana, düşünmek kabiliyetine dahi sahip bulunmamaktadırlar[998]. Zira, ulus-devletler, dün rahatlıkla el atabildikleri ve tükenmez görünen kaynaklara (ham madde, iş gücü vs) bugün artık sahip bulunmamakta ve yardım için küresel ekonomiye (yabancı sermaye, vs) yönelmektedirler.

Gerçekten de sermaye akışında devlet denetiminin kalkmaya yüz tutması, başta devletin "vergi üstünlüğü"nü yitirmesine ve hatta bu nedenle iç egemenliğinin yok olmasına yol açmaktadır[999]. Dolayısıyla Ohmae; bugün ulus-devletlerin gerek küresel ekonominin (pazar yaratma, tüketici yönetimi, aracılık, istihdam vs) ve uluslararası siyasetin baş aktörleri olması açısından; gerekse uluslararası gerçek sınırları oluşturması açısından "**doğal-etkin birimler**" olmaktan çıkmış bulunduklarını ve küresel çözümler üretmekte daha çok ayak bağı

---

[997] Bkz. MARTINEZ, R., **agm**, s.1.

[998] OHMAE, K., **age,** s.12,16.

[999] MARTIN, H. P.-SCHUMANN H. **age,** s.205. Ayrıca, küresel ekonomide devletlerin vergilendirmede nasıl aciz kaldıkları hususunda örnekler için bkz. **age,** s.197 vd. GUEHENNO ise daha da ileri giderek, ulus-devletin vergi alma yetkisini kötüye kullandığını ve bunun da ulus-devletin yeni sürece ayak uyduramadığının bir göstergesi olduğunu ve dolayısıyla erimesine neden olduğunu ve sonucun da böyle olması gerektiğini ileri sürmektedir. Bkz. GUEHENNO, J-M., **age**, s.20 vd.

olduklarını; bu nedenle de ulus-devletin günden güne erozyona uğradığını belirtmektedir[1000].

Bugün **ulus-aşırı dev firmalar**, artık uluslararası ekonomik ilişkilerinde ulus-devletin arabuluculuğuna ya da organizasyonuna artık eskisi gibi pek ihtiyaç duymamakta; sadece kendi başlarına üstesinden gelemedikleri sorunlar (aşırı rekabet, siyasî engeller vs) söz konusu olduğunda kendi devletlerini kullanma durumuna gelmektedirler. Başka bir benzetme ile küresel ekonomide devletin rolü konakçılık yapmak; enerji ve yollar gibi alt yapıları kurmak ve bunları kullandırmaktan ibaret olmaktadır[1001]ki, bugünkü geçiş sürecinde devlet bunları yapacak gelirden günden güne daha çok mahrum kalmaktadır. Zira, güçlü uluslararası şirketler ve onların etkileri altındaki uluslararası kurumlar(**IMF, Dünya Bankası** gibi) özellikle zayıf ülkelerin iç yapılarına yeni sisteme "**yapısal uyum reformları**"[1002] ve benzeri yakıştırmalar adı altında aşırı şekilde müdahale edebilmektedirler. Bu da daha çok iç hukuk düzenlemelerinin -kendi lehlerine ama o ülke insanlarının aleyhlerine olacak şekilde- değiştirilmesiyle olmaktadır. Aynı durum bazı uluslararası veya ulus-ötesi (supranational) örgütlenmeler için de geçerlidir ki, bunun en açık örneğini de **Avrupa Birliği** oluşturmaktadır[1003].

[1000] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. OHMAE. K., **age,** s.16 vd.

[1001] MARTIN, H.P.- SCHUMANN, H., **age,** s.205.

[1002] Son dönemde **IMF** ve **AB** direktifleri doğrultusunda Türkiye'nin de uyguladığı "**yapısal uyum reformları**", ilk defa 1980'lerin başında ABD'li bir neoliberal iktisatçı olan **Bela Balassa** tarafından ulusal politikaların dış şoklara cevap vermelerini sağlamaya yönelik olarak ortaya atılmış (Aktaran: TİMUR, T., **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, s.14.), ancak bu terim Türkiye'de daha geniş anlamda ve bu noktadaki dış müdahaleleri hoş göstermeye yönelik olarak kullanılmıştır.

[1003] Burada vurgulamak istediğimiz, AB'ne girmenin doğruluğu veya

Bu şekilde ulus-devletlerin kamusal alanları kısa dönemde küçültülme, uzun dönemde ise tamamen erime sürecine girmiş olmaktadır. Ancak hemen belirtelim ki, bugünkü belirsiz olan geçiş döneminde devlete duyulan ihtiyaç eksilmemekte; belki daha çok artmaktadır. Örneğin çevrenin korunması, alt-yapıların sağlanması, sosyal şartların (emeklilik, sağlık vs) iyileştirilmesi, genel ahlâkın korunması, terörizmin engellenmesi gibi pek çok sahada hâlâ devlete ihtiyaç vardır[1004]. Ancak gelirin azaldığı, buna karşılık giderlerin sabit kaldığı ve hatta arttığı bir ekonomik ortamda hükûmetler ve yöneticiler başarısız kalmakta; bu ise "**demokratik devlet**"in temelini sarsmaktadır. Bu durum değişmediği takdirde kitlelerin anti-demokratik kurtarıcılara yönelmesi, kanaatimizce, kaçınılmaz olacak[1005]; ya da her ülkenin içindeki "derin unsurlar" ön plana çıkacak ve kendilerine uyuşturucu gibi yeni gelir kaynakları arayacaktır[1006]. Bunun için de ulus-devletlerin, sürecin gereği olarak güçlü yabancı

---

yanlışlığından çok, böyle bir yapılanmaya girmenin, ulus-devletlerin -başta hukuksal olmak üzere- egemenlik alanlarına olan dış müdahalelerdir (Türkiye örneğinde **Kıbrıs Sorunu** vd).

[1004] Örneğin bugünkü uluslararası hukuk mevzuatında denizlerin kirletilmesinin önlenmesinde devletin hâla birinci derecede rol alması zarureti gibi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. TÜTÜNCÜ, A.N., **age.** s.3 vd.

[1005] Türkiye'de "12 Eylül" öncesi, "5 Nisan Kararları" dönemi, "2001 Krizi" ve ABD'de ise 11 Eylül sonrası kitle psikolojisini hatırlayalım.

[1006] GUEHENNO, **"uyuşturucu ekonomisi"**nin ulu-ötesi hareketiyle ulus-devleti ve demokrasiyi aşındırdığını ileri sürmektedir. Bkz. GUEHENNO, J-M., **age**, s.15. Bu bağlamada, "Demokrasi" kavramının "küreselleşme" karşısındaki yeni yorumu ile ilgili olarak ayrıca bkz. DURSUN, Davut., "Nasıl Bir Demokrasi" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (YH. Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.279 vd; TİMUR, T., **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, s.329 vd.

ortaklıklara katılarak yarıştan kopmaması zarureti vardır. Aksi takdirde bazı yazarların dediği gibi ulus-devletin toplumun güçsüz kesimleriyle özdeşleşmesi[1007] kaçınılmazdır.

Bu nedenle de **Ohmae'**ye göre, mevcut "uluslararası sistemin" acilen yeniden tanımlanması veya yenilenmesi zarureti söz konusudur. Çünkü, daha çok Birleşmiş Milletler etrafında yoğunlaşan bugünkü uluslararası sistem, ulus-devletlerin toplamından başka bir şey değildir ki, bu çerçeveye "G-7'ler" AB, NAFTA, ASEAN gibi ekonomik gruplaşmalar da dahildir[1008]. **Sassen Saskia'**nın deyimiyle bu gibi örgütlenmeler, dünya çapında yeni sınırların oluşması anlamına gelmektedir ki, bu, yeni bir uluslararası sisteme doğru gidildiğinin başka bir ifadesidir[1009]. Bu da, "**küreselleşme**" ile "**yeni dünya düzeni**" kavram ya da söylemlerinin farklılığı yönündeki görüşlerimizi desteklemektedir.

Ohmae, aslında bugünkü uluslararası düzenin ve onun kurumlarının (BM vd) yetersizliğinin farkına varılmış bulunduğunu; ancak buna karşılık, hâkim güçlerin sadece BM düzeninin sınırlarını yeniden değiştirmeye çalışarak kısır bir çaba içine girdiklerini ve daha çok tek taraflı, nostaljik ve ucuz-milliyetçilik gözlüğüyle baktıklarını; halbuki, eski hatıraların bugün artık işe yaramadıklarını belirtmektedir[1010].

Guehenno ise meseleye daha farklı bir açıdan bakarak ulus-devletin sonunun geldiğini ve hatta gelmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Guehenno'ya göre, imparatorluk düşüncesinden çok daha Avrupalı olan ulus-devlet anlayışı, son iki yüzyıldır insanlığa dayatılmış ve insanlık da ender bir tarihi çakışmanın

---

[1007] KAZGAN, G., **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, s.226.

[1008] OHMAE, K., **age,** s.16 vd.

[1009] Bkz. SASSEN, Saskia, "Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization", **www.v2.nl/DEAF/96/nodes/SasseS/biblo.html.** s.4 vd.

[1010] **OHMAE**, bu yaklaşımı **Fukuyama**'nın görüşleri ile de örtüşmektedir. Karşılaştırma için bkz. OHMAE, K., **age,** s.18 vd; FUKUYAMA, F., **age,** s.25 vd.

iğreti sonucu olan bu gelişmeyi kaçınılmaz bir sonuç gibi görmüştür. Ancak, 1989'da Bolşevizmin yıkılmasıyla söz konusu ulus-devlet anlayışı da yok olma sürecine girmiştir ki, bu yok oluşu -Cumhuriyet Roma'sından İmparatorluk Roma'sına geçişte olduğu gibi- eskiyi özleyen yakınmalar da durduramayacak ve sonuçta yeni "**İmparatorsuz İmparatorluk Çağı**" oluşacaktır. Çünkü, yazara göre bugünkü insanlık toplumu, ulus-devlet gibi dar bir siyasal vücut oluşturamayacak ve suni coğrafi çizgilerle sınırlandırılamayacak kadar genişlemiş ve bu nedenle devlet, bugün demokrasiyi de sağlayamaz duruma gelmiştir[1011].

"**Ulus-devletin yok olmasının söz konusu olmadığı**"nı ileri süren ikinci yaklaşımda ise, esas olarak, uluslararası ilişkilerin özellikle ekonomik sahada giriftleştiği kabul edilmekle birlikte, devletin misyonunun tükenmediği, aksine daha fazla önem kazandığı görüşü hakimdir. Örneğin **Martin-Schumann**, devletin işleyişindeki istikrarsızlıkların arttığını, pek çok sahada bugün devletlerin aciz duruma düştüklerini kabul etmekle birlikte; Ohmae'nin yaklaşımını doğrudan eleştirerek, bu giriftleşmenin, kesinlikle devlet organlarının genel bir çöküşü, özellikle de "ulus-devlet"in sonu anlamına gelmediğini ileri sürmektedir. Zira bu yazarlara göre, kişilerin (yurttaşların) adâlet, sorumluluk ve gelişme gibi hususlarda baş vurabilecekleri tek ve temel organ ve mercii yine devlet olmaya devam etmekte; çünkü, bunun dışında hiçbir kuruluş ya da şirket, kendi işletmesinin çerçevesi dışındaki gelişmelerin sorumluluğunu taşımayı düşünmemektedir[1012]. Yine bu yazarlara göre, söz konusu istikrarsızların, özellikle, küresel suçların, yaygınlaşmaya ve giriftleşmeye devam etmesiyle "**otoriter-devlet**"e doğru kayma başlayacaktır[1013].

[1011] GUEHENNO, J-M., **age**, s.11 vd.

[1012] MARTIN, H.P.-SCEHUMANN, H., **age,** s.210 vd. Ayrıca benzer görüş için bkz. AYATA, S., **agm,** s.67 vd.

[1013] Bu konuda örnekler için bkz. MARTIN, H.P.-SCHUMANN, H.,

Ancak hemen belirtelim ki, **Geray**'ın da tespitiyle, ulus-devletin egemenlik sahasında sayılan sağlık, eğitim, güvenlik, adâlet, iletişim gibi alanlar dahi, bugün, uluslararası düzeyde ticaret anlaşmalarıyla düzenlenmek suretiyle küresel nitelik kazanmaya başlamış ve bu şekilde ulus-devlet politikalarının ve egemenliklerinin küresel sistem içinde homojenleşip erimesi gündeme gelmiştir[1014]. **Uruguay Nihaî Senedi**'yle pek çok sosyal ve ticari konuların uluslararasılılaştırılmış bulunması[1015], kanaatimizce de bunun somut delillerinden biridir. Kaldı ki, bugün yükümlülüklerin ve toplumun tüm sorunlarını devlet olanaklarıyla çözmeleri de artık mümkün görünmemektedir[1016].

Eroğul ise, küreselleş(tir)meyi, kapitalist sermayenin dünyanın her yerinde serbestçe at oynatmasına yönelik çıkarcı bir çaba olarak tanımladıktan sonra; bugün bu sınıfın kendilerinin, daha önceleri "**vatansız**", "**ulus-dışı**" şeklinde suçladıkları "**işçi enternasyonali**"nin durumuna düştüklerini ileri sürmektedir. Eroğul, teknoloji ve iletişimdeki patlama ile küreselleşme sürecinin gerçekliğini inkâr etmemekle birlikte[1017]; kapitalist

---

age, s.211 vd.

[1014] GERAY, H., **agm,** s.42. Aynı görüş için bkz. ERALP, A., **agm,** s.369.

[1015] **"Uruguay Nihaî Senedi"**nin etkisi hakkında bilgi ve değerlendirme için bkz. **Regionalism and Multilateralism After the Uruguay Round (**Konferans: Ekim 1996) (Edited by Paul Dekaret-Jean François Bellis-Gonzala Garcia Simenez), Europen Interunivercity Press, Burussels, 1997.

[1016] OHMAE, K., **age,** s.12.

[1017] Zira Eroğul, "(Sermaye sınıfının amacı), dünyanın her yerinde istediği gibi üretim yapabilmek, ...en yüksek kâr neredeyse anında oraya ulaşabilmektedir. Bu, iletişim devrimiyle zaten olanaklı hale gelmiştir..." diyerek kanaatimizce esas itibariyle küreselleşmenin doğal bir süreç olduğunu kabul etmiş bulunmaktadır. Bkz. EROĞUL, C., **agm,** s.47. Benzer görüş için bkz. ŞAYLAN, C., "Küreselleşmenin Gelişimi", s.19.

sermayenin bu süreci kendi lehine çevirmek amacıyla, ülke sınırlarını, milliyetçiliği, devletlerin egemenlik gücünü -kısaca ulus-devleti- ortadan kaldırmak istediğini; zira, alt birimlerle mücadele etmenin devlet gücüne nazaran daha kolay olduğunu belirtmektedir. Avrupa Birliği, NAFTA, Pasifik Birliği gibi oluşumlarda kümelenmelerin; ancak buna karşılık SSCB, Yugoslavya, Çekoslovakya gibi birliklerin ise parçalanmasının ve IMF, Dünya Bankası ve bunların işlemlerinden olan özelleştirmelerin[1018] tümünün misyonunun gerçekte ulus-devletlerin merkezi güçlerinin zayıflatılmasına yönelik olduklarını vurgulamaktadır. Bugün, bu oyunu bozabilecek en güçlü silahın da -eski sendikalar vs yerine- demokratik ulus-devlet olduğunu belirtmektedir[1019].

Çeçen ise teknolojideki ve özellikle internetteki gelişmelerle ulus-devletin aşınmış bulunduğunu kabul etmekte ve geleceğe dönük politikalarda güçlü devletlerin belirleyiciliğini eleştirmektedir[1020]. Gerçekten de bugün, uzay ve uydu teknolojisi öylesine gelişmiş bulunmaktadır ki, güçlü devletler, diğer devletlerin egemenlik sahalarını ihlal edebilmekte ve hatta bu ihlalden ilgili devletin haberi dahi bulunmamaktadır. Örneğin, uzaktan algılama (uydu, vs) tekniğiyle yabancı bir ülkenin, maden ve benzeri doğal kaynakları ve hatta güvenlik sistemleri hakkında bilgi elde edilmesi gibi[1021].

[1018] Mehmet Yüksel, yerinde olarak **"özelleştirme"**yi küreselleşme sürecinin simgelerinden biri olarak görmektedir. Bkz. YÜKSEL, M., **age**, s.13.

[1019] EROĞUL, C., **agm,** s.48 vd. Bkz.Aynı görüşte: AYATA, S., **agm,** s.68-70**;** ÇEÇEN, A., **agm,** s.95.

[1020] ÇEÇEN, A., **agm,** s.99.

[1021] Bu konuda geniş bilgi için bkz. TARHANLI, Turgut, **Uydular Aracılığıyla Yer Doğal Kaynaklarının Uzaktan Algılanması ve Uluslararası Hukuk,** İstanbul, 1991, s.160 vd (Bundan sonra "Uydular Aracılığıyla Yer Doğal Kaynakları" şeklinde

Hirst-Thompson ise, yeni uluslararası ekonominin oturtulmasında ulus-devlete daha fazla rol düştüğünü; yeni ekonomik yönetim biçimleri nedeniyle, ulus-devletin uluslararası "idare"ye daha fazla katılacağını ve bundan sonraki asıl işlevinin, ulus-üstü ve ulus-altı hükûmet mekanizmalarının sorumluluklarını tanımlamak ve meşrulaştırmak olduğunu; yeni iletişim araçlarıyla sınırlar üzerindeki kontrolün zayıflamasına rağmen, kitlelerin kontrolünün hâla devlette olduğunu; zira, para, mal ve fikirlerden daha az hareketli olan insanların "ulusallık"larını koruduklarını ileri sürerek ulus-devletin küreselleşme sürecinde devam edeceğini belirtmektedirler[1022]. Hirst-Thompson, bu tespiti yaparken ulusal egemenliğin zayıfladığını ve buna karşı gelmenin ve hatta küresel unsurların daha önemli hale gelmesine karşı gelmenin de anlamsız olduğunu vurgulamaktadırlar[1023].

Belirtmek gerekir ki, bugün uluslararası ilişkilerde "**karşılıklı bağımlılık**" kavramı ön plana çıkmaya başlamakla birlikte, -özellikle küçük ölçekli- devletler, çıkarlarını koruma saikı ile hâlâ "egemenlik"lerini kullanmaktadırlar. Ancak buna rağmen, bu tavırlarında bir yumuşamanın olduğu da açıkça görülmektedir. Örneğin, "egemenlik"in kaynağının "milliyetçilik "ten "vatanseverlik"e kaymaya başlaması gibi[1024].

Sonuç itibariyle, bugün küreselleşme ivmesinin yükselmesiyle, pratikte "ulus-devlet" sistemi varlığını hâlâ tamamen kaybetmemekle birlikte; zayıflamakta ve yerini "şirket-devlet" benzeri bir yapıya bırakmaktadır ki, gerçekten de özellikle "**mekân (ülke**)" açısından bugün ulus-devletler önemini yitirmeye başlamıştır[1025]. Diğer bir deyişle, "**ülkesel anlamda**

---

zikredilecektir).

[1022] Bkz. HIRST P.-THOMPSON G., **age**. s.204.

[1023] HIRST P.-THOMPSON G., **age**. s.24-25.

[1024] MARTINEZ, R., **agm**, s.2.

[1025] ENGEL, David M., "Transformation of Law and Place", **www. Law.indiana.edu/ glsj/vol2/ no2/tocv2i2.html** (1998), s.3.

toprağa bağlılık" zorunlu olmaktan çıkmaktadır. Zaten, küreselleşmeyi diğer birleşme veya bütünleşmelerden ayıran temel özelliklerden biri de "ulus-devlet"i aşarak bir bütünleşmeye yönelmesidir[1026]. Bunun sonucunda ise, ulus-devletlerin sınırları içindeki gelişmeleri düzenleme ve kontrol etme açısından gücünü yitirmesi söz konusudur ve bu gelişme, iyi veya kötünün ötesinde kaçınılmaz bir olgudur ki, bunun izahını geleneksel sosyal bilimlerle yapmak da pek kolay olmamaktadır[1027].

Aslında mesele bununla da kalmamakta, bugün "ulus-devlet"in egemenliğinin meşruluk kaynağı olarak "demokrasi", "insan hakları" ve "çevre" gibi "**küresel kriterler**" ön plana çıkmaktadır. Ancak buna karşılık da "küresel sistem"e meşruluk kazandıracak da yine "ulus-devlet" olmaktadır[1028] ki, aslında bunun diğer bir anlamı da küreselleşme ile birlikte "**ulus-devlet sömürgeciliği**"nden "**küresel şirket sömürgeciliği**"ne geçilmekte olduğudur[1029]. Zira, büyük güce sahip çok uluslu şirketler, -kendi anavatanı[1030] hariç- iş ve yatırım yaptıkları ülkelerde öncelikle ulus-devleti ve kamu politika ve dirençlerini etkisizleştirme çabası içerisine girmektedirler[1031]. Hiçbir ulus-devletin söz geçiremediği uluslar-üstü türden şirketlere henüz

---

[1026] ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm", s.308.

[1027] DREZNER, Daniel, "Globalizer of The World, Unite!", **Washington Quarterly**, C:21, S:1, Winter-1998, s.209-226.

[1028] ÖZDEK, T., **agm**, s.38.

[1029] Küreselleşmenin, çok-uluslu şirketler açısından değerlendirilmesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. HIRST P.-THOMPSON G., **age**. s.105 vd.

[1030] Hirst ve Thompson, haklı olarak çok uluslu şirketlerin -henüz **"ulus-ötesi şirket"** konumuna geçmediklerinden hareketle- her şeye rağmen hâlâ anavatanlarına bağlı bulunduklarını belirtmektedirler. Bkz. HIRST P.-THOMPSON G., **age**. s.124.

[1031] ÖZCAN, M.T., Hukuk Sosyolojisine Giriş, s.143.

varılmamış[1032] bulunmakla birlikte, önümüzdeki yıllar muhtemelen bu manzaraya sahne olacaktır. Zira, daha bugünden dünyanın en büyük ekonomik birimlerinin yaklaşık %90'ı ulus-devlet dışındadır[1033].

Bunlara bağlı olarak bireylerin (vatandaşların) ulus-devletlerce korunamaması tehlikesi söz konusudur. Zira, küreselleşme süreci içinde ulus-devletin gerilemesiyle ulusallık ve ulusal ideolojiler erozyona uğramakta ve bunlara bağlı olarak da hem ideolojik ve kültürel yönden hem de siyasal rejimler yönünden ciddi krizlerin yaşanması söz konusu olmaktadır[1034]. Bu da küreselleşmeye karşı kitlesel tepkilerin temelini teşkil edebilir.

Ancak, belirtelim ki, pratikte yapılacak fazla bir şey de bulunmamaktadır. Zira, sürecin hızlı işlemesi ve tepkiyle durdurulabilmesi mümkün görünmemektedir. Örneğin, bir zamanlar (20.Yüzyıl'da) ulus-devletlerin, sosyo-ekonomik kuruluşlarla ilişki kurmaları bağımlılık alameti sayılırken; bugün bu tür ilişkiler-özellikle gelişmekte olan-ülkeler açısından vazgeçilmez bir zorunluluk olmuştur[1035]. Buna paralel olarak "egemenlik" kavramı ve kriteri değişmeye başlamış ve aynı şekilde egemenliğin kime karşı uygulanacağı da tartışılır olmuştur[1036]. Bu bağlamda "egemenlik", her ne kadar bugünkü uluslararası sistemin temel taşlarından biri ise de tek kriteri değildir[1037].

[1032] HIRST P.-THOMPSON G., **age**. s.124; OYAN, O., "Küreselleşme Paradoksu...", s.16.

[1033] Bu konuda örnekler ve rakamlar için bkz.SKLAIR, Leslie, **Sociology of the Global System,** Baltimore, 1991, s.47 vd.

[1034] ÇAĞLAR, B., "Nasyonalizm-Universalizm", s.375.

[1035] KARAMAN Z. T. – ALTAY A., **agm,** s.325.

[1036] YAĞCI, N., **agm,** s.321. Bkz. Aynı görüşte: MARTINEZ, R., **agm**, s.1 vd; UYGUN, O., **age**, 15 vd.

[1037] Bu konuda Raymond Aron'un aksi görüşleri ve bunun eleştirisi için bkz. ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", s.77.

Kaldı ki, bugün artık "tam bağımsızlık" mümkün olmadığı gibi, uygun da değildir. Çünkü, "tam bağımsızlık" ya da "mutlak egemenlik" devletler açısından eşitsizliğe neden olmakta ve bu da daha çok zayıf devletler aleyhine olmaktadır. Zira, zayıf devletler; teknoloji, bilgi ve hayatî kaynaklar açısından muhtaç durumundadırlar ve bu bir realitedir. Bu durum, çoğu zaman zayıf devletleri eşit ve âdil olmayan andlaşmalara itmektedir ki, maalesef bu da iç işlerine müdahalelere neden olmaktadır. Sonuçta ise yönetimlerin çökmesiyle karşı karşıya gelinmektedir.

Bu nedenle, egemenliğin tamamen kalkmasının mümkün olmadığı, fakat, egemenliğin yeniden şekillenmekte olduğu gerçeğinden hareketle, tüm dünya toplumunu kapsayacak -özellikle zayıf devletleri koruyacak- yeni hukuk normlarının yapılmasına ve mevcut uluslararası hukukun buna göre yeniden yorumlanmasına gidilmelidir[1038]. Hatta bu bağlamda "uluslararası hukuk"un çerçevesinin değişmesi de söz konusudur. Zira, uluslararası hukukun temel birimi ulus-devlettir. Özellikle ulus-devletin sorgulandığı ve arka planda kaldığı küresel bir sistemde bugünkü uluslararası hukuk anlayışının işlemesinin hangi derecede mümkün olabileceği sorusu[1039] da gündeme gelmiş bulunmaktadır.

Bu noktada yapılabileceklerden birisi, kanaatimizce, ulus-devletlerin, henüz tamamen devre dışı kalmadan küresel sürece aktif olarak katılması ve gelecekteki küresel sistemin hukukunun -"**küresel hukuk**"un- oluşmasında söz sahibi olmalarıdır. Diğeri ise, küresel sistemin temelini teşkil eden alt birimlerin (sivil toplum kuruluşları vs.) güçlendirilmesidir. Ve en önemlisi ise, teknolojik trendi yakalamaktır. Belki bu şekilde "**devletin ilahlaştırılması**"yla "**devletin sıfır fonksiyonluğu**" arasında bir "**orta yol**" bulunabilir[1040].

[1038] MARTINEZ, R., **agm**, s.2.

[1039] ÇAĞLAR, B., "Nasyonalizm-Universalizm", s.378.

[1040] GUEHENNO, bu konuda bir **"orta yol"** olarak "**toprağa bağlı**

3.2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI VE DEVLET EGEMENLİĞİNİN SINIRLANDIRILMASI

3.2.1. Birleşmiş Milletler Öncesi: Milletler Cemiyeti Ve Devlet Egemenliği

Milletler Cemiyeti, yerini BM Teşkilatı'na bırakırken sahip olduğu görev ve yetkileri de yine Birleşmiş Milletlere devretmiştir. Bu sebeple Birleşmiş Milletler, Milletler Cemiyeti'nin bir devamı niteliğindedir. Uluslararası alanda siyasî iş birliğini sağlama ve barışı koruma amacıyla kurulan ve devlet egemenliğini belirgin şekilde kısıtlayan ilk teşkilâtın Milletler Cemiyeti olduğunu da kabul etmek gerekir. İşte bu nedenledir ki, BM Şartı'nı incelemeden önce Milletler Cemiyeti'ni ele almak gerekir. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, Milletler Cemiyeti'nin devlet egemenliğini sınırlayıp sınırlamadığı hususunda doktrinde farklı görüşler söz konusudur[1041]. Ancak, aşağıda sebeplerini de belirttiğimiz gibi Milletler Cemiyeti'nin, her halükârda devlet egemenliğine bir takım sınırlamalar getirdiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca baştan kabul etmek gerekir ki, uluslararası bir örgüte üye olmak zaten başlı başına egemenliği sınırlayan bir olgudur[1042].

---

klasik federasyon" sisteminden farklı, **"fonksiyonel"** diyebileceğimiz değişik bir **"federasyonculuk"** önermektedir. Bkz. GUEHENNO, J-M., **age**, s.24 vd.

[1041] MERAY, S.L., Devletler Hukukuna Giriş-I, s.303.

[1042] WHITMAN, Jeffery, "An End to Sovereignty?", **www.usafa**.af.mil/ jscope/ JSCOPE95.html (1995)

3.2.1.1. Milletler Cemiyeti'nin Üye Devletler Egemenliğine Getirdiği Sınırlamalar

3.2.1.1.1. Meclis Üyeliğinin Sınırlanmasıyla Üye Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması

Cemiyet'in kuruluşunda esas olarak devletlerin eşitliğine ve egemenliğine riayet edilmişken[1043] -tıpkı sonraki BM Teşkilâtı'nda da olduğu gibi- Cemiyet'in iki ana organından biri olan "Meclis"in oluşumunda bu eşitliğe uyulmayarak, diğer üye devletlerin egemenliklerine açıkça saygı göstermeme ve zedeleme söz konusu olmuştur.

Aslında bu şekilde, güçlü devletlerin sürekli olarak temsil edildikleri ve her şeye hakim olabildikleri bir organ ihdas edilerek; hukuksal açıdan görünüşte bir değeri olan, ancak gerçekte uluslararası politika açısından bir anlamı kalmamış olan devletlerin egemenliği ve eşitliği gibi ilkeler çiğnenmiştir[1044]. Diğer bir deyişle üye devletlerin egemenlikleri açıkça sınırlandırılmıştır. Zira bu meclisin yetkileri oldukça geniş ve devlet egemenliklerine sınırlamalar getirebilecek niteliktedir[1045]. Halbuki, asıl olarak devletlerin eşitliği kabul edilmişken, uluslararası toplumu böylesine geniş bir şekilde kucaklamak ve barışı korumak ülküsü taşıyan bir teşkilâtın sadece Müttefik ve Müşarık (İngiltere, Fransa, İtalya)[1046] değil, tüm devletlere açık bir organlaşma anlayışıyla hareket etmesi gerekirdi.

Bu arada belirtmek gerekir ki, her ne kadar Misak'ta "**devletlerin eşitliği**"nden bahsedilmekte ise de realite olarak "**güçlü devlet-zayıf devlet**" ayrımı söz konusudur. Örneğin,

---

[1043] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**I, s.78.
[1044] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**91.
[1045] ÖZMAN, A., **agm,** s.81.
[1046] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.249.

özellikle önceleri büyükelçi tayin etme hakkının sadece güçlü devletlere münhasır kılınması gibi[1047].

Burada bir konuyu daha açıklığa kavuşturmak gerekir: Tıpkı özel hukuk kişileri arasında olduğu gibi, devletler arasında da "**fiili eşitsizlik**" vardır ve kaçınılmazdır. Ancak burada önemli olan, bu fiili durumun, bir hukukî sonuca bağlanmasının yanlış olarak benimsenmesidir. Zira, tarihin pek çok safhasında devletler bazen büyükler bazen de küçükler kategorisinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla bu gibi fiili durumların hukukîleştirilmesi halinde zayıf devletler sürekli zayıf kalacak ve hatta zamanla yok olacak; buna karşılık güçlü devletler ise sürekli güçlü kalacak ve gücüne güç katacaktır. İşte çalışmamızda üzerinde durduğumuz en önemli noktalardan biri budur.

Uluslararası hukukun gelişmesinde, uluslararası barışın sağlanmasında ve küreselleşmesinin gerçekleşmesinde kalıcılığın sağlanabilmesi için tüm toplumları tatmin edecek bir yapılanmanın gerçekleştirilmesi gerekir. Milletler Cemiyeti'nde ise, yukarıda belirttiğimiz gibi büyük-zayıf devlet ayrımı hukukî bir mahiyet kazanmış durumdadır. Bu bağlamda Kurul ve Meclis, büyüklerin üstünlüğü ile küçüklerin eşitliğini uzlaştırmıştır[1048].

Milletler Cemiyeti Meclisi'nin bu koruması; ister istemez güçlü devletlerin, Cemiyet'i uluslararası çıkarları için bir araç olarak kullandıkları izlenimini vermektedir. Hatta Avrupa'nın, diğerlerini yönlendirme çabalarından biri olduğu gibi bir kanaate yol açmakta ve 19.Yüzyıl'daki "**Avrupa Ahengi**" çabalarının bir uzantısı olarak, güçlü devletlerin dünyayı birlikte yönetme çabalarının bir uzantısı ve Meclis'in de bir yürütme organı gibi kullanılması planları akla gelmektedir[1049].

[1047] ALSAN, Z. M., **age, s.**187.
[1048]GÖNLÜBOL, M., **age, s.**95.
[1049] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**91-97.

3.2.1.1.2. Organlarda Oy Vermedeki Eşitsizlik Sebebiyle Üye Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması

Milletler Cemiyeti Misakı'nın 5.maddesi "İşbu Misak veya Andlaşma hükümlerinin açıkça istisna tuttuğu haller dışında, Genel Kurulun veya Meclisin kararları toplantıda temsil edilen Cemiyet üyelerinin oybirliği ile alınır" diyerek gerek Meclis'te, gerekse Genel Kurul'da -esasa ilişkin- kararların ancak "**oybirliği**"yle alınabileceğini hükme bağlamıştır.

Ancak, gerek 15. maddenin 6. ve 10. paragraflarında, gerekse 16. maddenin 4. paragrafında bir mesele veya ihtilafta, taraf olan devletin oyu hesaba katılmaksızın karar verileceğinin belirtilmesi ve bazı hallerde de oybirliği yerine çoğunluk esasının kabul edilmiş olması; söz konusu devlet veya devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılması anlamına gelmektedir[1050]. Zira, bu şekilde oyları dikkate alınmayan üye devletler kendi menfaatlerine aykırı veya başka türlü aleyhlerine olacak eylem veya kararları önleyemeyecek ve kendilerini savunamayacaklardır. Bu şekilde elleri-kolları bağlı ve iradeleri hilafına söz konusu kararları benimsemek zorunda bırakılarak egemenlikleri sınırlandırılmış olacaktır[1051].

Belirtmek gerekir ki, uygulamada, oybirliğini gerektirmeyen karar şekillerinin geliştirilmesiyle Meclis'te "veto" riski önlenmiştir[1052]. Örneğin, oylamaya katılmayan veya çekimser kalan üyelerin oyları olumsuz sayılmamıştır.

[1050] MERAY, S.L**., Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.303.
[1051] ÖZMAN, A., **agm,** s.81.
[1052] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**93.

3.2.1.1.3. Milletler Cemiyeti Organlarının Kararlarının Niteliğinden Kaynaklanan Sınırlamalar

Milletler Cemiyeti'nin teorik olarak bazı konularda üye devletleri bağlayıcı karar alması ve üyeleri belli eylem ve davranışlara zorlama gücünün bulunması söz konusudur. Örneğin, Misak'ın 17.maddesinin 2.,3. ve 4. paragraflarında barışın korunması amacıyla ihtilafa taraf veya taraf olmayan devletlere rağmen Cemiyet, kararlar alabilmekte ve hatta bu kararların uygulanması için etkili tedbirler tavsiye edebilmektedir. Keza bunun gibi pek çok maddede (örneğin, md.12,13 vs) amirane tarzda hükümler söz konusudur[1053].

Belirtmek gerekir ki, aslında Milletler Cemiyeti "**supranasyonal (ulus-üstü)**" bir örgüt olmamakla birlikte[1054] her ne kadar teoride kalmışsa da kural olarak bazı bağlayıcı kararlar alması söz konusudur. Özellikle barışı bozanlara karşı müeyyide kararı alınmasında durum böyledir[1055]. Cemiyet'in kurucuları da ısrarla ve açıkça Teşkilât'ın devlet-üstü olmadığını ve devletlerin egemenliğine halel getirmediğini vurgulamışlardır[1056].

[1053] ÖZMAN, A., **agm,** s.82.

[1054] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.303.

[1055] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.250.

[1056] Örneğin İngiliz temsilcisi Lord Curzon 16 Ocak 1920'deki Cemiyet'in ilk toplantısında "Milletler Cemiyeti egemen devletler birliğidir" demiştir. Aktaran: MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I, s.**303.

3.2.1.1.4. Üye Devletlerin Yüklendikleri Sorumluluklardan Kaynaklanan Sınırlamalar

Her andlaşmanın tabiatı gereği, taraflar, en azından andlaşmayla sınırlı konularda keyfi hareket serbestilerini teorik olarak da olsa kaybederler. Aksi takdirde andlaşma söz konusu olmaz. Devletin bu şekilde hareket serbestisinden feragat etmesi ise, onun egemenliğinin sınırlandırılması anlamına gelir.

Milletler Cemiyeti üyeleri de aynı şekilde Misak'ın amaçları doğrultusunda bir takım vecibeler yüklenmişlerdir[1057]. Örneğin, Misak'ın 15. maddesinin 8. fıkrasında egemenlikle ilgili temel bir ilke ortaya konmaktadır. Buna göre "taraflardan biri, anlaşmazlığın, Devletler Hukuku'nun kendi "**münhasır yetki"**sine bıraktığı bir meseleye taalluk ettiğini iddia eder ve Meclis de bunu kabul ederse, Meclis bunu raporunda tespit eder, fakat hiçbir hal sureti tavsiyesinde bulunmaz" denmek suretiyle bu konuda devlete bir çeşit sorumluluk yüklenmişse de devletin egemenliği yine temel alınmış bulunmaktadır. Gerçi bu hüküm, eski "mutlak egemenlik" anlayışına göre bir çeşit ilerleme kaydetmekle birlikte, pratikte pek etkin değildir. Zira, Misak bir bütün olarak ele alındığında bu durumda olan bir devlet, herhangi bir ihtilafı uluslararası merci'e getirmekten kaçınabilecektir[1058]. Dolayısıyla, bu hükümle üye devletlerin egemenliğine etkili bir sınırlama getirilmiş değildir.

Ayrıca Misak'ın 8. maddesinin birinci paragrafında "Cemiyet üyeleri barışın idamesi için, milli silahlı güçlerinin, milli güvenlik ve müşterek hareketin zaruri kıldığı milletlerarası vecibelerin ifası ile telif edilebilecek asgari bir halde indirilmesi gerektiğini kabul ederler" denmek suretiyle üye devletlerin vecibelerinden olan "**serbest şekilde silahlanmama**" zorunluluğu hükme bağlanmaktadır.

[1057] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.303.
[1058] ALSAN, Z. M., **age, s.**528.

Benzer şekilde Misak'ın 20.maddesinin birinci fıkrasında "Cemiyet üyeleri, aralarında akdetmiş oldukları fakat Misak hükümleriyle telifi kabil olmayan vecibe ve andlaşmaları işbu Misak'ın ilga ettiğini, her biri kendi açısından kabul ve gelecekte bu çeşit vecibe ve andlaşmalar akdetmemeyi taahhüt ederler" denmek suretiyle de üye devletlere mevcut veya gelecekte yapacakları andlaşmaların Misak'a uygunluğuna özen gösterme mecburiyeti getirerek onların ancak Misak'a uygun andlaşmalar yapabileceklerini belirtmektedir. Yine buna paralel olarak Misak'ın 21.maddesinde "Bu Misak'ın hiçbir hükmü, barışın idamesinin sağlanmasıyla ilgili tahkim andlaşmalarının veya Monroe Doktrini gibi bölgesel mutabakatlar türünden milletlerarası angajmanların geçerliliğini etkileyecek şekilde telakki edilmeyecektir."[1059] denmek suretiyle de "**üye devletlerin olumsuz ittifaklar oluşturmamaları mecburiyeti**"ni hükme bağlamaktadır.

Bu bağlamda Misak'ın 16.maddesinin birinci paragrafında "Cemiyet'in her üyesi 12., 13. veya 15.maddelerindeki (anlaşmazlıkların barışçı yollarla halli usullerini düzenlemektedir) taahhütlerine aykırı olarak harbe başvurursa, cemiyetin diğer bütün üyelerine karşı ipso facto (kendiliğinden) bir harp fiili ika etmiş sayılır...." denmek suretiyle de eski geleneksel anlayışa göre devlet için bir hak olan "**keyfî savaş açma**"yı yasaklamaktadır.

İşte bu şekilde üye devletler, söz konusu vecibeleri yüklenmekle veya devletler bu tür vecibeleri yüklenmeye rıza göstermekle egemenliklerinin sınırlandırılmasına da rıza göstermiş olmaktadırlar. Ancak, belirtelim ki, bu şekildeki egemenlik sınırlamaları; Misak hükümlerini yürütecek kudret Cemiyet'e tam olarak tanınmadığı için daha çok teorik planda kalmıştır[1060].

[1059] Madde metni ve diğer uluslararası mevzuat için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.12.

[1060] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.303.

Üye devletlerin egemenliklerinin sınırlanması sonucunu doğuran bu çeşit hükümler, bazen doğrudan, çoğu kez de dolaylı olarak "**üye olmayan diğer devletlerin de egemenliklerinin sınırlanması**" sonucunu doğurmuştur. Örneğin, Misak'ın 17.maddesinde "Yalnız birisi Cemiyet üyesi olan veya hiç biri Cemiyet üyesi olmayan iki devlet arasında anlaşmazlık söz konusu olduğu takdirde, Cemiyet üyesi olmayan devlet veya devletler, anlaşmazlığı halletmek için, meclisin uygun göreceği şartlar altında, Cemiyet üyelerine yüklenmiş olan vecibelere tabi olmağa davet olunurlar.... (aksi takdirde) bu devlete, 16.madde hükümleri uygulanır.... eğer davet her iki tarafça da reddedilirse Meclis her türlü tedbiri tavsiye edebilir...." denmek suretiyle Milletler Cemiyeti'ne üye olmayan devletler hakkında da onların egemenliklerini sınırlandırıcı nitelikte "**doğrudan**" hükümler konmaktadır.

Bu gibi doğrudan hükümler yanında, üye devletlerin yapacakları her türlü andlaşmayı veya milletlerarası taahhütlerini Sekreterlik'e tescil ettirme zorunlulukları (18.madde); kendi başına harekete katılan üye ve üye olmayan devletin vatandaşlarıyla diğer üyelerin ticari, mali ve diğer her türlü ilişkilerini önlemeyi taahhüt etmiş olmaları (16.madde birinci fıkra) da üye olmayan devletlerin egemenliklerini "**dolaylı**" olarak sınırlayan hükümler içermektedir[1061]. Hatta buna benzer pek çok hükümle üye devletlerin çeşitli taahhüt ve vecibeler yükümü yüklenmeleriyle üçüncü devletlerin de hareket serbestisi, özgürlükleri zımni olarak engellenmek suretiyle onların da egemenliklerine müdahale edilmiş olunmaktadır ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi aslında bu durum, tüm andlaşmaların tabiatında kendiliğinden mevcuttur.

Milletler Cemiyeti Misakı'nın bu şekilde gerek üyelerinin gerekse üçüncü ülkelerin egemenliklerini doğrudan veya dolaylı, açık veya zımni şekilde sınırlandırmış olması; Cemiyet'in uluslararası toplumun ilk ve somut bir teşkilâtlanma örneği

---

[1061] ÖZMAN, A., **agm,** s.83.

olması hasebiyle önemlidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, teorik olarak olumlu gözüken bu hükümlerin uygulanması, istenildiği kadar başarılı olmamıştır.

Bu başarısızlığın sebepleri çeşitlidir: Bir defa -yukarıda da belirttiğimiz gibi- söz konusu Misak'ın kendi alanında ilk adım olması sebebiyle gerek büyük çapta katılımın sağlanabilmesi gerekse bu tür girişimlerin ürkütücü bir imaj vermemesi amacıyla olsa gerektir ki, daha başta kurucular, üye devletlerin egemenliklerinin tam olarak sınırlandırılması yolunu tercih etmemişler ve bu durumu hazırlık çalışmalarında da sıkça dile getirmişlerdir[1062].

Bundan başka, üye devletlerin Cemiyet'e giriş ve çıkışlarının -yine yukarıda belirttiğimiz saiklarla olsa gerek- aşırı şekilde serbest bırakılması, bir otorite boşluğunun doğmasına neden olması (zira, hareket serbestisi hususunda sıkışan her üye devlet kolayca üyelikten ayrılarak sorumluluklarından kurtulabilme imkanına sahip bulunmaktadır) ve ayrıca en önemlisi, Cemiyet'in, belirtilen hükümlerin uygulanmasını sağlayacak zorlayıcı bir güce ve organizasyona sahip bulunmaması; üye devletlerin egemenliklerini keyfi olarak kullanabilmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu serbestlik nedeniyledir ki, Cemiyet, **İkinci Dünya Savaşı**'nın başlamasına engel olamamıştır[1063].

3.2.2. Birleşmiş Milletler Şartı'nda Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması

Milletler Cemiyeti'nin uluslararası ilk büyük teşkilâtlanma örneği olmasının önemi yadsınamaz. Ancak, asıl amacı olan "**barışı sağlama**" hususunda başarısız kaldığı da bir gerçektir. Bunun sebeplerinin pek çoğunu yukarıda açıklamaya çalıştık ki, bunların en önemlisi daha ziyade üyelerine aşırı

[1062] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.303; ÖZMAN, A., **agm,** s.84.

[1063] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.166; ÖZMAN, A., **agm,** s.84.

şekilde hareket serbestisi tanımış olmasıydı. En azından uygulamada böyle olmuştu. Bunun yanında bu tür teşkilâtlanmalarda kurucu rol oynayan devletlerin, genelde siyasî menfaatlerini ön planda tutmuş olmaları ve bu tür oluşumlarla diğer zayıf devletleri daha kolay yönetebilecek büyük organizasyonların kurulmaya çalışılması ve bunların sonucunda da söz konusu kurucu-güçlü devletlerin, kendi aralarında çıkar anlaşmazlıklarına düşmesi, böylesi bir sistemin başarısız kalmasına yol açmıştır. Zira, kurucu veya asil üye durumundaki devletler, aynı zamanda Misak hükümlerini ilk ihlal edenler olmuşlardır. Örneğin, Almanya Polonya'ya, Japonya Çin'e, İtalya Habeşistan'a saldırmak suretiyle İkinci Dünya Savaşı'nın patlamasına ve dolayısıyla Milletler Cemiyeti'nin başarısız kalmasına yol açmışlardır.

Milletler Cemiyeti'nin bu şekilde başarısız kalması üzerine, dünya devletleri tarafından barışın yeniden tesisi amacıyla derhal yeni arayışlar başlatılmıştır. Bilindiği gibi, Milletler Cemiyeti'nin kuruluş çalışma ve çabaları, Birinci Dünya Savaşı sonuna tekabül etmektedir. Bu defa, daha savaşın başlangıcında teşkilâtlanma çabaları başlatılmış; ancak, savaş sonunda somut olarak semerelerini verebilmiştir. Milletler Cemiyeti tecrübesinin bu sürecin hızlı ve kısa olmasında ve hatta yeni teşkilâtın daha etkin olmasındaki önemi de küçümsenemez. Örneğin, yeni andlaşmada Milletler Cemiyeti Misakı'nın eksik yönleri tamamlanmaya ve karşılaştığı zorluklar aşılmaya çalışılmış ve bu sebepledir ki, yeni andlaşma daha uzun ve teferruatlı olmuştur[1064].

Birleşmiş Milletler de bir devlet ya da supranasyonal yetkilere sahip bir teşkilât olmamakla birlikte, uluslararası hukuk

---

[1064] ÖZMAN, A., **agm,** s.84.

açısından hukukî kişiliğe[1065] ve devlet egemenliğini sınırlayıcı özelliklere sahiptir.

Birleşmiş Milletler Şartı (Şart), kural olarak devletlerin egemenliğini muhafaza etmiştir. Örneğin Şart'ın 2.maddesinin 1.fıkrasında "Teşkilât, bütün üyelerin '**egemen eşitliği'** prensibi üzerine kurulmuştur"[1066] ve ayrıca aynı maddenin 7.fıkrasında "İşbu Andlaşma'nın hiç bir hükmüne özü itibariyle bir devletin '**milli yetki**'si içinde bulunan işlere Birleşmiş Milletlerin karışmasına cevaz verir....." denmek suretiyle üye devletlerin

---

[1065] BM Teşkilatı'nın, Şart'ın 104. maddesine göre uluslararası ilişkileri yürütebilecek hukukî ehliyeti ve kişiliği söz konusudur. Madde metni için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.43.

[1066] BM Genel Kurulu'nun 16.11.1963 tarihli kararı ile kurulmuş bulunan Devletler Arasında Dostane İlişkiler ve İşbirliği Konusunda Devletler Hukuku İlkelerini İncelemekle Görevli Özel Komite'nin 16.11.1964 tarihli kararında "egemen eşitlik" teriminin anlamı ve "devletlerin eşitliği" hususlarında varılmış görüş birliği şöyledir:

1-Bütün devletlerin egemen eşitliği vardır. Devletler hukukunun kişileri olarak eşit haklara ve vecibelere maliktirler.

2-Egemen eşitlik, özellikle aşağıdaki unsurları kapsamaktadır:

a) Her devlet, tam egemenliğin ayrılmaz parçası olan haklardan yararlanır,

b) Her devlet, öteki devletlerin kişiliğine saygı göstermekle mükelleftir,

c) Devletler, hukuk bakımından eşittirler,

d) Devletin ülke bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığı ihlal edilemez,

e) Her devlet, kendi ekonomik, siyasal ve kültürel sistemlerini dilediği gibi seçme hakkına sahiptir,

f) Her devlet milletlerarası vecibelerini iyi niyetle yerine getirmekle ve öteki devletlerle barış içinde yaşamakla mükelleftir. Bkz. MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I,** s.304**;** GOODRICH-HAMBRO, **age, s.**105 vd.

egemenliklerinin prensip olarak mahfuz tutulduğu anlaşılmaktadır.

Prensip olarak bunu böyle tespit ettikten sonra gerek diğer maddelerdeki hükümlerle, gerekse uygulamada, devlet egemenliğinin mahfuz tutulmasının pratik önemi kalmamış; Milletler Cemiyeti Misakı'na nazaran geniş ölçüde sınırlamalar getirilmiş bulunmaktadır. Örneğin, karar almada oybirliğinden oy çokluğu sistemine geçilmiş olunması; Teşkilât'ın kendine has özel kuvvetlerinin öngörülmesi, üyelerin Teşkilât'a keyfi şekilde girip çıkmalarının söz konusu olmaması; üye devletlerin yapacakları andlaşmaları tescilinin devamının benimsenmiş olması; Adâlet Divanı'na daha etkin rol verilmiş olması gibi yönleriyle Şart, üye devletlerin egemenliklerini uygulamada daha geniş ölçüde sınırlandırmış bulunmaktadır[1067].

3.2.3. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Organları Kararlarının Supranasyonal Değeri

3.2.3.1. Genel Kurul Kararları ve Devlet Egemenliğine Etkisi

Genel Kurul, Teşkilât'ın ana organı veya umumi meclisi fonksiyonuna sahiptir. Zira Genel Kurul, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın tüm üyelerinden müteşekkildir (Şart, 9.madde, 1.fıkra). Genel Kurul'daki tüm devletler eşit ve tek oy kullanabilirler (18.madde, 1.fıkra)[1068].

Genel Kurul'da alınan kararlar için ikili bir sınıflama söz konusudur: "**Önemli meselelerle ilgili kararlar**" hazır bulunan ve oy veren üyelerin üçte iki çoğunluğuyla alınır. Önemli meseleler ise; "milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasına taalluk eden tavsiyeler, Güvenlik Konseyi'nin süresiz üyelerinin seçimi, Ekonomik ve Sosyal Meclis üyelerinin seçimi, 86.maddenin 1.fıkrası gereğince Vesayet Meclisi üyelerinin

---

[1067] ÖZMAN, A., **agm,** s.85.

[1068] Madde metinleri için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.25 vd.

seçimi, Teşkilât'a yeni üyeler kabulü, üyelerin hak ve imtiyazlarının taliki, üyelerin ihracı, Vesayet rejiminin işlemesine müteallik meseleler ve bütçe meseleleri" şeklinde belirtilmiştir (18.madde 2.fıkra).

Burada sayılan "**önemli meseleler**" dışındaki konularla ve yeni önemli meselelerin tespiti ile ilgili kararların ise, hazır bulunan ve oy veren üyelerin çoğunluğu ile alınacağı hükme bağlanmıştır (18.madde 3.fıkra)[1069].

Görüldüğü gibi, Genel Kurul kararlarının "**supranasyonal**" (milli-üstü) özelliğine burada rastlanmamaktadır. Zira, Genel Kurul kararlarının ulusal hukuk sistemlerinde doğrudan uygulanması söz konusu olmadığı gibi, bağlayıcı etkisi de bulunmamaktadır. Gerçi, Genel Kurul'da alınan kararların "oybirliği" ile değil, oy çokluğuyla veya 2/3 çoğunlukla alınmasının[1070], karara katılmayan veya karşı olan devletlerin egemenliklerini sınırlandırdığı anlamı ilk bakışta çıksa da gerçekte böyle değildir. Zira, Genel Kurul kararlarının ister salt çoğunlukla alınsın, isterse 2/3 çoğunlukla alınsın, üye devletleri "**bağlayıcı yönü**" bulunmamaktadır; Şart'ta da böyle bir hükme rastlanmamaktadır. Genel Kurul'un kararları bu konuda tavsiyeden ibarettir[1071]. Ancak, Genel Kurul, sadece bütçe katkılarının tespitinde (17.madde) ve bununla ilgili cezalandırmada (19.madde) bağlayıcı kararlar alabilmektedir[1072]. Oysa Güvenlik Konseyi kararlarının bağlayıcılığı hakkında açık

---

[1069] Genel Kurul, yılda bir yapılan olağan ve gerekli görüldüğünde olağanüstü toplantı yapma yetkisine sahip bulunmaktadır (20.madde).

[1070] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II, s.**127-128; GÖNLÜBOL, M., **age, s.**240; ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I, s.**257.

[1071] SAR, Cem, "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukukî Değeri", **SBFD,** C : XII, S : 4, 1980, s.227 vd.

[1072] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.257.

hükümler mevcuttur. Örneğin, 25.maddede bu durum açıkça belirtilmektedir[1073].

Dolayısıyla Teşkilât'ın tüm üyelerinin iradelerinin tezahür ettiği Genel Kurul kararları tavsiyeden öteye gidememektedir[1074]. Özellikle Teşkilât'ın en önemli misyonu olan "barış ve güvenliğin korunması" ile ilgili konularda dahi, çoğunluğun iradesine etkin bir rol tanınmamıştır. Diğer bir deyişle, üye devletlerin, Genel Kurul kararlarına uyma mecburiyetleri söz konusu değildir[1075].

Buna karşılık, Güvenlik Konseyi dışındaki organların(üye devletler değil), kendileriyle ilgili Genel Kurul kararlarının çoğuna uyma zorunlulukları vardır[1076].

Bu arada belirtmek gerekir ki, Güvenlik Konseyi'nde -bir üyenin vetosu vb nedenle- barışın korunması hususunda karar alınamaz ve bu mekanizma kilitlenmiş olursa, BM Genel Kurulu'nun bu konuda karar alması söz konusudur. Bu amaca yönelik olarak Genel Kurul, 3.11.1950/377 (V) sayılı "**Barış İçin Birlik**" adıyla bir karar alarak,[1077] barışın sağlanması hususunda veto yüzünden çalışamayan Güvenlik Konseyi'nin yerine karar ve önlemler alabileceğini kabul etmiştir[1078]. Ancak bunun uygulanması henüz vaki olmadığı gibi, Güvenlik Konseyi'ne ve pratikte güçlü devletlere rağmen nasıl olacağı da şüphelidir. Kaldı ki, burada alınan Genel Kurul kararı dahi bağlayıcı olmayıp, tavsiye niteliğindedir[1079].

[1073] ÖZMAN, A., **agm,** s.85.
[1074] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.257.
[1075] ÖZMAN, A., **agm,** s.87.
[1076] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.127.
[1077] Bu kararla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age, s.**371 vd; MORGENTHAU, H. J., **age, s.**462 vd.
[1078] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.128.
[1079] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.257.

Bununla birlikte, Genel Kurul, bazı hallerde bağlayıcı kararlar alabilmektedir. Örneğin, yukarıda belirttiğimiz 17. ve 19. maddeler (bütçe ile ilgili) yanında örgüt organlarına üye seçimi ile ilgili (23/1, 61/1, 86/1-c)[1080]; kendi iç tüzüğünü kabul ile ilgili (21.madde); alt organları oluşturma ile ilgili (22.madde); Güvenlik Konseyi dışındaki organlarla ilgili Divan'dan görüş istemeye izinle ilgili (96/2.madde); devletlerin, BM uzmanlık kurumlarıyla (16.ve 85/1.maddeler) veya diğer stratejik olmayan (vesayet andlaşmaları gibi) andlaşmaların kabulü ile ilgili (63/1.madde) konularda BM Genel Kurulu'nun bağlayıcı kararlar alması söz konusudur. Bunun yanında ayrıca BM Adâlet Divanı, barış gücü oluşturma ve işleyişi ile ilgili; Şart'ın VII. Bölümü dışında kalan barış ve güvenliği bozan devletlerle ilgili; BM İdare Mahkemesi'nin kurulmasıyla ilgili ve Barış Gücü'nün bütçesiyle ilgili hususlarda BM Genel Kurulu'nun bağlayıcı kararlar alabileceğini belirtmiştir. Bunların dışında BM Genel Kurulu'nun Şart'ın 41, 42, 94/2, 108, 4/2, 5, ve 6. maddelerinde açıkça öngörülmüş bulunduğu şekilde Güvenlik Konseyi'nin de iştirakiyle bağlayıcı kararlar alması söz konusudur[1081].

Tüm bunlara rağmen üye devletlerin, Genel Kurul kararlarına uymak suretiyle egemenliklerinin sınırlandırılması yine üye devletlerin kendi irade ve insaflarına ve uluslararası ahlak anlayışlarına terkedilmiş bulunmaktadır[1082].

Ancak, belirtmek gerekir ki, her ne kadar bağlayıcı olmasa da, Genel Kurul kararlarının uluslararası kamuoyu üzerindeki etkisi inkar edilemez. Zira, dünya devletlerinin, dolayısıyla dünya halkının iradelerinin yansımasıyla alınmış bir karara -özellikle güçlü devletlerce- uyulmaması, uluslararası kamuoyu nezdinde uluslararası ahlakın olumsuz şekilde anlaşılmasına sebep olmak suretiyle kötü bir etki yaratabileceği

---

[1080] Genel Sekreter'in (Şart:97.md) ve Divan üyelerinin seçimi (Statü:8.md.) yine Güvenlik Konseyi'nin katılımı (tavsiye) ile olmaktadır.

[1081] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**, s.269.

[1082] ÖZMAN, A., **agm,** s.87.

de yadsınamayacak bir noktadır. Diğer bir ifadeyle, BM Genel Kurulu, uluslararası hukuku ilgilendiren uygulamadaki tüm meseleleri içeren gündemiyle fikir ve hassasiyetler açısından adeta dünyanın aydınlatma ve temizleme odası gibidir. Uyuşmazlıklar hakkındaki kararlarındaki ve çözümlerindeki hukuki yetkisi tartışılmasına rağmen hukuki gelişmelerin seyrindeki etkisi inkar edilemez. Genel Kurulun, devletler arasındaki etkileşimin klasik bir örneği olması tartışılabilmesine rağmen bu, bir aktörden çok bir arenadır. Bütün üyelerin eşit oy hakkı da bunu belirgin hale getirmektedir[1083].

3.2.3.2. Güvenlik Konseyi Kararları Ve Devlet Egemenliğine Etkisi 3.2.3.2.1. Üye Devletler Açısından

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın ana organı Genel Kurul olmakla birlikte -yukarıda da belirttiğimiz gibi- üyeler üzerinde ve özellikle de egemenlikleri üzerinde fazla ağırlığı bulunmamaktadır. Buna karşılık, Güvenlik Konseyi (Konsey)'nin üyeler ve hatta üye olmayanlar üzerindeki ağırlığı oldukça büyük olup, kurucular tarafından kendisine yürütme organı niteliği verilmek istenmiştir[1084]. Özellikle uygulamada Konsey'in ağırlığı belirginleşmektedir. Çünkü, tıpkı Milletler Cemiyeti'nde olduğu gibi, burada da güçlü devletlerle zayıf devletler arasında ayrım söz konusudur. Hatta Konsey'de bu ayrım güçlü devletler lehine daha belirgin bir hal almıştır[1085].

Güvenlik Konseyi, ilk başta beşi daimî olmak üzere on bir üyeden müteşekkil iken; daha sonra küçük -özellikle Asya ve Latin Amerika Kıtalarındaki- devletler tarafından yükselen itirazlar üzerine daimî üyelerin sayısı sabit tutulmak kaydıyla

---

[1083] SCHREUER, C., **agm**, s.9.
[1084] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.259. Aksi görüş için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.259.
[1085] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.249.

Konsey'in üye sayısı, -17 Aralık 1963 tarih ve 1991 sayılı Genel Kurul kararı ile Şart'ın 23, 27 ve 61. maddelerinde yapılan değişikliklerle- on beşe yükseltilmiştir.

Konsey'in daimî üyeleri (ABD, Çin, SSCB (şimdi Rusya), İngiltere, Fransa)[1086] Teşkilât'ın kuruluşu sırasında İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri sayılan beş güçlü devletten oluşmaktadır (23.madde)[1087]. İsimleri zikredilen beş daimî ülke dışındaki üyeler, iki yıllığına Genel Kurul tarafından 2/3 çoğunlukla seçilmektedir (23. madde, 2. fıkra).

Görüldüğü gibi Konsey'de güçlü devletlerin imtiyazları Milletler Cemiyeti'ne kıyasla daha belirgin durumdadır. Milletler Cemiyeti Meclisi'nde de "güçlü devletler"e "**daimî**"lik statüsü verilmiş ve "**veto**" yetkisi tüm üyelere tanınmış iken; bu defa farklı olarak "veto" yetkisi sadece beş güçlü devlete hasredilmiştir[1088]. Bu konunun, kuruluş aşamasında çok tartışıldığı şüphesizdir. Söz konusu güçlü devletler, ileride asıl fedakârlığı kendilerinin yapmış olacağından hareketle kendilerine daha fazla yetki verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir[1089]. Buna karşılık diğer devletler ise, daimî üyelerin belirlenmesinde uygulanan kıstasların belirtilmediği aksine keyfi bir durum olduğu; bu devletlerin "güçlü devlet" statülerini kaybetmeleri halinde durumlarının ne olacağı veya üyelikten çekilme

---

[1086] Bilindiği gibi, 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletler, SSCB'nin yerini **Rusya Federasyonu**'nun almasını kabul etmişler ve BM üyesi diğer devletler de Rusya Federasyonu'nun uluslararası kişiliği açısından SSCB'yi **"devam ettiren devlet"** olduğunu kabul etmişlerdir. Bu şekilde BM Güvenlik Konseyi'nde daimî üyelerden SSCB'nin yerini Rusya Federasyonu resmen almıştır.

[1087] Bu gün açıkça görülmektedir ki, bu dengeler değişmekte ve özellikle **Almanya**, **Japonya** gibi devletler bu sistemi zorlamaktadırlar.

[1088] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.249.

[1089] ÖZMAN, A., **agm,** s.88.

mekanizmasının tespit edilmediği; andlaşmanın tadili ile de bu üyelerin değiştirilmesine imkan tanınmadığı; daimî üye sayısının arttırılması veya eksiltilmesi hususunda da bir usul veya mekanizma tespit edilmediği gibi noktalar üzerinde itirazlarda bulunmuşlardır. Gerçekten de bu itirazlara konu olan usul ve mekanizmalar Şart'ta belirtilmemiştir. Sorun, uygulamaya, daha doğrusu "veto" yetkisi bulunan güçlü devletlerin arzu ve insafına bırakılmıştır [1090].

Tüm bu itirazlara -hatta San Francisco Konferansı'nda "orta büyüklükteki devletler"e "**yarı daimî üyelik**" tanınması teklif edilmesine- rağmen sonuç değişmemiştir[1091]. Ayrıca, 23.maddenin1.fıkrasına "...Teşkilât'ın diğer on üyesi her şeyden evvel Teşkilât üyelerinin milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasındaki ve Teşkilât'ın diğer gayelerinin sağlanmasındaki payını ve aynı zamanda âdilâne bir coğrafi taksimi bilhassa göz önünde tutan Genel Kurul tarafından süresiz üye olarak seçilir" hükmü eklenerek "orta büyüklükteki" devletlerin de Konsey'de daimî olarak seçilmeleri sağlanmak istenmişse de yine 23.maddenin 2.fıkrasına "... Çıkan üyeler derhal yeniden seçilemezler." kaydı konularak bu konudaki tüm çaba ve diğer hükümlerin etkisi silinmiş ve güçlü devletlerle diğerleri arasında köprü vazifesi görecek bir seçenek bırakılmamıştır[1092].

Kural olarak Genel Kurul'un hemen her konuda yetkisi bulunurken; Konsey'in yetkileri ise sadece "**uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına münhasır**" kılınmıştır[1093]. Bu

---

[1090] ÖZMAN, A., **agm,** s.88; GÖNLÜBOL, M., **age,** s.249.

[1091] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.249.

[1092] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.249.

[1093] Bu konuda geniş bilgi için bkz. CİVELEK, Jale, "BM Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı"(Bundan sonra "BM Teşkilatı

bağlamda, Güvenlik Konseyi iki tür yetkiyle donatılmıştır: Bunlardan birincisi ve asıl olanı, Şart'ın VII. Bölümünde düzenlenen "**uluslararası barışın tehdit edilmesi, bozulması ve saldırı**" durumunda alacağı **bağlayıcı** karar yetkisi[1094]; ikincisi ise, Şart'ın VI. Bölümünde düzenlenen "**uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü yolları**" konusunda vereceği tavsiye kararları yetkisidir. Güvenlik Konseyi ayrıca, bazen tek başına, bazen Genel Kurul ile birlikte[1095] karar alma gibi yetkilere de haizdir[1096]. Ancak pratikte bu böyle olmamıştır. Zira Konsey'in beş daimî

Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı" şeklinde anılacaktır), **MHB**, Y:10, S:1-2, 1990, s.13-47; CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu"(Yedinci Bölümünün "Yedinci Bölümün Yeni Boyutu" şeklinde anılacaktır), **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.93-99; GÖKMEN, Oğuz, "21. Asırda Nasıl Bir Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.32-39; ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Ortak Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.104-15.

[1094] Bilhassa Şart'ının 41. ve 42. maddeleri ile bu konuda her türlü fedakarlığı üye devletlerden isteyebilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.359 vd.

[1095] Yukarıda Genel Kurulu incelerken de belirttiğimiz gibi, Genel Kurul'dan bu şekilde çıkan kararlar, üyeler veya Teşkilat kurumları açısından bazen bağlayıcı olabilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I, s**.269 vd; ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.259; GÖNLÜBOL, M., **age,** s.258, 347 vd.

[1096] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.129.

üyesinin "**veto**"[1097] yetkisi -Genel Kurul'un yetki alanları da dahil olmak üzere- Konsey'in yetki alanının pratikte genişlemesine yol açmıştır. Güvenlik Konseyi'nin kararları kural olarak tüm Birleşmiş Milletleri bağlayıcı niteliktedir. Bu arada belirtmek gerekir ki, Konsey'in bir kısım kararları tavsiye niteliğinde iken; bir kısım kararları bağlayıcı niteliktedir. Bağlayıcı nitelikte karar alabilmesinin dayanağını 24.maddenin 1.fıkrasını oluşturmaktadır. **24.maddenin 1.fıkrası** "Teşkilâtın çabuk ve tesirli hareketinin temini için, üyeleri, milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasının başlıca sorumunu Güvenlik Konseyi'ne verirler ve Güvenlik Konseyi'nin bu sorumunun kendisine yüklediği görevleri yerine getirirken, kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler" demek suretiyle Konsey'in kararlarının bağlayıcılığını meşrulaştırmış olmaktadır[1098].

Bu şekilde Teşkilât üyeleri, belirtilen konularda Güvenlik Konseyi'ni vekil tayin etmiş ve egemenliklerinin bir kısmını da bu organa devretmişlerdir. Bunun tabiî sonucu olarak da vekilin alacağı kararlarla bağlanmaları söz konusu olacaktır[1099]. Öyle ki, Teşkilât üyeleri daha baştan harp hakkından feragat ettikleri gibi, kuvvet kullanmamayı ve tehdidinde bulunmamayı taahhüt ederek -siyasî boyutu bir tarafa- en azından hukuken kendi egemenliklerinin sınırlandırılmasını kabul etmişler; hatta, bu taahhütlere aykırı hareket edenlere karşı Güvenlik Konseyi'nin zor kullanmasına rıza göstermişlerdir ki,

---

[1097] Bu tabir Şart'ta kullanılmamaktadır. Bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.253.

[1098] **Raymond Aron**, 24/1. Maddenin, 2/1. Maddedeki "**devletlerin egemen eşitliği**" ilkesinin açık ihlali anlamına geldiğini aslında haklı olarak belirtmekle birlikte; buradan hareketle meseleyi, yanlış olarak "uluslararası hukuk"un hukuki temelsizliğine kadar götürmeye çalışmaktadır. Bu konuda eleştiriler için bkz. ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", s.95.

[1099] ÖZMAN, A., **agm,** s.88-89.

bunlar, gerçek egemenlik sınırlamalarının ta kendisidir[1100]. Diğer bir ifadeyle, daha önce meşru kabul edilen „**savaş**" gibi önemli bir olgu, bizatihi savaşı yapabilecek olan süjeler(devletler) tarafından yasaklanarak kendi egemenliklerini sınırlandırmışlardır[1101].

Buna benzer bir hüküm de 43. maddenin 1.fıkrasında yer almaktadır. "Birleşmiş Milletlerin bütün üyeleri milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını desteklemek üzere, Güvenlik Konseyi'nin daveti ile özel bir anlaşma veya anlaşmalar gereğince, milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası için Konsey'in emrine gerekli silahlı kuvvetleri vermeği ve geçit hakkı da dahil olmak üzere yardım ve kolaylıklarda bulunmayı taahhüt ederler". Bu hükümle üye devletler Konsey'in bağlayıcı kararlar alabileceğini ve kendilerinin de bu kararlara uyacaklarını ayrıca beyan etmiş bulunmaktadırlar[1102].

Ayrıca belirtmek gerekir ki, gerek 43. maddenin 1. fıkrasındaki, gerekse 41. ve 42. maddelerdeki hükümler, Güvenlik Konseyi'nin alabileceği bağlayıcı kararların ağırlığının derecesini ve çeşitlerini belirtir nitelikte olup, buna paralel olarak üye devletlerin egemenliklerinin de ne ölçüde sınırlandığını belirtir niteliktedir. Örneğin 41.maddede "Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanılması gerektirmeyen ne gibi tedbirlerin alınması lazım geleceğini tespit ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu tedbirleri uygulamaya davet edebilir. Bu tedbirlere ekonomik münasebetlerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer ulaştırma vasıtalarının tamamen veya kısmen kesilmesi ile siyasî münasebetlerin kesilmesi de dahil olabilir." denmektedir ki, bu şekilde üyelere her alanda görevler yüklenebilmekte; hayati sayılan konularda

---

[1100] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.304.

[1101] ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", s.93.

[1102] Bilindiği gibi, **Körfez Krizi** sırasında Birleşmiş Milletler adına Irak'a müdahalede söz konusu kuvvetlerin Türkiye'nin İncirlik Üssü'nü kullanmasının meşruiyeti bu hükme dayandırılmıştı.

dahi menfaatlerinden feragate zorlanabilmekte ve bununla da yetinilmeyerek, 42.madde ile üye devletlere daha ağır yükümler yüklenebilmektedir.

Ayrıca 42.maddede "Güvenlik Konseyi, 41.maddede öngörülen tedbirlerin uygun olmayacaklarına veya uygun olmadıklarının sabit olduğuna hükmederse, milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası veya yeniden tesisi için, hava, deniz veya kara kuvvetleri vasıtasıyla gerekli addettiği her türlü teşebbüse geçebilir. Bu teşebbüse, nümayişler (gösteri, protesto), abluka tedbirleri ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz veya kara kuvvetleri tarafından yapılacak başka hareketler dahil olabilir."[1103] şeklinde belirtilen hükümleri yukarıda belirttiğimiz 43.maddenin hükümleriyle birlikte değerlendirdiğimizde, üye devletler, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla tüm güvenlik güçlerini ve imkanlarını Konsey'in emrine verme yükümü altına girmektedirler ki, bu durum, uluslararası ilişkiler tarihinde ilk defa görülmekte; devletler egemenliklerinden ilk defa bu kadar fedakârlıkta bulunmaktadırlar ki, aynı zamanda bunlar, birer açık egemenlik sınırlamalarıdırlar[1104].

Bununla birlikte, uluslararası güvenlik sisteminin ana unsuru olan Güvenlik Konseyi'nin yapısı, işleyişi ve yetkileri sürekli eleştiri konusu olmuştur. Özellikle siyasilerce üye sayısının artırılması ve yetkilerin genişletilmesi üzerinde durulurken; hukukçularca ise daha ziyade mevcut sistemin işleyişi üzerinde durulmuştur[1105].

Böylesine ulvi gayeler için yapılmış bulunan bu fedakârlıklar âdetâ ilk bakışta insanın ruhunu ferahlatır görünse de uygulamada pek iç açıcı bir manzaranın var olduğu

---

[1103] Madde metni için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.33.

[1104] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.305.

[1105] ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", s.95.

söylenemez. Diğer bir deyişle, Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenlik konusunda uzun vadeli fonksiyonları bulunmakla birlikte son zamanlara kadar bunlar asgari ölçekte kullanılmıştır. Bunun sebepleri pek çoktur:

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu tür kararlarda izlenen usuller, veto yetkisi ve daimi statüler içerisindeki egemen eşitliğin klasik içeriğinden çıkarılabilir[1106]. Kısmen yukarıda da değindiğimiz gibi, Teşkilât'ın kurulmasında devletlerin saikları arasında farklılıklar söz konusudur. Güçlü devletler gerek Milletler Cemiyeti'nde, gerekse daha önceki uluslararası teşkilâtlanma çabalarında olduğu gibi, bu tür oluşumları hep tek başlarına veya belli bir azınlık ortaklığıyla dünyayı yönetme aracı olarak görmüşlerdir[1107]. Bu amaca yönelik olarak da Teşkilât'ın işleyişini de kendi arzularına göre düzenlemeye çalışmışlar ve bunun sonucu olarak da "veto" sistemini dayatmışlardır.

Veto sisteminin bizatihi varlığının olumsuzluğu bir tarafa, güçlü devletlerin çıkar çatışmaları yüzünden bu adil olmayan sistem dahi işletilememiş; Şart'ta öngörülmesine rağmen, pek çok oluşumlar gerçekleştirilememiş, tedbirler alınamamış ve benzer olaylarda değişik tavırlar sergilenerek "çifte standart"lar uygulanmıştır. İstisnalar ise bu genel kaideyi bozacak nitelikte değildir[1108].

İşte devletlerin egemenliklerini olumsuz açıdan ve hoşa gitmeyen şekilde etkileyen, sınırlandıran asıl önemli noktalar bunlardır. Bu tutumlar sebebiyledir ki, çoğu devlet ya da kişiler

---

[1106] SCHREUER, C., **agm**, s.9.

[1107] İlginçtir ki, bugün de -başta ABD'nin olmak üzere- aynı gayretlerin devam ettirildiği açıkça görülmektedir.

[1108] Örneğin **Kore Harekâtı,** SSCB'nin yokluğunda bir oldu-bittiye getirilerek Sosyalist Blok'a karşı olan bir harekât haline getirilmiş**; Irak Müdahalesi** ise yine SSCB'nin pek etkili olmadığı ve buna karşılık diğer büyük devletlerin çıkarlarının örtüştüğü bir hareket halini almıştır. Bu da bize, bu harekatların birer istisnadan ibaret olduğunu göstermektedir. Zira, benzer bir müdahaleyi **Çeçenistan**'da görmek mümkün olmamıştır.

hukukun küreselleşmesi yönünde rahat adımlar atamamakta hatta hukuksal milliyetçiliğin fanatizminden kurtulamamaktadırlar. Tüm bunlar, âdeta tarih tekerrür edercesine bugün "**yeni dünya düzeni**" ve "**küreselleşme**" çabalarıyla yine gündeme gelmiş bulunmaktadır...

Güvenlik Konseyi'nin karar alma usulünde uygulanan "veto" sistemi, güçlü devletlerle diğer devletler arasındaki hem hukukî, hem de fiili eşitsizliği ve adaletsizliği açıkça ortaya koyar niteliktedir. Teşkilât't'ın çalışmasında en çok pürüzün çıktığı ve anlaşmazlıkların yaşandığı alan da burası olmuştur. Bu alan, âdeta güçlü devletlerin taktik savaşlarının yaşandığı yer olmuştur.

Aslında "veto" sisteminin mahzurları daha önceden öngörülmemiş değildir. Bu sebeple bu sistemin mahzurlarını gidermek amacıyla birtakım çabalar da yapılmıştır. Özellikle "**çifte veto**" sebebiyle organın çalışmalarının kilitlenmesi ve dolayısıyla verimliliğin azalmasının önlenmesine de çalışılmıştır. Buna yönelik olarak 10.madde işletilmek istenmişse de başarılı olunamamış ve yine "veto" sistemi engel olmuştur[1109]. Yukarıda Genel Kurul'u incelerken de belirttiğimiz gibi, barışın korunması doğrultusunda veto nedeniyle Güvenlik Konseyi prosedürü kilitlendiğinde, Genel Kurulu'un bağlayıcı karar alabilmesi, "**Barış İçin Birlik**" adıyla anılan 3.11.1950/377 (V) sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilmiştir[1110].

Bilindiği gibi Güvenlik Konseyi'nin karar alma usulü, Şart'ın 27.maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre: "1-Güvenlik Konseyi'nin her üyesi bir oya sahiptir. 2-Güvenlik Konseyi'nin usul meselelerindeki kararları dokuz üyenin müspet oyu ile alınır. 3-Güvenlik Konseyi'nin diğer bütün meselelerdeki kararları, sürekli üyelerin hepsinin oyları dahil olmak üzere, dokuz üyenin müspet oyu ile alınır; şu kadar ki, VI. Bölüm ile 52.maddenin

---

[1109] ÖZMAN, A., **agm,** s.90.

[1110] Ayrıntılı bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II, s.**128; GÖNLÜBOL, M., **age,** s.371.

3.fıkrası mefadı gereğince alınan kararlarda, bir uyuşmazlıkla taraf olan, oy vermekten imtina eder".

Her ne kadar sonradan sayılar değiştirilmişse de Güvenlik Konseyi'ndeki oylama usulünün temeli aslında **Yalta Konferansı**'nda atılmış idi[1111]. Milletler Cemiyeti'nden farklı olarak "oybirliği" sistemi değil, görüldüğü gibi güçlü devletlere imtiyaz olanağı sağlayan bir sistem kabul edilmiştir. Yine hatırlanacağı üzere MC'deki "oybirliği" sistemiyle her bir üye uygun görmediği kararı veto ederek engelleyebiliyordu. Burada ise bu hak sadece güçlü devletlere tanınmış durumdadır[1112]. 27. maddeden anlaşılan, Konsey'e üye her devletin bir oy hakkı vardır ve kararlar kural olarak 9/15 çoğunlukla alınır. Ancak "**usul**" meselelerinde, herhangi dokuz üyenin olumlu oyu, kararın alınmasına kafi geldiği halde, "**diğer bütün**" meselelerde dokuz olumlu oyun içinde sürekli beş üyenin tümünün olumlu oyunun bulunması şartı öngörülmüştür. Bu şekilde güçlü devletlerden oluşan beş daimî üyeye "veto" hakkı verilmiş bulunmaktadır. Diğer bir deyişle Milletler Cemiyeti'ndeki "oybirliği" kuralı burada büyük-daimî üyelerin oybirliği şekline dönüşmüştür[1113].

Bu şekilde Güvenlik Konseyi'nin daimî-büyük üyelerine, oylarını olumsuz kullanmak suretiyle bir kararın çıkmasını engelleme yetki ve imkanı tanınmıştır. Gerçi her ne kadar 27. maddenin lafzından daimî üyelerin bu "veto" haklarını olumlu oy vermeme -yani olumsuz oy veya hiç oy vermeme- şeklinde kullanabilecekleri anlaşılmakta ise de uygulamada sadece olumsuz oy kullanma şeklinde olmuş; "**katılmama**" veya "**çekimser kalma**" durumu -"**Kore Müdahalesi**"nde olduğu gibi- "veto" olarak anlaşılmamıştır[1114]. Diğer bir ifadeyle, hukuksal açıdan tartışmalara neden olan Şart'ın bu 27/3.maddesi,

---

[1111] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.260.
[1112] ÖZMAN, A., **agm,** s.90.
[1113] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.260.
[1114] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.260.

uygulamada söz konusu her iki durumda da (katılmama veya çekimser kalma) Konsey'in almış olduğu kararların geçerli olduğu şeklinde kabul edilmiştir[1115].

Burada ortaya çıkan diğer bir problem de bir meselenin "**usul**"den olup olmadığının tespitidir. Sorun, bu tür bir karar için daimî üyelerin "**veto**" hakkının işleyip işlemeyeceği noktasında olmuştur[1116]. Uygulamada ise son söz yine Güvenlik Konseyi'ne bırakılmıştır. Bir meselenin "usul"den olup olmadığı konusu da usul dışı bir mesele kabul edilmek suretiyle burada da daimî - güçlü devletlerin olumlu oyu aranmış ve bunlara yine "veto" hakkı tanınmıştır ki, doktrinde buna "**çifte veto**" da denmektedir[1117].

Güçlü(daimî) üyelerin "veto" yetkisinin uygulanmadığı durumlar da söz konusudur. Bunlar 27.maddenin 3.fıkrasında belirtilen durumlardır. Bunlardan birincisi, Şart'ın VI. Bölümü gereğince "uluslararası bir uyuşmazlığın barışçı yollarla

---

[1115] İspanya ile ilgili 24.9.1946 tarihli oturumda Sovyet temsilcinin çekimser oyu **"veto"** olarak nitelendirilmeyerek karar geçerli sayılmış**;** Kore Harekâtı ile ilgili oturumda da yine Sovyet temsilcinin -Çin'in Teşkilat'a kabul edilmemesini protesto amacıyla- katılmaması da yine **"veto"** olarak değerlendirilmeyerek karar geçerli sayılmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. MORGENTHAU, H. J., **age,** s.535 vd**;** GÖNLÜBOL, M., **age,** s.257, 365 vd; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II, s**.129.

[1116] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**I, s.130.

[1117] Söz konusu **"çifte veto"**, bir takım hileli oyunlara alet olabilecek niteliktedir. Örneğin ilk oylamada sorunun Konsey başkanınca ortaya konması ve oylama sonucunun yorumu bir meselenin usulden mi, yoksa esastan mı olduğunun tayininde önem taşıyacaktır. Uygulamada ise ilk oylamada daimî üyeler aynı yönde oy belirtmemişlerse, mesele esastan olarak kabul edilmektedir. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.255. Ayrıca bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.261; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II, s**.130.

çözülmesi hakkında bir karar alınması halinde" bu uyuşmazlığa taraf olanların -daimî üye de olsa- Güvenlik Konseyi'nde o konu hakkında oy kullanma yetkisinin bulunmamasıdır. Bu durumda söz konusu daimî üyenin "veto" yetkisi işlemeyecektir. İkinci istisna ise, yine 52.maddenin 3.fıkrasında belirtilmiş bulunan "bölgesel uyuşmazlıkların barışçıl çözümü" ile ilgilidir. Bu durumda Güvenlik Konseyi, bir bölgesel uyuşmazlığın, yine bölgesel anlaşma ve oluşumlar vasıtasıyla barışçıl yollarla çözülmesini tavsiye edebilmektedir. İşte böyle bir uyuşmazlığa -daimî üye de olsa- taraf olanların, bu konudaki oylamaya katılamayacağı yine 27.maddenin 3.fıkrasıyla hükme bağlanmıştır. Bu durumda da taraf daimî üyenin kural olarak "veto" yetkisi işlememiş olacaktır[1118]. Aslında 27/3'teki hükümle Teşkilât'ın yönetiminin güçlü devletlerde bulunduğu hususu daha da perçinleşmiştir. Zira söz konusu hükme göre, bir uyuşmazlığa taraf olan devlet, sadece Şart'ın VI. Bölümündeki anlaşmazlıkların çözümü konusunda oy vermekten alıkonulmuş olmaktadır. Yani, "veto", VII. Bölüm' deki zorlama tedbirlerine uygulanmaya devam etmektedir. Bir daimî üye bir uyuşmazlığa taraf olduğunda Konsey, 27/3. madde gereğince bu devletin tavrına aldırmadan bir karara varabilir. Ancak sorun bu kadarla kalmamaktadır. Söz konusu kararı Konsey uygulamaya koymak istediğinde, bu defa, ister uyuşmazlığa taraf olan, isterse diğer bir güçlü devlet tarafından bu uygulama teşebbüsüne karşı gelinebilir. Bu durumda ise bir güçlü devlet aleyhine karar alınamayacak veya hakkında alınmış olan karar, hiçbir zaman uygulanamayacaktır[1119]. Bir diğer istisna ise Divan yargıçlarının oy çokluğu ile (vetosuz) seçilmesindedir. Burada söz konusu olan Statü'nün 10.maddesidir[1120].

[1118] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.261; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.130.

[1119] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.607.

[1120] Madde metni için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.84. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II, s**.130.

Bu arada şunu da sormak gerekir: Bir uyuşmazlığın gerek bölgesel gerekse uluslararası barışçıl yollarla çözümlenmesine yine Güvenlik Konseyi karar alacağına ve bu durumda da "veto" sistemi işleyeceğine göre 27. maddenin 3. fıkrasını işletmek pratikte mümkün olacak mıdır? Kanaatimizce bu durumda, yani uyuşmazlık bölgesel değilse, o zaman uyuşmazlığa taraf olduğundan ilgili oturuma katılamayacaktır.

Görüldüğü gibi Güvenlik Konseyi'nin konumu ve aldığı kararların, tüm Birleşmiş Milletler üzerinde önemli bir etkisi söz konusudur. Özellikle yukarıda da belirttiğimiz gibi gerek 24.maddenin sağladığı meşruiyet, gerek 41. ve 42. maddelerin tanıdığı tedbirsel haklar, gerekse 27. maddenin oylamada sağladığı ayrıcalıklar ve gerekse diğer hükümlerle birlikte genel olarak Güvenlik Konseyi ve buraya hakim olan beş büyük daimî üyenin üstün bir ayrıcalığı söz konusudur.

Güvenlik Konseyi'ndeki beş büyük-daimî üyeye tanınan bu imtiyazlar, diğer üye devletler aleyhine "**eşitlik**" prensibini zedelediği gibi, bu devletlerin egemenliklerinin söz konusu daimî devletler tarafından "tek taraflı" olarak sınırlandırılması sonucunu da doğurmuştur. Hatta uygulamada öyle bir hal almıştır ki, söz konusu beş büyük-daimî devlet, barışı koruma vb konularda diğerleri adına hareket ederek onların "vasisi" durumuna geçmiştir.

Birleşmiş Milletler üyeleri arasındaki eşitliğin bozulması iki yönlü olmuştur. Birincisi "**hukukî olarak eşitliğin bozulması**"dır. Bu da Birleşmiş Milletler Şartı hükümleriyle ortaya çıkan bir durumdur. Diğer üye devletlerce her şeyden önce beş büyük-daimî devlete "veto" yetkisi tanınarak âdetâ ipler bunlara teslim edilmiştir. Bu "veto" sistemiyle zayıf devletler Konsey'deki tartışma ve oylamalara katılmadıkları halde arzuları hilafına olan kararlara uymak zorunda kalmakta; büyük beş-daimî üyenin egemenliklerine hiç bir halel gelmediği halde kendi egemenliklerinin sınırlandırılmasına razı olmuş duruma düşmektedirler. Bu şekilde daha ilk baştan "Teşkilât'ın, bütün devletlerin eşitliği üzerine kurulmuş olduğu" prensibi ihlal edilerek devre dışı bırakılmış, böyle olunca da tüm devletler

arasında oluşturulmuş bir eşitler organizasyonundan ziyade; büyüklerin küçükleri yönettiği, hatta himaye ettiği, onlara hükûmet ettiği bir yapı ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, sadece beş güçlü devlete "daimilik" statüsünün diğer devletlerce tanımış olması da yine egemen eşitlik prensibini ihlal eden hukukî bir yöndür[1121].

Üyeler arasındaki eşitliğin bozulmasına yol açan "**fiili**" durumların başında ise söz konusu beş büyük-daimî devletin zaten güçlü olmaları sebebiyle diğer zayıf devletler üzerinde serbestçe hegemonya kurabilmeleri (ekonomik, teknolojik, vb) gelmektedir. Bu şekilde, onların iradelerini ve dolayısıyla egemenliklerini kolayca sınırlayabilmektedirler. Modern çağa, modern anlayışlarla ve insana saygı sloganıyla ortaya çıkan ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın kuruluşunda bu söylemleri dile getiren güçlü devletler; eski sömürgeci krallıklar, imparatorluklar geleneğini değiştirme iradesini ortaya koyamamışlardır.

Diğer bir fiili durum da, gerek Genel Kurul, gerekse Güvenlik Konseyi tarafından alınan ve kendi çıkarlarına uymayan kararların pratiğe geçirilmesinde güçlü devletlerin keyfi davranarak, Şart'ın hükümlerini uygulamayarak aşikâr şekilde ihlal etmeleridir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, öncelikle Güvenlik Konseyi olmak üzere Teşkilât'ın aktif ve etkili şekilde çalışabilmesi, fonksiyonunu tam olarak icra edebilmesi fiiliyatta ancak beş büyük-daimî üyenin işbirliğine bağlı kalmıştır[1122]. Bunun gerçekleşmesi ise şu anda mümkün görülmemektedir. Hatta aksi bir bakış açısıyla böyle bir işbirliğinin bir uluslararası kartelleşmeye yol açarak zayıf devletlerin egemenliklerini tamamen yok edip etmediği de ayrı bir tartışma konusu olabilecek niteliktedir.

[1121] Her ne kadar, **Özman** bu durumu, egemenliğin fiili ihlaline sokmuşsa da Andlaşma'nın bütünü ele alındığında diğer üye devletlerin bunu onayladıkları, bu nedenle de bunun hukukî bir sebep olduğunun anlaşılacağı kanaatindeyiz. Bkz. ÖZMAN, A., **agm,** s.90.

[1122] ÖZMAN, A., **agm,** s.90.

Bu şekilde uluslararası alanda pek çok olumlu "ilk"leri ortaya koymasının yanında gerçek küreselleşmeyi olumsuz yönde etkileyen bir sonucun oraya çıktığı kanaatindeyiz. Zira Birleşmiş Milletler'in küresel yönetimi, Güvenlik Konseyi'nin ve dolayısıyla beş güçlü devletin yönetimiyle özdeşleşmiştir. Böyle olunca da Şart, Konsey içinde güçlü devletlerin üstünlüğünü ortaya çıkarma fonksiyonunu icra eder duruma gelmektedir. Oybirliği ilkesinin, bütün Güvenlik Konseyi kararları için geçerli olmaktan çıkarılması bunun en açık delilidir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler'in pürüzsüz işleyebilmesi, söz konusu beş güçlü devletin sürekli olarak oybirliğinin sağlanmasıyla mümkün olacaktır. Şart'ın, oybirliğini sadece beş güçlü devlete hasretmesi, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nı bu güçlü devletlerin uluslararası hükûmeti haline sokmuştur. Bu manzara bize, Birleşmiş Milletleri bir "**dünya oligarşisi**"; Güvenlik Konseyi'ni de bunun çekirdeği ve günümüzün Kutsal İttifakı; beş güçlü devleti ise Kutsal İttifak içinde bir Kutsal İttifak olarak aksettirmektedir[1123]. Bu nazik dengenin en zayıf yönünü de yine "veto" sistemi oluşturmaktadır. Zira, sürekli üyelerden birinin dahi vetosu, Birleşmiş Milletler Federasyonu(oligarşisi) veya uluslararası hükûmeti diye bir şey bırakmayacaktır.

Bu noktada önemle vurgulamak gerekir ki, bu nazik dengenin mevcudiyeti, söz konusu güçlü devletlerin diğerleri üzerindeki hegemonyasını diğer taraftan sınırlamakta veya bertaraf da edebilmektedir ki, bu da, Birleşmiş Milletler uluslararası yönetimine hukuksal olarak daha fazla katılımcı ve küresel bir nitelik kazandırmış olmaktadır. Buna rağmen, realitede sürekli üyelerin tümünün değil; gerçekte sadece bazılarının -hatta bugün itibariyle özellikle Sovyetler'in dağılmasıyla sadece ABD'nin- güçlü devlet olması, Birleşmiş Milletler uluslararası yönetiminin yukarıda belirttiğimizden çok

---

[1123] MORGENTHAU, H. J., **age,** s 606.

daha büyük derecede bir güçlü devlet(ler) yönetimi olduğunu ortaya koymaktadır[1124]. Bu ise, **E.J. de ARECHAG**A'nın *"güçlü devlet ve yandaşlarına karşı müeyyide uygulanamayacağını önceden(a priori) kabul eden bir sitem, 'ortak güvenlik sistemi' yakıştırmasını hak etmeyecektir"*[1125] eleştirisini haklı çıkaracaktır.

[1124] Bu konuda farklı görüşler için bkz. CİVELEK, Jale, "BM Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı "(Bundan sonra "BM Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı" şeklinde anılacaktır), **MHB**, Y:10, S:1-2, 1990, s.13-47; CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu"(Yedinci Bölümünün "Yedinci Bölümün Yeni Boyutu" şeklinde anılacaktır), **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.93-99; GÖKMEN, Oğuz, "21. Asırda Nasıl Bir Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.32-39; ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Ortak Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.104-15. FALK, Richard, "Can UN Recover or Not?", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.5-11; ATAÖV, Türkkaya, "BM'de Değişiklik Gereksinimi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.41-63; ALTUĞ, Yılmaz, "BM Andlaşması"nda Bir Revizyon Gerekli mi?", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.64-75.

[1125] Aktaran: ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron ve Uluslararası

3.2.3.2.2. Güvenlik Konseyi Kararlarının Üye Olmayan Devletlerin Egemenliğine Etkisi

Aslında bugün itibariyle Birleşmiş Milletler'e üye olmayan devlet çok azdır. Ancak ileride, şu andaki üyelerin üyeliklerinin akıbeti hususunda kesin bir şey söylenmesi de mümkün değildir. Şüphesiz bu durum, Teşkilât'ın, tüm üyelerini ve hatta tüm dünya toplumunu kucaklayıcı ve tatmin edici bir fonksiyonu icra edip etmemesiyle de yakından ilgilidir. Bu sebeple bu konuyu atlamamız mümkün değildir. Zira, Güvenlik Konseyi'ne -diğer bir ifadeyle güçlü devletlere- tanınan yukarıda belirttiğimiz pek çok yetki karşısında üye devletlerin egemenliklerinin ne ölçüde etkilendiğini açıklamaya çalıştık. Üye devletlerin, yukarıda vurguladığımız gibi, kendi rızalarıyla egemenlik haklarının bir kısmından genelde Teşkilât, özelde ise Konsey lehine fedakârlıkta bulundukları varsayılabilir[1126]. İşte bu noktada Teşkilât'a üye olmayan devletler için durumun ne olacağı sorusu gündeme gelmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Birleşmiş Milletler Şartı, Teşkilât'a üye olmayan devletler arasında "**düşman olan**" ve **"düşman olmayan**" şeklinde bir ayrım yapmıştır.

53.maddenin 2.fıkrasında "**düşman devlet**"ten ne kastedildiği "**İkinci Dünya Savaşı**'nda işbu Andlaşma'yı imza edenlerden herhangi birinin düşmanı bulunan bir devlet" şeklinde belirtilmiş; aynı maddenin 1.fıkrasında ise "Güvenlik Konseyi, gerekirse kendi yetkisi altında zorlayıcı tedbirlerin uygulanması için bölge anlaşmalarını veya teşekküllerini kullanır. Bununla beraber, Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın, bölge anlaşmaları gereğince ve bölge teşkilleri tarafından hiçbir zorlayıcı harekete teşebbüs edilmeyecektir. İşbu maddenin ikinci fıkrasındaki tarife göre düşman devlet sayılanlara karşı, 107.madde gereğince alınan veya böyle bir devlet tarafından yeniden saldırma siyasetine

---

Hukukun Hukuk Niteliği", s.95.

[1126] ALSAN, Z. M., **age,** s.484.

başlanmasına karşı tevcih olunan bölge anlaşmalarında derpiş edilen tedbirler, ilgili hükûmetlerin isteği üzerine, böyle bir devlet tarafından yapılacak yeni bir saldırmayı önlemek ödevinin Teşkilât'a verilmesi kabil oluncaya kadar, bundan müstesnadır"[1127] denirken; 107.maddede ise "İşbu Andlaşmanın hiç bir hükmü, Andlaşmayı imzalayan herhangi bir devletin İkinci Dünya Savaşı'nda düşmanı bulunmuş olan bir devlete karşı, bu hususta ki sorumluluğu haiz olan hükûmetler tarafından, bu harbin bir neticesi olarak girişilmiş veya tecviz edilmiş bir harekete ne tesir eder, ne de mani olur" denmek suretiyle Güvenlik Konseyi'nin -dolayısıyla Teşkilât'ın- üye olmayan ülkeler üzerinde ne denli hakim bir anlayış sergilemiş olduğu açıkça ifade edilmektedir[1128].

Buradan anlaşılan birinci nokta, söz konusu "**düşman devlet**"lerin, İkinci Dünya Savaşı'nın mağlup devletleri olduğudur. Bunun uzantısı olarak da Savaş'ın etkin galip devletlerinin -âdeta mükafatlandırılırcasına- mağlup devletler aleyhine yapacakları her türlü kontrol veya tedbirsel girişimler serbest bırakılmakta ve dolayısıyla söz konusu "mağlup-düşman" devletlerin egemenliklerinin sınırlanabilmesine izin verilmiş olunmaktadır.

Her ne kadar Savaş'ı sona erdiren barış andlaşmaları çerçevesinde olduğu zımnen çıkarılabilse de mağlup-düşman devletlerin egemenliklerine yapılabilecek böylesi, müdahalelerin ölçüt ve süresi de tespit edilmemiştir. Hatta bu boşluktan SSCB, Kore meselesinde kendi çıkarı doğrultusunda yararlanmak istemiş ve bu meselenin Genel Kurulca incelenmesine 107.maddenin engel teşkil ettiğini ileri sürmüşse de Genel Kurul, 107.maddenin böyle bir engelleme teşkil etmediği görüşüne varmıştır[1129].

[1127] Madde metni için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.35.
[1128] ÖZMAN, A., **agm,** s 91.
[1129] ÖZMAN, A., **agm,** s.91 -92.

Bugün, söz konusu mağlup devletlerin (**Almanya** ve **Japonya**) düşmanlığı diye bir şey kalmamıştır. Hatta aralarında ittifaklar (ABD-Japonya; Almanya-Rusya; AB vb) vardır. Ayrıca buna "vesayet rejimi" gibi metruk olmuş kurumlarla BM'nin kuruluşuna etki eden ilkel, düşmanca ve sömürgeci anlayışı da eklediğimizde; bu temel üzere kurulu mevcut sistemin değişmesi gerektiği daha da belirginleşmektedir.

Aynı maddede (53/1) geçen bir cümle de ikinci nokta olarak dikkate şayandır. "Güvenlik Konseyi, gerekirse kendi yetkisi altında zorlayıcı tedbirlerin uygulanması için bölge anlaşmalarını veya teşkillerini kullanır..." şeklindeki ifadeyle üye veya üye olmayan ayrımı yapılmadan devletlerce oluşturulmuş bölgesel anlaşma ve teşkilleri üzerinde Güvenlik Konseyi'nin tasarrufundan söz edilmek suretiyle bu tür bölgesel anlaşma ve teşkillere taraf devletlerin irade ve egemenliklerine müdahale edilmiş olduğu kanaatindeyiz. Aynı maddede söz konusu cümleyi müteakiben buna paralel olarak "bununla beraber Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın, bölge anlaşmaları gereğince ve bölge teşkilleri tarafından hiçbir zorlayıcı harekete teşebbüs edilmeyecektir; (bunun istisnası "düşman devletler"le ilgili olanlardı) denmek suretiyle yine bu tür bölgesel anlaşma ve teşkillere taraf devletlerin egemenliklerine olumuz bir müdahale yapılmış olduğu kanaatindeyiz.

Şart'ın söz konusu organları vasıtasıyla üye olmayan devletlerin egemenliklerine müdahalesi bunlarla da sınırlı kalmamaktadır. Öncelikle tespit etmek gerekir ki, Şart'ın prensiplerden bahseden 2.maddesinin 6.fıkrasında "Teşkilât, Birleşmiş Milletler üyesi olmayan devletlerin, milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasının icap ettirdiği ölçüde işbu esaslara uygun olarak hareket etmesini sağlar" denmek suretiyle daha baştan üye olmayan devletlerin egemenliklerine açıkça müdahale edilmekte, onlara sorumluluklar yüklenmekte ve Teşkilât, onlar üzerinde amir konuma sokulmaktadır[1130]. Bunun anlamı,

---

[1130] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.254; ÖZMAN, A., **agm,** s.91.

Güvenlik Konseyi, Teşkilât'a üye olmayan devletlere karşı da eğer gerekli görüyorsa önleyici ve zorlayıcı tedbirler alabilecek ve direktifler verebilecektir. Oysa bu husus, daha önceleri uluslararası hukuk açısından açık bir "müdahale" sayıldığı halde, bugün itibariyle Şart tarafından meşru hale getirilmiş bulunmaktadır.

Bu maddeye, Dibace kısmındaki ve diğer hükümlerdeki genel mantığı da eklediğimizde üye olmayan devletlerin egemenliklerinin Teşkilât tarafından görünenden daha fazla oranda sınırlandırılabileceği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Güvenlik Konseyi -bu iki hükümden hareketle- her ne kadar üye olmayan bir devleti, suçlu sayılan başka bir devlete karşı müdahaleye zorlayamazsa da, böyle bir devlete yardım etmesi durumunda -özellikle Dibace kısmındaki hükümlere dayanarak- böyle bir yardımı tüm Birleşmiş Milletler'e yönetilmiş hasmâne bir girişim sayarak gerekli tedbir ve müdahaleyi yapabilir. Bu tedbirler ise, asıl suçlu sayılan devletlere uygulanacak olanlarla aynı nitelikte de olabilir[1131]. İşte tüm bunlar, üye olmayan devletler için de gerçek egemenlik sınırlamalarının normlaşmış halidir[1132].

Görüldüğü gibi Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, üye olsun veya olmasın tüm dünya ülkeleri ve dolayısıyla halkları üzerinde âdetâ hamilik ve hükümranlığını doğrudan ve dolaylı olarak ilan etmiş durumdadır. Kaldı ki, bu gün sayıları hayli az olan üye olmayan devletler ayrıca; yapmış oldukları bölgesel anlaşmalar veya teşkilatlar vasıtasıyla, Birleşmiş Milletler'le sıkı temas ve ilişkiler içinde bulunmak suretiyle dolaylı da olsa Teşkilât tarafından egemenliklerinin sınırlandırılması durumuyla karşı karşıya bulunmaktadırlar.

[1131] ÖZMAN, A., **agm,** s.92.
[1132] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.305.

Aslında Şart'ta herhangi bir hüküm bulunmasa dahi, bu gün bir realite olarak, dünya toplumunun hemen tüm problemlerinin ele alındığı bir platformda, üye olmayan devletlerin gerek egemenlikleri açısından, gerekse diğer olumlu ya da olumsuz açılardan Teşkilât'ın eylemlerinden etkilenmemeleri düşünülemez[1133].

3.2.3.3. Ekonomik Ve Sosyal Konsey Kararları Ve Devlet Egemenliğine Etkisi

Uluslararası ilişkilerde Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'ne nazaran daha çok arka planda bir görüntüye sahip olan Ekonomik ve Sosyal Konsey, Genel Kurul'un tâlî organı şeklinde hareket etmekte olup,[1134] Genel Kurul tarafından seçilen elli dört üyeden oluşmakta (madde 61/1)[1135] ve her üye üçer yıllık bir devre için seçilmektedir (madde 61/2). Burada zikretmemiz gereken önemli bir nokta, "çıkan üyelerin derhal seçilebilmesi"ne imkan tanınmış olmasıdır (madde 61/2).

Yukarıda belirttiğimiz üzere, Güvenlik Konseyi'ndeki "daimî üyeler"in aşırı ağırlığını dengelemek için "orta büyüklükteki devletler"in üyeliklerinin de "daimî" bir statüye kavuşturulması yönündeki çabalar, bu devletlerin yeniden derhal seçilemeyecekleri" hükme bağlanmak suretiyle sonuçsuz bırakılmıştı. İşte bu olumsuzluk burada gerçekleşmemiş ve kural olarak eşitlik ilkesine uyulmuştur. Güçlü devletlerin, hukuken hiç bir özel yetkileri burada söz konusu değildir[1136]. Bu açıdan üye

---

[1133] ÖZMAN, A., **agm,** s.92 -93.

[1134] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.266.

[1135] Üye sayısı, başlangıçta 18 iken, Genel Kurul'un 17 Aralık 1963 tarihli kararıyla 27'ye**;** 20 Aralık 1971 tarihli kararıyla da 54'e yükseltilmiştir. Üyelerin coğrafik dağılımı ve bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.262.

[1136] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.262.

devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılması burada pek söz konusu değildir.

Belirtmek gerekir ki, Şart'ın temel prensipleri içinde yer alan "ulusal yetki" kaydı nedeniyle, Şart'ın çerçevesi içine giren bütün konularda Teşkilât'ın, devletlerin iç işlerine karışması önlenmiş durumdadır[1137]. Bu nedenle, diğer organlar gibi Ekonomik ve Sosyal Konsey'in de karar ve eylemlerinin devletler açısından etkisinin sınırını öncelikle "ulusal yetki" teşkil etmiş durumdadır[1138]. Ancak, burada kararların çoğunlukla alınmasının (madde- 67), karara karşı gelenler açısından egemenliklerini sınırlayıcı bir sonuç doğuracağı da kesindir.

Bununla birlikte hemen belirtmek gerekir ki, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in çalışma sahası[1139] çok geniş tutulmuş ve pek çok konuda (ekonomik, sosyal, eğitim, kültür, sağlık, insan hakları vb) etkinlik yapma görev ve yetkisiyle donatılmıştır (madde- 62). Her ne kadar "barış ve güvenliğin korunması" hususunda Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin alabileceği bağlayıcı kararlar kadar olmasa da, Ekonomik ve Sosyal Konsey de Teşkilât üyelerine ekonomik, sağlık ve özellikle "insan hakları" gibi konularda **vecibeler yükleyebilmekte** ve bu şekilde onların egemenliklerine sınırlama getirebilmektedir[1140]. Bu tür sınırlamaların, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in bağlayıcı karar almasından çok -ki, bu şekilde bağlayıcı karar alma yetkisi yoktur- üyelerin genel olarak **Şart'ın hükümleriyle bağlı olmalarından** kaynaklandığı kanaatindeyiz. Zira, Konsey sadece "**tavsiye**" niteliğinde karar alabilmektedir[1141].

[1137] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.261.

[1138] **"Ulusal Yetki"**nin Birleşmiş Milletler Şartı'na konuluşundaki müzakereler ve bu konuda daha geniş bilgi için bkz. GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.118 vd; GÖNLÜBOL, M., **age,** s.260 vd.

[1139] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.262; MERAY, S.L., **Örgütler...,** s.272 vd; GÖNLÜBOL, M., **age,** s.266.

[1140] ÖZMAN, A., **agm,** s.93.

[1141] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.266.

Ayrıca, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in, kendisine tanınan yetkiler nispetinde inceleme ve denetleme yapma, raporlar hazırlama, ihtisas müesseseleri kurma, konferanslar tertip etme gibi geniş ve etkili çalışmalarıyla fiili olarak devletlere vecibeler yükleme imkanına sahip olduğu da bir gerçektir. Örneğin, "insan hakları ve hürriyetleri" konusunda yetkili bulunan Ekonomik ve Sosyal Konsey, bu konuyla ilgili olarak 21 Haziran 1946'da İnsan Hakları Komisyonu'nu kurmuş ve 10 Aralık 1948'de de insanlık tarihinde önemli bir yere sahip olan "**İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**"ni Genel Kurul'a onaylatarak ilan etmiştir.

Bu Bildiri'nin içeriği ve niteliği çalışmamızın sınırlarını aşacağından burada şu hususu belirtmekle yetinmek durumundayız: Bildiri'nin bağlayıcılığı hususunda farklı görüşler söz konusudur. Bir görüşe göre, Bildiri'nin bağlayıcı yönü bulunmayıp, sadece insancıl ve ahlaki değerinden söz edilebilir.

Bizim de katıldığımız diğer bir görüşe göre ise, Bildiri'nin hukuksal önemi ile bağlayıcı olması farklı şeylerdir. Bu görüşe göre, Genel Kurul'dan geçmiş her kararın olduğu gibi, insanlık tarihi ve uluslararası toplum açısından sıradan kararlardan daha fazla öneme haiz olduğu hususunda tartışma bulunmayan Bildiri'nin de hukuksal bir değerinin mevcudiyeti şüphesizdir. Üstelik Genel Kurul'un bu tavsiyesinin Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından daha da geliştirilerek tüm dünya toplumuna mal edilmiş olması nedeniyle, Teşkilât üyelerine birtakım vecibeler yüklenmiş olması da tabiidir. Bizce bunun, teknik olarak Bildiri'nin bağlayıcı olmaması, üyelerin ve hatta tüm uluslararası toplumun sorumsuzluğuna sebep olmayacağı kanısındayız.

Üçüncü görüşe göre daha da ileri gidilerek Bildiri, Birleşmiş Milletler Şartı'nın bir cüz'ü ve uzantısıdır; Şart'ın İnsan Hakları ile ilgili olarak baştan ileride tamamlanmak üzere bırakılan eksikliğini gideren bir ekidir ve bu sebeple üye devletler

nasıl ki, Şart'la bağlı ve ona uymak zorunda iseler, Bildiri'ye de aynı şekilde uymak zorundadırlar[1142].

Son görüş belki temenni edilebilir ancak, gerçekte mevcut durumu fazla zorlamak anlamına geleceğinden kabul edilebilir olduğu kanaatinde değiliz. Diğer bir deyişle, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin hukuksal açıdan devletleri bağlayacağı kanısında değiliz. Zira, söz konusu olan bir andlaşma olmayıp -adıyla da sabit olduğu üzere- insancıl yönü ağır; siyasî, ideolojik ve benzeri çatışmaların üzerinde, pek çok devletin tereddütsüz onayladığı evrensel bir deklarasyondur. Kaldı ki, Bildiri'de, insan hak ve hürriyetlerinin korunmasıyla ilgili müeyyideler koyacak icrai bir mekanizma da söz konusu değildir[1143].

Ancak hemen belirtelim ki, Bildiri'nin bağlayıcılık yönünün bulunmaması ya da böyle bir mekanizmayı oluşturmamış olması; onun insan hakları ile ilgili gerek Teşkilât içinde, gerekse dışındaki olumlu faaliyetleri hızlandırmasındaki ve özellikle insan hak ve özgürlüklerini ilk defa uluslararası platforma taşımış olmasındaki ve dolayısıyla kişilerin münferit olarak uluslararası hukukun içine dahil edilmiş olmasındaki rolü ve önemini bertaraf eder nitelikte olamayacağı kanaatindeyiz.

İşte söz konusu Bildiri örneğinde olduğu gibi, daha pek çok alanda Ekonomik ve Sosyal Konsey, devletlerin egemenliklerinin -daha ziyade fiili olarak da olsa- sınırlamasını gerektirecek eylem ve faaliyetlerde bulunma yetkisine sonuçta sahip bulunmaktadır. Şart'ın 71.maddesi, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e daha önce pek örneği görülmeyen bir görev ve yetki vermektedir[1144]. Buna göre Ekonomik ve Sosyal Konsey, yetkisine giren konularla ilgilenen hükûmet-dışı teşekküllerle iş birliğine girebilecektir. Ancak, söz konusu maddeye göre Konsey

---

[1142] ÖZMAN, A., **agm,** s.109-110.
[1143] ÖZMAN, A., **agm,** s.110.
[1144] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.267.

hem üye devletten hem de ilgili teşekkülden izin almak durumundadır[1145].

Görüldüğü gibi Ekonomik ve Sosyal Konsey'in faaliyet sahası oldukça geniş olup, etkileri de paralel şekilde geniş olmaktadır. Üye devletlerin egemenliklerine hukuksal açıdan doğrudan bir etki veya sınırlamadan çok, belki dolaylı ve fiili bir etkisinden söz edilebilir. Üye olmayan devletler için de yukarıda bahsettiğimiz nedenler ışığında aynı şeyleri söylemek mümkündür. Zira bugün, BM Teşkilâtı ile ilişkileri olmayan ve dolayısıyla Teşkilât'ın etkilerinden -olumlu veya olumsuz- etkilenmeyen devlet düşünülemez.

3.2.3.4. Uluslararası Adâlet Divanı Ve Devlet Egemenliğine Etkisi

Bilindiği gibi, iç hukuk sistemlerinde ulusal mahkemeler, devletin hükümranlık haklarına dayanarak yargı yetkisini kullanırlar. Uluslararası hukukta birbirine karşı eşit ve bağımsız olan devletler veya uluslararası hukukun diğer süjeleri arasında çıkan uyuşmazlıkların yargılanmasında hangi hak veya esaslara dayanılacaktır?

Uluslararası hukukun gelişimini ve küreselleşmesini incelerken de belirttiğimiz gibi, uluslararası mahiyette bir çeşit yargılama usulü olan "**tahkim usulü**"nde hakemlerin önlerindeki uyuşmazlıklarda çoğunlukla arabulucu ve uzlaştırıcı bir rol oynama eğilimleri klasik yargılamanın yerini almamakta ve onu zaafa düşürmekteydi[1146].

Bu husus, **La Haye Barış Konferansları**'nda tespit edilmiş ve bu nedenle, hakem mahkemesi yanında bir de ayrıca uluslararası nitelikte daimî bir mahkeme oluşturma fikri ilk defa

---

[1145] Maddenin açıklaması ve oluşumu ile ilgili geniş bilgi için bkz. GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.429.

[1146] ALSAN, Z. M., **age,** s.35.

ortaya atılmışsa da; o dönemde, devletlerin "**mutlak egemenlik**" ve "**bağımsızlık**" kavramlarına sıkı sıkıya bağlı olmaları nedeniyle, bu fikrin hemen gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Bunun için Birinci Dünya Savaşı'nın tahripkar sonuçlarını görmek gerekmiştir[1147].

Zira, bu dönemde **Milletler Cemiyeti** gündeme gelmiş ve ortak bir yüksek otorite fikrine yönelik olarak devletlerin söz konusu egemenlik ve bağımsızlık gibi hususlardaki katı tutumlarında yumuşamalar belirmiştir. Neticede ise, Milletler Cemiyeti çerçevesinde uluslararası nitelikte bir mahkemenin kurulması gerçekleştirilebilmiştir[1148]. Bu şekilde uluslararası yargı kurumu ilk defa **Uluslararası Daimî Adâlet Divanı** ile **merkezileşmiştir**[1149]**.**

Uluslararası Adâlet Divanı (Divan), bilindiği gibi Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın bir organı ve Milletler Cemiyeti zamanında kurulmuş olan Milletlerarası Daimî Adâlet Divanı'nın özellikle mahkemelerce alınan kararlar açısından devamı durumundadır[1150]. Hatta yeni Statü eskisinin hemen aynısıdır[1151].

[1147] Bu dönemde Amerika Kıta Devletleri arasında uluslararası nitelikte bir mahkeme oluşturma fikri daha müsait bir gelişme ortamı bulmuş ve 1907'de **Orta Amerika Adâlet Divanı** kurulmuştur. Bkz. ALSAN, Z. M., **age,** s.546.

[1148] Uluslararası Daimî Adâlet Divanı'nın tarihi gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. BELİK, Mahmut R., "Yeni Milletlerarası Adâlet Divanının Kuruluşu ", **İHFM,** C:19 (1953) S: 3-4, s.616–629 (Bundan sonra "Yeni Milletlerarası Adâlet Divanının Kuruluşu " şeklinde zikredilecektir)**;** ÇELİK, Edip F., "Milletlerarası Adâlet Divanı" **Milletlerarası Mahkemeler** (Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti, Telif Serisi No: 2), İstanbul, 1956, s.3 vd (Bundan sonra "Milletlerarası Adâlet Divanı" şeklinde zikredilecektir.)**;** GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.512 vd.

[1149] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.376.

[1150] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.513.

[1151] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.263.

Bu devamlılık, divanların yapı ve işleyişinden ziyade, uluslararası hukukun-özellikle içtihadî hukukun- gelişimine ve alınan kararların kendi içinde tutarlılığının sağlanması amacına yöneliktir. Zira, önceki Daimî Adâlet Divanı, yargıçların seçimi ve mali kaynaklar bakımından Milletler Cemiyeti'ne bağlı olmakla birlikte, çalışma şekli ve iç tüzüğü açısından tam bir bağımsızlığa sahip bulunmakta idi. Diğer taraftan Adâlet Divanı ise, adâlet organı olarak Teşkilât'ın bir parçası durumundadır (md. 92). Diğer bir deyişle, eski statünün, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan ayrı ve bağımsız bir belge olmasına karşılık; yeni statü Birleşmiş Milletler Şartı'yla bir bütünlük arz etmektedir[1152]. Bütün Birleşmiş Milletler üyeleri kendiliğinden (ipso facto) Divan'ın Statüsü'ne taraftırlar; üye olmayan devletlerin Statü'ye taraf olması ise bir takım şartlara tabi tutulmuştur (93 Madde)[1153].

Uluslararası Adâlet Divanı, iki türlü karar verebilmektedir. Birincisi, uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin bir mahkeme olarak verdiği kararlar; ikincisi ise, istişari nitelikte verdiği mütalaalardır. Ancak hemen belirtelim ki, mütalaa isteme yetkisi devletlere tanımamış, sadece 96. maddede belirtilen

---

[1152] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.263.

[1153] 93. maddenin 2.fıkrasına göre, Teşkilat'a üye olmayan bir devletin Statü'ye taraf olabilmesi için Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul'un karar alması gerekmektedir. Güvenlik Konseyi, ilk örnek olan **İsviçre**'nin üyeliği ile ilgili kararında dört şart ortaya koymuştur. Bunlar**:**

1) Başvuran devletin yetkili makamlarınca onaylanmış bir başvuru belgesinin Genel Sekreter'e tevdi edilmesi (genel şart),

2) Divan Statüsü'nün hükümlerinin kabul edilmesi (özel şart),

3) Şart'ın 94. maddesindeki vecibeleri kabul etmek (özel şart),

4) Genel Kurul tarafından kabul edilen bir meblağ ile Divan giderlerine katılmak.

Bu şartlar, Genel Kurul tarafından da onaylanarak İsviçre-bilahare başka devletler de- bu şekilde Statü'ye taraf olmuşlardır. Bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.324.

Teşkilât organlarına hasredilmiş ve hatta buraya Genel Sekreter dahi dahil edilmemiştir. Halbuki, Daimî Adâlet Divanı Statüsü'nde bu yetki devletlere de tanınmış idi ve bu şekilde Divan önüne getirilmeden bir uyuşmazlık hakkında Divan'ın görüşü alınabilmekteydi[1154].

Divan'ın bir mahkeme olarak verdiği kararlar kesindir. Diğer bir deyişle kararın götürülebileceği bir müracaat yolu veya bir üst mercii söz konusu değildir (Statü md.60).

Danışma niteliğindeki kararların zorlayıcılık gücü bulunmadığı gibi, bunlara uyma zorunluluğu da yoktur[1155]. Ayrıca, Divan'ın herhangi bir meselede yetkili olup olmadığına itiraz halinde de söz yine Divan'a aittir[1156]. Aynı şekilde Divan kararının yorumu da yine Divan'a aittir (Statü md. 60).

Konumuz açısından önemli olan "devletlerin egemenliklerinin divan kararlarıyla sınırlandırılıp, sınırlandırılmayacağı" hususunda öncelikle tespit edilmesi gereken bir nokta, Divan kararıyla devletlerin bağlanıp bağlanamayacağıdır. Diğer bir deyişle, öncelikle uyuşmazlığa taraf devletlerin Divan'ın vereceği karara uymaya zorlanıp zorlanmayacağının tespiti gereklidir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Divan'ın kazası mecburi değildir. Bu durumda devletlerin, uluslararası uyuşmazlıklarını Divan'a götürmeleri kendi arzularına bırakılmış bulunmaktadır[1157]. Ancak, devletler kendi aralarında yapacakları andlaşmalara böyle bir mecburiyeti ekleyebilirler[1158].

[1154] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.339.
[1155] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.263.
[1156] ALSAN, Z. M., **age,** s.554.
[1157] ALSAN, Z. M., **age,** s.553.
[1158] Mecburi kaza ile ilgili tartışmalar ve geniş bilgi için bkz. GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.515; MORGENTHAU, H. J., **age,** s.370.

Belirtmek gerekir ki, hiçbir hukuk sistemi, sujelerinin eylemlerini anlaşmazlıklarda mecburi kazayı uygulamadan sınırlamayacağı gibi [1159], onların hegemonyalarını da engelleyemez. Hatta bu açıdan yargı kurumlarının örgütlenmiş olması veya kararların etkisi gibi önemli sorunlar dahi ikinci plana düşerler. Dolayısıyla "**mecburi kaza**"yı gerçekleştirememiş bir hukuk sistemi kanımızca henüz ilkel bir aşamadadır demektir.

Şartın 94. maddesinin 1. fıkrasında "Birleşmiş Milletler'in her üyesi, taraf oldukları bütün uyuşmazlıklarda, Uluslararası Adâlet Divanı'nın kararına uymayı taahhüt ederler" denmek suretiyle Divan önüne gelen bir uyuşmazlıkla ilgili verilen Divan kararları hukuksal açıdan tarafları bağlayarak egemenliklerini sınırlamış bulunmaktadır. Zira söz konusu karar, devletin arzu etmediği bir içeriğe sahip olabilir. Bu durumda devletin, iradesi hilafına bir duruma katlanması söz konusu olacaktır.

Ancak sorun bununla bitmemektedir. Aleyhine karar verilmiş bulunan devlet, bu karara uymaz ve vecibelerini yerine getirmekten imtina ederse ne olacaktır? Aynı maddenin 2. fıkrasında bu konu teorik olarak düzenlenmiştir. Burada "Bir uyuşmazlıkta taraf olan devletlerden biri, Divan'ın verdiği hükme göre kendisine düşen vecibeleri yerine getirmezse; diğer taraf, Güvenlik Konseyi'ne başvurabilir ve Konsey, gerekli gördüğü takdirde hükmün yerine getirilmesi için tavsiyelerde bulunabilir veya alınacak tedbirleri kararlaştırabilir" denmek suretiyle aslında yukarıdaki sorunun cevabı hükme bağlanmış durumdadır. Bu hüküm, Şart'ın hazırlık çalışmalarından olan **Dumbarton Oaks Teklifleri**'nde yokken, daha sonra **San Francisco Konferansı**'nda konulmuştur[1160].

[1159] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.375.
[1160] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.338.

Genel olarak uygulamaya bakıldığında devletlerin uluslararası mahkemelerin kararlarını yerine getirmekten imtina etmeleri nadirdir[1161]. Gerçekten de MC döneminde Divan kararlarına itiraz söz konusu değildir[1162]. Asıl zorluk, daha ziyade devletleri, uyuşmazlıkların mahkemelere götürülmesine ikna noktasında olmuştur[1163]. Ancak yukarıda da vurguladığımız gibi meselenin teorik olarak düzenlenmiş olması, sorunun bulunmadığı anlamına da gelmemektedir. Nitekim **Korfu Boğazı** meselesinde önce Divan'ın kazaî yetkisini kabul eden Arnavutluk, yargılama sonunda Divan'ın aleyhine tazminata hükmettiği kararına itiraz edip, tazminatı ödememek suretiyle vecibelerini yerine getirmemiş ve herhangi bir yaptırım veya zorlanmaya da uğramamıştır[1164].

Bu konuda hukuksal bir boşluğun olduğu kanaatindeyiz. Zira, yukarıda belirttiğimiz Şart'ın 94. maddesinin 2. fıkrası her ne kadar Divan'ın kararlarına uyulmamasının sonuçlarını hükme bağlamışsa da bu hüküm, Güvenlik Konseyi'ne otomatikman harekete geçerek Divan'ın kararlarını yürütme görev ve mecburiyeti yüklememekte; aksine bu konuda Güvenlik Konseyi'ne bir takdir yetkisi tanımaktadır. Diğer bir deyişle, Güvenlik Konseyi, VII. Bölüm'de kendisine verilmiş bulunan asli yetkilerine dayanmak suretiyle, sadece Divan'ın kararlarına uymak suretiyle ihlalde bulunmuş bir devlete karşı kendiliğinden ve zorunlu olarak harekete geçemez ve bir takım zorlama tedbirleri alamaz. Zira, Güvenlik Konseyi'nin ancak barış ve güvenliğin tehlikeye düşmüş olması halinde harekete geçmesi söz

---

[1161] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.521.

[1162] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.338.

[1163] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.521. **Baykal**, bu konuda haklı olarak şimdilik UAD'nın kararlarının bağlayıcı olmamasını önermektedir. Bkz. BAYKAL, F. H., **agm**, s.105 vd.

[1164] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.338.

konusudur. Güvenlik Konseyi, Divan kendisinden istediği için onun kararını icra edecek bir polis amiri değildir. Konsey'e başvuruda bulunan Divan değil, müşteki olan taraftır[1165].

Dolayısıyla, Divan kararlarının taraflarca uygulanmamasının, barış ve güvenliği tehlikeye sokması halindedir ki, Güvenlik Konseyi'nin zorlama tedbirlerine başvurması söz konusu olabilsin[1166]. Bu durumda da meselenin niteliği değişmiş olacaktır. Diğer bir deyişle, artık Güvenlik Konseyi'nin Divan kararlarına uyulmamasından dolayı değil, barış ve güvenliğin korunmasına yönelik tedbirlerinden söz etmek mümkün olacaktır[1167]. Kaldı ki, her Divan kararını icradan kaçınmak da, muhakkak bir barışı tehdit karinesi taşımaz[1168].

Tüm bunlardan şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Divan kararlarının yürütülmesi bugün itibariyle tarafların iyi niyetine bırakılmış bulunmaktadır. Bunu da, Divan kararlarının yürütülmesinin esas itibariyle hukukî bir mesele olarak görülmemiş olmasına bağlamak mümkündür. Gerçekten de Milletler Cemiyeti zamanında Divan'ın kararlarından hiçbirine itiraz vaki olmamıştır[1169].

Bu bağlamda bir diğer nokta da, gerek Divan kararları açısından, gerek Şart'ın uygulanması açısından uluslararası hukukun uygulanmasını sağlayacak adil bir sistemin de

---

[1165] Statü'nün kaleme alınması sırasındaki bu tartışmalar için bkz. GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.522.

[1166] BM teşkilâtı tarafından uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında zorlama tedbirlerinin alınması ve bunun hukukî dayanağı hakkında geniş bilgi için bkz. CİVELEK, J., "BM Teşkilâtı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı ", s.13 vd.

[1167] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.338 -339

[1168] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.523.

[1169] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.338.

varlığından bugün itibariyle söz etmek mümkün değildir. Zira bugünkü sistem; hukukun uygulanmasını, hukuku çiğneyen ile bu çiğnemenin mağduru arasındaki güç dengesine teslim etmiş durumdadır[1170]. Bu şekilde sistem, kuvvetli tarafın hem hukuk çiğnemesini hem de keyfine göre uygulamasını kolaylaştırmış olmaktadır. Güçlü devlet(ler), zayıf devletlere karşı haklarının ihlal edildiği bahanesiyle uygulama tedbirleri alabilirken; zayıf devletler ise sadece diğer güçlü devletlerin koltuğuna sığınabilmektedirler. Örneğin, Fransa'nın nükleer denemelerine müdahale edilmezken, Irak'a bu nedenle ambargo uygulanması, bu durumu en iyi ifade eder niteliktedir. Benzer durum Filistin-İsrail sorunu için de geçerlidir. Bu da şüphesiz devlet egemenliğinin fiilen tek taraflı sınırlanmasını teşkil etmektedir.

Uluslararası hukukun gelişimi açısından bakıldığında önümüzdeki dönemin, uluslararası uyuşmazlıkların yine uluslararası mahkemeler önünde çözülmesinin yaygınlaştığı ve hatta belki de tamamlandığı bir süreç olacağı kaçınılmazdır. Aksi takdirde ilişkilerin donukluğu ve kutuplaşmalar sertleşerek devam edecektir. Ancak, bunun için bir takım tespitlerin ve çözümlerin yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu tespitler, aynı zamanda bu gün itibariyle Divan'ın kazaî yetkisinin devletler tarafından neden fazla rağbet görmediğine de ışık tutabilir sanırız.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, uluslararası hukukun uygulanmasında yasama eylemlerin henüz merkezileşmemiş olmasından doğan pek çok eksikliklere rağmen; bir hukuk normunun kapsamı, niteliği ve hatta varlığı ile ilgili ihtilafları çözme yetkisine sahip bir yargısal merciin bulunması halinde fazla endişeye mahal yok demektir. Zira, ancak böylesi bir hukuk sisteminde, kendi süjelerinin hakimiyet kurmaları engellenebilir[1171]. Bu ise, mevcut sistem içinde mecburi kaza

---

[1170] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.381.
[1171] MORGENTHAU, H.J., **age,** s.369.

yetkisinin kabul edilmiş bulunmasıyla mümkündür. Bu bağlamda, uluslararası mahkemelerin kaza yetkilerinin devletlere mecburi kılınmamış olması, devletlerin meselelerini mahkeme önüne getirmemelerine ve bu konuda aşırı kayıtsız davranmalarına büyük bir sebeptir[1172].

Mecburiliğin kabul edilmemesinin en büyük nedenlerinden biri, kanaatimizce Divan'ın uyguladığı hukuk kurallarının (uluslararası hukuk normları), uyulması mecburi bir normlar sistemi olduğunun bugün bütün devletlerce kabul görmemiş olmasıdır[1173]. Örneğin 1990'lardan önce **Sosyalist Blok**'un mevcut uluslararası hukuk sistemini eleştirmesi ve alternatif bir uluslararası hukuk sistemi oluşturmaya yönelmesi, bu konuda henüz genel bir kabulün olmadığını göstermektedir[1174].

Eskisi kadar olmasa da, uluslararası hukukun tüm normlarının her devlet tarafından henüz tam olarak benimsendiği bu gün için de söylenemez... Diğer bir ifadeyle, söz konusu normlar henüz küresel nitelikte kabul görmüş değildir. Özellikle fiiliyatta böyledir. Son dönemde, özellikle Sovyetler'in dağılmasıyla, uluslararası güç dengelerinde değişmelerin olması da mevcut uluslararası sistemin, özellikle BM sisteminin yeniden tartışılmasına yol açacağa benzetmektedir. Buna paralel diğer bir nokta da, güçlü devletlerin her şeye rağmen Adâlet Divanı üzerinde fiili nüfuzlarının olduğu kanaatiyle; zayıf devletlerin uluslararası ihtilaflarını Divan'a götürmekten kaçınmalarıdır[1175].

Aslında bu eksikliğin, (Divan'ın kaza yetkisinin mecburiliğinin olmaması) Şart'ın hazırlanmasında nüfuzları ağır basmış olan güçlü devletlerin istekleri doğrultusunda özellikle yaratıldığı kanaatindeyiz. Zira, Divan'ın kaza yetkisinin mecburi olması halinde, güçlü devletlerin bugün yaşamakta oldukları

[1172] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.342.

[1173] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.343.

[1174] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.27 vd.

[1175] Örneğin, bu endişelerle Türkiye'nin, **Kıbrıs** ve **Ege** sorunlarını Divan'a götürmekten imtina ettiği kanaatindeyiz.

uluslararası hukuk sisteminin sınırlamalarına rağmen keyfî hareket serbestileri kısıtlanacak, hiç olmadık sebeplerle uluslararası politikaları aksayabilecekti. Kanaatimizce bu nokta, konumuz açısından meselenin özünü teşkil etmektedir. Eğer bugün "**gerçek küreselleşme**"ye geçilemiyorsa, BM düzeninin adilliği tartışılıyorsa ve güçlü devletlerin hegemonyaları söz konusu ise; bunun en büyük nedenlerinden biri, Divan'ın kaza yetkisinin mecburiyetinin bulunmamasıdır. Diğer eksikliklerin tamamlanması da ancak öncelikle bu noktanın düzeltilmesiyle bir anlam ifade edebilecektir.

Bundan başka diğer bir etken de uluslararası tüm uyuşmazlıkların çözümlenmesinde bugünkü mevcut uluslararası hukuk normlarının ve hukuk tekniğinin henüz yeterli olmamasıdır. Ancak bu durum, henüz ilkel denebilecek bir dönemini yaşayan uluslararası hukuk için mazur görülebilir. Zira, hâlâ iç hukuklar bile pek çok meselenin çözümünde yetersiz kalabilmektedir. Dolayısıyla, henüz tam olarak teşkilatlanmış bir kuvvete sahip olmayan uluslararası hukuk sisteminin bu halinin kınanmaması gerekir. Ancak, konumuz açısından önemli bir eksiklik olduğu da göz ardı edilemez[1176].

Diğer bir etken ise, devletlerin Divan'a gitmelerini teşvik edici unsurların bulunmamasıdır. Diğer bir ifadeyle, bugünkü yapı içerisinde devletler için sorunların Divan'a götürmesini engelleyecek derecede sonuçların varlığı söz konusudur. Zira, yukarıda açıkladığımız gibi, devletler, Divan'a sadece sorunların kesin çözümü için başvurabilmektedir. Bunun sonucunda ise, aleyhine olabilecek bir kararın kesinliği ve bağlayıcılığıyla karşı karşıya kalması gibi ağır bir sonuç ortaya çıkmaktadır ki, bu da devletlerin sorunlarını Divan'a götürmede caydırıcı bir etken olmaktadır. Bunun diğer bir anlamı ise, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünün tıkanmasıdır.

[1176] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.343.

Bunu aşmanın etkili yollarından olarak, **Baykal**'ın da yerinde olarak vurguladığı gibi, mütalaa talebi ve benzeri bağlayıcı olmayan başvuruların devletler için de olanaklı hale getirilmesi ve kesin çözüm başvurularının bağlayıcılığının kaldırılması veya yumuşatılması zikredilebilir[1177]. İç hukuk mantığıyla ve küresel bir sistem varsayımıyla bakıldığında bu hususların yetersizliği ileri sürülebilir. Ancak, bunların henüz gerçekleşmediği ve hâlâ tabiatı gereği egemenliklerine düşkün ulus-devlet temeline dayalı bulunan bugünkü uluslararası sistemde bu öneriler birer olumlu aşama olmak durumundadır. Hatta bu şekilde "**yargıcın aktivizmi**" ön plana çıkarak "**hukukun küreselleşmesi**"ne katkı söz konusu olacaktır.

Bu konuda yapılması gereken başka bir tespit de Güvenlik Konseyi'ndeki beş büyük daimî devlet dışındaki özellikle küçük ve bağımsızlığını sonradan kazanmış devletlerin; bu sistemin, oluşumunda ideolojik ve pratik ağırlığı olan Batı'lı devletlerin çıkarlarının devamını sağlamaya hizmet ettiği görüş ve kanısında olduklarıdır. Çin'in Konsey'deki "daimî" statüsünün sonradan kabulü ve SSCB'nin ideolojik itirazlarının bu anlayışı değiştirmediği sonucu da çıkarılabilir kanaatindeyiz[1178].

Diğer bir tespit ise, uzun zamandan beri egemenliklerinden taviz vermeden yaşaya gelmiş devletlerin, bu alışkanlık ve anlayışlarını birdenbire terk etmelerinin düşünülemeyeceğidir[1179].

Bu konuda söylenebilecekler buradakilerle sınırlı olmamakla birlikte, aynı zamanda bu tespitlerin böylesi uluslararası bir sistemin, özellikle de bu sistemin içindeki mahkemelerin mevcudiyetinin önemini küçümsemek veya tamamen yok saymak anlamında yorumlanmaması gerektiğini vurgulamak isteriz. Bugün itibariyle, devletlerin egemenliklerinin sınırlanması pahasına uluslararası bir yargının varlığının dahi Divan'a yapılan müracaatların azlığına rağmen çok ileri bir adım

---

[1177] BAYKAL, F.H., **agm**, s.107.
[1178] Aynı görüşte bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.344.
[1179] ÖZMAN, A., **agm,** s.94.

sayılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu nedenle de, uluslararası mahkemenin ilk somut temelini atmış bulunan Milletler Cemiyeti'nin tüm başarısızlıklara rağmen rolünü ve hizmetini inkar etmemek gerekir. Uluslararası ilişkilerin önümüzdeki dönemlerde "**uluslararası mahkemeler sistemi**" temeline dayanacağı gerçeği ve temennisi[1180] de göz önünde bulundurulduğunda bu hizmetin anlamı daha iyi anlaşılacaktır sanırız.

3.2.3.5. Birleşmiş Milletler Vesayet Meclisi Ve Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması

Çalışmamızın genel olarak "devlet" egemenliğinin sınırlandırılması ağırlıklı olması sebebiyle, bağımsız bir devlet anlayışıyla çelişen ve hatta devlet unsuru taşımayan "vesayet" sisteminde egemenliğinin sınırlandırılmasının da söz konusu olmadığı söylenebilir ve doğrudur. Ancak, buna rağmen bu organı incelemenin önemi bulunduğu kanaatindeyiz.

Öncelikle tespit etmek gerekir ki, Birleşmiş Milletler'in kurulmasındaki felsefi, ideolojik ve ahlaki temellerin niteliğinin anlaşılması açısından "vesayet" sisteminin yol gösterici rolü vardır[1181].

"Vesayet" rejimi anlayışının temelinde "**sömürgecilik**" fikri ve gerçeğinin etkisi olduğu[1182] ve bu anlayışın Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna da yansıdığı kanaatindeyiz. Yukarıda da kısmen belirttiğimiz gibi, Birleşmiş Milletler'in oluşumunda etkileri olan güçlü devletlerin, diğer ulusları ve hatta tüm dünyayı yönetmede Teşkilât'ı bir araç olarak düşünmüş olduklarını ve bu

---

[1180] ÖZMAN, A., **agm,** s.94.

[1181] Birleşmiş Milletler Şartı'nın yapılış sürecinde "Vesayet Rejimi" ve bununla yakından ilgili olan "Muhtar Olmayan Ülkeler" ile ilgili tartışmalar için bkz. GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.438 vd.

[1182] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.439.

saikın gerçekliğini ortaya koyan bir anlayıştır "vesayet" rejimi. İnsan tabiatına aykırı olan bu anlayışın, bir realite olduğunu ileri sürmenin ise, bu anlayışın günümüzde de devam etmesine hizmet etmekle aynı olduğu kanaatindeyiz.

Milletler Cemiyeti'ndeki "**manda**" rejimi yerine[1183] benimsenmiş olan bir sistem, Birleşmiş Milletler Şartı'nda elden geldiğince pembeleştirilmeye çalışılmıştır. Zira Şart'ın 76. maddesinde bu rejimin amaçları sayılırken "...milletlerarası barış ve güvenliği kuvvetlendirmek; ...vesayet altındaki ülke halklarının siyasî, ekonomik ve sosyal ilerlemesini ve eğitiminin gelişmesini kolaylaştırmak..." gibi gayet insancıl söylemler kullanılmıştır. Ancak, bunlar dahi bu sistemdeki kişi ve toplumların âdetâ güdülmeye, evcilleştirilmeye ve idareye muhtaç bir alt-sınıf insanlardan müteşekkil yığınlardan ibaret olarak görüldüklerini gizleyememektedir. Zira, yine Şart'ın 76. maddesinde "...işbu ülkeler halkının kendi kendilerini idare kabiliyetini veya bağımsızlığa doğru tedricî gelişmelerini de kolaylaştırmak; ..... dünya milletlerinin birbirlerine bağlı oldukları duygusunu geliştirmek; ...", denmek suretiyle bu farklı bakış ifşa edilmiş bulunmaktadır.

En önemlisi de vesayet altına alınan bir ülkenin kendi kaderini kendisinin tayin etmesine ya da bağımsızlığa ne zaman kavuşturulması gerektiği hususunda herhangi bir hüküm bulunmamakla, bu ülkelerin kaderi bir yerde güçlü devletlerin insafına terk edilmiştir[1184].

Meseleye "vesayet" rejiminin Şart'taki bir realite olduğunu kabul ederek baktığımızda ise "vesayet altındaki" ülkelerin değil, "vasi" durumundaki ve diğer devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılıp sınırlandırılmadığını incelememiz söz konusu olacaktır. Bu halde ise durum şudur: Bir defa,

---

[1183] MERAY, S.L., **Örgütler...,** s.273.
[1184] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.270.

"vesayet altındaki" ülkelerle diğer üye olan veya olmayan ülkelerin ilişkileri, bu ülkelerin yönetimleri başkalarına tabi bulunduğundan doğrudan olmasa da dolaylı olarak (ticari, kültürel vb) etkilenmekte ve zayıf kalabilmektedir[1185]. Gerçi Şart'ın 76. maddesinin son paragrafında "Sosyal, ekonomik ve ticari alanda Teşkilât üyeleri ile uyruklarına eşit muamele yapılmasını sağlamak ve işbu uyruklara adâletin tevziinde de .... keza eşit muamele yapılmasını sağlamak" denmek suretiyle üye devletler arasında bu konuda eşitlik sağlamak istenmişse de bunun pratikte işlemeyeceği gerçeği söz konusudur. Zira, birçok vesayet andlaşmaları, vasi devlete, vesayeti altındaki ülkelerle bunlara bitişik ya da yakın bulunan sömürgeleri arasında maliye, gümrük, idari, vb bakımdan birlikler kurabilme yetkisi tanımaktadır[1186]. Bu durumun ise hem Teşkilât'a üye devletler arasında fırsat eşitsizliği yaratacağı hem de daha önemlisi vesayet altındaki ülkelerin kendi kendilerini idare ve bağımsızlıklarını kazanma yönündeki çaba ve gelişmelerine engel olacağı bir gerçektir ki, bu konuda ABD ile Pasifik Adaları arasındaki andlaşmanın uygulaması açık bir örnektir[1187].

Bunların dışında 86. maddede belirtilen "Vesayet Meclisi" nin oluşumundaki bariz kayırma da yine üye devletler arasında eşitsizliğe neden olmuştur. Buradaki hükümle 23. maddede belirtilen Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri ile

---

[1185] Teşkilatın da "idareden sorumlu makam" olabileceği hükme bağlandığı halde uygulamada bu görev hep diğerlerine (ülkelere) verilmiştir. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.280.

[1186] Bu konuda ve genel olarak "Vesayet Rejimi" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ABADAN, Nermin, "Vesayet Rejimi", **SBFD**, C:9 (1954), S:2, s.289 vd; PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II,** s.131; MERAY, S.L., **Örgütler...,** s.275 vd.

[1187] Bu andlaşmaya göre Amerikan vatandaşlarına tanınan haklar diğer devletlerin vatandaşlarına da doğrudan teşmil edilmemiştir. Ayrıntı için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age,** s.271 vd.

vesayet altında ülke idare edenlere öncelik tanımıştır. Ayrıca, -her ne kadar kararları bağlayıcı olmasa da Vesayet Meclisi'nde alınan kararların "oy çokluğu" ile alınması da kararı benimsemeyen devletin egemenliğini sınırlayan bir noktadır.

Diğer bir önemli nokta da "**stratejik vesayet**"[1188] altındaki ülkelerin Güvenlik Konseyi denetimine tabi tutulmasıdır ki, Konsey'deki oylama ve Konsey'in diğer özellikleri sebebiyle bu durum da tüm üye ülkelerin egemenliklerini dolaylı olarak sınırlandırır niteliktedir. Bu konuda, "Vesayet Rejimi"nin hiç yararı bulunmadığı da söylenemez. Bu şekilde güçlü devletlerin sömürge, manda, vesayet ve benzeri isimler altında gerçekte inkâr edilmeyen bir olguyu keyfi olarak kullanmaları büyük oranda engellenmiş ve şeklen de olsa uluslararası bir kontrol mekanizmasına sokulmaları sağlanmıştır.

Netice olarak bugün itibariyle vesayet altında ülke bulunmamakla birlikte[1189] yaşanmış bir kurum olarak tarihteki yerini almış bulunmaktadır.

2.3.6. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği ve Devlet Egemenliğinin Sınırlandırılması

Sekreterlik, Teşkilât'ın ana organlarından birini teşkil etmekte ve diğer organlara eşit statüde bulunmaktadır ve bir ayrım söz konusu değildir. Nitekim Şart'ın 7. maddesinin 1. fıkrasında "Birleşmiş Milletlerin başlıca unsurları olarak bir Genel Kurul, bir Güvenlik Konseyi, bir Ekonomik ve Sosyal Konsey, bir Milletlerarası Adâlet Divanı ve bir Sekreterlik ihdas edilmiştir." denmek suretiyle statüde fark bulunmadığı ortaya konmuş bulunmaktadır[1190].

[1188] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.240**;** GÖNLÜBOL, M., **age,** s.276.

[1189]. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.131.

[1190] Milletler Cemiyeti döneminde Sekreterlik, diğer ana organlarla eşit

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği sadece bir Genel Sekreterlik'den müteşekkil olup, diğer kişi veya bürolar Genel Sekreterlik'den ayrı değil, onun bir cüz'ü ve uzantısı mahiyetindedir.

Hemen belirtelim ki, Genel Sekreter'in seçimi her ne kadar **Genel Kurul** tarafından yapılmakta ise de daha önce **Güvenlik Konseyi**'nin tavsiyesi söz konusu olduğundan burada da beşli kartelin ağırlığı sonucunda üyeler arasındaki eşitlik yine bozulmuş bulunmaktadır. Zaten söz konusu madde de (97 md), Sekreter'in "**seçim**"inden değil, "**tayin**"ininden söz etmektedir. Kanaatimizce bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, "seçilmek" yerine "tayin" terimi kullanılmakla Sekreter'in görevlerinin daha çok idari nitelikte olduğunun vurgulanmak istenmiş olduğu [1191]; ikincisi ise, Sekreterin göreve gelmesinde Güvenlik Konseyi'nin daha etkin olduğunun vurgulanmış olduğudur. Zira, burada da öncelikle Güvenlik Konseyinin tavsiyesi söz konusu olduğundan ve daimî üyelerin yine "**veto**"[1192] hakları bulunduğundan; Genel Sekreter'e, âdetâ bu güçlü devletlerin memuru görüntüsü vermektedir. Bu durum ise, beş daimî üye dışındaki tüm üye devletlerin egemenliklerine dolaylı olarak olumsuz etki yapmış olmaktadır. Aslında Genel Kurul, Güvenlik Konseyi tarafından tavsiye edilen adayı reddedebilir. Ancak, bu defa da kendi başına yeni bir aday seçemeyecek, yine Güvenlik Konseyi'nin yeni bir adayı tavsiyesi söz konusu olacaktır[1193].

---

statüde değildi. Misak'ın 2. maddesinde "Cemiyet'in işbu Misak'la tespit edilmiş olan faaliyeti, bir Genel Kurul, bir Meclis ve bunlara yardım eden bir Daimî Sekreterlik tarafından icra olunur" şeklindeki ifadeden, Sekreterliğin bir organ değil, diğer ana organların yardımcısı statüsünde olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

[1191] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.528.

[1192] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.292 vd; GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.528.

[1193] BM Genel Sekreterleri hakkında bilgi için bkz. KUNZ, Josef L. "The

Genel Sekreter'in Adâlet Divanı dışındaki tüm kurumlarla ilgili görev ve yetkileri bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Hazırlık Komisyonu, Genel Sekreter'in görevlerini altı kısımda toplamıştır. Bunlar; teknik görevler, icrai görevler, mali görevler, sekreterlik teşkilâtı ile ilgili görevler, temsil ile ilgili görevler ve nihayet siyasî görevlerdir[1194]. Ayrıca belirtmek gerekir ki, BM Şartı ile Teşkilât'a tanınmış olmakla birlikte, hangi organın kullanacağı belirtilmeyen yetkilerin de Genel Sekreter tarafından kullanılacağı yönünde bir eğilim bulunmaktadır[1195].

Konumuz açısından kural olarak Genel Sekreter'liğin üye veya üye olmayan devletleri bağlayıcı nitelikte karar alması söz konusu değildir. Ancak Sekreterliğe öyle görev ve yetkiler verilmiştir ki, bunlar devletler için önemli sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Örneğin, Genel Sekreter, kendi takdiri doğrultusunda uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasını tehlikeye düşürecek her hususu Güvenlik Konseyi önüne getirebilmekte ve harekete geçmesini talep edebilmektedir[1196]. Zira, bu konuda Şart'ın 99. maddesi "Genel Sekreter, fikrince milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasını tehlikeye koyabilecek her hususa Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir" demek suretiyle buna imkan tanımış bulunmaktadır. Ayrıca, Genel Sekreter'in özellikle siyasî ve diğer çeşitli alanlardaki görev ve yetkilerini kullanmada inisiyatif alanı oldukça geniş olup, bunların kullanmasında kendi bakış açısı ve tercihleri önemli rol oynayabilmektedir. Diğer bir deyişle, Genel Sekreter'in kişilik ve diğer özellikleri olayları

Legal Position of the Secretary General of the United Nations", **A.J.I.L.**, C: 40 (1946), s.7. Bu güne kadar belli başlı Genel Sekreterler şunlardır: Trygre Lie, Dag Hammarskjold, U.Thant, Kurt Waldheim, Perez de Cuellar, Butros Butros Gali ve Kofi Annan.

[1194] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. GOODRICH-HAMBRO, **age, s.**529**;** GÖNLÜBOL, M., **age, s.**294.

[1195] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.264.

[1196] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**295.

yönlendirmede etkili olabilmekte ve olayların kaderini nispeten etkileyebilmek-tedir. Bu nedenle Genel Sekreter'in seçiminde Güvenlik Konseyi'nde daimî üyeler, sık sık "veto" yetkilerini kullanarak kendi çıkarlarına uygun kişilerin Sekreterliğe gelmesine çabalamışlardır[1197].

Genel Sekreterler'in görev süresi Şart'ta belirtilmemiş ve bu nedenle Genel Kurul bu konuda kriter kararlar almıştır[1198].

Devletlerin egemenliğine etkisi açısından diğer önemli nokta da Genel Sekreterlik personeline tanınmış bulunan "**muafiyet**" ve "**imtiyaz**"larla ilgilidir. Aslında bu husus, devlet egemenliğinin Genel Sekreterlik tarafından sınırlandığı tartışmasız olan tek alandır. Zira, Teşkilât'ın her üyesi, Sekreterlik memurlarının görevlerinin uluslararası niteliğine saygı göstermeyi ve kendilerine görevlerinin yerine getirilmesinde tesir etmeye çalışmamayı Şart'ın 100. maddesinin 2. fıkrasıyla taahhüt etmişlerdir[1199].

Gerçekten de böylesi bir teşkilatın özellikle Sekretarya'da çalışan görevlilerin rahatça çalışabilmesi için bazı imtiyaz ve muafiyetlerden faydalanmaları doğaldır ve onlara tanınan bu imkânın genişlediği oranda devletlerin egemenliklerinin sınırlanacağı da bir gerçektir.

Bu arada belirtmek gerekir ki, imtiyaz ve muafiyetler konusunda, genel olarak tüm uluslararası teşkilâtların sekretarya-larında çalışan personellerin durumu ile devletlerin diplomasi temsilcilerinin durumunu birbirine karıştırmamak gerekir. Zira, uluslararası teşkilât personellerinin, birer ulusal memur olan diplomasi temsilcilerinden farklı olarak, kendi devletleri içinde dahi çoğu parlamenter rejimdeki milletvekillerinin dokunulmaz-lıklarına benzer şekilde bazı imtiyaz ve muafiyetler-den

---

[1197] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age, s.**296.

[1198] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. GOODRICH-HAMBRO, **age, s.**529.

[1199] ÖZMAN, A., **agm, s.**93.

faydalanmaları söz konusudur. Halbuki, diplomatik temsilcilerin kendi ülkelerinde böyle bir durum söz konusu değildir[1200].

Bu konuda 100. maddeye paralel şekilde 105. maddede de hükümler konmuş ve uygulamada 105. madde hükümleri uyarınca Genel Kurul tarafından kabul edilen ve üye devletlerce tasdik edilen andlaşmalarla Sekreterlik personellerinin imtiyaz ve muafiyetleri belirlenmiş bulunmaktadır. Belirlenen bu imtiyaz ve muafiyetler içinde "dokunulmazlık, vize kolaylığı, askerlik kolaylığı, vergi kolaylığı, vs" söz konusudur[1201].

3.2.4. Birleşmiş Milletler Şartı'na Göre Devlet Egemenliğinin Sınırlanmasının Sınırları Ve "Ulusal Yetki" Sorunu

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Milletler Cemiyeti'ndeki egemenlik ve teşkilâtlanma açısından söz konusu olan tezat, BM Şartı'nda bir nitelik haline getirilmiştir. Zira, yukarıda belirtilen 2. maddedeki "egemen eşitlik" prensibi, sadece Teşkilât'a üye olan güçlü devletler için geçerli kılınır bir hal almıştır. Diğer bir deyişle, bu prensibe rağmen, üye zayıf devletlerin egemenlikleri önemli ölçüde sınırlandırılmışken; güçlü devletler bunun dışında tutulmuştur[1202]. Bunun en açık delili, Güvenlik Konseyi'nin statüsüdür. En önemli yetkilere sahip olan Konsey'de, bilindiği gibi sadece güçlü devletlerin iradeleri geçerli olmaktadır. Buna karşılık, 24. maddede de hüküm altına alınmış olduğu gibi, üyeler, "Konsey'in .... kendi adlarına hareket ettiklerini" kabul etmişler ve 25. maddeye göre de " Teşkilât üyeleri, işbu Şart gereğince Güvenlik Konseyi'nin kararlarını kabul etmek ve uygulamak " vecibesi altına girmişlerdir.

[1200] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**307.
[1201] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. GÖNLÜBOL, M., **age, s.**307.
[1202] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.304.

Yukarıda anlatılanlardan çıkan ve konumuzu ilgilendiren belki de en önemli sonuç, uluslararası teşkilâtlanmalarda, -güçlü olanlar da dahil- devlet egemenliğinin sınırlamasının kaçınılmaz olduğudur. Zira, daha önce meşru kabul edilen „**savaş**" gibi önemli bir olgu, bizatihi savaşı yapabilecek olan süjeler(devletler) tarafından yasaklanarak kendi egemenliklerini sınırlandırmışlardır[1203]. Bunun somut örnekleri olarak gerek Milletler Cemiyeti ve gerekse Birleşmiş Milletler teşkilatlanmalarında da devletlerin egemenliklerinin -özellikle eski katı anlayışı nazara alındığında- geniş ölçüde sınırlandığı görülmektedir. Bu yasağın somutlaştırılmamış olması ise, ne böyle bir sistemi inkarı haklı kılar, ne de bu sistemin hukuki niteliğini belirler. Kaldı ki, iç hukuk sistemlerinde de buna benzer çerçevesi kesin olarak çizilemeyen kural ve kavram söz konusudur.[1204]

Yine belirtmek gerekir ki, çok uzun bir zaman egemenliklerine bağlı kalan devletlerin, keskin bir dönüşle ondan vazgeçmeleri ve uluslararası sistem adına tam bir fedakârlık yapmaları beklenemezdi.

İşte bu nedenledir ki, henüz gelişmekte olan uluslararası hukuk, devletin egemenliği ile uluslararası teşkilatlanmayı bağdaştıran, aralarında derin uçurumlar yerine bir "**köprü fonksiyonu**" icra eden bir prensip geliştirmiştir ki, bu prensip, bu gün artık uluslararası hukuk terminolojisinde yerini almış bulunan "**ulusal yetki**" dir.

Uluslararası toplum, ulusal devlet düzenleri gibi henüz tam bir teşkilatlanmaya erişemediği içindir ki, pek çok mesele

---

[1203] ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", s.93.

[1204] Örneğin, "**kamu düzeni**" ve "**kamu hizmeti**" kavramları, -özellikle Türk Hukuk Sisteminde- belki de bunların başında gelmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. GÜLAN, Aydın, "Türkiye'de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi", **İÜHFM Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na Armağan Sayısı**, C: LVI, S:1-4, 1998, s.97 vd.

uluslararası hukuk düzeni dışında kalmıştır[1205]. Bu konuda Birleşmiş Milletler çerçevesinde açık bir içtihat bulunmamakla birlikte; bugün itibariyle Teşkilât, bir noktayı teyit etmiş bulunmaktadır: Uluslararası düzeyde bir andlaşmaya konu olan bir saha, artık "ulusal yetki" den çıkmış, uluslararası yetki sahasına girmiştir[1206].

Dolayısıyla bu prensip, uluslararası teşkilâtlanma ve hukukun küreselleşmesi sürecinin henüz başında, devletlerin mutlak egemenliklerinin yumuşatılması ve uluslararası teşkilâtlanmanın hızlandırılması yönünde kalıcı olmaktan çok, geçici olarak düşünülmüş bir prensiptir. Zira, bu prensibin kalıcı bir nitelik taşıması halinde, uluslararası teşkilâtlanma ve küreselleşmenin yerinde sayacağı kesindir. Kaldı ki, bugün itibariyle çok az konu ulusal çerçevede kalmıştır[1207]. Bu nedenle "ulusal yetki" prensibine söz konusu süreçte geçici, bağdaştırıcı ve bir köprü olarak bakılması gerektiği kanaatindeyiz[1208]. Zira, küreselleşmenin gerçekleştiği bir sistemde "ulusal yetki"den zaten bahsedilmeyecektir.

Bu bağlamda, uluslararası hukukun gelişimi sürecinde ilk başta pek çok konu ve meselenin uluslararası hukukun düzenlediği saha dışında kalması ve devletlerin tasarrufuna bırakılmış bulunması normaldir[1209]. Zira, bugün itibariyle yine

---

[1205] MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.305.

[1206] **"Ulusal yetki"** ile **"yarışan yetki"** yi birbirine karıştırmamak gerekir. "yarışan yetki"de birden çok devletin ulusal hukukunun uygulanması söz konusudur. Örneğin, suçluların cezalandırılmasında bazı ülkelerin "yer itibariyle", bazılarının ise "vatandaşlık itibariyle" ulusal hukuklarının uygulanması söz konusu olabilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II, s.**82.

[1207] MARTINEZ, R., **agm**, s.2.

[1208] Benzer görüş içini bkz. ÖZMAN, A., **agm, s.**95.

[1209] Adâlet Divanı'na göre "**vatandaşlık**" da "ulusal yetki" alanındadır·

pek çok konunun ancak devletler aracılığıyla görülebileceği bir realitedir. Nitekim Divan da, tereddüt halinde uluslararası hukukun üstün olduğu yolunda bir tutum sergilemektedir[1210]. Ancak bugün, uluslararası etkileşimin hat safhaya geldiği bir dönemde çoğu alanlarda "**içişlerine karışmama**" ya da "**ulusal yetki**" gibi kavramlara sarılmak banal kalmaktadır[1211].

Bugünkü uluslararası hukuk, "ulusal yetki" prensibini benimsemekle, devletlerin egemenliklerini sınırlama hususunda bizzat kendini de sınırlama yoluna gitmiş bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, "**ulusal yetki**" prensibi, "**devlet egemenliğinin sınırlanmasının sınır**ı"nı teşkil etmektedir. Bu şekilde devletler, bazı konularda sahip oldukları yetkileri serbestçe kullanabilmekte, dolayısıyla mutlak egemenliklerini muhafaza etmektedirler. Bu konular, uluslararası hukuk tarafından tamamen devletlerin iç egemenliklerine terk edilmiş ve uluslararası hukukun tüm sınırlandırmalarıyla girmek, karışmak istemediği konulardır[1212]. Diğer bir deyişle, bu konulara ne uluslararası bir teşkilât, ne de diğer bir devlet müdahale etmeme durumundadır[1213].

Belirtmek gerekir ki, ilk bakışta zayıf devletlerin güçlü devletlere karşı kullanabileceği bir silah gibi gözüken "içişlerine karışmama" ve "ulusal yetki" kavramları[1214], bazen tersine olarak güçlü devletler tarafından "statüko"larını korumak için de

---

Bu konuda örnekler ve geniş bilgi için bkz. MERAY, S.L., **Devletler Hukukunda BM Andlaşması ve Tatbikatına Göre Milli Yetki Meselesi,** Ankara, 1952, s.59 vd (Bundan sonra "Milli Yetki..." şeklinde gösterilecektir.)**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II, s.**58 vd**;** ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I, s.**218 vd.

[1210] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**I, s.79; ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.219.

[1211] MARTINEZ, R., **agm**, s.2.

[1212] ÖZMAN, A., **agm, s.**95.

[1213] MERAY, S.L., **Milli Yetki...**, s.10.

[1214] MARTINEZ, R., **agm**, s.2.

kullanılmıştır. Örneğin, sömürgeci güçlü devletler, özerk olmayan-küçük-devletler üzerindeki kudretlerinin devamı için[1215] bir çok defa "ulusal yetki" prensibini ileri sürmüşlerdir[1216].

Devlet egemenliğinin sınırlandırılmasının sınırı olarak kabul edilen "ulusal yetki", birbirine zıt uç noktalarda bir anlam taşımayacaktır. Diğer bir deyişle, "ulusal yetki"den, devletin "mutlak egemenlik"inin söz konusu olduğu ve uluslararası teşkilâtlanmanın olgunlaştığı, küreselleşmenin tamamladığı durumlarda bahsetmek gereksizdir. Bu nedenledir ki, "ulusal yetki" veya "münhasır salahiyet" konusu, özellikle Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı gibi evrensel amaçlı teşekküllerin kurulmasıyla önem kazanmaya başlamıştır[1217]. Bu arada belirtmek gerekir ki, daha önceleri de uluslararası hukukun dışında kalan alanlardan bahsedilmekte idi. Örneğin "**ulusal şeref**" ve "**hayati menfaatler**" gibi konular 20. Yüzyıl'ın başlarında hakemlik sözleşmelerinde birer çekince olarak yer almaktadır. Birinci La Haye Sözleşmesi'nde de bir uyuşmazlığın hakemliğe konu olup olmayacağı ilgili devletlere bırakılmıştır (Md. 53)[1218]. Ancak daha çok evrenselleşme teşebbüsleriyle önem kazanmıştır. Somut olarak da ilk defa Milletler Cemiyeti Misakı ile müspet uluslararası hukuka girmiştir. Görüldüğü üzere söz konusu prensip, bir köprü misyonuna sahiptir ve nihayetinde geçici olmak durumundadır.

Misak'ın 15. maddesinin 8. fıkrasında bu konuda aynen "Taraflardan biri, anlaşmazlığın, devletler hukukunun kendi münhasır yetkisine bıraktığı bir meseleye taalluk ettiğini iddia eder ve meclis de bunu kabul ederse, meclis bunu raporunda tespit

---

[1215] **Çeçenistan Savaşı**'nda Rusya'nın ileri sürdüğü gibi...

[1216] GOODRICH-HAMBRO, **age, s.**124.

[1217] ÇELİK, E. F., Milletlerarası Hukuk-I, s.216; MERAY, S.L., **Devletler Hukukuna Giriş-I**, s.306.

[1218] 1907 Tarihli Birinci La Haye Sözleşmesi'nin Türkçe metni için bkz. BELİK, Mahmut, R., **age**, s.193 vd.

eder, fakat hiç bir hal sureti tavsiyesinde bulunmaz"[1219] denilmiştir. Burada üç nokta dikkate şayandır: Birincisi, "münhasır yetki" bulunan halin tespiti, devletlerin veya iddia edenin takdirine bırakılmamış, meclis tarafından kabul edilmesi şartına bağlanmıştır. Bu şekilde "ulusal egemenlik=münhasır yetki" prensibi, Milletler Cemiyeti Misakı'nda bir taraftan devletlerin egemenliklerinin bazı alanlarda korunmasını sağlarken; diğer taraftan bunun tespitini uluslararası bir organa bırakmış olması sebebiyle de etkisini azaltmış bulunmaktadır. Misak'tan önce yukarıda da belirtildiği üzere "ulusal yetki" nin anlam ve çerçevesinin tespitinde her devletin takdir ve görüşünün esas alınması gerektiği fikri hâkim idi.

Bu konuda dikkat çeken ikinci nokta ise, Misak'a göre "ulusal yetki" nin ileri sürebilmesinin, ancak uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü halinde mümkün olduğudur[1220]. BM Şartı'nda ise böyle bir sınırlama bulunmayıp, tüm şart hükümleri çerçevesinde geçerlidir[1221].

Üçüncü noktada ise, "ulusal yetki" nin varlığına Meclis tarafından karar verilmesi ve bu konuda Meclis'in fonksiyonunun sona erecek olmasıdır. Diğer bir deyişle, "ulusal yetki" nin varlığına hükmeden Meclis, bu konuda daha fazla ayrıntıya girmeyecek; çözüm veya benzeri bir tavsiyede de bulunmayacaktır.

"Ulusal yetki" ile ilgili olarak Misak'takine benzer bir hüküm de **Birleşmiş Milletler Şartı**'nda söz konusudur[1222].

[1219] Söz konusu fıkra, ABD Başkanı Wilson'un ısrarı üzerine konmuş ve diğer devletlerden de herhangi bir itiraz gelmemiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MERAY, S.L., **Milli Yetki..., s.**11**;** Belik, M. R., **age,** s.149 vd.

[1220] ÖZMAN, A., **agm, s.**96.

[1221] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-I**I, s.81.

[1222] Konuyla ilgili olarak MC Misakı ile BM Şartı'nın karşılaştırılması için bkz. Belik, M. R., **age, s.**150**;** MERAY, S.L., **Milli Yetki..., s.**21

Birleşmiş Milletler Şartı'nın "Amaçlar ve Prensipler" bölümünde kaleme alınmış bulunan 2. maddesinin 7. fıkrası şöyle demektedir: "İşbu Andlaşma'nın hiçbir hükmü, ne özü itibariyle bir devletin milli yetkisi içinde bulunan işlere Birleşmiş Milletlerin karışmasına cevaz verir, ne de üyeleri, bu gibi işleri işbu Andlaşma gereğince bir çözüm tarzına bağlamaya icbar eder; bununla beraber VII. bölümde derpiş edilen zorlama tedbirlerinin uygulanmasına bu prensip hiçbir surette halel getirmez ".

Görüldüğü gibi, burada da üye devletlerin egemenlikleri korunmak istenmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Andlaşma ile üye devletlerin hareket serbestileri bir taraftan geniş şekilde kısıtlanırken, diğer taraftan bu hüküm ile söz konusu kısıtlamaya bir istisna getirilmektedir. Hatta bu husus MC Misakı'nda bir "**istisna**" iken; BM Şartı'nda ise bir "**ilke**" haline getirilmiştir[1223].

Misak'ta ele alınış şekliyle "ulusal yetki" sadece uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünde ileri sürülebildiği halde Birleşmiş Milletler Şartı'nda ise Şart'ın çerçevesi içine giren her türlü meselede bu prensibin ileri sürülmesi mümkün kılınmıştır[1224]. Ancak bununla birlikte, bu konuda bir istisna söz konusudur. Bu istisna "ulusal yetki" ile ilgili olan yine 2. maddenin 7. fıkrasında belirtilmiştir. Burada "…bununla beraber, VII. Bölüm'de derpiş edilen zorlama tedbirlerinin uygulanmasına bu prensip hiç bir surette halel getirmez", denmek suretiyle söz konusu istisna açıkça ortaya konmuştur.

Bu istisnanın anlamı şudur: Şart'ın VII. Bölümü içine giren ve "**zorlama tedbirleri**"nin uygulanmasına neden olabilen "genel barışın bozulması, tehdidi ve saldırma fiili" hallerinde

---

vd**;** GÖNLÜBOL, M., **age, s.**190 vd**;** MORGENTHAU, H. J., **age, s.**306 vd**;** PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II, s.**79 vd**;** ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I, s.**216 vd**;** GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.118 vd.

[1223] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.217.

[1224] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**190.

"ulusal yetki" itirazında bulunulamayacak, dolayısıyla Birleşmiş Milletler bu gibi durumlarda "ulusal yetki" ye giren bir mesele söz konusu olsa bile müdahale edebilecek ve gereğini yapabilecektir[1225]. Diğer bir deyişle, burada "**istisnanın istisnası**" söz konusu olmakta, ilkeye dönüş yapılmaktadır.

Diğer bir nokta ise Misak'ta "ulusal yetki"nin varlığına, uluslararası hukuka göre Meclis karar vermekte iken, Şart'ta bu konuda bir hüküm bulunmamaktadır. Bu durumda, bir meselenin devletin "ulusal yetki"si içine girip girmediğinin tespiti zorlaşmış bulunmaktadır. Bir meselenin devletin "ulusal yetkisi" ne girip girmediğini kimin (devletin mi, bir organın mı) tespit edeceği ve ayrıca neye göre (uluslararası hukuka göre mi, devletin iç hukukuna göre mi) tespit edileceği hususlarında boşluklar bırakılmıştır. Bunlarla ilgili Şart'ın diğer kısımlarında da açıklayıcı bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle de bu konu en çok tartışılan noktalardan biri olmuştur[1226]. Örneğin, **Belik**'e göre bir meselenin "ulusal yetki" sahasına girip girmediği hususu tamamen izafidir[1227]**.** Uygulamada ise bu saptamayı daima Divan yapmıştır[1228]**.**

[1225] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**191.

[1226] GÖNLÜBOL, M., **age,** s.190.

[1227] Belik, M. R., **age,** s.151.

[1228] Uygulamada bazı ülkeler, yaptıkları andlaşmalara **"ulusal yetki"**nin çerçevesinin "bizzat kendi devleti tarafından tespit edileceği" hususunda çekinceler koymaktadırlar. Bu konuda başı çeken ise ABD olmuştur. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I,** s.221**;** GÖNLÜBOL, M., **age,** s.190. Ünlü İngiliz hukukçusu ve Divan'ın eski yargıçlarından **Lauterpacht,** Divan kararlarından birine eklediği kişisel görüşünde bu tür çekincelerin geçersiz sayılması gerektiğini**;** zira, bunların hukuka aykırılık teşkil ettiğini ileri sürmüşse de (Bkz. Aynı görüşte, ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I, s.**221.) Divan, bu hususta devletlerin serbest olduğu gerekçesiyle **Lauterpacht**'a katılmamıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I, s.**221.

Netice olarak, devlet egemenliğinin genel olarak uluslararası hukuk, özel olarak da BM Şartı çerçevesinde sınırlandırılmasının sınırını, "ulusal yetki" sahası teşkil etmekle birlikte; bunun sınırını da (istisnanın istisnası) "**uluslararası barışın korunması**" oluşturmaktadır ki, küresel süreçte bu çerçeve daha da genişleme meyline girmiş bulunmaktadır[1229].

Bu bağlamda konumuz açısından egemenliği, her devletin kendi düzenlemesine bırakılmış veya Şart'ta belirtilen "ulusal yetki" alanına giren konulara uluslararası bir müdahalenin engellenebilmesi için bir araç olarak da algılamamak gerekir[1230]. Zira uluslararası hukukun düzenlediği alanla, düzenlemediği alan arasında kesin bir sınır söz konusu değildir. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu sınır daha çok izafi olup, genelde devletin izlemiş olduğu uluslararası politikaya ve uluslararası hukukun gelişme seyrine bağlı olduğu kanaatindeyiz.

Bu bağlamda "ulusal yetki" kavramı, bir taraftan güçlü devletlerin hakimiyeti üzerine temellendirilmiş bulunan Birleşmiş Milletler sisteminde zayıf devletlerin kendi egemenliklerini koruyabilecekleri bir çeşit "veto" **-bir üçüncü veto-** işlevi görürken;[1231] diğer taraftan, devletlerin egemenliklerinden taviz vermeme noktasında uluslararası hukukun küreselleşmesinde engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, bu husus, bizleri **Raymond Aron** gibi "uluslararası hukuku red"e[1232] götürmemelidir. Zira, her şeye rağmen belirtmek gerekir ki, süreç, "küreselleşme" lehine işlemektedir. Çünkü, "ulusal yetki" nin kabulü her şeyden önce "mutlak egemenlik" in reddi anlamı taşımaktadır[1233].

[1229] "Çevre" ve "insan hakları" gibi…

[1230] MORGENTHAU, H. J., **age,** s.409.

[1231] MORGENTHAU, H. J., **age, s.**309.

[1232] Raymond Aron'un bu konudaki görüşleri ve bunun eleştirisi için bkz. ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron", s.85.

[1233] ÇELİK, E. F., **Milletlerarası Hukuk-I**, s.216.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, zaten devletlerin, daha önce tamamen kendi iç hukuklarına(ulusal yetkilerine) tabi olan bir alanı herhangi bir uluslararası düzenlemeye dahil etmeleri, artık o konuda "ulusal yetki", "bağımsızlık" veya "kültür" gibi argümanları ileri süremeyeceklerini de evleviyetle kabul ettikleri anlamına gelir[1234]. Örneğin, ozon gazı ya da doğaya zarar veren diğer maddelerin yasaklanması veya sınırlandırılması ile ilgili küresel nitelikte bir andlaşmaya imza atan devlet için durum budur. Buna karşılık, bir devletin böylesine önemli bir andlaşmayı kendi bireysel menfaatleri adına imzalamaktan kaçınması ya da imzaladığı andlaşmaya uymaması, kendisine uluslararası camiadan dışlanmasından başka bir şey kazandırmayacaktır[1235].

3.2.5. Küreselleşme ve Birleşmiş Milletler

Görüldüğü gibi, Birleşmiş Milletler bir dünya devleti değil[1236]; Milletler Cemiyeti'nde olduğu gibi dünyada savaşın çıkmasını engellemek, barış ve güvenliğin korunmasını sağlamak amacına yönelik olarak uluslararası ilişkilere yeni bir sistem getirmeye ve bu sistemi daha da geliştirmeye çalışan uluslararası büyük bir teşkilât[1237] ve "küreselleşme" yolunda büyük bir adımdır. Ayrıca bir hukuk düzeni olmaktan daha çok siyasî bir sistemdir[1238]. Ancak uluslararası hukukun gelişmesi ve küreselleşmesi açısından belki de en önemli misyona sahiptir.

[1234] RATNER, S., **agm**, s.53.

[1235] Örneğin, İsrail'in BM kararlarına rağmen "devlet terörü"ne devam etmesi, ABD'nin "mayınların kaldırılması" ile ilgili andlaşmayı imzalamaması ve Irak'ın "nükleer silahların üretilmemesi" hususunda takındığı tavır gibi...

[1236] PAZARCI, H., "Birleşmiş Milletlerin Dünü, Bugünü", s.3.

[1237] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**184.

[1238] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**185.

Zira BM, hukuka dayanan bir dünyanın gelişmesi için gerekli olan siyasi ve sosyal şartları yaratmak hususundaki yükümlülüklerine ilaveten, ayrıca uluslararası hukukun gelişmesine de yardımcı olmakla mükelleftir[1239]. Barış ve güvenliğin zaman zaman aksaması, **Raymond Aron**'un iddiasının aksine, böyle bir hukuk sisteminin varlığını inkar ettirmez; zira, barış ve güvenlik düzeni kuran bir hukuk sistemi, savaşların da ortadan kalkacağını iddia etmekten çok, bu sebeple bozulan düzeni yeniden tesis etmeyi amaçlar[1240].

Yukarıda ayrıntılarıyla belirtildiği üzere gerek Birleşmiş Milletler'in, gerekse Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük eden devletlerin ki, genelde güçlü devletlerdir, saiklarında diğer devletleri ve hatta tüm dünyayı yönetmek olduğu mutlak bir hakikattir. Ancak, bununla birlikte iyi niyetle tüm dünya toplumunun eşit olarak barış içerisinde yaşaması amacıyla hareket edenler de yok değildir. Bu çabalar daha ziyade kişisel ve özellikle de doktriner düzeydedir. Sonuçta da Teşkilât, daha çok bu güçlü devletlerin söz konusu amaçları doğrultusunda şekillenmiş ve her ne kadar teorik olarak Şart'ın 1. maddesinin 2. fıkrasında "**devletlerin egemen eşitliği**"nden bahsedilmişse de gerek buna ters olan başka hükümlerle (veto sistemi vs), gerekse uygulamada böyle olmamıştır. Aslında, her ne kadar ideal ve gerçek küreselleşme için şart da olsa bu prensip (1. madde 2. fıkradaki "egemen eşitlik"), bu günkü uluslararası hayatın gerçekleriyle de bağdaşır durumda değildir.[1241] Zira gerek insanlığın fikri olgunlaşma düzeyinin küreselleşmeyi henüz hararetle arzu eder bir düzeyde bulunmaması, gerekse devletlerin gücü arasındaki aşırı dengesizlik, bu prensibin gerçekleştirilmesine engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla, vurgulamak gerekir ki, gerçekten küresel bir dünya sistemi oluşturulmak isteniyorsa, öncelikle BM'deki bu dengesizliklerin(veto, vs) bertaraf edilmesi

---

[1239] Bu konuda geniş bilgi için bkz. WRIGHT, Q., **agm**, s.84.

[1240] ÇAĞIRAN, M.E., "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", s.91.

[1241] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**184.

gerekir. Aksi takdirde, küreselleşmeden çok, baskın gücün hegamonik düzeninden başka bir şey ortaya çıkmayacaktır.

Her şeye rağmen Birleşmiş Milletler'in -ve ondan önceki Milletler Cemiyeti'nin- küreselleşme yolunda büyük adımlar olduğu kesindir. Bu girişimlerle "evrensellik" ilk defa somut şekilde ele alınmış ve somut bir hale getirilmiştir.

Diğer önemli bir nokta ise, küreselleşme ve gerçek barışın önünde en büyük engeli teşkil eden "devlet egemenliği"nin bu teşkilâtlarla kısmen de olsa sınırlandırılması ve üyelerin buna rıza göstermiş bulunmasıdır. Kısmen diyoruz; zira, yukarıda da belirttiğimiz gibi gerek devletlerin vecibelerini yerine getirmelerini sağlayacak bir yaptırım mekanizmasının layıkıyla teçhiz edilmemiş bulunması, gerekse "ulusal yetki" prensibinin kabul edilmesi, devletin mutlak egemenliğinin devamına imkân tanımıştır.

Bu hususlar ışığında devletlerin egemenliğinin sınırlandırılmasında Milletler Cemiyeti'ne nazaran Birleşmiş Milletler Şartı'yla geri adım atıldığını kabul etmek gerekir[1242]. Hatta BM Şartı, Misak'a göre daha da olumsuz olarak "**ulusal yetki**"nin çerçevesini ve kimin tespit edeceği hususlarını açık bırakarak devletlere âdetâ "gizli veto" yetkisi tanımış bulunmaktadır[1243]. Ancak, şunu da hemen belirtelim ki, devletler, "ulusal yetki" silahını her zaman kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Zira, bugün devletler, uluslararası ilişkilerde birbirlerine o derece muhtaç duruma gelmişlerdir ki, "ulusal yetki" alanlarına giren meselelerin çerçevesinin azalmış bulunduğunu kabul etmek zorunda kalmışlardır[1244]. Buna paralel olarak klasik egemenlik anlayışı da yumuşatılmış ve hatta ilk dönemlerde egemenliğin kaynağı "milliyetçilik" iken, bugün "vatanseverlik", hatta

---

[1242] ÖZMAN, A., **agm,** s.96.
[1243] ÖZMAN, A., **agm,** s.96.
[1244] MARTINEZ, R., **agm**, s.2. Bkz.aynı görüşte: ÖZMAN, A., **agm,** s.97.

"evrensellik" ya da "dünya vatandaşlığı" olma temayülü içine girmiştir[1245].

Görüldüğü gibi Birleşmiş Milletler, egemenliğin korunması açısından öncekilere nazaran önemli farklılıklar göstermemektedir[1246]. Oysa hukukun küreselleşmesine en önemli engel, egemenliğe sıkı sıkıya bağlılıktır. Diğer bir deyişle, hukukun küreselleşmesi ile egemenliğe bağlılık ters orantılıdır. Hal böyleyken **San Francisco**'da şekillenen BM Şartı, bu noktada öncekilerden önemli farklılıklar içermemektedir. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın bugün özellikle barışı korumada başarısız kalmasının[1247] belki de yegane nedeni budur. Halbuki, San Francisco'da, devlet adamlarının, önceki sistemin (Milletlerarası Cemiyet) başarısızlıklarını ve bunun da en büyük nedeninin, devletlerin "**egemenlik**" lerine sıkı sıkıya sarılması olduğunu ve bu durumun ortadan kaldırılması gerektiğini görmeleri beklenirdi. Zira, uygulama bu eksikliği açıkça ortaya koymaktadır.

Bunun yanında, bugünkü Birleşmiş Milletler sistemini sürekli tartışılır hale getiren **Güvenlik Konseyi**'ndeki sürekli üyelerin statüsü de Teşkilât'ın en zayıf noktalarından birini teşkil etmektedir ve eğer bu sistem tıpkı Milletler Cemiyeti'nde olduğu gibi bir gün çökerse, kanımızca bunun temel sebebi de bu olacaktır[1248]. Zira, "**Egemen eşitlik**" prensibi, uygulamada özellikle BM'in faaliyetlerini sınırlandırmak amacıyla ve zayıf devletlerin haklarını korumaktan çok, güçlü devletlerin BM'i kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için

---

[1245] MARTINEZ, R., **agm**, s.2.

[1246] GÖNLÜBOL, M., **age, s.**185.

[1247] **Bosna-Hersek** bu konuda en son örnektir sanırız. Zira, özellikle Konsey'deki daimî üyelerin pasifliği nedeniyle binlerce insanın ölmesi önlenememiştir.

[1248] Bkz. Aynı görüşte, ALSAN, Z. M., **age**, s.485.

yorumlanmıştır[1249]. Dolayısıyla söz konusu ilkenin, küreselleşmeyi kolaylaştırıcı rol oynaması beklenirken; aksine, devletlerin üstünde herhangi bir organizasyonun (BM) ulusal egemenlik ve keyfi hareket aleyhine gelişmemesi için kullanılmıştır[1250].

Kaldı ki, bu şekilde eşit ve bağımsız devletlerden oluşan uluslararası topluluğun oluşturduğu sistemin bu geleneksel görünümü, sadece uygulamadaki kusurları sergilemekle kalmamakta; aynı zamanda teorik bir model olarak zayıflığını da ortaya koymaktadır. Çünkü, realitede devletler arasındaki eşitlik kavramı bir kurguya dayanmakta ve servet ve güç dönemlerinde katılımcılar arasındaki büyük farklılıklar, uluslararası hukukun temel kavramlarıyla gerçek arasında sabit bir gerilim ortaya koymaktadır[1251].

Netice olarak, bugün uluslararası düzeyde –özellikle zayıf devletlerle güçlü devletler arasındaki doğrudan müdahaleye kadar gidebilen aşırı dengesizliği kaldırmayı da sağlayacak- yeni hukuksal düzenlemelere ihtiyaç vardır[1252]. Zira, mutlak egemenlik anlayışının uygulanması bugün nasıl mümkün değilse, egemenliğin tamamen ortadan kaldırılması da mümkün değildir. Bu nedenle, yeni hukuksal düzenlemeler, egemenliği ön plana alan eski uluslararası hukukun yeniden yorumlanmasına yönelik olmalıdır. Bu yapılırken de sadece aralarında uyuşmazlık olan devletlerin değil, tüm uluslararası toplumun yararı gözetilmelidir. Yapılacak olan yeni hukuksal düzenlemelerde uluslararası ortak hareketin ve işbirliğinin önemi vurgulanmalı ve sistem buna göre kurulmalıdır. Bu şekilde devletler arasındaki gerginlik azalarak aralarındaki eşitlik ve birlikte işbirliği yapma duygusu yükselecektir.

[1249] GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.107.

[1250] Şart'taki **"egemen eşitlik"** prensibinin uygulaması hakkında bilgi için bkz. GOODRICH-HAMBRO, **age,** s.107 vd.

[1251] SCHREUER, C., **agm**, s.2.

[1252] MARTINEZ, R., **agm**, s.2.

S O N U Ç

Öncelikle bir hususa açıklık getirmek gerektiğine inanıyoruz: Yukarıda açıklamaya çalıştığımız üzere, tabiî bir süreç olan "**küreselleşme**" ile yeni bir uluslararası ideolojik ve siyasî sistemi öngören "**Yeni Dünya Düzeni**" bir birilerinden farklı olgulardır. Diğer bir deyişle, insanlığın özlediği "**gerçek küreselleşme**" ile bugün dayatılmaya çalışılan "**sözde küreselleşme**" farklıdır ki, çalışmamızda da bunu ortaya koymaya çalıştık. Bizim taraf olduğumuz küreselleşme birincisi olmak durumundadır. Dolayısıyla konuyu değerlendirirken bu temel ayrımdan hareket etmek gerekmektedir.

Küreselleşme, insanlık tarihi ile başlayan ideale doğru bir gelişme olup; ne tamamen engellenmesi mümkündür, ne de bu sürece karşı gelmenin bir anlamı vardır. Zira küreselleşme, kendiliğinden gelişen bir süreç olarak devam etmektedir ve bunun durdurulması da mümkün değildir. Değişmeye müsait olan ise sadece bu sürecin hızıdır. Örneğin, Soğuk Savaş dönemindeki küreselleşme hızı ile Sovyetler'in dağılmasıyla başlayan yeni dönemdeki küreselleşme hızı arasında çok belirgin bir fark olduğu tartışmasızdır.

Sovyetler'in dağılıp **Soğuk Savaş** döneminin sona ermesiyle, uluslararası ilişkilerde çok yönlü değişmeler meydana gelmiş ve her yönüyle toplumlararası yakınlaşma ve işbirliği yaşanmaya başlamıştır. Bu da, devletin ve bireylerin kullandıkları araçların benzeşmesi ve hatta aynılaşmasına yol açmaya başlamıştır.

Bu hızlı ve ani gelişmeler pek çok noktada şeffaflığı getirmiş ve buna bağlı olarak insanlar her şeyi sorgulamaya başlamıştır. Çalışmamızda da ortaya koymaya çalıştığımız gibi, bunların başında Soğuk Savaş dönemine ait uluslararası yapılar gelmektedir.

Bugün söz konusu eski yapı, -ki, bu daha çok Birleşmiş Milletler Organizasyonu ile özdeşleşmektedir- artık uluslararası toplumun ihtiyaçlarını karşılayamaz bir hale gelmiştir. Özellikle

BM Güvenlik Konseyi'ndeki sürekli üyelik statüsü, bugünkü insanlık anlayış ve değerlerinin gerisinde kaldığı gibi; uluslararası siyasî güç realitesine de ters düşer olmuştur. Zira, eski güç dengeleri değişmiş bulunmaktadır[1253]. Dolayısıyla uluslararası eski kuruluşlarda köklü değişikliklerin yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bu konuda yeni atılımların olduğu söylenebilirse de bunlar daha çok radikal ve gerçekçi olmayan çözümlerdir ki, aslında bu tür girişimler de yine son dönemdeki hızlı gelişmelerin (küresel sürecin) doğal zorlamasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, mevcut yapının kontrolü dışında gelişmektedir. Geleneksel sistemin açık zayıflığı ve buna bağlı olarak alternatifler aranmasının teşviki bir realitedir. Ancak, "**dünya-devleti**" ya da "**süper devlet**" gibi kurumlar veya bunlara dayalı bir ütopyadan ibaret **Yeni Dünya Düzeni**[1254] buna cevap olamazlar. Bunlar gerçekçi değildir; çünkü, uluslararası topluluğun merkezileşmemiş ve aynı zamanda büyük ihtimalle yakın gelecekte de ısrarla korunacak olan niteliğini yansıtamazlar. Zira, merkeziyetçiliğin, sosyal istikrar ve daha iyi bir dünya düzeni için çareler vaat etmesi en azından bugün için düşünülemez. Sivil savaş, uluslararası uyuşmazlıklar üzerinde bir iyileşme değildir. Bu modeller, aynı zamanda arzu edilmeyen modellerdir. Çünkü bunlar, dünya toplumunun çoğulculuk ve kültürel çeşitliliğini -Batı lehine- bastırma eğilimindedirler. Hatta bu uygulamalar, sadece küresel sistemler değil, bölgesel olanlar için de geçerlidir. Mesela, genellikle ABD'yi model alan Birleşik Avrupa Devleti yaklaşımında olduğu gibi[1255].

Büyük oranda uluslararası güçlerin hilafına gerçekleşen bu gelişmeler sonucunda en çok etkilenen ve sorgulanan

---

[1253] Örneğin daimî üyelerden **Fransa** ve **İngiltere** ile daimî üye olmayan **Japonya**, **Almanya** gibi yeni güçlü devletlerin karşılaştırılmasında olduğu gibi.

[1254] SLAUGHTER, A.-M., **agm**, s.183.

[1255] SCHREUER, C., **agm**, s.1.

hususlardan biri de "**uluslararası hukuk**" ve buna bağlı olarak "**hukukun küreselleşmesi**" olmuştur.

Uluslararası hukuk açısından baktığımızda ise, ulus-devlet merkezcilikten devlet-dışı yapılanmalar lehine bir gelişme trendinin yaşanmakta olduğu şeklinde bir manzara ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelerin mantıki çatısının sonucu olarak, bugün uluslararası andlaşma yapma sürecinin, genel olarak devlet dışı aktörlere de açılması söz konusu olmuştur. Hem de -taraf oldukları anlaşmalarla sınırlı da olsa- günden güne üstlendikleri fonksiyonların genişlemesine varan bir şekilde... Buna bağlı olarak da andlaşma ilişkilerinin sonuçlanmasına kadarki çalışma ağı, öncekine nazaran oldukça giriftleşmiştir. Devletler arasındaki yatay tipik andlaşma ilişkileri; uluslararası organizasyonlar, devletler ve hatta onların alt varlıkları arasındaki dikey uyuşmalarla çapraz bir ilişki sistemi ortaya koymuştur[1256]. Yatay uyuşmanın mevcut tipik bir örneği, **Dünya Bankası** ile onun üyeleri arasındaki borç anlaşmalarıdır. Çapraz ilişkiler, yabancı devlet-dışı varlıklar veya uluslararası organizasyonlarla üye olmayan devletler arasındaki andlaşmalara devletlerin girmesi sonucunu doğurmuştur.

Bu şekilde **ulus-devlet** merkezli uluslararası sistem ve bunu biçimlendiren uluslararası hukuk yapısı ve anlayışı temelden farklılaşma temayülü göstermeye başlamıştır. Dolayısıyla, andlaşma hukuku hakkındaki klasik düşünce tarzımızda da bir düzenleme ihtiyacı, dikkate değer bir seviyeye gelmiş bulunmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi **"insan hakları"**, kanaatimizce herkesin kabul edebildiği ve dolayısıyla hukukun küreselleşmesinde, belki de en önde gelen bir alan olma özelliğine sahiptir. Bunu ise, yine hayatın zaruri gereklerinden olan haberleşme, ekonomi, teknoloji gibi alanlar takip etmektedir. Aynı şekilde uzay hukuku ile ilgili hemen tüm normlar, yine **Birleşmiş Milletler** çerçevesinde oluşturulan Uzayın Barışçı

[1256] SCHREUER, C., **agm**, s.21.

Amaçlarla Kullanılması Komitesi tarafından meydana getirilmiştir. Çalışma koşullarının, deniz hukukunun ve diğer pek çok alanların normlaştırılmasında da yine BM Teşkilâtının doğrudan veya dolaylı katkısı söz konusudur[1257].

Konumuz açısından olayın en önemli yönü, küreselleşme o denli hızlı olmaktadır ki, yakın tarihlere kadar uluslararası hukukun ve hatta ulusal hukukların ilgi alanları dışında kalan pek çok konu, bugün itibariyle hayati önem taşır hale gelmiş ve bunların belli bir düzene sokulması zarureti hasıl olmuştur. Diğer bir ifadeyle, son çeyrek yüzyıldaki küresel nitelikteki radikal gelişmeler karşısında meseleleri tekrar düşünme gereği ortaya çıkmıştır[1258]. Özellikle nükleer güç, elektronik, uzay çalışmaları, telekomünikasyon, biyofizik, tıp gibi sahalar artık devletleri aşmış ve tüm insanlığı ilgilendirir bir hal almıştır. Örneğin internetin sınır tanımazlığı, sermaye piyasalarına devletlerin müdahalelerinin imkânsız hale gelmesi ve gen'lerin kopyalanabilmesi tüm insanlığı doğrudan ilgilendiren konular olmuşlardır.

Bunlara paralel olarak, yine teknolojik etkenlerle deniz hukuku gelişmiş ve buna bağlı olarak uluslararası hukuka yeni kavramlar ve normlar girmiştir. Örneğin, kıta sahanlığı, münhasır ekonomik bölge, deniz yatağı, denizlerin kirlenmesi[1259] gibi kavramlar yeni gelişmelerin sonucudur. Aynı şekilde, teknolojik gelişmeler uzay hukukunun doğmasına neden olmuştur.

[1257] PAZARCI, H., **Uluslararası Hukuk-II**, s.62.

[1258] ENGEL, David M., "Transformation of Law and Place", **www. Law.indiana.edu/ glsj/vol2/ no2/tocv2i2.html**(1998), s.3.

[1259] Denizlerin kirlenmesinin uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. TÜTÜNCÜ, A.N., **Gemi Kaynaklı Deniz Kirlenmesinin Önlenmesi, Azaltılması ve Kontrol Altına Alınmasında Devletin Yetkisi**, (Beta Yay.,2. Bası), İstanbul, 2001.

Son yıllarda önemli bir alanı teşkil eden "**çevre**" konusu da tüm insanlığın ilgi alanına girmiş ve çevre hukukunun gelişmesine neden olmuştur. Zira, şimdiye kadarki gelişmelerde ve düşüncelerde yaşamımızın temelini oluşturan "**dünya**"nın da hesaba dahil edildiği bir sistem genel olarak öngörülmemiştir[1260]. Ancak bugün, bu konudaki duyarlılık günden güne artmakta ve "çevre"nin de insan haklarından sayılmasına doğru gidilmektedir.

Bugün küresel nitelikte kurallar konulması elzem olan alanların varlığı tartışmasızdır ki, "çevre" bunların başında gelmektedir. Özellikle bu konuda zorlayıcı tedbir ve kuralların konulması kaçınılmazdır. Her ne kadar ulusal hukuk sistemlerinde bu konuda hükümler bulunmakta ise de hâlâ bu konuda boşluklar söz konusudur. Bu haliyle bugün yapılan pek çok ihlalin pozitif hukuka aykırılığı ileri sürülememektedir. Rio'da genel bağlayıcı kurallar oluşturma çabaları da akim kalmıştır[1261].

Benzer durum "**genel güvenlik**" için de söz konusudur. Teknolojinin tahayyül dışı gelişimiyle, tek başına bir kişi dahi bugün büyük kitleleri ve hatta tüm dünyayı tehdit edebilir hale gelmiştir. Japonya'da metroya zehirli gaz atılması; Ruanda'da, Kosova'da, Çeçenistan'da ve Halepçe'deki kitlesel katliamlar; yolcu uçaklarının bir-iki teröristçe düşürülebilmesi; tek kişinin kullanabildiği bir stinger füzeye sahip teröristin veya güvenlik sistemlerini çökertebilen bilgisayar dâhilerinin (hacker) güç açısından âdeta bir devletle eşit hale gelmesi; tehlikeli kimyasal maddelerin çok basit şekilde (mektupla vs) kullanılabilmesi ve en son 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi'nin imha edilmesi gibi gerçekler, bugün hiçbir devlet ya da ulusun tek başına güvenliğini

---

[1260] KUZU, B., **Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı**, s.1; KUZU, B., "İnsan Hakları Bağlamında Dünya Çevre Krizi", s.283.

[1261] Çevre konusunda uluslararası zorlama metotları hakkında değerlendirmeler için bkz. TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur, "Milletlerarası Çevre Hukuku Kurallarına Uyulmasını Sağlamaya Yönelik Zorlama Mekanizmaları", **Prof. Dr. Tahir Çağa'nın Anısına Armağan**, İstanbul, 2000, 589-598.

sağlayamayacağını ve bunun ancak dünya çapında işbirlikleriyle mümkün olabileceğini ispatlamıştır.

Belirtmek gerekir ki, bu tür zorunlu işbirliklerinin tüm insanlığın değişik bir despotizme(bir devlet ya da grup gibi) teslim olmasıyla da sonuçlanmamalıdır. İşte bunun için de söz konusu güvenlik veya benzeri diğer alanlardaki (çevre vs) tehlikelere karşı alınacak tedbirlerin hukuksal çerçevede gerçekleştirilmesi kaçınılmazdır. Zira, her ne kadar tek başına ulus-devlet ya da uluslar, güvenliğin doğal çerçevesinden uzaklaşmışlarsa da uluslar topluluğunun çok taraflı çerçevesinin oluşturduğu "**küresel kamuoyu**" bugün itibariyle tek taraflı eylemleri reddetmektedir[1262]. Nitekim, bu nedenledir ki, her türlü imkana sahip hegemonyacı güçler dahi yapmak istedikleri -özü itibariyle kabul edilemeyecek- çıkarcı eylemlerini yasal bir çerçeveye (BM vs) oturtma ihtiyacı hissetmektedirler.

İşte tüm bu gelişmeler, hiçbir hukuk sisteminin artık bu etkilerden uzak kalamayacağını gösterdiği gibi; ayrıca bir yandan uluslararası hukukun geliştirilmesini ve yeni şartlara uydurulmasını; diğer yandan ideolojileri ve diğer şartları (ekonomik, kültürel, sosyal vs) ne olursa olsun bütün devletlerin veya toplumların karşılıklı dostane ilişkilerinde uygulanabilecek normların tespiti sorununu ön plana çıkarmıştır. Ayrıca tüm bu gelişmeler, uluslararası hukukun da küresel nitelik kazanırcasına ön plana çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu da bize başta **Birleşmiş Milletler Teşkilâtı** olmak üzere hangi nedenle -gerek BM'in etkisiyle, gerekse diğer şartlarla- oluşmuş olursa olsun, tüm uluslararası örgütlenmelerin söz konusu küresel sürece katkılarının inkar edilemez olduğunu ayrıca kanıtlamaktadır.

Yine çalışmamızda ortaya koymaya çalıştığımız şekilde, uluslararası ilişkileri düzenleyen hukuk sisteminin, bugün eskisinden daha belirgin bir şekilde yetersizliğine tanık olunmaktadır. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki; bugün, uluslararası ilişkiler, uluslararası hukukun klasik kişilerini

---

[1262] GUEHENNO, J-M., **age**, s22.

(devletler ve sınırlı sayıda bazı uluslararası örgütler) aşmış ve pratikte daha alt birimlere (uluslararası ya da ulusaşırı örgütler, uluslararası dernekler vb) ve hatta bireylere kadar genişlemiş bulunmaktadır. Zira, bugüne kadar uluslararası hukukun iç hukuk sistemlerinde uygulanması ağırlıkta iken, son dönemde ulusal (iç) hukuk normlarının uluslararası hukuk sistemine aktarılması gündeme gelmiştir. **Fidler**'in de belirttiği gibi, küreselleşme sürecinde **iç-işleri** ve **dış-işleri** tanımındaki geleneksel ayrım ortadan kalkmaya başlamıştır[1263]. Çünkü, uluslararası ilişkilerdeki hareketlilik, ülke içindekiler kadar yoğunlaşmaya ve giriftleşmeye başlamıştır.

Aslında hukukun küreselleşmesi, genel küreselleşmenin bir çeşit normlaştırılmasıdır. Öyle ki, uluslararası hukuk disiplininde genel-özel ayrımı da giderek kalkmaya başlamıştır. Bunun en açık delillerini ise, "İnsan Hakları Hukuku" ve buna bağlı olarak "Uluslararası Ceza Mahkemesi" kurulmasına doğru somut adımların atılması[1264] ve "Ticaret Hukuku" alanındaki gelişmeler teşkil etmektedir ki, bunlara "Sağlık", "Sermaye Piyasaları", "İletişim" gibi alanları da eklemek mümkündür.

İşte tüm bunlar, "**hukukun küreselleşmesi**"ni gündeme getirmiş bulunmaktadır. Burada tekrarlamak gerekir ki, hukukun küreselleşmesi kavramından anlaşılması gereken, -Martin Shapiro'nun ifadesiyle- bütün dünyanın tek-bir (yeknesak) hukuk kuralları çatısı altında yaşaması[1265]; diğer bir deyişle, herkes için aynı hukuk kurallarının geçerli olmasıdır.

[1263] FIDLER, D. P., **agm**, s.3.

[1264] Bu konuda geniş bilgi için bkz. SCHEFFER, David J., "International Judicial Intervention", **Foreign Policy**, S:102, Spring-1996, s.34-51; TEZCAN, Durmuş, "Uluslararası Suçları Kovuşturmada Katedilen Yol: Uluslararası Nüremberg Askeri Mahkemesinden Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesine", **Prof. Dr. Kemal Tunçomağ'a Armağan**, (Beta Yay.), İstanbul, 1997, s.481-490.

[1265] Bkz. SHAPIRO, M., **age, s.**1.

Bugün, hukukun küreselleşmesi yönünde eskiye nazaran önemli gelişmeler olmakla birlikte; henüz bunun gerçekleştiğinden söz etmek de mümkün değildir. Ancak, kesin olan bir şey var ki, o da mevcut hukuk sistemlerinin artık yetersiz kalmaya başladığıdır. Hukuk, gelişmelerin gerisinde kalmaya yüz tutmaktadır. Bunun bir sebebi de bir üst yapı kurumu olan hukukun, şimdiye kadar devlete doğrudan bağlı ve ona paralel[1266] bir seyir takip etmesidir demek yanlış olmaz. Örneğin televizyon, uydu ve internet gibi yeni vasıtalarla yapılan reklam ve satışlar hukuku yaya bırakmıştır. Bugün artık, gerek fikrî, gerekse hukukî açıdan olsun, ürünü sabitlemek ya da hukuken kontrol etmek mümkün olmamaktadır[1267].

Çalışmamızda hukukun küreselleşme yollarını (Hukukun Genel İlkeleri, Teamül Kuralları, Andlaşmalar, Resepsiyon vd.) hukuk tekniği çerçevesinde belirtmeye çalıştık. Ancak tüm bunlar, mevcut yapı içinde yavaş gelişebilen yollardır. Hukukun küreselleşmesi için asıl gerekli olan güç, yine "**küresel nitelikte bir konsensüs**"ün varlığıdır ki, buradaki konsensüsten anlaşılması gereken, devletler arasındaki bir iş birliğinden çok, bireylere kadar uzanan bir anlayış birliğidir. Aksi takdirde, hukukun küreselleşmesinden çok uluslararası hukuktan söz etmiş oluruz[1268]. Oysa günümüzde henüz bunu gerçekleştirebilecek ne küresel nitelikte bir konsensüs, ne de bunun yerini tutabilecek diğer bir güç söz konusudur. Zira, Edward H. Carr'ın da belirttiği gibi, insanlık ne dün ne de bugün "**küresel nitelikte tek bir çatı**" altında yaşama arzu ve olgunluğuna henüz ulaşmış değildir. Hatta hukukun küreselleşmesinden de önce, "uluslararası hukuk"u tam olarak işletecek bir konsensüs veya otorite dahi henüz mevcut değildir[1269].

[1266] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.171.
[1267] GOLDRING, J., **agm**, s.3.
[1268] SHAPIRO, M., **agm,** s.1.
[1269] Bkz. CARR, E. H., **age, s.**65.

Bu arada belirtelim ki, bugün **ABD** bu aktörlüğe soyunmuş ve elindeki tüm olanakları, mevcut tüm gelişmeleri (ekonomi, teknoloji, silah, kültür, hukuk vs) lehine çevirmeye yönelik olarak kullanmaya çabalamaktadır[1270]. Bununla birlikte ne ABD, ne de başka bir güç; bugün itibariyle böyle bir otorite sağlamak durumunda görünmemektedir. Dolayısıyla bu konuda yapılması gereken, hukukun küreselleşmesini doğal seyrine bırakarak, bugün için daha gerçekçi olan bir yaklaşımın sergilenmesidir. Bu da öncelikle uluslararası hukukun geliştirilmesi yönünde şimdilik ulus-devletlerden müteşekkil küresel bir konsensüsün gerçekleştirilmesidir.

Son dönemde küreselleşme ile birlikte tartışılan bir diğer kavram da "**ulus-devlet**"tir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, gerçek küreselleşmenin dışında empoze edilmeye çalışılan "**Yeni Dünya Düzeni**"nin ideolojisi olan kapitalist-liberal ideolojide[1271] kamu alanı olarak devletin fonksiyonu, piyasada özgür mübadelenin engellerini ortadan kaldıramaya, ülkenin dışa karşı savunmasını yapmaya ve adeta "**gece bekçisi devlet**"e kadar indirgenmektedir[1272].

Kabul etmek gerekir ki, uluslararası ilişkiler günden güne yoğunlaşmakta ve giriftleşmektedir. Bu ise, mevcut ulusal yönetimlerin pek çok noktada yetersizliğine neden olmaktadır. Zira, pek çok alanda (ekonomi, sermaye, piyasalar, internet, turizm, ticaret vb) ulus-aşırı patlamalar gerçekleşmiş ve klasik devlet idareciliği âdetâ acze düşmüş bulunmaktadır. Devletler, pek çok eylem ve işlemi kontrol etmede zorlanmaya başlamıştır. Daha da önemlisi, önceleri devletlerin egemenliklerinin ölçütlerinden sayılan pek çok alana (insan hakları, nükleer kontrol, çevre gibi) dışarıdan müdahaleler yapılmaya başlamıştır.

Belirtelim ki, egemen devletler arasında uygulanan hukuk olarak uluslararası hukukun klasik modeli hiç şüphesiz

---

[1270] Özellikle uluslararası ticaret hukukuna kendi ulusal normlarını aktarmaya çalışmaktadır. Bkz. SHAPIRO, M., **age, s.**1.

[1271] ÖZDEK, Y., **agm**, s.26

[1272] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.136,159.

faydalı amaçlara hizmet eder. Fakat yine de ciddi kusurları vardır. **Schreuer**'in de belirttiği gibi, ulusal hükûmetler seviyesinde otoritenin merkezileşmesi, gücün kötüye kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Gücün içeride kötüye kullanımı, egemenlik yetkileri ve içişleri kavramlarıyla, yararlı pek çok politikayı veya gelişmeyi aslında daha geniş olan toplumun kontrolünden uzak tutmuştur. Ulusal toplumu dış tehditlerden koruma ihtiyacı sıklıkla içerideki baskıyı haklı çıkarmaya hizmet eder hale gelmiştir[1273]. Otoritenin, merkezdeki bir kısım küçük yönetici elitlerin ellerinde odaklaşması, yani hükûmetin varlığı, uluslararası sistemdeki doğal istikrarsızlığa da katkıda bulunmuştur. Resmi ulus-aşırı bağların odaklaşması uluslararası ilişkilerde tehlikeli bir kırılma noktası ortaya çıkartmıştır. Devletlerarası ilişkilerin oldukça şahsileşmiş tabiatı, -kendi ulusal toplumları ya da genellikle uluslararası topluluk için orantısız sonuçlara yol açabilen özel meseleler üzerindeki uyuşmazlık noktaları doğuran- az miktardaki bireyler tarafından yönlendirilir olmuştur.

Bununla birlikte, uluslararası hukuk, bu tür konulara cevap verdiği gibi, askeri gücün kullanımı üzerindeki kontrole ilişkin meseleler ve insan haklarından kaynaklanan esaslı kuralların hızlıca büyüyen bünyesine ilişkin diğer problemlerine de cevap verebilecek durumdadır. Bu buyruklar ya da reçeteler, devletlerin hukuka aykırı hareket serbestilerini sınırlamışsa da, uluslararası hukukun değişmez temel yapısına dokunmamıştır. Devletler, hükümranlık alanlarındaki kontrolü ellerinde tutmuşlardır. Uluslararası hukuk, hacim itibariye genişlemiş; ancak, yine de sadece devletler arasında uygulanabilen bir hukuk olarak kalmıştır. Egemenlik artık mutlak olmamakla birlikte, özü itibarıyla bozulmadan kalmıştır. Uluslararası düzenlemenin hacmi temel güç yapılarını değiştirmemiştir.

Bugün inkar edilemez ki, eşit ve bağımsız devletlerden oluşan uluslararası topluluğun geleneksel görünümü ve eşit devletlerin varlığı sadece uygulamadaki kusurları sergilemekle

---

[1273] 11 Eylül sonrası ABD'de olduğu gibi.

kalmaz, aynı zamanda teorik bir model olarak zayıflığını da ortaya koyar. Aslında devletler arasındaki eşitlik kavramı bir kurguya dayalıdır. Güçlü dönemlerinde katılımcılar arasındaki büyük farklılıklar, uluslararası hukukun temel kavramlarıyla gerçek arasında sabit bir gerilim doğurmuştur. Bunun yanında devletleri kapsayan uluslararası legal toplumun yekpare-bütüncül- resmi, tamamıyla hatasız da değildir.

Belirtmek gerekir ki, uluslararası hukuk, daima devletlere ilaveten en azından belirli amaçları gerçekleştirmek için belirli aktörleri de kabul etmiştir. Örneğin, uluslararası kızıl haç komitesi, uluslararası af örgütü ve diğer birlikler ve organizasyonlar gibi. Bununla birlikte devletlerin baskın rolü bu ilave aktörler tarafından asla sorgulanmamıştır. Zira, bunlar ya devletler tarafından kurulmuş ve kontrol edilmiş; ya da en azından müsamaha görmüşlerdir.

Bu gelişmelere rağmen, **Ohmae** gibi bazı yazarların iddia ettiklerinin[1274] aksine, "**ulus-devlet**"in sonunun geldiği de abartılı bir yaklaşımdan öteye gitmemektedir. Söz konusu süreçte ulus-devlet bilakis bireyleri (vatandaşları) sömürülmekten ve benzeri olumsuz etkilerden koruyabilecek en etkili kalkan olma özelliğiyle eskisine nazaran daha çok ön plana çıkar duruma gelmiştir. Örneğin rekabetin âdilleştirilmesi, tüketicilerin ve çevrenin korunması, alt-yapıların sağlanması, sosyal standardın sağlanması (emeklilik, sağlık vs) genel ahlakın korunması, güvenliğin ve refahın sağlanması gibi. Diğer bir deyişle, devletin, bugün toplumun tümünü denetleyerek dengeleyici ve aracı rolünü üstlenmesi ve özellikle yerli şirketleri uluslararası pazarın acımasız rekabetine karşı koruması zarureti ortaya çıkmıştır. Zira, hâlâ bir şirketin gücü ile devletinin gücü özdeş olma durumunu korumaktadır. Hatta, söz konusu kapitalist-liberal politikaların

---

[1274] Bkz. OHMAE, K., **age, s.**16 vd.

istikrarlı işleyebilmesi dahi ancak bu tür devlet müdahaleleriyle mümkün olabilecektir[1275].

Ancak, **J.C. Lerda**'nın da belirttiği gibi, yeni dönemde ulus-devlet egemenliği eskisine nazaran zayıflamakta ve bu husus, artık pek çok akademisyen, bürokrat ve siyasiler tarafından da kabul edilmektedir[1276]. Diğer bir deyişle, egemenlik artık mutlak değildir. Ancak, bir ölçüye kadar kullanılabilse de özü itibarıyla bozulmadan kalmış ve uluslararası düzenlemelerin hacmi temel güç yapılarını değiştirmemiştir[1277].

Tüm bunlardan, gerek demokratik çağdaş devlet rejimleri, gerekse küreselleşmeye doğru yönelmiş bulunan çağdaş uluslararası sistem açısından, artık devletlerin mutlak egemenliğinden söz etmek mümkün değildir. Bunun aksini savunmak, çağı yaşamamayı tercih etmek anlamına gelir. **W.J. Stankiewicz**'in de dediği gibi, "Gerçek demokrasiye inanan bir kimsenin, klasik anlamıyla egemenliğe inanması zordur"[1278].

Bu bağlamda, **"ulus-devletin sonunun gelmesi"** de söz konusu olmamakla birlikte, bugünkü uluslararası ilişkilerin ağırlığından kurtulmak için devletlerin, çeşitli yeni uluslararası örgütlenmeler oluşturma zarureti doğmuştur. Bu örgütler ise, çoğunlukla "**supranasyonal**" nitelikli olmak durumundadır ki, bunun diğer bir anlamı da devletlerin egemenliklerinin büyük ölçüde sınırlandırılmasıdır. Diğer bir deyişle, egemen devlet, halen uluslararası sistemin temel direğidir ve dağıldığı ya da çökme tehlikesi olduğu yönünde bir delil yoktur.

Bu süreçte "**devlet egemenliğinin sınırlandırılması**"nı da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Zira, eski dönemde, devletlerin egemenliklerinin ulus-üstü örgüt ya da oluşumlarca(AB, AİHS gibi) sınırlandırılabilirliği tartışılırken; bu

---

[1275] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.140.
[1276] Bkz. LERDA, J. C., **agm,** s.2.
[1277] SCHREUER, C., **agm**, s.1.
[1278] Aktaran: UYGUN, O., **agm**, s.396.

dönemde ise ulus-devletin kendisi tartışılmaktadır[1279]. Doğal küreselleşme sürecinde, aslında devlet egemenliğinin sınırlandırılmasının bir önemi söz konusu olmamak durumundadır. Zira, bu süreci tüm egemen devletler yaşamaktadır. Nihaî küreselleşme ütopyasının gerçekleştiği varsayımında ise, zaten egemenlikten ve ulus-devletlerden söz edilmeyecektir. Bugün "ulus-devlet"in sonunun geldiğini ileri sürenlerin yanlışlıkları da kanaatimizce buradan kaynaklanmaktadır. Bu düşüncede olan yazarlar, âdeta nihaî küreselleşmenin gerçekleştiği varsayımından hareket etmektedirler ki, bu düşünce ve ifadelerin çoğu, aslında "**Yeni Dünya Düzeni İdeolojisi**"nin empozesine yardımcı olmaktadırlar.

Kısaca belirtmek gerekirse, "ulus-devlet" ve "egemenlik" gibi kavramlar, asıl olarak küreselleşmeye zıt olmakla birlikte, henüz önem ve kutsallığını yitirmiş değillerdir. Bu aşamada "**ulus-devletin eridiği"**, ya da yok olduğu şeklindeki iddialar veya temenniler, mevcut toplumların ve hatta bizatihi bireylerin; kendilerinden kat kat üstün durumda olan diğer güçler karşısında savunmasız kalmasından öteye gitmeyecektir. Kaldı ki, bu konuda bugün en ileri aşamada olan AB içinde dahi, uzun bir zaman uluslararası kurum olarak üye devletlerin varlıklarını sürdüreceği yönünde kesin kanaatler vardır[1280]. Hem de Birlik'in, uluslararası bir organizasyondan Avrupa Devleti'ne dönüşeceği ve otoritenin, süregelen şekilde Birlik'e devredileceği büyük olasılığına rağmen...

Yeni Dünya Düzeni ise, başta ABD olmak üzere güçlü devletlerin[1281], küreselleşme sürecini kendi çıkarları

[1279] Örnek olarak bkz. HASELER, Stephen, "Is The Nation-State Over?", **World Affairs**, C:155, S:1, Summer-1992, s.23-27.

[1280] Bu görüş için bkz. SCHREUER, C., **agm**, s.17.

[1281] Hatta tek başına ABD demek belki daha doğru olur. Zira, ABD'nin bu konudaki ortak politika önerilerine Fransa ve Almanya gibi

doğrultusunda yönlendirmeye çalıştıkları uluslararası bir politikadan ibarettir. Öyle ki, söz konusu ülkeler, bu sermaye kategorisinin kurallarını tüm dün dünyaya dayatmakta[1282] ve hatta bu politika, aynı zamanda ideolojileştirilmeye çalışılmaktadır[1283]. Söz konusu güçlü devletlerin bu planlarının temelinde aslında "**kapitalist ekonominin küreselleştirilmesi**" yatmaktadır.

Doğal olarak, mesele bununla sınırlı kalmamakta; başta hukuk, kültür ve egemenlik gibi pek çok alanı da kapsamaktadır. Hatta diğer ideolojilere ve özellikle onları destekleyen hukukî düzenlemelere karşı savaşın etkisi günden güne artmaktadır. Zira, hiçbir ideolojik veya hukukî sistem, kendine aykırı olan düzenlemelere tahammül etmez[1284]. Ancak, asıl sorun, tüm bunların doğal süreçten çok, suni ve güdümlü olmasıdır. Bunun sonucunda da zayıf devletlerin ve toplumların bu alanlarda asimilasyonu ortaya çıkmaktadır. İşte bu asimilasyondan etkilenen alanlardan birini de "**hukuk**" oluşturmaktadır ki, bu da doğal bir sonuçtur. Zira, hukuksal değişmeye etki eden faktörler dikkate alındığında, uluslararası güç dengelerinin böyle bir sonucu kaçınılmaz kıldığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü, diğer alanlarda olduğu gibi, hukukun değişmesinde de çıkarlarını maksimize etmek isteyen aktörlerin etkileri[1285] ilk sırayı almaktadır. Bunun sonucu ise, yapısal açıdan dünyanın; ABD ile O'nun gölgeli ilavesi Avrupa'dan ibaret bir görüntüsünün ortaya çıkmasıdır[1286].

Yeni Dünya Düzeni'nin görünen özellikleri arasında Batı (ABD ve Avrupa) kontrollü olması; bir alıştırma süreci

---

devletler "aşamalı olarak yapılması gerektiği" şeklinde yanıt vermişler ve **"kontrollü bir küreselleşme"**yi savunmuşlardır. Bkz. Hans, P. M.-Harald, s., **age,** s.216.

[1282] KAZGAN, G., **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, s.226.

[1283] SHAPIRO, M., **agm,** s.1.

[1284] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.133.

[1285] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.195.

[1286] Bkz. ŞAYLAN, Gencay, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Yay., Ankara, 1995, s.144.

öngörmesi; dünyayı en alt birimlere (kabileler vs) kadar bölmeye yönelmesi; sermayenin, üretimin önüne alınması ve en önemlisi, sonucun tamamen belirsiz olması sayılabilir. Bununla birlikte kaçınılmaz bir sonuç var ki, o da çalışmamızın başından beri vurguladığımız üzere tıpkı MC ve BM'in kuruluşunda olduğu gibi, bu dönemde de yine güçlü devletlerin hakimiyetinin söz konusu olmasıdır.

Bu tespitleri yaptıktan sonra diyebiliriz ki, hukukun aynılaşması ve yeknesaklaştırılması anlamındaki "**hukukun küreselleşmesi**" süreci bir realitedir ve olumlu bir gelişmedir. Ancak bu süreç, gerçek bir küreselleşme(evrenselleşme) ile sonuçlanabilecek midir? Bu soruya olumlu bir yanıt vermek -en azından şimdilik- güç görünmektedir. Diğer bir deyişle, dünyanın her tarafında ve herkes için geçerli –küresel- bir hukuk sisteminin gerçekleşmesi bugün için pek mümkün görünmemektedir. Zira, öncelikle hukuk ve onu besleyen kültürün antropolojik olarak örtüştüğü küresel bir hayat henüz teşekkül etmiş bulunmamaktadır[1287]. Ayrıca insanlık da bu olgunluğa henüz erişmemiştir[1288].

Bundan başka küresel nitelikte bütünleşme anlamındaki gelişmelerin daha çok **ekonomi** ve **insan hakları** gibi dar bir sahada yürümesi ve bunların zayıflar aleyhine âdil olmayan bir seyir takip etmesi; söz konusu hukuksal küreselleşmenin ne oranda gerçekleşeceği hakkında şüpheler uyandırmaktadır. Örneğin, ulusal düzeyde ekonomik düzenlemelerin güçlü yabancı şirket ve kuruluşlar lehine olması;[1289] insan haklarının, sadece baskın gücün (Batının) istediği mekan, saha ve şekillerde(örneğin **Bosna** ve **Çeçenistan**'da işletilmemesi) olması[1290] gibi. Ancak, tüm bunlara rağmen küreselleşme süreci, her alanda olduğu gibi hukukta da devam etmektedir. Çünkü, küreselleşmenin henüz

---

[1287] SHAPIRO, M., **agm,** s.1.

[1288] CARR, E. H., **age, s.**65.

[1289] ÖZCAN, M.T., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, s.178.

[1290] AYDIN, Mehmet Akif, "Küreselleşme-II", **Yeni Şafak** (16.11.2001).

gerçekleşmemesi veya iyi yönde bir seyir takip etmemesi ile küreselleşme sürecinin devam etmesi farklı şeylerdir.

Tüm bunlardan çıkarılacak tablo, alışageldiğimiz uluslararası hukuk hakkındaki varsayımların yeniden gözden geçirilmesinin garanti edilmesine yetecek bir ayrımın yapılmasıdır. Egemenliğin konumunu el yordamıyla bulmaktan çok; fikri ana çatımızı, otoriter yapıların çeşitliliğini içeren çok tabakalı –devlet-altı ve devlet-üstü –gerçeğe göre uyarlamalıyız.

Burada olumlu olmayan şey ise; ekonomik ve benzeri açılardan güçlü olan devletlerin, bu doğal gelişmeye müdahale ederek kendi sistemlerinden neşet eden normlarını oluşturma ve ihraç etme çabası içinde olmalarıdır. Zira, teknolojik açıdan güçlü devletlerin, teknolojilerinin alt yapısını oluşturan kendi kültürlerini ve geçerli hukuk normlarını da çıkarları doğrultusunda oluşturacakları bir realitedir[1291].

Bu noktada yapılması gereken, süreci etkilemek durumunda olan söz konusu devletlerin; hukuk asimilasyonlarına maruz kalmak yerine, öncelikle çağa ayak uydurmak ve çağın hukukuna katkıda bulunmaya çalışmalarıdır. Bunun için de kendi iç hukuk sistemimiz içerisindeki ilgili hukuk normlarını anında tespit edecek ve üretebilecek mekanizmaların kurulması ve buna paralel olarak devletin, öncelikle uyruklarını yurt dışında koruyucu bir yapı geliştirmesi gerekmektedir. Örneğin, yurtdışı ticari ilişkilerde bir garantör sistemin oluşturulması gibi. Kısacası, Shapiro'nun ifadesiyle bir "**ulusal hukuk siyaseti**"[1292] oluşturularak müşterek ve uygulanabilir nitelikte küresel kurallar tespit edilmeli; geriye kalan boşluklar da yine küresel kullanıma elverişli şekilde doldurulmalıdır. Bu şekilde hem küreselleşme adı altında gizlenmiş olan Yeni Dünya Düzeni'nin hukuk asimilasyonundan etkilenme asgari düzeye düşürülmüş olur; hem de hukukun küreselleşmesine katkıda ve etkide bulunulmuş olur.

[1291] Örneğin, İslam Hukuku'na göre yasak olan "faiz" ve "homoseksüellik"in bugünkü Batı Hukuku'na göre meşru sayılması gibi.

[1292] SHAPIRO, M., **agm,** s.10.

Bu bağlamda yapılması gerekenlerden biri de hukukun küreselleşmesini beklemek yerine, mevcut uluslararası hukukun geliştirilmesidir. Bu da ancak yine ulus-devletlerin konsensüsüyle olabilir. Zira, ütopyalar yerine gerçekleri hedeflemek gerektiği kanaatindeyiz.

Bugün uluslararası düzeyde –özellikle zayıf devletlerle güçlü devletler arasındaki doğrudan müdahaleye kadar gidebilen aşırı dengesizliği kaldırmayı da sağlayacak- yeni hukuksal düzenlemelere ihtiyaç vardır[1293]. Zira, mutlak egemenlik anlayışının uygulanması bugün nasıl ki mümkün değilse, egemenliğin tamamen ortadan kaldırılması da mümkün değildir. Bu nedenle, yeni hukuksal düzenlemeler, egemenliği ön plana alan eski uluslararası hukukun yeniden yorumlanmasına yönelik olmalıdır. Bu yapılırken de sadece aralarında uyuşmazlık olan devletlerin değil, tüm uluslararası toplumun yararı gözetilmelidir. Yeni hukuksal düzenlemelerde uluslararası ortak hareketin ve işbirliğinin önemi vurgulanmalı ve sistem buna göre kurulmalıdır. Bu şekilde devletler arasındaki gerginlik azalarak aralarındaki eşitlik ve birlikte işbirliği yapma duygusu yükselecektir. Bu gelişmeye direnen ve mutlak egemenlikte ısrarcı olan devletler de bunun sonucuna katlanacak ve pek çok ortak faydadan mahrum kalacaktır. Zamanla, devletler arasındaki uyuşmazlık ve çatışma korkusu onları daha fazla uluslararası işbirliğine itecektir. Bu da uluslararası hukukun daha etkin olmasını ve dolayısıyla küreselleşmesini kolaylaştıracaktır. Bu nedenle, yapılması gereken yeni uluslararası hukuk düzenlemelerinin, dayanışmacı bir uluslararası toplum yaratmayı hedeflemesidir. Bu bağlamda, başta uluslararası sahada çalışanlar olmak üzere **hukukçulara düşen**, bu doğrultuda yol gösterici bir misyon üstlenmeleridir.

Bu amaca yönelik olarak yapılması gerekenlerin başında "**uluslararası mahkemeler**"in daha da etkinleştirilmesi gelmektedir ki, kanaatimizce önümüzdeki dönemde, uluslararası çoğu uyuşmazlıkların bu mahkemeler önünde çözümlenmesi

---

[1293] MARTINEZ, R., **agm**, s.2.

kaçınılmaz olacaktır. Diğer bir deyişle, önümüzdeki dönem, uyuşmazlıkların uzmanlaşmış uluslararası mahkemelerde çözümlendiği bir dönem olacaktır. Bugün uluslararası ceza mahkemelerinin ortaya çıkması; ayrıca, WTO çerçevesinde bir yargı sisteminin gündemde olması bunun açık belirtileridir. Bunun için de bazı tespit ve tedbirlerin alınması gereği söz konusudur.

Buna paralel olarak, en önemli uluslararası mahkeme olan UAD'ın da geliştirilmesi gerekir. Bunun için de ya sorunların Divan'a götürülmesinin bütün devletler için zorunlu hale getirilmesi; ya da **Baykal**'ın da haklı olarak vurguladığı gibi, bir aşama olarak Divan kararlarının bağlayıcılığının kaldırılması veya yumuşatılması sağlanmalıdır[1294].

Bilindiği gibi uluslararası hukuk sitemi, ulusal hukuk sistemleri gibi henüz tamamen olgunlaşmış değildir[1295]. Böyle olunca da **yargıç**, bir taraftan devletlerin ve diğer uluslararası hukuk süjelerinin -özellikle yargısal alanda- bu sisteme katılmalarını teşvik etmek; diğer taraftan uluslararası hukuk normlarının gelişmesi ve dolayısıyla uluslararası sistemin "hukukîleşmesi"ne katkıda bulunmak gibi bir dengeyi sağlamak durumundadır.

Bu bağlamda yargıca, uluslararası hukukun gelişmesi ve küresel gelişmeye ayak uydurabilmesi açısından daha fazla rol ve inisiyatif verilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bunun için de atılması gereken ilk pratik adım, kanaatimizce UAD Statüsü'nün 59. maddesinin değiştirilmesi olabilir. Zira buradaki hükümle[1296], yargıcın söz konusu rolü talî bir etkiye indirgenmiş olmaktadır[1297]. Öyle ki, bu maddedeki hükümle kanaatimizce

---

[1294] Bu konuda öneriler için bkz. BAYKAL, F.H., **agm**, s.107.

[1295] Özellikle, tüm devletler için ihtilafların mahkemeye götürülmesi zorunluluğunun ve icra teşkilatının gücünün bulunmaması gibi.

[1296] "Divanın kararı ancak davaya dahil bulunan taraflar için ve karar verilen iş hakkında mecburidir". Metin için bkz. GÜNDÜZ, A., **Milletlerarası Hukuk...1994**, s.91.

[1297] MERAY, S.L., **Devletler Hukuku-I**, s.103.

uluslararası hukukun gelişmesinin önü tıkanmış olmaktadır. Bu şekilde günümüzdeki devrimsel nitelikteki gelişmelere ne Birleşmiş Milletler'in kendisinin, ne de mevcut hukuk sisteminin yetişmesi ve ayak uydurması mümkün olmayacaktır. Bu olumsuzluk, ideal hukuk sistemi çerçevesinde ele aldığımız "**Hukukun Küreselleşmesi**" olgusu karşısında da aynı şekilde ve evleviyetle geçerlidir.

Diğer bir husus ise, uluslararası mahkemelerin sayılarının çoğaltılması ve ihtilafların mahkemelere götürülmesinin mecburileştirilmesidir (zorunlu yargı). Ayrıca, mevcut uluslararası örgütlenmeler içindeki karar alma usulünde "**oyçokluğu**" yönteminin yaygınlaştırılmasıdır.

İşte söz konusu çabaların bu olumsuzlukları giderici yönde olması gerekmektedir. Bunun için de bu hususlara (mecburî kaza yetkisinin kabulü, uluslararası uzmanlık mahkemelerinin kurulması gibi) yönelik olarak, öncelikle uluslararası uyuşmazlıklara uygulanacak hukuk kuralları üzerinde konsensüs sağlanmalıdır. Buna bağlı olarak da âdil ve genel nitelikli normlar geliştirilmelidir ki, bu konuda öncelikle tüm toplumların kabul ettikleri "**Hukukun Genel İlkeleri**"nden yararlanılması gerektiği kanaatindeyiz.

Bilindiği gibi, "Hukukun Genel İlkeleri"nin, -UAD Statüsü 38/1-c maddede de açıkça belirtildiği üzere- "medenî milletler tarafından tanıması" ölçütü söz konusudur ki, bugün, "**medenî**" ölçütü üzerinde bir konsensüs da söz konusu değildir. Oysa küresel bir sistemin ve bunun hukukunun gerçek anlamda oluşabilmesi için hem söz konusu sistemin hem de hukukunun "**orijin ihtiyacı**"[1298] sorununun çözülmesi zarureti vardır ki, şimdiye tadar bu konu belli kesimlerce ya bilinçli olarak ihmal

[1298] SCHREUER, C., **agm**, s.21.

edilmiş, ya da sözde Antik Greko-Romen orijinli "**Batı**" kültürü yönünde tek taraflı empozeye maruz bırakılmıştır[1299].

Belirtmek gerekir ki, bugün bu tek taraflı bakış, ya da empoze girişimleri bizzat Batılı bilim adamları tarafından da eleştirilmekte ve hatta Batı felsefesinin **Deskartes-Newton** sentezli olan temelinin doğruluğu hususundaki şüpheler ve **Quantum Mekaniği-Doğu Felsefesi** sentezli yeni arayışlar yine bu bilim adamlarınca açıkça dile getirilmektedir[1300].

Bu nedenle, öncelikle bu konularda uluslararası konsensüsün oluşturulması gerekmektedir. Bunlar sağlandığı takdirde, devletler arasındaki güç eşitsizliğinden doğan keyfî politikalar ancak asgariye indirilebilecektir[1301]. Bunun sonucunda da başta hukuk olmak üzere pek çok alanda olumlu ilişkiler gelişebilecek ve doğal küreselleşme süreci daha rahat işleyebilecektir.

Hukukun küreselleşmesi noktasında HGİ açısından buraya kadar söylenenler yukarıda belirttiğimiz teamül kuralları için de geçerlidir. Bundan dolayı pratik bir hareket noktası olarak UAD Statüsü'nün 38/1-c maddesinin; lafzından ziyade, "**Uluslararası Hukukun Gelişimi**" ve hatta insan ilişkilerinin gelişimi idelerinden yani ruhundan hareketle yorumlanması gerektiği kanaatindeyiz.

[1299] Bu konuda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bkz. AMİN, Samir, **Avrupa Merkezcilik**, (Ayrıntı Yay.), İstanbul, 1993, s.84 vd; ERYILMAZ, Bilal, "Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna Üyeliği ve Kültür Sorunu", **TİD**, Y: 63, 1990, s.391-418.

[1300] Burada ilginç olan bir nokta, bu tür görüşlerin felsefe ve fizik alanlarının da ötesinde uluslararası hukuk gibi daha dar sahalarda da yoğun şekilde tartışılmasıdır. Örnek olarak bkz. TRIMBLE, Phillip R., **agm**, s.7 vd.

[1301] Belirtmek gerekir ki, bugünkü yapı, bu açıdan güçlü devletlerin lehine bir sonuç doğurmaktadır. Bu nedenle de kendi egemenliklerini sınırlayacak bir yapının hoşlarına gitmeyeceği kesindir.

Bu bağlamda belirtilmesi gereken diğer bir nokta da **Birleşmiş Milletler Teşkilâtı**'nın önemidir. Bilindiği gibi, Birleşmiş Milletler döneminde gerek bu örgüt çerçevesinde gerekse dışında pek çok yeni örgütlenmelere ve kurumlaşmalara gidilmiştir. Ancak 1989'larda Sovyetlerin dağılmasıyla uluslararası siyasî dengeler değişmeye başlamış ve buna paralel şekilde eskiye ait pek çok kavram ve kurumlar da yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulamaların uluslararası nitelikteki en önemli boyutunu, -ister mikro düzeyde olsun, ister makro düzeyde olsun -uluslararası ilişkilerde yeniden yapılanma ve buna bağlı olarak uluslararası örgütler, uluslararası hukuk ve bunların tümünü kapsayan bir kavram olarak "**küreselleşme**" oluşturmaktadır.

Devam eden bu sorgulamalar neticesinde küreselleşme ve uluslararası örgütlenmelerin karşılıklı etkileşimi ile ilgili olarak öncelikle şu üç hususu tespit etmek mümkündür: **Birincisi**, tabiî küreselleşme sürecine bağlı olarak Soğuk Savaş döneminde de her şeye rağmen küresel nitelikte pek çok kurumsal veya örgütsel adımlar atılmış bulunmaktadır. Bunların dışında gerek Birleşmiş Milletler çerçevesinde gerekse dışında kurulmuş bulunan Uluslararası Uzmanlık Kurum ve Komisyonları gelmektedir. Bu dönemin şartları göz önüne alındığında uluslararası diyalog ve iş birliğinin gelişmesi açısından uluslararası örgütlenmelerin küreselleşme sürecine önemli ölçüde katkısının bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak, Yeni dönemde (1990 ve sonrası) hem söz konusu çalışmalar[1302] devam etmiş, hem de -başta iletişim olmak

---

[1302] Örneğin, Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Andlaşması ile Subvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Andlaşması (Uruguay Turu Nihaî Senedi Andlaşmaları), GATT Müzakerelerine taraf devletlerin onayıyla 1995'te yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Paris Şartı, AGİT, Maaschricht süreci de bu tür çalışmalardandır.

üzere- pek çok sahada patlama niteliğinde yeni gelişmeler olmuştur[1303].

Üçüncü tespit ise, ikinci tespite bağlı olarak başta siyasî ve ekonomik olmak üzere pek çok alanda mevcut örgütlenmelerin ve kurumsallaşmaların ve bunlara bağlı olarak uluslararası normların yetersiz kalmakta olduğudur. Zira, günümüzdeki pek çok örgütlenme ya da kurumsallaşmaların temeli, İkinci Dünya Savaşından sonraya -Soğuk Savaş dönemine- dayanmakta ve dolayısıyla misyonları da buradaki dengelere ve şartlara göre belirlenmiş bulunmakta idi[1304]. Oysa bugün bu dengeler değiştiği gibi, bu dengelere göre kurulmuş bulunan önemli örgütlenmeler (Varşova, COMECON gibi) ya tasfiye olmuş, ya da fonksiyonunu kaybetmiştir (NATO gibi).

Özellikle belirtmek gerekir ki, geçmişte de sadece pasif kalarak statükoyu korumaya çalışan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı siyasal boyut olarak bugün tamamen yetersiz konuma düşmüştür. Gerçi Sovyetler'in çökmesinden sonra BM -özellikle Güvenlik Konseyi- fonksiyonlarını daha etkili bir şekilde icra eder gözükmekle birlikte(Körfez Krizi, Kosova müdahaleleri gibi) henüz tam olarak güvenilir bir görünüm arz etmemektedir. Zira, Güvenlik Konseyi'nden her zaman -hatta pek çok açıdan elzem olan (Bosna konusunda olduğu gibi) durumlarda dahi- gerekli olan kararlar çıkmamakta; çıksa da uygulanması yine büyüklerin çıkarlarına endeksli kalmaktadır. Dolayısıyla siyasal açıdan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı iflas etmiş durumdadır[1305]. Hal

---

[1303] Özellikle internet, telsiz-telefon, sermaye piyasaları gibi alanlarda beklenenin üzerinde gelişmeler olmuştur.

[1304] Örneğin BM Vesayet Sisteminin kalkması, BM'nin kuruluşuna temel teşkil eden Almanya ve Japonya'nın düşmanlıktan çıkıp adeta müttefik olmaları ki, bu durm Sosyalist Bloklaşmayla başlamıştır, vs.

[1305] Çeçen, A., **agm,** s.99.Ayrıca bu konuda tartışmalar, öneriler ve ayrıntılı bilgi için bkz. BAYKAL, F.H., **agm,** s.105 vd; CİVELEK,

böyleyken, yeni dönemde yeni uluslararası kurumlaşmalara gidilmemiştir[1306]. Hatta bu durum, özellikle ekonomik sahada "**hükûmetsiz yönetim**" diye bir kavramın doğmasına neden olmuştur[1307]. Dolayısıyla bugün evrensel hukuk kuralları çerçevesinde müdahalelerde bulunabilecek yeni organizasyonlara ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle bugünkü yapıların değişmesi ve bu değişimin, gelişmelerin tabiî seyri doğrultusunda -küreselleşme, evrenselleşme- yönünde olması gerekmektedir.

Jale, "BM Teşkilâtı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı ", **MHB**, Y:10, S:1-2, 1990, s.13-47; CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşmasının Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.93-99; GÖKMEN, Oğuz, "21. Asırda Nasıl Bir Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.32-39; ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Ortak Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.104-15. FALK, Richard, "Can UN Recover or Not?", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.5-11; ATAÖV, Türkkaya, "BM'de Değişiklik Gereksinimi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.41-63; ALTUĞ, Yılmaz, "BM Andlaşmasında Bir Revizyon Gerekli mi?", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.64-75.

[1306] ERALP, A., **agm,** s.370.

[1307] GÖKAL, İ., **agm,** s.30.

Ancak hemen belirtelim ki, burada ilginç bir nokta dikkat çekicidir: Güç dengelerinin Batı kesiminde daha kapsayıcı ve evrensel yaklaşım yerine, Batı merkezli uluslararası kurumlaşmalara doğru bir eğilim görülmektedir. Özellikle mevcut kurumsallaşmalar Rusya ve Doğu Avrupa'yı da kapsayacak şekilde yaygınlaştırılarak hakim bir güç merkezi oluşturulmaya çalışılmaktadır[1308]. Örneğin, NATO'nun ve AB'nin bu ülkelere doğru genişletilmek istenmesi gibi... Oysa, yeni evrensel ya da küresel organizasyonlara yönelmenin ilk etapta zor olacağı ileri sürülebilmesine karşılık, mevcutların evrenselleştirilmesi yönünde dönüşümlere de gidilebilirdi. Örneğin, Uluslararası Adâlet Divanı'nın yetkilerinin genişletilerek evrensel bir mahkeme haline dönüştürülmesi[1309]; Birleşmiş Milletler Teşkilâtının -özellikle Güvenlik Konseyi Statüsünün- dengeli ve adil bir şekilde gerçek bir dünya parlamentosu haline getirilmesi; **NATO**'nun evrensel barışı sağlayan uluslararası yegane silahlı kuvvetler haline getirilmesi gibi. Netice olarak bu konuda yukarıdaki verilerden de hareketle diyebiliriz ki, Soğuk Savaş sonrası dönem açısından bakıldığında uluslararası örgütlenme ve kurumsallaşmalardaki gelişmelerin ve siyasî tutumların, küreselleşme sürecine olumlu etkileri yanında, bazen ayak bağı oldukları da gözlemlenmektedir. Bunun en büyük nedeni ise, kanaatimizce günümüz hakim güçlerinin, -özellikle ABD ve Avrupa'nın- gerçek küreselleşme-nin sömürgeci statükolarının aleyhine bir sonuç vereceği bilinciyle egoist ve Machiavelist[1310] hareket ederek küresel örgütlenmeler yerine, kendi hegemonyacı politikaları doğrultusunda dar çerçeveli örgütlenmelere gitmeleridir[1311]. Nitekim, **MAI** de

---

[1308] ERALP, A., **agm,** s.70.

[1309] Bu konuda öneriler için bkz. BAYKAL, F.H., **agm**, s.105 vd.

[1310] AYBAR, Mehmet Ali, "Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler", **İÜHFM**, C. XI, S: 1, 1945, s.224.

[1311] Örneğin, **G-7**'lerin 1995 Lyon Toplantısı'nda Fransa Başbakanı

bunlardan biri olup, tamamen adil olmayan ve sömürgeci bir nitelik taşımaktadır ki, bu nedenle büyük tepki görmeye devam etmektedir[1312]. Ayrıca belirtmek gerekir ki, BM, hukuka dayanan bir dünyanın gelişmesi için gerekli olan siyasi ve sosyal şartları yaratmak hususundaki yükümlülüklerine ilaveten, ayrıca uluslararası hukukun gelişmesine de yardımcı olmakla mükellef iken; bugünkü manzara, her şeye rağmen buna muvaffak olamadığı ve uluslararası hukukun devletler arası siyasete endekslendiğini göstermektedir[1313]. Kaldı ki, BM bugün, asli görevinin de ötesinde başta ABD olmak üzere bir kısım ülkenin çıkarlarını koruyan bir departman haline dönüşmektedir ki, **Körfez Savaşı**, **Bosna Müdahalesi** ve **Afganistan-Taliban Olayı** bunun en belirgin delilini teşkil etmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında, diğer devletlerin egemenliklerinin sınırlanıp sınırlanmadığını tartışmak âdeta bir fantezi olmaktadır. Buna paralel bir yaklaşımla; ekonomik, kültürel vb açıdan bağımsız durumda olmayan devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılmasını tartışmak da aynı niteliktedir[1314]. Bu nedenle, öncelikle **Güvenlik Konseyi**'ndeki karar alma usulünün yumuşatılması (veto vs) ve **Genel Kurul** kararlarının etkinliğinin artırılması sağlanmalıdır. Zira, Soğuk Savaş dönemine ait bu eski yapılar,

---

Jacques Chirac, **"kontrollü (bölgesel) küreselleşme"**yi önermiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. MARTIN, H.P.- SCHUMANN, H., **age,** s.216.

[1312] **MAI** ile ilgili inceleme ve eleştiriler için bkz. SFORZA Michelle-NOVA Scott-WEISBROT Mark, "Writing The Constitution of a Single Global Economy: A Concise Guide to the Multilateral Agreement on Investment-Supporters' and Opponenents' Views", **www.preamble. org/MAI/ maioverv.html** (1996); KOBRIN, Stephen J., "The MAI and The Clash of Globlizations", **Foreign Policy**, S:112, Fall-1998, s.97-110.

[1313] Bu konuda geniş bilgi için bkz. WRIGHT, Q., **agm**, s.84.

[1314] ŞAYLAN, G., **age,** s.144.

bugün insanlığın olumlu ilerlemesinden çok, ilerlemesine ayak bağı olur hale gelmişlerdir. Gelişmenin ve dolayısıyla doğal küreselleşmenin önünde bir set olmaya başlamışlardır. Diğer bir ifadeyle, bu eski örgütler, ilk başta sadece barışı ve gelişmeyi sağlayan motor işlevi görürlerken; bu dönemdeki hızlı gelişmeler öne geçerek, bu defa uluslararası örgütlenmelerin motoru haline gelmişlerdir. Ancak, bu neticenin sağlanabilmesi için ortadan kaldırılma yerine, mevcut yapısının reorganize edilme zorunluluğu vardır[1315]. Zira, başta güçlü devletler olmak üzere, uluslararası emperyalist güç odakları karşısında diğer zayıf devlet ve toplumların korunmasında her şeye rağmen bugün için en önemli faktör Birleşmiş Milletler'dir. Yeni dönemde ortaya çıkacak bu örgütlerin pek çoğu ise siyasî olmaktan çok ekonomik ve sosyal nitelikli olmak durumundadır[1316].

Bu hususta dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da, yeni örgütlenmelerin evrensel fakat, ütopik veya bloklaşmayı doğuracak nitelikte olmaması gereğidir[1317] ki, ayrıca bu yapıların, sadece Batı değerlerine dayalı değil; bütün yerküreyi kucaklayacak şekilde evrensel nitelikli olması zorunluluğu söz konusudur. Aksi takdirde yine bloklaşmalar ve kutuplaşmalar kaçınılmaz olacaktır.

[1315] Bu konuda inceleme ve tartışmalar için bkz. CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu", s.93-99; GÖKMEN, Oğuz, "21. Asırda Nasıl Bir Güvenlik Konseyi", s.32-39; ÇAĞIRAN, M. E., "Ortak Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi", s.104-15. FALK, Richard, "Can UN recover or not?", s.5-11; ATAÖV, T., **agm,** s.64 vd; KESKİN, Funda, "BM Sisteminde Reform Çalışmaları", **Kocaeli Hukuk Fakültesi Dergisi,** S:2, 1999, s.431-448.

[1316] Örneğin GATT çerçevesinde 1995'te yürürlüğe giren **Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Andlaşması**'nın gerçekleştirilmesi gibi.

[1317] Bu açıdan **Huntington** gibi yazarların çatışma ve bloklaşma empozeleri dikkat çekicidir. Bkz. HUNTINGTON, S.P., **agm**, s.13 vd.

KAYNAKÇA

ABADAN, Nermin, "Vesayet Rejimi", **SBFD**, C:9, 1954, S:2, s.282-296.

ABADAN, Yavuz, "Devletler Umumi Hukuku ve Anayasalar", **SBFD**, C: XI, S : 3, 1956, s.2-14.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; "Demokratik Mitoslar: Halk-Ulus Egemenliği ve Siyasî Temsil", **SBFD**, C: XLVI, S:1-2, 1991, s.18-34.

AKAL, Cemal Bâli, **Sivil Toplumun Tanrısı** (Afa Yay), İstanbul, 1995.

AKAL, Cemal Bâli, **Modern Düşüncenin Doğuşu: İspanyol Altın Çağı**, İstanbul, 1996.

AKIL, Abdülkadir, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Çerçevesinde Milli Hukuk Sistemlerinin Avrupa Denetimine Tabi Tutulması)**, M.Ü.S.B.E. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991.

AKILLLIOĞLU, Tekin, "AİHS ve İç Hukukumuz", **SBFD**, C: 44, S: 3-4, 1989, s.18-30.

AKİPEK, Jale G., **Türk Medeni Hukuku (I. Cilt)**, Ankara, 1966

AKİPEK, Ömer İlhan, **Devletler Hukuku-I (Başlangıç),** Ankara, 1963,

AKİPEK, Ömer İlhan, **Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler,** Ankara,1966.

AKKUŞ, Selahattin., **Modern Egemenliğin Doğuşu: Pratik ve Kavramsal Belirleme** (Basılmamış doktora tezi, İ.Ü.), İstanbul, 1995.

AKMAN, Vedat, **AT ve Türkiye: Uluslaraüstü, Andlaşmalar ve Ekonomik Birliğin Ötesinde Bir Avrupa**, İstanbul 1996.

AKYILMAZ, Bahtiyar, "Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi", **GÜHFD** (Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu'na Armağan), CII, S.1-2 (1998) s.215-223.

ALEMDAR, Korkmaz: "Küreselleşme, Türkiye ve Kitle iletişim Araçları", **Türk-İş 97 Yıllığı (2.Cilt),** Ankara, 1997, s.268-279.

ALPKAYA, Gökçen, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, Kavram Yay., İstanbul, 1996.

ALSAN, Zeki Mesud, **Devletler Hukuku Dersleri**, Ankara, 1947.

ALSAN, Zeki, Mesud, "Milletlerarası Hayatta Bir Hukuk Nizamının Tesisi Problemi", **AÜHFD**, C: XIII, S: 1-2, 1956, s.7-18.

ALTAN, Mehmet, "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim", (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi -1** (Y. H. Süleyman Talay), İçinde, Küyerel Yayınları, İstanbul, 1997, s.9-15.

ANSAY, S. Şakir, **Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku**, Ankara, 1958.

ANZILOTTI, Dionisio, **Devletler Hukuku-I** (Çev.: Sahir Erman), İstanbul, 1946.

ARIK, K. Fikret, **Avrupa İnsan Hakları Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, 1960

ARIK, Fikret, "İnsan Haklarının Milletlerarası Korunması", **SBFD**, C: 15, S: 4,1960, S.22-34.

ARMAĞAN, Servet, "İslâm Harp Hukukunun Genel Prensipleri", **Seha L. Meray'a Armağan, C: 1**, Ankara, 1981, S.47-50.

ARSAVA, A. Füsun, **Avrupa Toplulukları Hukuku ve Bu Hukukun Ulusal Alanda Uygulanmasından Doğan Sorunlar**, Ankara, 1985.

ATAAY, Aytekin, **Medeni Hukukun Genel Teorisi**, İstanbul, 1971.

AYATA, Sencer: "Toplumbilim Açısından Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme** (Y.H., Işık, Kansu), İçinde, Ankara, 1997, s.61-73.

AYBAR, M. Ali, "Yarının Barış Düzeni Hakkında Düşünceler", **İÜHFM**, 1945, C. XI, S: 1-4.

AYDIN, Mehmet Akif, "Küreselleşme-II" **Yeni Şafak** (16.11.2001).

AZİZ, Aysel, "İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Avrupa Konseyi Çerçevesinde Korunması", **SBFD**, C: XVI, S:3, 1961, s.41-52.

AZRAK, A. Ülkü, **Avrupa Topluluklarında İdari Yargının Genel Esasları**, İstanbul, 1982.

AZRAK, A. Ülkü, "Avrupa Topluluğu Adâlet Divanı Kararlarında Beliren Hukukun Genel İlkeleri", **Avrupa Topluluğu Hukuku Sempozyumu** (Danıştay Yay.), Ankara, 1989, s.98-112.

BADITER, Robert-GENEVOIS, Bruno "Anayasal Değerdeki Normlar ve Temel Hakların Korunmasındaki İşlevi", (Fransız Anayasa Konseyi Raporu) Çev: Işıl Karakaş, **VIII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı** (Türk AYM yay. No: 18) (7-10 Mayıs 1990, Ankara, 1990, s.144-156.

BALTA, Bekir, **AİHS ve Türkiye: Türkiye'de İnsan Hakları**, Ankara, 1970.

BAŞLAR, Kemal, "Avrupa Birliği'nin Normatif Supranasyonelliği", **Amme İdaresi Dergisi**, C:30, S:3, Eylül-1997, s.3-18.

BATUM, Süheyl, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri**, İstanbul, 1993.

BAYKAL, Ferit Hakan, "21. Yüzyıl'a Girerken Milletlerarası Uyuşmazlıkların Barışçı Yoldan Çözümünde Altarnatif Modeller", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri (Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.105-107.

BAYRAMOĞLU, Ali, "Küreselleşme ve ideolojik Politik Düşünce Akımları" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H.Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.58-70.

BELİK, Mahmut R., "Milletlerarası Hukukta Hakkaniyet ve Nısfetin Rolü", **Sosyal Hukuk ve İktisat Mecmuası**, Y:1, S:4, 1948, s136-149.

BELİK, Mahmut, R., **Devletlerin Harp Salahiyetinin Tahdidi ve Milletlerarası İhtilafların Sulh Yoluyla Halli Usulleri**, İstanbul, 1956.

BELİK, Mahmut R., "Yeni Milletlerarası Adâlet Divanının Kuruluşu ", **İHFM**, C:19 (1953) S: 3-4, s.616-629.

BELL, Daniel, **The End of Ideology**, The Free Press of Glencoe, Illinois, 1960.

BEREKET, Zuhal, **Hukukun Genel İlkeleri ve Danıştay**, Ankara, 1996.

BERKTAY, Halil, "Küreselleşme ve ideolojik Politik Düşünce Akımları" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H.Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.70-82.

BİLGE, Necip, **Hukuk Başlangıcı Dersleri**, Ankara, 1975.

BİLMEN, Ö. Nasuhi, **Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu-C:3,** İstanbul, 1968.

BORATAV, Korkut, "Ekonomi ve Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme** (YH. Işık Kansu), İçinde, Ankara, 1997, s.22-33.

BORATAV, Korkut, "Küreselleşme ve Sol", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, C:XIX, S:181, 1995, s.14-17.

BOZKURT, Enver, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı ve Körfez Krizi Örneği**, Atlas Kitabevi, Konya, 1996.

BOZKURT, Enver., **Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı**, Konya, 1998.

BOZKURT, Gülnihâl, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, (Türk Tarih Kurumu Yayınları), Ankara, 1996.

BOZKURT, Ömer, **Avrupa Parlamentosu Yetkiler ve Usuller**, Ankara, 1988.

BROWNLIE, Ian, **Prirciples of International Public Law**, Oxford University Press(5. Bası), Oxford, 1998.

BRZESINSKI, Zbigniew, **Kontrolden Çıkmış Dünya**, (Çev.: Haluk Menemencioğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-337, İstanbul, 1996.

CARR, Edward Hallett, **Milliyetçilik ve Sonrası**, (Çev. Osman Akınhay), İletişim Yay., İstanbul, 1993.

CİVELEK, Jale, "BM Teşkilâtı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, BM Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu ı Kuvvetlerin Hukukî Dayanağı ", **MHB**, Y:10, S:1-2, 1990, s.13-47.

CİVELEK, Jale, "Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın Yedinci Bölümünün Yeni Boyutu", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri (Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997)**, İstanbul, 1999, s.93-99.

CROZAT, Charles, **Devletler Umumi Hukuku-I**, (Çev.: Edip F. Çelik), İstanbul, 1950.

ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Ortak Güvenlik Sistemi ve Güvenlik Konseyi", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri** (Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997) içinde, İstanbul, 1999, s.104-15.

ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği", **İÜHFM** Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na Armağan Sayısı, C:LVI, S:1-4, 1998, s.71-96.

ÇAĞLAR, Bakır "Hukukta ve Yargıda Nasyonalizm-Üniversalizm Dilemması ve Türkiye Gerçeği", **Yeni Türkiye**, Y:2, S:10, Temmuz-Ağustos, 1996, s.68-77.

ÇAĞLAR, Bakır, **Anayasa Bilimi: Bir Çalışma Taslağı**, İstanbul, 1989.

ÇAĞLAR, Bakır., "Anayasa ve Topluluk Hukuku" **2. Avrupa Hukuku Haftası (Sempozyum:23-31 Mayıs 1978**), İstanbul, 1980, s.18-32.

ÇAĞLAR, Bakır: " Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve Demokrasi" **Anayasa Yargısı-9 (25-27 Nisan 1992**), Ankara, 1992, s.224-236.

ÇAĞLAR, Bakır: "Anayasa Yargısı ve Normatif Devletler Karşılaştırmalı Analizi: İlk Veriler", **Anayasa Yargısı-6**, (Tebliğ: 25-26 Nisan 1984), Ankara, 1989, s.116-125.

ÇAPAN, Oğuz, "Tahkim Tartışmaları", **Sabah** (4 Temmuz 1999, s.6).

ÇAVUŞOĞLU, Naz, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukuku'nda Temel Hak ve Hürriyetler Üzerine**, Ankara, 1994.

ÇELİK, Edip F., "AİHS'nin Türk Hukukundaki Yeri ve Uygulaması", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (Prof. Dr. Lütfi Duran'a Armağan Özel Sayısı)**, Y: 9, S: 1-3, 1990, s.53-66.

ÇELİK, Edip F., "Milletlerarası Adâlet Divanı" **Milletlerarası Mahkemeler** (Avrupa ve Dünya Federasyonu Fikrini Yayma Cemiyeti, Telif Serisi No: 2), İstanbul, 1956, s.3-22.

ÇELİK, Edip F., **Milletlerarası Hukuk-I,** İstanbul, 1975.

ÇELİK, Edip F., **Milletlerarası Hukuk: Birinci Kitap**, İstanbul, 1984.

ÇEREZ, Kerim, "Kişi Hakları Yönünden Danıştay Kararlarının Uygulanması", **İmran Öktem'e Armağan**, (AÜHF Yay.), Ankara, 1970, s.153-168.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, Küre Yay., İstanbul, 2001.

DEMİRKAN, Tarık, "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim" (Panel) **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**, (Y.H. Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.23-31.

DEVRİM, Fevzi - ALTAY, Asuman: "Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasalarının Gelişimi" **Prof. Dr. Nezihe Sönmez'e Armağan**, İzmir, 1977, s.210-221.

DİCLELİ, Zülfü, "Sosyal Teoriler, İdeolojiler, Siyaset Bilimi ve Günümüz" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H. Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.119-130.

DİNÇKOL, Abdullah, "Hakimin Karar Verme Sürecinde Temel İlkeler", **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi,** (Hazırlayan: Hayrettin Ökçesiz), C:II, Afa Yay., İstanbul 1996, s.159-187.

DIPLOCK, Lord Justice, "Ulusal ve Uluslar-Üstü Hukuk Sistemlerinin Geçişmesi (Interpenetration)", (Çev.: M. Aydoğan Özman), **AÜHFD**, C: XXXVII, S:1-4,1980, s.179-192.

DİRLİK, Arif, "The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism", **Critical Inguiry**, Winter-1994.

DOĞAN, İzzettin, **Türk Anayasal Düzeninin Avrupa Toplulukları Hukuk Düzeniyle Bütünleşmesi Sorunu**, İstanbul, 1979.

DPT: **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Kitap-I),** Ankara, 1995.

DPT: **Yedinci Beş yıllık Kalkınma Planı**, (1996- 2000), Ankara, 1995.

DREZNER, Daniel, "Globalizer of The World, Unite!", **Washington Quarterly**, C: 21, S:1, Winter-1998, s.209-226.

DURAK, Cenk Alp, "AT Hukukuna Genel Bir Bakış ve Topluluk Hukuku ve Ulusal Hukuk İlişkisi", **Adâlet Dergisi**, Temmuz-Ağustos, 1989, s. 128-144.

DURAN, Lütfi: "Türkiye'de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu", **Anayasa Yargısı-4,** Ankara, 1984, s.17-29.

DURSUN, Davut., "Nasıl Bir Demokrasi" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (YH. Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.292-302.

EDİS, Seyfullah, **Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri**, Ankara, 1979.

EKİNCİ, Tarık Ziya, "Nasıl Bir Demokrasi?" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H. Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.279-287.

ELHÜSEYİN, Nurettin, "Sosyal Teoriler, İdeolojiler, Siyaset Bilmi ve Günümüz" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H., Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.131-144.

ENGEL, David M., "Transformation of Law and Place", **www.law. indiana.edu/ glsj/vol2/ no2/tocv2i2.html** (1998).

ERALP, Atilla, "Değişen Dünya, Avrupa ve Türkiye", **Türk-İş 97 Yıllığı** (2.Cilt), Ankara, 1997, s.366-378.

ERDOĞAN, Mustafa, "Özgürlük, Adâlet, Refah", **Adâlet Kavramı**, (Editör: Adnan Güriz), İçinde, (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), Ankara, 1994, s.115-130.

ERGİN, Berrin, "Üçüncü Dalganın Çalışma Hayatına Etkileri: Globalleşme ve Ütopya", **Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan**, İstanbul, 2001, s.33-64.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri-1.Cilt**, Ankara, 1953.

ERKUT, Celal, **Hukuka Uygunluk Bloku, (İdare Hukukunda Hukukun Genel Prensipleri Teorisi)**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996.

EROĞUL, Cem, "Ulus-Devlet ve Küreselleşme" **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme** (Y.H. Işık Kansu), İçinde, Ankara, 1997, s.46-60.

ERÖZDEN, Ozan, **Siyasî İktidarın Meşrutiyet Temeli Perspektifinde Avrupa'da Ulus-Devlet,** (Dost Yay.), Ankara, 1997.

ERYILMAZ, Bilal, "Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna Üyeliği ve Kültür Sorunu", **TİD**, Y: 63, 1990, s.386-399.

ESEN, Bülent Nuri, **Anayasa Hukuku: Genel Esaslar**, Ankara, 1970.

ESEN, Bülent Nuri, **Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı**, Ankara, 1966.

EŞKİNAT, Rana, "Dünya Sistemi Oluşturma Çabaları ve Toplumlar Üzerindeki Etkileri", **Prof.Dr. Tahir Çağa'nın Anısına Armağan**, İstanbul, 2000, s.211-220.

FALK, Richard, "In Search of a New World Model", **Current History**, vol.92, 573(April-l993), s.145-149.

FALK, Richard, "Can UN Recover or Not?", **21.Yüzyıla Doğru Birleşmiş Milletlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri(Uluslararası Konferans: 24-25 Haziran 1997),** İstanbul, 1999, s.5-11.

FIDLER, David P., "Globalization, International Law, and Emerging Infectious Diseases", **www.cdc.gov/ncidod/EID/vol2no2/downfidl.htm(1997).**

FOREWEIN, J.A.-VILLIGER, M.E., "Arupa İnsan Hakları Komisyonu Raporu", **Anayasa Yargısı, (VII. Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı-Lizbon,**), Ankara, 1988, s.34-52.

FUKUYAMA, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan** (Çev.: Süleyman Talay), Simavi, İnceleme, İstanbul, 1992.

GECK, Wilhem Karl, "International Protection of Fundamental Freedoms and National Sovereignty", **Law and State**, Vol.21, 1982, s.7-19.

GEMALMAZ, M. Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş,** İstanbul, 1997.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Temel Belgelerde İnsan Hakları : Maddi Hukuk**, (İHD Yay. 2.Bası), İstanbul, 1996.

GERAY, Halûk, "İletişim Bilgi Toplumu ve Küreselleşme", **Emyeryalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme** (Y.H.Işık Kansu), İçinde, Ankara, 1997, s.34-45.

GIDDENS, Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, (Çev: Ruhi Esengül-İsmail Öğretir), Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994.

GILL, Stephen: "The Emergine World Order and European Change: The Political Economy of European Union" (Bildiri), **World Congres of the International Political Science Association,** Buenos, July, 1991, s.2-21.

GİRİTLİ İsmet, "Atatürk ve Milli Egemenelik", **Milli Egemenlik**, (Tebliğ: TBMM. Milli Egemenlik ve Atatürk Sempozyumu- 26 Mayıs 1987-Edirne), Ankara, 1987, s.2-12.

GOLDRING, Jhon, "Consumer Protection, the Natin-State, Law, Globalization and Democracy", **www.ascusc.org/jcm/vol2/issue2/goldring.html (2001**).

GOODRICH-HAMBRO, **Birleşmiş Milletler Andlaşması: Şerh ve Vesikalar**, (Çev. İlhan Lütem), İstanbul, 1954.

GÖKAL, İsmail, "Globalleşme", **Dış Ticaret Dergisi**, Y: 2, S.7, Ekim-1997.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz (Çeviren), "9 Nolu Protokol", İnsan **Hakları Merkezi Dergisi (İHMD),** SBF İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, C: 1, S: 1, Ankara, 1991, s.19-33.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, "AİHS ve Bireysel Başvuru Hakkı", **İnsan Hakları Yıllığı, 1988-89,** C: 10-11, 1990, s.2-23.

GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz-GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması,** 1998, Ankara

GÖNLÜBOL Mehmet, "Devletler Hukukunda Sovyet Görüşünün Anahatları", **SBFD**. C: XVI, S: 3, 1961, s.48-64.

GÖNLÜBOL, Mehmet, "Örnek Olaylarla (Cases) Devletler Hukuku" **SBFD (Prof. Z. M. Alsan'a Armağan),** C: XI, S: 3, 1956, s.255-286.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Milletlerarası Siyasî Teşkilâtlanma**, Ankara, 1975 .

GÖZE, Ayferi., **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yay., İstanbul, 1986.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, "Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi", **İnsan Hakları Yıllığı**, C: 10-11, S: 1-4, 1988-1989, 1990, s.2-15.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Ankara, 1998.

GROSS, Leo, "The Peace of Westphalia(1648-1948)", **The American Journal of International Law (A.J.I.L)**, 42, 1948, s.20-41.

GUEHENNO, Jean-Marie, **Demokrasinin Sonu**, (Çev.: Mehmet Emin Özcan), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 1998.

GÜLALP, Haldun: "Modernist İyimserlikten Postmodernist Kötümserliğe", **Türk-İş 97 Yıllığı** (2.Cilt), Ankara, 1997, s.448-460.

GÜLAN, Aydın, "Türkiye'de Kamu Hizmetlerinin Gelişimi", **İÜHFM Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na Armağan Sayısı**, C: LVI, S:1-4, 1998, s.97-120.

GÜNDÜZ, Aslan, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Organlarının Kararlarının Türkiye'deki Etkisi ve Muhtemel Adlî Reform Çalışmaları", **Yeni Türkiye**, Y:2, S:10, (Temmuz-Ağustos), l996, s273-279.

GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilâtlar Hakkında Temel Metinler,** (2.Bası), İstanbul, 1994.

GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilâtlar Hakkında Temel Belgeler-Örnek Kararlar (4.Bası),** İstanbul, 2000.

GÜNDÜZ, Aslan, **Securty & Human Rights in Europe: The CSCE Process**, University of Marmara, European Community Institute, İstanbul, 1994.

GÜNDÜZ, Aslan., "İktidar ve Milletlerarası Sınırları", **İstanbul Barosu Dergisi (İBD)**, C:64, S:1-3, 1990, s.1-49.

GÜNUĞUR, Halûk, "Avrupa Bütünleşmesine Genel Bakış", **Avrupa Topluluğu ve Türkiye- Avrupa Topluluğu İlişkileri**, TOBB, Ankara, 1988, s. 22-29.

GÜRİZ, Adnan, "Adalet Kavramının Belirsizliği", **Adâlet Kavramı** (İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan Güriz), Ankara, 1994, s.5-27.

GÜVENÇ, Nazım, **Küreselleşme ve Türkiye**, BDS Yay., İstanbul, 1998.

HASELER, Stephen, "Is The Nation-State Over?", **World Affairs**, C:155, S:1, Summer-1992, s.23-27.

HÂTEMÎ, Hüseyin, **Medeni Hukuka Giriş**, İstanbul, 1997.

HAZIR, Hayati, "AT Hukuku ile Türk Hukuk Sisteminin Bütünleşmesinde Egemenliğin Devri Sorunu", **Halil Cin'e Armağan**, Konya, 1995, s.4-15.

HAZIR, Hayati, "Devletlerin Egemenliği ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması", **SÜHFD**, Ayrı Baskı, C.3, S.3, 1990, s.16-22.

HERZ, John, "The Territorial State Revisted-Reflection on the Future of the Nation-State", **İnternational Realitions in the Twentieth Century** (Edited by Marc Williams), London, 1942, s.78-92.

HIRST, Paul-Thompson Grahame, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çev.: Çağla Erdem-Elif Yücel), Dost Yay., Ankara, 1998.

HOBBES, Thoma, **Leviathan**, (Çev.: Semih Lim), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992.

HUNTINGTON, Samuel P., "Medeniyetler Çatışması mı?" (Çev: Mustafa Çalık), **Medeniyetler Çatışması** (Der. Murat Yılmaz), İçinde, Vadi Yay., İstanbul, 1995, s.1-50.

IŞIKLI, Alpaslan, "1997'ye Girerken Yalanlar ve Gerçekler", **Türk-İş 97 Yıllığı 2. Cilt**, Ankara, 1997, s.20-29.

IŞIKLI, Alpaslan: "Sosyal Politika Açısından Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme,** (Y.H. Işık Kansu), İçinde, Ankara, 1997, s.74-88.

IŞIKTAÇ, Yasemin, **Hukukun Kaynağı Olarak Örf ve Âdet Hukuku**, (Alkım Yay., 2. Bası), İstanbul, 1997.

İNSEL, Ahmet, "Sosyal Teoriler, İdeolojiler, Siyaset Bilmi ve Günümüz" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H. Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.109-119.

KABAALİOĞLU, Halûk, "Avrupa Bütünleşme Hareketlerinin Tarihi Gelişimi", **Mahmut R. Belik'e Armağan**, İstanbul, 1993, s. 220-263.

KABAALİOĞLU, Halûk, "The Turkish Model of Associatin: Customs Union Before Accession", **Regionalism and Multilateralism After the Uruguay Round**, (Ed.Demart

P.-Bellis J.F.-Garcia Jımenez,G.), Brussels, 1997, s.115-163.

KABAALİOĞLU, Halûk, **Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu** (Yeditepe Üni. Yay.), İstanbul, 1997.

KABOĞLU, İbrahim, "Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı", (Bildiri), **Anayasa Yargısı-8**, (25-27 Nisan 1991), Ankara, 1991, s.290-319.

KABOĞLU, İbrahim**, Kolektif Özgürlükler,** (DÜHF Yay.), Diyarbakır, 1988.

KANAT, Celal A., "Tarihte ve Günümüzde Aydınlanma", (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H. Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.188-197.

KAPANİ, Münci, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Ankara,1987.

KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, 1981.

KAPLAN, Yusuf, "Küreselleşme Değil, 'Latin Amerikanlaşma' ya da 'Yatay Toplum' ", **Yeni Şafak** (27 Ağustos 2001, s.8).

KARAKAŞ, Işıl Ayşe, **Ulusalüstü Anayasal Düzen Olarak Avrupa Topluluğu Düzeni ve Ulus-Devlet Egemenliği**, (Der Yay.), İstanbul, 1993.

KARAMAN Z. Toprak-ALTAY A., "Yeni Dünya Düzeninde Global Yönetim", **Yeni Türkiye**, Mayıs-Haziran, 1996, s.322-330.

KARLUK. S. Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Eskişehir, 1994.

KATIRCIOĞLU, Erol, "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim (Panel)**, Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H. Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.15-23.

KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?,** Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1997.

KENTEL, Ferhat, "Modernite-Postmodernite, Modernizm-Postmodernizm" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H.Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.227-23.

KESKİN, Funda, "BM Sisteminde Reform Çalışmaları", **Kocaeli Hukuk Fakültesi Dergisi**, S:2, 1999, s.431-448.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, "Globalleşmenin Programı: Batılılaşma", **Ekonomik Yaklaşım**, C.4, 1993, s. 9-11.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, "Eski Bir Hikâyenin Yeni Adı", **Karizma**, Ekim-Aralık 2000, S:4, s.91-95.

KIMMINICH, Otto, "The United Nations: Contribution to the Development of International Law", **Law and State**, Vol.53-54, l996, s.90-112.

KOÇAK, Mustafa, "Kent-Devleti Demokrasisinden Ulus-Devlet Demokrasisine", **Prof.Dr. Nuri Çelik'e Armağan**, İstanbul, 2001, s.285-312.

KOBRIN, Stephen J., "The MAI and The Clash of Globlizations", **Foreign Policy**, S:112, Fall-1998, s.97-110.

KÖPRÜLÜ, Bülent, **Medeni Hukuk: Genel Prensipler-Kişinin Hukuku**, İstanbul, 1984.

KUÇURADI, Ioanna, "Adâlet Kavramı", **Adâlet Kavramı**(İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan Güriz), Ankara, 1994, s.27-34.

KUNZ, Josef L. "The Legal Position of the Secretary General of the United Nations", **A.J.I.L.,** C: 40, 1946, S.4-16.

KUZU, Burhan, "İnsan Hakları Bağlamında Dünya Çevre Krizi", **Prof. Dr. Kemal Tunçomağ'a Armağa**n, (Beta Yay.), İstanbul, 1997, s.283-301.

KUZU, Burhan, **Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı (Çevreye Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı)**, (Fakülteler Matbaası Yay.), İstanbul, 1997.

KUZU, Burhan, "Avrupa Birliği Sürecinde Nasıl Bir Anayasa", **Prof. Dr. Hayri Domaniç'e Armağan,** (Y.H. Doç. Dr. Abuzer KENDİGELEN), İstanbul, 2001, s.1411-1450.

KUZU, Burhan, **1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler**, İstanbul, 1990.

LERDA, Juan Carlos, "Globalization and Loss of Autonomy by the Fiscal, Banking and Monetary", **www.eclac.org /english/ cepalrevicarlos ew/rw58/ rw5806.htm/ (1998).**

LÜTEM İlhan, **Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk**, Ankara, 1947.

LÜTEM, İlhan, "Cihanşümul Bir Federalizmin Şartları ve Güçlükleri", **AÜHFD**, C. VIII, S: 1-2, 1951, s. 304-354.

LÜTEM, İlhan, **Federal Bir Dünya Nizamı Tasarıları**, Ankara 1950

MAC ARTUR, Briand, **Yirminci Yüzyıl Konuşmaları**, (Sabah Yay.), İstanbul 1995.

MADRA, Ömer, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı**, Ankara,1981.

MAHÇUPYAN, Etyen, "Küreselleşme ve İdeolojik Politik Düşünce Akımları" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller**

Dizisi-1, (Y.H. Süleyman Talay), İçinde, Küyerel Yayınları, İstanbul, 1997, s.49-58.

MARTIN, Hans Peter-SCHUMANN, Harald, **Globalleşme Tuzağı: Demokrasiye ve Refaha Saldırı**, (Çev.: Özden Saatçi Karadana-Mahmure Kahraman), Ümit Yay., Ankara, 1997.

MAYNE, Richard, **The Community of Eouropa,** Victor Gallonez Ltd., London, 1962.

MEMİŞ, Emin, "Milli Hakimiyet' Kavramının Pozitif Belgelere Girme Sürecinden İzlenimler", **Argumentum**, C:1, S:7, Şubat-1991, s.96-100.

MERAY Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş (Birinci Cilt)**, Ankara, 1968.

MERAY, Seha L., **Devletler Hukukunda BM Andlaşması ve Tatbikatına Göre Milli Yetki Meselesi**, Ankara, 1952.

MERAY, Seha,L., **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler (El Kitabı**), AÜSBF Yayınları No: 399, Ankara, 1977.

MIYOSHI, Masao, "A Borderless World? From Colonialism to Transnationalism and Decline of the National State", **Critical Inguiry**, Summer, 1993, s. 728-744.

MORGENTHAU, Hans J., **Uluslararası Politika-II**(Çev. Baskın Oran - Ünsal Oskay), Ankara, 1970.

NAISBITT, John, **Global Paradoks** (Çev.: Süleyman Talay), Sabah Yayınları, İstanbul, 1995.

OĞUZMAN, Kemal, **Medeni Hukuk Dersleri-Giriş: Kaynaklar-Temel Kavramlar**, İstanbul, 1975.

OHMAE, Kenichi, **Ulus-Devletin Sonu: Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi** (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul, 1996.

OKANDAN, Recai Galip, "Milletlerarası Hukukî Nizam ve Auto-Limitation", **İÜHFM**, 1946, C. XII, S: 1, s.62-80.

OKANDAN, Recai Galip. "Devlet İktidarının Tahdidi ve Bu Hususta İleri Sürülen Muhtelif Noktai Nazaralar", **İHFM**, 1951, C. XVII, S: 1-2, s.42-65.

OYAN, Oğuz, "Küreselleşme Kutuplaşmayı Artırıyor", **Siyah Beyaz Gazetesi**, 4 Mayıs 1997.

OYAN, Oğuz, "Küreselleşme Paradoksu: Söylenceden Gerçeklere", **Türk-İş 97 Yıllığı** (2.Cilt), Ankara, 1997, s.8-17.

ÖKTEM, Niyazi, "Adâlet Kavramı ve Sosyal Realite", **Adâlet Kavramı**, (İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan GÜRİZ), Ankara, 1994, s.51-57.

ÖZAY, İlhan, **Gün Işığında Yönetim**, (Alfa Yay.) İstanbul, 1996.

ÖZBAKAN, Işıl, "AT Hukukunun Önceliği ve Avrupa Toplulukları Adâlet Divanının Topluluk Hukukunun Önceliğindeki Rolü", **Maliye Dergisi**, S: 91, 1988, s.34-42.

ÖZCAN Mehmet Tevfik, "Hukuk İdeolojisi: Adâlet Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım", **Adâlet Kavramı**, (Ed. Adnan GÜRİZ), İçinde, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara, 1994, s.57-77.

ÖZCAN, Mehmet Tevfik, **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, Donkişot Yay., İstanbul, 2001.

ÖZCAN, Mehmet Tevfik, **İlkel Toplumlarda Toplumsal Kontrol**, Özne Yay., 1998, İstanbul.

ÖZEL, Mustafa, "Kapitalizm ve Küresel Rekabet", **Küresel Rekabet**, İçinde, (Der. Mustafa Özel), İz Yay., İstanbul, 1998, s.7-18.

ÖZEL, Mustafa, "Küresel Sömürgecilik" **Yeni Şafak**, 26 Mayıs 1996.

ÖZEL, Mustafa, "Sömürgecilik Kılıf Değiştiriyor", **Yeni Şafak,** 25 Mayıs 1996.

ÖZDEK, Yasemin, "Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar", **Amme İdaresi Dergisi,** C:32, S:3, Eylül-1999, s.25-48.

ÖZMAN, Aydoğan, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", **AÜHFD**, C: XXI, 1964, S: 1-4, s.49-112.

ÖZSUNAY, Ergun: "Yabancı Hukukun Benimsenmesi Yoluyla Bir Çağdaşlaşma Modeli: Kemalist Hukuk Devrimi Üzerine Gözlemler ve Değerlendirmeler", **MHAD**, C:10, S:33, İstanbul, 1983, s.11-43.

ÖZÜLKER, Uluç, **Avrupa Siyasî İşbirliği: Türkiye-AET İlişkileri Üzerine Düşünceler,** Ankara, 1989.

PAÇACI, İrfan, "Avrupa Topluluğunun Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi", **TİD**., Y: 60, S: 381, Aralık 1985, s.17-32.

PAÇACI, İrfan, "Avrupa Topluluk Hukuku Üzerine", **TİD**, Y: 63, S: 378, 1988, s.23-31.

PAZARCI, Hüseyin, "Uluslararası Hukukta Jus Cogens Kavramı", **Prof. Dr. B. Nuri Esen'e Armağan,** Ankara, 1977.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri -II. Kitap**, Ankara, 1993.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri-I. Kitap**, Ankara, 1994.

PAZARCI, Hüseyin, "Birleşmiş Milletlerin Dünü, Bugünü", Birleşmiş Milletler **Türk Derneği Yıllığı**(1984), Ankara, 1985, s.3-10.

PFAFF, William, " America on its High Horse is Asking for a Fall", **International Herald Tribune**, 2 Ekim 1997.

PITCHON, Patricia, "GlobalizationVersus Localization**", www.ascusc.org/ jcm/vol2/ issue2/ goldring.html** (Mayıs-1998).

RATNER, Steven R., "International Law: The Trials of Global Norms" **Foreign Policy,** Spring-1998, s.44-58 (www.ciaonet.org; www. foreignpolicy.com).

Regionalism and Multilateralism After the Uruguay Round (Konferans: Ekim 1996), Ed.Paul Dekaret-Jean François Bellis-Gonzala Garcia Simenez, Europen Interuniversity Press, Burussels, 1997.

SAĞLAM, Fazıl, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü**, (AÜSBF Yay), Ankara, 1982.

SAID, Edward, "East isn't East", **Times Literary Supplement**, 3 Şubat 1995.

SAR, Cem, "Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarının Hukukî Değeri", **SBFD**, C: XII, S : 4, 1980, s.22-239.

SARICA, Murat, **Birinci Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929**), İstanbul, 1982.

SASSEN, Saskia, "Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalizatin", **www.v2.nl/DEAF/96/nodes/SasseS/biblo.html (2001)**

SAVAŞ, Vural Fuat, "Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adâlet Üstüne Bazı Düşünceler", **Adâlet Kavramı**(İçinde), (Türkiye Felsefe Kurumu Yayını), (Editör: Adnan GÜRİZ), Ankara, 1994, s.85-92.

SCHEFFER, David J., "International Judicial Intervention", **Foreign Policy**, S:102, Spring-1996, s.34-51.

SEVİNDİ, Nevval, "Tarihte ve Günümüzde Aydınlanma" (Panel), **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi** (Y.H., Süleyman Talay), İçinde, İstanbul, 1997, s.181-188.

SFORZA Michelle-NOVA Scott - WEISBROT Mark, "Writing The Constitution of a Single Global Economy: A Concise Guide to the Multilateral Agreement on Investment-

Supporters' and Opponenents' Views", **www.preamble. org/MAI/ maioverv.html** (1996).

SHAPIRO, Martin, "The Globalization of Law", **Indiana Journal of Global Legal Studies**-I, No.I, 1993, **(www.law.cam.ac.uk/ ESSEYS/miscel.htm; www.law.indiana.edu / glsj/vol1/.html)**, (Updated:6 May 1999), s.34-46

SKLAIR, Leslie, **Sociology of the Global System**, Baltimore, 1991.

SLAUGHTER, Anne-Marie, "The New World Order", **Foreign Affairs**, C:76, S:5, September/October-1997, s.183-198.

SOYSAL, Mümtaz, "Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler", **Anayasa Yargısı**, Ankara, 1986, s.12-24.

SOYSAL, Mümtaz, "Küreselleşme, Evrensel Değerler ve Ulusal Egemenlik", **Uluslararası Anayasa Kurultayı**(Açık Oturum: 9-13 Ocak 2001 Ankara), Türkiye Barolar Birliği Yay.:12, İçinde, Ankara, 2001, s.583-595.

STRANGE, Susan, **Casino Capitalism**, Oxford: Blackwell Publishers, 1986.

ŞAYLAN Gencay: "Küreselleşmenin Gelişimi", **Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme,** (Yayına Hazırlayan: Işık Kansu), İçinde, Ankara, 1997, s.9-22.

ŞAYLAN, G., "Küreselleşme ve Siyasal İslâm", **Türk-İş 97 Yıllığı. 2. Cilt**, Ankara 1997, s.397-411.

TAN, Turgut, "İdarede Yeni Ulusallık Arayışları ve Hukuk", **Kamu Yönetimi Sempozyum Bildirileri**, TODAİE Yay.-II, Ankara, 1995, s.175-183.

TAN, Turgut, "İdare Hukuku ve Tahkim", **Amme İdaresi Dergisi**, C:32, S:3, Eylül-1999, s.3-24.

TAN, Turgut., "Topluluk Hukukunun Kaynakları", **Avrupa Topluluğu Sempozyumu** (Danıştay Yay.), Ankara, 1989, s. 82-83.

TANÖR, Bülent, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, İstanbul, 1994.

TARHANLI, Turgut, "İnsan Haklarını Koruma Mekanizmalarında Yapısal Değişim Eğilimleri", **Mahmut R. Belik'e Armağan**, İstanbul, 1993, s.170-185.

TARHANLI, Turgut, "'Bilinçaltındaki' Devlet Haklarından İnsan Haklarına: Türkiye Hukuk Düzeninde Uluslararası Hukuk", **Edip F. Çelik'e Armağan**, İstanbul, 1995, s.358-372.

TARHANLI, Turgut, **Çöl Fırtınası Harekâtı ve Türkiye** (İstanbul Barosu Yayını-Ayrı Basım), İstanbul, 1992.

TARHANLI, Turgut, **Uydular Aracılığıyla Yer Doğal Kaynaklarının Uzaktan Algılanması ve Uluslararası Hukuk**, İstanbul, 1991.

TARHANLI, Turgut, "Güvenlik Konseyi'nin 688 Sayılı Kararı Çerçevesinde Bazı Uluslararası Hukuk Sorunları", **MHB**, Y:10, S:1-2, 1990, s.170-185.

TAŞKENT, Savaş, **İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları**, İstanbul, 1993.

TEKİNALP, Gülören-TEKİNALP, Ünal (Tekinalp-Tekinalp), **Avrupa Birliği Hukuku**, İstanbul, 1997.

TEZCAN, Durmuş, "Uluslararası Suçları Kovuşturmada Katedilen Yol: Uluslararası Nüremberg Askeri Mahkemesinden Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesine", **Prof. Dr. Kemal Tunçomağ'a Armağan**, (Beta Yay.), İstanbul, 1997, s.481-490.

THOMAS, Caroline, **New States, Sovereignty and Intervention**, Gower Publishing, Aldershot-England, 1985.

TİMUR, Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Yay., Ankara, 1996.

TİMUR, Taner, **Masaldan Bunalıma Yeni Dünya Düzeni,** (Söyleşiler), İçinde, (Y.H.: Işık Kansu), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999, s.35-42.

TOLUNER, Sevin, "Türkiye'nin Bireysel Başvuru Hakkını Tanıma Beyanının Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", **İÜMHB**, Y: 8, S: 2, 1988.

TOLUNER, Sevin, **Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler**, İstanbul, 1973.

Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi: Serbest Piyasa Devriminin Serüveni, (Ed. Metin TOPRAK-Ömer DEMİR), (Siyasal Kitabevi), Ankara, 2001.

TRIEPEL, H., "İç Hukukla Uluslararası Hukuk Arasındaki Münasebetler", (Çev. Ö. Arsel), **İÜHFM**, 1937, S: 9, s.6-50.

TRIMBLE, Phillip R., "Globalization, International Institutions and The Erosion of National Sovereignty and Demokracy", **Michigan Law Review**-May 97, 1997, C:95, S:6, s.19-44.

TUNA, Korkut, "Küreselleşme ve Hükümranlık Hakları", **Türkiye Günlüğü**, S:65, Bahar/2001-2002, s.15-19.

Turkey and The United Nations, New York, 1961(yazarı belirtilmemiş).

TÜBİTAK: **Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası, (Bilim ve Teknoloji Stratejisi ve Politika Çalışmaları)**, TÜBİTAK, BTP.97 / 04, Ağustos-1997.

TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur, **Gemi Kaynaklı Deniz Kirlenmesinin Önlenmesi, Azaltılması ve Kontrol Altına Alınmasında Devletin Yetkisi**, (Beta Yay.,2. Bası), İstanbul, 2001.

TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur, "Milletlerarası Çevre Hukuku Kurallarına Uyulmasını Sağlamaya Yönelik Zorlama Mekanizmaları", **Prof. Dr. Tahir Çağa'nın Anısına Armağan,** İstanbul, 2000, 589-598.

UĞUR, Aydın, "İletişim, İşletmecilik ve Örgüt Sosyolojisinin İlk Randevusu", **Toplum ve Bilim**, LVI-LXI, Bahar 1993, s.148-167.

UMUR, Ziya, **Türk Hukuk Tarihi Dersleri-1**, İstanbul 1985.

UYGUN, Oktay, "Üniter Devlet Açısından Egemenliğin Bölünmezliği İlkesi", **İstanbul Üniversitesi 75. Yıl Armağanı**, İ.Ü. Yay., İstanbul, 1999, s.389-421.

UYGUN, Oktay, **Federal Devlet**, İstanbul, 1996.

UYSAL SEZER, Birkân, "Büyük Devlet-Küçük Devlet Tartışması", **Amme İdaresi Dergisi**, C:25, S:4, Aralık-1992, s.3-29.

ÜNAL, Şeref, "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divan'ın Yetkisine Olarak Türkiye'nin Yaptığı Beyanlar Üzerine Bir İnceleme", **E. F. Çelik'e Armağan**, İstanbul, 1990, s.41-55.

VALLINDAS, P., "General Princıples of Law and Hierarchy of the Sorces of International Law", **Melanges Spiropulos**, (içinde), Bonn 1957, s.105-127.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, "İsviçre Medeni Kanunu Karşısında Türk Medeni Kanunu", **Medeni Kanun'un XV. Yılı**, İstanbul, 1944, s.363-378.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat**, İstanbul, 1940.

WALLERSTEIN, Immanuel, **The Modern World System**, New York (Akademic Pres), 1974.

WENGLER, Wilhelm: "The General Principles of Law in International Law", **Law and State**, Vol.1, Tubingen, 1970, s.61-68.

WHITMAN, Jeffery, "An End to Sovereignty?", **www.usafa.af.mil/ jscope/ JSCOPE95.html** (1995).

WRIGHT, Quincy, "Devletler Hukukunun Gelişmesinde Birleşmiş Milletler Teşkilâtının Rolü", (Çev.: Müzehher Renda), **AÜHFD**, C: VII, S:1-2, 1950, s.80-92.

YAĞCI, Nabi, "Dünya ve Türkiye: Küreselleşme ve Değişim" (Panel), İçinde, **Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi**, İstanbul, 1997, s.303-310.

YILDIZ, Mustafa, "Ulusal Hukukun Avrupa Yargılamasındaki Görünümü", **MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C:7, S:1-3, l992-l993, s.227-258.

YILDIZOĞLU, Ergin, **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yay., İstanbul, 1996.

YÖRÜK, Abdulhak Kemal, **Hukukun Umumi Prensipleri**, İstanbul, 1949.

YURDUSEV, A. Nuri, "Uluslararası İlişkiler Öncesi", **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, (Derleyen: Atilla Eralp), İletişim Yay., İstanbul, 1996, s.15-56.

YÜKSEL, Ahmet, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi Yay., Ankara, 2001.

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, **Türk Anayasal Yargısında Anayasallık Bloku**, İstanbul, 1993.

ZERAGA, Gus, "Federalism, Self-Organization and The Dissolution of The State", **Telos**, S:100, Summer-1994, s.57-86.

"Dünya, 21. Yüzyıl'a liberal değerlerin yükselişte olduğu bir siyasal ve düşünsel ortamda girmiştir. Tüm bu gelişme ve hareketlilikle birlikte pek çok soru da tartışılmaya başlanmıştır. Zira, bu gelişmeler şeffaflığı da getirmiş ve hemen her düzeydeki insanlar bazı şeylerisorgulamaya başlamıştır. İşte biz bu çalışmamızda alanımızla ilgili olanlarından bazılarını irdelemeye zıçalıştık. Ancak herşeye rağmen, konunun özelliği gereği pek çok sahalara da girmek zorunda kaldık. Bu gelişmelerden devletlerin egemenlikleri nasıl etkilenmiştir? Eski dönemdeki egemenlikanlayışı hâlâ geçerli midir? Yoksa yine bazı yazarların iddia ettiği gibi, "ulus-devlet" bu dönemde yok olma sürecine mi girmiştir? Eğer böyleyse, "devletin egemenliğinden nasılmbahsedeceğiz? Böyle bir olgu bütün devletler için de söz konusu mudur? Zira, diğer birçok kurum gibi devletin de tanım ve içeriği yavaş yavaş değişmektedir. Tüm bu soruların temelini, yeni dönemde dünya kamuoyuna -en azından terim olarak kendini kabul ettirmiş bulunan- "küreselleşme (globalization)" oluşturmaktadır. İşte biz de çalışmamıza bu son soruyla başladık. Peki bu "küreselleşme" neydi? Bazılarının söylediği gibi, "küreselleşme", "kaçınılmaz bir olgu" muydu? Yoksa bir "tuzak" mıydı? Ya da şu anda yaşadığımız bir "realite" mi, yoksa bir "süreç" veya bir "ütopya" mıydı? "Yeni Dünya Düzeni" ile "Küreselleşme" aynı şeyler miydi? Tüm bu gelişmeler karşısında bugün çığ gibi büyüyenn rolüyle "hukuk"un durumu ne olacaktır? Çalışmamızda, özellikle uluslararası hukukun ve uluslararası örgütlenmenin gelişimini ele alarak yukarıdaki sorulara cevaplar bulmaya çalıştık."

9 786057 245311